

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**İSTANBUL MEVLEVÎHÂNELERİNDE MİMARİ DÜZEN
VE
BEŞİKTAŞ MEVLEVÎHÂNESİ**

GÖKBEN PALA AZSÖZ

**DOKTORA TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TARİHİ VE KURAMI DOKTORA PROGRAMI**

**DANIŞMAN
PROF. DR. NURAN KARA PİLEHVARİAN**

İSTANBUL, 2018

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL MEVLEVİHÂNELERİNDE MİMARİ DÜZEN
VE
BEŞİKTAŞ MEVLEVİHÂNESİ

Gökben PALA AZSÖZ tarafından hazırlanan tez çalışması 22.06.2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafında Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Danışmanı

Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Berrin ALPER
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ayla ANTEL
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim NUMAN
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Gül AKDENİZ
Yıldız Teknik Üniversitesi

The block contains five handwritten signatures in blue ink, each written over a horizontal line. The signatures correspond to the names listed in the adjacent text blocks: Nuran Kara Pilehvarian, Berrin Alper, Ayla Antel, İbrahim Numan, and Gül Akdeniz.

ÖNSÖZ

Yedi asır süren varoluşları sırasında Balkanlar'dan Kuzey Afrika'ya kadar hüküm sürmüş Osmanlı Devleti sınırları içinde yüzün üzerinde yapı ile faaliyetlerde bulunan mevlevîhâneler; Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesiyle asıl merkez Konya'dan sonra ikinci merkez kabul edilen İstanbul'da en parlak dönemlerini yaşamışlardır.

Bu çalışmada ikinci merkez ve payitaht olan İstanbul'da hizmet vermiş olan mevlevîhâneler üzerine bir araştırma yapmak ve hakkında çok az kaynak ile bilgi bulunan Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin yapısını ve konumunu ortaya çıkarmak bu sayede mimarlık tarihine katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, hazırlık aşamasından sonuna kadar bana çok değerli bilgi ve önerileriyle yardımcı ve destek olup, araştırmanın şekillenmesinde sağladığı katkılardan dolayı değerli hocam Sayın Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARIAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam sırasında beni her zaman destekleyen ve yanımda olan eşim Sercan AZSÖZ'e; varlığıyla hayatıma renk katan kızım Umay Duru AZSÖZ ile ailemize katılacak olan yeni üyesine ve burada ismini sayamadığım tüm değerli hocalarıma, aile büyüklerime, dostlarıma sonsuz teşekkür ederim.

Haziran, 2018

Gökben PALA AZSÖZ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÇİZELGE LİSTESİ	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
ÖZET	xxvi
ABSTRACT	xxviii
BÖLÜM 1	
GİRİŞ	1
1.1 Literatür Özeti	5
1.2 Tezin Amacı	10
1.3 Hipotez	13
BÖLÜM 2	
MEVLEVÎLİK VE MEVLEVÎHÂNELER	15
2.1 Mevlâna Celâleddin Rumî ve Mevlevîlik	15
2.2 Mevlevîlikte Adâb, Erkân ve Eğitim	27
2.3 Konya Mevlâna Dergâhı Ve Mevlevîhâneler.....	32
2.3.1 İbadet ve Eğitim Mekânları.....	41
2.3.1.1 Semahane.....	41
2.3.1.2 Matbâh-ı Şerif	50
2.3.1.3 Meydan-ı Şerif	54
2.3.1.4 Kütüphaneler.....	57
2.3.2 Ziyaret Mekânları.....	58
2.3.2 Yaşama Mekânları	60
2.3.1.1 Harem ve Selamlık Mekânları	60
2.3.1.2 Dedegan Hücreleri	61
2.3.1.3 Diğer Mekânlar.....	63

BÖLÜM 3

İSTANBUL'DA MEVLEVÎLİK VE İSTANBUL MEVLEVÎHÂNELERİNDE MİMARİ DÜZEN 66

3.1	Mevlevîliğin İstanbul'a Gelişi ve İstanbul'da Mevlevîlik	67
3.2	İstanbul Mevlevîhâneleri Kataloğu	74
3.2.01	İstanbul Mevlevîhâneleri: Kalenderhane Mevlevîhânesi.....	77
3.2.02	İstanbul Mevlevîhâneleri: Fatih (İstanbul / Âbid Çelebi) Mevlevîhânesi.....	81
3.2.03	İstanbul Mevlevîhâneleri: Kulekapısı / Galata Mevlevîhânesi	84
3.2.04	İstanbul Mevlevîhâneleri: Yenikapı Mevlevîhânesi	131
3.2.05	İstanbul Mevlevîhâneleri: Kasımpaşa Mevlevîhânesi	179
3.2.06	İstanbul Mevlevîhâneleri: Üsküdar Mevlevîhânesi.....	207
3.2.07	İstanbul Mevlevîhâneleri: Bahariye Mevlevîhânesi	229

BÖLÜM 4

BEŞİKTAŞ MEVLEVÎHÂNESİ..... 255

BÖLÜM 5

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 279

KAYNAKLAR..... 288

EK-A

KANUN, HARİTA VE PLAN ŞEMALARI 296

A-1	677 Tekke ve Zâviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedârlıklar ile Bir Takım Ünvânların Men' ve İlğâsına Dâir Kânûn	296
A-2	Mevlâna Celâleddin Rumî ve ailesinin Belh'ten Konya'ya göç ettiği yolları gösteren harita	298
A-3	Kapalı avlulu merkezi plan şemaları	298

EK-B

GALATA MEVLEVÎHÂNESİ..... 299

B-1	Galata Divan Edebiyatı Müzesi Vaziyet Planı	299
B-2	Galata Divan Edebiyatı Müzesi Zemin Kat Planı	300
B-3	Galata Divan Edebiyatı Müzesi Birinci Kat Planı	300
B-4	Galata Divan Edebiyatı Müzesi A-A Kesiti.....	301
B-5	Galata Divan Edebiyatı Müzesi B-B Kesiti	301
B-6	Galata Divan Edebiyatı Müzesi Giriş Cephesi	302
B-7	Galata Divan Edebiyatı Müzesi Sağ Yan Cephesi	302
B-8	Galata Divan Edebiyatı Müzesi Arka Cephesi	303
B-9	Galata Divan Edebiyatı Müzesi Sol Yan Cephesi.....	303

EK-C

YENİKAPI MEVLEVÎHÂNESİ..... 304

C-1 Yenikapı Mevlevîhânesi'nin 1984 tarihli Mimar Emel Dede ve Mimar Faruk Tuncer tarafından yapılan Rölöve Çizimleri, Zemin Kat Planı	304
C-2 Yenikapı Mevlevîhânesi'nin 1984 tarihli Mimar Emel Dede ve Mimar Faruk Tuncer tarafından yapılan Rölöve Çizimleri, 1.1 Kesiti, 2.2 Kesiti, 3.3 Kesiti ve 4.4 Kesiti	305
C-3 Yenikapı Mevlevîhânesi'nin 1984 tarihli Mimar Emel Dede ve Mimar Faruk Tuncer tarafından yapılan Rölöve Çizimleri, Kuzeydoğu, Kuzeybatı, Güneydoğu, Güneybatı Cepheleri	306
EK-D	
KASIMPAŞA MEVLEVÎHÂNESİ.....	307
D-1 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1926 tarihli vaziyet planı.....	307
D-2 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 16/11/1962 tarihli vaziyet plan krokisi	308
D-3 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin Nejdî Sargın'a ait vaziyet planı	308
D-4 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1966 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çizilen rölövesi bodrum kat planı.....	309
D-5 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1966 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çizilen rölövesi zemin kat planı	309
D-6 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1966 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çizilen rölövesi birinci kat planı.....	310
D-7 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1966 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çizilen rölövesi A-A Kesiti ve B-B Kesiti	310
D-8 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1966 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çizilen rölövesi Güneydoğu ve Kuzeybatı Cepheleri	311
D-9 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1966 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çizilen rölövesi Kuzeydoğu ve Güneybatı Cepheleri	311
EK-E	
ÜSKÜDAR MEVLEVÎHÂNESİ.....	312
E-1 1911 tarihli Üsküdar Mevlevîhânesi Mimar Kemaleddin Projesi (İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	312
E-2 1984 tarihli Üsküdar Mevlevîhânesi Vaziyet Planı ve Sokak Cephesi (Bahrihüda Tanrıkorur)	313
E-3 Üsküdar Mevlevîhânesi Türbe-Semahane Kesit ve Görünüşü (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi) ile 1984 tarihli Dedegan Dairesi Plan ve Cephesi (Bahrihüda Tanrıkorur)	314
E-4 Üsküdar Mevlevîhânesi Matbâh-Somathane-Selamlık Rölövesi (İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	314
EK-F	
BAHARİYE MEVLEVÎHÂNESİ	315
F-1 Bahariye Mevlevîhânesi vaziyet planı restitüsyonu (İstanbul Ansiklopedisi, E. Işın'dan, 1994)	315
F-2 Bahariye Mevlevîhânesi Vaziyet Planı Restitüsyonu (M. Baha Tanman) ...	316

F-3 12/04/1908 tarihli Bahariye Mevlevîhânesi Selamlık Dairesine ait planı...	316
F-4 Bahariye Mevlevîhânesi Selamlık Yapısı Plan, Kesit ve Cephe Restitüsünu (M. Baha Tanman ve H. Fahrünnisa Ensari Kara)	316
F-5 Bahariye Mevlevîhânesi Semahane-Türbe Yapısı Zemin Kat Ve Birinci Kat Restitüsünu (M. Baha Tanman)	317
F-6 Bahariye Mevlevîhânesi Semahane-Türbe Yapısı Kesit ve Güney Cephesi Restitüsünu (M. Baha Tanman)	317
F-7 Bahariye Mevlevîhânesi Mescid Plan, Kesit ve Cephe Restitüsünu (M. Baha Tanman ve H. Fahrünnisa Ensari Kara)	317
EK-G	
BEŞİKTAŞ MEVLEVÎHÂNESİ.....	318
G-1 Haseki Ali Ağa ve Şirahane Katibi ve vezir-i azam-ı sadık Maktul İbrahim Paşa'nın Beşiktaş'ta vaki Çırağan Yalısı'nda mevcut olan eşyanın miktar ve tahrir defteri.	318
G-2 Besiktas'ta Çırağan yalısındaki Çamlı Kösk'ün tamiri masrafının tesviyesi hakkında, defterli.....	324
G-3 Kırkor mührüyle hesap defteri: Çırağan Yalısı limonlukları, harem ve divanhanede yapılan tamir ve tecdidler için sarfolunan kereste ve muhtelif malzeme, nakliye ve diğer muhtelif masrafların müfredatını havi Kırkor mühürlü hesap defteri.....	328
G-4 Nakl-i hümayundan evvel Çırağan Yalısı ile Mabeyn Dairesi'nin tamir masrafını havi hesap pusulası.....	329
G-5 Sahilsaray-ı Beşiktaş, Çırağan Yalısı ve mabeyn-i hümayun tamir masraf cetveli	330
G-6 Çırağan Sarayı tamir masraf cetveli.	331
G-7 Besiktas Mevlevihanesi tamirine sarf olunan mebaligin tesviyesi.....	333
EK-H	
MESCİD-i NEBİ.....	335
H-1 Mescid-i Nebi'nin çeşitli safhalarını ve Hz. Peygamber'in kabri (İ.Rıfat Paşa tarafından yapılan plan / Sauvaget'den)	335
H-2 Mescid-i Nebi restitüsyon denemesi (Hamidullah'a göre çizen: G.Azak) ..	336
ÖZGEÇMİŞ.....	337

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge2. 1 Mutfak canlarının matbâh-ı şerifte yaptıkları hizmetler.....	30
Çizelge2. 2 İşlevleri açısından mevlevîhâneler	39
Çizelge2. 3 İşlevleri açısından mevlevîhâneler	41
Çizelge3. 1 İstanbul’da tahsis edilen mevlevîhâneler ve yapım tarihleri	71
Çizelge5. 1 İstanbul Mevlevîhâneler’nde yer alan bölümler.....	286

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1	Mevlevî Sembolleri 17
a)	Mevlevî Tacı Şerefi biçiminde düzenlenmiş “hilye-i şerif” 17
b)	Mevlevî Sancağı 17
Şekil 2.2	1535 Tarihli Matrakçı Nasuh Konya Minyatürü 18
Şekil 2.3	Konya Mevlâna Dergâhı 19
a)	Mevlâna Türbesi’nin yapılışı 19
b)	Mevlâna Türbesi 19
Şekil 2.4	Edirne Muradiye Mevlevîhânesi’nin kroki çizimleri 22
Şekil 2.5	Mezarlıkta Ney Üfleyen Mevlevî Dervîşi 29
Şekil 2.6	Mevlevîhânelerin Osmanlı Devleti Toprakları’ndaki Dağılımını Gösteren Harita 32
Şekil 2.7	Konya Mevlâna Dergâhı İllüstrasyonu 33
Şekil 2.8	Kayseri Mevlevîhânesi’ne ait eski bir çizim 34
Şekil 2.9	Konya Mevlâna Dergâhı 36
a)	Pir Kapısı 13.05.2017 36
b)	Hamuşan Kapısı 13.05.2017 36
Şekil 2.10	Mevlâna Dergâhı Vaziyet Planı (Âsâr-ı Atika Müzesi olduktan sonra Y.Akkurt tarafından çizilen ilk plan, 1926) 37
Şekil 2.11	Galerisiz bir semahanenin mimari yerleşimi 42
Şekil 2.12	Semahane gravürü 43
Şekil 2.13	Galerili semahane-türbe şeması 44
Şekil 2.14	Semahane Şeması 45
Şekil 2.15	Hatt-ı İstiva ve Devr-i Veledi Şeması 46
Şekil 2.16	Devr-i Veled Şeması 47
Şekil 2.17	İlk üç devir hareketlerini gösteren şema 48
Şekil 2.18	Dördüncü devir hareketini (Post sema-ı) gösteren şema 49
Şekil 2.19	Konya Mevlâna Dergâhı 49
a)	Semahaneden bir detay 13.05.2017 49
b)	Semahane 49
Şekil 2.20	Konya Mevlâna Dergâhı 50
a)	Matbâh-ı Şerif 13.05.2017 50
b)	Ateşbâz-ı Veli Makamı 13.05.2017 50
Şekil 2.21	Matbâh-ı şerifi gösteren şematik çizim 51

Şekil 2.22	Mevlevî tekkesinde matbâh-ı şerif şeması	52
Şekil 2.23	Konya Mevlâna Dergâhı	53
a)	Matbâh-ı şerifi saka postu 13.05.2017	53
b)	Matbâh-ı şerifi sema talim meydanı 13.05.2017	53
Şekil 2.24	Konya Mevlâna Dergâhı	54
a)	Somathane 13.05.2017	54
b)	Çilekeş Canlar Odası 13.05.2017	54
Şekil 2.25	Meydan-ı şerif ve kahve ocağı şematik görünüşü	54
Şekil 2.26	Meydan-şerif iç düzen şeması	55
Şekil 2.27	Konya Mevlâna Dergâhı'nın meydan-ı şerifi	56
Şekil 2.28	Konya Mevlâna Dergâhı	57
a)	Çelebi Kütüphanesi 13.05.2017	57
b)	Kütüphanenin içinde bulunan niyaz penceresi 13.05.2017	57
Şekil 2.29	Konya Mevlâna Dergâhı	58
a)	Mehmet Bey Türbesi 13.05.2017	58
b)	Fatma Hatun Türbesi 13.05.2017	58
Şekil 2.30	Konya Mevlâna Dergâhı Mevlâna Celâleddin Rumi'nin Sandukası 13.05.2017	59
Şekil 2.31	Konya Mevlâna Dergâhı	59
a)	Mezar taşları 13.05.2017	59
b)	Hürrem Paşa Türbesi 13.05.2017	59
Şekil 2.32	Dedegan hücrelerinin şematik çizimi	61
Şekil 2.33	Konya Mevlâna Dergâhı dedegan hücreleri 13.05.2017	62
Şekil 2.34	Konya Mevlâna Dergâhı	63
a)	Selsebil 13.05.2017	63
b)	Çelebi Dairesi 13.05.2017	63
Şekil 2.35	Konya Mevlâna Dergâhı	64
a)	Şadırvan 13.05.2017	64
b)	Şadırvan Kitabesi 13.05.2017	64
Şekil 2.36	Konya Mevlâna Dergâhı Post Kubbesi 13.05.2017	65
Şekil 2.37	Konya Mevlâna Dergâhı Kıbabü'l-aktab 13.05.2017	65
Şekil 3.1	Mevlevî ayinini gösteren bir gravür	68
Şekil 3.2	Mevlevî Gönüllü Taburu Efrad-i Besalet Nihadi – 5 Şubat 1330	70
Şekil 3.3	Cepheye hareket edecek Gönüllü Mevlevî Taburu, hareketten önce Mevlâna Dergâhı önünde	70
Şekil 3.4	Gönüllü Mevlevî Alayı cepheye giderken	70
Şekil 3.5	İstanbul Mevlevîhânelerinin konumları	72
Şekil 3.6	Kalenderhane Camii'nin 1914 tarihli fotoğrafı	77
Şekil 3.7	Kalenderhane Cami	77
a)	Pervititch Haritaları'ndaki konumu	77
b)	1922 tarihli Stamboul Haritası'ndaki konumu	77
Şekil 3.8	Kalenderhane Mevlevîhânesi'ne ait XIX. yüzyılın ikinci yarısında Galanakis tarafından çizilen gravür	78
Şekil 3.9	Kalenderhane Mevlevîhânesi/Cami	79
a)	XIX. yüzyılın ikinci yarısında Galanakis tarafından çizilen diğer gravür ...	79
b)	1932 senesine ait bir fotoğraf	79

Şekil 3.10	Kalenderhane Cami	79
a)	1932 senesine ait diğer fotoğraf	79
b)	1939 senesine ait mihrab, mimber fotoğrafı	79
Şekil 3.11	Kalenderhane Cami	80
a)	Dış cephesine ait fotoğraf 17.03.2017	80
b)	Dış cephesine ait fotoğraf 17.03.2017	80
Şekil 3.12	Stolpe Haritası'nda Fatih Mevlevîhânesi 1863.....	81
Şekil 3.13	Fatih Mevlevîhânesi.....	81
a)	1860 Ottoman-era İstanbul Josef Scheda Haritası'ndaki konumu.....	81
b)	Günümüzdeki konumu	81
Şekil 3.14	Âbid Çelebi Türbesi ve mevlvîhânenin haziresinden günümüze ulaşabilmiş olan kısmı.....	83
Şekil 3.15	Galata Mevlvîhânesi'ne ait eski bir fotoğraf	84
Şekil 3.16	Jean Baptiste van Mour'a ait tablo (ikinci semahane) 1712	85
Şekil 3.17	Jean-Baptiste Vanmour'a ait olan ve ikinci semâhanede semâ eden dervişleri gösteren tablo 1719	86
Şekil 3.18	Hasan Ağa Çeşmesi ve Kitabesi	86
Şekil 3.19	XVIII. yüzyıla ait Galata Mevlvîhânesi gravürü	87
Şekil 3.20	Mouradja d'Ohsson'a ait tablo (üçüncü semahane) 1790	87
Şekil 3.21	Emilyan Mihailoviç Korneyev'e ait tablo (dördüncü semahane) 1791 ...	88
Şekil 3.22	Galata Mevlvîhânesi ve çevresi 1813	88
Şekil 3.23	Galata Mevlvîhânesi semahane girişi	89
Şekil 3.24	Galata Mevlvîhânesi semahane sağ yan cephe	89
Şekil 3.25	Galata Mevlvîhânesi	90
a)	Cadde'den Halet Efendi Türbesi, Kütüphanesi, Cümle Kapısı	90
b)	İç avludan Cümle Kapısı ve Kitabesi	90
c)	Galip Dede Caddesi'nden Cümle Kapısı ve Kitabesi	90
Şekil 3.26	Galata Mevlvîhânesi	90
a)	Halet Efendi Türbesi	90
b)	Halet Efendi Türbesi'nin içi	90
Şekil 3.27	Amedeo Preziosi'nin Mevlvî Dervişleri Gravürü (1816-1882).....	91
Şekil 3.28	Galata Mevlvîhânesi Adile Sultan Şadırvanı'nı Kitabesi	91
Şekil 3.29	Galata Mevlvîhânesi semahane sol yan ve ön cephesi	92
Şekil 3.30	Galata Mevlvîhânesi semahane kadınlar mahfili	92
Şekil 3.31	Galata Mevlvîhânesi dedegan hücreleri holü	92
Şekil 3.32	Vesim Paşa'nın Galata Mevlvîhânesi'ne ait çizimi 1910	93
Şekil 3.33	Galata Mevlvîhânesi	93
a)	Şeyh Galib Dede Türbesi.....	93
b)	Şeyh Galib Dede Türbesi'nin içi	93
Şekil 3.34	15.09 1944 tarihine ait okula dönüştürülmek istenen Galata Mevlvîhânesi'nin plan şeması	94
Şekil 3.35	Galata Mevlvîhânesi	95
a)	Alman Mavileri Haritası'ndaki konumu 1913-1914.....	95
b)	1940 tarihli Pervititch Haritası'ndaki konumu	95
Şekil 3.36	Galata Mevlvîhânesi	96
a)	1973 Yılı Planı'ndaki yerleşimi	96

b)	TKGM Parsel Sorgulama'daki konumu	96
Şekil 3.37	Galata Mevlevîhânesi	97
a)	Pervitich Haritası'nda dedegan hücreleri	97
b)	Eski bir tarihe ait fotoğrafta dedegan hücreleri	97
Şekil 3.38	Alman Mavileri Haritası'nda Harem ve Müştemilatı 1900'lerin başı.....	98
Şekil 3.39	Galata Mevlevîhânesi	98
a)	1915 Evkaf-ı Humayun Nezaretine ait krokide Harem ve Müştemilatı... 98	
b)	Dervişlerin Adile Sultan Şadırvanı önünde poz verdikleri fotoğraf	98
Şekil 3.40	1870 tarihli mahbah-ı şerif önünde Şeyh Ataullah Efendi ve dervişler... 99	
Şekil 3.41	Galata Mevlevîhânesi	99
a)	Alman Mavileri'nde matbâh-ı şerif 1900'lerin başı.....	99
b)	1915 Evkaf-ı Humayun Nezaretine ait krokide matbâh-ı şerif	99
Şekil 3.42	XIX. yüzyıla Galata Mevlevîhânesi gravürü	100
Şekil 3.43	XIX. yüzyıl Galata Mevlevîhânesi Restitüsyonunu'nda matbah-ı şerif yapısı.....	101
Şekil 3.44	Galata Mevlevîhânesi	102
a)	1786 Kauffer Haritası'ndaki konumu.....	102
b)	1870 Stolpe Haritası'ndaki konumu	102
Şekil 3.45	Galata Mevlevîhânesi vaziyet planı	102
Şekil 3.46	Galata Mevlevîhânesi 2005 Rölövesi Vaziyet Planı	103
Şekil 3.47	Galata Mevlevîhânesi	103
a)	Ana bina cephesi.....	103
b)	Ana bina detay fotoğrafı.....	103
Şekil 3.48	Galata Mevlevîhânesi'nin 1858-60 Manas Kalfa tarafından yapılan son tadilatındaki plan şeması.....	104
Şekil 3.49	Galata Mevlevîhânesi	105
a)	Ana bina girişi	105
b)	Ana bina semahane ve mahfiller	105
Şekil 3.50	Galata Mevlevîhânesi Rölövesi Bodrum Kat Planı	106
Şekil 3.51	Galata Mevlevîhânesi Rölövesi Birinci Kat Planı	107
Şekil 3.52	Galata Mevlevîhânesi Rölövesi İkinci Kat Planı	107
Şekil 3.53	Galata Mevlevîhânesi Rölövesi Semahane Kesitler	108
Şekil 3.54	Galata Mevlevîhânesi Rölövesi Semahane Görünüşler	108
Şekil 3.55	Galata Mevlevîhânesi Rölövesi Semahane Görünüşler	109
Şekil 3.56	Galata Mevlevîhânesi	109
a)	Vaziyet Planında Çilehane olarak kullanılmış ayazma	109
b)	Çilehane olarak kullanılmış ayazmanın girişi	109
Şekil 3.57	Galata Mevlevîhânesi Sarnıç Kitabesi	110
Şekil 3.58	Galata Mevlevîhânesi	110
a)	Hamuşan 1944 senesine ait bir fotoğraf	110
b)	Mezar Taşı detayı 1944 senesine ait bir fotoğraf.....	110
Şekil 3.59	Galata Mevlevîhânesi	111
a)	Hazire 1960 senesine ait bir fotoğraf	111
b)	Hazire 2005 senesine ait bir fotoğraf	111
Şekil 3.60	Galata Mevlevîhânesi 2008 Rölövesi Hazire Kapısı.....	112
Şekil 3.61	Galata Mevlevîhânesi 2008 Rölövesi Vaziyet Planı'nda Hazire	112

Şekil 3.62	Galata Mevlevîhânesi 2008 Rölövesi Hazire A-A Kesiti.....	112
Şekil 3.63	Galata Mevlevîhânesi 2008 Rölövesi Hazire B-B Kesiti	113
Şekil 3.64	Galata Mevlevîhânesi 2008 Rölövesi Mezar Taşları.....	113
Şekil 3.65	Galata Mevlevîhânesi 2008 Rölövesi Mezar Taşları.....	113
Şekil 3.66	Galata Mevlevîhânesi	114
a)	Şeyh Galib Dede Türbesi 1967 Gülgün Tanyeli Arşivi.....	114
b)	Şeyh Galib Dede Türbesi 1967 Gülgün Tanyeli Arşivi.....	114
c)	Şeyh Galib Dede Türbesi 1967 Gülgün Tanyeli Arşivi.....	114
Şekil 3.67	Galata Mevlevîhânesi	114
a)	Şeyh Galib Dede Türbesi 2015 senesine ait fotoğraf	114
b)	Şeyh Galib Dede Türbesi 2015 senesine ait fotoğraf	114
c)	Şeyh Galib Dede Türbesi 2015 senesine ait fotoğraf	114
Şekil 3.68	Galata Mevlevîhânesi	115
a)	Şeyh Galip Dede Türbesi Zemin Kat Planı.....	115
b)	Şeyh Galip Dede Türbesi Çatı Planı.....	115
Şekil 3.69	Şeyh Galip Dede Türbesi 1(B)-1(B) ve 2(B)-2(B) Kesitleri.....	115
Şekil 3.70	Şeyh Galip Dede Türbesi Güney (Ön) ve Doğu (Sağ Yan) Cepheleri	116
Şekil 3.71	Şeyh Galip Dede Türbesi Kuzey (Arka) ve Batı (Sol Yan) Cepheleri.....	116
Şekil 3.72	Hasan Ağa Çeşmesi Rölövesi Alt ve Üst Kitabeleri	116
Şekil 3.73	Galata Mevlevîhânesi	117
a)	Hasan Ağa Çeşmesi 1944 senesine ait bir fotoğraf	117
b)	Hasan Ağa Çeşmesi 2015 senesine ait bir fotoğraf	117
c)	Hasan Ağa Çeşmesi İç Avludan 2015 senesine ait bir fotoğraf	117
Şekil 3.74	Hasan Ağa Çeşmesi Rölövesi Planı	117
Şekil 3.75	Hasan Ağa Çeşmesi Rölövesi Kesit ve Görünüşü.....	118
Şekil 3.76	Galata Mevlevîhânesi	118
a)	Cümle Kapısı Fotoğrafı (Encümen Arşivi Foto No:2116.8-28.05.1937)	118
b)	Cümle Kapısı Fotoğrafı (Encümen Arşivi Foto No:2131.8-29.05.1937)	118
Şekil 3.77	Galata Mevlevîhânesi Cümle Kapısı Kitabesi.....	119
Şekil 3.78	Galata Mevlevîhânesi Cümle Kapısı Rölövesi Ön Cephe	119
Şekil 3.79	Galata Mevlevîhânesi	120
a)	Giriş Cephesinden Cümle Kapısı'nın Kitabesi'nin Fotoğrafı	120
b)	İç Avludan Cümle Kapısı'nın Kitabesi'nin Fotoğrafı	120
Şekil 3.80	Galata Mevlevîhânesi	120
a)	Sebilküttab 1937 senesine ait bir fotoğraf	120
b)	Sebilküttab 1944 senesine ait bir fotoğraf	120
Şekil 3.81	Galata Mevlevîhânesi	121
a)	Halet Efendi Sebilküttabı	121
b)	Halet Efendi Sebilküttabı	121
c)	Halet Efendi Sebilküttabı	121
Şekil 3.82	Galata Mevlevîhânesi	122
a)	Halet Efendi Sebilküttab Restorasyonu Zemin Kat Planı	122
b)	Halet Efendi Sebilküttab Restorasyonu Üst Kat Planı	122
Şekil 3.83	Halet Efendi Sebilküttab Restorasyonu Kesitler.....	122
Şekil 3.84	Galata Mevlevîhânesi	123
a)	Halet Efendi Sebilküttab Restorasyonu Batı Cephesi.....	123

b)	Halet Efendi Sebilküttab Restorasyonu Doğu Cephesi.....	123
c)	Halet Efendi Sebilküttab Restorasyonu Kuzey Cephesi.....	123
Şekil 3.85	Galata Mevlevîhânesi	124
a)	Halet Efendi Türbesi	124
b)	Halet Efendi Türbesi	124
c)	Halet Efendi Türbesi	124
Şekil 3.86	Galata Mevlevîhânesi	124
a)	Halet Efendi Türbesi	124
b)	Halet Efendi Türbesi	124
c)	Halet Efendi Türbesi	124
Şekil 3.87	Galata Mevlevîhânesi	125
a)	Halet Efendi Türbesi iç avludan görünüşü 1937	125
b)	Halet Efendi Türbesi caddeden görünüşü 1944	125
Şekil 3.88	Galata Mevlevîhânesi	126
a)	Halet Efendi Türbesi Restorasyonu Zemin Kat Planı	126
b)	Halet Efendi Türbesi Restorasyonu Çatı Planı	126
Şekil 3.89	Galata Mevlevîhânesi Halet Efendi Türbesi Restorasyonu Kesitler	126
Şekil 3.90	Galata Mevlevîhânesi	127
a)	Halet Efendi Türbesi Restorasyonu Doğu (Ön) Cephesi	127
b)	Halet Efendi Türbesi Restorasyonu Güney (Sol Yan) Cephesi	127
c)	Halet Efendi Türbesi Restorasyonu Batı (Arka) Cephesi	127
Şekil 3.91	Galata Mevlevîhânesi	128
a)	Adile Sultan Şadırvanı (Gülsün Tanyeli Arşivi)	128
b)	Adile Sultan Şadırvanı (Gülsün Tanyeli Arşivi)	128
Şekil 3.92	Galata Mevlevîhânesi	128
a)	Adile Sultan Şadırvanı (M. Raif Doğan Mimarlık 17 / 22 .03.2005)	128
b)	Adile Sultan Şadırvanı (M. Raif Doğan Mimarlık 17 / 22 .03.2005)	128
Şekil 3.93	Galata Mevlevîhânesi	129
a)	Adile Sultan Şadırvanı 1847senesine ait kitabe fotoğrafı.....	129
b)	Adile Sultan Şadırvanı 2000 senesine ait kitabe fotoğrafı.....	129
Şekil 3.94	Galata Mevlevîhânesi	129
a)	Adile Sultan Şadırvanı Restorasyonu Zemin Kat Planı.....	129
b)	Adile Sultan Şadırvanı Restorasyonu Çatı Planı.....	129
Şekil 3.95	Galata Mevlevîhânesi	130
a)	Çamaşırhane (12.04.2005)	130
b)	Çamaşırhane (30.05.2005)	130
c)	Çamaşırhane (17.03.2005)	130
Şekil 3.96	Galata Mevlevîhânesi	130
a)	Çamaşırhane Rölövesi Vaziyet Planı.....	130
b)	Çamaşırhane Rölövesi Zemin Kat Planı	130
Şekil 3.97	Yenikapı Mevlevîhânesi hünkâr mahfilinden geçilen odanın 1940 senesine ait bir fotoğrafı-dış cephe.....	131
Şekil 3.98	Yenikapı Mevlevîhânesi semahane ve şerbethanesi	132
Şekil 3.99	Yenikapı Mevlevîhânesi	133
a)	Türbe iç mekânına ait fotoğraf	133
b)	Türbe iç mekânına ait fotoğraf	133

Şekil 3.100	Yenikapı Mevlevîhânesi	134
a)	Semahane giriş kapısı ve sema alanını çevreleyen parmaklıklar.....	134
b)	Niyaz penceresi.....	134
Şekil 3.101	Yenikapı Mevlevîhânesi muvakkithane–cümle kapısı-sebil grubu	135
Şekil 3.102	Süheyl Ünver’in çizgileriyle Yenikapı Mevlevîhânesi	135
Şekil 3.103	Yenikapı Mevlevîhânesi Selamlık Binası avlu (doğu) cephesi	136
Şekil 3.104	Yenikapı Mevlevîhânesi sebilin yıkılmış görüntüsü	137
Şekil 3.105	Yenikapı Mevlevîhânesi Mimar Kemaleddin Projesi.....	137
Şekil 3.106	Yenikapı Mevlevîhânesi	138
a)	Büyük yangından sonraki durum.....	138
b)	Büyük yangından sonraki durum.....	138
c)	Büyük yangından sonraki durum.....	138
c)	Büyük yangından sonraki durum.....	138
Şekil 3.107	Yenikapı Mevlevîhânesi	140
a)	İstanbul Harita Şirketinin hazırladığı (1925-1930) Yenikapı Mevlevîhânesi ve yakın çevresini gösteren Keşfiyat Haritası	140
b)	Yenikapı Mevlevîhânesi’nin yakın çevresini gösteren harita	140
Şekil 3.108	Yenikapı Mevlevîhânesi Restitüyon Vaziyet Planı.....	141
Şekil 3.109	Yenikapı Mevlevîhânesi	142
a)	Türbe kısmı	142
b)	Semahane girişi	142
Şekil 3.110	Yenikapı Mevlevîhânesi.....	143
a)	Semahane giriş kapısı 1948	143
b)	Semahane kitabesi 1948.....	143
c)	Semahane giriş kapısı 2007	143
d)	Semahane kitabesi 2007.....	143
Şekil 3.111	1940 senesine ait semahane mutrib mahfiline ait bir fotoğraf.....	144
Şekil 3.112	2007 senesine ait semahane mutrib mahfiline ait bir fotoğraf.....	144
Şekil 3.113	Yenikapı Mevlevîhânesi	145
a)	Semahanedeki mihrab 1940.....	145
b)	Semahanedeki mihrab 2007.....	145
Şekil 3.114	Yenikapı Mevlevîhânesi	145
a)	1948 tarihli semahanenin ahşap kubbesi ve kubbe geçişleri.....	145
b)	2007 tarihli semahanenin ahşap kubbesinin orta bezemesi.....	145
Şekil 3.115	Yenikapı Mevlevîhânesi	146
a)	2007 tarihli semahanenin ahşap kubbesi ve kubbe geçişleri.....	146
b)	1948 tarihli semahanenin ahşap kubbesinin orta bezemesi.....	146
Şekil 3.116	Yenikapı Mevlevîhânesi	146
a)	1948 tarihli hünkâr mahfili	146
b)	2007 tarihli hünkâr mahfili	146
Şekil 3.117	Yenikapı Mevlevîhânesi Semahane Uygulama Zemin Kat Planı	148
Şekil 3.118	Yenikapı Mevlevîhânesi Semahane Uygulama Birinci Kat Planı	148
Şekil 3.119	Yenikapı Mevlevîhânesi Semahane Uygulama Kesitler	149
Şekil 3.120	Yenikapı Mevlevîhânesi Semahane Uygulama Kesitler	149
Şekil 3.121	Yenikapı Mevlevîhânesi Semahane Uygulama Giriş ve Şerbethane Cepheleri	150

Şekil 3.122	Yenikapı Mevlevîhânesi Semahane Uygulama Mihrap ve Türbe Cepheleri	150
Şekil 3.123	Yenikapı Mevlevîhânesi	151
a)	Dedegan hücreleri	151
b)	Dedegan hücreleri	151
Şekil 3.124	Yenikapı Mevlevîhânesi	151
a)	Dedegan hücreleri 2005 senesi	151
b)	Dedegan hücreleri 2010 senesi	151
Şekil 3.125	Yenikapı Mevlevîhânesi dedegan hücrelerinin koridorları	152
Şekil 3.126	Dedegan Hücreleri (Restitüsyon) Zemin Kat Planı	153
Şekil 3.127	Dedegan Hücreleri (Restitüsyon) A-A Kesiti	153
Şekil 3.128	Dedegan Hücreleri (Restorasyon) Güney ve Batı Cepheleri	154
Şekil 3.129	Dedegan Hücreleri (Restorasyon) Kuzey Cephesi	154
Şekil 3.130	Yenikapı Mevlevîhânesi	155
a)	Mescit dış cephe fotoğrafı	155
b)	Mescit içi fotoğrafı	155
Şekil 3.131	Yenikapı Mevlevîhânesi Mescit +3.00 kodu (Restitüsyon) Planı	156
Şekil 3.132	Yenikapı Mevlevîhânesi Mescit +12.00 kodu (Restitüsyon) Planı	156
Şekil 3.133	Yenikapı Mevlevîhânesi Mescit +16.00 kodu (Restitüsyon) Planı	157
Şekil 3.134	Yenikapı Mevlevîhânesi Mescit (Restitüsyon) A-A ve B-B Kesitleri	157
Şekil 3.135	Yenikapı Mevlevîhânesi Mescit (Restitüsyon) Doğu/Güney Cepheleri .	157
Şekil 3.136	Yenikapı Mevlevîhânesi Mescit (Restitüsyon) Batı/Kuzey Cepheleri	158
Şekil 3.137	Yenikapı Mevlevîhânesi	158
a)	Selamlık iç avludaki şadırvan 2005 senesi	158
b)	Selamlık iç avludaki şadırvan 2010 senesi	158
Şekil 3.138	Yenikapı Mevlevîhânesi selamlık iç avludaki şadırvana ait bir fotoğraf	159
Şekil 3.139	Yenikapı Mevlevîhânesi Şadırvan (Restorasyon) Vaziyet Planı	159
Şekil 3.140	Yenikapı Mevlevîhânesi Şadırvan (Restorasyon) A-A ve B-B Kesitleri ...	160
Şekil 3.141	Yenikapı Mevlevîhânesi	160
a)	Şadırvan (Restorasyon) Planı	160
b)	Şadırvan (Restorasyon) A-A Kesiti	160
c)	Şadırvan (Restorasyon) Cephe	160
Şekil 3.142	Yenikapı Mevlevîhânesi	160
a)	Türbe yanındaki hazire	160
b)	Mezar No: 164 Baştaşı ve Ayaktaşı	160
Şekil 3.143	Yenikapı Mevlevîhânesi Hazire (Restorasyon) Vaziyet Planı	161
Şekil 3.144	Yenikapı Mevlevîhânesi Hazire (Restorasyon) Döküm Planı	161
Şekil 3.145	Yenikapı Mevlevîhânesi Hazire (Restorasyon) Döküm Kesiti	161
Şekil 3.146	Yenikapı Mevlevîhânesi Hazire (Restorasyon) Döküm Batı Cephesi	162
Şekil 3.147	Yenikapı Mevlevîhânesi Hazire (Restorasyon) Döküm Kuzey Cephesi .	162
Şekil 3.148	Yenikapı Mevlevîhânesi Mezar taşları Rölöve No:160, 163, 164, 165 ..	162
Şekil 3.149	Yenikapı Mevlevîhânesi	163
a)	Hamuşan bahçe buvarının bir bölümü	163
b)	Hamuşan Merkez Efendi Tekke Sokak'tan görünüş	163
Şekil 3.150	Yenikapı Mevlevîhânesi Hamuşan (Rölöve) Vaziyet Planı	163
Şekil 3.151	Yenikapı Mevlevîhânesi Hamuşan (Rölöve) Ön Cephe	163

Şekil 3.152	Yenikapı Mevlevîhânesi Hamuşan (Rölöve) Yan Cephe.....	164
Şekil 3.153	Yenikapı Mevlevîhânesi	164
a)	Harem Konağı 2005 senesi	164
b)	Harem Konağı 2008 senesi	164
c)	Harem Konağı 2012 senesi	164
Şekil 3.154	Mimar Kemaleddin'in XX. yüzyıl başlarında çizdiği Yenikapı Mevlevîhânesi projesinden harem kanadının planı	165
Şekil 3.155	Yenikapı Mevlevîhânesi	166
a)	Matbâh-ı şerif içinde bulunan galeriye ait bir fotoğraf	166
b)	Matbâh-ı şerif içinde bulunan galeriye ait eski bir fotoğraf.....	166
Şekil 3.156	Yenikapı Mevlevîhânesi	167
a)	Matbah-ı şerifin orta alanının üstündeki sekizgen kubbe	167
b)	Matbah-ı şerifte yer alan ocak	167
Şekil 3.157	Yenikapı Mevlevîhânesi Matbah-ı Şerif, Meydan-ı Şerif, Somathane, Fırın ve Kiler birimlerinin yer aldığı bölümün (Restitüsyon) planı.....	168
Şekil 3.158	Yenikapı Mevlevîhânesi matbâh-ı şerif kesitleri	168
Şekil 3.159	Yenikapı Mevlevîhânesi	169
a)	Selamlık Binası 2010 senesi	169
b)	Selamlık Binası 2010 senesi	169
Şekil 3.160	Yenikapı Mevlevîhânesi	169
a)	Selamlık Binası 2005 senesi	169
b)	Selamlık Binası 2005 senesi	169
Şekil 3.161	Yenikapı Mevlevîhânesi	170
a)	Şeyh dairesine ait eski bir fotoğraf.....	170
b)	Şeyh dairesi 2010 senesi.....	170
Şekil 3.162	Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyh Dairesi (Restitüsyon) Zemin Kat Planı	170
Şekil 3.163	Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyh Dairesi Birinci Kat Planı.....	171
Şekil 3.164	Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyh Dairesi Kesiti	171
Şekil 3.165	Yenikapı Mevlevîhânesi	172
a)	Cümle Kapısı	172
b)	Cümle Kapısı	172
Şekil 3.166	Yenikapı Mevlevîhânesi Cümle Kapısı (Restitüsyon) Kuzey ve Güney Cepheleri	172
Şekil 3.167	Yenikapı Mevlevîhânesi'nin kuzeydoğu kısmında yer ala hünkâr girişi .	173
Şekil 3.168	1940 tarihli Muvakkithane ve sebilin Mevlevihane Caddesi'nden görünümü	173
Şekil 3.169	Yenikapı Mevlevîhânesi Muvakkithane (Restitüsyon) Planı	174
Şekil 3.170	Yenikapı Mevlevîhânesi Muvakkithane (Restitüsyon) A-A ve B-B Kesitleri.....	174
Şekil 3.171	Yenikapı Mevlevîhânesi Muvakkithane (Restitüsyon) Kuzey ve Doğu Cepheleri	175
Şekil 3.172	Yenikapı Mevlevîhânesi Muvakkithane (Restitüsyon) Güney ve Batı Cepheleri	175
Şekil 3.173	Yenikapı Mevlevîhânesi	175
a)	Abdurrahman Nafiz Paşa Kütüphane ve Türbesi.....	175
b)	Abdurrahman Nafiz Paşa Kütüphane Girişi ve Türbesi	175

Şekil 3.174	Yenikapı Mevlevîhânesi Abdurrahman Nafiz Paşa Kütüphane ve Türbesi (Restitüsyon) Planı.....	176
Şekil 3.175	Yenikapı Mevlevîhânesi Abdurrahman Nafiz Paşa Kütüphane ve Türbesi (Restitüsyon)A-A ve C-C Kesitleri	177
Şekil 3.176	Yenikapı Mevlevîhânesi Abdurrahman Nafiz Paşa Kütüphane ve Türbesi (Restitüsyon) B-B Kesiti	177
Şekil 3.177	Yenikapı Mevlevîhânesi Abdurrahman Nafiz Paşa Kütüphane ve Türbesi (Restitüsyon) Kuzey Cephesi	177
Şekil 3.178	Yenikapı Mevlevîhânesi Abdurrahman Nafiz Paşa Kütüphane ve Türbesi (Restitüsyon) Güney Cephesi	178
Şekil 3.179	Yenikapı Mevlevîhânesi Abdurrahman Nafiz Paşa Kütüphane ve Türbesi (Restitüsyon) Doğu ve Batı Cepheleri.....	178
Şekil 3.180	Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1940 senesindeki görünümü	179
Şekil 3.181	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	180
a)	1944 senesine ait fotoğraf.....	180
b)	1944 senesine ait fotoğraf	180
Şekil 3.182	Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne ait eski bir fotoğraf	181
Şekil 3.183	Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne ait eski bir fotoğraf	181
Şekil 3.184	Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne ait eski bir fotoğraf	181
Şekil 3.185	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	182
a)	Cadastre de Constantinople Haritaları'ndaki konumu	182
b)	Pervitich Haritaları'ndaki konumu.....	182
Şekil 3.186	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	183
a)	30/06/2016'daki metruk hali	183
b)	30/06/2016'daki metruk hali	183
c)	30/06/2016'daki metruk hali	183
d)	30/06/2016'daki metruk hali	183
e)	30/06/2016'daki metruk hali	183
f)	30/06/2016'daki metruk hali	183
Şekil 3.187	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Restitüsyon Vaziyet Planı.....	184
Şekil 3.188	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	185
a)	2005 tarihli Nazım İmar Planı	185
b)	2005 tarihli Uygulama İmar Planı	185
Şekil 3.189	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Ana Bina 1940 senesine ait bir fotoğraf	186
Şekil 3.190	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Semahane Girişi 1944 senesine ait fotoğraf	187
Şekil 3.191	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	187
a)	Semahane girişinde yer alan kitabeye ait fotoğraf	187
b)	Semahane girişinde yer alan kitabeye ait fotoğraf	187
Şekil 3.192	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Restitüsyon Bodrum Kat Planı	188
Şekil 3.193	Kasımpaşa Mevlevîhânesi semahane mahfilleri 1944	189
Şekil 3.194	Kasımpaşa Mevlevîhânesi semahane tavan göbeği.....	190
Şekil 3.195	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Restitüsyon Zemin Kat Planı	190
Şekil 3.196	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	191
a)	Mutrib Maksuresi	191
b)	Mutrib Maksuresi	191
Şekil 3.197	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Restitüsyon Birinci Kat Planı	192

Şekil 3.198	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	193
a)	Dedegan girişi 1944 senesine ait bir fotoğraf	193
b)	Hünkâr girişine ait eski bir fotoğraf	193
Şekil 3.199	Kasımpaşa Mevlevîhânesi hünkâr girişine ait eski bir fotoğraf	194
Şekil 3.200	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	196
a)	Dedegan girişine ait eski bir fotoğraf	196
b)	Ana bina arka cepheye ait eski bir fotoğraf.....	196
Şekil 3.201	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Kesit	196
Şekil 3.202	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Kesit	197
Şekil 3.203	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Kesit	197
Şekil 3.204	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Kesit	198
Şekil 3.205	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Kesit	198
Şekil 3.206	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Ön Cephe	199
Şekil 3.207	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Sol Yan Cephe	199
Şekil 3.208	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Sağ Yan Cephe.....	199
Şekil 3.209	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Arka Cephe.....	200
Şekil 3.210	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	200
a)	Cümle kapısı dış görünümüne ait eski bir fotoğraf	200
b)	Cümle kapısı iç görünümüne ait eski bir fotoğraf	200
Şekil 3.211	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	201
a)	Cümle Kapısı Kitabesi.....	201
b)	Cümle Kapısı Kitabesi'nde II. Mahmud'un tuğrasının yer aldığı üçgen alınlık.....	201
Şekil 3.212	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Cümle Kapısı Restitüsyon Kesitleri	202
Şekil 3.213	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Cümle Kapısı Restitüsyon Cepheleri	202
Şekil 3.214	Pervititch Haritası'nda Kasımpaşa Mevlevîhânesi Dedegan Hücreleri..	203
Şekil 3.215	Alman Mavileri Haritası'nda Kasımpaşa Mevlevîhânesi Dedegan Hücreleri	203
Şekil 3.216	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Dedegan Hücreleri Planı	204
Şekil 3.217	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Dedegan Hücreleri Kesitleri ve Cepheleri....	204
Şekil 3.218	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	205
a)	Şadırvan	205
b)	Şadırvan Kitabesi	205
Şekil 3.219	Kasımpaşa Mevlevîhânesi Şadırvan planları, kesitleri ve cepheleri.....	205
Şekil 3.220	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	206
a)	Hazirede yer alan kabirlerden birine ait fotoğraf.....	206
b)	Hazirede bulunan mezar taşlarına ait fotoğraf	206
Şekil 3.221	Üsküdar Mevlevîhânesi'ne ait 1964 senesinden bir fotoğraf	207
Şekil 3.222	Üsküdar Mevlevîhânesi Semahane-Türbe Binası Doğu ve Kuzey Cephesi	208
Şekil 3.223	Üsküdar Mevlevîhânesi Semahane-Türbe Binası Doğu Cephesi	208
Şekil 3.224	Üsküdar Mevlevîhânesi'nin türbe olduğu dönem 1964	209
Şekil 3.225	Üsküdar Mevlevîhânesi Selamlık ve mutfak binasına ait bir fotoğraf .	209
Şekil 3.226	Alman Mavilerinde Üsküdar Mevlevîhânesi'nin yerleşim planı	210
Şekil 3.227	Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden Üsküdar Mevlevîhânesi Planı	210
Şekil 3.228	Kadastral Haritada Üsküdar Mevlevîhânesi Nazım İmarı (1951)	211

Şekil 3.229	Üsküdar Mevlevîhânesi Semahane-Türbe yapısının sokaktan görünüşü.....	212
Şekil 3.230	Üsküdar Mevlevîhânesi Semahane-Türbe yapısının iç avludan görünüşü.....	212
Şekil 3.231	Üsküdar Mevlevîhânesi.....	213
a)	Semahane-Türbe yapısının giriş cephesindeki üçgen alınlıklı saçak	213
b)	Semahane-Türbe yapısının giriş cephesindeki sundurma (1948)	213
Şekil 3.232	Üsküdar Mevlevîhânesi.....	214
a)	Türbenin dış sathındaki sövelerle oluşturulmuş üçgen görünümlü kemerlere sahip olan pencereler	214
b)	Türbenin içerisinden bakıldığında sepetkulpu kemerlere sahip olan aynı pencereler	214
Şekil 3.233	Üsküdar Mevlevîhânesi.....	215
a)	Türbe içine ait fotoğraf	215
b)	Türbe içine ait fotoğraf	215
Şekil 3.234	Üsküdar Mevlevîhânesi.....	215
a)	Osmanlı Devlet Arşivi İ. DH 595 Numaralı – 1286 Tarihli Belgede türbedar dairesinin görünümü	215
b)	Alman Mavileri'nin planlarında türbedar Ddaresinin görünümü.....	215
Şekil 3.235	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Semahane-Türbe Yapısı zemin kat planı	217
Şekil 3.236	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Semahane-Türbe Yapısı birinci kat planı	217
Şekil 3.237	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve	218
a)	Semahane-Türbe Yapısı A-A Kesiti	218
b)	Semahane-Türbe Yapısı B-B Kesiti	218
Şekil 3.238	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Semahane-Türbe Yapısı Doğu Cephe .	218
Şekil 3.239	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Semahane-Türbe Yapısı Kuzey Cephe	218
Şekil 3.240	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Semahane-Türbe Yapısı Batı Cephe ...	219
Şekil 3.241	Üsküdar Mevlevîhânesi Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı	219
Şekil 3.242	Üsküdar Mevlevîhânesi.....	220
a)	Selamlık-Matbah-ı Şerif yapısında üst kata ulaşımın sağlandığı çift kollu ahşap merdiven	220
b)	Üst katın ortasındaki sofadan odaların girişleri.....	220
Şekil 3.243	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve.....	221
a)	Üsküdar Mevlevihanesi Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı bodrum kat planı	221
b)	Üsküdar Mevlevihanesi Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı zemin kat planı	221
Şekil 3.244	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı birinci kat planı	222
Şekil 3.245	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve.....	222
a)	Üsküdar Mevlevihanesi Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı A-A kesiti	222
b)	Üsküdar Mevlevihanesi Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı B-B kesiti	222
Şekil 3.246	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve.....	223
a)	Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı Kuzey Cephesi	223

b)	Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı Batı Cephesi	223
Şekil 3.247	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve.....	223
a)	Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı Doğu Cephesi	223
b)	Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı Güney Cephesi	223
Şekil 3.248	Üsküdar Mevlevîhânesi semahaneye çıkan merdivenlerden hazirenin görünümü	224
Şekil 3.249	Üsküdar Mevlevîhânesi.....	224
a)	İç avludan dedegan hücrelerinin görünüşü.....	224
b)	Dedegan hücrelerinin önündeki koridor	224
Şekil 3.250	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Dedegan Hücreleri zemin kat planı	225
Şekil 3.251	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve.....	226
a)	Dedegan Hücreleri A-A kesiti.....	226
b)	Dedegan Hücreleri B-B kesiti	226
Şekil 3.252	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve.....	226
a)	Üsküdar Mevlevihamesi Rölöve Dedegan Hücreleri Doğu Cephesi	226
b)	Üsküdar Mevlevihamesi Rölöve Dedegan Hücreleri Güney Cephesi	226
Şekil 3.253	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve.....	226
a)	Dedegan Hücreleri Batı Cephesi.....	226
b)	Dedegan Hücreleri Kuzey Cephesi.....	226
Şekil 3.254	Üsküdar Mevlevîhânesi.....	227
a)	Su deposu ve tuvaletleri barındıran yapının kuzey cephesinin görünüşü.....	227
b)	Su deposu ve tuvaletleri barındıran yapının kuzey cephesinde bulunan tuğla kemerli pencerenin içten görünüşü	227
Şekil 3.255	Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Su Deposu Kesit ve Cepheleri	228
Şekil 3.256	Bahariye Mevlevîhânesi'nin 1940'lardaki görünümü	229
Şekil 3.257	II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) Bahariye kıyısının Pierre Loti Kahvesi yönünden görünümü (kıyıda yapı dizisinin sonunda mevlavihanenin yapıları)	230
Şekil 3.258	Bahariye Mevlevîhânesi	230
a)	II. Abdülhamit Dönemi'ndeki ilk hali	230
b)	Binalarının 19. yüzyıl sonunda, ilk yapıldığı haliyle kara tarafından görünümü	230
Şekil 3.259	Bahariye Mevlevîhânesi	231
a)	Alman Mavileri'nde selâmlık ve mescit binaları ve hazireleri	231
b)	Alman Mavileri'nde arsa sınırlarının trigonometrik ölçümlerle verilmiş hali.....	231
Şekil 3.260	Bahariye Mevlevîhânesi binalarının 1933'deki durumları, soldan sağa doğru selamlık, semahane-türbe ve harem binalarının Haliç'ten görünüşü.....	231
Şekil 3.261	Bahariye Mevlevîhânesi binalarının 1933'deki durumları, sağdan sola doğru önde cümle kapısı, solunda mescit, kıyıda selamlık, semahane-türbe, harem binaları, harem gerisinde mutfak ve hamam birimlerinin kara tarafından görünüşü	232
Şekil 3.262	11.07.1961 tarihli Bahariye Mevlevîhânesi arsasının ve yapı kalıntılarının hava fotoğrafı	233

Şekil 3.263	Bahariye Mevlevîhânesi	234
a)	1913-1919 tarihleri arası dergâh arsası ve leke olarak yapıları gösteren Plan Général de la Ville de Constantinople haritası	234
b)	1922 Dergâhın semahane, harem, dedegân hücreleri, mutfk ve hamam yapıları leke olarak görüldüğü harita.....	234
Şekil 3.264	Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Vaziyet Planı	235
Şekil 3.265	Bahariye Mevlevîhânesi	236
a)	Cümle Kapısı Dış Cephe 1933 senesine ait fotoğraf	236
b)	Cümle Kapısı İç Cephe 1933 senesine ait fotoğraf	236
c)	Cümle Kapısı 2015 senesine ait fotoğraf	236
Şekil 3.266	Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Cümle Kapısı Plan, Kesit ve Cepheleri	237
Şekil 3.267	Bahariye Mevlevîhânesi	238
a)	Selamlık Binası 1940 senesine ait fotoğraf.....	238
b)	Selamlık Binası 1940 senesine ait fotoğraf.....	238
Şekil 3.268	Bahariye Mevlevîhânesi	238
a)	Selamlık Binası 2015 senesine ait fotoğraf.....	238
b)	Selamlık Binası 2015 senesine ait fotoğraf.....	238
Şekil 3.269	Bahariye Mevlevîhânesi Restitüsyon Selamlık Zemin Kat Planı	239
Şekil 3.270	Bahariye Mevlevîhânesi Restitüsyon Selamlık A-A ve B-B Kesitleri	240
Şekil 3.271	Bahariye Mevlevîhânesi Restitüsyon Selamlık Kuzey-Doğu Cepheleri ..	240
Şekil 3.272	Bahariye Mevlevîhânesi Restitüsyon Selamlık Batı-Güney Cepheleri ..	240
Şekil 3.273	Bahariye Mevlevîhânesi	240
a)	Semahane Yapısı 2015 senesine ait fotoğraf	240
b)	Semahane Yapısı 2015 senesine ait fotoğraf	240
Şekil 3.274	Bahariye Mevlevîhânesi	241
a)	Semahane Yapısı 1940 senesine ait fotoğraf	241
b)	Semahane içi türbe 1933 senesine ait fotoğraf	241
Şekil 3.275	Bahariye Mevlevîhânesi	241
a)	Semahane Yapısı 2015 senesine ait fotoğraf	241
b)	Semahane Yapısı 2015 senesine ait fotoğraf	241
Şekil 3.276	Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Semahane-Türbe Yapısı Zemin ve Birinci Kat Planları	244
Şekil 3.277	Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Semahane-Türbe Yapısı Kesitleri	244
Şekil 3.278	Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Semahane-Türbe Yapısı Cepheleri	244
Şekil 3.279	Bahariye Mevlevîhânesi	245
a)	Harem ve Semahane Binaları 1942 senesine ait fotoğraf.....	245
b)	Harem Yapısı 1940 senesine ait fotoğraf	245
Şekil 3.280	Bahariye Mevlevîhânesi	245
a)	Harem Yapısı 2015 senesine ait fotoğraf	245
b)	Harem Yapısı 2015 senesine ait fotoğraf	245
Şekil 3.281	Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Harem Yapısı Zemin ve Birinci Kat Planları.....	246
Şekil 3.282	Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Harem Yapısı Kesitleri	247

Şekil 3.283	Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Harem Yapısı Güney, Batı, Kuzey ve Doğu Cepheleri	247
Şekil 3.284	Bahariye Mevlevîhânesi	248
a)	Mescit 1938 senesine ait fotoğraf	248
b)	Mescit 1938 senesine ait fotoğraf	248
c)	Mescit 2015 senesine ait fotoğraf	248
d)	Mihrap 2015 senesine ait fotoğraf	248
Şekil 3.285	Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Mescit Zemin ve Mahfil Kat Planları	249
Şekil 3.286	Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Mescit A-A, B-B, C-C, D-D Kesitleri	249
Şekil 3.287	Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Mescit Güney Doğu, Güney Batı, Kuzey Doğu ve Kuzey Batı Cepheleri	250
Şekil 3.288	Bahariye Mevlevîhânesi	250
a)	Dedegan Hücreleri 2015 senesine ait fotoğraf	250
b)	Dedegan Hücreleri 2015 senesine ait fotoğraf	250
Şekil 3.289	Bahariye Mevlevîhânesi	252
a)	Matbah-ı şerifin girişinde yer alan kabirler 2015 senesine ait fotoğraf	252
b)	Matbah-ı şerifin girişinde yer alan kabirlerin planı	252
Şekil 3.290	Bahariye Mevlevîhânesi	253
a)	Mescidin batısında yer alan kabirler	253
b)	Mescidin batısında yer alan kabirlerin planı	253
Şekil 3.291	Bahariye Mevlevîhânesi II. Dönem Restitüsyon Dedegan Hücreleri, Matbah-ı Şerif, Harem Mutfacı ve Hamamı Zemin Kat Planı	253
Şekil 3.292	Bahariye Mevlevîhânesi II. Dönem Restitüsyon Dedegan Hücreleri, Matbah-ı Şerif, Harem Mutfacı ve Hamamı Kesitleri ve Cepheleri	253
Şekil 3.293	Bahariye Mevlevîhânesi II. Dönem Restitüsyonu Ahır Yapısı Planı ve B-B Kesiti	254
Şekil 3.294	Bahariye Mevlevîhânesi II. Dönem Restitüsyonu Ahır Yapısı Kesitleri ve Cepheleri	254
Şekil 4.1	Ortaköy-Beşiktaş (Yıldız) tarihsiz planı İmza: Maiyyet-i Seniyye-i Mülûkâneleri Erkân-ı Harbiye (Kurmey) Müşiri (Mareşali) abd-i memlûkleri (köleleri)	255
Şekil 4.2	1788 tarihli Eski İstanbul ve Boğaz Haritası'nda Kazancıoğlu Bahçeleri (Barbie Du Bocage, Jean-Denis)	256
Şekil 4.3	Yahya Efendi Külliyesi'nde Yer Alan Yapılar Topluluğunun (Külliyesinin) 1990 yılındaki durumu	258
Şekil 4.4	Kauffer Haritası'nda Yahya Efendi Arazisi, Yıldız Sarayı Arazisi ve Çırağan Sarayı Arazisi'nin konumu	259
Şekil 4.5	1686 tarihine ait Combes, Benjamin de tarafından çizilmiş İstanbul'a ait plan	259
Şekil 4.6	Lale Devri Eğlenceleri'nde İbrahim Paşa'ya ait 1741-1749 tarihleri arası inşa edilen sahil saray (Çırağan Yalısı) levhası	260
Şekil 4.7	XVII. yüzyıl sonu – XVIII. yüzyıl başı Beşiktaş Mevlevîhânesi minyatürü	261
Şekil 4.8	Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin ilk semahanesi (Kayahan Türkantoz)	262

a)	Zemin kat restitüsyon denemesi	262
b)	Mahfil kat restitüsyon denemesi.....	262
Şekil 4.9	Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin semahanesinin mihrap ekseninden bir kesit örneği.....	263
Şekil 4. 10	1786 tarihli Kauffer haritalarında Yahya Efendi Arazisi, Beşiktaş Mevlevîhânesi ve Çırağan Yalısı'nın konumu	263
Şekil 4. 11	Çırağan Sarayı ve Beşiktaş Mevlevîhânesi' Konumu	264
Şekil 4. 12	1786 tarihli Kauffer haritalarında Çırağan Yalısı ve Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin konumu	265
Şekil 4. 13	İkinci Mahmut'un İstanbul'u Bostancıbaşı Sicilleri'nde Beşiktaş Mevlevîhânesi.....	266
Şekil 4. 14	1774 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Çırağan Yalısı'nın satışı hakkındaki belge.....	267
Şekil 4. 15	XIX. yüzyıl başına ait Kauffer haritalarında Çırağan Yalısı olarak anılan Beyhan Sultan Yalısı'nın konumu	267
Şekil 4. 16	1821 tarihli Kauffer haritalarında Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin konumu.....	268
Şekil 4. 17	Beşiktaş Mevlevîhânesi	269
a)	1786 tarihli Kauffer haritalarındaki konumu	269
b)	1821 tarihli Kauffer haritalarındaki konumu	269
Şekil 4. 18	1860-1870 tarihleri arasında Josef Scheada tarafından çizilmiş haritada Çırağan Sarayı ve çevresi	270
Şekil 4. 19	1870 tarihli Stolpe, C. haritasında Çırağan Sarayı ve çevresi	270
Şekil 4. 20	Çırağan Sarayı Thomas Allom, 1838	271
Şekil 4. 21	Çırağan Sarayı Rouargue Brothers.....	271
Şekil 4. 22	Yeni Beşiktaş Sarayı üzerinden manzara (W. H. Bartlett, 1838)	271
Şekil 4. 23	Beşiktaş Mevlevîhânesi (Musahib Abdi Bey Yalısı) Rölövesi Kat Planları – Semahane.....	272
Şekil 4. 24	Beşiktaş Mevlevîhânesi (Musahib Abdi Bey Yalısı) Rölövesi A-A ve B-B Kesitleri – Semahane	273
Şekil 4. 25	Beşiktaş Mevlevîhânesi (Musahib Abdi Bey Yalısı) Rölövesi Cepheleri – Semahane.....	273
Şekil 4. 26	Beşiktaş Mevlevîhânesi (1836-1868) Musahib Abdi Bey Yalısı'na ait semahane için üç boyutlu restitüsyon denemesi.....	274
Şekil 4. 27	Beşiktaş Mevlevîhânesi (1836-1868) Musahib Abdi Bey Yalısı'na ait semahane için üç boyutlu restitüsyon denemesi.....	275
Şekil 4. 28	1855 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan dedelerin yoksulluk çektiklerine dair belge	275
Şekil 4. 29	Alman Mavileri Haritaları'nda Maçka Kışlası.....	276
Şekil 4. 30	1874-75 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin Bahariye'ye taşınmasına dair belge	277
Şekil 4. 31	1870 tarihli Josef Scheda tarafından çizilen İstanbul Haritası'nda Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin nakledildiği yapıların konumları.....	278
Şekil 4. 32	Beşiktaş Mevlevîhânesi	278
a)	Kabir taşlarından bazıları	278
b)	Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi duvarına yaslanan bir kısmı kırılmış olan mezar taşları	278

İSTANBUL MEVLEVÎHÂNELERİNDE MİMARİ DÜZEN VE BEŞİKTAŞ MEVLEVÎHÂNESİ

Gökben PALA AZSÖZ

Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN

Mekânsal organizasyon şemalarını, ilk mevlevihane olan Konya Mevlâna Dergâhı'ndan alan ve gelişimlerini dönemlerinin siyasi, askeri, iktisadi ve sosyo-kültürel olaylarından etkilenererek tamamlayan mevlevîhâneler; yedi asır süren varoluşları sırasında Balkanlar'dan Kuzey Afrika'ya kadar hüküm sürmüş Osmanlı Devleti sınırları içinde yüzün üzerinde yapı ile faaliyetlerde bulunmuşlardır.

İslam Dünyası'nda XIII. asırdan beri varlığını sürdürmüş bir yapı tipi olan mevlevîhânelerin Osmanlı'nın payitahtı İstanbul'daki serüveni ise Fatih Sultan Mehmed'in şehri feth etmesinden hemen sonra Hristos Akataleptos Kilisesi'ni Kalenderhane Camii ve bir kısmını da Kalenderhane Mevlevîhânesi'ne dönüştürmesiyle başlamıştır. Kalenderhane Mevlevîhânesi'ni, Fatih / İstanbul (Abid Çelebi Tekkesi) Mevlevîhânesi, Kulekapısı / Galata Mevlevîhânesi, Yenikapı Mevlevîhânesi, Beşiktaş Mevlevîhânesi, Kasımpaşa Mevlevîhânesi, Üsküdar Mevlevîhânesi ve Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin devamı niteliğinde olan Maçka / Bahariye Mevlevîhâneleri takip etmiştir.

Medeniyetimize ait eserlerin korunması ve kültürel miras olarak yaşatılması ile özgün mimarimizin gelecek nesillere aktarılabilmesi önemli bir konudur. Tarihsel süreçte işlevlerini kaybettikleri için büyük bir kısmı yok olan mevlevîhâneler de kültür mirasımızın önemli bir parçasıdır.

Bu nedenle bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin payitahtı olan İstanbul sınırları içinde hizmet vermiş olan mevlevîhânelerinin mimari düzenleri ile kaybolan tarihin önemli bir örneği olan Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin yapıları ve konumu ortaya çıkarılarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Mevlevîhâne yapılarının mimari özellikleri arşiv belgeleri referans alınarak değerlendirilmiş ve dönemlerinin siyasi, askeri, iktisadi ve sosyo-kültürel özelliklerinin mekânsal gelişimlerdeki etkileri araştırılmıştır.

Giriş bölümünde, konu ile ilgili kaynaklar (literatür özeti), çalışmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilmiş, hipotez ifade edilmiş ve “Mevlevîlik Tarikatı” genel olarak tanıtılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Mevlâna Celâleddin Rumi'nin hayatı, Mevlevîlik Tarikatı'nın Mevlâna'nın vefatının ardından kurulup kısa sürede tüm Osmanlı topraklarına yayılması ve tarikat yapıları olan mevlevîhâneler hakkında geniş bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde mevlevîliğin İstanbul'a gelişi ve burada hizmet vermeye başlamasıyla başta padişahlar olmak üzere, üst düzey yöneticiler tarafından benimsenmesinden kısaca bahsedildikten sonra “İstanbul Mevlevîhâneleri Kataloğu” hazırlanmış ve payitahttaki mevlevîhânelerin mimari düzenlerine ilişkin bilgiler aktarılmıştır.

Dördüncü bölümde günümüze ulaşamamış olan Beşiktaş Mevlevîhânesi incelenmiş, dergâhın konumu ve yapıları elde edilen bilgi ve belgeler yorumlanarak ortaya çıkarılmıştır.

“Değerlendirme ve Sonuç” bölümünde ise çalışmada incelenen tüm mevlevîhâneler ile ilgili yapılan tespitler ve toplanan veriler değerlendirilerek, mimari mirasımızın bir parçası olan ve günümüzde yapısı ayakta olmayan Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için özgün yapısı ve konumu ile ilgili bilinmeyenler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf; dini mimari; mevlevîlik; mevlevîhâne; İstanbul; Beşiktaş Mevlevîhânesi.

ABSTRACT

ARCHITECTURAL STRUCTURE OF ISTANBUL MEVLEVI DERVISH LODGES AND THE CASE OF: BEŞİKTAS MEVLEVI DERVISH LODGE

Gökben PALA AZSÖZ

Department of Architectural History

Ph.D. Thesis

Adviser: Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARIAN

Lodges used by mevlevi dervishes which adapted their spatial organization structures from the first lodge used by mevlevi dervishes in Konya (Mevlana Lodge) completed their establishment phase by being affected by the political, military, economic and socio-cultural events of the periods. During the seven centuries of their existence, they have been involved in activities with over 100 structures in the borders of the Ottoman Empire, from Balkans to North Africa.

Mevlevi Dervish Lodges are a type of structure that has existed since the 13th century in the Islamic world. Establishment of Mevlevi Dervish Lodges in İstanbul began with the transformation of the Church of Hristos Akataleptos into the Kalenderhane Mosque and some of it into the Kalenderhane Mevlevi Dervish Lodge after the conquest of the Ottoman Empire in İstanbul by Sultan Mehmed the Conqueror. Establishment process continued with Fatih (Abid Çelebi Lodge) Mevlevi Dervish Lodge, Galata Mevlevi Dervish Lodge, Yenikapı Mevlevi Dervish Lodge, Beşiktaş Mevlevi Dervish Lodge, Kasımpaşa Mevlevi Dervish Lodge, Üsküdar Mevlevi Dervish Lodge and Maçka / Bahariye Mevlevi Dervish Lodge which is the continuation of Beşiktaş Mevlevi Dervish Lodge in İstanbul.

The architectural works of a nation is a culture that is passed on from generation to generation. The preservation of our civilization's architectural works and sustain as a cultural heritage is an important issue that our original architecture can be transmitted to future generations.

In this article it is aimed to reveal a lost history with spatial organization schemes. For this purpose, Beşiktaş Mevlevi Dervish Lodge one of the Istanbul Mevlevi Lodges, which could not be reached to the present day, was evaluated with its architectural characteristics based on archival documents and the effects of the political, military, economic and socio-cultural characteristics of the periods on spatial development were investigated.

In the introduction, the sources (literature summary) about the subject, the purpose and scope of the work were given, the hypothesis was expressed and the "Mevlevi Order" was generally introduced.

In the second part of the study, the Mevlevi Order which was established after the death of Mevlana and spreaded to all the Ottoman lands and Mevlevi Dervish Lodge which is a religious building are discussed extensively.

With the arrival of İstanbul, Ottoman Sultans and some other senior administrators have embrace the Mevlevi Order. In the third part it has briefly mentioned and the information about the architectural arrangements of the melevi dervish lodges was reported. Also, Istanbul Mevlevi Dervish Lodges Catalog have prepared.

In the fourth chapter, Beşiktaş Mevlevi Dervish Lodge which has not survive until today, was examined and the location and structure of the lodge were revealed by interpretation of the information and documents obtained.

In the evaluation and conclusion section, it has focused on the unknown details of the unique structure and location of Beşiktaş Mevlevi Dervish Lodge, which is a part of our architectural heritage and whose structure is not yet standing, in order to be transferred to future generations.

Keywords: Sufism, religious architecture, mevleviyeh, mevlevi dervish lodge, Istanbul, Beşiktaş Mevlevi Dervish Lodge.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

İslâmiyetin savaşlar ve fetihler aracılığı ile farklı coğrafya ve kültürlerle yayılması ile dinsel nitelikli yapıların ortaya çıkmıştır. Kendine has bir düşünce ve yaşam biçimini benimseyen “İslâmiyet”, “Tasavvuf” ve “Tarikatler” zaman içinde ihtiyaç duyulan gereklilik, durum ve koşullara uyum sağlamak ve bu yeni ihtiyaçlarla bağ kurup onları aktarıp yaymak amacıyla sıkı ilişki içine girmiştir.

Tanımı ve ortaya çıkışı konusunda İslâm bilginlerinin değişik görüş ve yorumları olan Tasavvuf’un, İslâmi kaynaklardan hareketle; dini prensiplerini inceleyen, yaşayan, başkalarına da aktarma yollarını gösteren bir faaliyet olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle “Tasavvuf; Kur’an ve hadislerde yer alan insanın mistik (gizemsel) yönüne ve gönül terbiyesine işaret eden, maddenin ve dünyanın geçiciliğini işleyen, kalbi davranışları esas alan kaidelerin değişik yorumlarından ibaret ahlâk ve tefekkür/düşünce sistemidir”[1].

İslâmiyetin yayıldığı ülkelerde kendilerinden önce yerleşmiş olan Musevilik, Hristiyanlık, Budizm gibi dinlerin Maniheizm, Zerdüştlük gibi inançların değişik ilkeleri, sosyal konulardaki farklı tutumların yarattığı düşünce biçimlerinin çokluğu içinde yol arayan bazı İslâm Düşünürleri; İslâmiyetin getirdiği insanın dış dünya ile ilgili ilişkilerini düzenleyen zahir (dış görünüş) ilmine karşılık yeni karşılaşılan fikirlerin de etkisiyle dinin ilkelerinin yasalara dönük dış yüzü ile değil de kişinin iç dünyasına dönük yönü ile ilgilenererek yeni bir düşünüş ve davranış yolunun temellerini atmışlardır. Kendilerine “Sufi”; tuttukları yola “Tasavvuf” denilen bu kişiler her dinde kişinin tanrısına karşı yerine getirmesi gereken görevleri, insanlararası ilişkileri düzenleyen kuralları ve bunlara ilişkin ibadet, davranış ve muaşeret biçimlerini kapsayan, dinin “bedeni”

niteliğinde bir zahiri/dış, bir de insan ile ilahi âlem arasındaki ilişkileri insanın ilahi gerçeğe ulaşması için, herkesçe değil ancak bu gerçeğe talib olanlarca izlenmesi gerekli çeşitli yöntemleri kapsayan o dinin gizli özünü, ruhunu oluşturan batini/içyüz ilimlerin varolduğunu dile getirmişlerdir [2].

Türklerde tasavvufun başlangıcı Horasan'a dayanmaktadır. Anadolu'ya hızla yayılan tarikatların temelleri Horasan'daki tasavvuf ekolünün temsilcisi sufiler tarafından atılmıştır [3]. İslâm sufilerinin izledikleri ve kendilerini Allah'a ulaştıracağına inandıkları yol anlamına da gelen "Tarikat" [4] ve "Tasavvuf" inancında en önemli boyut adâb ve erkândır. Zira adâb ve erkân tarikatte usûlü ve üslubu belirleyen bir iç disiplin gibidir. Bu adâb ve erkân içerisinde amaç aynı olmakla birlikte yöntemde, mertebede, zikir tarzlarında, davranışlarda meydana gelen değişme ve başkalaşmalar tarikatların birbirinden ayırt edilmesini ve yeni kimlikler kazanmalarını sağlayan araçlar olmuştur. İşte bu başkalaşmalar sonucu pek çok tarikat ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu tarikatlar tasavvufun yayılmasında etkin rol oynamışlardır [1].

Başlangıçta gezgin dervişler olarak belli bir kuruma ve yere bağlı olmaksızın dolaşan tarikat ehli kişiler zamanla örgütlenerek belirli merkezlere yerleşmeye, buralarda aynı yolun yoldaşı başka kişilere öğretilerini aktarmaya başlamışlardır. İslâm Dünyası'nda bu örgütlenmeler sonucu ortaya çıkan ilk merkezlerin Suriye ve İran-Horasan bölgelerinde kuruldukları bilinmektedir. İmam Ebu Hamid el Gazzali Mektebi'ne bağlı Ahmed bin el Arif, Ebu Meydan Şuayip ve daha birçok İslâm bilgini Sünnî bir tasavvuf sistemi ve kurdukları tarikat yapıları aracılığı ile Kuzey Afrika'nın en uzak köşelerine kadar giderek Müslümanlığın yayılmasını sağladıkları gibi merkezi iktidardan uzak yerlerde halk arasında siyasi bir önem de kazanmışlardır [5].

İlk aşamasında belli kurallara ve belli dış biçimlere gerek duymayan bu akım kurulu düzenin bir parçası olmaksızın varlığını sürdürebilirken çeşitli zümrelerden müridlerin bu yola girmesi ile halk içinde yaygınlık kazanmış ve tüm kesimlere aktararak kurumsallaşmıştır [5].

Zamanla ekonomik ve politik alanda da idari sistemin bir parçası haline gelen bu manevi gücü kendi saflarına çekebilmek için yönetici gruplar tarikat mensubu hibe, vakıf ve benzer desteklemelerle tarikat yapıları yaptırmışlardır [5].

Anadolu'nun İslâmlaşma ve Türkleşme sürecinde ortaya çıkan tarikatlarda farklılıklar olsa da ritüellerini gerçekleştirebilmeleri açısından kurumsal gereksinimlerine karşılık verebilecek dini içerikli mimari mekânlara ihtiyaç duyulmuştur. Gereksinimler ve ihtiyaçlar doğrultusunda gelişen bu mekânlar kendilerine özgü biçimler almış ve böylece farklılıklarının yanı sıra pek çok ortak yönleri de bulunan tarikatlar kendilerine has mimari yapılar meydana getirmişlerdir [1].

Varoldukları H. II. yüzyıldan itibaren İslâmi literatüre ait vakfiye, menakıbname, seyahatname vb. kaynaklarda kimi zaman aynı yüzyılda kimi zaman farklı yüzyıllarda bu yapıların zaviye, hankâh/hanegâh, asitâne, ribat, dergâh, tekke/tekye, şavma'a, düveyre, buk'a gibi değişik birbiri yerine geçen adlarla anılması, artık tarihe karışan eylemlerinin mekânsal ve kavramsal tanımları belki de varoluşlarının gizemi gereği birincil kaynaktan yapılmadığı için konu ile ilgili terminoloji ve bu terminolojideki ayırım noktaları açığa kavuşmamış, terminolojideki eğer varsa ayrımların, bu yapıların zaman içinde geçirdikleri işlevsel ve buna bağlı olarak mekânsal değişimden mi kaynaklandığı, farklı tanımların farklı işlev, dolayısı ile farklı yapıları mı kastettiği sorusu konu ile ilgilenen araştırmacıların problemi olmaya devam etmiştir [5].

Tarikat yapıları; ilk başlarda iç güvenlik ve emniyetin sağlanabilmesi amacıyla tehlike arz eden bölgelerde kurulmuş ve kuruldukları bölgenin ihya ve imarı için çalışmıştır [5]. Ayrıca tarikatın inancı ile bağlantılı olarak, maddi hayattan kopuşu sağlayabilmek ve tarikat düşüncesine de yoğunlaşabilmek gibi sebeplerden dolayı şehir dışlarına kurulan bu yapılar zamanla şehirlerin büyümesi ile beraber şehrin birer unsuru haline gelmiş, ekonomik ve politik alanda da idari sistemin bir parçası olmuştur.

Anadolu birliğinin kurulmasında, Osmanlı Devleti'nin inşasında İslâm âleminin uyanışında son derece etkili olan tasavvuf ve tarikatların, Osmanlı Devleti sınırları içinde de bütün bir hayatı etkileyecek şekilde örgütlendiğini söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti'nde asırlar boyunca Anadolu topraklarında faaliyet göstermiş ve gerek sosyal alanda, gerekse ilim ve kültür alanında önemli görevler üstlenmişlerdir. Gündelik hayatta, siyaset, edebiyat ve sanat hayatında tasavvufun ve tarikatların izlerini görmek mümkündür [1].

Bu çalışmanın ana eksenini; temelleri Anadolu’da atılan tarikatlar içinde ve özellikle “Türk Tasavvuf” kolları arasında, ortaya koyduğu manevi ve maddi kültürle diğer tasavvufi ekollerden farklı ve öncelikli bir konuma sahip olan “Mevlevîlik” teşkil etmektedir.

Mevlevîlik sıradan, bir tarikat olmaktan ziyade, bir aşk ve ışık yolu, evrensel bir kültür hareketidir [3]. Tam bir ideoloji adamı olan Mevlâna, kendine has bir tasavvuf anlayışı ortaya koymasına rağmen bu anlayışa göre teşkilatlanmış bir hayat yaşamamış ve sağlığında şeyhlik, pirlik iddiasında olmamıştır [3]. Bu nedenle “Mevlevîlik Tarikatı”nın temelleri Mevlâna’nın vefatından sonra Hüsameddin Çelebi, oğlu Sultan Veled ile torunu Ulu Arif Çelebi tarafından atılmış; kuralları, adâb ve erkânı ise Pir Adil Çelebi tarafından düzenlenip geliştirilmiştir [4].

Mevlevîlik Selçuklu asırlarından devraldığı güçlü dini ve kültürel varlığını Osmanlı Dönemi’nde de perçinleyerek devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti’nin ilk başkenti olan Bursa’dan başlayarak bütün Osmanlı tarihi boyunca, klasik dönem ve daha sonrasında gerek bir dini hareket olarak, gerek kültür ve sanat hayatında ve gerekse devlet içerisinde etkili olmuş bir tarikattır [6].

Özellikle Ulu Arif Çelebi’nin Batı Anadolu’daki etkin faaliyetleri Anadolu’da mevlevîliğin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamış ve bu tarikatın Osmanlı Dönemi’nin ilk iki asrında güç kazanmasına zemin hazırlamıştır. Mevlevîlik; Osmanlı Klasik Dönemi olan XVI. asırda devlet yapısının merkezileşmesi ve kurumsallaşmasıyla paralel olarak kurumsallaşmış ve merkezi bir yapıya kavuşmuştur [7].

Mevlevîlik bir tarikat çevresi olarak Osmanlı Devleti’nde modernleşme hamlelerinin başladığı Mevlevî olan III. Selim ile II. Mahmut Dönemleri’nde (XVIII. yüzyılın son çeyreğinde) devlet içerisinde ve toplumun farklı kesimleri arasında etkin bir tasavvufi ekol olmuştur [1].

Mevlevîliğin mekânsal karşıtı olan “Mevlevîhâne”ler, mevlevîliğin yayılması ile eş zamanlı olarak Konya’dan başlayıp önce Anadolu’ya ardından Osmanlı Coğrafyası’nın dört bir yanında açılmıştır. Merkez Konya Mevlana Dergâh’ı idaresinde bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde 90 [8], Doğu’da İran/Tebriz, Batı’da Macaristan/Peçoy, Kuzey’de Ukrayna Kırım Özerk Bölgesi/Gözleve, Güney’de ise

Kahire/Mısır ve Arabistan/Mekke'yi içine alan geniş coğrafya içerisinde 50 [9] olmak üzere toplamda 140'a yakın mevlevîhâne kurulmuştur.

Evrensel sevgisinin temelinde aşk olan mevlevîlik; din, dil, ırk ayrımı yapmadan en büyük ve önemli yatırımın “insan”a yapılması gerektiği inancıyla kişi ve toplumlar üzerinde son derece olumlu ve yapıcı etkiler meydana getirerek yüzyıllar boyunca kitlelere ve kişilere yön vermiştir [9].

1.1 Literatür Özeti

İ.B.B. Koruma Uygulama ve Denetim Büroları Arşivi, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul I. Bölge Müdürlüğü Arşivi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, Kırklareli Üniversitesi Kütüphanesi, Trakya Üniversitesi Kütüphanesi, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Tekirdağ Namık Kemal İl Halk Kütüphanesi, K. B. B. Mevlâna Konya İhtisas Kütüphanesi, Galata Mevlevîhânesi Müzesi Arşivi ile internet araştırmaları ve çalışmayla ilgili kitaplar tek tek taranarak ayıklanmış içlerinden Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemleri'nde mevlevîlik ve mevlevîhâneler ile ilgili olanlarından yararlanılmıştır. Ayrıca elde edilen bilgiler İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi kullanılarak doğrulanmış; “Mevlâna” ve “Mevlevîlik Tarihi” ile ilgili bilimsel değeri olan birçok makaleden de faydalanılmıştır.

Çalışma sırasında başvuru ana kaynaklar şu başlıklar altında değerlendirilebilir:

1. Risâle-i Sipahsâlâr [Yazan: Feridun b. Ahmed Sipahsâlâr (öl. 712/1312)]: Eser, Mevlâna'nın' babası Sultan Veled, Mevlâna, Burhanüddin Muhakkik Tirmizî, Şems-i Tebrizî, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi ve Âbid Çelebi'nin menkıbelerini içinde bulunduruyor [10].
2. Menâkibü'l - Ârifin [Yazan: Ahmed Eflâkî (öl.761/1360)]: Eflâkî, eserinde, Bahâüddin Veled, Mevlâna Celâleddin Rumî, Selahaddin Zerkubî, Hüsâmeddin Çelebi, Veled Çelebi, Ulu Ârif Çelebi, Şemseddin Emir Âbid Çelebi gibi Mevlevîliğin temelini atan zatların hayatını menkıbelerle anlatmaktadır [11].
3. Sefine-i Nefise-i Mevlevîyân [Yazan: Sakıb Mustafa Dede (öl.1148/1735)]: Sakıb Dede, XVII. ve XVIII. asırda yaşamış olmasına rağmen, Menâkibü'l Ârifin'in bittiği

tarihten itibaren gelen 140 Mevlevî şeyhinin biyografisini ele almıştır. Eser üç cüz halinde hazırlanmıştır [12].

4. Tezkîre-i Şuâra-i Mevlevîye [Yazan: Esrâr Muhammed Dede (öl.1211/1796)]: Eser, Mevlevî şâirlerine ait bir tezkîredir. Gâlib Dede'nin topladığı ve seçtiği 200 kadar Mevlevî şâirlerin hal tercemeleri ve şiirlerine bu eserde yer verilmiştir [13].

5. Mevlâna Celâleddin [Yazan: Abdülbaki Gölpınarlı (öl. 1982)]: Bu eserde Mevlâna'nın hayatını, felsefesini ve eserleri ele alınmıştır [14].

6. Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik [Yazan: Abdülbaki Gölpınarlı (öl. 1982)]: Bu eserde, Mevlâna'dan itibaren Cumhuriyet dönemine kadar geçen süre içinde, Mevlevîlik tarikatının, tarihi süreç içindeki durumunu anlatılmaktadır [15].

7. Selçuk-Nâme [Yazan: Ahmed bin Mahmûd (Öl. 977/1569-1570)]: Selçuklu Devleti'ni tek devlet olarak ele alan eserde; kendinden önceki eserlerden (Zübdetü't-Tevârih, diğer adıyla Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiye) alıntılar yapılarak sadece savaşlar hakkında değil dönemin toplumsal hayatıyla ilgili de bilgiler verilmiştir [16].

8. Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti [Yazan: Osman Turan.(1914-1978)]: Bu eserde Selçuklu Tarihi ve o dönemdeki Türk - İslâm Medeniyeti hakkında detaylı bilgi verilmiştir [17].

9. Kitab-ı Cihânnûma (Neşrî Tarihi) [Yazan: Mehmed Neşrî (Öl.926/1520)]: Eser sekiz kısımdan oluşan bir dünya tarihidir. Bunlardan yalnız Osmanlı Hanedânlığı'nın tarihini içeren altıncı kısım zamanımıza kadar muhâfaza edilebilmiştir. Bu kısım üç bölüme ayrılmıştır: a- Evlâd-ı Oğuz Han, b- Rum Selçukluları, c- Osmanlı Hanedânı. Osmanlı tarihi II. Bâyezid'e kadar anlatılmakta ve bu Sultan'ın yaptığı büyük işlerden, kurdurduğu binalardan, uzak memleketlere gönderdiği elçilerden, Osmanlı vezirlerinden, âlimlerinden, şeyhlerinden ve dervişlerinden bahsedilmektedir [18].

10. Şakâik-ı Numâniye [Yazan: Ahmed Taşköprülüzâde (Öl.968/1561)]: Bu eserde on Osmanlı Hükümdarı (I. Osman'dan Kanûnî'ye kadar) ve 522 âlim ve tarîkat şeyhinin biyografileri yer almaktadır [19].

11. Tevârih-i Al-i Osman [Yazan: Lütfi Paşa (Öl. 971/1564)]: Bu eserde 961/1553 yılına kadar meydana gelen olaylar kaleme alınmıştır [20].

12. Selim-nâme [Yazan: Celâlzâde Mustafa Çelebi (Öl.975/1567)]: Çok ayrıntılı olan eserde (Selimnâme veya diğer adıyla Me’asir-i Selim Han) zaman silsilesine riayet ederek, I. Selim’in ölümüne kadar hayatını anlatılmaktadır [21].
13. Tarih-i Nişancı [Yazan: Mehmed Paşa (Öl.979/1571)]: Bu eser, kısa bir dünya tarihinden sonra I. Osman’dan Kanûnî’ye (969/1561’e) kadar ayrıntılı olarak Osmanlı Tarihi’nden bahseder. Tarihi bilgiler arasında evliyâlar, ünlü şâirler, bilginler, yazarlar, binalar ve sultanlar hakkında da bilgi vermektedir [22].
14. Tezkîretü’ş-Şuâra [Yazan: Latifi (Öl.990/1582)]: Eserde şâir olan Osmanlı Sultanları ile eserin yazıldığı yıla kadar geçen 282 şâirin hayatı anlatılmıştır [23].
15. Tâcü’t Tevârih [Yazan: Hoca Sadeddin (Öl.1008/1599)]: Eserde, kuruluşundan I. Selim’in ölümüne kadar Osmanlı Hükümdârları’nın zamanlarında geçen olaylar ağır bir uslupla anlatılmıştır [24].
16. Tarih-i Peçevî [Yazan: İbrahim Peçevî (Öl.1061/1650)]: Yabancı kaynaklara bakan ilk Osmanlı Tarihi Yazarı olan İbrahim Peçevî’nin eseri, 926-1049/1520-1640 yılları arası hakkında bilgi vermektedir [25].
17. Seyâhatnâme [Yazan: Evliyâ Çelebi (Öl. takriben 1089/1678)]: Eseri 1040/1631 yılındaki olayların anlatımıyla başlayıp 1089/1678 yılına kadar devam etmektedir. Evliyâ Çelebi’nin abartmaları olmakla birlikte kültür tarihine, efsanelere ve coğrafyaya ait bilgilerle dolu olan on cildlik bir seyahatnâme yazmıştır [26].
18. Sahâîfü’l Ahbar / Müneccimbaşı Tarihi [Yazan: Müneccimbaşı Ahmed Dede (Öl.1113/1702)]: Ahmed Dede, Arapça, Farsça ve Türkçe, yetmiş kadar kaynaktan faydalanarak Adem peygamberden 1083/1672 yılına kadar gelen, Câmiü’d-Düvel adlı iki cildlik bir “Hükümdâr Sülâleleri Tarihi” yazmıştır [27].
19. Nâima Tarihi [Yazan: Mustafa Nâima (Öl.1128/1716)]: Eser 1000-1070/1591-1659 yıllarını içine almaktadır. Bu eserin asıl adı Ravzat el - Hüseyin fi Hulâsatü’l Ahbâr el-Hafîkeyn’dır [28].
20. Tarih-i Âta [Yazan: Tayyazâde Âtâullah Ahmed (Öl.1297/1880)]: Eser beş ciltten oluşmaktadır: I.Cilt, Osmanlı Devletinin Kurucusu I. Osman’dan Kanunî’ye kadar teşrifat, Enderun memurları ve vazifeleri, tanınmış kişiler, yapılar; II. Cilt, Enderun’dan

yetişmiş olan sadrazamların, devlet adamlarının ve diğer rütbe ve makam sahiplerinin biyografileri; III. Cilt, XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan sadrazamların, rütbe ve makam sahiplerinin, âlimlerin biyografileri; IV. ve V. Ciltler, sultanların, şehzâdelerin ve Enderun şâirlerinin manzum ve nesîrleri ihtiva eder [29].

21. Tarih-i Cevdet [Yazan: Ahmed Cevdet Paşa (Öl.1312/1895)]: On iki ciltlik eser Osmanlı Devleti'nin 1774-1825 seneleri arasındaki tarihi anlatır [30].

22. Tarih-i Ebü'l – Faruk [Yazan: Mehmed Murad (Öl.1337/1917)]: Yedi cilt olan eserde Osmanlı Tarihi ile ilgili bilgiler verilmektedir [31].

23. Osmanlı Müellifleri [Yazan: Bursalı Mehmed Tahir (Öl.1344/1925)]: Üç ciltten oluşan eserde ünlü Osmanlı bilgin, şâir ve şeyhlerinin biyografileri üzerinde çalışılmış ve Osmanlı şeyh, fâkih, şâir, edip, tarihçi, hekim, matematikçi ve coğrafyacılarının hayatları toplanıp tasvir edilmiştir [32].

Ayrıca Mimarlık Tarihi alanında konu ile ilgili sınırlı sayıda yayın bulunmaktadır.

a) İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Basın Yayın Müdürlüğü tarafından 2004 senesinde Erdem Yücel'in [33]; daha sonra Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü olarak ismi değişen birim 2007 senesinde Mevlâna Yılı kapsamında Yrd. Doç. Dr. Sezai Küçük'ün [34] iki ciltlik ve 2010 senesinde Handan Dizdarzade'nin [35] "İstanbul Mevlevihaneleri" isimli araştırma serisinin kitapları yayınlanmıştır.

b) Konya Valiliği Kültür ve Tüizm Müdürlüğü 2006 senesinde Ahmet Kuş, İbrahim Divarcı, Feyzi Şimşek'e hazırlattığı "Türkiye Mevlevihaneleri Fotoğraf Albümü"nü [8]; 2007 senesinde de Prof Dr. Haşim Karpuz, Feyzi Şimşek, Ahmet Kuş ve İbrahim Divarcı'ya hazırlattığı "Dünya Mevlevihaneleri Fotoğraf Albümü"nü [36] yayınlamıştır.

c) 2011 senesinde Bayram Ali Kaya ve Sezai Küçük'ün hazırladığı "Defter-iDervişan Yenikapı Mevlevihanesi Günlükleri" [37] kitabı Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları tarafından çıkartılmıştır.

d) 2015 senesinde Prof. Dr. Afife Batur, Prof. Dr. Baha Tanman, Prof. Dr. Ruhi Ayangil, Doç. Dr. Sacit Açıkgözoğlu, Yrd. Doç. Dr. Ali Rıza Özcan, Yrd. Doç. Dr. Kaya Üçer ve Rest.

Uzm. Y. Mimar Nilgün Olgun'un hazırladığı "Meşk-i İstanbul Yenikapı Mevlevihanesi Restorasyonu 2005-2010" [38] kitabı Gürsoy Grup tarafından çıkartılmıştır.

e) Raymond Lifchez'in "The Dervish Lodge: Architecture, Art, and Sufism in Ottoman Turkey" (1992) [39] ve Alberto Fabio Ambrosio'nun "Bir Mevlevinin Hayatı -17. Yüzyılda Sufilik Öğretisi ve Ayinler-" [40] isimli kitapları ile editörlüğünü Baha Tanman'ın yapmış olduğu "Mevlevi Dünyasında Bahariye Mevlevihanesi" (2012) [41] isimli yayın son dönemde yapılan önemli çalışmalar arasındadırlar.

Konuya bir şekilde değinmiş ve farklı çalışmalar ile katkıda bulunmuş, Ekrem Hakkı Ayverdi, Süheyl Ünver, Erdem Yücel, Haşım Karpuz, İbrahim Numan, Nevin Halıcı, Yaşar Ateşoğlu, Nuri Köstüklü, Gülgün Erişen Yazıcı, Muzaffer Erdoğan gibi önemli akademisyen ve araştırmacıların çalışmaları da mevcuttur.

Tasavvuf, tarikat, tekke, zaviye, Mevlâna ve Mevlevîlik konuları üzerine yüzlerce tez yazılmıştır. Bu çalışmada kullanılmış olan tezlerden bazıları şunlardır:

- i. Ahmet Doğan Işık, "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütuvvet Yapıları" (1977) [2];
- ii. Prof. Dr. Baha Tanman, "İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri" (1990) [4];
- iii. Esin Demirel İşli, "İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu" (1998) [42];
- iv. Goncagül Erdoğan, "Osmanlı Devletinde Mevlevî Tarikatı'nın Klasik Öncesi Dönemi (13.-17. yüzyıl) (1999) [43];
- v. Sezai Küçük, "XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler" (2000) [44];
- vi. Yavuz Özdemir, "Galata Mevlevîhânesi Müzesi Koleksiyonlarının Çağdaş Müzecilik Anlayışı İçinde Değerlendirilmesi" (2010) [45];
- vii. Serdar Ösen, "19. Yüzyıl Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mevlevîlik (2011) [46];
- viii. Adem Bölükbaşı, "Türkiye'de Bir Popüler Kültür Alanı Olarak Tasavvuf: Mevlâna ve Mevlevîlik Örneği (2011) [47];

ix. Mustafa Topatan, “Mevlevîliğin Teşekkül Dönemi” (2013) [48];

x. Nimetullah Akay, “Başlangıcından XVIII. Yüzyılın Sonuna Kadar Mevlevîlik-Devlet İlişkisi (2014) [49];

xi. Edin İmamoviç, “Bosna Hersek’te Mevlevîlik ve İsa Bey Tekkesi” [50].

Ana konusu “Mevlevîhâne” ve mimari programı olan kaynakların sayısı ise pek fazla değildir. Sınırlı olan bu kaynaklar;

i. Bahrihüda Tanrıkorur, “Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri” (2000) [51];

ii. Nesligül Ünal, “Yenikapı Mevlevîhânesi’nin Tarihsel Gelişimi ve Harem Konağı’nın Restitüsyon Projesi” (2007) [52];

iii. Murat Arapoğlu, “Üsküdar Mevlevîhânesi’nin Tarihsel Gelişimi ve Yeniden Değerlendirilmesi” (2010) [53];

iv. İbrahim Numan, “Antalya Mevlevihanesinin Asli Hali Hakkında Bazı Düşünceler” (1982) [54].

Bu çalışmada direkt olarak Mevlâna, Mevlevîlik ve Mevlevîhâne ile ilgili olmasa da;

i. Selman Can, “Belgelerle Çırağan Sarayı” (1997) [55];

ii. Barış Doğuş Turhan, “Beşiktaş Kız Lisesi (Çırağan Sarayı Harem Dairesi) Koruma ve Restorasyon Sorunları Üzerine Bir Araştırma” (2011) [56] Yüksek Lisans Tezleri;

iii. Şükriye Pınar Özyalvaç “İstanbul Konut Mimarisinde Lüks Ve Konfor (18. Yüzyıl)” (2015) [57] Doktora Tezi;

iv. Sedat Hakkı Eldem, “Köşkler ve Kasırlar II” [58] kitabı “Boğaziçi Çırağan Sarayı, Yalıköşkü, 1719” bölümü;

v. Cahit Kayra-Erol Üyepazarcı, “İkinci Mahmud’un İstanbul’u Bostancıbaşı Sicilleri” [59] gibi tez ve kitaplardan da yararlanılmıştır.

1.2 Tezin Amacı

Osmanlı Devleti zamanında, kayda değer bir Müslüman tebaası tarafından benimsenen melevîlik, şeyler, paşalar, yüksek nüfuslu şahıslar ve padişahlar tarafından da kabul edilmiştir. Bu kabul ile melevî dedeleri padişahlar tarafından önemli devlet

görevlerine getirilmiştir [44]. Bunun sonucunda ise Osmanlı Devleti'nin her yerine yayılarak köylere kadar genişleyen mevlevîlik, şehirlisinden köylüsüne kadar her kesimin tarikatı olarak büyük bir önem kazanmış, bu çerçevede gelişme göstermiş, kurumsallaşmış ve Osmanlı Coğrafyası'nda pek çok tarikat merkezine sahip olmuştur. Bu tarikat yapılarının ağırlıklı olarak dönem içerisindeki ticari merkezlerinde ve bu ticari merkezleri birbirine bağlayan yollar üstündeki şehirlerde kuruldukları görülmektedir [4].

Mevlevîlik Tarikatı'nın yapısı olarak karşımıza çıkan mevlevîhâneler de tıpkı diğer tekke ve dergâhlar gibi Osmanlı Devleti'nde sadece tasavvufî hayatın oluşmasında değil, siyasi, askeri, iktisadi ve bedii hayatın şekillendirilmesinde de önemli roller ifa etmişlerdir [60]. Bu yapıların Osmanlı toplumundaki kaynaşmayı ve toplumsal birliği sağlamadaki rolü oldukça büyüktür.

Ancak Osmanlı toplumunda eğitim ve kültür açısından önemli bir yere sahip olan tarikat yapıları zamanla eğitici özelliklerini yitirmişlerdir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine doğru bozulmaya başlayan tarikatların varlıkları Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Atatürk'ün 30 Kasım 1925 yılında çıkardığı tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması kanunu sonrası son bulmuştur [A-1].

İslâm Mimarlığı'nda önemli bir yere sahip olan tekke mimarisi hakkındaki çalışmalar ne yazık ki oldukça sınırlıdır. Bu sınırlılık yapıların mimarisindeki çeşitlilik, bir sınıflandırma veya ortak noktaların tespitinin yapılmasını güçleştirir. Mevlevîliğin, İslâm tasavvuf geleneği içerisinde yapısal örgütlenmesi ile farklı bir konumu vardır. Mevlevîhâneler bir sığınma ve konaklama yeri olduğu gibi kendine has lisanı, giyim kuşamı ve adâb-erkânıyla tasavvufî bilgilerin yanı sıra musikiden Farsça'ya kadar çeşitli konularda eğitimin verildiği mekânlardır [61]. Mevlevî geleneğinin ürettiği yapılar olan; "Mevlevîhâneler" farklı tipolojik özellikler sergilerler. Mevlevîhâneler; konu ile ilgilenen pek çok araştırmacı tarafından işlevsel ihtiyaçlarına ve büyüklüklerine göre "Asîtane" yapıları ve "Zâviye" yapıları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu iki terim için de kapsamlı tanımlamalar yapılarak aralarında çeşitli farklılıklar bulunduğu dile getirilmiştir. Ancak bu konu ile ilgili belgelerde zâviye terimi geçmemektedir. Birinci elden yazılmış belgenin az olmasına karşın kaynaklara bakıldığında "mevlevîhâne",

“tekke” ve “dergâh” terimlerinin kullanıldığı ve asîthane, zâviye ayrımı yapılmadığı görülmektedir. Buna rağmen araştırmacılar tarafından; mevlevî dervişi yetiştirme yetkisi olan ve sema ayini düzenleyebilen büyük ölçekli olanlarına asitâne; gelip giden misafirler için bir sığınma ve konaklama fonksiyonu icra edenlere ise zâviye denilmiştir [4]. İşlevsel ihtiyaçlara bağlı olarak ayırım yapılmış olmasına karşın zaman içinde konaklama amaçlı kurulmuş olan ve zâviye denilen küçük ölçekli yapılar şehrin büyümesi ile şehir içinde kalmış, kurumsallaşmanın da artmasıyla ihtiyaçlarının çoğalması durumunda ek yapılarla zenginleştirilmişlerdir. Bu bağlamda araştırmacıların bir kısmı bazı dergâhları asîthane olarak kabul ederken, bir kısmı ise aynı dergâhları zâviye olarak kabul etmişlerdir [44]. Bu karışıklık nedeniyle tez çalışmasında asîthane-zâviye ayrımı yapılmayacak ve sadece “Pîr Evi”, “Asîthane-i Aliyye” olarak tanımlanan merkez tarikat yapısına “Konya Mevlâna Dergâhı”, diğer tüm tarikat yapılarına ise mevlevîhâne denilecektir.

Mevlevîhânelerin yapılarının mekânsal boyutta irdelenmesi Mevlevîlik Tarikatı’nın gelişiminin anlaşılabilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu tarikat yapıları; dönemin idari-siyasi yapılanmasıyla, ekonomik, askeri, iktisadi, sosyo-kültürel gelişmelerinin doğurduğu ihtiyaçlarla, yapıların kuruluş tarihleri ve konumlarıyla merkez Konya Mevlâna Dergâh’ı ile paralel olarak şekillenip gelişmiştir. Ayrıca bu şekillenimde Mevlevî Tarikatı’nın adâb ve erkânı da çok etkili olmuştur.

İlk yapıldıkları dönemlerde çoğu mevlevîhâne; ana yapılarının ahşap olması sebebiyle yangınlara maruz kalmaları, doğal afetler, maddi yetersizliklerden onarılamamaları v.b. gibi çeşitli nedenlerden harap olup yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır. İşte bu yüzden mevlevîhânelerin mekânsal organizasyon yapılarının çözümlerinin asıl noktası olan mimari gelişimlerini izlemek çok zordur. Günümüze ulaşamamış mevlevîhâne bölümlerinin yapılarına ilişkin birincil kaynakların olmayışı, bazı mevlevîhânelerde yapıların yerlerinin değişmesi, mevcut yapıların özgün konumlarına ilişkin parçaların azlığı ve tarikat yapılarının yüzyıllar içinde geçirdiği onarım, tadilat ve yenilemeler zaman zaman bu bölümlerle ilgili kesin yorum ve tanımlar yapılmasını olanaksız kılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; Mevlevî Tarikatı'nın idare merkezi olan Konya Mevlâna Dergâhı ile Osmanlı Devleti'nin payitahtı İstanbul'da hizmet vermiş olan mevlevîhâneleri; kuruluşlarından günümüze kadar geçen süre içerisinde dönemsel ihtiyaçları, sosyo-kültürel, siyasi, askeri, idari ve ekonomik yapıları ile ilişkilendirerek yüzyıllara göre mekânsal yapıları açısından irdelemek ve bu yapıların mekân oluşumlarını, işlev şemalarını, mimari gelişimlerini dikkate alarak güümüzde yapısı ayakta olmayan Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin konumu ile mekânsal yapısını ortaya çıkarmaktır.

1.3 Hipotez

İlk başta kuruluş şemalarını Konya Mevlâna Dergâhı'ndan alan İstanbul Mevlevîhânelerinin işlev şemaları yaşanan dönemin; idari, siyasi, iktisadi, dini ve sosyo-kültürel yapısına paralel olarak şekillenip gelişmiştir.

Mimari açıdan incelendiğinde mevlevîhaneler; geniş bir bahçe içinde selamlık, harem, derviş hücreleri, matbâh-ı şerif, somathane, meydan-ı şerif, kütüphane, hamuşan, türbe ve merkezi bir alanda konumlanmış semahaneden meydana gelmiş külliye niteliğinde yapılarıdır.

Bu yapılardan biri olan ve XVII. yüzyılın başlarında İstanbul'da kurulan Beşiktaş Mevlevîhânesi; Yahya Efendi Dergâhı'nın güneyinde, Çırağan Sarayı'nın arkasındaki üst kotta konumlanmış, deryaya nazır semahanesi ile çeyrek asır faaliyet ve hizmetlerine farklı yerlerde (Beşiktaş Mevlevihanesi olarak Çırağan Sarayı'nın hemen yanında, Musahib Abdi Bey Yalısı'nda, Fındıklı Karacehennem İbrahim Paşa Yalısı'nda, Maçka Mevlevihanesi'nde ve Eyüb Bahariye Mevlevihanesi'nde) ve süreçte başka yapılarda devam etmiştir.

Bu çalışmada Beşiktaş Mevlevihanesi'nin yerinin Çırağan Yalısı'nın arka üst kotunda Yahya Efendi Dergâhı bahçesinde kalan alanda olduğu tesbit edilmiştir. Kaynaklarda belirtildiği üzere Beşiktaş Mevlevihanesi saray arazisi içinde değil Yahya Efendi Dergâhı'nın arazisi içinde 1621 tarihinde Ohrili Hüseyin Paşa tarafından kurulmuş ve 1836 tarihinde ilk Çırağan Sarayı'nın yapımına kadar varlığını burada sürdürmüştür. 1836'daki yıkımın ardından dergâh geçici olarak bitişigindeki Musahib Abdi Bey Yalısı'na, 1868'deki yıkımın ardından Fındıklı Karacehennem İbrahim Paşa Yalısı'na,

1870 tarihinde Maçka Mevlevîhânesi'ne, 1874'deki yıkımın ardından da Bahariye Mevlevîhânesi'ne taşınmış ve 30 Kasım 1925 tarihine kadar faaliyetlerine bu mevlEVîhânedede devam etmiştir.

BÖLÜM 2

MEVLEVÎLİK VE MEVLEVÎHÂNELER

İkinci bölümde; Mevlâna Celâleddin Rumî'nin hayatı, tasavvufa bakışı ile kendinden sonra oluşan “Mevlevîlik Tarikatı” hakkında bilgiler verilerek, mevlevîliğin ilk tarikat yapısı olan Konya Mevlana Dergâhı'nın ilk oluşumundan tekke, zâviye ve türbelerin kapatıldığı 30 Kasım 1925 tarihinde kapanışına kadar geçen süre içinde Mevlevîlik Tarikatı'nın yapısı olan mevlevîhâneyi oluşturan ana bölümlerinin oluşum ve gelişim süreçleri incelenerek gerekli açıklamalar yapılacaktır.

2.1 Mevlana Celaleddin Rumi ve Mevlevilik

30 Eylül 1207 (H.6 Rebiülevvel 604)'de bugün Afganistan toprakları içinde kalan Belh şehrinde dünyaya gelen [44] Mevlâna'nın asıl adı, babasının da adı olan Muhammed'dir. O dönemlerde soyadı kullanılmadığı, bunun yerine kişiler lakaplar ile bilindiği için babası tarafından dinin ulusu anlamına gelen “Celâleddin” adı lakap olarak verilmiştir [10].

Mevlâna Celâleddin Rumî'nin şöhreti İslâm âlemine yayılmış ünlü bir sufi olan babası Sultanü'l Ulemâ (bilginler padişahı veya bilginler sultanı anlamına gelen “Mevlâna'yı Büzürk”), Mâder-i Sultan (Sultanların annesi) diye anılan Harzmşah'lı olan annesi ise Belh Emiri Rükneddin'in kızı Mü'mine Hatun'dur [14]. Mevlâna'nın biri kız, diğeri erkek olmak üzere iki kardeşinin olduğu da bilinmektedir. Erkek kardeşini adı Alâeddin Muhammed, kız kardeşinin adı ise Fatıma Hatun'dur. [62]

XII. ve XIII. yüzyıl siyasi gelişmelerinde önemli ölçüde etkili olan Haçlı Seferleri ve Moğol İstilaları Anadolu'da bir kargaşa ortamı yaratarak siyasi çöküntüye neden olmuştur. Aynı dönemde pekçok mutasavvıf, âlim, derviş ve şeyh Moğol İstilaları'ndan kaçarak Anadolu'ya sığınmış ve dağılarak bu coğrafyanın çeşitli yerlerini kendilerine yurt edinmişlerdir.

Sultanü'l Ulemâ da ailesi, üç yüz kişilik bir kervan ve Bahâeddîn Veled ile birlikte 1212'de Belh'den göçetmiştir. Yedi yıl süren [63] göç esnasında sırasıyla Bağdat, Hicaz, Şam Halep, Malatya ve Erzincan'da konaklamışlar sonrasında da Konya'ya bağlı Larende (Karaman) şehrine yerleşmişlerdir [A-2]. Burada Mevlâna, Semerkandlı Hoca Şerefeddin Lâlâ'nın kızı Gevher Hatun'la evlenmiştir [11]. Yine bu topraklarda Sultan Veled ve daha sonra da Alâeddin Çelebi olmak üzere iki oğlu dünyaya gelmiştir. Ne zaman vefat ettiği bilinmeyen Gevher Hatun'dan sonra Kira Hatun ile evlenen Mevlâna'nın bu evlikten de Muzafferuddin Emir Âlim adlı bir oğlu ve Meleke adlı bir kızı dünyaya gelmiştir. Aynı zamanda dedesinin de adı olan ilk oğul Muhammed Bahaeddin'den Mevlâna'nın soyunun devam ettiği kabul edilmekte olup dede ve torunu ayırt etmek için Sultanü'l Ulema'ya "Bahaeddin Büzürk", toruna ilk başlarda "Bahaeddin Veled" daha sonraları ise "Sultan Veled" denilmeye başlamıştır. [64]

Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat'ın daveti üzerine 1229 yılında Bahâeddin Veled ve ailesi Konya'ya gelmiş ve buraya yerleşmiştir [62]. Konya'da dini ve tasavvufî eğitim konusunda öğrencilerine dersler veren Bahâeddin Veled'in, 19 Şubat 1231 (13 Rebiüllâhir 628) yılında vefat etmesi üzerine onun müritleri tarafından pir ve ulu tanınan [14] Mevlâna, babasının yürüttüğü vaizlik görevini üstlenmiştir.

Mevlâna, tasavvuf eğitimi öncelikle babasından daha sonra ise babasının hâlifesi Seyyid Burhaneddîn Muhakkık-ı Tirmizî'den almıştır [14]. Ayrıca daha çocukluk çağlarında babasıyla birlikte Belh'ten göç eden Mevlâna, bu yolculuğu esnasında konakladıkları şehir ve kasabalarda şehrin ileri gelenleri ve âlimleriyle (Feridüddîn Attar, Şihâbuddîn Sühreverdi, Evhadüddîn Kirmani ve Sâdüddîn Hamevî...) karşılaşmış, babasının ölümünden sonra da meşhur Hanefi bilginlerinden Kemaleddîn bin el-Adîm'den dersler almış, Muhyiddîn İbn Arabî başta olmak üzere, Sadeddin Hamevî, Şeyh Osman Rumî, Şeyh Evhadüddîn Kirmani ve Sadreddin Konevî gibi bilgin ve

âlimlerle görüşmüş ve babasının yolundan giderek medreselerde fıkıh ve diğer dini, dersleri vermiştir [10].

Şekil 2.1 Mevlevî Sembolleri

a) Mevlevî Tacı Şerefi biçiminde düzenlenmiş “hilye-i şerif” [65];

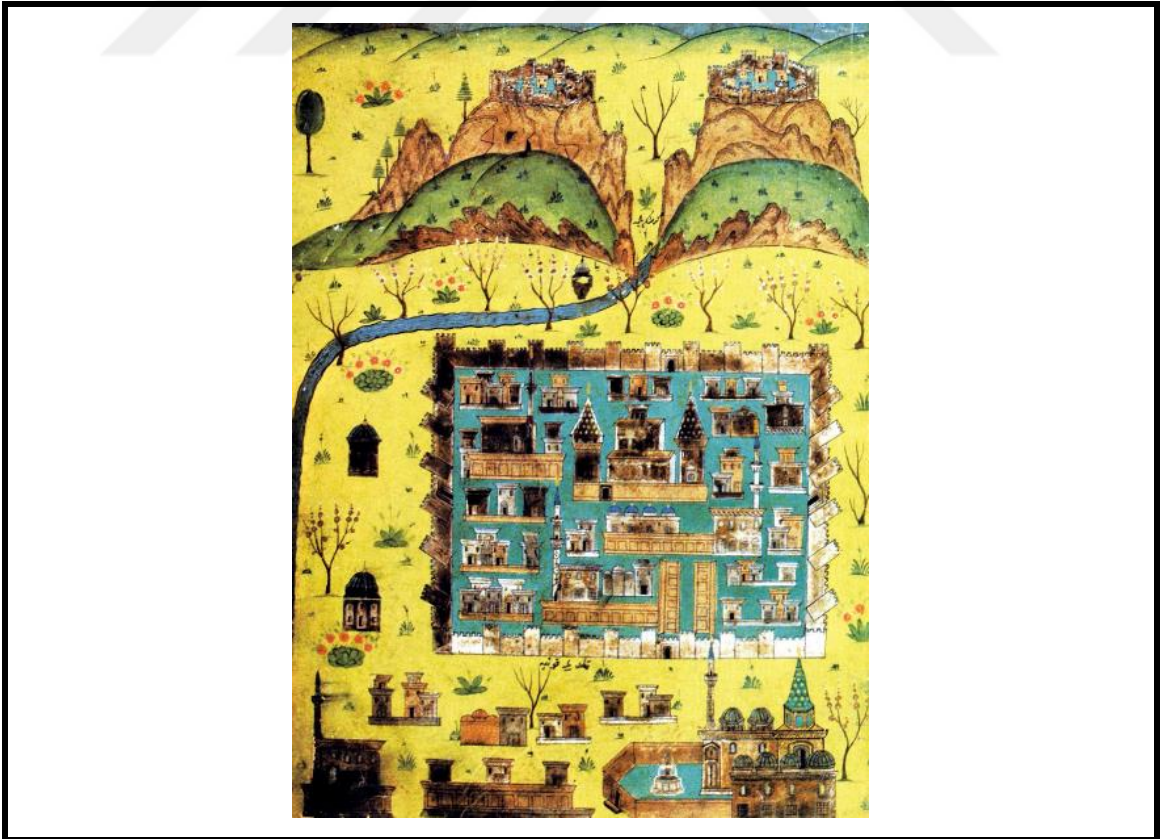
b) Mevlevî Sancağı [66]

Mevlâna’nın hayatının akışı Şems ile 29 Kasım 1244’de Konya’da karşılaşmasıyla değişmiş [62] ve O’nın tesiri ile “temkinli sufi” ve âlîm sıfatlarından sıyrılıp aşka ve cezbeyle dalmıştır [4]. Mevlâna ile Şems’in Konya’da hiç dışarı çıkmadan aylarca halvete girmelerine ve Mevlâna’nın medreseyi, dersleri, vaazları, zikirleri bırakmasına halk, öğrenci ve müritleri büyük tepki göstermişlerdir. Bütün bunların yerine semayı tercih etmiş, ney ve rebap sazı dinleyerek ilâhi aşka yönelmiş ve Şems’ten öğreneceği çok şeyler olduğunu anlayan Mevlâna, onun yanında kendini bir öğrenci gibi görmeye başlamıştır [11]. Halkın büyük tepkisinin ardından 1247 yılında Şems-i Tebrizi ortadan kaybolmuştur [14]. Bu kayboluşa dair iki rivayet vardır; birinci rivayete göre Şems çıkan dedikodular nedeniyle kendi isteği ile ayrılmış ve izini kaybettirmiştir, ikinci rivayete göre ise Şems öldürülmüş cesedi bir kuyuya atılmıştır.

Mevlâna Şems'den sonra kendisine başka bir kişiyi, Konyalı Kuyumcu Şeyh Selahaddin'i "naib ve halife" [62] olarak seçmiştir. Şehh Selahaddin'in 657/1258 yılı sonlarında vefatından sonra da mesnevinin yazılmasına neden olan Çelebi Hüsameddin'i kendisine hemdem ve halife edinmiştir [14].

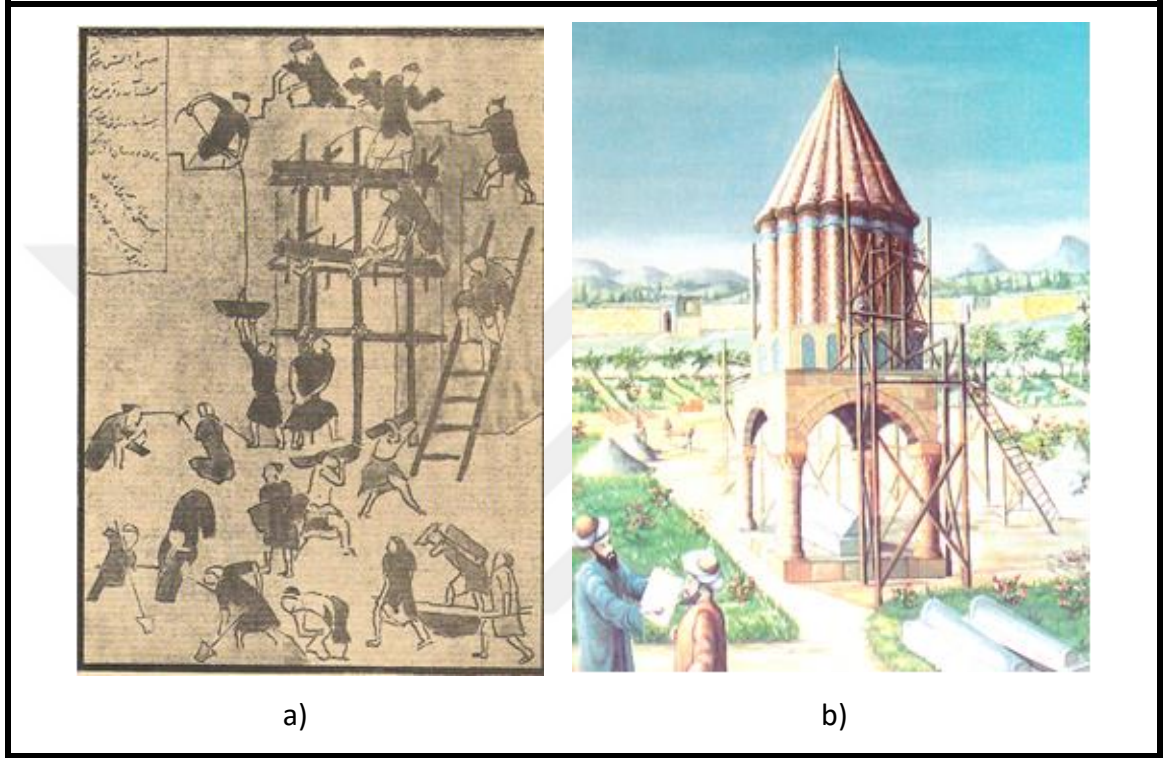
Mevlâna Celâleddin, son on yılını Çelebi Hüsameddin ile birlikte, huzurlu ve verimli bir şekilde geçirmiştir. 1273 yılı sonlarında ansızın hastalanarak 5 Cemaziyelahir 672/ 17 Aralık 1273 tarihinde ebedi âleme intikal etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir [14]. Böylece 30 Eylül 1207'de Belh'de başlayan hayat yolculuğu 17 Aralık 1273 tarihinde Konya'da sona ermiştir [11].

Mevlâna'nın almış olduğu tasavvufî eğitim, onun yaşam anlayışına yansımış ve bu da kendisinin vefatından sonra oğlu Sultan Veled tarafından sistematize edilen Mevlevîlik Tarikatı'nın oluşmasına temel teşkil etmiştir [15]. Mevlâna; Kübreviyye (Zehebiyye), Melâmîlik, Kalenderîlik ve Vahdet-i Vucûd gibi önemli akımlardan etkilenmiş ve kendi yolunu bulmuş, tüm insanları Tanrı'nın görüntüsü olarak kabul edip din, dil, ırk ayrımı yapmamıştır [11].

Şekil 2.2 1535 Tarihli Matrakçı Nasuh Konya Minyatürü [67]

Mevlâna'nın ölümü ve cenazesinin defnedilmesinden sonra mevlevîliğin biçimlenmesi sürecinde ilk olarak Çelebi Hüsameddîn sahneye çıkmıştır [68]. Ahi kökenli Çelebi Hüsameddîn Dönemi'nde yapılan en önemli işlerden birisi, her ne kadar mezara türbe yapmanın uygun olmadığından bahsetmiş olsa da Sultan Veled'in teşvikiyle, Konya yöneticilerinden Alameddin Kayser, Muineddin Süleyman Pervane ve karısı Gürci Hatun'un da maddi desteği ile Mevlâna'nın kabrinin üstüne bir türbe yapılmasıdır [15].

Şekil 2.3 Konya Mevlâna Dergâhı

a) Mevlâna Türbesi'nin yapılışı (Uzluk [69]); b) Mevlâna Türbesi (Erol [69])

Türbenin yapılmasıyla Mevlâna Dergâhı'nın temelleri de atılmıştır. Bu türbe ve etrafında oluşacak olan müştemilâtı ileride mevlevîler için bir merkez halini almıştır. Türbe etrafında giderek genişleyen mevlevî zümresi, burasını tam teşekküllü bir dergâha dönüştürmek amacıyla çeşitli vakıflar kurmuşlar, elde edilen gelirlerle türbede görevli hafız, mesnevihan ve müezzinlerin ihtiyaçlarını karşılamışlardır [68]. Ayrıca Mevlâna âşıklarının Kabetü'l-Uşşak (Âşıkların Kâbesi) olarak adlandırdıkları makamda Cuma namazlarını müteakip Kur'an ve Mesnevi okunmaya, arkasında da sema meclisleri tertib edilmeye başlanmıştır [4]. Çelebi Hüsameddîn, Mevlâna dostlarının

başına geçmesiyle, onları dağılıp gitmekten kurtarmış ve onları bir topluluk haline getirmişse de tarikat kurucusu ve Pîr'i olmamıştır [70].

Daha sonra Mevlâna postuna geçen Sultan Veled'in ilk işi, bu nüfuzun belli başlı kaynaklarını oluşturan maddi gücü, yani vakıf gelirlerini doğrudan Mevlâna Ailesi'nin kontrolüne sokmak olmuştur [68]. Selçuklu ileri gelenlerinden Muineddîn Pervane, Fahreddîn Sahib Ata ve Sultan Rükneddîn Kılıç Arslan ile yakın ilişki kurmuş olan Sultan Veled, teşkilatçı kimliğiyle babası Mevlâna'nın düşünce ve ideolojisini sistemleştirme ve yayma gayesiyle Anadolu'nun değişik şehir ve kasabalarına müridlerini göndermiştir [70]. Bu meyanda Konya'nın yanısıra Anadolu'nun çeşitli yerlerine yolladığı halifeleriyle "Mevlâna âşıkları" zümresi Konya'dan yönetilen yaygın bir tarikata dönüşmeye başlamıştır [4]. Sultan Veled, daha sonra mevlevîlik olarak adlandırılacak olan yeni bir tarikatın esasları ile usul ve erkânını ayrıca; 1925 yılına kadar sürecektir olan iki önemli özelliği de belirlemiştir. Bu özellikler: Tarikatın merkezi bir iradeye sahip olması ve bu merkezi iradenin başında, tarikatın resisi sıfatıyla Konya Dergâhı'nda postnişin olan Mevlâna torunlarının (Çelebilerin) bulunmasıdır [15].

Mevlevîliğin kurumlaşması ise Mevlâna düşüncesinin yaşatıldığı yerler olan mevlevî tekkelerinin çeşitli yerlerde açılmasıyla mümkün olmuştur. İlk dönemde Konya'da Mevlâna Dergâhı'na bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren beş tekkenin mevcut olduğu bilinmektedir [15]. Bunlardan birisi Sems Zâviyesi ikincisi ise Ateşbaz Zâviyesi'dir [71]. Konya'daki üçüncü tekke ise Marace'l-bahreyn'de olup bir mescit mahiyetinde idi. Dördüncü tekke Meram'da Cemel Ali Türbesi yanında bulunan tekke, beşinci tekke ise Çelebi Hüsameddîn'in şeyh olduğu "Darü'l Zakirîn" tekkesidir [15]. Bu kurulan tekkelerle birlikte aynı zamanda Anadolu'nun diğer bölgelerinde de mevlevî dergâhları açılmaya ve mevlevîlik yayılmaya başlamıştır.

Sultan Veled'den sonra başa geçen Ulu Ârif Çelebi, daha babasının sağlığında iken mevlevîliği yaymak için Anadolu'da bazı şehirler ile Tebriz ve Sultaniye'ye kadar olmak üzere geziler düzenlemiştir [11]. Bu gezileri sonrasında Ulu Ârif Çelebi, Anadolu'nun birçok şehirlerinde tanınan, ünü İran ve Irak'a kadar uzanan bir şeyh olarak mevlevî postuna oturmuştur. Ulu Ârif Çelebi şeyhliği süresince babasından devraldığı Mevlevîlik Tarikatı'nı, merkez Konya olmak üzere, daha sağlam temellere oturarak yaymaya

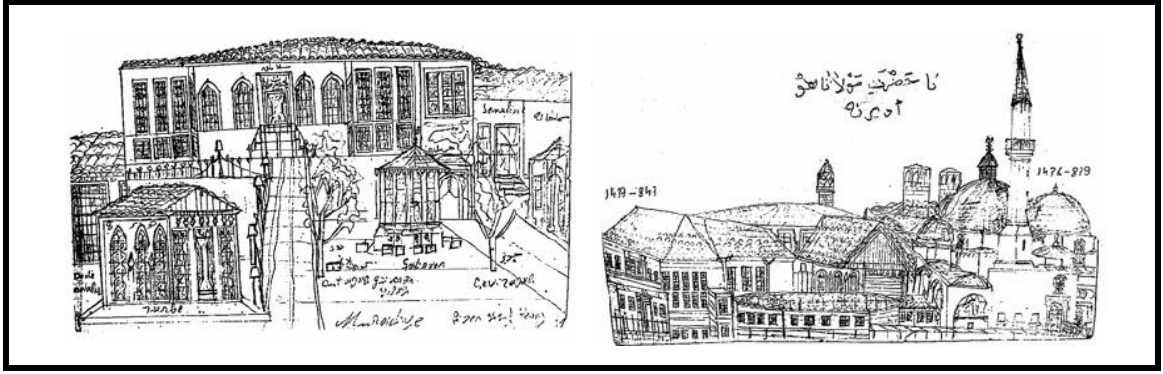
çalışmış, Anadolu'nun birçok şehrine halifeler yollayarak yeni mevlevî dergâhlarının açılmasını sağlamıştır. Ayrıca dergâha yeni vakıflar kazandırarak vakıf gelirlerini arttırmış, mevlevîliğin prensiplerini yeniden gözden geçirerek zikir ve semâ' usullerini kurallaştırmıştır [70].

Ulu Ârif Çelebi'den sonra, Konya Mevlâna Dergâhı postnişinleri, Mevlâna soyundan oğuldan oğula, en büyük oğuldan başlayarak sırasıyla şeyhlik makamına geçmiş ve bu manevi saltanat altı yüzyıldan fazla böyle devam etmiştir [70].

Mevlâna Dönemi'nde ve sonrasında posta geçen şeyhler döneminden itibaren, mevcut siyasi ve içtimai düzenin bozulmasına yol açacak faaliyetlerden kaçınan ve daima yönetim çevrelerinin yanında olmayı tercih eden mevlevîler, bu dönemde çeşitli beyliklerin arazilerinde zengin vakıflar elde ederek ekonomik bakımdan sağlam bir yapıya kavuşmuştur [72].

XV. yüzyıla kadar geçen devir (Sultan Veledden Pir Adil Çelebi'nin çelebilik yaptığı dönem dahil olmak üzere) tarikatın adâb ve erkânı ile kuruluş ve yayılış devresidir. Tarikatın tüm kurallarının hiç değişmemek üzere son şeklini alması bu yüzyılın ilk yarısına kadar sürmüştür. XV. yüzyıla kadar Mevlâna'yı tanıyan ve sayanlar arasında her ne kadar büyükler ve beyler bulunsun da, asıl kendisine saygı ve ilgi ile bağlı olanlar halk kitleleri olmuştur. Bu dönem içerisinde Mevlâna ailesinden gelenlerin mevlevîliğin yayılmasındaki katkıları müşahade edilirken bu dönemden itibaren mevlevîliğin yayılışında Konya Çelebileri'nden ziyade Anadolu'daki diğer şeyh ailelerinin etkin oldukları görülmektedir [46].

Mevlevîlik; kuruluş dönemlerinde Anadolu'da etkin olmayan ama daha sonra güçlü bir devlet olarak Anadolu'da ağırlıklarını hissettirmeye başlayan Osmanlı Devleti'nin topraklarına II. Murat tarafından Edirne'de açılan (829/1426) Muradiye Mevlevîhânesi ile girebilmiştir [73].

Şekil 2.4 Edirne Muradiye Mevlevîhânesi'nin kroki çizimleri [74]

Osmanlıların mevlevîlere ilgi duyması ise ancak XV. ve XVI. yüzyıllarda Anadolu'da ve Rumeli'de görülmeye başlayan Sîf-Bâtınî temayüller karşısında mevlevîliğin halkı kucaklaması ile gerçekleşmiştir [15]. Mevlevîliğin İstanbul'a girişi Fatih Sultan Mehmet zamanında olmuştur. İstanbul'un fethinden hemen sonra XV. yüzyılın son çeyreğinde ilk başta camiye dönüştürülen Akataleptos Kilisesi'nin daha sonra vakfiyesindeki mesnevi okutulması ve sema ayini yapılması buyruklardan bu yapının bir süreliğine mevlevî tekkesi (Kalenderhane Mevlevîhânesi) olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır [2]. Fatih'de kurulmuş olan Âbid Çelebi Tekkesi de kiliseden çevrilmiş Kalenderhane Mevlevîhânesinden sonra İstanbul'da hizmet veren ikinci Mevlevî Dergâhı'dır [2]. Ancak mevlevî tarikat yapısı olarak düşünüldüğünde İstanbul'da kurulan ilk mevlevîhane Kulekapısı Mevlevîhânesi adıyla da anılan Galata Mevlevîhânesi'dir [75]. İstanbul'da Galata Mevlevîhânesi'nin kurulmasından sonra bunu diğer mevlevîhâneler takip etmiştir. Mevlevîliğin İstanbul'da yayılması ve mevlevîhânelerde postnişin olan şeyhlerin vukufiyeti sayesinde İstanbul, Konya'dan sonra en önemli mevlevî şehri haline gelmiştir [46].

Konya Mevlâna Dergâhı ile Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra tahta geçen II. Bayezid arasında iyi ilişkiler kurulmuştur. Mevlâna'ya karşı büyük bir hürmet gösteren Sultan II. Bayezid, dergâhtaki sandukaları yenilemiş ve üzerlerine örtülmek üzere yeni puşideler göndertmiştir [15]. II. Bayezid Dönemi, Osmanlı Devleti kamu yönetiminde köklü değişimlerin yapıldığı bir dönemdir. Onun döneminde yapılan hukukî ve idarî düzenlemeler sırasında mevlevîliğe bir devlet kurumu statüsü kazandırılmıştır. Tarikatın sağlıklı bir maddi yapıya kavuşabilmesi için de Mevlâna Evkafı (Celali Vakıfları) serbest evkaf sayılmış ve vergi muafiyeti getirilmiştir [76].

II. Bayezid'den sonra Osmanlı tahtına geçen oğlu Yavuz Sultan Selim'de babası gibi Mevlâna'ya hürmet ve saygı göstermiştir. Sultan Selim, İran ve Mısır seferlerine giderken ve dönüşte Konya Mevlâna Dergâhı'nı ziyaret etmiş ve dergâha salyâne denilen paranın düzenli gönderilmesini sağlayarak bu durumun bir geleneğe dönüşmesine önayak olmuştur [76]. Sultan Selim, Mevlâna Dergâhı'nın bahçesinde bulunan şadırvanı da yaptırmıştır [13].

Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise, Konya Mevlâna Dergâhı'na iki minareli bir cami ile dervişler için bir semahane ve ikametleri için hücreler [77] ile matbah, fırın, ve kiler yaptırılmıştır.

XVI. yüzyılın ilk yarısında teşkilatmasını tamamlamış olan mevlevîliğin yayılmasında en büyük etkisi olan kişi Ulu Arif Çelebi'den sonra Divane Mehmet Çelebi olmuştur. XVI. yüzyılın başlarında Anadolu'da halkının tamamı mevlevî olan köyler [15] bulunmaktayken XVI. yüzyılın sonlarına doğru devlet kurumu olma yoluna girmiş olan mevlevîlik yavaş yavaş köylerden çekilmeye ve şehirli aydın kesim içinde itibar görmeye başlamıştır. Mevlevîlik Tarikatı'nın XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı yönetimi ile yakın ve olumlu ilişkiler kurması sonucunda bu dönemde birçok mevlevîhâne Osmanlı hükümdarları ile yöneticileri tarafından yaptırılmıştır [15].

XVI. yüzyılın ikinci yarısında çelebiler arasında artan vakıf gelirleri sebebiyle çıkan ihtilaflar yüzünden mevlevîlik bir sarsıntı geçirmiş, Bostan Çelebi'nin Konya Mevlâna Dergâhı şeyhi olduğu dönemde meseleler halledilmiş ve mevlevîlik yeni bir yayılma sürecine girerek süratle toplanmıştır [46]. Mevlevîliğin en parlak devri diye adlandırabileceğimiz Bostan Çelebi'nin şehlik dönemi XVII. yüzyılın ilk çereğinde de devam etmiştir. Bu dönem içerisinde İstanbul'da üç yeni mevlevîhâne kurulmuştur. Bunların ilki 1597 tarihinde kurulan mescit, semahane ve onsekiz dedegan hücrelerine sahip Yenikapı Mevlevîhânesi'dir; Kalenderhane ve Âbid Çelebi Tekkeleri sayılmazsa Galata Mevlevîhânesi'nden sonra İstanbul'da kurulan ikinci büyük merkezdir. Daha sonra 1621 tarihinde Beşiktaş Mevlevîhânesi [35] İstanbul'da kurulan üçüncü merkez olarak hizmet vermeye başlamıştır. Dördüncüsü ise 1623/31 tarihleri arasında Mevlevîyye'den Fırıncızade Şeyh Sırrı Abdi Dede Efendi tarafından Kasımpaşa'da kendi bostanı içinde gösterişsiz bir tekke olarak inşa edilen Kasımpaşa Mevlevîhânesi'dir.

XVII. yüzyıl ortalarına doğru Kadızadeliler veya Fakılar (medrese talebeleri) denilen mütaassıp zümrenin hücumuna maruz kalan Halveti, Kadiri ve Mevlevî tekkelerinde serbest ayin icrası tehlikeli duruma girmiş ve Ehl-i Tarik ile Kadızadeliler arasındaki nefret duyguları İstanbul halkını ikiye ayırmıştır [31]. Ayrıca bu dönemde Konya'daki mevlevîlerin bir kısmı ve Çelebi Abaza isyanını desteklemiştir. Diğer mevlevîlerin hiçbir faaliyette bulunmadıkları bu olay siyasi hayattta pasif kalmayı tercih eden mevlevîlerin idari yönetimle karşı karşıya geldiği ilk önemli hadisedir [15]. XVII. yüzyılda dini hiyerarşinin karmaşık yapısı sonucu 1666-1684 tarihleri arasında “yasağ-ı bed” [13] yani rask ve sema yasaklanmıştır. XVII. yüzyılın son çeyreğinde Abdülhalim Çelebi yerine geçen Kara Bostan Çelebi'nin şeyhliği dönemi mevlevîlik açısından oldukça hareketli geçmiştir [46]. Sema yasağından sonra neredeyse kapanma noktasına gelen Mevlevîlik Tarikatı'nı toparlayıp, vakıfları tekrar düzene koyan Bostan Çelebi, bu hadiseler yüzünden çok zor dönemler yaşamıştır.

XVIII. yüzyılın başlarında bir yandan postnişinlik mücadeleleri devam ederken bir yandan da tarikat Anadolu ve Rumeli'de yayılmaya devam etmiştir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ise Osmanlı Devleti'nde siyasi ve askeri alanda yenileşme çabalarının hız kazandığı, eğitim ve kültür açısından batıya yönelme gereğinin anlaşıldığı bir dönemdir [49]. Ulema sınıfının bilgisizliği, bağnazlığı ve Yeniçeri Ocağı yüzünden bu dönemde toplum ve devlet yapısını düzenleme çalışmaları istenilen düzeyde gerçekleştirilememiş yapılan düzenlemeler köklü ve devamlı olmaktan çok uzak kalmıştır [49]. Ancak bu dönemde başlayan düzenleme çalışmaları daha sonraki dönemlerde aynı çabanın devam etmesi gerekliliğin ilke olarak benimsenmesini sağlamıştır [49].

Bu dönemde tahta geçen III. Selim Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak, ulemanın etkisini kırmak, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın bilim, sanat, ticaret ve uygarlıktaki ilerlemelerine ortak yapmak [49] için Nizam-ı Cedid adı altında bir yenilik hareketine başlamıştır. Mevlevî olan III. Selim döneminde Konya Mevlâna Dergâhı postnişini Hacı Mehmet Çelebi'nin Nizam-ı Cedid hareketine karşı olup Konya isyanını çıkarmasına rağmen, kendisinin Galata Mevlevîhânesi şeyhi Galib Dede ile dostluğu ve İstanbul Mevlevîhânelerinin şeyhleri tarafından desteklenmesi sonucu tarikata olan bağlılığında bir değişme olmadığı gibi III. Selim döneminde mevlevîlik aydın kesim içinde yüksek mertebeye ulaşmıştır [49]. Ayrıca bu dönemde mevlevîhâneler tamir edilmiş, vakıfları

çoğaltılmış, pek çok kişi bu tarikata bağlanmayı tercih etmiştir [49]. Mevlevîliğe büyük hizmetleri olan Osmanlı Padişahlarından Mevlevî III. Selim'in (1761-1808) saltanatlığı sırasında mevlevîlik en iyi dönemlerini yaşamıştır. Bu dönemde 1793 tarihinde Üsküdar'daki evinin onarımını yaptırarak mevlevîhâne haline getiren Numan Dede; çile çıkartılmayan, eğitim verilmeyen ve sadece belirli günlerde mevlevî ayini yapılan Üsküdar Mevlevîhânesi'ni kurmuştur [53].

XIX. yüzyılın başlarında III. Selim'den sonra tahta çıkan II. Mahmut 'un ilk devrinde neredeyse devletin tek sözü geçen adamı ve o dönemdeki mevlevîliğin temsilcisi sayılan Halet Efendi damgasını vurmuştur [46]. Halet Efendi'nin mevlevîliğe olan hizmetleri ve katkısı sonucu mevlevîliğe olan ilgi daha da artmıştır [44]. II. Mahmut Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmış, Bektaşiliği yasaklamış ve son atmış sene içerisinde inşa edilmiş olan tüm Bektaşî tekkelerini yıktırıp Bektaşiliğin ordudaki resmi görevini mevlevîlere, bütün teşkilatı ile beraber tekkelerini de Nakşibendilere vermiştir [15]. Yeniçerilik ile Bektaşiliğin ilgalarından sonra Sultan II. Mahmud; Osmanlı toplum hayatında oldukça etkin olup halkın nabzını elinde tutan tasavvuf erbabının uygulamaya koymak istediği reformların karşısında bulunmasını engellemek amacıyla Bektaşîlik haricinde kalan diğer tarikat erbâbını (bilhassa mevlevîliği) yanına almaya gayret etmiş, tekkelerin tamirleri, camilerin, sebillerin ve çeşmelerin imar ve inşasına özel bir önem vermiş; şeyhlere bol bol bahşişler dağıtmış ve maaşlar bağlatmıştır [17]. Konya Mevlâna Dergâhı'nı tamir ettiren, Galata, Yenikapı, Kasımpaşa ve Beşiktaş Mevlevîhânelerine de yardımlarda bulunan Sultan II. Mahmud'un sadece siyasi maksatlarla değil, manevi bir bağla da mevlevîliğe bağlı [49] olduğu düşünülmektedir.

Sultan II. Mahmud'dan sonra tahta çıkan Sultan I. Abdülmecid de mevlevîliğe karşı sevgi besleyip dergâhlara yardımlar yapan, tamir ve onarımlarını yaptıran bir padişahdır [46]. Sultan Abdülmecid batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasını engellemek ve devletin parçalanmasının önüne geçmek amacıyla 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu (Tanzimat Fermanı) ilan etmiştir [44]. Tanzimat Fermanı'nda toplumu sosyal ve siyasal alanda düzenlemeye ilişkin tedbirler yer alırken tasavvufi hayatı düzenleyici veya ıslah edici anlamda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır [44].

Sultan I. Abdülmecid'den sonra tahta çıkan Sultan Abdülaziz'in dönemindeki tasavvuf çevreleri açısından meydana gelen en önemli gelişme ise 1866 tarihinde "Meclis-i Meşayih"¹in kurulmasıdır [60]. Bugünkü Çırağan Sarayı'nın arkasındaki sette bulunan Beşiktaş Mevlevîhânesi Sultan Abdülaziz tarafından Çırağan Sarayı'nın genişletilmesi amacıyla yıktırılmıştır [55]. Sultan Abdülaziz vaktiyle İstanbul'un en meşhur Mevlevîhânesi olan Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin evvela Maçka'da sonra da Bahariye'de geniş bir arazi içerisinde ihyasını sağlamıştır [78]. Sultan Abdülmecid de ataları gibi Konya Mevlâna Dergâhı başta olmak üzere İstanbul'da bulunan Galata, Yenikapı, Kasımpaşa Mevlevîhâneleri ile Anadolu'daki pekçok mevlevihanenin tamir ve onarımını yaptırmıştır [46].

Devlet-tarikat yakınlaşmasının yaşandığı Sultan II. Abdülhamid döneminde iç ve dış siyasetteki tüm uygulamalar medrese ile tekke kurumlarına dayanarak yapılmıştır[44]. Sultan II. Abdülhamid döneminde Mevlevîlik Tarikatı siyasi anlamda bir takım faaliyetlerde bulunmuş bu sebeple de Sultan II. Abdülhamid ile Konya ve İstanbul'daki Mevlevîhâne şeyhleri arasında bir takım sıkıntılar yaşanmıştır [44].

XIX. yüzyıldaki modernleşme hareketleri ve XX. yüzyılın başlarındaki savaşlarla birlikte devam eden süreçte ise tasavvuf ve tarikatlar birçok açıdan eleştiriye maruz kalmışlardır [46]. Bu eleştiriler sonucu; tarikatların ıslah edilmesi amacıyla Medreset'ül-Meşayih² kurulmuş ve Meclis-i Meşayih tekrar ele alınmış, müfredat çalışmaları yürütülmüş, komisyonlar oluşturularak toplantılar yapılmıştır [46]. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki merkezileştirme ve modernleştirme çabalarının bir ürünü olan bu kurumlara [79] rağmen Osmanlı Devleti'nin yıkılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, Mustafa Kemal Atatürk 30 Kasım 1925 tarihinde "Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Seddine" dair bir kanun çıkartmıştır [A-1]. Bu kanunla Konya'daki Mevlâna Dergâhı kapatılmış ve Anadolu'daki "Makam Çelebiliği" sona ermiştir. Söz konusu kanun hazırlanırken Makam Çelebisi olan Abdulhalim Çelebi'nin oğlu Muhammed Bâkır

¹ Meclis-i Meşayih; 1864 yılında tekkelerde görev yapan şeyhlerin faaliyetlerini, eğitim faaliyetlerini ve şeyh atamalarını düzenlemek için kurulan kurumdur.

² Medreset'ül-Meşayih; tarikatlarda şeyhliğin babadan oğula geçmesi demek olan "beşik şeyhliği" olgusunu engellemek ve tarikatların yetersiz kişilerce istismarının önüne geçmek adına kurulmasına karar verilen kurumdur.

Çelebi Halep Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak atanmış ve kısa bir süre sonra Abdulhalim Çelebi'nin vefat etmesiyle Çelebilik Makamı Konya'dan Halep'e geçmiştir [70]. Hatay meselesi yüzünden Türkiye Cumhuriyeti'yle arası açılan Suriye hükümetinin 1944 yılında Halep Mevlevîhânesi'ni kapatmasıyla da Çelebilik Makamı resmi olarak sona ermiştir [70].

2.2 Mevlevîlik Adâb, Erkân ve Eğitimi

Mevlevîlikte yapılan her işin bir anlamı olduğu gibi söylenen her sözün de bir anlamı vardır. Çok ince ve nazik bir tarikat olan mevlevîlikte edep vazgeçilmeyen bir unsurdur. Oturmadan kalkmaya, yemeden içmeye, yatmadan konuşmaya kadar her konuda edepli olmak esastır. Öyle ki; Mevlevî Tarikatı'nda mevlevîliğe en son giren, kendisinden bir gün önce bile giren dervişe, “dede” demektedir [15]. Bu davranıştaki asıl düşünce karşısındakinin hizmetinin kendisinden fazla olmasından gelmektedir.

Mevlevîlikte kötü anlam içeren olumsuz cümlelere yer yoktur. Her zaman insanlar birbirleriyle konuşurlarken ya da sohbet esnasında olumlu ve güzel cümleler kurmaya gayret etmişlerdir.

Mevlevîler cansız da olsa ellerine aldıkları herhangi bir şeyin kendilerine hizmet ettiklerini düşündüklerinden kendilerinin de ona hizmet etmeleri gerektiğini düşünürler ve bu nedenle o nesneyi bir kenarından öperler. Bu olaya “görüşme” denilir ve mevlevîlikte çok önemlidir.

Mevlevîler arasındaki öpme tek taraflı değildir. Mevlevîler birbirleriyle karşılaştıkları anda tokalaşmak yerine birbirlerinin elini öperek, “görüşürler” [80]. İslâm dininde Sünni geleneğine göre küçük her zaman büyüğün elini öpmelidir. “Mevlevîlikte insan ve insanlık vardır; büyüklük, küçüklük yoktur. Kişi, Mevlevî Tarikatı'na mensup birine rastlayınca, iki eliyle onun sağ elini tutar; o da iki eliyle karşısındakinin sağ elini kavrar; biraz birbirlerine eğilirler, başparmaklar ya ellerinin üstünde kalır yahut birbirine temas edecek şekilde düz tutulur ve aynı zamanda, birbirlerinin elini öperler. Böylece yaş, mevki, bilgi gibi eğreti şeyler, itibara alınmaksızın her iki can, birbirini kutlamış olur. Mevlevîlikte şeyhle, halifeyle de böyle görüşülür. Mevlevîlikte el ayak öptürmek yoktur. Yalnız sohbet sırasında içten gelen bir aşk ve cezbeye birisi, bir ulunun dizini öpebilir.

Bu takdirde dizi öpülen, aynı zamanda, hemen onun sikkesini yahut sırtını öperek mukabelede bulunur” [15].

“Efendilik Tarikatı” olan mevlevîlikte yüksek sesle konuşulmaz, sessiz, sakın ve saygılı olunur; edep ve ahlâk çok önemlidir. Kişi hiçbir zaman “ben” demez, “fakıyr” der. Eğer “ben” sözü ağızdan çıkarsa da “benliğime lanet” diyerek cümlelerin sonuna ilave edilir. Yürürken de ayaklar yere hızlı bir şekilde vurularak yürünmeyip, daha sessiz, daha yavaş yürünür [15].

Gündelik yaşam içerisinde yapılan bir diğer uygulama da mevlevîlerin türbe, dergâh gibi kutsal yerlere gittiklerinde, yapılan duanın türbenin “niyaz penceresi” adı verilen bir pencereden yapmalarıdır. Bu pencere orada yatan önemli kişinin ayakucundadır ve ziyarete gelen kişide buradan yani yatan kişinin ayakucundan duasını yapmaktadır. Ayrıca türbeye ziyarete gelen mevlevîler, türbeden çıkarken (dış kapıdan çıkana dek) sırtını dönerek değil, yüzleri dergâha dönük olarak çıkarlardı. Bu davranış şeyhlerine sırt çevirmenin saygısızlık olduğu düşüncesi ile yapılan bir davranıştı [81].

Mevlevîlik’te adâb ve erkân, gündelik yaşamla iç içe geçmiş ve onun ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu eğitim ile yetişen bir kişi Çelebi olsun ya da olmasın bu davranışları benimsemeli, hayata geçirmeli ve yaşamına katmalıdır.

Manevi yolculuk anlamına gelen tarikat eğitime “Seyr-ü süluk” denilir. Bu eğitim geleneksel medrese eğitiminden ve Batı kökenli laik eğitimden çok farklı bir niteliğe sahiptir. Tarikat eğitiminde başlıca fark ve temel amaç, talebeye bir şeyler öğretmek değil onu değiştirmektir. Seyr-ü süluk; muhabbet, hizmet, sohbet, tefekkür, halvet, zikir, cezbe vs. gibi unsurlardan meydana gelir. Tarikatın çeşidine göre bu unsurlardan bazıları ağırlık kazanırken bazıları da bulunmayabilir [1]. Mevlevîlikte dervişliğin esası; aşk, cezbe, irfan ve hizmettir. Mevlevîlik geleneğinde tüm bu unsurlar sınırları keskin bir şekilde çizilmiş kurallara bağlanmış, her konu ile ilgili adâb ve erkân tespit edilmiştir. Zikir ve meydan-ı şerif adâbı, mukabele-i şerif ve aynü’l-cem adâbı, cenaze töreni adâbı, yemek adâbı, kıyafet adâbı [15]... gibi.

Şekil 2.5 Mezarlıkta Ney Üfleyen Mevlevî Dervîşi (Brindesi [82])

Mevlevîhâlerde tarikat eğitimi matbâh-ı şerifte başlardı ve belli bir hiyerarşi içinde gerçekleşirdi. Mevlevîlikte görev aşamaları şeyhten aşağılara doğru aşama olarak uygulanırdı. Dergâha katılmak isteyen bir kişi, ailesinin izniyle gelir, aşçı dedenin huzurunda ikrar verir, kabul edilirse mutfak girişinin sol tarafındaki yüksek yere serilmiş saka postu üzerinde üç gün oturur, mutfak çalışanlarını izlerdi. Bu kişiye muhib denilirdi [15]. Muhib; mevlevîlikte Mevlâna'ya intisab etmiş ve bir şeyh tarafından “sikkesi tekbirleşmiş” kişidir [83]. Muhib kalmaya karar verirse kazancı dedenin huzuruna götürülür ve kararını bildirir, kazancı dede onaylarsa geldiği kıyafetlerle on sekiz gün ayakçılık hizmetleri yapardı. Bu süre dolunca kazancı dede, aşçı dededen kıyafet teminini isterdi. Aşçı dede sema tennuresinden biraz daha dar ve kısa olan mutfak tennuresi ve diğer derviş kıyafetlerini getirtir, derviş adayı üstündeki elbiseleri çıkararak bu kıyafetleri giyer buna da dervişliğe başlamak anlamında “soyunmak” denilirdi. Soyunan “nevniyaz” “mutfak canı” adıyla kazancı dedenin gözetiminde bin bir gün sürecek çileye mutfak hizmetleriyle başlardı [63].

Çizelge 2.1 Mutfak canlarının matbâh-ı şerifte yaptıkları hizmetler [15]

NO	MUTFAK CANI	YAPILAN HİZMET
01	Kazancı Dede	Post sahibi olup, gündüzleri mutfakta bulunurdu. Mutfakla ilgili her konuda baş sorumluluğu taşırdı. Aşçı dedenin muaviniydi.
02	Halife Dede	Mutfağa yeni gelen canlara yol gösterir, onları yetiştirirdi.
03	Çamaşırcı	Çamaşırların yıkanmasını sağlardı.
04	Dışarı Meydancısı	Hücredeki dervişlere şeyhin veya aşçıbaşının emirlerini bildirirdi.
05	Ab-rizci	Hela, şadırvan ve muslukların temizliğini yaptırırdı.
06	Şerbetçi	Şerbet yapar ve ikram ederdi.
07	Bulaşıkçı	Bulaşıkları yıkar ve yıkatırdı.
08	Dolapçı	Dolap ve kapların temizliğini ve kapların kalaylanmasını gözetirdi
09	Pazarcı	Sabahları zembille pazara gider, alışveriş yapardı.
10	Somatçı	Sofrayı kurar ve kaldırırdı.
11	İçeri Meydancısı	Kahve pişirir, canlara ve cuma günü dedeler mutfağı ziyarete geldiklerinde onlara da kahve ikram ederdi.
12	İçeri Kandilcisi	Mutfağın kandillerini temizler ve yıkardı.
13	Tahmişçi	Kahve döverdi.
14	Yatakçı	Yatakları yapar ve kaldırırdı.
15	Dışarı Kandilcisi	Dışarıdaki kandilleri yakardı.
16	Süpürgeci	Bahçeyi ve etrafı süpürme görevini yapardı.
17	Çerağcı	Mutfağın şamdanlarının bakımı ile ilgilenirdi.
18	Ayakçı	Ayak hizmetlerinde bulunur, gerekli şeyleri getirir, götürürdü. Mutfağa kabul edilen can, ilk olarak bu görevle işe başlardı.

Mutfaktaki canlar on sekizden az olursa sondan başa doğru sıralanmış bu hizmetlerin birkaçını tek bir can görür, fazla olursa hizmet sahipleri çoğaltılırdı.

Çile esnasında can sınanır, aynı iş olmamış diye birkaç kez yaptırılır, emirlere uyup uymadığı, gelip gitmesi kontrol edilir, sabrı ölçülürdü. Can bu sınamalara dayanamayacağına kendisi karar verirse “çile kırar” ve dergâhı terk ederdi [63]. Canın yapamayacağına dedeler karar verirse, ayakkabılarının burnu kapiya doğru çevrilir ve gitmesi gerektiği anlatılmış olurdu. Eğer kusur işlediği için ayrılmasına karar verilirse, can bu kez dergâhın arkasında bulunan küstah kapısından yolcu edilirdi. Nevniyaz çilesini doldurduktan sonra dergâhta hücrenişin olurdu [15]. Muhiblikten geçerek ikrar verip 1001 günlük çileyi tamamlamış ve dervişlik payesine erişip tekkede kendisine bir hücre ile birlikte muhibleri eğitme görevi de verilmiş salık, “dede” ünvanı ile anılırdı [83].

Mevlevîlikte dervişlikten sonraki derece (bir tekkenin en yüksek makamı olan “postnişin”lik görevi) şeyhliktir. Mevlevîhânelerde pir makamını işgal eden şeyh; çilesini çıkarıp hücrenişin olmuş dedelerden seçilmezdi. Bu görev için genel teşkilat içinde Çelebi tarafından dedeler arasından bir tayin gerçekleştirilirdi [83]. Şeyh olacak kişi mevlevî tekkesine gider, orada 18 gün hizmette bulunur, bu süre zarfında destarlı sikkesi, mevlevî sandukası üzerinde durur, 18 gün sonra Çelebi tarafından giydirilirdi. Daha sonra mevlevîliğe özgü törenlerle şeyh olurdu [15]. Şeyhin mukabele sırasında posta oturma, isterse mesnevî okutma ve tarikata girmek isteyenleri kabul edip etmeme gibi yetkilerinin yanında, tekkenin ve vakıf mallarının yönetilmesi gibi sorumlulukları da vardı. Şeyh bu görevlerini “zabitan” adı verilen yardımcıları ile yürütürdü [83].

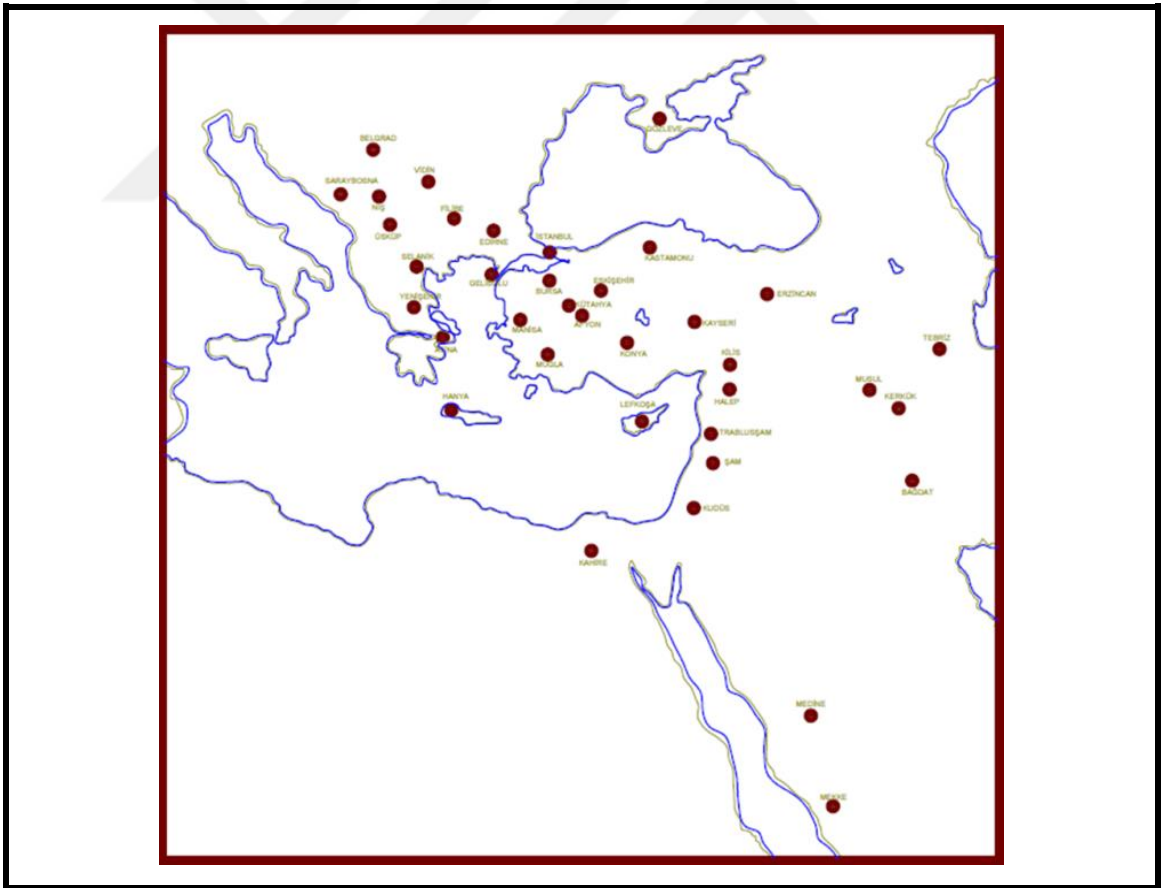
Mevlevîhânenin maddi manevi yönden hizmetine bakan sorumlu dedelere “Dergâh Zabitanı” denirdi. Matbâh-ı şerif’deki çilekeş canların eğitimi başta Aşçı veya Ser-tabbah (Konya Dergâhında Ser-tarik) Dede olmak üzere Kazancı Dede, İçeri Meydancısı ve Bulaşıkçı Dede’lerin sorumluluğunda olurdu. Aşçı Dede canların eğitimi dışında tekkenin giderlerini yönetmekle de görevli idi [15]. Mutfakla ilgisi olmamasına karşın Aşçı Dede denilmesinin nedeni Matbâh-ı Şerif’ten sorumlu olmasından kaynaklanmaktadır.

Şeyh’den sonra en büyük amir Aşçı (Ser-tarik) Dede, sonra gelen amir ise Kazancı Dede’dir. Ayrı bir postu yani makamı olan olan Kazancı Dede; canların inzibatından,

edep ve terbiyelerinden sorumludur [63]. Matbâha yeni girenleri, nevniyazlara yol, erkân öğretmek onları yetiştirmek Halife Dede'nin; dergâhtaki meydan hizmetlerine bakmak, Aşçı Dede'nin emirlerini canlara ve dedelere tebliğ etmek, yemek ve mukabele zamanlarını usuluyla bildirmek, şeyh postunu semahanedeki yerne sermek ve kaldırmak ise şeyhin buyruğunda olan Meydancı Dede'nin (içeri ve dışarı meydancısı) görevleri arasındaydı [83].

2.3 Konya Mevlana Dergâhı Ve Mevlevîhâneler

Mevlevî Tarikatı'nın merkezi olan mevlevîhâneler, mevlevîliğin yayılması ile eş zamanlı olarak Konya'dan başlayıp önce Anadolu'ya ardından da Osmanlı Coğrafyasının dört bir yanına dağılmıştır. Anadolu'daki mevlevîhâneler, önceki tarikat yapıları gibi “Merkezi Mekânlı” [A-3] olarak tanımlanan ve kubbeli bir avluya açılan eyvanlardan oluşan bir planda yapılmışlardır [84] .

Şekil 2.6 Mevlevîhânelerin Osmanlı Devleti Toprakları'ndaki Dağılımını Gösteren Harita
(Gökben PALA AZSÖZ tarafından çizilmiştir)

İlk Mevlevîhâne'nin ne zaman kurulduğu kesinlik kazanmamakla beraber Hz. Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled tarafından düzenlendiği Divani Mehmed Çelebi (Sultan Divani) zamanında çoğaldığı sanılmaktadır. Hz. Mevlâna'nın yaşamında birkaç derviş hücresi Mevlevîhâne'nin çekirdeğini oluşturmuştur. Konya'daki ilk Mevlevîhâne Asitane-i Aliyye, Huzur, Huzur-ı Pir isimleri ile anılmıştır. Hz Mevlâna'nın vefatından sonra ilk yapılan derviş hücreleri genişletilmiş, onlara semahane ve çelebi dairesi eklenmiştir [33].

Şekil 2.7 Konya Mevlâna Dergâhı İllüstrasyonu (Doğru ve Keskin [85])

Konya Mevlâna Dergâhı'nın ilk yapısı olan Mevlâna Dergahı; Emir Münüddin-i Pervane ve eşi Gürcü Hatun ile Alameddin-i Kayser tarafından 1274 tarihinde I. Alaeddin Keykubat tarafından Sultanü'l Ulema'ya bağışlanan Konya surlarının dışında kalan gül bahçeleriyle çevrili arazide mimar Bedreddin Tebrizi'ye baldeken olarak inşa ettirilmiştir [15].

Daha sonra mevlevîhâneler şehrin gürültüsünden, maddi hayattan ve tarikat hayatıyla ilişkisi olmayan insanlardan uzak kalabilmek amacıyla [4] XIII. ve XV. yüzyıllar arasında, ağırlıklı olarak dönem içerisindeki ticari merkezlerin ve bu ticari merkezleri birbirine bağlayan yolların üstündeki şehirlerde kurulmuşlardır. Anadolu, Ortadoğu ve Balkanlar'da kurulmuş olan Amasya, Bağdat, Belgrat, Kayseri, Karaman Mevlevîhâneleri bu tarikat merkezlerine örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 2.8 Kayseri Mevlevîhânesi'ne ait eski bir çizim [85]

Ancak İstanbul Mevlevîhâneleri bu kaidenin dışında değerlendirilmelidir. Çünkü Beşiktaş Mevlevîhanesi dışında İstanbul'da hizmet veren mevlevîhâneler banilerinin bostan, bahçe, çiflik ya da konut arazilerinde kurulmuşlardır. İstanbul Mevlevîhânelerinin kuruldukları araziler zamanının Müslüman nüfusunun giderek arttığı bölgelerdir ve buralarda kurulmalarının amacı hiçbir zaman şehrin gürültüsünden ya da insanlardan uzak kalabilmek olmamıştır.

Genel olarak, konaklama için kurulan bu tesisler, XVI. yüzyıldan sonra mevlevîliğin Osmanlı Merkezi Yönetimi'nin desteğini alınarak kurumsallaşması ve şehrin büyümesi ile birlikte şehrin birer unsuru haline gelmiş, kimi zaman da diğerinin işlevini üstlenebileceği ya da yeni ihtiyacı gözetken ek yapılarla zenginleştirilmişlerdir.

Bütün tarikat yapıları gibi, mevlevîhâneler de ibadet, eğitim, ziyaret, barınma, yeme içme, temizlenme gibi farklı ihtiyaçların karşılandığı çok fonksiyonlu kuruluşlardır. Yapıların içerdiği mekânların bazıları birden çok fonksiyona cevap vermektedir; örneğin

mevlevîhânelerin semahaneleri, tasavvufi eğitimin ana unsurları olan ibadet/taat, eğitim ve sohbet fonksiyonlarını bünyesinde toplamaktadır [41].

Diğer tarikatlara ait tekke yapıları ile Mevlevîhâneler arasında mekân açısından birçok ortak benzerlik olmasına rağmen ritüellerindeki farklılıklarından dolayı fonksiyonel değişiklikler görülmektedir. Mesnevi okunması, sema mukabelesi ve 1001 gün süren Mevlevî çilesi gibi Mevlevîliğe mahsus adâb ve erkâna uygun işlevler, dedegan odaları, semahane, matbâh-ı şerif, meydan-ı şerif gibi özgün mekânlarının oluşmasını gerektirmiştir.

Ancak bu mimari unsurların mevlevîliğin ortaya çıkışı ve gelişimi içinde ne zaman ortaya çıktıkları bilinmemektedir. Esas unsurlar olan 1001 günlük çile ile sema mukabelesinin son şeklini ne zaman aldığı ve fonksiyonlarının icrası için matbâh-ı şerif ve semahane yapılarının ilk ne zaman inşa edildiği dahi ortaya konulamamıştır [86].

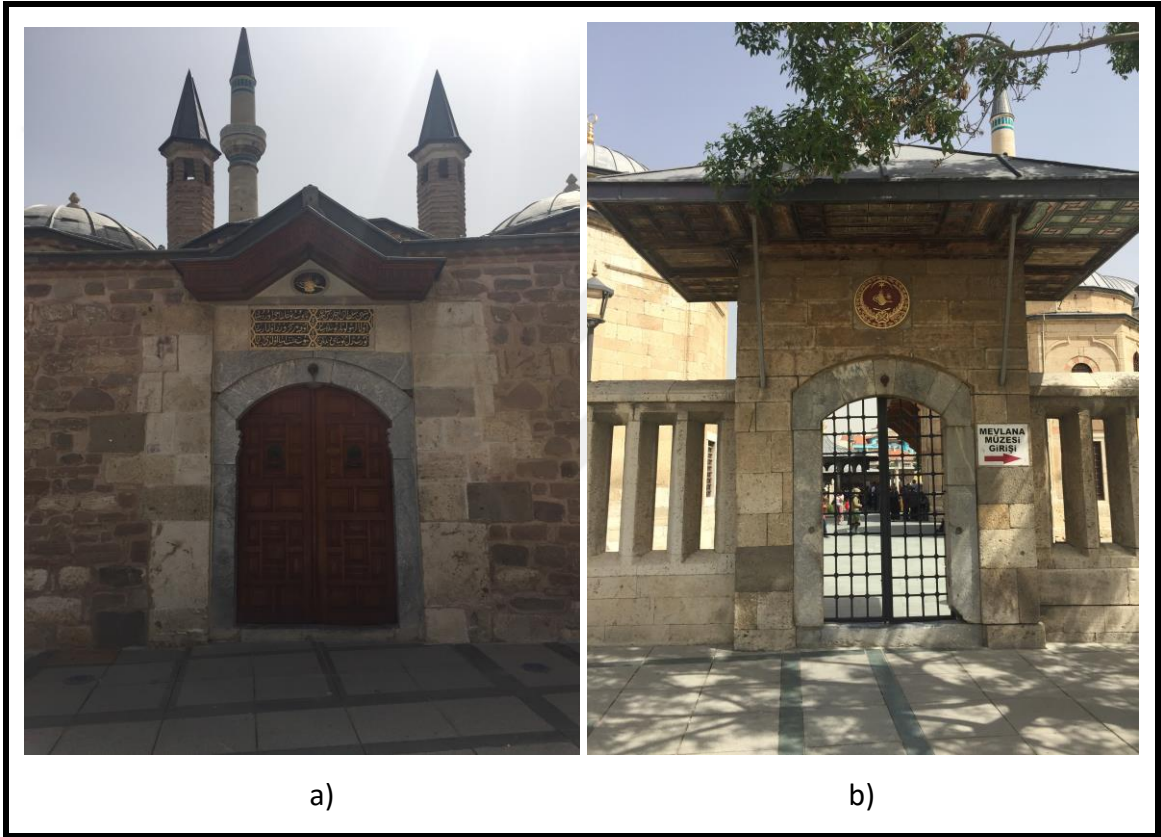
Tüm mevlevîhâneleri bir başlık altında sınıflandırmak ve hepsini kapsayan genel özelliklerden bahsetmek pek mümkün değildir. Bu yapılar içinde inşa edilen mekânlar, kullanım amaçları (cami, mescit, medrese vb.), kullananların kimliği, mahiyeti ve zaman içerisindeki kullanım değişiklikleri vs. gibi nedenden ötürü farklı bölümleri içlerinde barındırabilirler.

Prof. Dr. Baha Tanman'ın doktora tezinde mevlevîhânelerin yerleşimi konusunda şöyle bir açıklama bulunmaktadır: “Mevlevî tekkeleri daima geniş bir bahçe içinde yer alır ve bir yanında suskunlar adı verilen mezarlık bulunur. Bahçenin yanında da şeyh ailesinin oturması için harem dairesi vardır. Mevlevî tekkelerinde semahane merkezi bir noktaya yerleştirilmiş olup mukabele günlerinde ibadet mekânı olarak kullanılır” [4].

Mimari yerleşim açısından benzer bir tanımlamayı ise Erdem Yücel şu şekilde dile getirmiştir: “Mimari açıdan mevlevîhâneler geniş bir bahçenin ortasında selamlık, harem, derviş hücreleri, somathane, kütüphane, hamuşan ve türbelerden meydana gelmiştir. Ne var ki bu ilginç yapılar ahşap olmalarından ötürü yanmış yıkılmış ve orijinal biçimleriyle günümüze ulaşamamışlardır. Bu nedenle de Türk Yapı Sanatı içerisinde bir mevlevîhânenin mimari gelişimini izleyebilmek çok zordur” [33].

Konya Mevlâna Dergâhı'nın bile gelişimi asırlarca sürmüş günümüzdeki görünümüne ancak XIX. yüzyılda kavuşabilmiştir. 1274 tarihinde inşa edilen Mevlâna Türbesi'nin

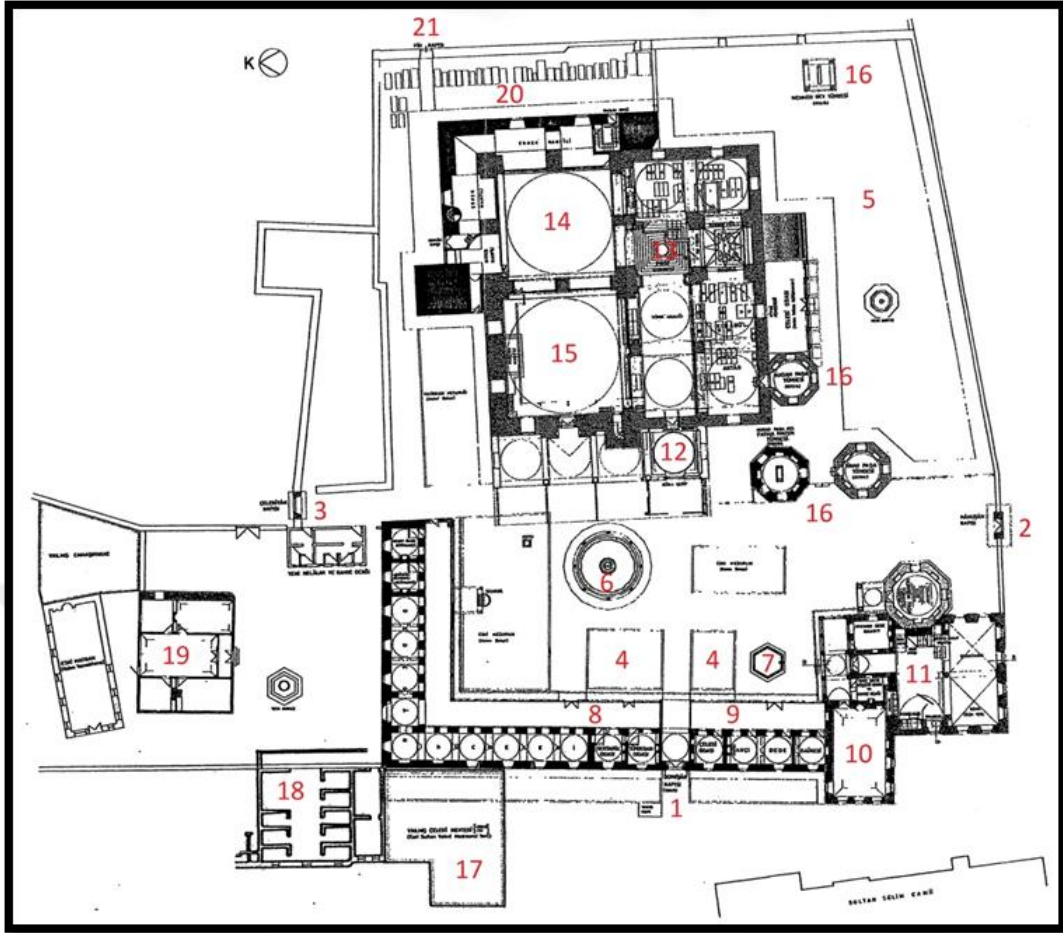
sağındaki ve solundaki kubbeli kısımlar Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey zamanında XIV. – XV. yüzyıllarda yapılmış bu bölümün kuzeyindeki semahane, mescit, avlu çevresindeki derviş hücreleri ile türbeler ise XVI. yüzyılda Osmanlı Dönemi’nde ilave edilmiştir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda meydan-ı şerif, matbâh-ı şerif, şadırvan, Şeb-i Aruz havuzu gibi yapıların eklenmesiyle dergâh bir külliye halini almıştır [84]. Dergâh avlusunun batı yönünde Selimiye Camii avlusuna bakan Dervişan Kapısı, doğu yönünde Pir Kapısı, kuzey yönünde Çelebiyan Kapısı ve güney yönünde Hamuşan Kapısı olmak üzere dört kapısı bulunmaktadır.

Şekil 2.9 Konya Mevlâna Dergâhı

a) Pir Kapısı 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ’e ait fotoğraf);

b) Hamuşan Kapısı 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ’e ait fotoğraf)

1.Cümle Kapısı	8.Derviş Hücresleri	15.Mescit
2.Hamuşân Kapısı	9.Dede ve Çelebi Daireleri	16.Türbeler
3.Çelebi Kapısı	10.Meydan-ı Şerif	17.Yıkılmış Çelebi Mektebi
4.Hamuşân (Suskunlar) Avlusu	11.Matbah-ı Şerif	18.Yıkılmış Helalar
5.Hadikât'ül-Ervah (Ruhlar Bahçesi)	12.Türbe-Semahane -Mescit Girişi-Tilavet Odası	19.Çelebi Dairesi
6.Şadırvan	13.Türbe	20.Mezar Taşları
7.Şeb-i Arus Havuzu	14.Semahane	21.Pir Kapısı

Şekil 2.10 Mevlâna Dergâhı Vaziyet Planı (Âsâr-ı Atika Müzesi olduktan sonra Y.Akkurt tarafından çizilen ilk plan, 1926) [51]

Mimari yerleşim açısından Osmanlı Devleti sınırları içinde hizmet vermiş olan mevlevîhâneleri incelediğimizde Tanman ve Yücel'in tesbitlerinin son derece doğru olduğunu gözlemleyebiliyoruz. Mevlevîhâneler için bir genelleme yaptığımızda;

- 1-Külliye avlusunun bir köşesinin hamuşhane veya hamuşan da denilen "suskunlar yurdu" anlamına gelen mevlevî mezarlarına ayrıldığını,
- 2-Dergâhın türbe bölümünün semahaneyle bir arada olup, türbe ve semahanenin birbirlerinden iç mekândaki parmaklıklarla ayrıldığını,
- 3-Türbede dergâhın büyük şeyhlerinin gömülü olduğunu,
- 4-Mevlevîhânelerde bulunan diğerk bir bölüm ise şeyh dairesi olduğunu ve şeyhin konuklarını şeyh dairesinde kabul ettiğini, gece konaklayacak olanların bu dairede kaldıklarını, şeyh dairesinin selamlık bölümünde yer aldığını,
- 5-Kahve ocağının mevlevîhânelerde önemli bir bölüm olduğunu ve kahvecilik yapan dervişin gelen misafirlere kahve ikram ettiğini, aynı zamanda dervişlerin mevlevîhâne de yaptıkları bazı özel toplantılardan sonra kahve içmeleri tarikatın geleneğı olduğunu,
- 6-Dedegan hücrelerinin bulunduğu kolun bir bölümünde matbâh-ı şerifin yer aldığını,
- 7-Meydan-ı şerif odasının matbâhla bağlantılı olarak hemen yanında konumlandırıldığını,
- 8-Dergâh içinde mescidin bulunduğunu,
- 9-Helâların da dedegan hücrelerinin bulunduğu kolun diğerk ucunda yer aldığını ifade edebiliriz.

Mimari programlarının daha iyi anlaşılması adına tüm bu yapılarıdaki bölümleri, fonksiyonları ile beraber incelemek; kendi aralarında girift bir bütün teşkil eden, birden fazla işlev içerdiki için birbirinden ayıramadığımız mekânları mimari yerleşim açısından kavramamızı sağlayacaktır. Bahrihüda Tanrıkorur; "Türkiye Mevlevîhânelerinin Mimari Özellikleri" başlıklı doktora çalışmasında mevlevîhâneleri işlevleri açısından yedi bölüme ayırmıştır. Bu bölümler ve alt başlıkları şu şekilde sıralanmıştır [51]:

Çizelge 2.2 İşlevleri açısından mevlevîhâneler [51]

İŞLEVLERİ AÇISINDAN MEVLEVÎHÂNELER	01	İbadet Ve Eğitim Bölümleri	Semahane
			Meydan-ı Şerif
			Matbah-ı Şerif
			Kitap dolabı, kitap odası ve bağımsız kütüphane
	02	Ziyaret Bölümleri	Türbe
			Mevlevî Haziresi
	03	Yaşama Bölümleri	Harem
			Selamlık
			Dedegan Hücreleri
			Çilekeş Canlar Odası
			Misafirhane/Mihmanhane
	04	Beslenme Fonksiyonu ve buna tekabül eden bölümler	Matbah (Mutfak) ve harem mutfağı
			Kiler / Fırın
			Somathane
			Şerbethane
			Tarım Arazisi, Ahır ve Kümes
	05	Temizlenme Fonksiyonu ve buna tekabül eden bölümler	Hamam
			Selamlık Hamamı (gusülhane)
			Harem Hamamı (gusülhane)
			Abdest alma mahalleri (şadırvan, abdest tekkesi, abdestlik, musluklar, çeşme)
			Hela / Çamaşırhane / Su haziresi, sarnıç ve kuyu
	06	Ulaşım Fonksiyonu ve tekabül eden bölümler	Ahır
			İskele ve Kayıkane
	07	Tali Bölümler	

Mevlevîhâneelerde bir mimari mekânın birkaç fonksiyonu içinde barındırabildiğini ve bu nedenle bölümleri birbirlerinden kesin çizgilerle ayırmanın mümkün olmadığını daha önce de belirtmiştik. Örneğin;

Mevlevîlik Tarikatı'nda eğitim, ibadet ve barınma fonksiyonları kendi aralarında iç içe geçmiş bir bütün oluşturmuştur. Mevlevîliğin Sünni-Hanefi mezhebine tabi olmasından dolayı Mevlevî Tarikatı ile doğrudan ilişkisi olan derviş, muhib, çilekeş can ve ilişkisi olmayan misafir (züvvar) sıfatıyla melevîhâneye gelip giden Müslümanların namazlarını kılmaları söz konusudur. Eğer ayrı bir mescit yoksa namazlar cami niteliği taşıyan semahanelerin içinde kılınmıştır. Mukabele-i şerifin icra edildiği mekân olan semahanelerde aynı zamanda mesnevi şerhi yapılabildiğinden, tefsir ve hadis gibi dersler verilebildiğinden ve Miraciyye¹ toplantıları yapılabildiğinden, bu bölümlerde ibadetle eğitim beraberce yürütülmektedir.

Harem ve selamlık mekânlarında, kadın ve erkek misafirlerin ağırlandığının yanında musiki meşikleri icra edilebildiğinden ve sohbet toplantıları yapılabildiğinden, bu bölümlerde barınma ile eğitim birlikte karşılanmaktadır.

Dedegan hücrelerinde barınmanın yanı sıra dedeler tarafından dersler (sema', musiki, hat, tezhib, edebiyat vs.) verildiğinden, muhibler yetiştirildiğinden ve kıyafetlerinin korunup saklandığından, bu bölümlerde ibadet ve eğitim fonksiyonları birlikte yürütülmektedir.

Mevlevîliğe mahsus olan, dedelerin yetiştirildiği, 1001 günlük eğitimin merkezi mekânı olarak bilinen matbâh-ı şerif bölümünü; sema meşki icra edilen, yemek hazırlanıp yenilen, çilekeş canların devamlı yatıp kaktıkları, bunun yanında ayin icrasıyla birlikte şeyh ve halifelerin cenazelerinin yıkanıp hazırlandığı, ibadet, eğitim, beslenme ve barınma fonksiyonlarının iç içe karşılandığı bir bölümdür [51].

Bu tez çalışmasında incelemenin daha anlaşılabilir olması için bölümlerin kesin çizgilerle ayırmanın mümkün olmaması ve Çizelge 2.2 göz önüne alınarak melevîhâneeler işlevleri açısından başlıca dört ana bölümde incelenmiştir.

¹ Miraciyye; İslâm edebiyat ve sanatlarında Hz. Peygamber'in mi'racını konu alan eserlerin genel adıdır.

Çizelge 2.3 İşlevleri açısından mevlevîhâneler [87]

İŞLEVLERİ AÇISINDAN MEVLEVÎHÂNELER			
1- İbadet ve Eğitim Mekânları	2- Ziyaret Mekânları	3- Yaşama Mekânları	4- Diğer Mekânlar (Hazırlık, temizlik, ulaşım ve tali...)
Semahane	Türbe	Harem	Şadırvan/Sarnıç
Matbâh-ı Şerif	Hazire	Selamlık	Çamaşırhane
Meydan-ı Şerif		Dedegan Hücreleri	Muvakkithane
Kütüphane			Kiler / Fırın
			Somathane
			Şerbethane
			Gusûlhane/Hamam
			Ahır/iskele vb...

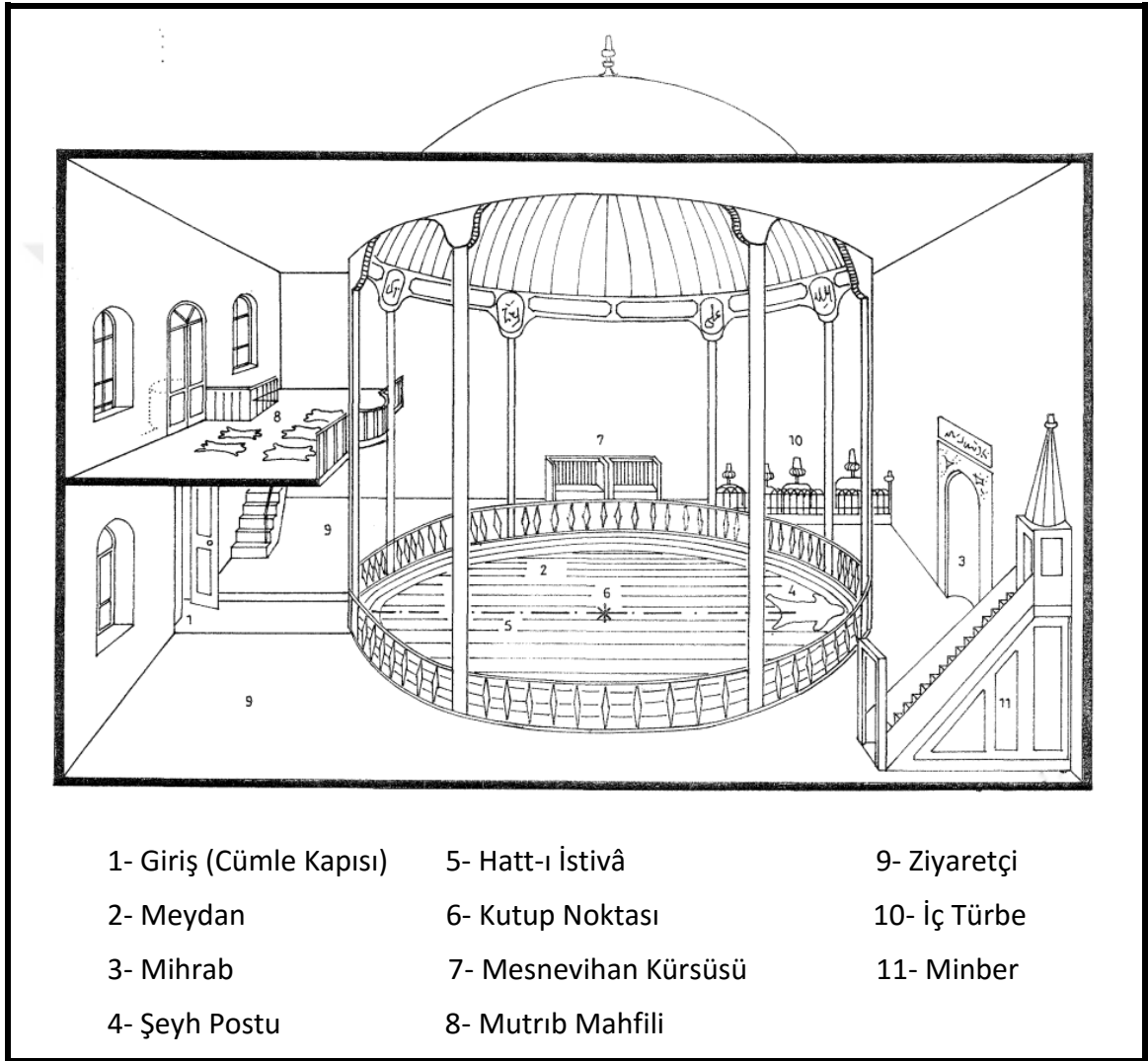
2.3.1 İbadet ve Eğitim Mekânları

İbadet ve eğitim fonksiyonları için kullanılan mekânlar semahane, matbâh-ı şerif, meydan-ı şerif ve kütüphane birimleridir.

2.3.1.1 Semahane

Mevlevî Tekkeleri'nde önemli bir yere sahip olan semahanlar; “Mevlevî Ayini” yani “Mukabele-i Şerif”in icra edildiği mekânlardır. Yeri geldiğinde mescit yeri geldiğinde cami olarak kullanılan semahanelerde mihrablar bulunmaktadır. Mescit-semahane olarak adlandırılan bu özellikteki mevlevîhâneler haricinde bazı mevlevîhânelerde (Yenikapı ve Bahariye Mevlevîhâneleri ile Mevlâna Dergâhı... gibi) semahaneden bağımsız mescit de bulunabilir. Ancak ayinden önceki vakit namazının semahanelerde kılınması ve şeyh postunun kible yönüne serilmesi bu mevlevîhânelerin semahanelerinde de mihrabın olmasını gerektirmiştir. Ayin mekânının cami niteliği kazanmış olan bazı mevlevîhânelerin semahanelerine mihrabla beraber minber ve ezan okunması için minare bölümleri de eklenmiş ve yakınlardaki tüm Müslümanlara hitap etmiştir.

Semahaneler son cemaat yeri, sema meydanı, erkek ve kadın mahfilleri, mesnevihan maksuresi, mutrib mahfili, post kubbesi, kudümzenbaşı ve neyzenbaşı odası ile semazenbaşı odası, hünkâr mahfili ve minare gibi bölümlerden bir kısmını ya da tamamını ihtiva ederler. Hünkâr mahfili özellikle payitaht İstanbul Mevlevîhâneleri'nde ve hükümdarın gidebileceği mevlevîhânelerde bulunurken Osmanlı Coğrafyası'nda yer alan diğer mevlevîhânelerde bulunmamaktadır.

Şekil 2.11 Galerisiz bir semahanenin mimari yerleşimi [51]

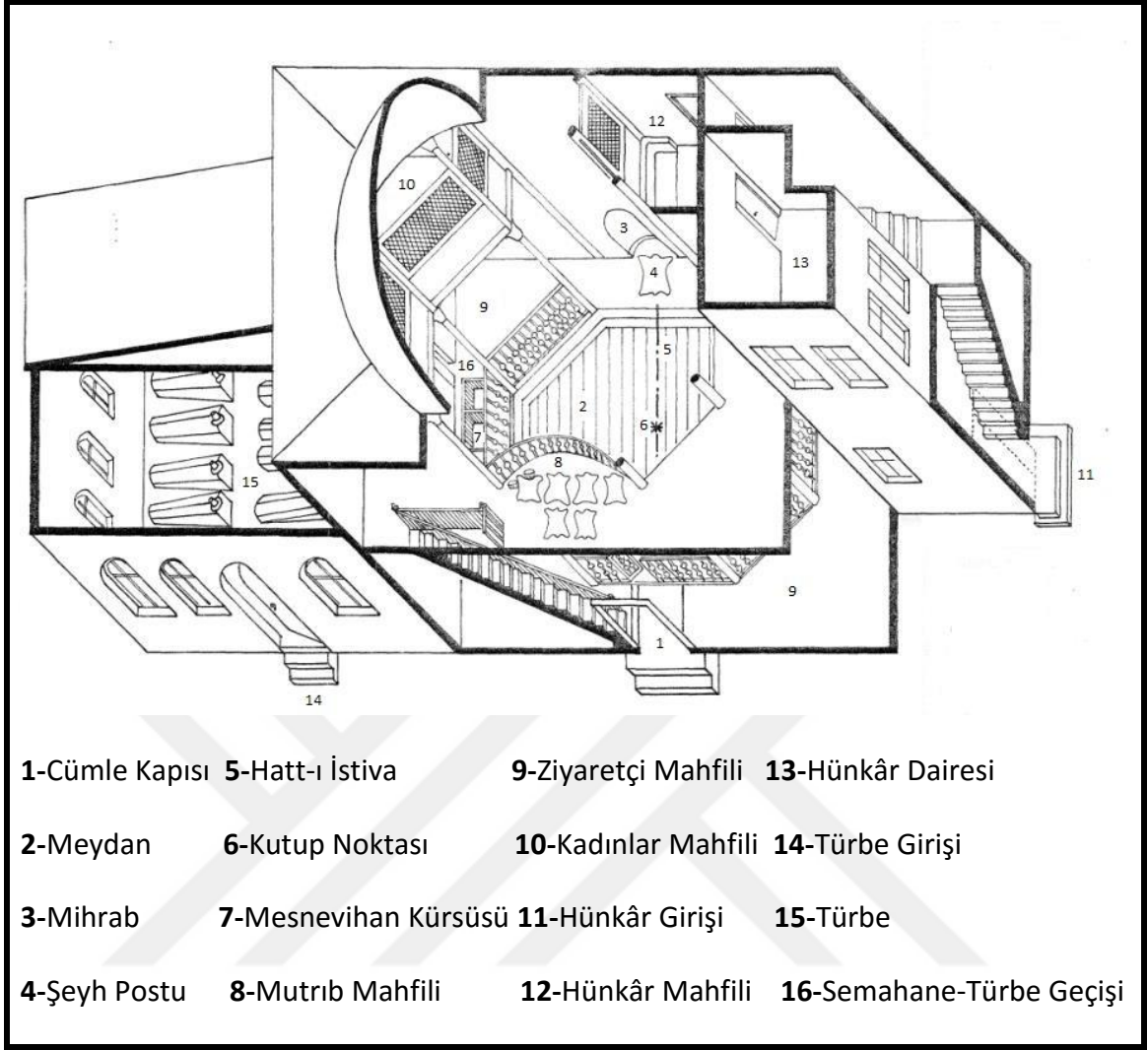
Mevlevîhânelerde tıpkı mescit ve camilerde olduğu gibi, semahane olarak adlandırılan ibadet veya ayinin gerçekleştiği bölümün girişinde genellikle bir son cemaat yeri bulunur. Başmaklık veya paşmaklık olarak adlandırılan girişte bulunan taşlık kısım; tekke dışından ibadet veya ayine gelenlerin ayakkabılarını bıraktıkları yerdir.

Semahanelerde esas sema ayininin yapıldığı yerin merkezinde, semazenler için sema meydanı bulunur. Kible yönünde bulunan bu kısım genellikle iki katlı olup, türbe, selamlık, harem ve dedegan hücreleri ile bağlantılı planlanır. Sema meydanları genellikle dairesel formda oluşturulmuş veya dairesel değil çokgen olduğu durumlarda bile köşeler yumuşatılmış bir şekilde ele alınmış bölümlerdir. Sema meydanında semazenlerin ayin sırasında bir sorun yaşamamaları için birbirine bitişik, cilalı, çivisiz ahşap malzeme kullanılır.

Şekil 2.12 Semahane gravürü [57]

Gölpınarlı semahanelerin önemini; “Mevlevîliğin en önemli özelliği semahane okunan mukabeleden önce yapılan mesnevi şerhleridir. Sema törenlerinde dairesel formun egemen olması dolayısıyla semahanelerin mimarisine yansımış, semaya tahsis edilen alanlar köşeleri pahlanarak yumuşatılmış kare, sekizgen biçiminde veya doğrudan doğruya dairesel olarak tasarlanmıştır.” [15] şeklindeki açıklamasıyla dile getirmiştir.

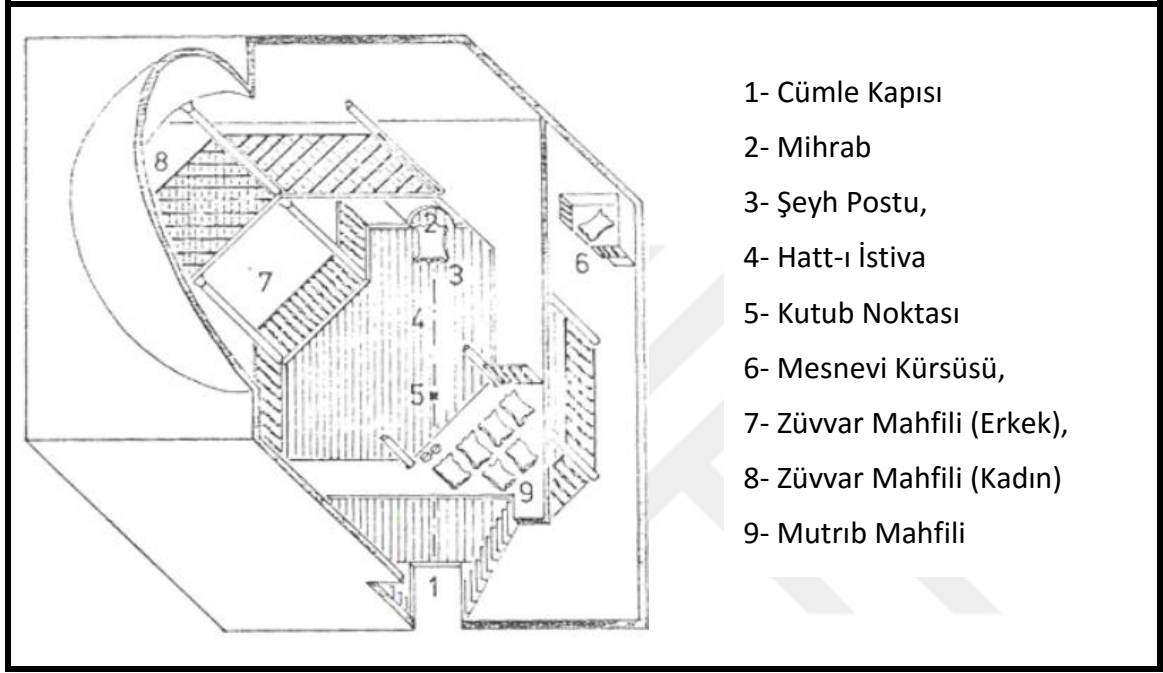

Şekil 2.13 Galerili semahane-türbe şeması [51]

Sema ayinlerinin herkesin izlemesine açık olması nedeniyle oluşturulmuş olan mahfil kısımları vardır. Semahanelerde sema alanı genellikle izleyici yönünde parmaklıklarla sınırlandırılmıştır. Parmaklıkla sınırlandırılmış olan bu bölümün arkası zemin katta erkekler (züvvar) mahfiline (mesnevihan maksuresi de zemin katta mihrabın sağında yer alır); üst katta ise kadınlar (bacılar), hünkâr ve mutrib mahfillerine ayrılmıştır. Sema ayinine eşlik eden ney, kudüm, rebab gibi müzik aletlerini çalanların dışında ayinhan ve naathan'dan oluşan mutrib heyetine ait maksure de mihrabın tam karşısında yer alan fevkani bölümde bulunmaktadır.

Kudümzenbaşı ve neyzenbaşı odası ile semazenbaşı odası büyük ve tam kapsamlı mevlevîhânelerde mutrib maksuresi ile bağlantılı olarak konumlandırılmış iki odadır. Mukabelelerde, musikiyi idare eden kudümzenbaşı ve neyzenbaşının odasında misafir

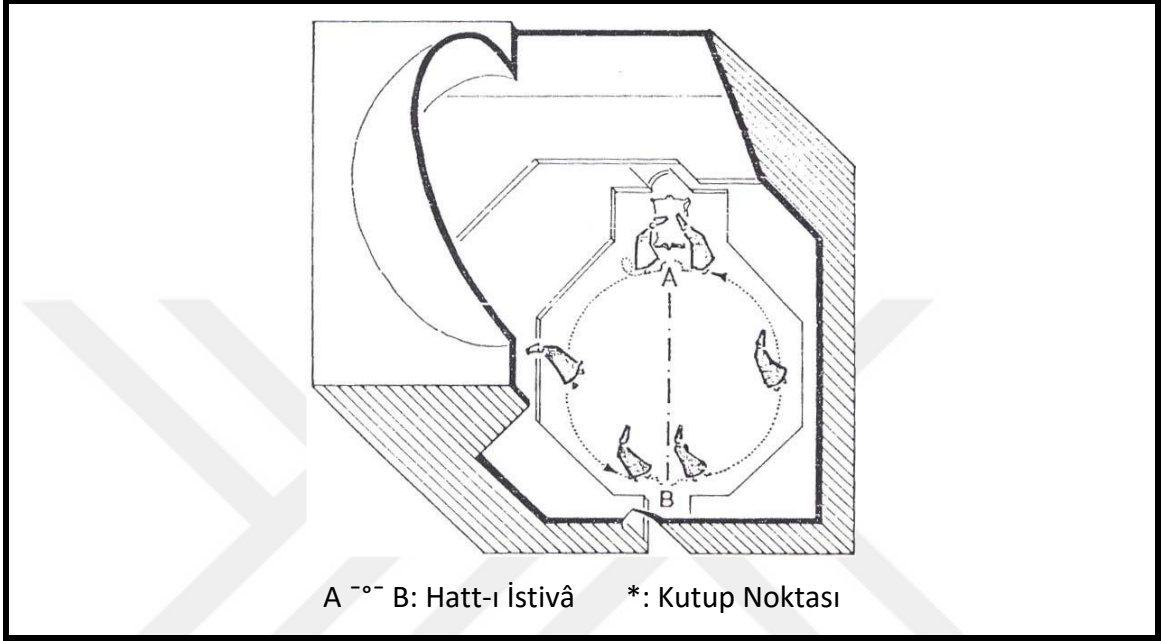
kabul edilir, dinlenilir, müzik aletleri akord edilir, sazlar, notalar ve güfteler saklanırdı. Mutrib heyeti kıyafetlerini değiştirmek için de bu odayı kullanırlardı. Semazenlerin kıyafetleri ise semazenbaşı odasında saklanırdı. Ayrıca mukabelelerden önce semazenlerin tennure eteklerinin pliselerini, düzgün bir şekilde açılabilmesi için ayarlar bu odada semazenbaşı tarafından yapılırdı. Direkt olarak semahane ile bağlantılı olan bu odalardan mukabelelerden önce doğrudan semahaneye inilir ve bitişinde çıkılırdı.

Şekil 2.14 Semahane Şeması [15]

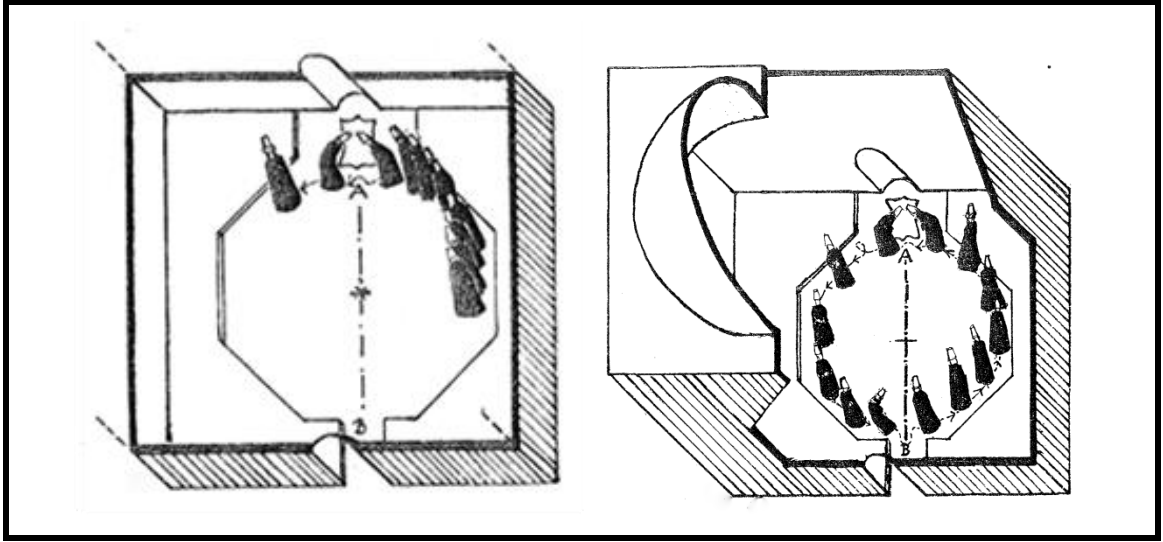
Hünkâr mahfili veya hünkâr dairesi de, gene, büyük ve tam kapsamlı mevlevîhânelerde bulunan bir bölümdür. Payitaht olduğu için tüm İstanbul Mevlevîhâneleri'nde bu bölüm mevcuttur. Mevlevîhâne'de sema mukabelesini izlemeye gelen hükümdar, maiyeti ile birlikte Şeyh Efendi ve tekkenin ileri gelenleri tarafından törenle cümle kapısında karşılanır, ardından hünkâr dairesine buyur edilirdi. Hünkâr dairesi, genellikle bir sofranın etrafında, mukabeleden önce veya sonra padişahın dinlenmesi, Şeyh Efendi veya misafirin bulunan başka kimselerle sohbet etmesi için bir oda, sultanın maiyeti için diğer bir oda ve bir hela /abdestlikten meydana geliyordu. Hünkâr dairesinden geçilen ve hünkâr mahfili denilen özel birimden padişah ile beraberindekiler mukabeleyi izleyebilirlerdi [51]. Genelde yüksek kotta tasarlanmış olan hünkâr daireleri ve hünkâr mahfilleri bağımsız bir girişle ulaşılır ve ayrıca sema meydanını kuşatan erkek ve kadın mahfilleri ile irtibatlı olurdu.

Semahanelerde cümle kapısının tam karşısında yer alan mihrap kısmının yan tarafında mesnevi kürsüsü konumlandırılmıştır. Mihrabın önünde şeyh postu yer alır ve tarikatın inanışları doğrultusunda şeyh postundan cümle kapısına doğru bir hatt-ı istiva (çizgi) olduğu düşünülürdü. Bu çizginin “Maddi Âlem” ile “Mutlak Varlık Âlemi”ni birbirinden ayıran çizgi olduğuna inanılır ve ayin süresince bu çizgiye kesinlikle basılmazdı.

Şekil 2.15 Hatt-ı İstiva ve Devr-i Veledi Şeması [15]

Sema töreni sırasıyla şu şekilde gerçekleşirdi. “ Mutrıb, semazenler ve ardından şeyh de posttaki yerlerini aldıktan sonra naathan tarafından “Naat-ı şerif” okunurdu. İtri’nin bestelediği bu eserle Hz. Muhammed methedilirdi. Naat’tan sonra “Kün” (“Ol”) emrini temsil eden kudüm sesi duyulur ve ardından ney taksimi başlardı. Ney, kâinata ruh verilmesini temsil ederdi. Taksim bitince peşrevle birlikte “Devr-i Veled” başlar, şeyh ve semazenler müziğin temposuyla semahanede üç devir yaparlardı. Birinci devir Allah’ın; güneşi, ayı, yıldızları ve bütün cansız varlıkları yaratışını, ikinci devir nebatatın yaratılışını, üçüncü devir ise hayvanatın yaratılışını anlatırdı. Semazenler Devr-i Veled sırasında postu geçerken birbirlerine niyaz ederek birbirlerinin gönül kiblesinde secdeye varırlardı [88].

Şekil 2.16 Devr-i Veled Şeması [51]

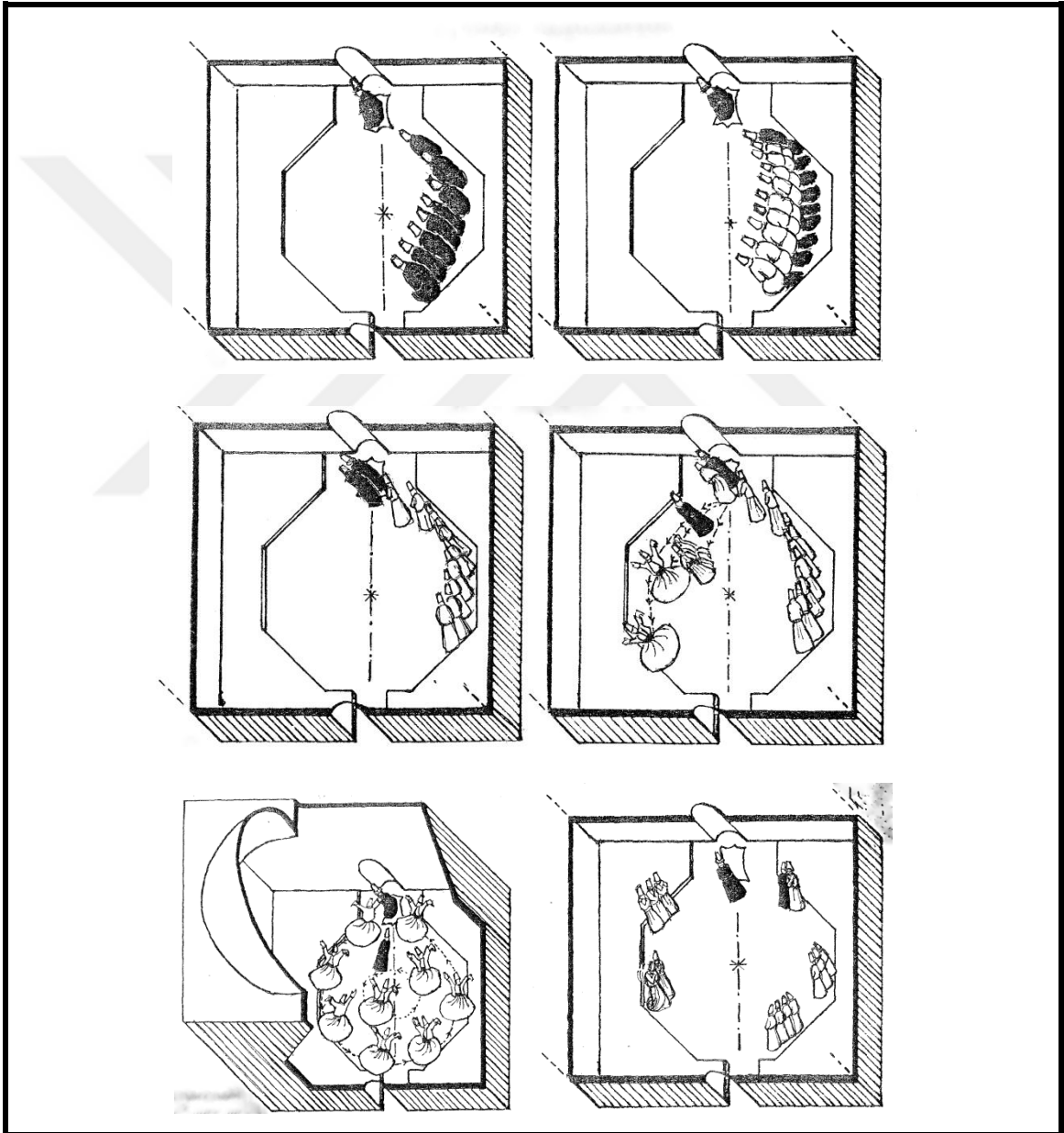
Devr-i Veled'den sonra posttaki yerini alan şeyh, ayinin birinci selamının başlamasıyla hırkalarını çıkaran semazenlerle görüşür ve semazenler semaya girerdi. Bu insaniyete doğuşu temsil ederdi. Semazen, nefsinin ölümünü temsil eden özel bir kıyafet giyerdi (Sikke mezartaşını, hırka mezarını, tennure de kefeni temsil eder). Semazen meydana girerken elleri omzunda çapraz olarak bağlı olurdu ve bu haliyle elife benzer, Hakk'ın birliğine şehadet ederdi. Semaya başladıktan sonra sağ el yukarı sol el aşağı dönük olacak şekilde kollarını iki yana açardı. Bu, "Hak'tan alır halka saçarız, kendimize bir şey mal etmeyiz." anlamına gelirdi. Semazenler aynı gezegenlerin hem kendi çevrelerinde, hem de güneşin çevresinde döndükleri gibi, hem kendi çevrelerinde dönerler, hem de meydana devrederlerdi [88].

Birinci selamda âşıklar, şüphelerden kurtulur ve Hakk'ın birliğine iman ederler, ikinci selamda ise tüm varlıklarını bu tanrısal birlik içinde eritirlerdi. Üçüncü selamda âşıklar kendilerini arındırıp "oluş" mertebesine ulaşırlar, dördüncü selamda ise "varlık" içinde "yok" oluşun vuslatına erişilirdi. Bu selamda şeyh de semaya girer, Hatt-ı İstiva'da semazenlerin ortasında (kutup noktası) sema eder sağ eliyle hırkasının yakasını açar, sol eliyle hırkasının iki ucunu tutardı. Bu haliyle gönlünü herkese açtığını ifade ederdi. Şeyh kutup noktasındayken diğer semazenler çevresinde bir daire oluştururlar ve şeyh ile semazenler durdukları yerde sema ederlerdi [88].

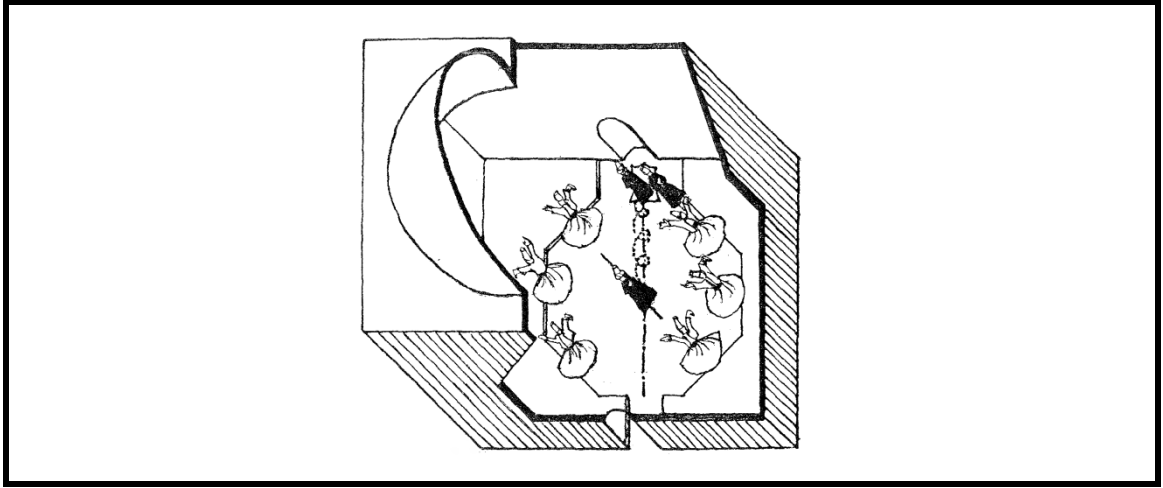
Yapılan ney taksimiyle şeyh postuna çekilir; "Mesrik de Allâh'ındır, magrib de. Hangi tarafa dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır. Çünkü Allâh Vasi'dir, Alîm'dir." Bakara 2. Sure

115. ayetin okunduğu Kuran-ı Kerîm tilâvetiyle törene devam edilirdi. Sema töreni, bütün peygamberlerin, şehitlerimizin ve bütün inananların ruhları için okunan bir Fâtiha ve devletimizin selâmeti için yapılan bir dua ile son bulurdu [88].

Sema töreninin düzeninde her bir sema farklı bir anlama sahip olduğundan mevlevî mukabelesinin bütün safhaları ve ritüelleri sistemleşmiştir ve bu özellik mimariyede yansımıştır. Bu durumdan dolayıdır ki bütün mevlevîhânelerin semahaneleri aynı mekân kurgusuna sahiptir.

Şekil 2.17 İlk üç devir hareketlerini gösteren sema [51]

Şekil 2.18 Dördüncü devir hareketini (Post sema-ı) gösteren şema [51]

Genel olarak semahanelerden bahsettikten sonra ilk mevlevîhâne olan Konya Mevlâna Dergâhı'nın semahanesinin mimari özelliklerini incelediğimizde semahanesinin kare planlı olup post kubbesinin kuzeyinde yer aldığını görmekteyiz. Semahanenin zemininde bulunan yapının ilk yapılmış olan yapılardan olmasından ötürü Karamanoğulları dönemine ait olduğu düşünülmektedir.

Şekil 2.19 Konya Mevlâna Dergâhı

a) Semahaneden bir detay 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Semahane [85]

Sivri kemerlerle birbirine bağlanmış payeleri taşıyan dört fil ayağı semahanenin dört köşesinde bulunmaktadır. Sekizgen kasnaklı kubbeye örtülmüş olan mekân Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nin sonlarına doğru inşa edilmiştir. Semahanenin bir yanında

Kıbabü'l-aktab, diğer yanında ise mescit yer almaktadır. XVIII. yüzyılda eklenen mahfiller semahanenin kuzey ve doğu kesimlerinde konumlandırılmıştır. Mesnevî kürsüsünün güneyde yer aldığı semahane XVIII. yüzyıldaki onarım sırasında genişletilmiştir. Bu genişleme ile yapı kuzeyde mescit ile doğuda ise Kıbabü'l-aktab ile birleştiği köşelerden ve güney duvarının ortasından kalın payandalarla desteklenmiştir.

2.3.1.2 Matbâh-ı Şerif

Şekil 2.20 Konya Mevlâna Dergâhı

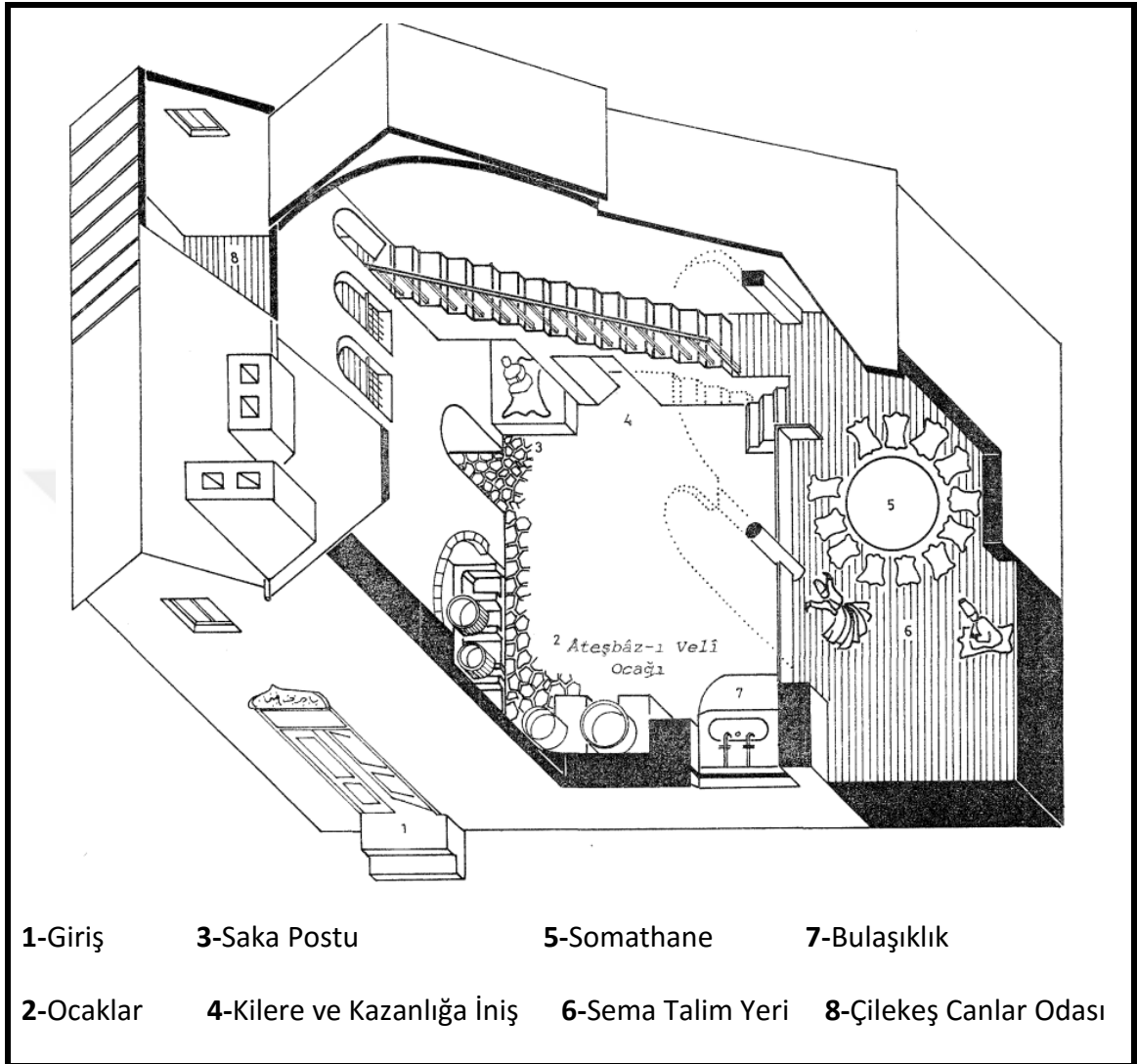
a) Matbâh-ı Şerif 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Ateşbâz-ı Veli Makamı 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Mevlevîhânelerde “matbâh-ı şerif” olarak adlandırılan ve selamlığın bünyesinde ya da onunla bağlantılı olarak tasarlanan mutfak, tekkede barınanlar, misafirler (züvvar) ve çevredeki yoksullar için yemek pişirilen mekân olmanın yanı sıra, tarikata giren “nevnîyazların” ilk eğitimlerini ve sema meşklerini gerçekleştirdikleri önemli bir eğitim birimidir [89]. “Matbâh” sözcük karşılığı olarak yemek pişirilen yer, mutfak anlamına gelse de eğitime başlanan mekân olması açısından kutsaldır ve mecâzi bir anlam taşır. Yani matbâh, tarikata giren kişilerin eğitim ve öğretim gördüğü ve bir anlamda piştiği, olgunlaştığı yerdir [89].

Çoğu zaman selamlığın bünyesinde ya da bazen de onunla bağlantılı olarak tasarlanan matbâh; ocaklar, saka postu, somathane, nevnîyazlara sema yapılmasının öğretildiği

sema talim ve meşk yeri ve genç taliblerin yatıp kalktıkları çilekeş canlar odası olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır.

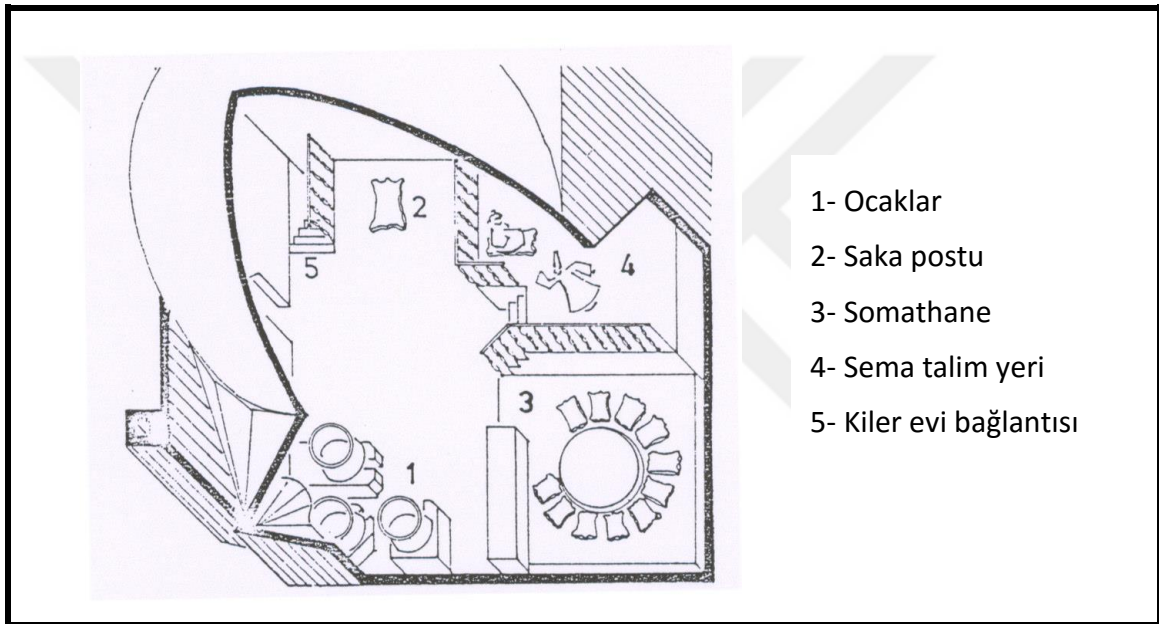

Şekil 2.21 Matbâh-ı şerifi gösteren şematik çizim [51]

Matbâh'ın girişinde yemeklerin piştiği ocakların bulunduğu ilk kademede tarikata girmek isteyen muhiblerin üç gün sebat ederek kaldıkları, 1001 günlük çilesine başlamaya ikrar verdikleri yani kendisini bu "Yol"a adayacağına söz verdikleri "saka postu" yer almaktadır. Bu Yol'a girerek gerçeğe olan susuzluğunu giderecek ve daha sonra da başka âşıklara su verecek olmasını mecâzi anlamda ifade ettiğinden dolayı buraya "saka postu" denilmiştir [2]. Buradaki ocaklarda sadece özel günlerde belli bir törenle lokma, aşure gibi özel yemekler pişirilir, günlük yemekler pişirilmezdi. Günlük yemeklerin pişirildiği mutfak ayrıydı. Ayrıca mevlevîhânede yer alan harem halkının ihtiyacına cevap verecek ölçekte tutulmuş, büyük mutfaktan dönme dolaplar

aracılığıyla hareme aktarılan yemeklerin ısıtıldığı, hanımlar tarafından reçel, şurup, muhallebi, türünden yiyeceklerin hazırlanabildiği küçük kapsamlı olan harem mutfağı da bulunmaktadır.

Matbâhta ocakların bulunduğu bölümden bir seki yükseltilmiş “somathane” adı verilen kısım tekkenin yemekhanesidir. Matbâhta ocaklarda yemekler pişince; Kazancı Dede niyaz ederek kazanın kapağını açıp gülbang çeker, yemekler somathanenin sekisine dizilip yuvarlak biçimli tahtadan sofraya kurulurdu. Bazen de yemeklerin dışında kahvaltı, çerez gibi yiyecekler için kullanılan “elif-i somat” denilen uzunlamasına yere serilen, kullanıldıktan sonra tomar gibi dürülerek kaldırılan meşin sofraya kullanılırdı [2].

Şekil 2.22 Mevlevî tekkesinde matbâh-ı şerif şeması [15]

Ortadaki tahta sofranın çevresine “dolaylı havlu” denilen uzunca bir bez, sofranın kenarını bir karış örtecek ve diğer yarısı oturanlar tarafından dizlerine alınacak şekilde serilir, bu bezin etrafına da postlar serilirdi. Sofra kurulurken yemek vaktini haber vermekle görevli derviş önce şeyhin dairesinin önünde, sonra derviş hücrelerinin bulunduğu koridorda “Hu! Somat’a sala” diye bağırarak yemeğe davet ederdi. Yemek bittikten sonra dua edilip gülbank çekildikten sonra hep birlikte kalkılır, matbâhta görevli dede ve canlar dışında matbâh boşaltılırdı [2].

Şekil 2.23 Konya Mevlâna Dergâhı

a) Matbâh-ı şerifi saka postu 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Matbâh-ı şerif sema talim meydanı 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Sema talim ve meşk yeri ilk giriş zemininden birkaç basamakla yüksekte yer alırdı; zemini ahşap kaplı olan bölümde yere belirli aralıklarla sarı pirinçten pürüzsüz çiviler çakılı olup bu çivilere başparmak arası geçirilerek “çark atma” talimi yapılmak suretiyle sema eğitimi verilirdi.

Henüz 1001 günlük çilesini bitirmemiş olan nevniyazların dışarıda tek bir gece geçirmeden (yoksa 1001 günlük çilesi yine baştan başlar) devamlı yatıp kalktıkları “çilekeş canlar odası” da matbâhın içerisinde yer alırdı. İlk başta mevlevîhâne olarak tasarlanmış yapılarda, bu oda matbâh-ı şerifin yükseltilmiş olan galeri kısmında yer alırdı. Bu yükseklik sayesinde pencerelerden mevlevîhâne avlusunda akan dergâh hayatı seyredilebilirdi.

Genel olarak mahbâh-ı şeriften bahsettikten sonra ilk mevlevîhâne olan Konya Mevlâna Dergâhı'nın 1867-68 tarihlerinde inşa edilmiş olan matbâh-ı şerifinin mimari özelliklerini incelediğimizde dergâhın güneydoğu köşesinde yer aldığını ve iki bölümden oluştuğunu görmekteyiz. Giriş kapısının solunda yer alan Kazancı Dede Odası'nın karşısında Aşçı Dede Odası ile kahve ocağı bulunmaktadır. Kare planlı mutfak üç basamaklı bir merdivenle çıkılan güney bölümü somathane ve sema talim yeri olarak ikiye ayrılmıştır. Girişin kuzeybatı köşesinde birbirine bitişik iki ocak, kuzeydoğu

köşesinde kiler kapısı ile saka postu yer almaktadır. Doğu köşesindeki merdiven ile üst kattaki çilekeş canlar odasına ulaşım sağlanmaktadır.

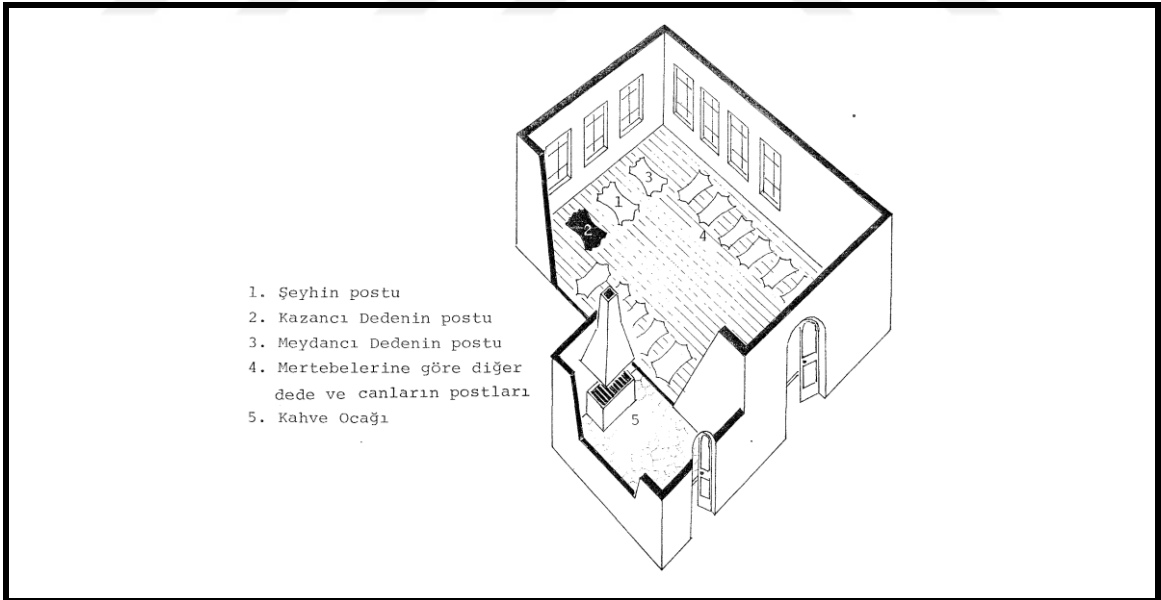

Şekil 2.24 Konya Mevlâna Dergâhı

a) Somathane 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Çilekeş Canlar Odası 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

2.3.1.3 Meydan-ı Şerif

Şekil 2.25 Meydan-ı şerif ve kahve ocağı şematik görünüşü [51]

Mevlevî Tekkesi'nde meydan-ı şerif, her sabah yeni bir gün başlarken, dervişlerin toplanıp murakabeye girdikleri, yani “gerçek varlık”a gönül bağlayarak bir süre ben’liklerinden sıyrıldıkları, bir tür “meditasyon” yaptıkları mekândır [2].

Her sabah, namaz kılındıktan sonra tekkenin bütün dervişleri ve dedeleri kıdem sırasıyla meydan-ı şerife gelirlerdi. Bu toplantıya henüz dervişlik sıfatı kazanmamış, belirli tarikat aşamalarından geçmemiş muhibler katılamazdı [2].

Meydan-ı şerif girişinin karşısına yere üç post serilir, bu postlardan ortadaki kırmızı post Şeyh'e, sağındaki siyah post Kazancı Dede'ye, solundaki beyaz post ise Meydancı Dede'ye ait olurdu. Diğer dede ve dervişlerin postları yüzleri bu üç posta dönük olarak meydan-ı şerifin iki duvarı boyunca sıralanırdı. Toplantıda bu sıra esasına göre herkes yerini alır, en son Şeyh baş keserek içeri girer ve makam postuna otururdu. Önce Dışarı Meydancı tarafından bir tepsi içersinde sunulan çörek yenir, ardından meydan-ı şerifin hemen girişinde bulunan kahve ocağında hazırlanan kahve içilirdi. Bu kahvaltıdan sonra herkes dirsekler gövdeden ayrılmadan murakabeye¹ girerdi [2].

Şekil 2.26 Meydan-şerif iç düzen şeması [15]

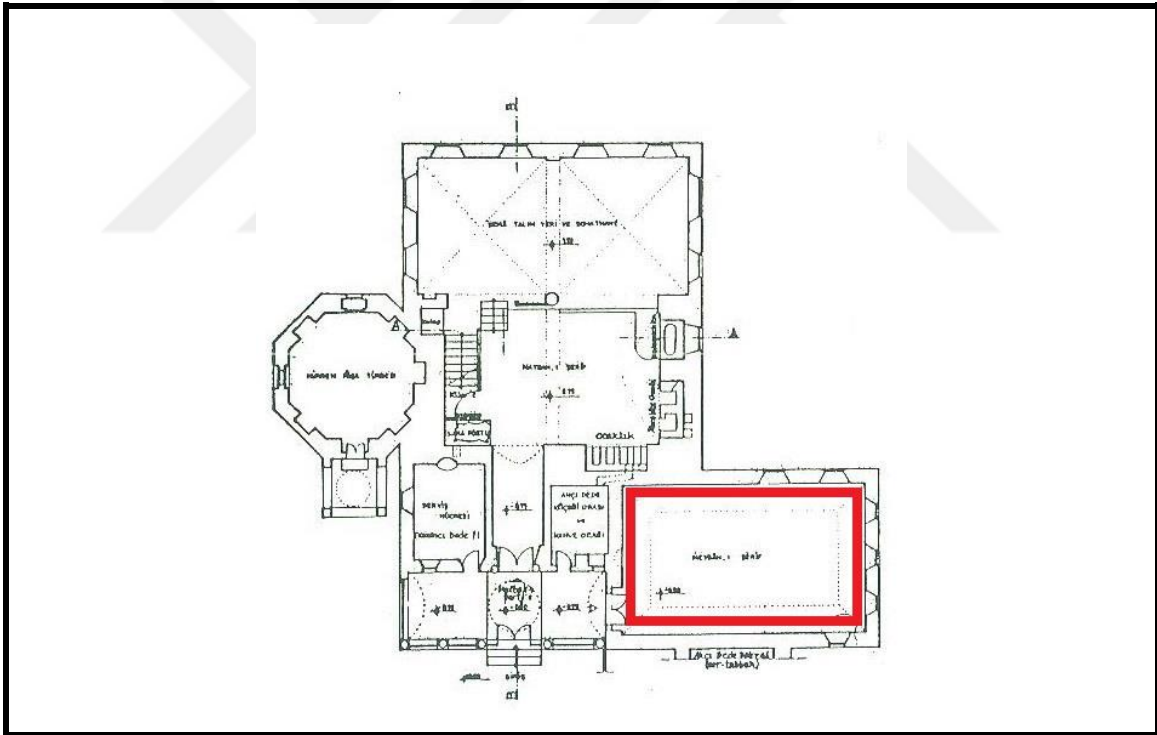
Tarikatçı Dede'nin Nasr Suresi'ni okuması, "Fatiha" demesi, gülbank okuması ile murakebe sona erer ve bütün dervişler "hu" çekip ayağa kalkarlar, meydan-ı şerife dönüp baş keserek dışarı çıkarlardı. Bundan sonra zabitan dedelerle matbah canları dışındakilere mahrem bir sohbet olur, dedelere emirler tebliğ edilir, çilesi bitmeye yaklaşanlara hücreye çıkacakları bildirilir, suç işleyenlere gereken ceza verilirdi. Meydan-ı şerifte, özellikle Şeb-i Arus'da, aynü'l cem icra edilebilir, aşüre gününün öğle yemeği burada kurulan sofralarda herkese açık olurdu. Görüldüğü gibi, meydan-ı şerif

¹ Murakabe: diz çöküp gözleri kapayıp her şeyi zihinden çıkararak Hakk'ın ilhamına vesile olma.

hem beslenme hem ibadet hem de yönetim ve hükümlerinin icra edildiği bir mekân olarak kullanılırdı [51].

Selamlıkta gerçekleşen misafir kabulü, sohbet, meşk gibi faaliyetler sırasında çay ve kahve ikram edilir bu ikramlar meydan-ı şerife yakın bir yerde konumlandırılmış olan kahve nakibinin denetimindeki kahve ocağında pişirilirdi. Kahve ve çay hazırlama görevi ise çoğu zaman şeyhin “kahve köçeği” olarak bilinen ve şeyhin hizmetinde olan çilekeş canına verilirdi.

Genel olarak meydan-ı şeriften bahsettikten sonra ilk mevlevîhâne olan Konya Mevlâna Dergâhı’nın XIX. yüzyılda inşa edilmiş olan ve Cuma namazının ardından murakabe yapıp kahve içilen meydan-ı şerifinin mimari özelliklerini incelediğimizde dikdörtgen planlı olduğunu ve külliyein güneybatı köşesinde matbâh-ı şerifin girişinde yer aldığını görmekteyiz.

Şekil 2.27 Konya Mevlâna Dergâhı’nın meydan-ı şerifi [51]

2.3.1.4 Kütüphaneler

Mevlevîhânelerde köklü ve sağlam bir eğitim geleneğinin oturmasındaki en önemli sınır taşlarından biri oluşturulan tüm belgelerin saklanması ve arşivlenmesidir. Neredeyse

her mevlevîhânenede bir genel kütüphane bulunduğunu, hem verilen dini ve tasavvufi eğitim müfredatı ile mevlevîlerin ortaya koydukları edebiyat, musiki, hat, tezhip vb. eserlerin varlığından hemde vakıf kütüphaneleri [90] ve dergâh kitaplık listelerinden bilinmektedir. Buradaki listelerden hadis, fıkıh, din büyüklerinin eserlerin yanı sıra tarih, astronomi, coğrafya ve müzik konusunda da pek çok eserin bu kütüphanelerde bulunduğu görülmektedir. Mevlevîhâne kütüphanelerinde, kıymetli el yazması eserler, ebru ve hat sanatının kıymetli örnekleri bulunmaktadır.

Genel olarak mevlevîhâne kütüphanelerinin özelliklerinden bahsettikten sonra ilk mevlevîhâne olan Konya Mevlâna Dergâhı'nın 1919 tarihinde inşa edilmiş olan kütüphanesini incelediğimizde dergâhın güney kısmında niyaz penceresini içine alacak şekilde inşa edildiğini görmekteyiz.

Şekil 2.28: Konya Mevlâna Dergâhı

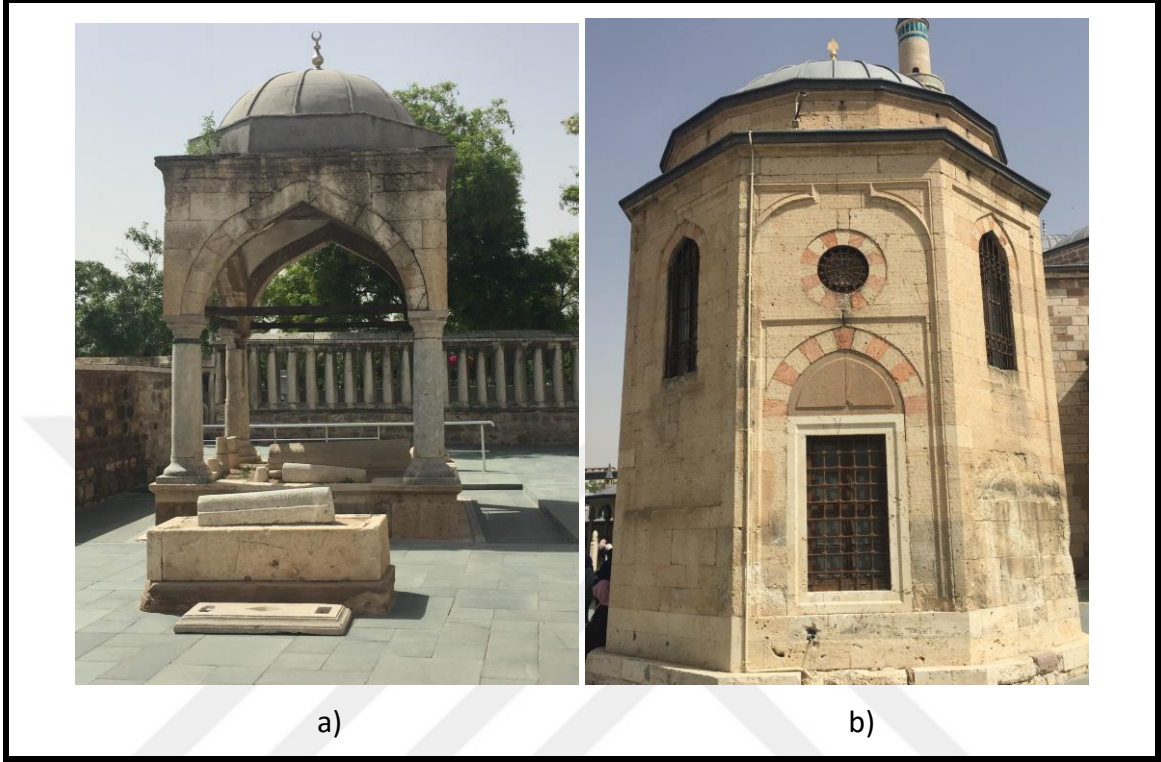
a) Çelebi Kütüphanesi 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Kütüphanenin içinde bulunan niyaz penceresi 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

2.3.2 Ziyaret Mekânları

Mevlevîhânelerde ziyaret fonksiyonu için tasarlanan bölümler, mevlevîhâne içinde bulunan türbe ve hazire bölümleridir. Mevlevîhânelerde kurucularının, şeyhlerin ve bunların aile ferdlerinin gömülü olduğu türbeler, mevlevîler ve halk tarafından ziyaret

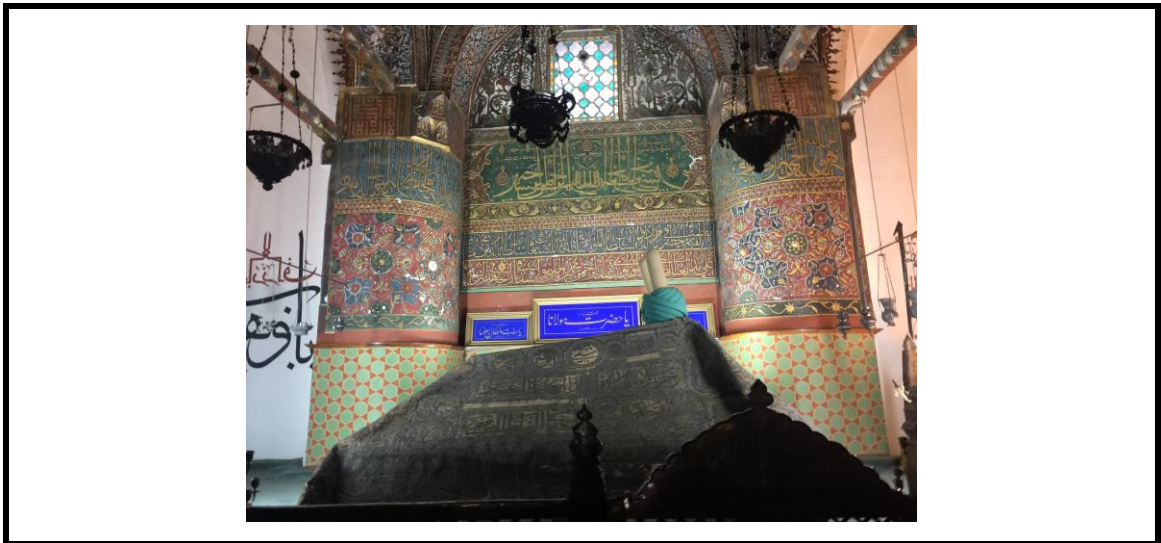
edilmekteydi. Birçok mevlevîhânedede türbenin merkezinde mevlevîhânenin “Manevi Kurucusu” sayılan ilk postnişin, etrafında diğer postnişinler ve yakınları gömülürken, mevlevî şeyhi olmayan asıl kurucu ise türbe dışına gömülürdü.

Şekil 2.29: Konya Mevlâna Dergâhı

a) Mehmet Bey Türbesi 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Fatma Hatun Türbesi 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Şekil 2.30 Konya Mevlâna Dergâhı Mevlâna Celâleddin Rumi'nin Sandukası 13.05.2017
(Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Hazire bölümü genellikle semahanenin kible yönünde doğu ve batı taraflarında yer almaktaydı. “Suskunlar beldesi” yani hamušan veya “ruhların bahçesi” yani hadikatü’l-ervah denilen hazireler mevlevîhânenin dervişleri, muhibleri veya akrabalık yoluyla mevlevîhâneye bağlı olan kişilere tahsis edilmişti. Ayrıca bazı mevlevîhânelerde türbenin bakımı ile görevli olan türbedarın, türbeye yakın bağımsız bir türbe odası da mevcuttu.

Şekil 2.31 Konya Mevlâna Dergâhı

a) Mezar taşları 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ’e ait fotoğraf);

b) Hürrem Paşa Türbesi 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ’e ait fotoğraf)

2.3.3 Yaşama Mekânları

Mevlevîhânelerde yaşama fonksiyonları için oluşturulan bölümler, şeyh ve ailesinin konakladığı ve şeyhin misafirlerini kabul ettiği, sohbetler düzenlediği harem ve selamlık ile dervişlerin konaklaması için tasarlanmış olan dedegan hücreleridir.

Mevlevîhânelerde yaşama mekânı olarak 1001 günlük çilesini bitirmemiş olan muhiblerin ikamet ettikleri matbâh-ı şerifin içinde yer alan çilekeş canlar odası ile bazı geniş kapsamlı mevlevîhânelerde seyyah dervişler ve misafirler için bağımsız bir misafirhane (mihmanhane) binası da bulunmaktaydı.

2.3.3.1 Harem ve Selamlık Mekânları

“Şeyh ikametahı” olarak da adlandırılan harem ünitesinde şeyh ve ailesi yaşamaktaydı. Hemen hemen tüm mevlevîhânelerde mevcut olan harem bölümü bir veya iki odadan

ibaret bir evden konaklara kadar değişebilen bir mekân olarak tasarlanmıştı. Yalnızca ikamet bölümü olarak kullanılmayan harem; kadın misafirlerin yani mevlevîhâneye bağlı olan hanımların mevlevî kurallarına göre davranmayı öğrendikleri, mevlevî hayatının kolektif yönünü uygulamalı olarak gördükleri mekândır [51]. Hanımlar bu mekânda sema meşki, mesnevi dersi, sohbet vb. eğitimi yaparlardı. Mevlevî tarihindeki büyük şeyh hanım ve dervişleri haremde yetiştiriliyordu. Ayrıca, harem dairelerinde mevlevîhânededen ayrı, harem mutfağı, harem hamamı veya gusûlhane ve hela (abdestlik) da bulunmaktaydı [4].

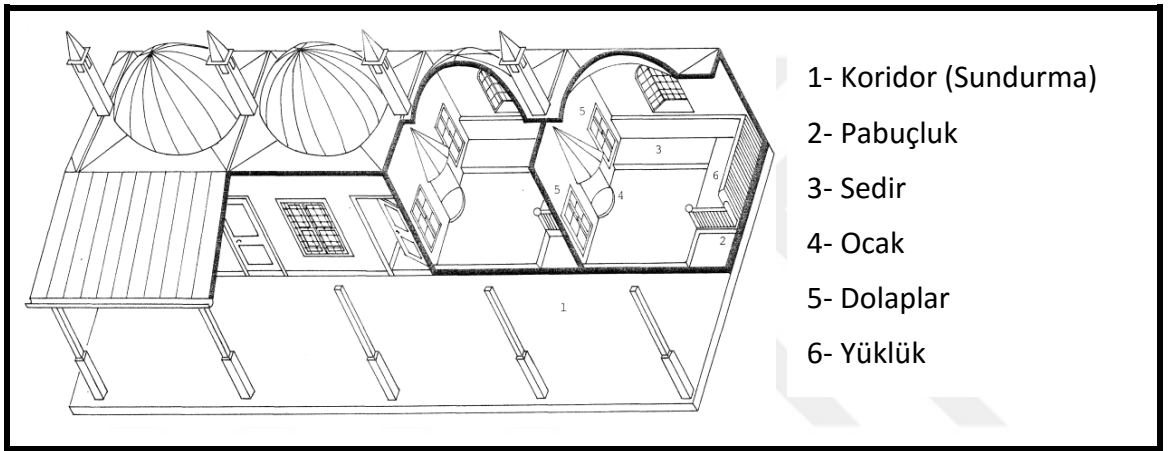
Erkek misafirlerin ağırlandığı mekâna ise selamlık denilirdi. şeyh effendi misafirlerini bu mekânda kabul eder, dervişler gene bu mekânda görüşürlerdi. Sohbet toplantıları, müzik çalışmalarını bu mekânda yapıldı. Ayrıca erkek misafirlerin barındığı mekânların ya selamlıkla bağlantılı veya doğrudan selamlık mekânında tasarlandığı görölmekteydi [4]. Birçok mevlevîhânedede kışın aşırı soğuk havalarda semahanenin açılmamakta, gerek murakabeler gerekse de diğer faaliyetler için selamlık kullanılmaktaydı. Plan tipi olarak semahaneye bitişik bir iki odadan ibaret olanları ile ayrı bir bina olarak tasarlananları da bulunmaktadır [51]. Selamlıklarda şeyhin misafirlerini ağırladığı ve sohbet toplantılarının tertip edildiğı bir şeyh odası ile hela (abdestlik), hamam veya gusûlhane de bulunmaktaydı.

Harem ve selamlık bölümleri arasındaki bağlantıyı sağlayan mabeyn odası, birbirine bitişik olan harem ve selamlık için aynı görevi görürdü. Hem hareme hemde selamlığa dâhil edilebilecek mabeyn odasında her iki bölüme açılan kapılar bulunmaktaydı. Genellikle bu kapılar kaydırılmış eksenler üzerinde yer alırdı. Haremdeki ve selamlıktaki kalabalık gecelerde mabeyn odaları icabında bunlardan birine dâhil edilirdi [2].

Genel olarak mevlevîhânelerin yaşama mekânlarından olan harem ve selamlık bölümlerinin özelliklerinden bahsettikten sonra ilk mevlevîhâne olan Konya Mevlâna Dergâhı'nın yaşama mekânlarından olan selamlık bölümünü incelediğimizde dergâhın kuzeybatı köşesinde yer aldığını ve orta sofaya açılan odalardan oluştuğunu görmekteyiz.

2.3.3.2 Dedegan Hücreleri

Mevlevî Tekkesi'ne dervif olarak yerleşmek isteyen kişi ancak belirli aşamalardan sonra müstakil bir hücrede yaşama iznine kavuşurdu. Yol'a girmek isteyen "muhib"    gün süreyle ikrar verip, 1001 günlük  ileyi doldurduktan sonra Meydanc  Dede tarafından hücrenin kapısına götürülerek kutlanırdı. Meydanc  Dede'nin hücre kapısında g lbangını çekmesinden sonra hücreye girilir ve tekrar çeşitli g lbanglar ve dualarla dervif, hücresine yerleşir, uzun bir dönemden geçen kişi muhib olarak başvurduğu tekkede artık "hücre-nişin" olarak tekkenin bir hücresinde yaşamaya hak kazanmış olurdu [2].

şekil 2.32 Dedegan hücrelerinin şematik  izimi [51]

Dedegan hücreleri sıradan yaşama birimleri olarak düşünülmemelidir. Burada dedelerin ferdi ibadetleri özellikle yalnızken icra edilirdi. Muhiblerin yetiştirilmesi, sema meşki vs. burada cereyan ederdi. Ayrıca mevlevîhânenin kültürel faaliyetleri arasında yer alan çeşitli plastik sanatın ve zanaatın (hat, tezhib, cilt, ebru, oymacılık, kakmacılık vb.) edebiyatın ve musikinin  ğretimi de burada yapılırdı. Medreselerde ikişer talebe tahsis edilen hücrelerden farklı olarak mevlevîhânelerde her hücre bir dervife aitti dedegan hücreleri ancak tam teşekküllü mevlevîhânelerde bağımsız bir mimari bütünlük meydana getirirken, ufak çaplı mevlevîhânelerde büyük çoğunluğunda selamlık kanadı ile kaynaşmış bir şekilde yer alırdı [51].

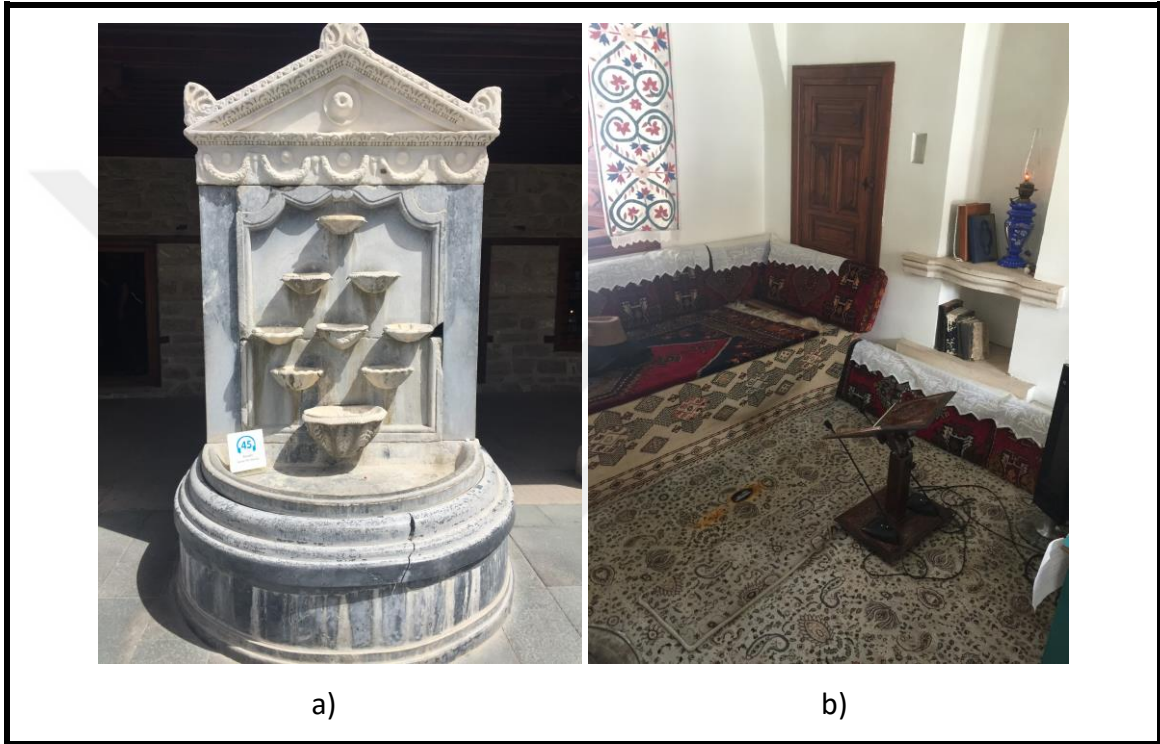
Şekil 2.33 Konya Mevlâna Dergâhı dedegan hücreleri 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Dedegan Hücrelerini mimari açıdan incelediğimizde ise dervişin gereksinimlerini asgari düzeyde karşılayacak boyuttaki hücrelerin tabanlarının dış zemine göre bir kademe yükseltilmiş olduğunu görmekteyiz. Ayrıca giriş duvarında bir pabuçluk ve yüklük, hücrenin bir duvarında ocak yer alırken; diğer duvar boyunca zeminden tekrar yükseltilmiş olan bir kerevet, kerevetin üstünde dervişin postu bulunurdu [2].

Genel olarak mevlevîhânelerin yaşama mekânlarından olan dedegan hücrelerinin özelliklerinden bahsettikten sonra ilk mevlevîhâne olan Konya Mevlâna Dergâhı'nın dedegan hücrelerini incelediğimizde ana avlunun etrafını "L" şeklinde çevirdiklerini; hücrelerin içinde bir ocak ile önlerinde bir revağın yer aldığını görmekteyiz Girişte konumlanmış olan ilk hücre Türbedar Dede'ye, ikinci hücre Sertarik Dede'ye aitken; sağdaki ilk hücre Çelebi Dairesi olarak, ikinci hücre ise Aşçı Dede Dairesi olarak kullanılmaktaydı.

2.3.3.3 Diğer Mekânlar

Mevlevîhânelerde; mevlevîhânenin işlevine, kurulma amacına ve kurulduğu yerin topografik yapısı ve büyüklüğüne göre, doğrudan tekke hayatı ile ilişkili olmayan, mevlevî faaliyetlerinin yanısıra toplumun çeşitli ihtiyaçlarına da cevap veren sebil, çeşme, aşevi, han, kervansaray, sıbyan mektebi, muvakkithane adını verdiğimiz yapısal alanlar bulunabilmektedir. Ayrıca Konya Mevlâna Dergâhı'nda sadece bu dergâhta yer alan “Çelebi Dairesi” diye adlandırdığımız bir mekân da mevcuttu.

Şekil 2.34 Konya Mevlâna Dergâhı

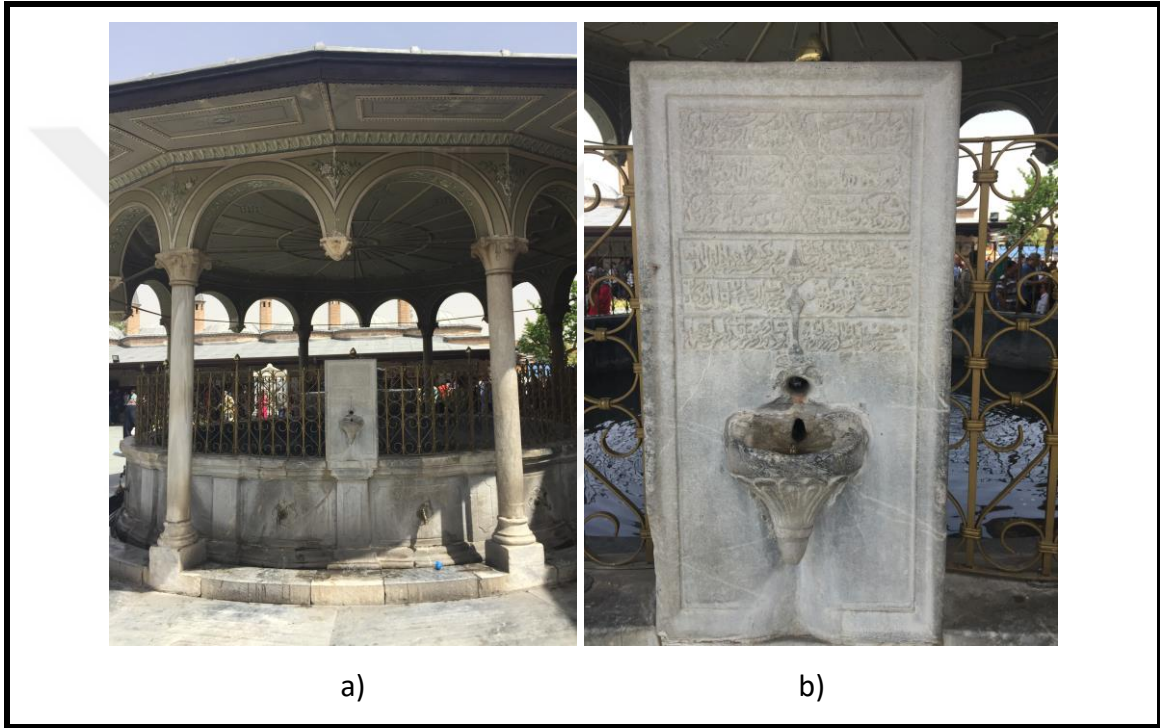
a) Selsebil 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Çelebi Dairesi 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Ayrıca mevlevîhânelerde beslenmeye ilişkin bölümlerin başında gelen matbâh-ı şerif (mutfak) mekânı ile irtibatlı olarak kiler, fırın, somathane ve şerbethane bölümleri ile matbâh-ı şerifin hemen arkasında bir mutfak bahçesi ve bu bahçede bir kümesi ve bir ahır bulunurdu [51].

Tam teşekküllü büyük mevlevîhânelerde temizlenme faaliyeti için halkın da yararlanacağı bir hamam yer alırdı [4]. Fakat genellikle dervişler ve misafirler için selamlık mekânına yakın bir gusûlhane bulunmaktaydı [4]. Mevlevîhânelerin neredeyse

hepsinde şadırvan bulunsun da şadırvanı bulunmayan küçük mevlevîhânelerde, abdest teknesi niteliğinde minyatür şadırvanlar, abdestlikler, musluk dizileri ve çeşmeler bulunmaktaydı [51]. Mevlevîhânelerde genelde kokudan rahatsız edilmemesi için diğer bölümlerden tecrit edilmiş ve avludan geçilerek ulaşılan bir grup hela yer almaktaydı [51]. Bazı geniş kapsamlı mevlevîhânelerde derviş ve misafirlerin çamaşırlarının yıkandığı bağımsız çamaşırhane bölümleri ile mutfak, gusûlhane ve abdest alma mekânlarında kullanılan suyun depo edildiği hazneler, sarnıçlar ile kuyular da bulunmaktaydı [51].

Şekil 2.35 Konya Mevlâna Dergâhı

a) Şadırvan 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Şadırvan Kitabesi 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

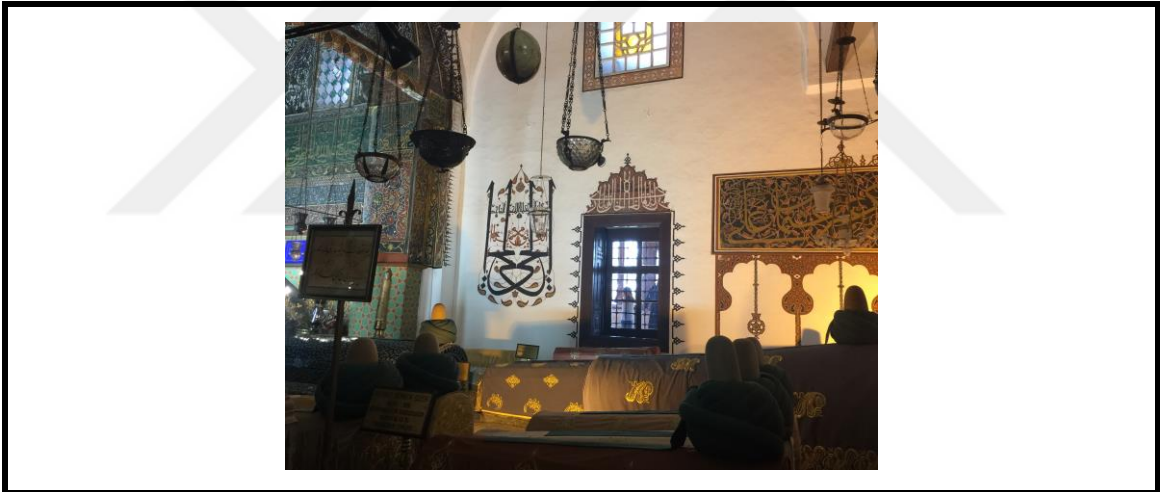
Mevlevîhânelerde binek hayvanları için girişe yakın bir yerde matbâh-ı şerifin arka bahçesinden bağımsız bir ahır ve deniz yolu ile ulaşabilinen mevlevîhânelerde (Bahariye Mevlevîhânesi) ise deniz taşıtlarının yanaşabilmesi için iskele ile mevlevîhâne halkının ihtiyaçlarına cevap veren ufak çapta bir kayıkخانه de bulunmaktaydı.

Ayrıca yalnızca Konya Mevlâna Dergâhı'nda yer alan Kur'an-ı Kerim ve Mesnevi okunması için ayrılmış Tilavet Odası ile Dahîl-i Uşşak (kademât-ı pir), Post Kubbesi (huzur-ı pir) ve Kıbabü'l-aktab bölümleri yer almaktadır. Bu bölümlerden esinlenilerek

birçok mevlevîhânede şeyhin türbesi mevlenîhânenin içinde semahaneye bitişik tasarlanmıştır.

Şekil 2.36 Konya Mevlâna Dergâhı Post Kubbesi 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ’e ait fotoğraf)

Şekil 2.37 Konya Mevlâna Dergâhı Kıbabü'l-aktab 13.05.2017 (Gökben PALA AZSÖZ’e ait fotoğraf)

İSTANBUL'DA MEVLEVÎLİK VE İSTANBUL MEVLEVÎHÂNELERİNDE MİMARİ DÜZEN

Bu bölümde Mevlevî Tarikatı'nın İstanbul'a gelip, tarikat yapıları olan mevlevîhânelerinin kurulma ve gelişim süreçleri ile tarihte İstanbul'da hizmet vermiş olan tüm mevlevîhânelerin tarihçeleri aktarılacak, mekânsal tanımlamaları yapılacaktır.

Selçuklular Devri'nden başlayarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süre içerisinde, toplumu derinden etkileyen tarikatların başında gelen mevlevîlik, Mevlâna'nın tasavvuf anlayışı çerçevesinde, Konya'daki dergâhı merkez kabul edilip, kısa sürede, çelebiler ve mevlevî müntesipleri (intisap etmiş olan) vasıtasıyla, Anadolu ve diğer İslâm Beldeleri'nde yaygınlık kazanmış ve buralarda mevlevî tekkeleri olan mevlevîhâneler kurulmuştur [91].

XIII. yüzyıl sonlarına doğru Konya'da Sultan Veled tarafından kurulan bu tarikat, erken Osmanlı Dönemi boyunca Anadolu'nun önemli ticaret merkezlerinde örgütlenmiş ve İstanbul'un fethiyle birlikte şehrin gündelik hayatına giren ilk tarikatlardan biri olmuştur [91].

A.H. Tanpınar'ın deyişi ile; "... Tarikat olarak mevlevîliği esas çizgileriyle Sultan Veled kurar. Fakat teşrifatı, nezaketi, terbiyesi, sülukun ve ayinin erkânı tıpkı musikisi gibi daha sonraki zamanın, Osmanlı Devri'nin ve biraz da İstanbul'undur. Bir medeniyetin çiçeği olan ve ona hiç belli etmeden şekil veren terbiye ve nezaketten, duyma şekline kadar hüviyetimizin birçok taraflarını o idare etmiştir" [92].

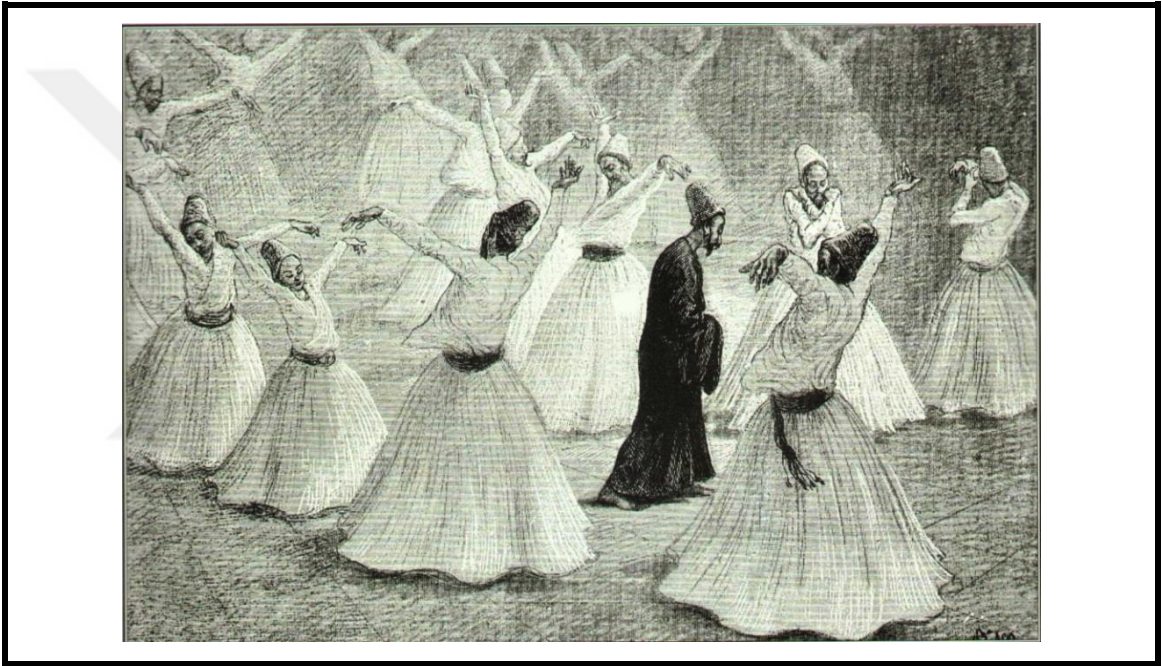
3.1 Mevlevîliğin İstanbul'a Gelişi ve İstanbul'da Mevlevîlik

Mevlevîlik, Osmanlı İmparatorluğu'nun payitahtı olan İstanbul'da ilk dergahını fetihten hemen sonra Fatih Sultan Mehmed zamanında (1451-1481), kiliseden camiye çevrilen ve daha sonra Kalenderhane Mevlevîhânesi olarak dervişlere tahsis edilen Hristos Akataleptos Kilisesi'nde açmıştır [93]. Fatih Sultan Mehmed II. Vakfiyelerindeki [94] kayıtlardan, bu tekke de bir şeyhin bulunduğu ve Cuma nazmazlarından sonra dört kişiden oluşan müzik heyeti eşliğinde sema yapıp ardından da Mesnevi okutulduğu bilinmektedir.

Kalenderhane Mevlevîhânesi'nden sonra İstanbul'da kurulan ikinci Mevlevîhâne Âbid Çelebi Tekkesi olarak bilinen Fatih Mevlevîhânesi'dir. XV. yüzyılın sonlarında kurulmuş olan bu tekke XVIII. yüzyılın sonlarına kadar faaliyetini sürdürmüş bir süre metruk kaldıktan sonra XIX. yüzyılda tekrar canlandırılmaya çalışılmış ancak 1918 tarihinde çıkan büyük yangında çevresindeki birçok hayır eseriyle birlikte ortadan kalkmış ve bir daha ihya edilememiştir [95].

Kaynaklarda ayrıca Fatih'te Çukurbostan'da bir mevlevîhâne ile önce Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Eyüp Mevlevîhânesi olarak geçen [26] ve daha sonra sadece Mehmed Ziya Bey'in değindiği bir başka mevlevîhâne daha bulunmaktadır. Başka kaynaklarda rastlanmayan bu malumata göre: "Defterdar İskelesi'nin arka taraflarına müsadif Zal Mahmud Paşa Türbesi civarında Sultan Mustafa'nın bidayet-i cülusunda Yeniçeri Ocağı Başçavuşu Kara Mizah, burada bir mevlevîhâne te'sis ve inşa etmiş ise de resm-i küşadı icra edilmeden evvel vukua gelen bir haret-i arzda geceleyin yıkılıp yeksan olmuş ve bir daha yapılmamıştır" [96]. Adı geçen bu Eyüp Mevlevîhânesi Evliya Çelebi'nin ifadesine göre: "bir hadika-i her dem bahar içre" idi [26]. Kaynaklarda geçen diğer mevlevihane ise 1814'te Dolapçı lakabıyla anılan ve Kasımpaşa Mevlevîhânesi dervişlerinden olan Mehmed Dede'nin Eyüp'te Gümüşsuyu civarında İdris Köşkü'nde kurduğu dergâhtır. Dolapçı Mehmed Efendi kendisine Konya'dan şeyhlik müsaadesi getirtmiş olmasına rağmen İstanbul'da o dönemde çıkan kargaşa nedeniyle bu mevlevîhâne de Mevlevî ve sema ayinleri yapılamamıştır. . Mevlevîhânenin kurucusu Dolapçı Derviş Mehmed Efendi 1825 tarihinde vefat etmiş ve Kasımpaşa Mevlevihanesi mezarlığına defnedilmiştir [97]. Tekke de Dolapçı Mehmed Dede'nin vefatıyla tarihe

karışmış ve yokolmuştur [35]. Bu iki mevlevîhânenin kaynaklarda ayrı ayrı söz edilse de inşa edildikleri dönemlere ve kuruldukları yerlere bakıldığında birbirine çok yakın tarihler ve konumlar olmasından dolayı aynı mevlevîhâne olmaları muhtemeldir. Bu Mevlevîhâneyi Eyüp'te daha sonraları kurulan Bahariye Mevlevîhânesi'yle karıştırılmamak gerekir. Eyüp Mevlevîhânesi'nden Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde söz edildiğine göre bu mevlevîhâne XVII. yüzyılın ortalarında hizmet vermiş olmalıdır; oysa ki Bahariye Mevlevîhânesi XIX. yüzyılın son çeyreğinde kurulmuştur; ayrıca Eyüp'teki Bahariye Mevlevîhânesi, Beşiktaş ve Maçka Mevlevîhânelerinin devamı niteliğindedir.

Şekil 3.1 Mevlevî ayinini gösteren bir gravür [98]

İstanbul'da kurulan bir diğer mevlevîhâne de II. Bayezid Dönemi (1481-1512) devlet adamlarından İskender Paşa tarafından kurulan Kulekapısı - Galata Mevlevîhânesi'dir. Galata Mevlevîhânesi'nin 1491/92 tarihinde kurulmasıyla İstanbul'un gündelik hayatında kurumsallaşan ilk mevlevîhânenin temelleri de atılmıştır. Daha sonra 1597/98 tarihinde Yeniçeri Katibi Malkoç Mehmed Efendi tarafından Yenikapı Mevlevîhânesi, 1621 tarihindedir Ohrili Hüseyin Paşa tarafından Beşiktaş Mevlevîhânesi, 1623-1631 tarihleri arasında Sırrı Abdi Dede Efendi tarafından Kasımpaşa Mevlevîhânesi, 1790 tarihinde Halil Numan Dede tarafından Üsküdar Mevlevîhânesi ile Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin devamı niteliğinde 1870 tarihinde

kurucusu bilinmeyen Maçka Mevlevîhânesi ve 1877 tarihinde Hüseyin Fahreddin Dede Efendi tarafından Bahariye Mevlevîhânesi kurulmuştur [34].

Mevlevî Tarikatı'nın Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul'a girmesiyle birlikte, yapısı gereği, başta padişahlar olmak üzere, üst düzey yöneticilerden ve entellektüel çevrelerden büyük teveccüh görmüş ve bu kesimler tarafından sürekli görülüp gözetilmiştir [15]. Padişahların mevlevîlik ile yakından ilgilenmeleri ve bu tarikatın devletin tüm kademelerindeki kişiler tarafından destek görmesi mevlevîhânelerin tamir, onarım ve yenilenmelerine kolaylıklar sağlanmasına neden olmuş; neredeyse tüm ihtiyaçlarını zorlanmadan karşılayabilmişlerdir.

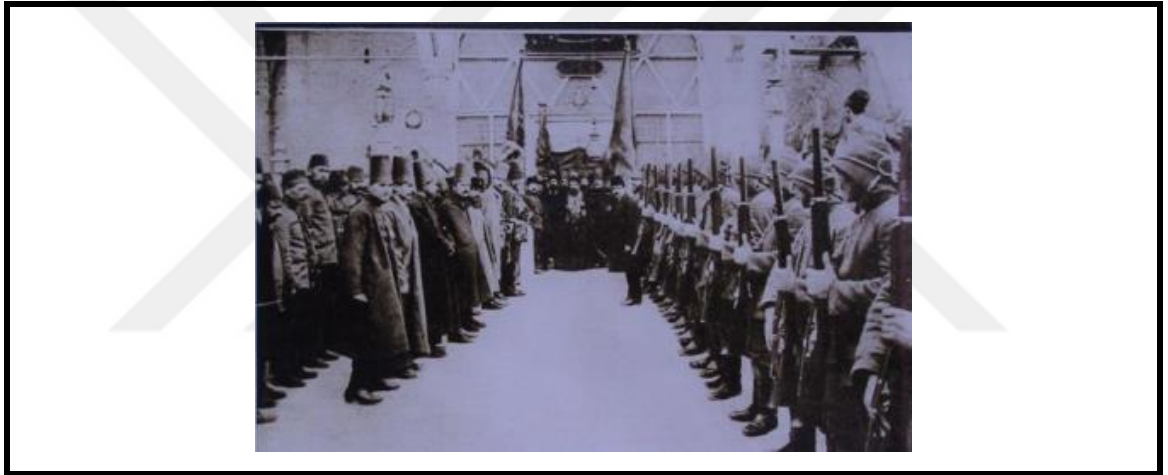
Abdülbaki Gölpınarlı'nın ifadesiyle, "Mevlevîlik XVII. yüzyıldan itibaren bir devlet müessesesidir" [15]. Aslında varoldukları süre içinde sadece mevlevîlik değil tüm tarikatlar ve tekkeler, Osmanlı Devleti'nde siyasi otorite ile uyum içinde olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin dini konulara öncelik veren bir devlet olduğu gerçeğinden yola çıkarsak idari yönetim ile tarikatlar amaç birliği içinde asırlar boyunca birlikte yol almışlardır.

Öyle ki; Sultan Abdülmecid (1839-1861), Mevlevî Tekkeleri'ndeki Mesnevi öğretim sistemini yayma düşüncesiyle tahta çıktığı ilk yıllarda mevlevî olmayanlara da Mesnevi okutmak için Darü'l-Mesnevi açtırmıştır [93]. Mevlevî tarikatına mensup olsun olmasın herkese açık olan ve bir nevi Mesnevi Enstitüsü kabul edilen bu merkezler yoluyla, Farsça'nın öğretilmesi yanında, bir tasavvufi-edebi zevk de topluma kazandırılmaya çalışılmıştır [93].

Padişahların mevlevîlik ile yakından ilgilendiklerinin ve tarikatın Osmanlı Devleti'nin siyasi otoritesi ile uyum içinde olduklarının en somut örneklerinden biri; kendisi de bir mevlevî olan ve tahta çıktığında Abdülhalim Çelebi'nin elinden kılıç kuşanan Sultan V. Mehmed Reşad'ın (1909-1918), I. Dünya Savaşı'nda mevlevîlerin manevî desteklerinin Osmanlı ordusunun başarıya ulaşmasına önemli katkı sağlayacağını düşünüp, Filistin cephesine gönderilmek üzere bir "Mücahidin-ı Mevlevîyye Alayı" kurulmasını arzu etmesi ve İstanbul'daki mevlevîlere bir alay sancağıyla bir kılıç göndermesi, kurulacak alaya bütün mevlevîlerin kaydolmasını arzuladığını bildirmesinin ardından bu istek üzerine, mevlevîlerin bir alay kurarak Filistin cephesine gitmeleridir [93].

Şekil 3.2 Mevlevî Gönüllü Taburu Efrad-i Besalet Nihadi – 5 Şubat 1330 [99]

Şekil 3.3 Cepheye hareket edecek Gönüllü Mevlevî Taburu, hareketten önce Mevlâna Dergâhı önünde [99]

Şekil 3.4 Gönüllü Mevlevî Alayı cepheye giderken [99]

Tarihi açıdan bakıldığında, İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılmasının hemen ardından Fatih Sultan Mehmed tarafından XV. yüzyılda ilk mevlevîhâne açılmış ve onu tekke, zaviye ve türbelerin kapatılma tarihi olan 30 Kasım 1925 tarihine kadar geçen beş asır süre zarfında Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış olan bu şehirde neredeyse her yüzyılda yeni mevlevîhâneler kurulması takip etmiştir. 1453-1925 tarihleri arasında İstanbul'da; uzun süre varlığını devam ettirmiş olan beş mevlevîhâne ve kaynaklarda isimlerine rastlanan fakat diğer beş mevlevîhâne gibi uzun ömürlü olmayan kısa süreliğine hizmet vermiş olan iki mevlevîhâne olmak üzere toplamda yedi mevlevîhânenin tesis edilmiştir.

Çizelge 3.1 İstanbul'da Tahsis Edilen Mevlevîhâneler ve Yapım Tarihleri [87]

İSTANBUL'DA TAHSİS EDİLEN MEVLEVÎHÂNELER			
Sıra	Faaliyette olduğuTarih	Adı	Yapısı
01	1460 – XV. yüzyıl sonu	Kalenderhane Mevlevîhânesi (Hristos Akataleptos Kilisesi)	Günümüze ulaşamamıştır.
02	XV. yüzyıl sonu-1918	Fatih Mevlevîhânesi (Abid Çelebi Tekkesi)	Günümüze ulaşamamıştır.
03	1491/92 – 1925	Kulekapısı - Galata Mevlevihanesi	Galata Mevlevîhânesi Müzesi olarak kullanılmaktadır.
04	1597/98 – 1925	Yenikapı Mevlevîhânesi	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi tarafından kullanılmaktadır.
05	162-1868 (Beşiktaş) 1868-1874 (Maçka) 1874/77-1925 (Bahariye)	Beşiktaş Mevlevîhânesi / Maçka Mevlevîhânesi / Bahariye Mevlevîhânesi	Beşiktaş ve Maçka Mevlevîhâneleri günümüze ulaşamamıştır. Bahariye Mevlevîhânesi İnsan ve Medeniyet Hareketi Vakfı tarafından kullanılmaktadır.
06	1623/31 – 1925	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	Yeniden ayağa kaldırılması için başlanan Restitüsyon çalışması 2012 senesinde durdurulmuştur.
07	1792/93 – 1925	Üsküdar Mevlevîhânesi	Klasik Türk Sanatları Vakfı tarafından kullanılmaktadır.

kapsamlı bir mimari programa sahip olmalarıyla açıklanabilir [4].” sözleriyle kendisini ifade etmiştir.

Oysa ki İstanbul Mevlevîhâneleri’nin yerleşim konumlarını inşa edildikleri dönemleri de dikkate alarak incelediğimizde Bektaşî Tekkeleri gibi şehir merkezinden uzakta inşa edilmediklerini aksine özellikle yeni iskânlaştırılan ve Müslüman nüfusun yoğun olduğu şehrin çeperlerinde konumlandırıldıklarını görmekteyiz. Padişahların mevlevîhânelerde gerçekleşen “sema mukabele”lerine katıldıkları göz önüne alınırsa şehirden uzakta inşa edilmeleri pek mümkün gözükmemektedir.

Ayrıca İstanbul Mevlevîhâneleri tek tek incelendiğinde Fatih Mevlevîhânesi ve Beşiktaş Mevlevîhânesi’nin arazilerinin sahipleri bilinmemekle birlikte bu iki mevlevîhâne dışındaki tüm mevlevîhâneler banilerinin arazileri üzerinde kurulmuşlardır. Galata Mevlevîhânesi banisi İskender Paşa’ya ait av çiftliğinde; Yenikapı Mevlevîhânesi banisi Malkoç Efendi’nin yazlık bahçesinde, Kasımpaşa Mevlevîhânesi banisi Mevleviyye’den Fırıncızade Şeyh Sırrı Abdi Dede Efendi’nin kendi bostanı içinde, Üsküdar Mevlevîhânesi banisi Halil Numan Dede’nin kendi evinin içinde bulunduğu arazide ve Bahariye Mevlevîhânesi de banisi Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede Efendi’ye ait Eyüp Bahariye’de Haliç kıyısındaki ahşap bir konağın yer aldığı arazide inşa edilmişlerdir. Ayrıca Kalenderhane ve Fatih/İstanbul Mevlevihaneleri’nin de konumları düşünüldüğünde İstanbul Mevlevihaneleri’nin mevlevîlerin gönül huzuruna ve tabiat güzelliğine önem vermeleri... gibi sebeplerden ötürü dolayı şehir dışına kuruldıklarını söylemek pek mümkün değildir.

Tam olarak şehrin merkezinde kurulmamış olsalar da İstanbul Mevlevîhâneleri de tıpkı Osmanlı Coğrafyası’nda kurulmuş olan diğer mevlevîhâneler gibi zamanla şehrin büyümesi neticesinde çok yoğun iskân alanları içerisinde kalmışlar ve ibadet, eğitim, konaklama ve diğer toplumsal hizmet amaçlı yapılardan oluşan birer külliyeeye dönüşmüşlerdir.

Genellikle tarikata intisab etmiş devlet adamlarının geniş arazileri üzerinde kurulmuş olan ve külliye niteliği taşıyan mevlevîhânelerin yapılarını mekânsal organizasyon açısından ele aldığımızda merkezde mimari program açısından birbiriyle kaynaşmış, semahane ve türbeden meydana gelen yapı grubu; bu merkezin etrafında özellikle

türbeyi bir kuşak gibi saran mezarlık ile hamuşan ve ibadet amaçlı meydan-ı şerif ile mescidin yer aldığı; ayrıca Mevlevî Dergâhı'nın barınma amaçlı yapıları olan şeyh ailesinin ikamet ettiği harem ve selamlık daireleri ile geçici konaklamaya mahsus mihmanhane ve yine bu gruba dahil edilebilecek hem barınma hem de tarikat içi eğitimin verildiği mekânlar olan derviş hücrelerinin külliyesinin bir bölümünde konumlandırıldığı ve bu bölümü matbâh-ı şerif, somathane, gusûlhane, çamaşırhane, kütüphane, muvakkithane, kiler, hela ve hamamdan oluşan diğer bir yapı grubunun tamamladığını görmekteyiz. Bu yapı grupları dışında mevlevîhânelerin bünyesinde çeşme, şadırvan, sebil, sarnıç ve kameriye gibi mimari unsurlar da yer almışlardır [2].

3.2 İstanbul Mevlevîhâneleri Kataloğu

Bu katalog bölümünün amacı, İstanbul sınırları içinde varlığını sürdürmüş olan yedi mevlevîhânenin mimari özelliklerini ve tarihi gelişimlerini kaydedip, yüzyıllar içinde geçirdikleri değişimlere de değinerek işlev şemaları doğrultusunda yapılarını çıkarmaktır.

Katalogda Kalenderhane Mevlevîhânesi, Fatih (Âbid Çelebi Tekkesi) Mevlevîhânesi, Kulekapısı / Galata Mevlevîhânesi, Yenikapı Mevlevîhânesi, Kasımpaşa Mevlevîhânesi, Üsküdar Mevlevîhânesi ve Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin devamı Bahariye Mevlevîhânesi yer almaktadır.

Bu mevlevîhânelerden Kalenderhane ve Fatih Mevlevîhâneleri bütünüyle ortadan kalkmış olmalarına rağmen İstanbul Mevlevîhâneleri'nin kronolojik olarak mimari gelişim safhalarının daha iyi izlenebilmesi için katalogda yer almışlardır.

Kalenderhane ve Fatih Mevlevîhâneleri'ne ait herhangi bir kroki, rölöve, minyatür ya da çizim bulunmadığı için bu mevlevîhâneler elde edilen bilgiler doğrultusunda tarif edilmişlerdir. Kalenderhane Mevlevîhânesi'nin camisi günümüzde ayakta olduğu için resimleri de eklenmiştir.

Kasımpaşa Mevlevîhânesi de günümüzde tamamen ortadan kalkmış durumdadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 2007 tarihinde restitüsyona başlanmış ancak orjinaline sadık kalınmadığı gerekçesiyle 2012 tarihinde inşaatı durdurulmuştur.

2007 tarihinde restorasyonu tamamlanmış olan Üsküdar Mevlevîhânesi günümüzde “Klasik Türk Sanatları Vakfı”nın sanat alanında eğitim, seminer ve atölye çalışmalarına yönelik faaliyetlere ev sahipliği yapmaktadır.

2005 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü ve yerel yönetimlerin işbirliğiyle başlatılan Yenikapı Mevlevîhânesi’nin restorasyon çalışmaları 2009 yılında tamamlanmış ve bina 2010 yılında tüm müştemilatıyla Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi’ne tahsis edilmiştir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 2011 yılında restorasyon çalışmaları sona eren Bahariye Mevlevihanesi; günümüzde “İnsan Ve Medeniyeti Hareketi Derneği” ile “İlim Sanat Tarih Edebiyat Vakfı”nın kültür, sanat ve eğitim faaliyetlerine yönelik hizmet vermektedir.

2005-2009 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından semahane yapısının restorasyonu gerçekleştirilen Galata Mevlevihanesi’nin Halet Said Efendi Türbesi, Şeyh Galip Türbesi, Sebilküttab binaları ise İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı katkıları ile 2009-2011 yılları arasında restore edilmiş ve 21 Kasım 2011 tarihinde “Galata Mevlevîhânesi Müzesi” olarak ziyarete açılmıştır.

Kasımpaşa, Üsküdar Yenikapı, Bahariye ve Galata Mevlevîhâneleri ile ilgili resim, rölöve, restitüsyon, gravür, minyatür, harita ve diğer belgeler kurullardan, kütüphanelerden, arşivlerden edinilmiş ve katalogda bu yapılar detaylı olarak ele alınmıştır.

30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı “Tekke Ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Ünvanların Men Ve İlgasına Dair Kanun”un 13 Aralık 1925 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmesinden sonra kapatılan tekke ve zaviye yapıları ile birlikte Mevlevî Tarikatı’nın yapıları olan mevlevîhâneler de kapatılarak zaman içerisinde terk edilmiş ve asıl işlevlerini yerine getiremediklerinden çoğu harabe haline gelmiştir. Ancak son yirmi yılda Vakıflar Genel Müdürlüğü başta olmak üzere, TİKA, MEVKA ve devlet kurumları yardımıyla restore edilerek yeniden ayağa kaldırılan bu yapılar günümüzde somut olmayan bir kültür mirasının tanınmasına ve tanıtılmasına yardımcı yapılar işlevini yüklenmişlerdir. Bu katalog çalışmasıyla bir kısmı ortadan kalmış olan bu yapılar tekrar gün ışığına çıkacaklar ve hatırlanacaklardır.

Yapıları gereği dışa kapalı/ezoterik bir yapılanma içinde olan mevlevîhânelerin tam olarak nasıl kullanıldığı her mekânın işlevsel karşılığı çeşitli araştırmalarda tanımlanmaya çalışılmışsa da günümüze ulaşamayanların çokluğu nedeniyle kesin bir sınıflandırma yapmak ve farklılıklarını ortaya koyacak tipolojiler oluşturmak için henüz veriler yeterli değildir. Bu nedenle katalogda yer alan mevlevîhâneler bir tipolojiye göre ya da tarikat içindeki statüsüne göre değil de kuruluş tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanmışlardır. Mevlevîhânelerin statülerine göre değerlendirme yapılmamasının sebebi ise yüzyıllara göre değişimlerinin açıkça okunabilirliğini gözler önüne sermektir.

Katalogda her mevlevîhâneye bir sıra numarası verilmiştir. Sıra numarasının verildiği kutucuğun altına mevlevîhânenin adının yazılı olduğu bir kutucuk daha eklenmiştir. Mevlevîhânelerin isimlerinin ve sıra numaralarının bulunduğu ilk iki satırın altında sırasıyla ilçe, mahalle, cadde/sokak, yapım yılı, yaptıran (banisi), günümüzdeki işlevi ve ekler için yedi kutucuk ve karşılarında farklı dönemlere ait fotoğraflarının konulduğu bir kutucuk daha eklenmiştir. Alt bölümde ise tarihçe, günümüze ulaşamamış yapılar ve mekânsal tanımlamalar yer almaktadır.

Tarihçe bölümünde, özet olarak mevlevîhânenin tarihçesi verilerek ilk inşasından günümüze kadar geçen süre içerisinde geçirdiği değişimler neden ve sonuçları ile birlikte açıklanmıştır.

Mekânsal tanımlama bölümünde, ilk olarak mevlevîhânenin yer aldığı arazinin konumu ve verileri hakkında bilgi verilmiş daha sonra ise mevlevîhâne yapılarının arsanın neresinde konumlandığı ele alınarak bir giriş yapılmıştır. Alt bölümlerde her bina (semahane, türbe, cümle kapısı, mescit, hazire, dedegan hücreleri, selamlık, harem dairesi, matbâh-ı şerif, kütüphane, şadırvan...) bağımsız olarak değerlendirilmiştir.

3.2.01 İSTANBUL MEVLEVÎHÂNELERİ: KALENDERHANE MEVLEVÎHÂNESİ

Adı Kalenderhane Mevlevîhânesi

İlçe Fatih

Mahalle Kalenderhane

Cadde 16 Mart
Şehitleri
Caddesi

Yapım Yılı XV. yüzyılın
ikinci yarısı

Yaptıran (Banisi) Fatih Sultan
Mehmed

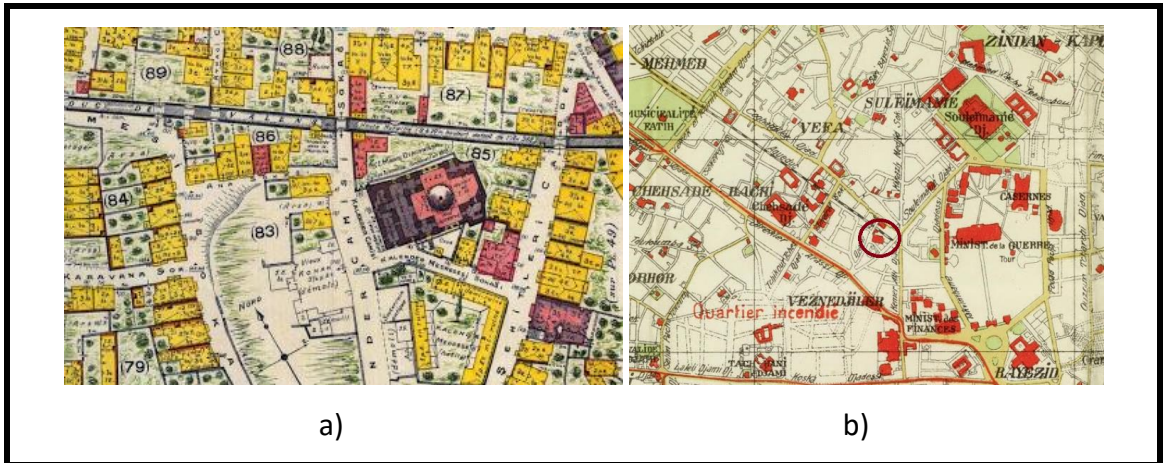
Günümüzdeki İşlevi Cami

Ekler -

Şekil 3.6 Kalenderhane Camii'nin 1914 tarihli fotoğrafı [100]

TARİHÇE

a)

b)

Şekil 3.7 Kalenderhane Cami

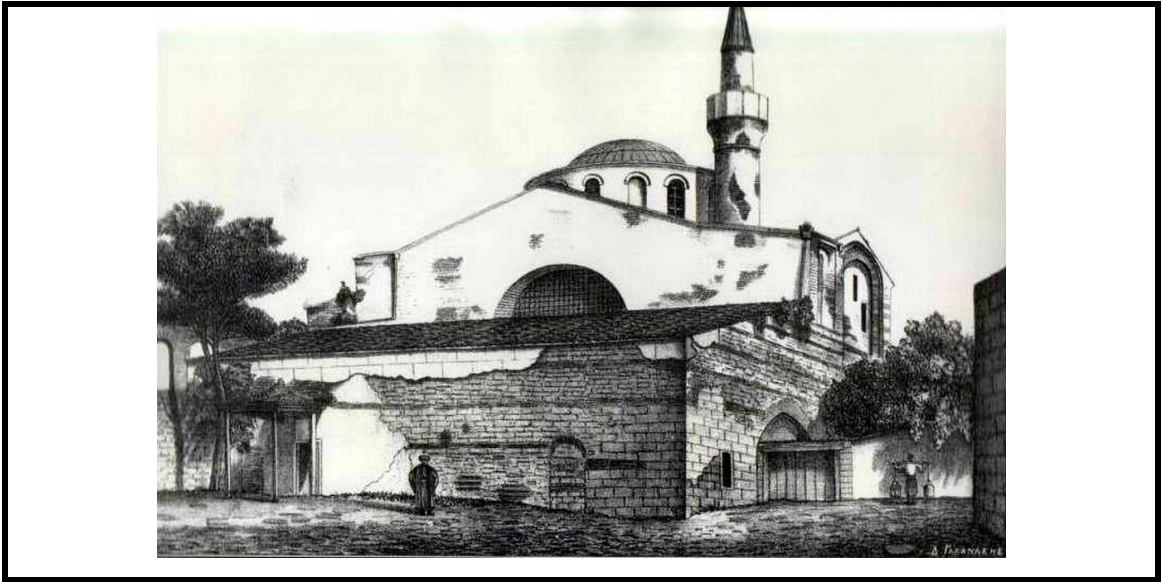
a) Pervititch Haritaları'ndaki konumu [101];

b) 1922 tarihli Stamboul Haritası'ndaki konumu [102]

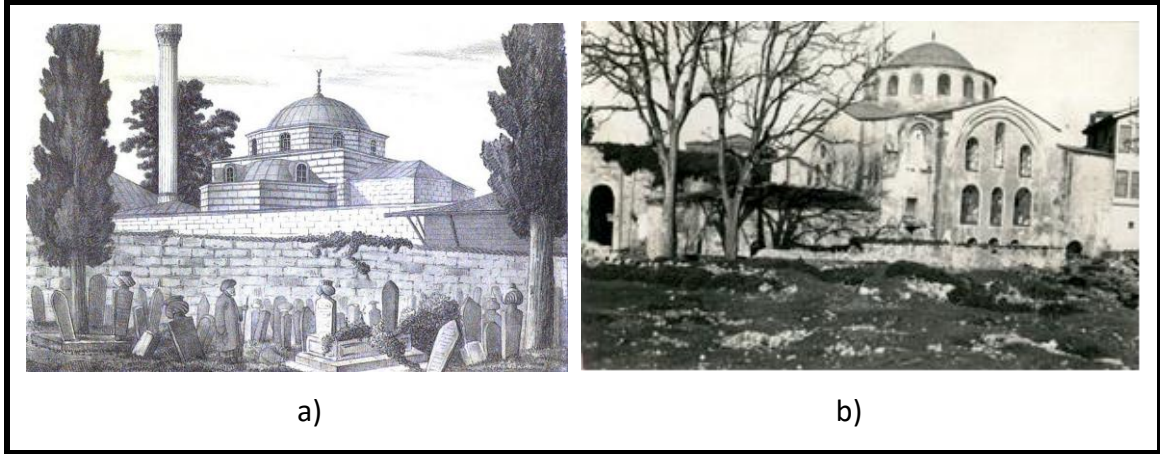
İstanbul'un fethinden hemen sonra Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) Bizans dönemine ait Akataleptos Kilisesi'nin içerisinde veya onun yanı başında Kalenderhane Mevlevîhânesi'ni kurmuştur. Caminin ne tarafında olduğu bilinmeyen manastırın keşiş odaları XV. yüzyılda tekke olarak hizmet vermiş, harim kısmı ise tevhidhâne-semâhâne olarak kullanılmıştır [93].

Mevlevîliğin İstanbul'daki ilk merkezi sayılan Kalenderhane Mevlevîhânesi ile ilgili çok az bilgi mevcuttur. Bu konuda bir açıklama sağlayabilecek ve işlevlerini anlatabilecek bir kaynak olarak İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in buradaki vakfiyeye verdiği emir değerlendirilebilir. Fatih Vakfiyesi'nde Kalenderhane Mevlevîhânesi ile ilgili olarak:

“Nâzırı olup mücavirinin at'ı mei muvazzafe ve müsafirinin ziyafet-i mürettebesi ile tekayyüt ve riayet-i hâvatır-ı vanid-ü sadırı tefakkat âdeti olup vakfı şeriften külle yevmin vazife-i nezaret beş akçeye mutasavvıf ola. Ve biz hafız'ı kelâm-ı mecit eyyam-ı cümüada bâdessalâtil'cümüa akd olunan meclis'i semâ'da Mesnevî-i manevi okuyup sohbet-i fukara tamamından sonra Kur'anı azimüşşandan bir Aşr-ı Şerif tilâvet etmekle müstağrag-ı bahr-ı aşk-u şühud olan fukarayı âlem-i sahve iâde ve icra ve hayat-bahş-ı eshab-ı meclis [94].” buyurmuştur.

Şekil 3.8 Kalenderhane Mevlevîhânesi'ne ait XIX. yüzyılın ikinci yarısında Galanakis tarafından çizilen gravür [103]

Burada Fatih özetle; bu tekkenin kullanımına ilişkin; dünya ile ilişkisini kesmiş dervişlerin fakirlere yardım etmesini buyurmuştur. Bunun dışında ayrıca Cuma namazlarından sonra Mesnevî-i ve Kur'an'dan parçalar okunmasını, aynı zamanda da bir sema ayininin yapılmasını buyurduğu anlaşılmaktadır.

Fakat buranın doğrudan mevlevî tarikatı ile ilişkisinin boyutları tam olarak bilinmemektedir [4]. Ekrem Işın bu yapının Kalenderîlere tahsis edilmiş olabileceğini belirtir [68]. “İslamiyet – Tasavvuf – Tarikat”ın sıkı ilişki içinde oldukları ve bu inanışların Suriye, İran – Horasan Bölgeleri’ndeki kökenleri düşünüldüğünde bu

düşüncenin sağlam temellere oturduğu söylenebilir. Ayrıca Kalenderî Tarikatı'nın Mevlevîlikten, Mevlevî Tarikatı'nın Kalenderîlikten etkilendiği gerçeği de vardır [95].

Ayrıca Abdülbaki Gölpınarlı da “Hz. Mevlâna’dan sonra Mevlevîlik” isimli çalışmasında Kalenderhane Mevlevîhânesi hakkında; “İlk defa olarak Fatih Sultan Mehmed zamanında kiliseden camiye çevrilen Kalenderhane Camii vakfiyesinde, tekkede bir şeyhin, bir de mücavirlerin yemeklerine nezaret eden tekke nazırının bulunması, bir hafızın Cuma günleri, Cuma namazından sonra semâ meclisinde Mesnevî okutması, sohbetin sonunda meclis-i semâ'nın bir aşirle tamamlanması, mevlevîler ıslahında mutrib denen dört kişinin adet olduğu veçhile dostlarıyla semâ meclisleri yapmaları şart koşulmaktadır ki bu surette Kalenderhane Tekkesi tam manasıyla bir Mevlevî Dergâhı şeklinde açılmıştır ve böylece fetihten sonra İstanbul'da kurulan ilk mevlevîhâne budur [15]” yazmıştır.

Bu yapının açılışından kısa bir süre sonra kapandığı ve büyük olasılıkla medreseye dönüştürüldüğü düşünülmektedir. Birçok manastırda olduğu gibi tamamen veya kısmen ahşap olan bu manastır binası bilinmeyen bir tarihte ortadan kalkmış, sadece mescit bir mahalle camisi olarak günümüze kadar gelmiştir. Yapının camiye çevrilene kadar geçirmiş olduğu süreç tam anlamıyla bilinmemektedir.

Şekil 3.11 Kalenderhane Cami

a); b) Dış cephesine ait fotoğraf 17.03.2017 (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

3.2.02 İSTANBUL MEVLEVÎHÂNELERİ: FATİH(İSTANBUL/ÂBİD ÇELEBİ) MEVLEVÎHÂNESİ

Adı Fatih (İstanbul / Âbid Çelebi) Mevlevîhânesi

İlçe Fatih

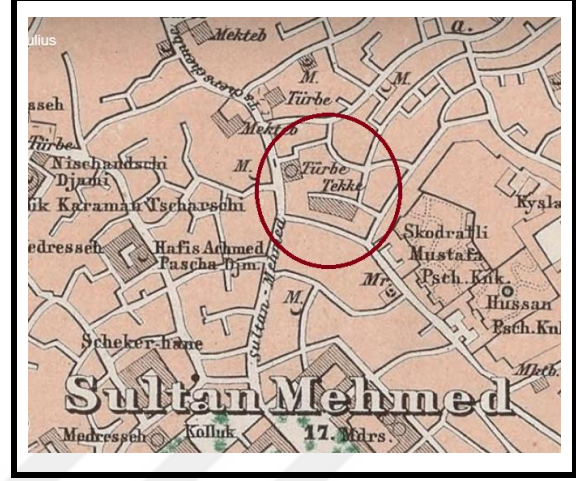
Mahalle Şeyh Resmi

Sokak Salih Zeki Sokağı

Yapım Yılı XV. yüzyılın sonu

Yaptıran (Banisi) Şeyh Âbid Çelebi

Günümüzdeki İşlevi Yokolmuştur.

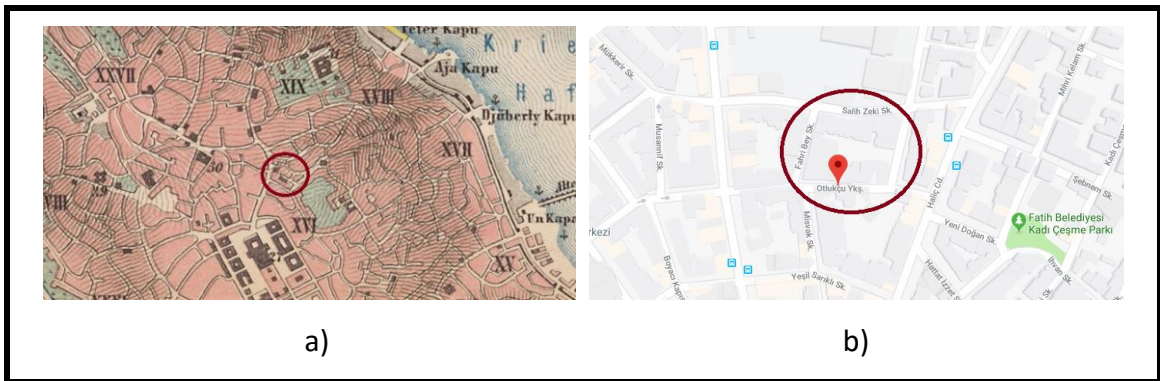

Şekil 3.12 Stolpe Haritası'nda [104] Fatih Mevlevîhânesi 1863

Ekler -

TARİHÇE

XV. yüzyılın sonlarında kurulmuş olan İstanbul'un ikinci mevlevîhânesi kabul edilen Fatih diğer adıyla İstanbul Mevlevîhânesi'nin Fatih'te Kadıçeşmesi Yenihamam civarında Otlukçu Yokuşu ile Salih Zeki Sokağı'nın birleştiği yerde bulunduğu bilinmektedir [105].

Şekil 3.13 Fatih Mevlevîhânesi

a) 1860 Ottoman-era İstanbul Josef Scheda Haritası'ndaki konumu [106];

b) Günümüzdeki konumu [107]

Tekkenin banisi, Nakşibendiyye büyüklerinden Şeyh Abdullah-ı İlâhî'nin halifesi, Mevlâna Celâleddin-i Rumî neslinden Şeyh Âbid Çelebi'dir. İnşa tarihi net olarak tesbit edilememekle beraber vakfiye tertip tarihinin 1494 sonlarına (900 Saferinin başları) rastlaması göz önünde tutularak, bu tarihten az önce yaptırılmış olduğu kabul edilebilir [108]. Birçok tarikat yapısı gibi mescit-tekke mahiyetinde olan Fatih Mevlevîhânesi banisinin hem Mevleviyye'den hem de Nakşibendiyye'den hilâfeti bulunması sebebiyle her iki tarikata da hizmet etmesi için kurulmuş ve bu husus vakfiyesinde belirtilmiştir. Nitekim tekke cuma geceleri Nakşibendî, perşembe günleri de Mevlevî âyini icra edildiği bilinmektedir [105].

Âbid Çelebi Tekkesi İstanbul'un en eski tekke yapılarından biri olmanın yanı sıra, Fâtih Sultan Mehmed'in mevlvîlere tahsis ettiği Kalenderhâne Camii-Tekkesi'nden sonra, şehrin ikinci mevlvîhânesi olarak bu tarikâtın İstanbul'daki gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Tekkenin vakıfları, Şeyh Âbid Çelebi'nin ölümünden sonra, içlerinde hanımı Sittişah Hatun'un da bulunduğu birçok kişi tarafından yapılan ilavelerle zenginleştirilmiştir. Bu dönemin son şeyhi Hacı Mehmed Efendi'nin 1781'de ölümü üzerine tekkenin faaliyeti durmuş ve binalar bakımsız kalmıştır [108]. XIX. yüzyılın başlarında, Mevlevîyye'ye mensup devlet adamı Mehmed Said Hâlet Efendi, metrûk tekkenin mevlvîhâne olarak ihya edilmesi için Sultan II. Mahmud nezdinde teşebbüste bulunmuşsa da 1823'te öldürülmesi üzerine bu teşebbüs yarım kalmıştır. Tekkeyi kısa bir süre sonra (1823-1826 arasında), Sa'diyye'den "Hasırcızâde Damadı" lakaplı Şeyh Hüseyin Hamdi Efendi ihya etmiştir. Bu tarikat değişikliğine rağmen yeni tanzim edilen vakfiyeye, Sa'dîâyini icra edilmeden önce tekkenin şeyhi tarafından Mesnevî okutulması, dolayısıyla da bu görevde bulunacak kişilerin mesnevihan olmaları şartı konulmuştur. İkinci baninin ölümünden sonra tekkeye Şeyh Sa'deddin Efendi, Şeyh Mustafa Sıdkî Efendi ve Şeyh Salâhaddin Bey postnişin olmuşlardır [105].

1918 yılında çıkan büyük "Fatih Yangını"nda üç asır faaliyetini sürdürmüş olan Fatih Mevlevîhânesi, çevresindeki birçok hayır eseriyle birlikte ortadan kalkmış ve bir daha da ihya edilememiştir. Zamanla arsasına çeşitli binalar yapılmış, geriye bazı duvar izlerinden ve mezar taşlarından başka bir şey kalmamıştır [108].

Şekil 3.14 Âbid Çelebi Türbesi ve mevlevîhânenin haziresinden günümüze ulaşabilmiş olan kısmı (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Bu mevlevîhânenin yapılarından günümüze ulaşabilmiş herhangi bir parça bulunmamasından dolayı mimari özellikleri hakkında fikir üretmek imkânsızdır. İlk inşa edildiği dönemde; mescit, harem dairesi ve dervişlerin konaklaması amaçlı beş hücreden oluşan ufak çaplı bir tekke niteliğinde olduğu, büyük bir onarım geçirdikten sonra genişletilerek harem ve selamlık bölümleri için iki katlı büyük bir bina yapıldığı bilinmektedir [109].

3.2.03 İSTANBUL MEVLEVÎHÂNELERİ: KULEKAPISI / GALATA MEVLEVÎHÂNESİ

Adı Kulekapısı / Galata Mevlevîhânesi

İlçe Beyoğlu

Mahalle Şahkulu

Sokak Şahkulu
Bostanı Sokağı

Yapım Yılı 1491

Yaptıran (Banisi) Vezir İskender
Paşa

Günümüzdeki Galata
İşlevi Mevlevîhânesi
Müzesi

Ekler B-1, B-2, B-3, B-4, B-5, B-6, B-7, B-8, B-9

Şekil 3.15 Galata Mevlevîhânesi'ne ait eski bir fotoğraf [110]

TARİHÇE

İstanbul'un fethinden önce, surlarla çevrili olan Galata'nın çevresi iskân edilmemişti. Fethi izleyen yarım yüzyıl boyunca, özellikle Sultan II. Beyazid döneminde (1481-1512) Galata çevresinde Kasımpaşa ve Tophane / Firuzağa / Çukurcuma bölgelerinde, ufak cami ve mescidlerin etrafında yeni Müslüman mahalleleri oluşmaya başlamış, bu arada mevlevîhânenin bulunduğu kesim ormanlar ve kırlarla kaplı olarak kalmıştı [4].

Ormanlar ve kırlarla kaplı alanda 1491 yılında Vezir İskender Paşa tarafından yaptırılan Galata Mevlevîhânesi İstanbul'da kurulan üçüncü Mevlevî Dergâhı'dır. Mevlevîhâne; İskender Paşa'ya ait av çiftliğinde bulunan Bizans Dönemi'ne ait H. Theodoros Manastırı'nın kalıntıları üzerine inşa edilmiştir [75]. İlk şeyhlik görevini Divâne Mehmet Çelebi üstlenmiş ardından da bu makama halifesi Ali Safai Dede getirilmiştir [15].

Mevlevîhânenin kurulduktan kısa bir süre sonra 1509 yılındaki depremde çok hasar gördüğü ve 1548 yılında üçüncü postnişin Mesnevîhan Şeyh Mahmud Dede Efendi'nin vefatı ardından sahipsiz kalarak harap olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönemde mevlevîhâne bir müddet Halveti Tekkesi, bir müddet de medrese olarak kullanılmıştır [4].

Binaların onarımı ancak Konya Çelebilik Makamı tarafından görevlendirilmiş olan Fıncıazade Şeyh Sırrı Abdi Dede'nin yıkılmış ve harap halde bulunan yapının mevlevîhâne olduğunu ispat etmesi sonucunda XVII. yüzyıl başlarında gerçekleşmiştir [111]. Bu onarımda 1491'de yaptırılmış olan ilk semahane ya yenilenmiş ya da yeniden inşa edilmiştir. Ancak bilgi ve verilerin yetersizliği nedeniyle ikinci semahanenin mimari düzeni hakkında kesin şeyler söylenemezken J.B. Van Mour'un 1699-1719 yılları arasında yapmış olduğu bir tablolarla ikinci semahanenin içi görülmektedir [4].

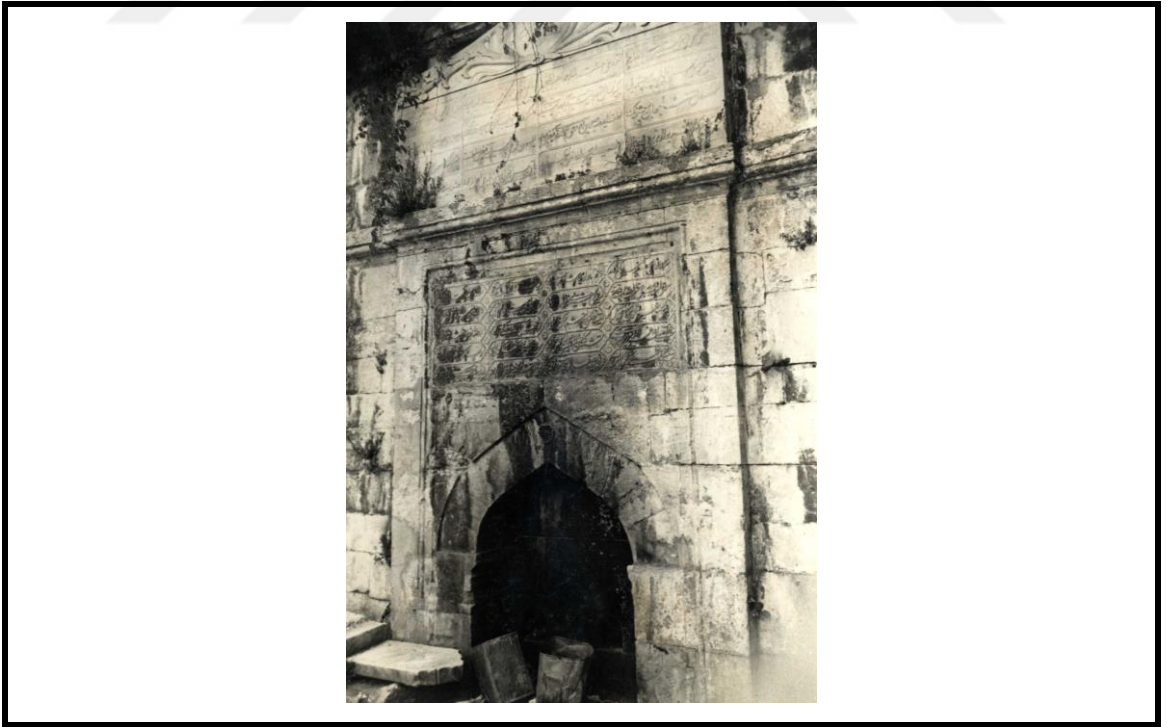

Şekil 3.16 Jean Baptiste van Mour'a ait tablo (ikinci semahane) 1712 [112]

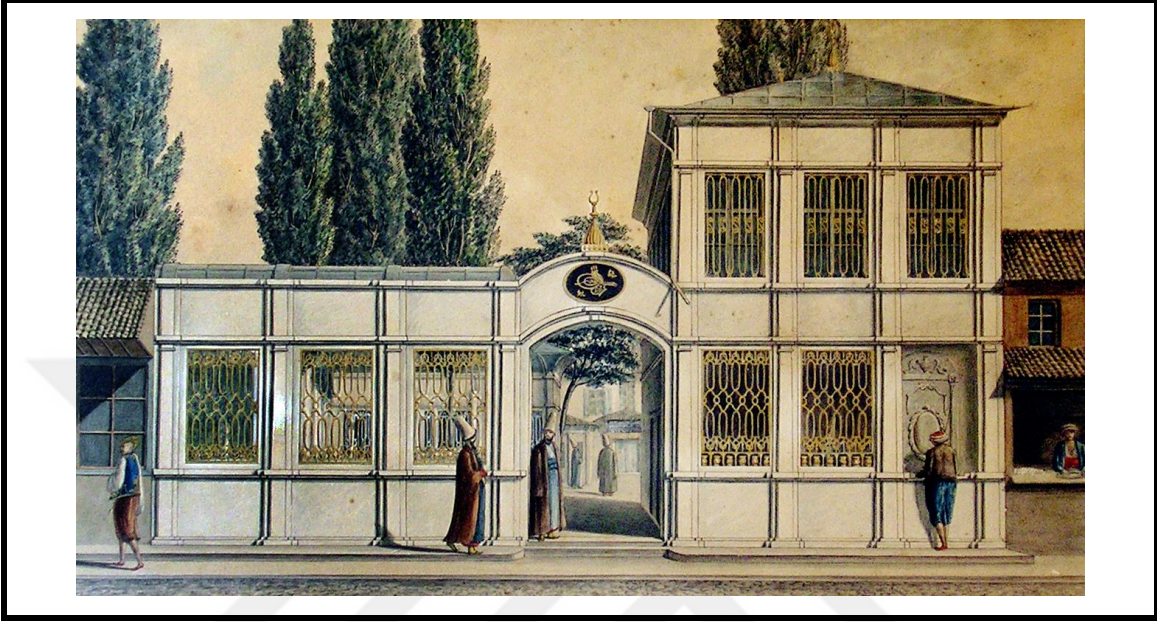
Şekil 3.17 Jean-Baptiste Vanmour'a ait olan ve ikinci semâhanede semâ eden dervişleri gösteren tablo 1719 [112]

XVII. yüzyıl başlarında yapılan bu onarımda mevlevîhâneye hayırsever kişilerin maddi yardımlarıyla yeni ek yapılar eklenmiştir. Ayrıca onarımdan bir süre sonra 1649 tarihinde mevlevîhâne avlusuna matbâh emini Hasan Ağa tarafından bir çeşme yaptırılmıştır [111].

Şekil 3.18 Hasan Ağa Çeşmesi ve Kitabesi [110]

Galata ve çevresinde 1660, 1680 ve 1696 yıllarında çıkan büyük yangınların mevlevîhâneyi etkileyip etkilemediği bilinmemektedir. Ancak 1765 yılındaki Büyük Tophane Yangını'ndan zarar görüp harap olan bina; Sultan III. Mustafa Dönemi'nde 1766'da yeniden inşa ettirilmiştir (üçüncü semahane) [113].

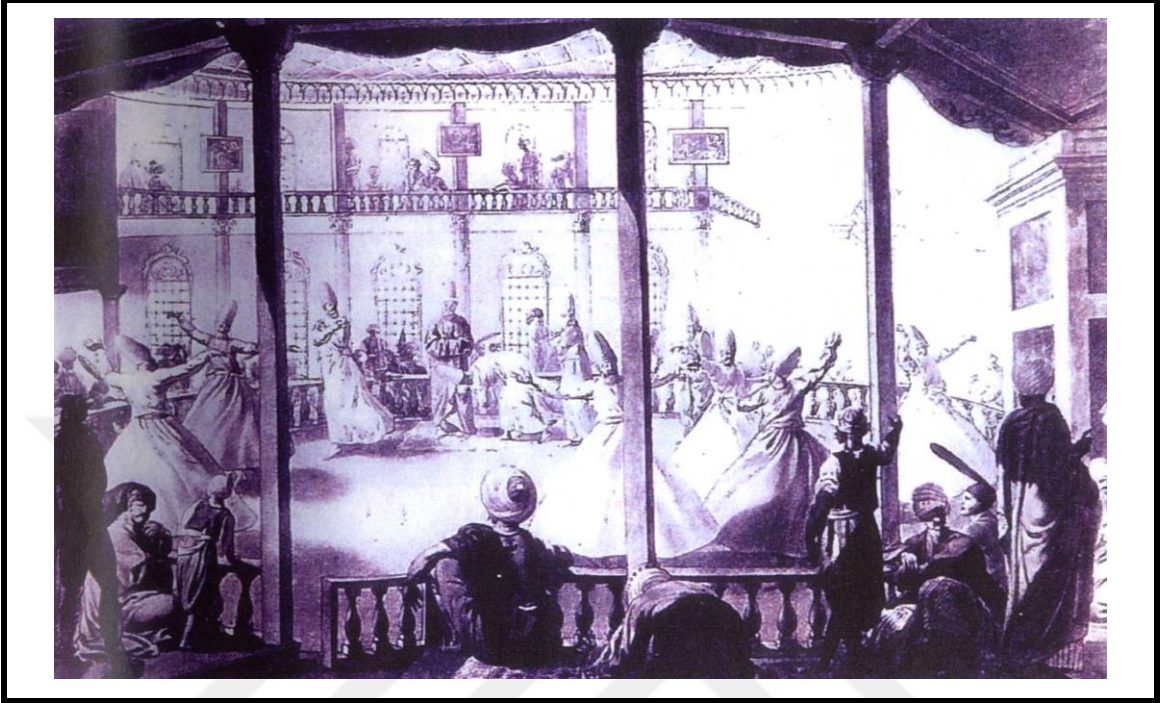

Şekil 3.19 XVIII. yüzyıla ait Galata Mevlevîhânesi gravürü [112]

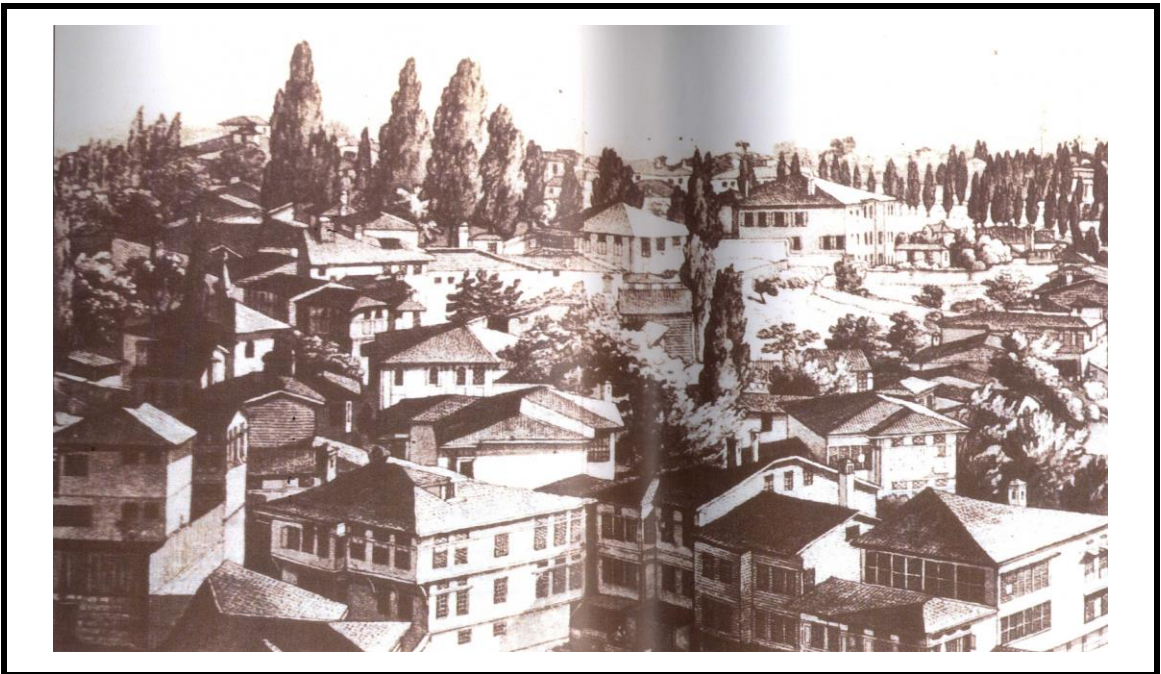

Şekil 3.20 Mouradja d'Ohsson'a ait tablo (üçüncü semahane) 1790 [112]

1792 yılında III. Selim tarafından mevlevîhâne tamir ettirilirken (dördüncü semahane) vaziyet planında esaslı değişiklikler yapıldığı ve 1794 yılında Mihrişah Valide Sultan tarafından semahaneye bir hünkâr mahfili eklendiği anlaşılmaktadır [33].

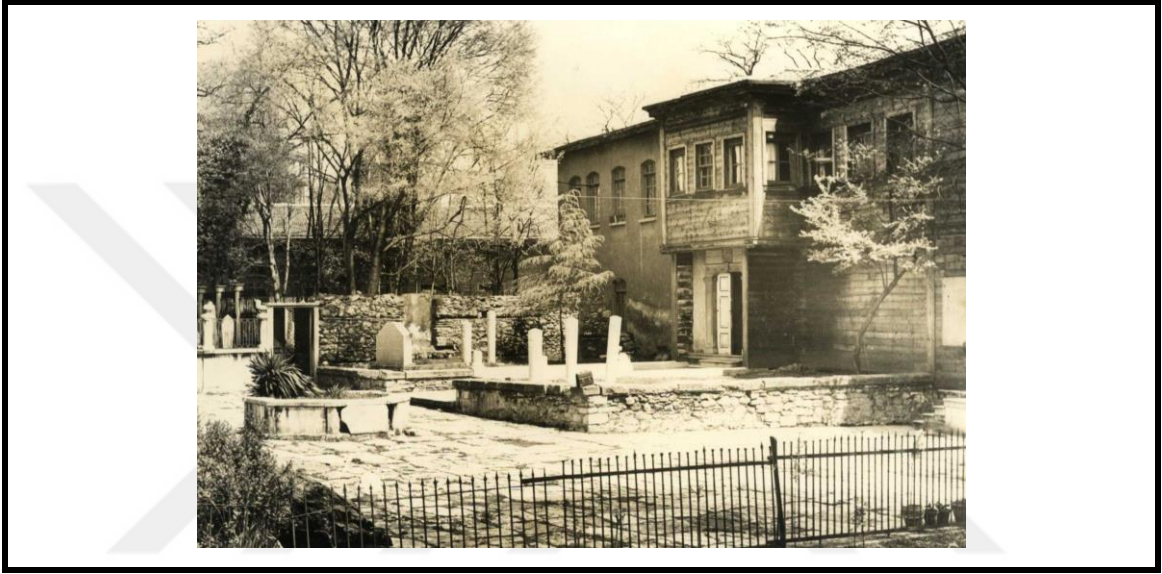

Şekil 3.21 Emilyan Mihailoviç Korneyev'e ait tablo (dördüncü semahane) 1791 [112]

Şekil 3.22 Galata Mevlevîhânesi ve çevresi 1813 [110]

XV. yüzyıl sonlarından XVII. yüzyıl sonlarına kadar değişiklikler geçirmiş olan mevlevîhânedeki düzen kısaca şu şekilde gelişmiştir. Semahane ilk inşa edildiği yıllarda Şahkulu Bostanı Sokağı ile bugünkü semahane arasında yer almaktaydı [4]. Tahminlere göre ilk ihya esnasında semahane önce arazinin güneybatı kesimine daha sonra ise haremın bulunduğu yere taşınmıştır. Bugünkü yerine ise, 1791/92 yılındaki yenileme sırasında geçmiştir. Dedegan hücreleri ve matbâh-ı şerifin de yerlerinin değiştirildiği bilinmektedir [33].

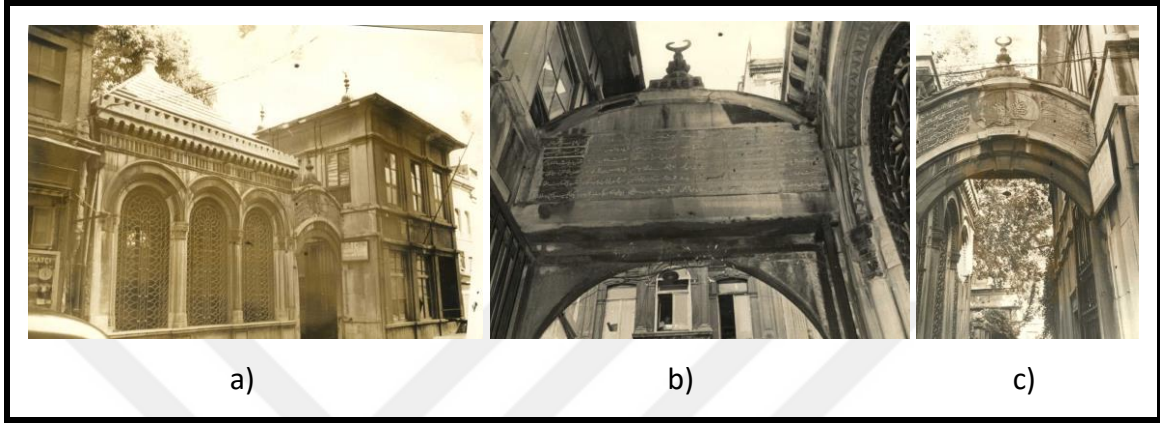

Şekil 3.23 Galata Mevlevîhânesi semahane girişi [114]

Şekil 3.24 Galata Mevlevîhânesi semahane sağ yan cephe [114]

Sultan II. Mahmud Dönemi'nde (1808-1839) Galata Mevlevîhânesi önemli onarımlar geçirmiş (1834/35 beşinci semahane) ve bu onarımlarda külliye eklemeler yapılmıştır. Halet Said Efendi bugünkü cümle kapısı ile yanındaki sebil, çeşme, muvakkithane ve kütüphaneden oluşan sebilküttab ile kendisi için açık bir türbe inşa ettirmiştir [4].

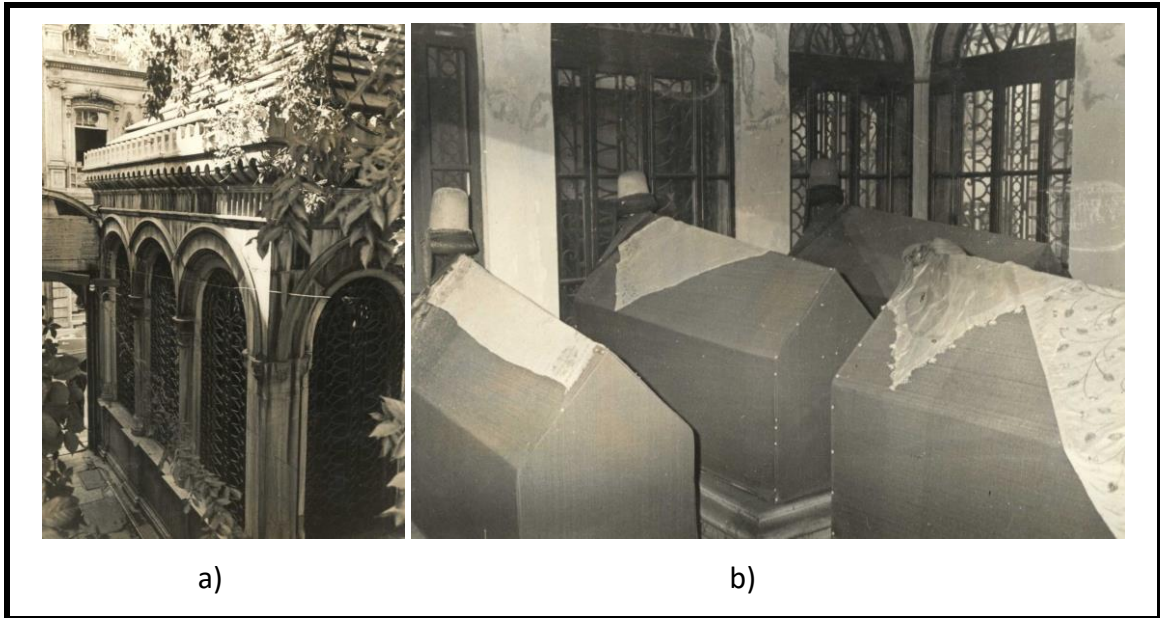

Şekil 3.25 Galata Mevlevîhânesi

a) Cadde'den Halet Efendi Türbesi, Kütüphanesi, Cümle Kapısı [114];

b) İç avludan Cümle Kapısı ve Kitabesi [110];

c) Galip Dede Caddesi'nden Cümle Kapısı ve Kitabesi [114]

Şekil 3.26 Galata Mevlevîhânesi

a) Halet Efendi Türbesi [114];

b) Halet Efendi Türbesi'nin içi [114]

Şekil 3.27 Amedeo Preziosi'nin Mevlevî Dervişleri Gravürü (1816-1882) [112]

Sultan Abdülmecid Dönemi'nde (1839-1861) onarım ve eklemelere devam edilmiştir. Adile Sultan Sarnıç ve Şadırvanı ile dikdörtgen planlı çamaşırvanayı Sultan II. Mahmud'un kızı Adile Sultan tarafından 1847'de yaptırılmıştır [115]. Şadırvanın inşa kitabesi bugün hemen yanında yer almaktadır.

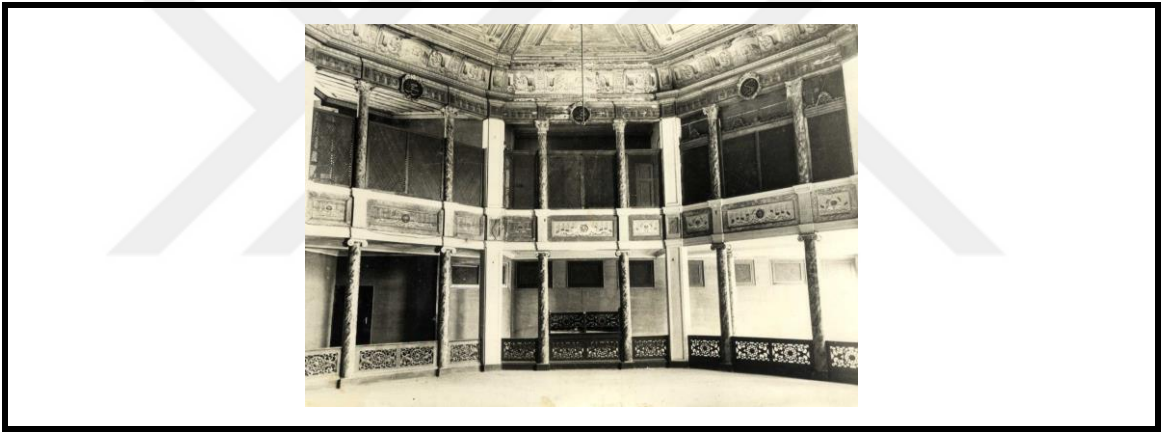

Şekil 3.28 Galata Mevlevîhânesi Adile Sultan Şadırvanı'nı Kitabesi [114]

Sultan Abdülmecid de; 1852’de Hasan Ağa Çeşmesi’ni, 1853’de mutfağı, 1860’da semahane, şeyh dairesi ve dedegan hücrelerinin yer aldığı ana binayı tamir ettirmiştir [75].

Şekil 3.29 Galata Mevlevîhânesi semahane sol yan ve ön cephesi [114]

Şekil 3.30 Galata Mevlevîhânesi semahane kadınlar mahfili [114]

Şekil 3.31 Galata Mevlevîhânesi dedegan hücreleri holü [110]

Şekil 3.32 Vesim Paşa'nın Galata Mevlevîhânesi'ne ait çizimi 1910 [112]

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Şeyh Seyyid Kudretullah Dede Efendi'nin vefatı üzerine mevlevîhâneye kapalı türbe (Şeyh Galib Dede Türbesi) inşa ettirilmiştir. Sultan II. Abdülhamid ve Sultan V. Mehmed Reşad Dönemleri'nde de mevlevîhâne ufak tefek tamirler geçirmiştir [4].

a)

b)

Şekil 3.33 Galata Mevlevîhânesi

a) Şeyh Galib Dede Türbesi [114];

b) Şeyh Galib Dede Türbesi'nin içi [114]

sonra semahane girişinin sağ ve sol kısımlarında yer alan ahşaptan yapılma, dikdörtgen biçimindeki, birer katlı iki türbe kaldırılmış ve bunların yerine mezartaşları dikilmiştir [33]. Aynı yıl kütüphane binası ise karakol olarak kullanılmaya başlandığından, Halet Efendi'nin buraya vakfettiği kitaplar Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmıştır [117].

20 Ekim 1946 tarihinde mevlevîhânenin müzeye dönüştürülmesine karar verilince; 18 Kasım 1946 tarih ve 3-4951 sayılı kararname ile ilgili arazi içindeki tüm yapılarla birlikte vakıfların idâresinden Maarif Vekâleti'ne devredilmiştir [117].

Şekil 3.35 Galata Mevlevîhânesi

a) Alman Mavileri Haritası'ndaki konumu 1913-1914 [118];

b) 1940 tarihli Pervititch Haritası'ndaki konumu [101]

Galata Mevlevîhânesi 8 Şubat 1966'da, Millî Eğitim Bakanlığı'nın 730.35-682 sayılı emriyle kurulan İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğüne bağlanmış; 18 Aralık 1967'de, onarımı için bir ihale düzenlenmiş ve yapılan onarım çalışmaları sonrasında, 27 Aralık 1975 günü Divan Edebiyatı Müzesi adıyla ziyarete açılmıştır [116].

2005-2009 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından semahane binasının restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Müze olarak yeniden fonksiyon kazanması “İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı” katkılarıyla olmuştur [116]. AKBA’nın katkılarıyla 2009-2011 yılları arasındaki çalışmalarla Halet Said Efendi Türbesi, Şeyh Galip Türbesi, Sebilküttab yapıları restore edilmiş ve semahane yapısında gerçekleşen “Müze Teşhir Tanzim ve Çevre Düzenlemesi” çalışmalarıyla müze fonksiyonu kazanmış olan Galata Mevlevîhânesi 21 Kasım 2011 günü çağdaş müzecilik anlayışıyla yeniden ziyarete açılmıştır [116].

Şekil 3.36 Galata Mevlevîhânesi

a) 1973 Yılı Planı'ndaki yerleşimi [119];

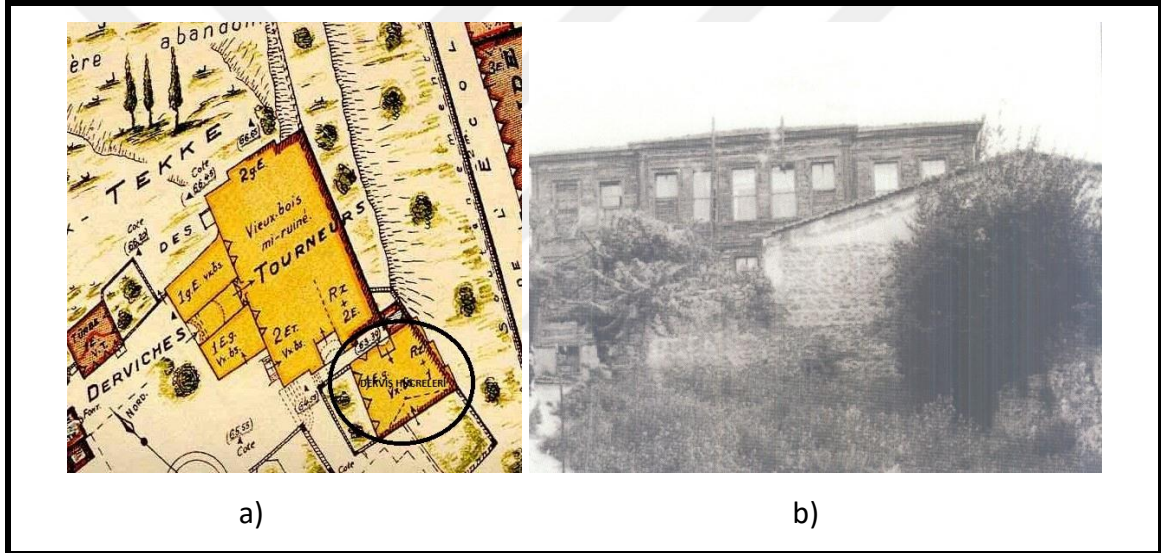
b) TKGM Parsel Sorgulama'daki konumu [120]

Günümüze Ulaşamamış Yapılar

Derviş Hücreleri

1930'ların sonlarına kadar ayakta olan ahşap yapı semahanenin güneybatısında yer almaktaydı. XX. yüzyılın başlarında çizilmiş olan "Alman Mavileri Haritaları"nda vaziyet planındaki yeri ve ölçüleri tam olarak gösterilmiştir.

Daha sonraki senelerde yapılmış olan "Pervitich Sigorta Haritaları"nda ise yapının girişi, çatısının biçimlenişi okunabilmektedir. Pervitich Haritası'ndan yapının istinad duvarından taşan çıkmaları, boydan boya orta sofalı, karşılıklı girişleri ile yerleştirilmiş üçer odadan olmak üzere toplam 6 hücreli olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki fotoğrafta güney batı yönündeki sağır yığma duvar üzerinden görünen yapı tek katlıdır.

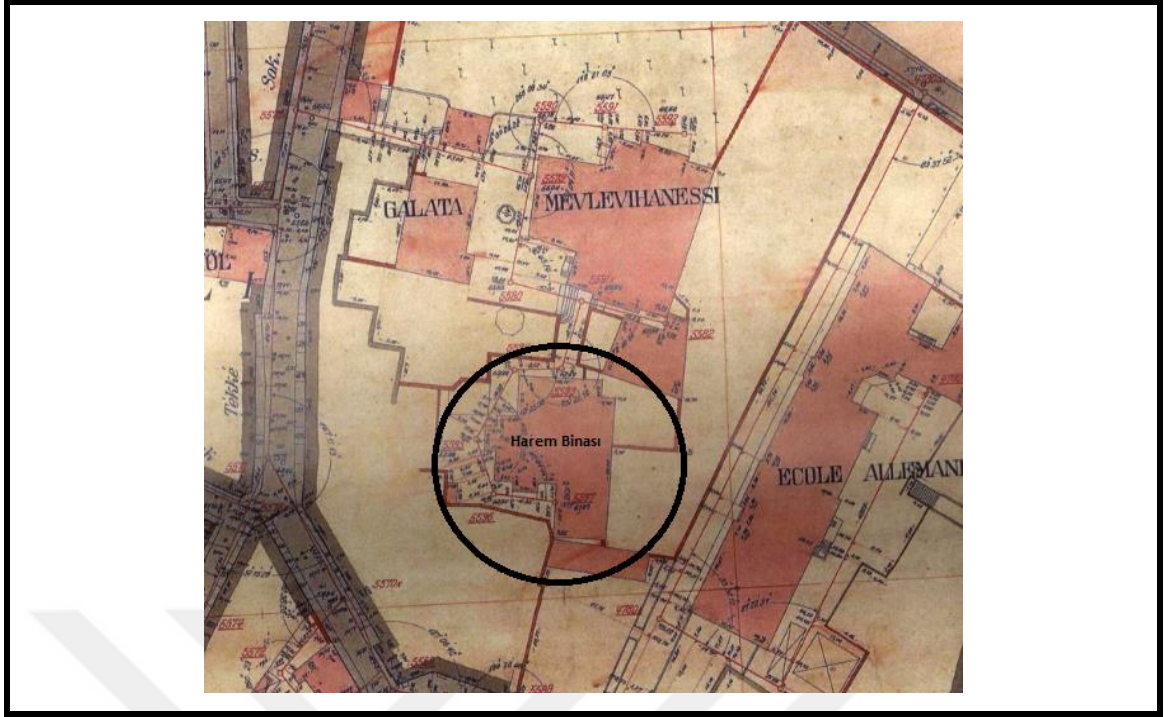
Şekil 3.37 Galata Mevlevîhânesi

a) Pervitich Haritası'nda [101] dedegan hücreleri;

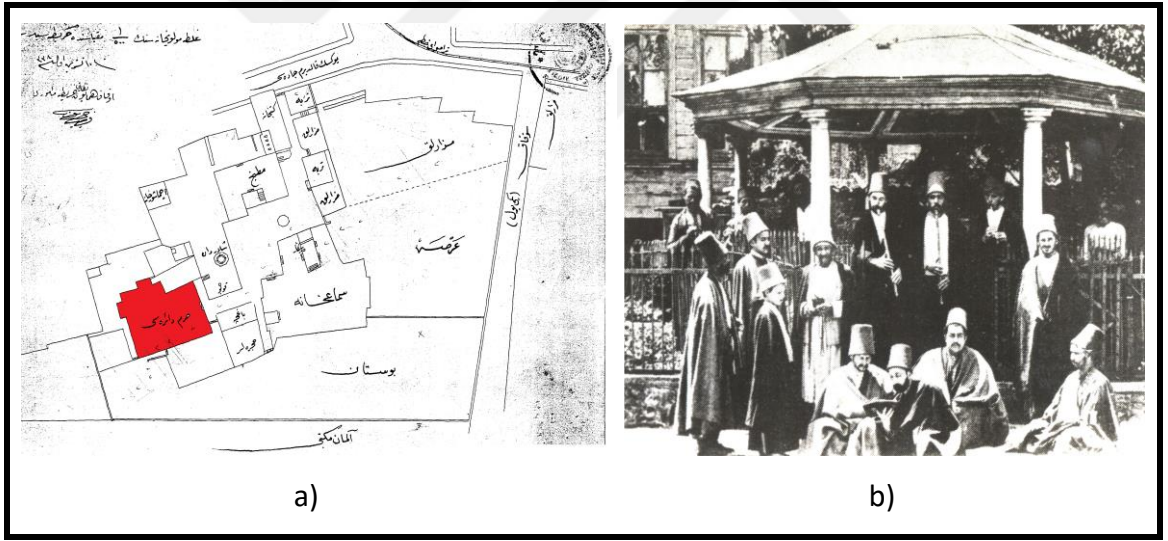
b) Eski bir tarihe ait fotoğrafta dedegan hücreleri [114]

Harem ve Müştemilatı:

Günümüze ulaşamamış olan iki katlı ahşap yapı ve müştemilatı ile ilgili sınırlı veriler mevcuttur. "Alman Mavileri", 1915 tarihli Evkaf-ı Humayun Nezareti harita memurunun yaptığı kroki ve dervişlerin Adile Sultan Şadırvanı önünde poz verdikleri fotoğrafta harem binası arka planda kısmen görünmektedir.

Şekil 3.38 Alman Mavileri Haritası'nda Harem ve Müştemilatı 1900'lerin başı [118]

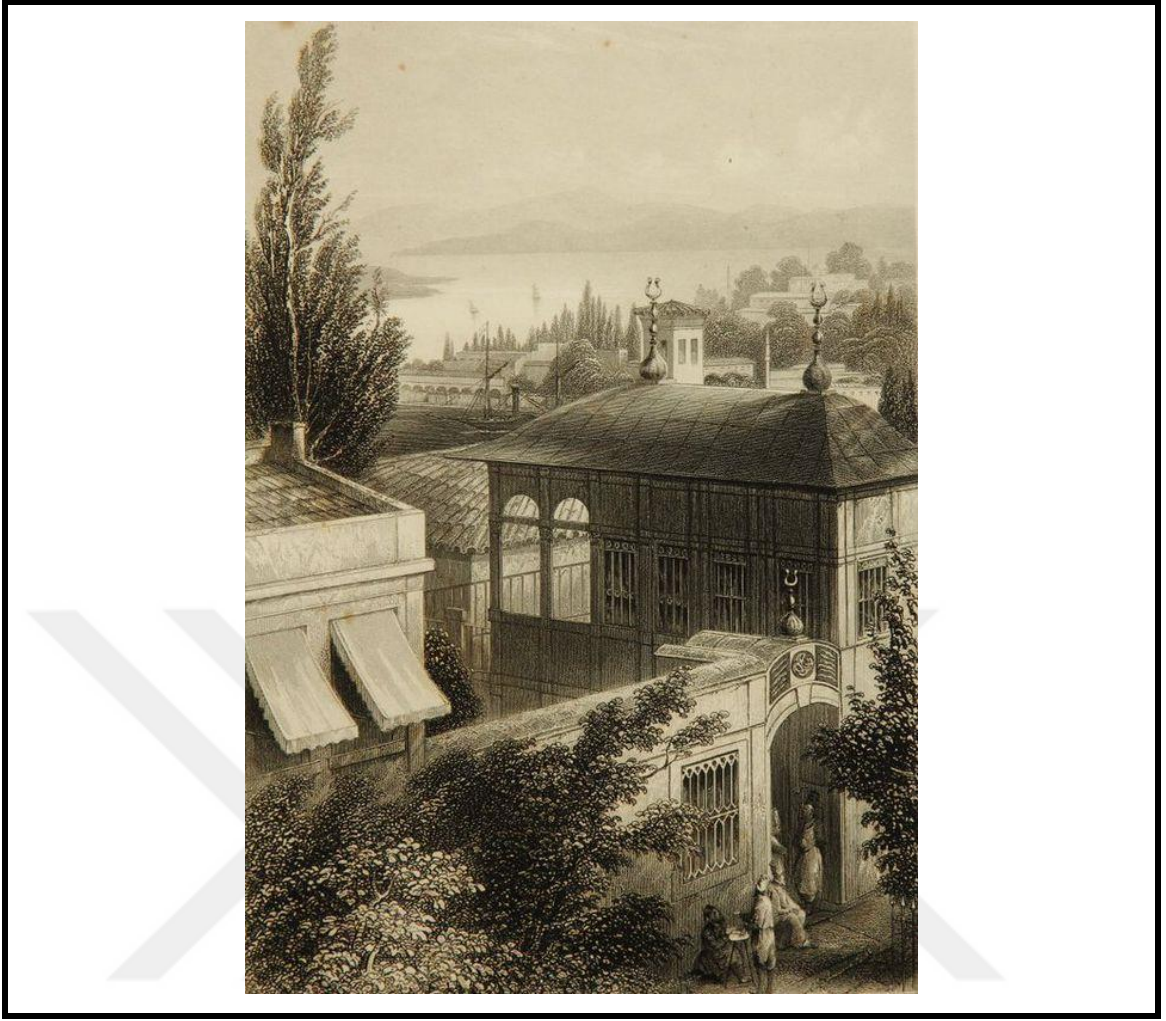
Şekil 3.39 Galata Mevlevîhânesi

a) 1915 Evkaf-ı Humayun Nezaretine ait krokide Harem ve Müştemilatı [110];

b) Dervişlerin Adile Sultan Şadırvanı önünde poz verdikleri fotoğraf [121]

Matbâh-ı Şerif

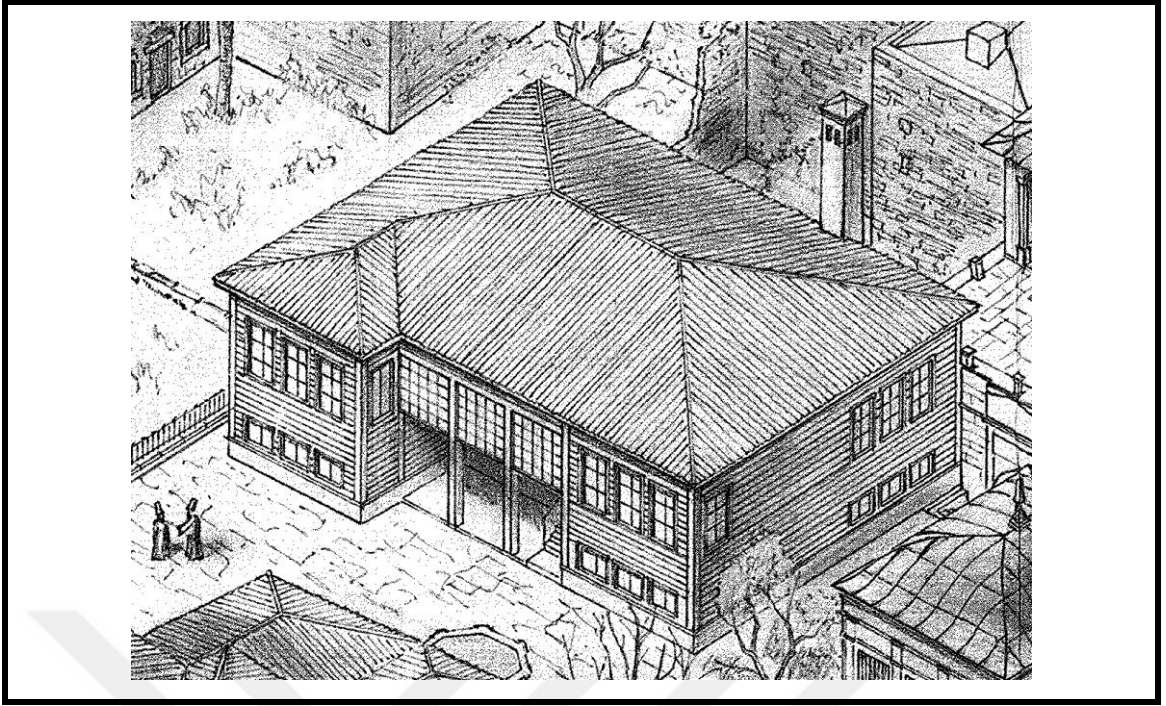
Mevlevîhâne yapılarının önemli bir bölümü olan matbâh-ı şerif binasından günümüze, Galip Dede Caddesi üzerindeki dükkanların arasına bitişen kuzey duvarı dışında herhangi bir şey ulaşamamıştır.

Şekil 3.42 XIX. yüzyıl Galata Mevlevîhânesi gravürü [116]

Tüm bu belgeler doğrultusunda mahbâh-ı şerif binasının beşik tonozlu çamaşırhane'nin avluya bakan doğu cephesinde yer aldığı, dikdörtgen plan şemasına sahip olduğu, binanın tam ortasında yer alan dikdörtgen bir açıklıkta giriş kapısının yer aldığı ve yanlarında birer pencerenin bulunduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca avlu zemininde yer alan taş kaplamanın sonlandığı yerden mahbâh-ı şerifin başladığı, ön girişten başlayan taş merdivene ait alt sahanlığın izlerinin yakın bir zamana kadar korunmuş olmasından bilmekteyiz.

Belge, resim, harita ve gravürlerden yararlanarak M. Raif DOĞAN 2006 senesinde XIX. yüzyıl Galata Mevlevîhânesi'nin bir restitüsyonunu çizmiştir. O çizimde matbâh-ı şerif de yer almaktadır.

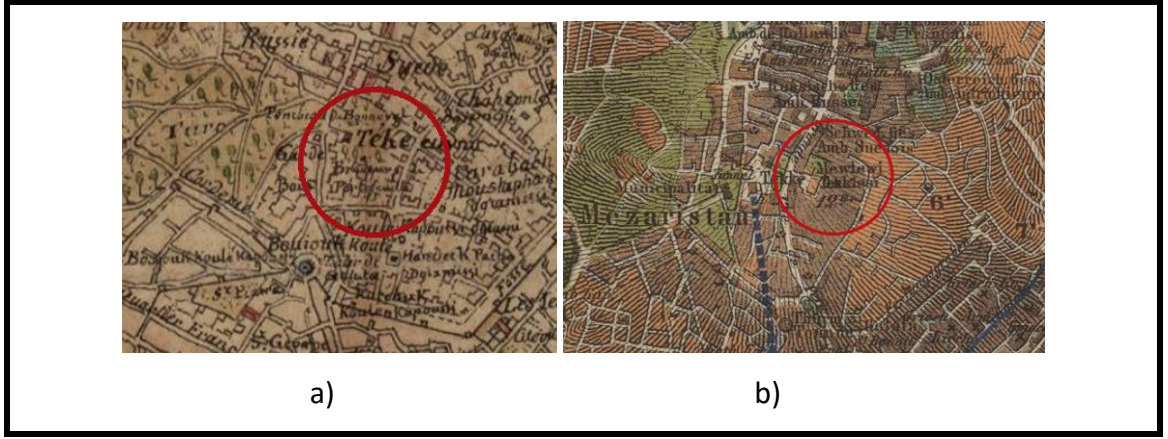
Şekil 3.43 XIX. yüzyıl Galata Mevlevîhânesi Restitüsyonunu'nda matbâh-ı şerif yapısı
(Doğan [121])

MEKÂNSAL TANIMLAMA

KONUM

Eğimli bir arazide yer alan Galata Mevlevîhânesi, pek çok bölgeye (Haliç-Marmara-Boğaz Girişi) hitap eden önemli bir noktada inşa edilmiştir. Arazinin güney, doğu ve kuzey yönleri komşu parsellerle çevrili ve daha alt koddan yer alırken doğu yönündeki İstiklâl Caddesi ve Taksim Meydanı ile bağlantısını sağlayan Galib Dede Caddesi daha üst ve aynı koddan devam etmektedir.

XVI. yüzyıl ortalarında mevlevîhânenin yakınında “Meydanı Tir” (Ok Meydanı) olarak anılan bir talim sahasının yer aldığı, dolayısıyla çevrenin bütünüyle iskân edilmediği bilinmektedir. Zamanla Galata Surları ile mevlevîhânenin arasındaki alan XVI. ve XVII. yüzyıllara ait Yazıcı (Müeyyedzade Mehmed Efendi) ve Şahkulu mescidlerinin mahalleleri ile dolmuş, ayrıca Haliç'te Meyit İskeleyi'nden başlayan, Galata Surları'nın dışında Şişhane'yi içine alarak Tünelbaşı'na kadar ulaşan büyük bir Müslüman Mezarlığı şekillenmiştir.

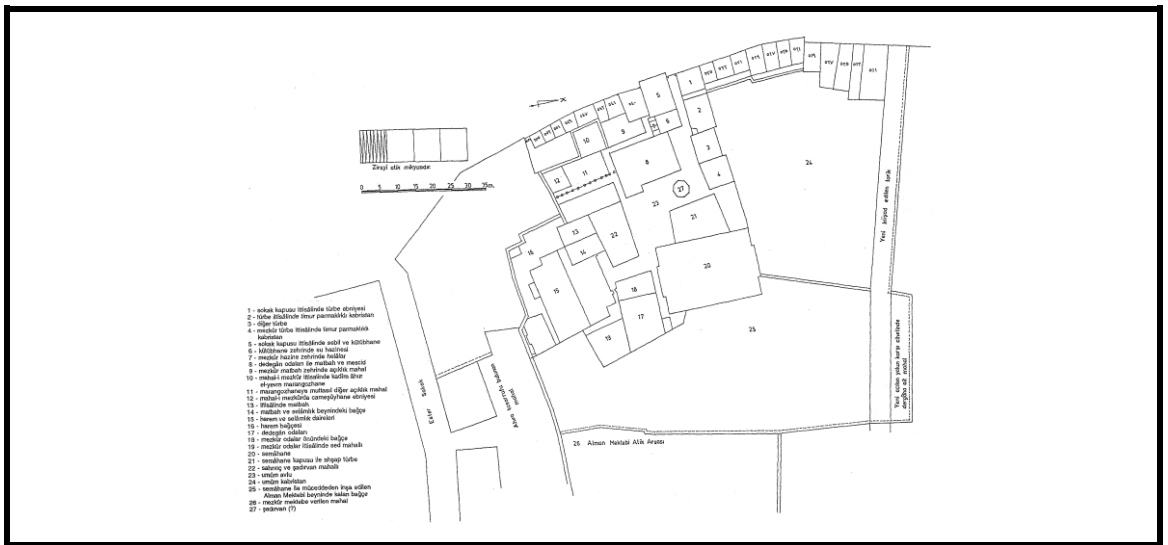

Şekil 3.44 Galata Mevlevîhânesi

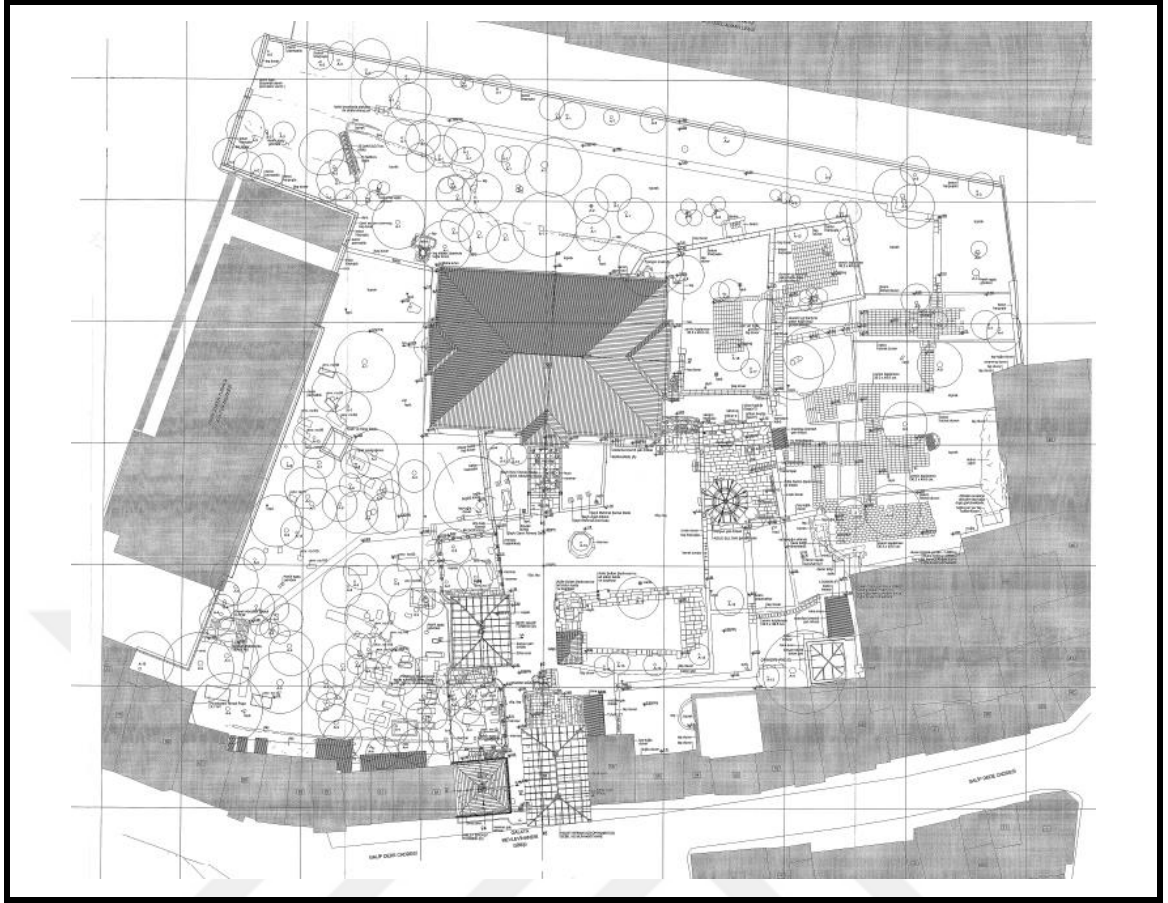
a) 1786 Kauffer Haritası'ndaki konumu [122];

b) 1870 Stolpe Haritası'ndaki konumu [104]

Eskiden doğu yönünde Şahkulu Bostanı Sokağı'na kadar uzanırken daha sonraları bu sokakla arasına Beyoğlu Evlendirme Dairesi inşa edilmiş ve bu bağlantıyı yok etmiştir. Alman Lisesi ise güney yönündeki parselde konumlanmıştır. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin gitgide nüfuzlarını arttıran Lövanten zümresi Galata Surları'nın dışına taşarak meşhur Pera (Beyoğlu) semtini oluşturmuştur. Geçen yüzyılda Pera'daki kâgir löventen mahalleleri Şişhane yamaçlarındaki mezarlık sahası ile mevlevîhânenin batısındaki Müeyyedzade ve Şahkulu mahallelerini de adeta ele geçirmiştir. Sonuçta ne yazık ki Galata Mevlevîhânesi; inşa edildiği dönemdeki çevre dokusuna, temsil ettiği zihniyete ve değerlere oldukça yabancılaşmış ve yeni oluşan kent içine sıkışıp kalmıştır.

Şekil 3.45 Galata Mevlevîhânesi vaziyet planı [121]

Şekil 3.46 Galata Mevlevihânesi 2005 Rölövesi Vaziyet Planı [121]

Ana Bina -Semahane/Şeyh Dairesi-Selamlık-/Dedegan Hücreleri- (1492)

a)

b)

Şekil 3.47 Galata Mevlevihânesi

a) Ana bina cephesi (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Ana bina detay fotoğrafı (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Mevlevîhânenin çekirdeğini oluşturan bu yapı, zaman içinde tam beş kere yeniden inşa edilmiş ve bu arada iki kere de yer değiştirmiştir. Bugünkü bina 1859/60 tarihinde Sultan Abdülmecid tarafından Manas Kalfa'ya yaptırılmıştır. Semahane olarak adlandırdığımız bu ana bina semahane dışında şeyh dairesini, selamlığı ve dedegan hücrelerini de bünyesinde barındırmaktadır. 28.0x19.0 m. boyutlarındaki dikdörtgen yapı biri bodrum kat olmak üzere üç katlıdır. Arazinin eğimi nedeniyle yapı önden iki arkadan üç kat görülmektedir. Dikdörtgen kapı ve pencerelere açıklıklarına sahip olan yapı; alaturka kiremitle kaplı ahşap bir çatıyla örtülmüştür.

Şekil 3.48 Galata Mevlevîhânesi'nin 1858-60 Manas Kalfa tarafından yapılan son tadilatındaki plan şeması [116]

Moloz taş ve tuğla örgülü bodrum katın dış duvarları 105 cm kalınlığında iken iç duvarları ahşap karkaslıdır. Zemin ve üst kat duvarları da bodrum katın iç duvarları gibi ahşap karkas olup, içeriden bağdadi sıva, dışarıdan ise ahşap kaplanmıştır. Bodrum katına batı cephesinde yer alan eyvanın içindeki kapıdan girilir. Kapı ince, uzun merkezi bir sofaya açılır. Sofanın batı ve doğu doğrultusunda uzanan ikişer ahşap sütun ile sınırlandırılmış ufak eyvanlar sıralanmıştır.

Zemin kata içten ulaşımında mevcuttur; sofanın kuzeydoğu köşesindeki kapı semahaneye çıkan merdivenlere açılır. Sofanın güney ve kuzey kısımlarında sıralanan dikdörtgen planlı onbir adet mekân ise dedelerin ikamet ettiği hücrelerdir.

Şekil 3.49 Galata Mevlevîhânesi

a) Ana bina girişi (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Ana bina semahane ve mahfiller (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Yapının ana girişine iki yanında açık hazire bulunan mermer döşeli anıtsal bir yoldan ulaşılır. Batı cephesindeki bu yol üç basamakla yükseltilmiş bir girişle son bulur. Giriş kapısının üzerinde 1850/60 tarihleri arasında Sultan Abdülmecid tarafından yenilendiğini belgeleyen Ahmed Sadık Ziver Paşa'ya ait talik hatlı manzum bir kitabe yer almaktadır [4].

18.5x18.5 m boyutlarındaki orta mekân çevresi onaltı ahşap sütunla çevrilmiş sekizgen prizma biçiminde sema alanını içinde barındırmaktadır. Araları 4.65 m., yükseklikleri ise 8.30 m. olan ahşap sütunlar sekizgenin her bir kenarında ikişer adet olmak üzere dizilmişlerdir. Ahşap sütunlar; mihrabın bulunduğu kenar dışındaki açıklıklarda zemin katta iyon, üst katta ise kompozit başlıklara sahiptir. Zemin katta sütunların arası oymalı ahşap korkuluklarla çevrilidir ve sekizgenin doğu kenarının ortasındaki açıklığa “miraciye kürsüsü” ile “mesnevi kürsüsü” yan yana yerleştirilmiştir.

Ana girişin iki yanında simetrik olarak konumlandırılmış üst kata ulaşımı sağlayan kapılı birer merdiven vardır. Batıdaki merdivenin altında şerbethane, doğudaki merdivenin

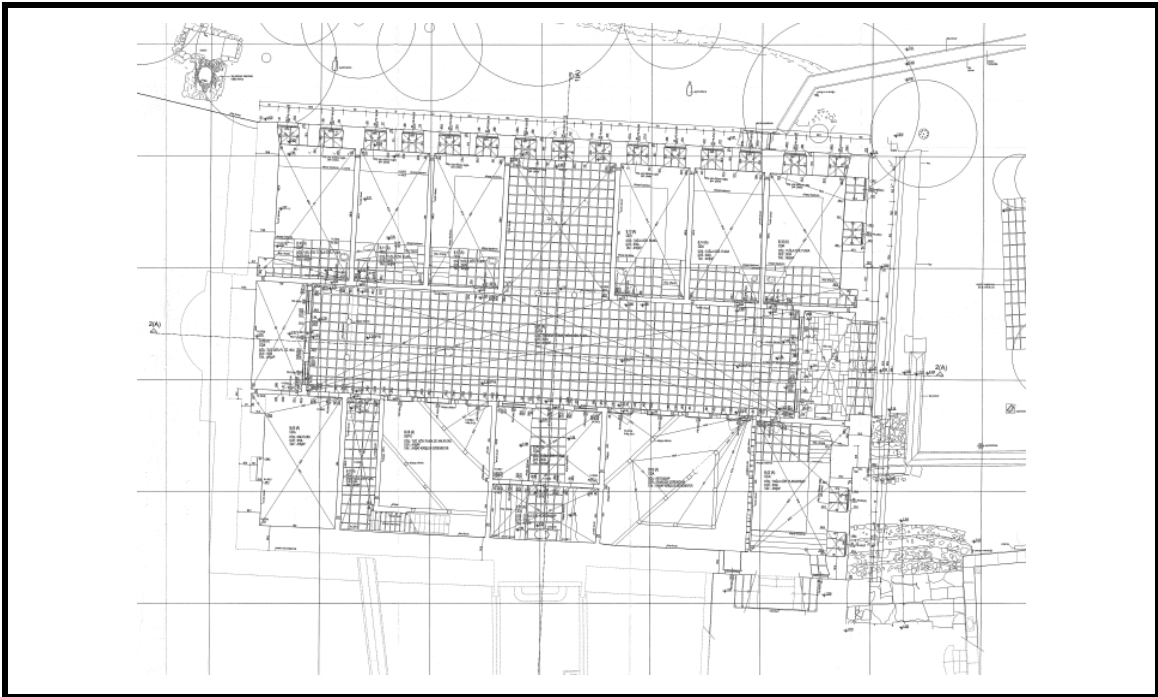
altında ise dedegan hücrelerinin bulunduğu bodrum katına inen gizlenmiş merdiven yer almaktadır.

Zemin katta ana giriş haricinde doğu cephesindeki müstakil bacılar maksuresinin girişi de bulunmaktadır. Kendine ait müstakil girişi olan bu mekânın aydınlatılması cephelerinde yer alan on adet pencere ile sağlanmaktadır.

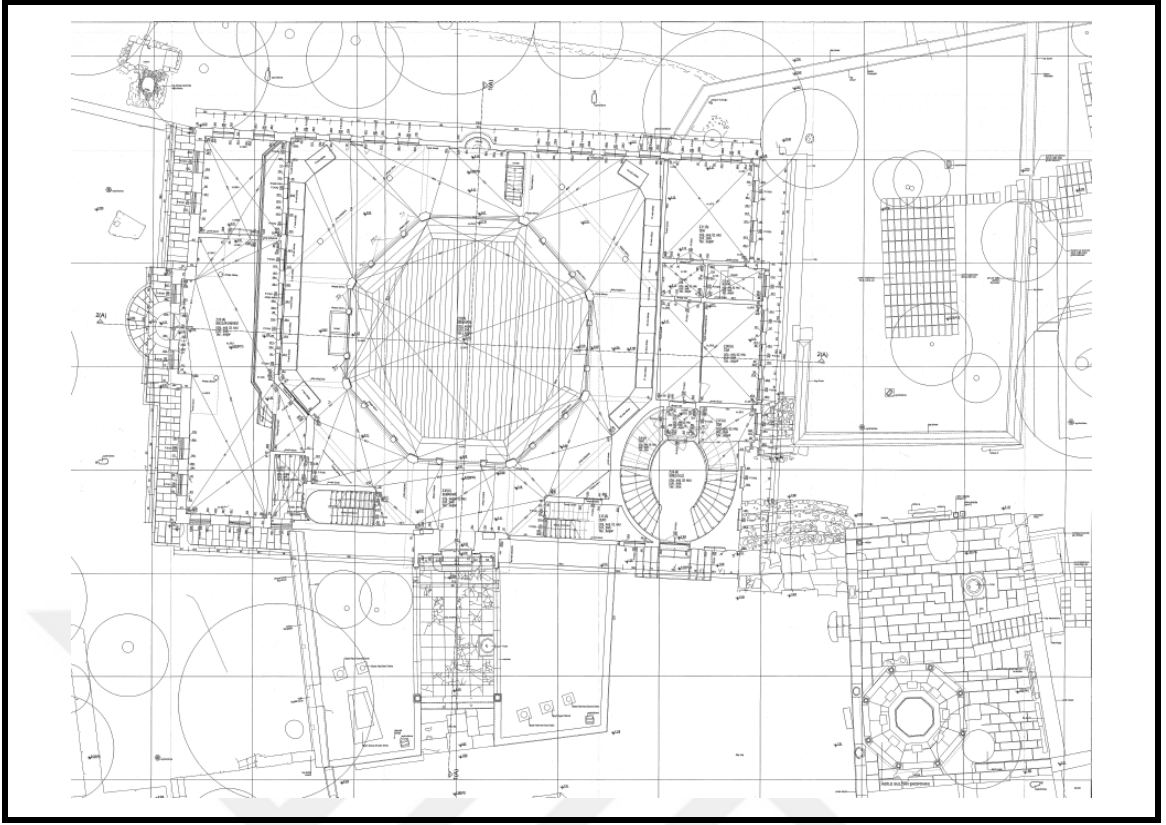
Zemin kattaki diğer bir giriş kapısı ise şeyh dairesine açılır. Kareye yakın dikdörtgen planlı iki odadan ve bir hela/abdestlikten ibaret olan şeyh dairesi ufak bir selamlık sayılabilir.

Üst katta mihrap önüne gelen kısım boş bırakılmış, diğer kısımlara yabancılar mahfili, mutrib maksuresi, hünkâr mahfili, çebebi mahfili ile bir mahfil birimi daha yerleştirilmiştir. Mutrib maksuresi hariç tüm kısımlar parapet duvarının üstüne oturan kafeslerle çevrilmiştir. Ayrıca üst katta, yabancılar mahfilinin arkasında dört oda ve bir adet sofa bulunmaktadır.

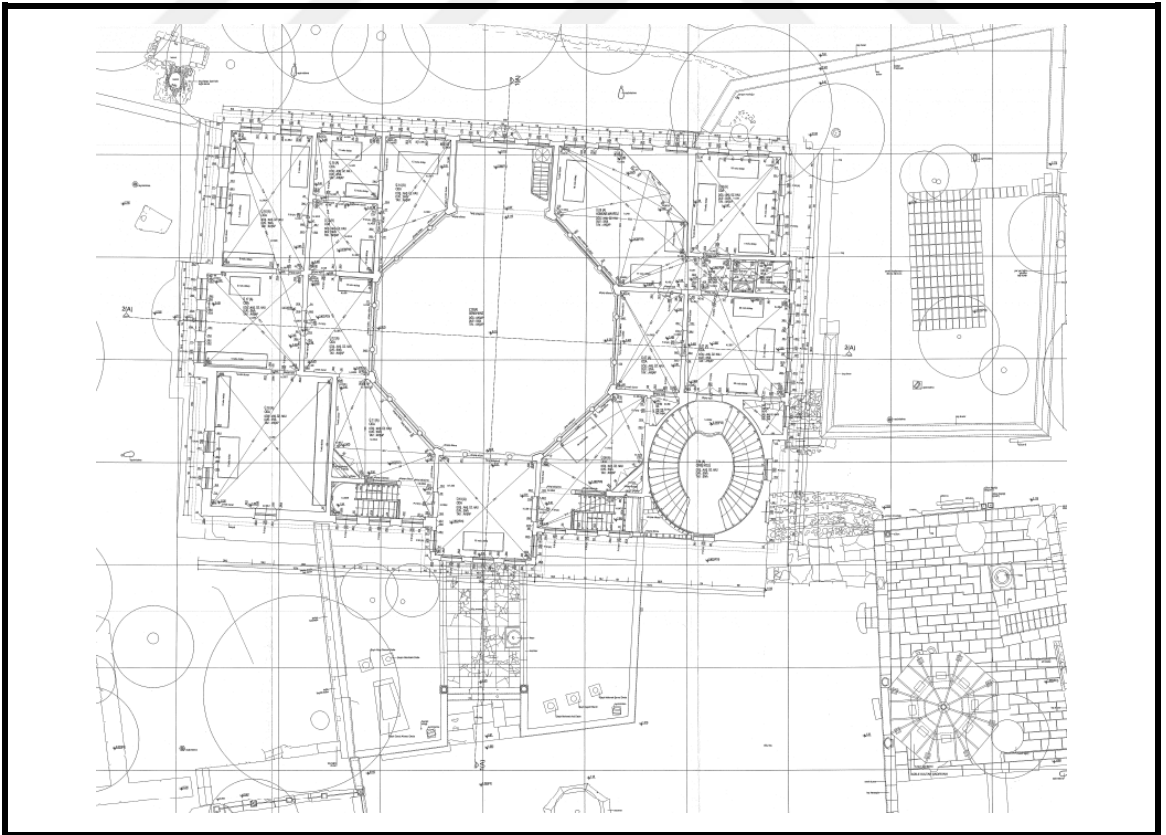
Kare planlı hünkâr mahfili ile dikdörtgen planlı çebebi mahfilinin arkasında şeyh dairesinin plan şemasının aynısı olan iki oda ve bir hela yer almaktadır. Zemin kattan çift kollu merdiven ile ulaşılan üst katta merdivenin kavislerinden yararlanılarak bir oda, ufak bir hol ve de bir ardiye yerleştirilmiştir.

Şekil 3.50 Galata Mevlevîhânesi Rölövesi Bodrum Kat Planı [121]

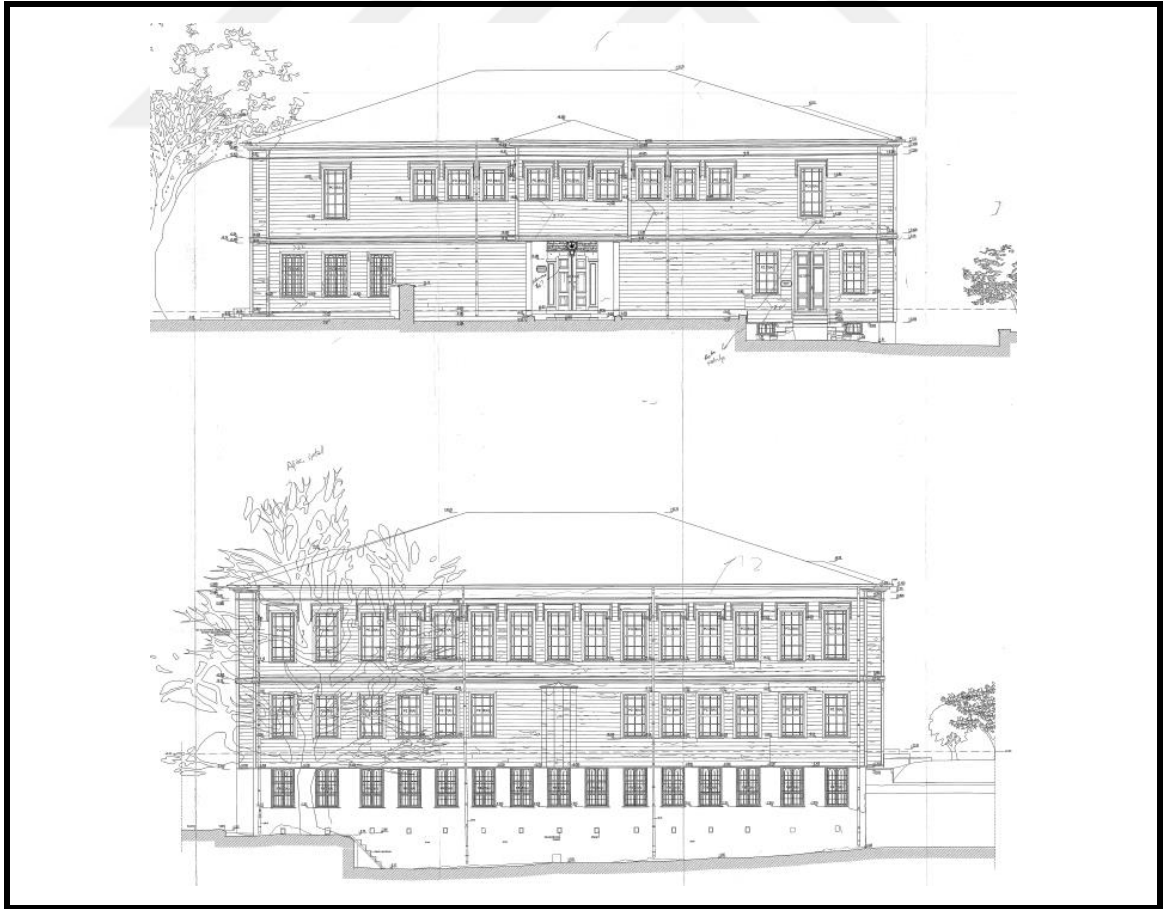
Şekil 3.51 Galata Mevlevîhânesi Rölövesi Birinci Kat Planı [121]

Şekil 3.52 Galata Mevlevîhânesi Rölövesi İkinci Kat Planı [121]

Şekil 3.53 Galata Mevlevîhânesi Rölövesi Semahane Kesitler [121]

Şekil 3.54 Galata Mevlevîhânesi Rölövesi Semahane Görünüşler [121]

Çilehanenin aslında mevlevihane arsasında yer alan H. Theodoros Manastırı'na ait bir ayazma olduğu bilinmektedir. Hadil'ül-Ervah'ın tarafındaki istinad duvarının içinde yer alan basık kemerli bir kapıdan geçilerek basamaklarla, zemini su ile dolu, beşik tonozlu çilehaneye inilmektedir.

Kemerin üzerinde 1812 yılında Şeyh Galib Dede tarafından konmuş olan Selim Recai'nin sülüs hattı ile yazmış olduğu tek beyitlik bir kitabe yer almaktadır. [4]

Şekil 3.57 Galata Mevlevîhânesi Sarnıç Kitabesi (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Hazire (Hamuşan)

Şekil 3.58 Galata Mevlevîhânesi

a) Hamuşan 1944 senesine ait bir fotoğraf [114];

b) Mezar Taşı detayı 1944 senesine ait bir fotoğraf [114]

Galata Mevlevihanesi'nin mezarlığının büyük bir kısmı 1947 yılında Beyoğlu Evlendirme Dairesi'nin inşasında yok olmuştur. Geriye kalanlar İstanbul'u Sevenler Cemiyeti tarafından düzenlenerek korunmuştur.

Hazirede mevlevi kültürünün, divan edebiyatının, hat sanatının seçkin simaları ve Osmanlı tarihinin ünlü devlet adamları gömülüdür [75].

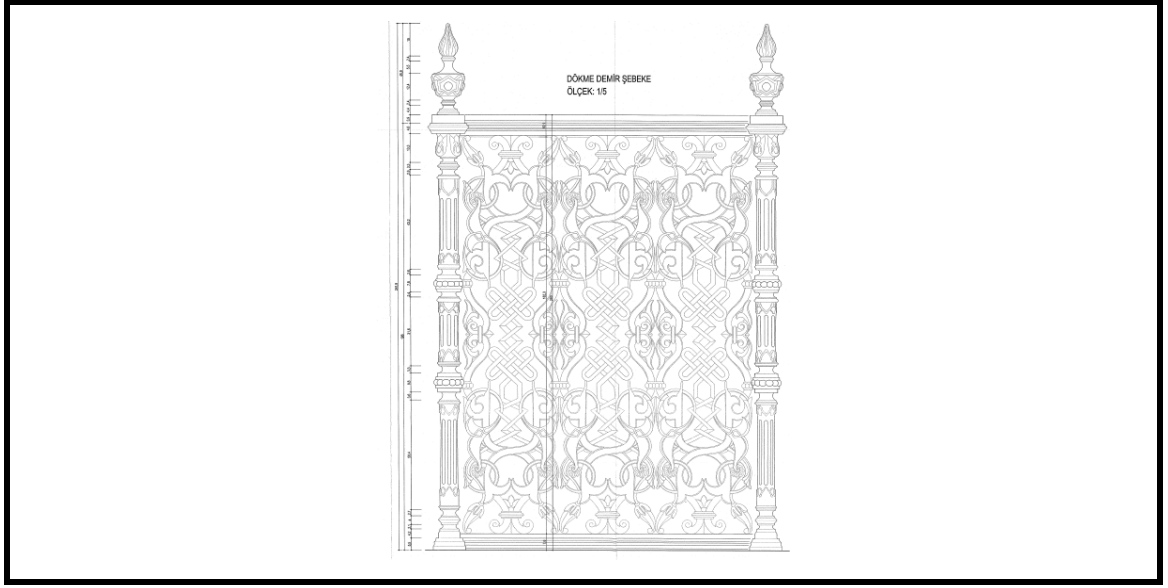
Şekil 3.59 Galata Mevlevîhânesi

a) Hazire 1960 senesine ait bir fotoğraf [110];

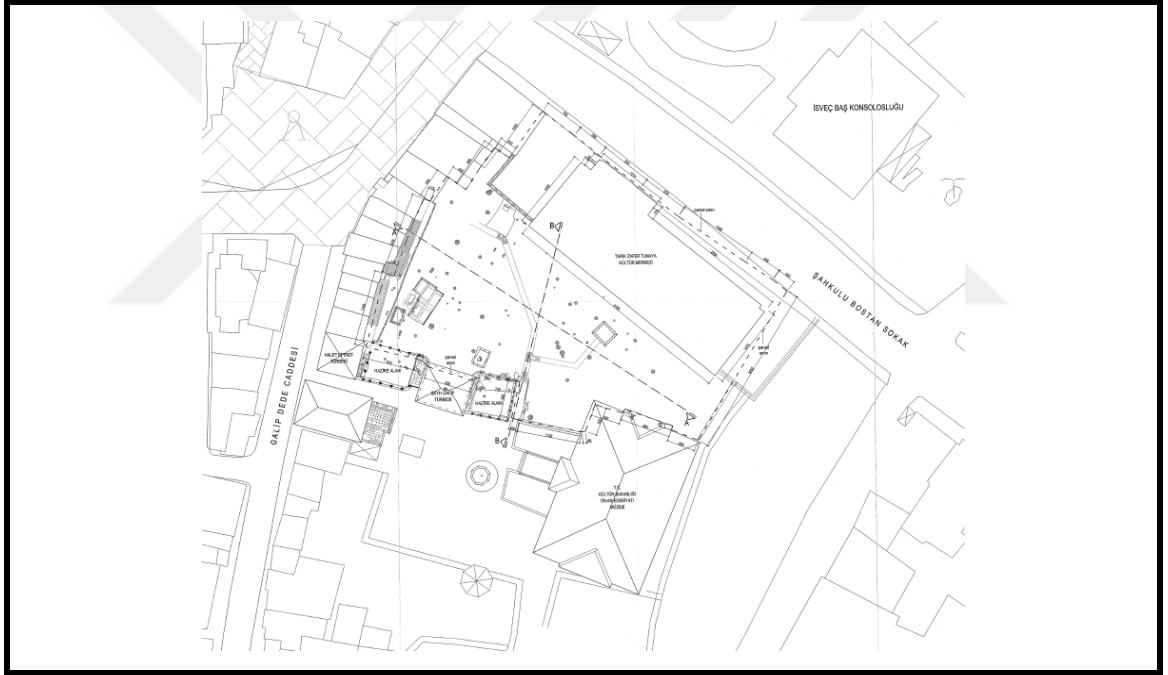
b) Hazire 2005 senesine ait bir fotoğraf [116]

Hazire iki parçadan oluşmaktadır. Türbeler arasında kalan kısım “Hadikat’ül-Ervah”(Ruhlar Bahçesi), ana binanın doğusunda kalan kısım ise “Hamuşan” (Suskunlar) olarak adlandırılmıştır.

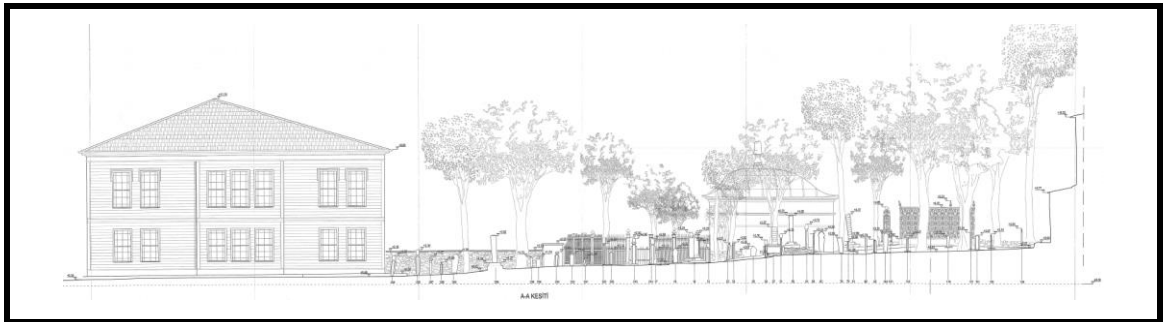
Hazirenin avluya bakan batı yönünde bulunan kesme küfeki taş örgülü istinad duvarının üstünde demir parmaklıklar bulunmaktadır. Girişindeki istinad duvarının üzerinde ise talik hatlı manzum kitabesi yer almaktadır.

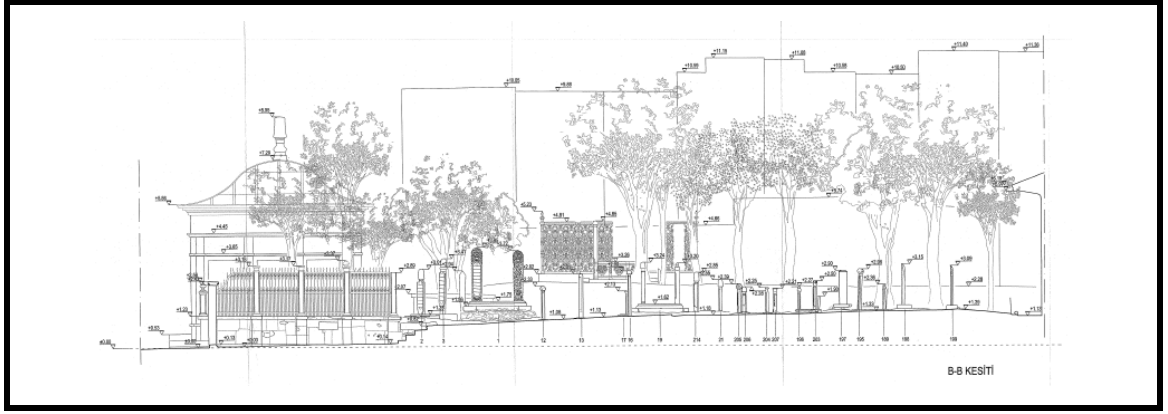
Şekil 3.60 Galata Mevlevîhânesi 2008 Rölövesi Hazire Kapısı [121]

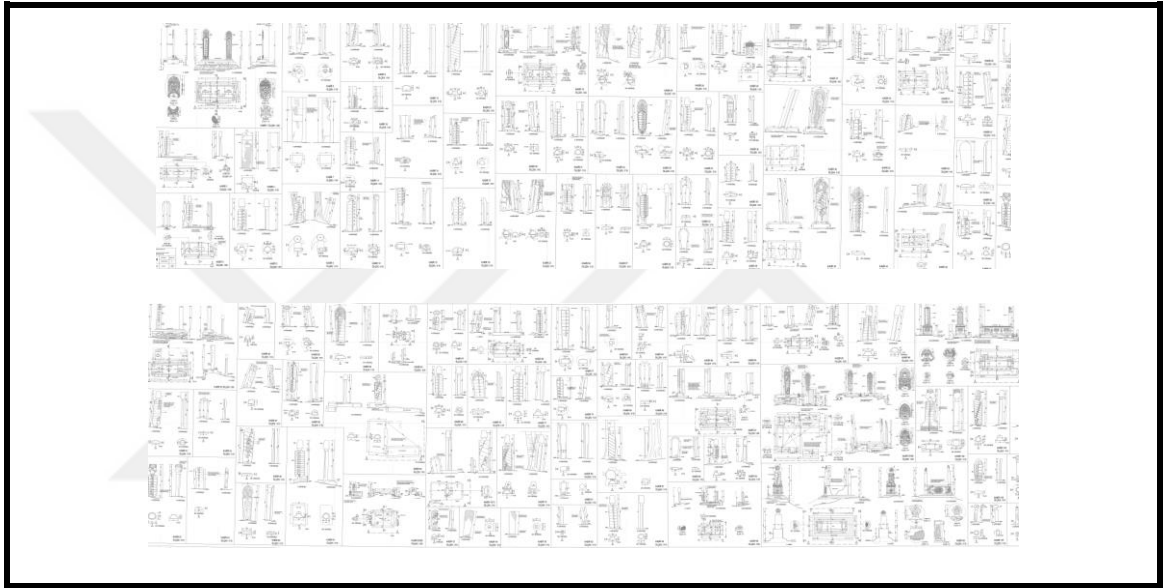
Şekil 3.61 Galata Mevlevîhânesi 2008 Rölövesi Vaziyet Planı'nda Hazire [121]

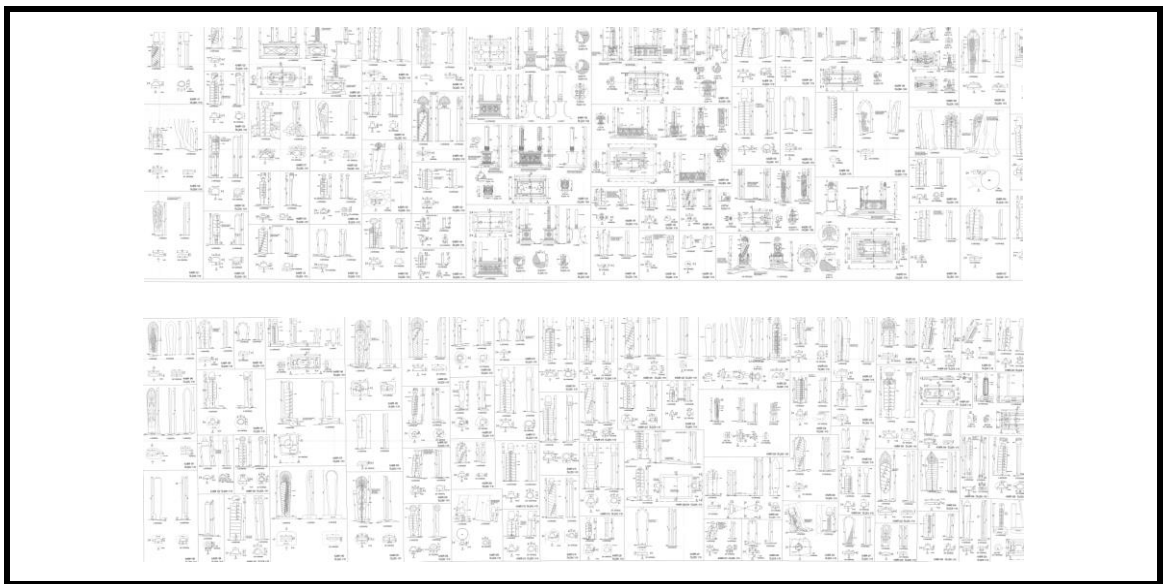
Şekil 3.62 Galata Mevlevîhânesi 2008 Rölövesi Hazire A-A Kesiti [121]

Şekil 3.63 Galata Mevlevîhânesi 2008 Rölövesi Hazire B-B Kesiti [121]

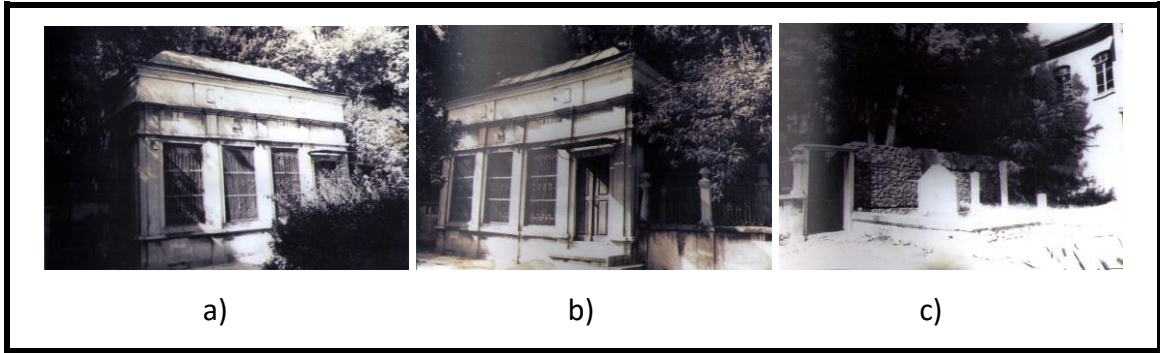

Şekil 3.64 Galata Mevlevîhânesi 2008 Rölövesi Mezar Taşları [121]

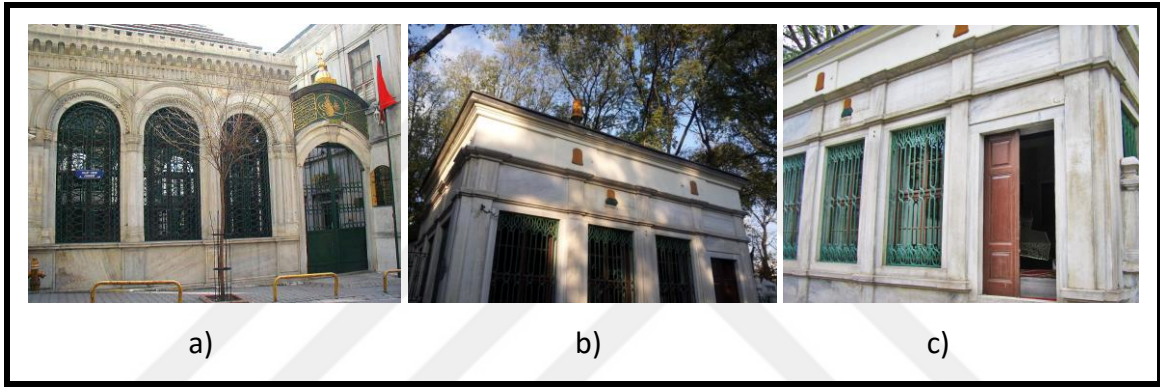
Şekil 3.65 Galata Mevlevîhânesi 2008 Rölövesi Mezar Taşları [121]

Şeyh Galib Dede (İsmail Ankaravi Rusuhi/Şeyhler) Türbesi (1631)

Şekil 3.66 Galata Mevlevîhânesi

a); b); c) Şeyh Galib Dede Türbesi 1967 Gülgün Tanyeli Arşivi [110]

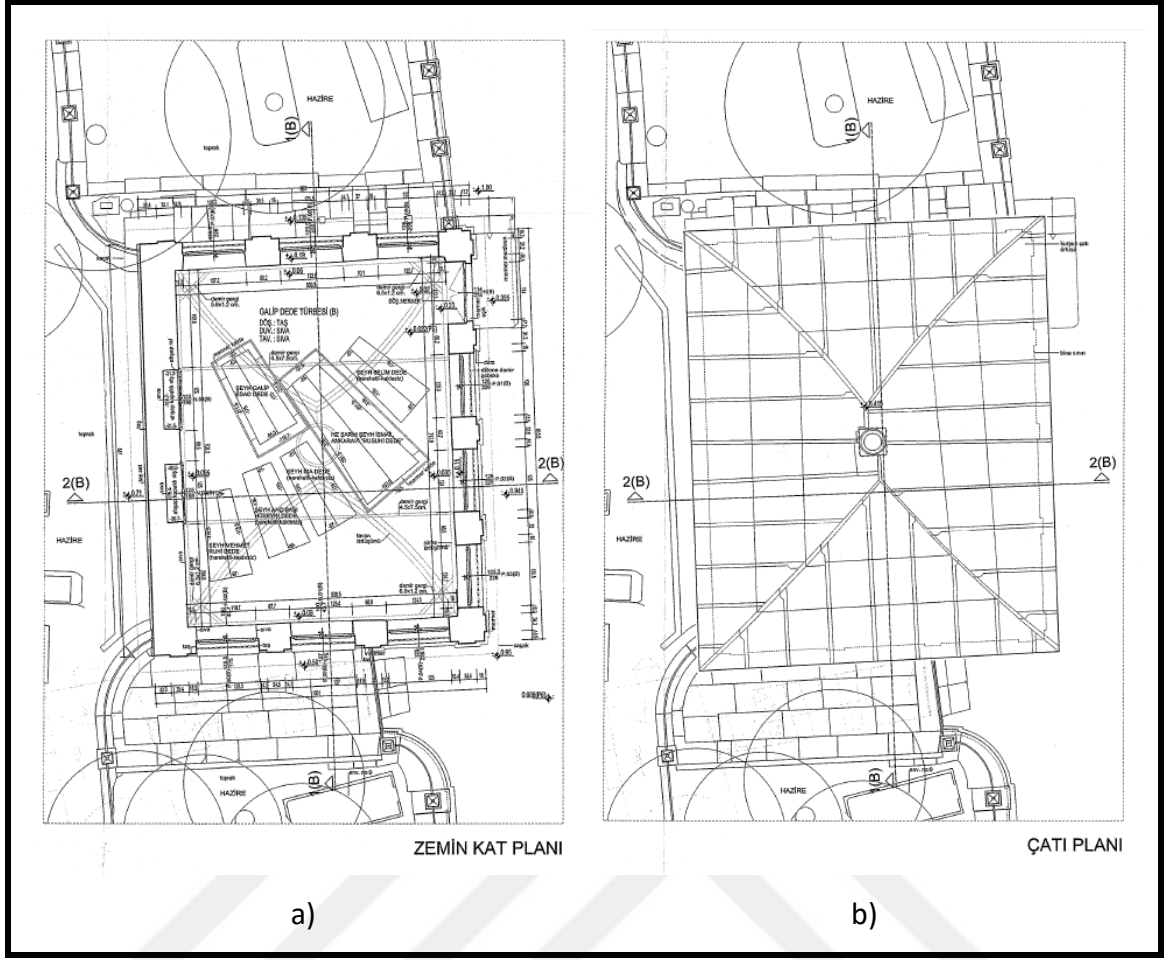

Şekil 3.67 Galata Mevlevîhânesi

a); b); c) Şeyh Galib Dede Türbesi 2015 senesine ait fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Orta avlunun hemen kuzeyinde yer alan türbenin ilk halinin ahşap olduğu düşünülmektedir. Ancak 1819 yılında Halet Efendi tarafından yaptırılan onarımda kâgir olarak inşa edilmiştir.

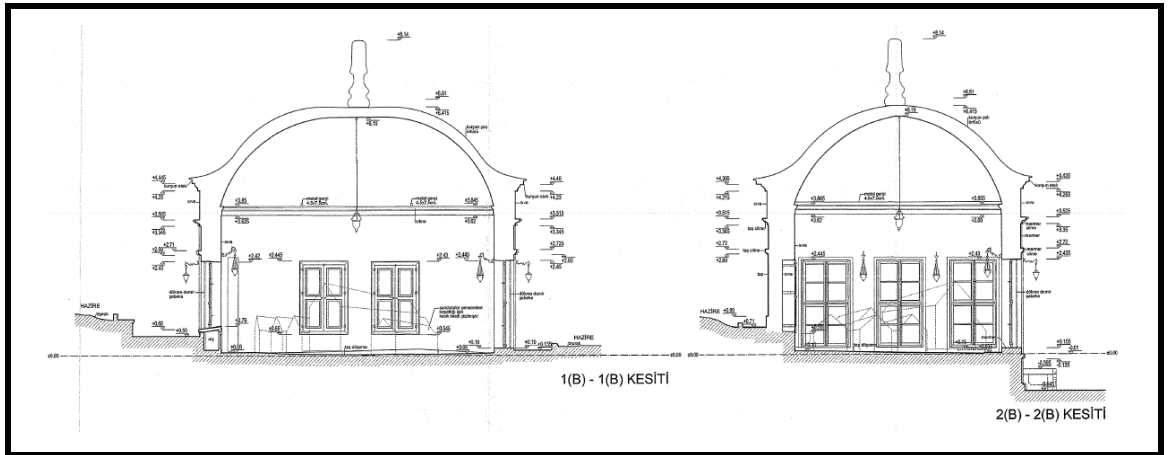
Malzeme ve inşaat tekniği olarak Şeyh Seyyid Kedretullah Dede Efendi Türbesi ile aynı özellikleri gösteren 6.75x8.25 m. boyutlarındaki dikdörtgen planlı türbe mekânını örten tekne tonoz dışarıdan kurşunla kaplanmıştır ve üstünde ise diğer türbenin aksine destarsız dal sikke şeklinde madeni bir âlem bulunmaktadır.

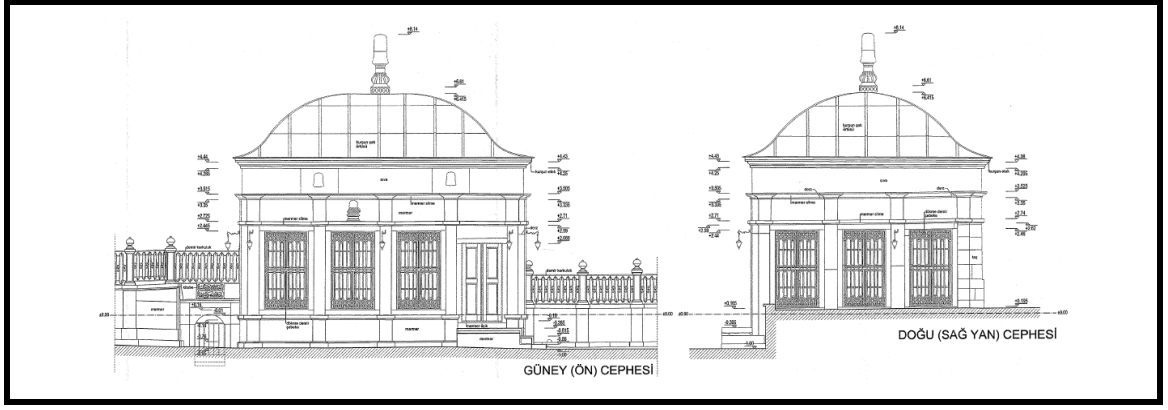
Şekil 3.68 Galata Mevlevîhânesi

a) Şeyh Galip Dede Türbesi Zemin Kat Planı [121];

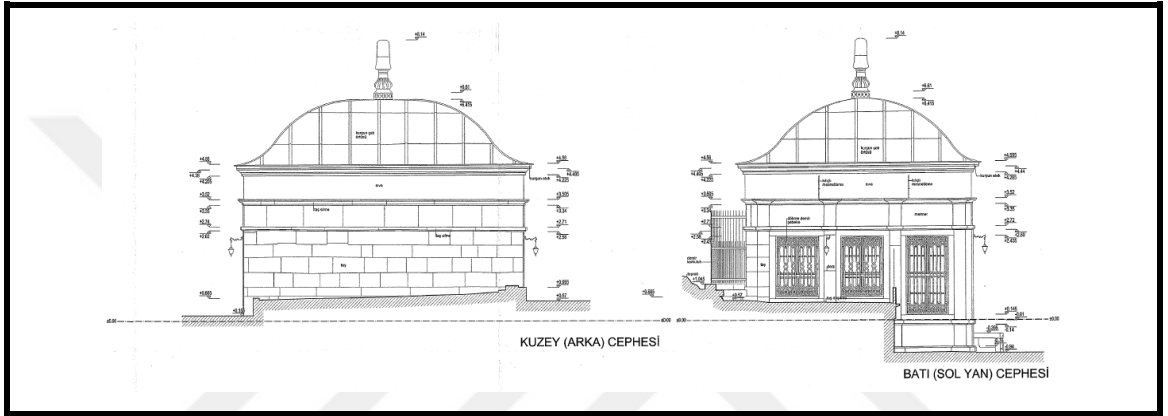
b) Şeyh Galip Dede Türbesi Çatı Planı [121]

Şekil 3.69 Şeyh Galip Dede Türbesi 1(B)-1(B) ve 2(B)-2(B) Kesitleri [121]

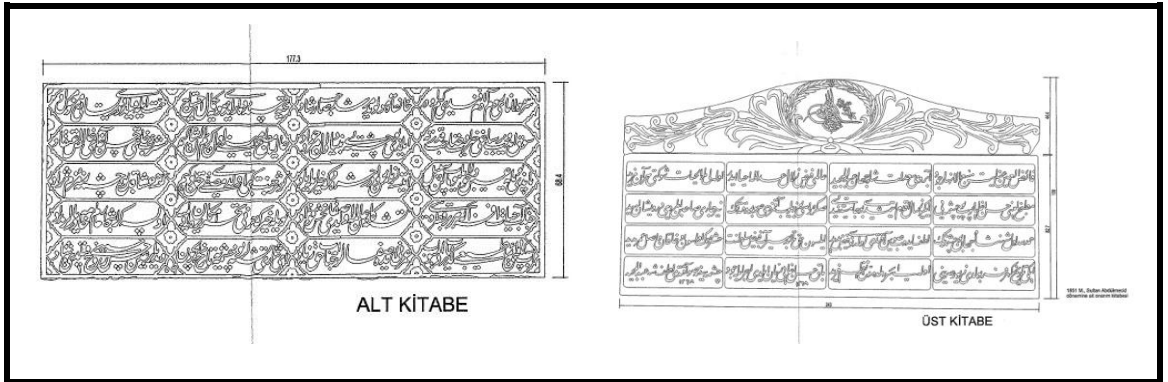

Şekil 3.70 Şeyh Galip Dede Türbesi Güney (Ön) ve Doğu (Sağ Yan) Cepheleri [121]

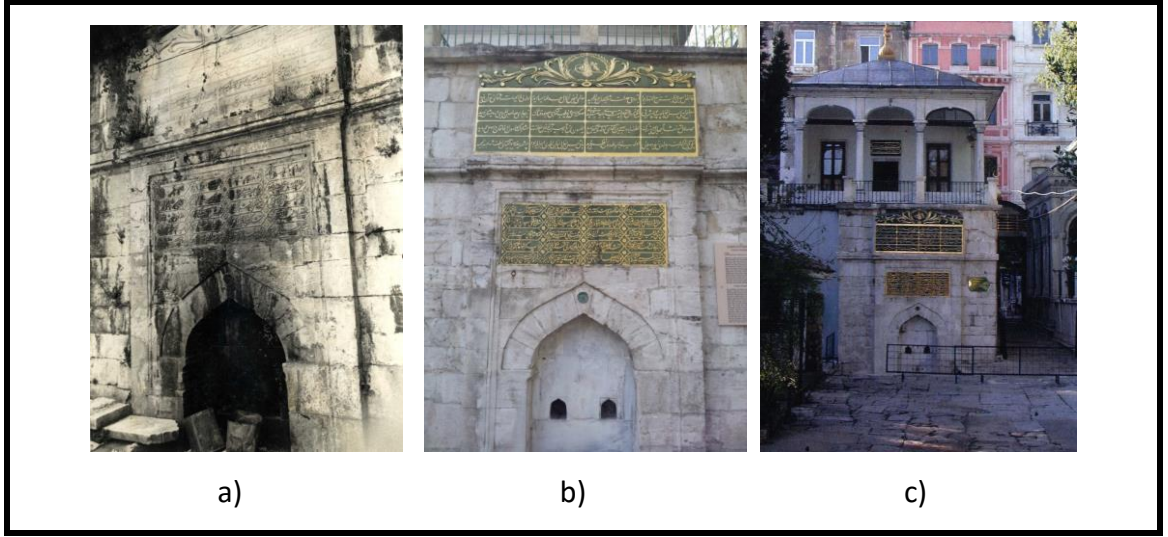
Şekil 3.71 Şeyh Galip Dede Türbesi Kuzey (Arka) ve Batı (Sol Yan) Cepheleri [121]

Hasan Ağa Çeşmesi (1649)

Şekil 3.72 Hasan Ağa Çeşmesi Rölövesi Alt ve Üst Kitabeleri [121]

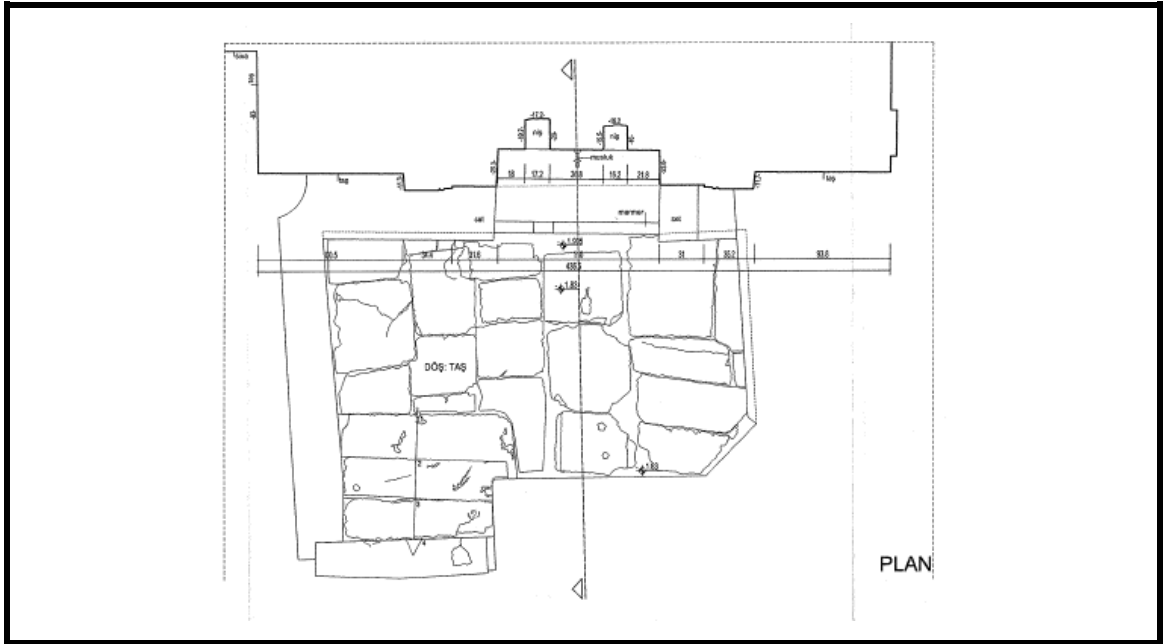
İki kitabesi bulunan çeşme sebilküttab yapısının avluya bakan kısmında yer almaktadır. Klasik üslubun izlerini taşıyan çeşmenin sebilküttaba dayanan ana gövdesi kesme küfeki taşından örülmüştür. Sivri kemerli açıklığın üzerinde Şair Nisari'ye ait talik hatlı manzum kitabede baninin adı ve inşa tarihi bulunmaktadır.

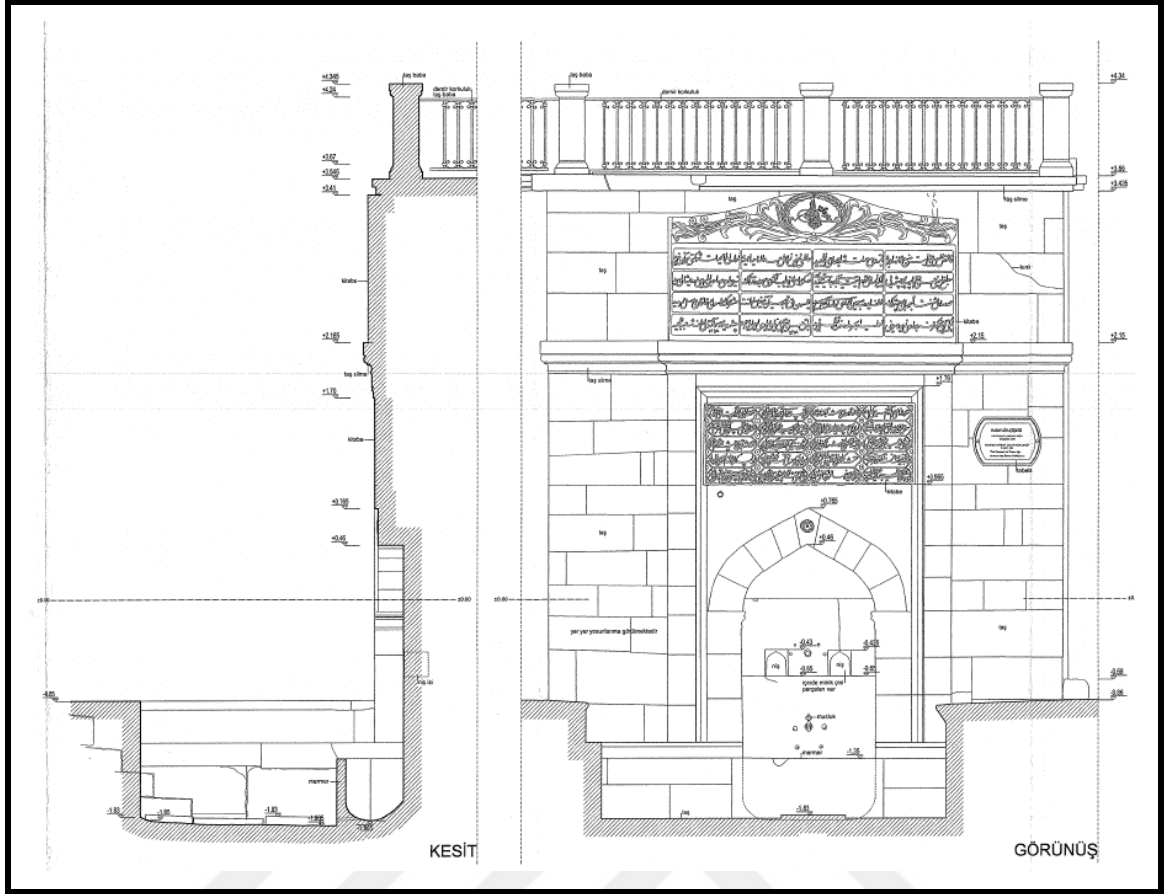
Şekil 3.73 Galata Mevlevîhânesi

a) Hasan Ağa Çeşmesi 1944 senesine ait bir fotoğraf [114]; b) Hasan Ağa Çeşmesi 2015 senesine ait bir fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf); c) Hasan Ağa Çeşmesi iç Avludan 2015 senesine ait bir fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Bu kitabenin üzerinde ortasında beyzi bir çelenk içinde Abdülmecid Tuğrası'nın ve Ahmed Sadık Ziver Paşa'ya ait talik hatlı manzumenin yer aldığı ikinci kitabe yer almaktadır. Bu kitabe Sultan Abdülmecid'in çeşmeyi tamir ettirmesi sırasında 1851 yılında yerleştirilmiştir.

Şekil 3.74 Hasan Ağa Çeşmesi Rölövesi Planı [121]

Şekil 3.75 Hasan Ağa Çeşmesi Rölövesi Kesit ve Görünüşü [121]

Cümle Kapısı (1819)

Şekil 3.76 Galata Mevlevîhânesi

- a) Cümle Kapısı Fotoğrafı (Encümen Arşivi Foto No: 2116.8-28.05.1937 [114]);
b) Cümle Kapısı Fotoğrafı (Encümen Arşivi Foto No:2131.8-29.05.1937 [114])

Şekil 3.77 Galata Mevlevîhânesi Cümle Kapısı Kitabesi [121]

Osmanlı ampir üslubunun en erken tarihli örneklerinden biri olan cümle kapısı, batısında yer alan sebilküttab ile beraber 1819'da inşa edilmiştir. Beyaz mermer kaplı, basık kemerli kapı; kavisli bir kitabe ve madeni bir âlem ile bitirilmiştir. Kitabe kuşağının ortasında Sultan II. Mahmud'un Tuğrası ve tuğranın iki yanında da kitabe metni yer almaktadır.

Şekil 3.78 Galata Mevlevîhânesi Cümle Kapısı Rölövesi Ön Cephe [121]

Cümle kapısının caddeye bakan dış yüzeyinde beş mısradan oluşan talik hatlı Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'ye ait Mehmed Lebib Efendi'nin II. Mahmud'un 1835

yılında mevlevihaneyi yeniden inşa ettirdiğine dair onarım metninin yer aldığı manzum kitabe metni bulunmaktadır.

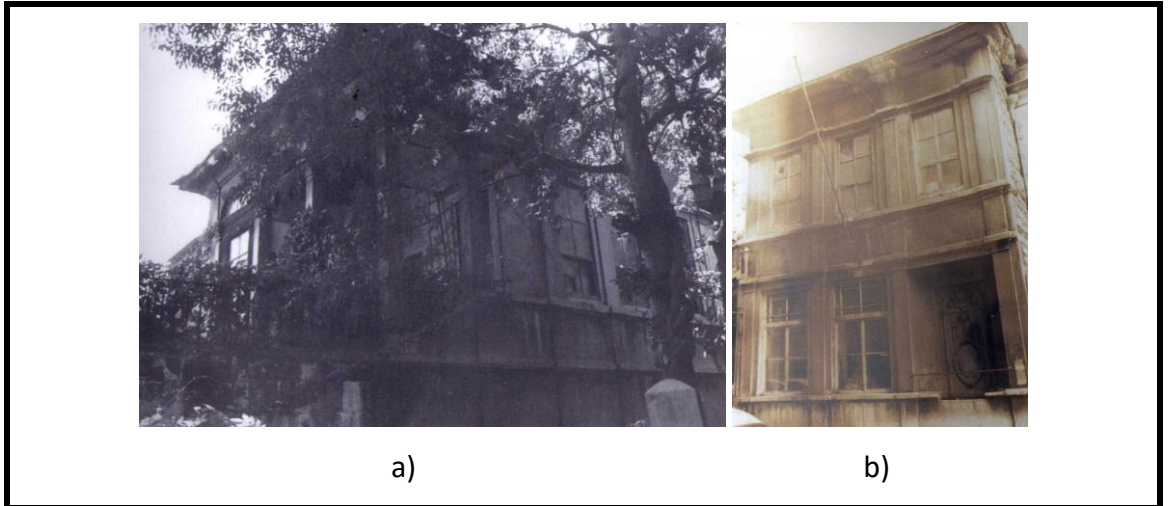

Şekil 3.79 Galata Mevlevîhânesi

a) Giriş Cephesinden Cümle Kapısı'nın Kitabesi'nin Fotoğrafı (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf); b) İç Avludan Cümle Kapısı'nın Kitabesi'nin Fotoğrafı (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Kapının avluya bakan iç yüzeyindeki kitabede ise mevlevihanenin Şeyh Galib Efendi'ye ait altı satır, otuzaltı mısradan oluşan, Sultan III. Selim tarafından 1791'de yenilendiğini belgeleyen talik hatlı manzum metni bulunmaktadır.

Halet Efendi Sebilküttabı -Sebil/Çeşme/Muvakkithane/Kütüphane- (1819)

Şekil 3.80 Galata Mevlevîhânesi

a) Sebilküttab 1937 senesine ait bir fotoğraf [114];
b) Sebilküttab 1944 senesine ait bir fotoğraf [110]

Cümle Kapısı'nın sağında yer alan 1819 yılında Halet Efendi tarafından yaptırılan 11.0x7.0 m. boyutlarında dikdörtgen taban alanına oturan iki katlı bir yapıdır.

Sebilküttabın zemin katında cadde üzerindeki doğu cephesinde sebil/çeşme; kuzey cephesinde muvakkithane, üst katında ise kütüphane yer almaktadır. Kurşun kaplı ahşap bir çatı ile örtülmüş olan yapının moloz taş ve tuğla ile örülmüş olan duvarları 60 cm kalınlığında olup içi sıvalı, dışı mermerle kaplanmıştır.

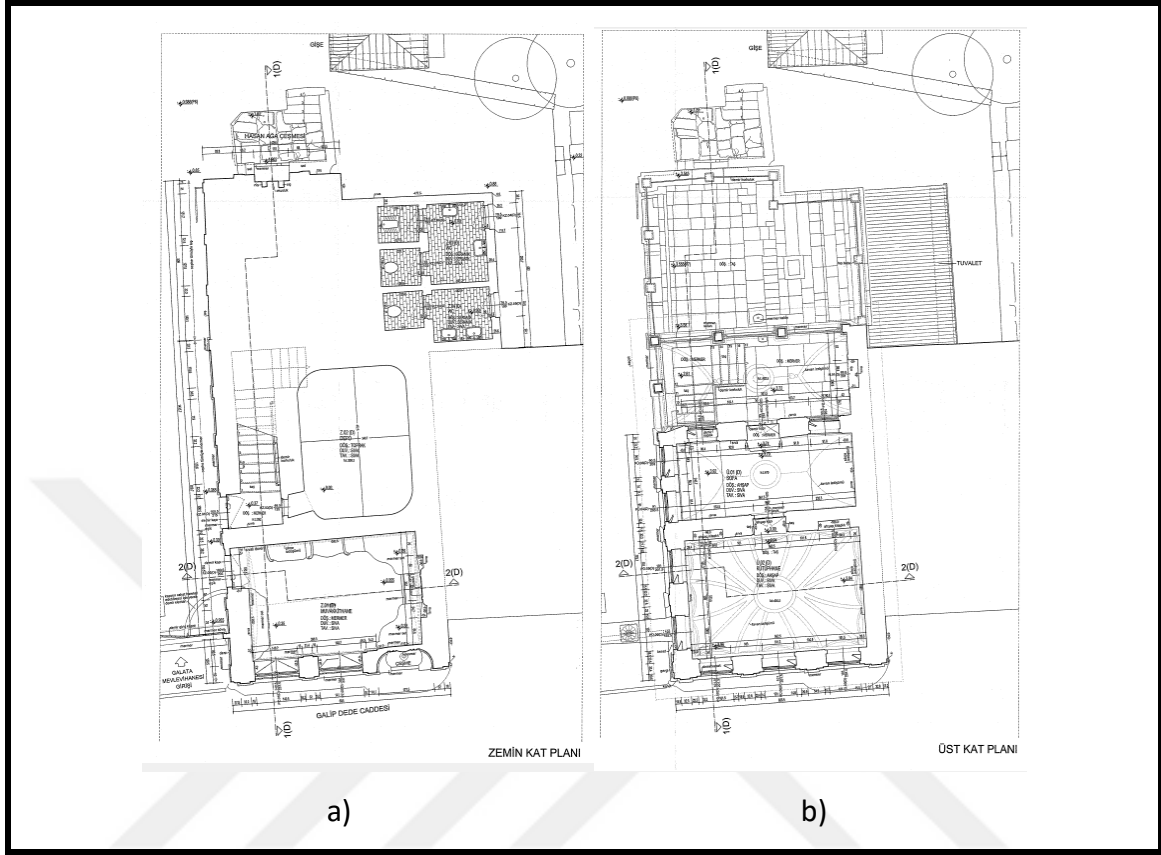
Şekil 3.81 Galata Mevlevîhânesi

a); b); c) Halet Efendi Sebilküttabı (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Batı cephesi komşu dükkânlara bitişik olduğundan iki katta da sağır bırakılmıştır. Galipdede Caddesi'ne bakan doğu cephesinde sebil ve muvakkithanenin girişi bulunmaktadır. Caddeye bakan duvarda iki sebil penceresi ve bir çeşme yer almaktadır.

Kuzey cephedeki ilk kapıdan muvakkithaneye ulaşılmaktadır. Muvakkithanede su haznesine komşu olan duvar boyunca uzanan mermer tezgâhların üzerine saatler konmaktadır. Muvakkithanenin kapısının tam karşısında çeşme caddeye bakan duvarında da sebil yer almaktadır. Muvakkithanenin kapısının iç avluya bakan tarafında üst kata çıkan merdivenlerin sofasına açılan bir kapı; merdivenleri çıkmadan kapının tam karşısında da işlevini kaybederek depo halini almış hatta karakol olduğu dönemlerde nezarethane olarak kullanılmış olan Hasan Ağa Çeşmesi'nin su haznesi bulunmaktadır. Üst kata erişimi sağlayan merdivenler aracılığı ile kütüphanenin kuzeyindeki beş tane basık kemerle gölgelendirilmiş olan sofaya ulaşılmaktadır. Üç adet

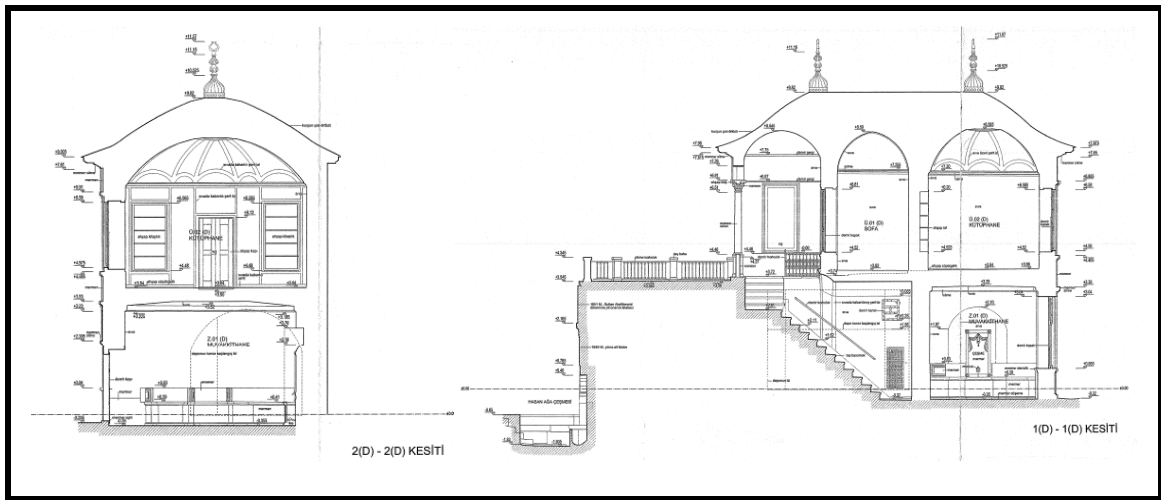
aynalı tonozla örtülmüş olan sofaya Hasan Ağa Çeşmesi'nin üstündeki alan teras olarak kullanılarak sebilküttaba dâhil edilmiştir.

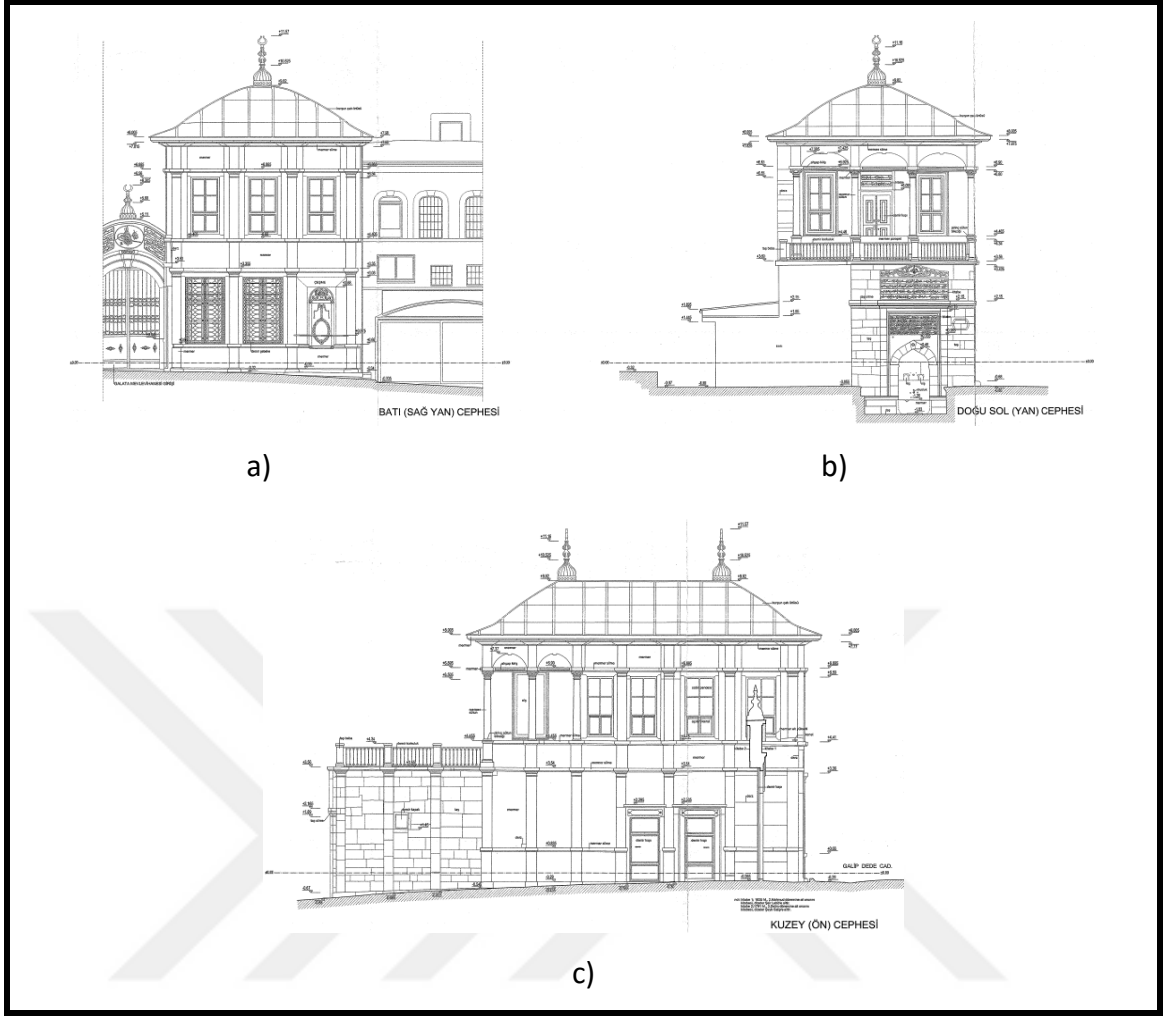
Şekil 3.82 Galata Mevlevîhânesi

a) Halet Efendi Sebilküttab Restorasyonu Zemin Kat Planı [121];

b) Halet Efendi Sebilküttab Restorasyonu Üst Kat Planı [121];

Şekil 3.83 Halet Efendi Sebilküttab Restorasyonu Kesitler [121]

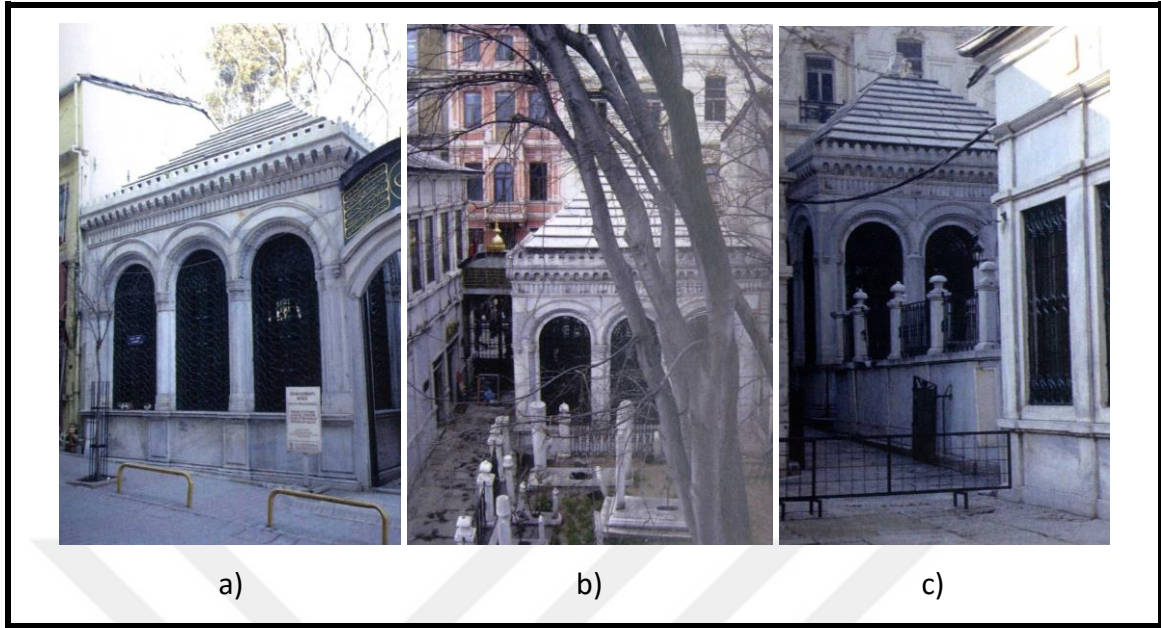

Şekil 3.84 Galata Mevlevîhânesi

- a) Halet Efendi Sebilküttâb Restorasyonu Batı Cephesi [121];
- b) Halet Efendi Sebilküttâb Restorasyonu Doğu Cephesi [121];
- c) Halet Efendi Sebilküttâb Restorasyonu Kuzey Cephesi [121]

Kuzey duvarında yer alan kütüphane girişinin yanlarında birer pencere, girişin üzerinde ise Yesarizade Mustafa İzzet tarafından talik hattıyla yazılmış Halet Efendi'nin sözlerinin bulunduğu manzum kitabe yer almaktadır. Kütüphane ön giriş ve ana mekân olmak üzere birbirini izleyen dikdörtgen planlı iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden ilki mektep, ikincisi ise kütüphane olarak kullanılmıştır. Güney cephe sağır bırakılmış mekânların aydınlatılması diğer cephelere bakan toplam yedi adet pencere ile sağlanmıştır. Yapı iki katlı çatı örtüsüne sahiptir ve iç mekânlarda kubbe olan ilk örtünün üzeri beşik tonoz ile kapatılmıştır.

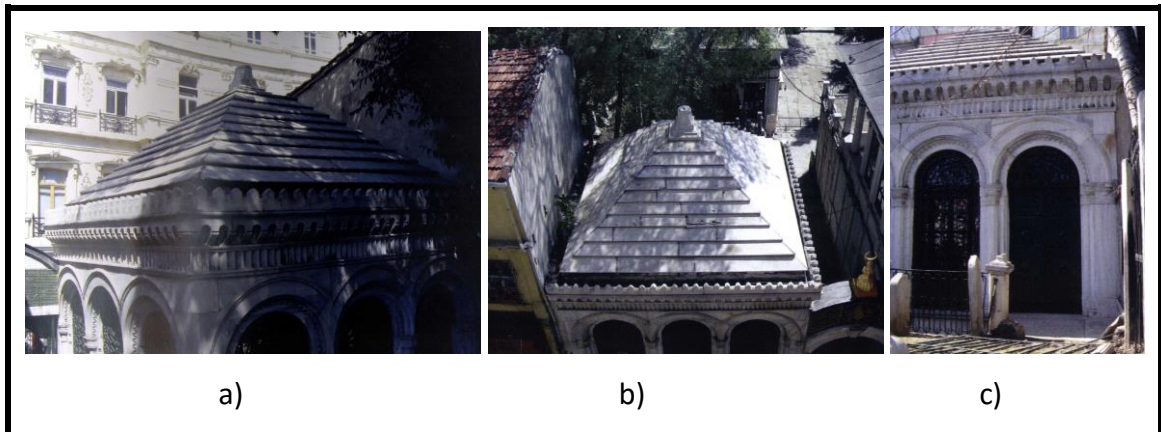
Halet Efendi Türbesi (1819) / Şeyh Seyyid Kedretullah Dede Efendi Türbesi (1880'ler)

Şekil 3.85 Galata Mevlevîhânesi

a); b); c) Halet Efendi Türbesi (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

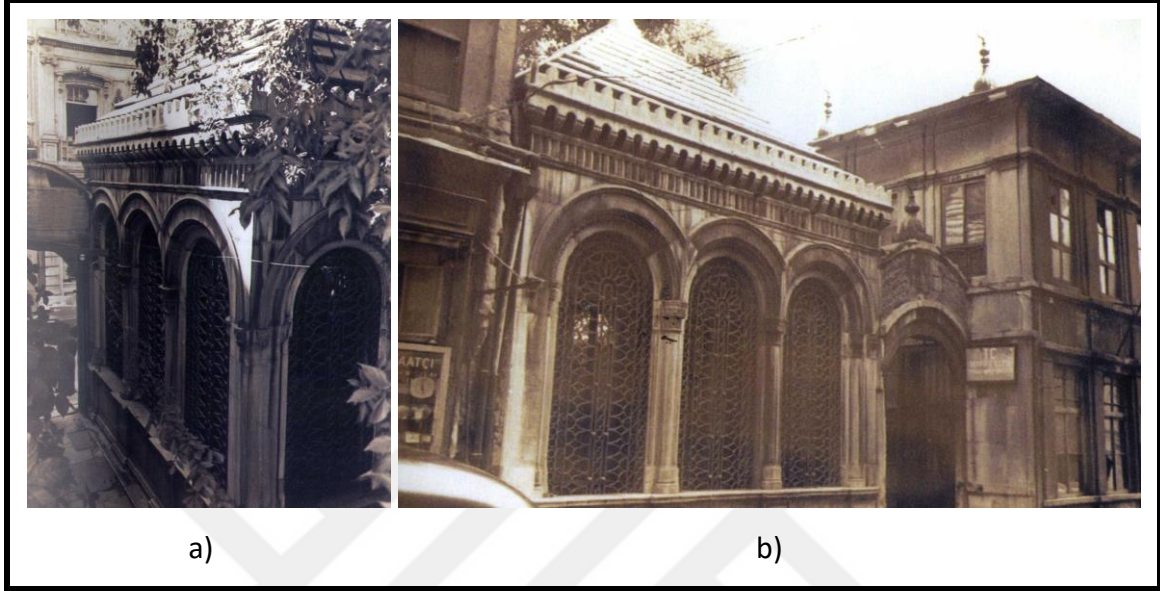
Sonradan yerine Şeyh SeyyidKedretullah Dede Efendi Türbesi'nin inşa edildiği Halet Efendi'nin kendisi ve ailesi için yaptırdığı açık türbe; cümle kapısının sol tarafında yer almaktaydı. Sebil pencereleri ile aynı ebatta ve buradakilerin eşi olan şebekelerle donatılmış pencerelerin sıralandığı mermer kaplı bir duvardan oluşuyordu. Duvarın üstünde kurşun kaplı bir harpuştanın uzandığı ve girişin batı duvarında yer aldığı bilinmektedir [4].

Şekil 3.86 Galata Mevlevîhânesi

a); b); c) Halet Efendi Türbesi (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Halet Efendi'nin açık türbesinin üzeri kapatılmış ve türbe kapalı türbeye dönüştürülmüştür. 6.5x6.5 m boyutlarındaki kare bir tabanlı türbenin 65 cm kalınlığında moloz taş ve tuğla ile örülmüş olan duvarları içeriden sıvanmış dışarıdan ise üç cephesi mermer ile kaplanmıştır.

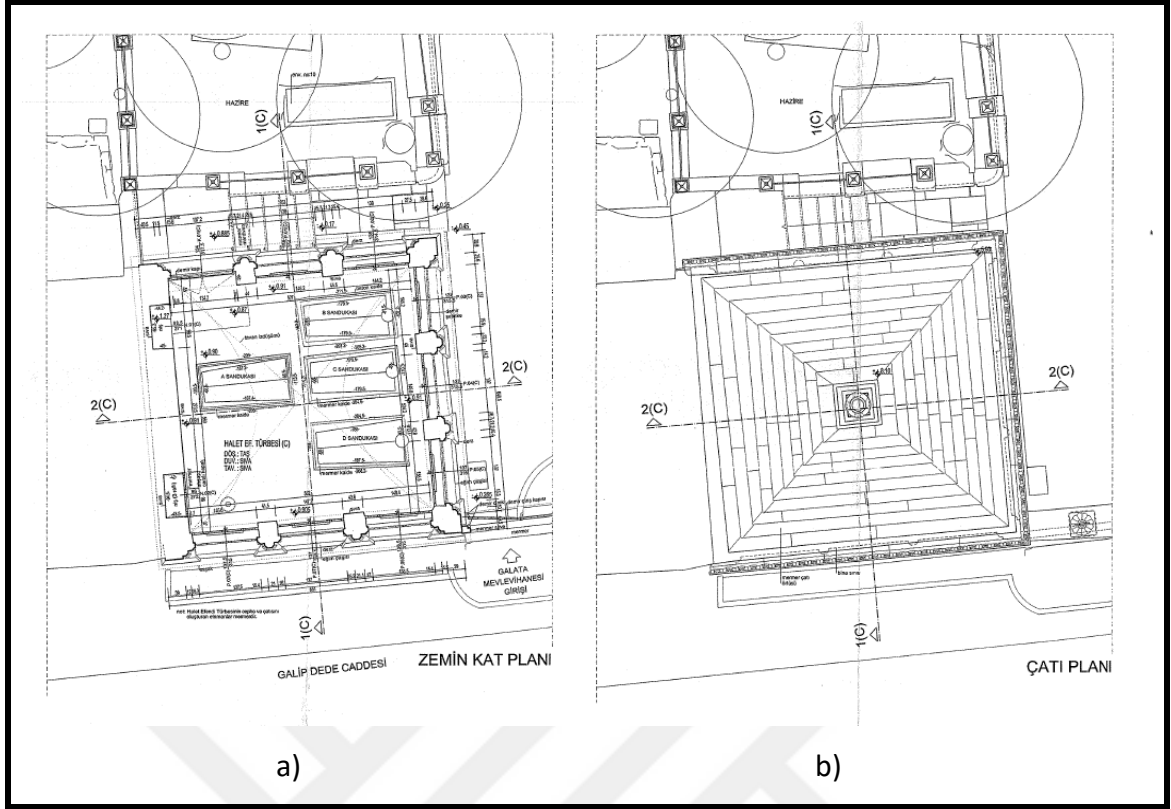

Şekil 3.87 Galata Mevlevîhânesi

a) Halet Efendi Türbesi iç avludan görünüşü 1937 [110];

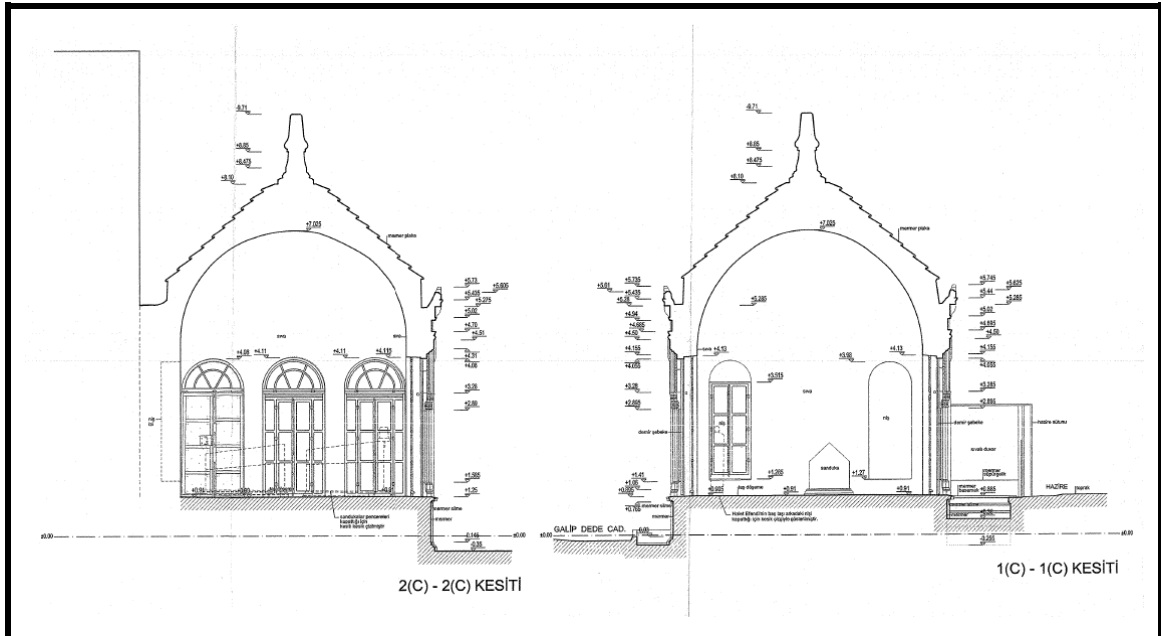
b) Halet Efendi Türbesi caddeden görünüşü 1944 [114]

Türbenin güney cephesinde üç adet yuvarlak kemerli açıklık meydana getirilmiş bunlardan ilkinin içine giriş diğer ikisinin içine de girişin yanındaki demir parmaklıklı iki pencere yerleştirilmiştir. Kuzey ve batı cephelerinde üçer adet pencere yer alırken, türbenin dükkânlara bitişik olan doğu cephesi ise sağır bırakılmıştır. Birbiri üstüne bindirilmiş mermer levhalardan oluşan tekne tonoz ile örtülen türbenin tepe noktasına da destarlı bir “Mevlevî Tacı” biçiminde taştan yontulmuş bir âlem yerleştirilmiştir.

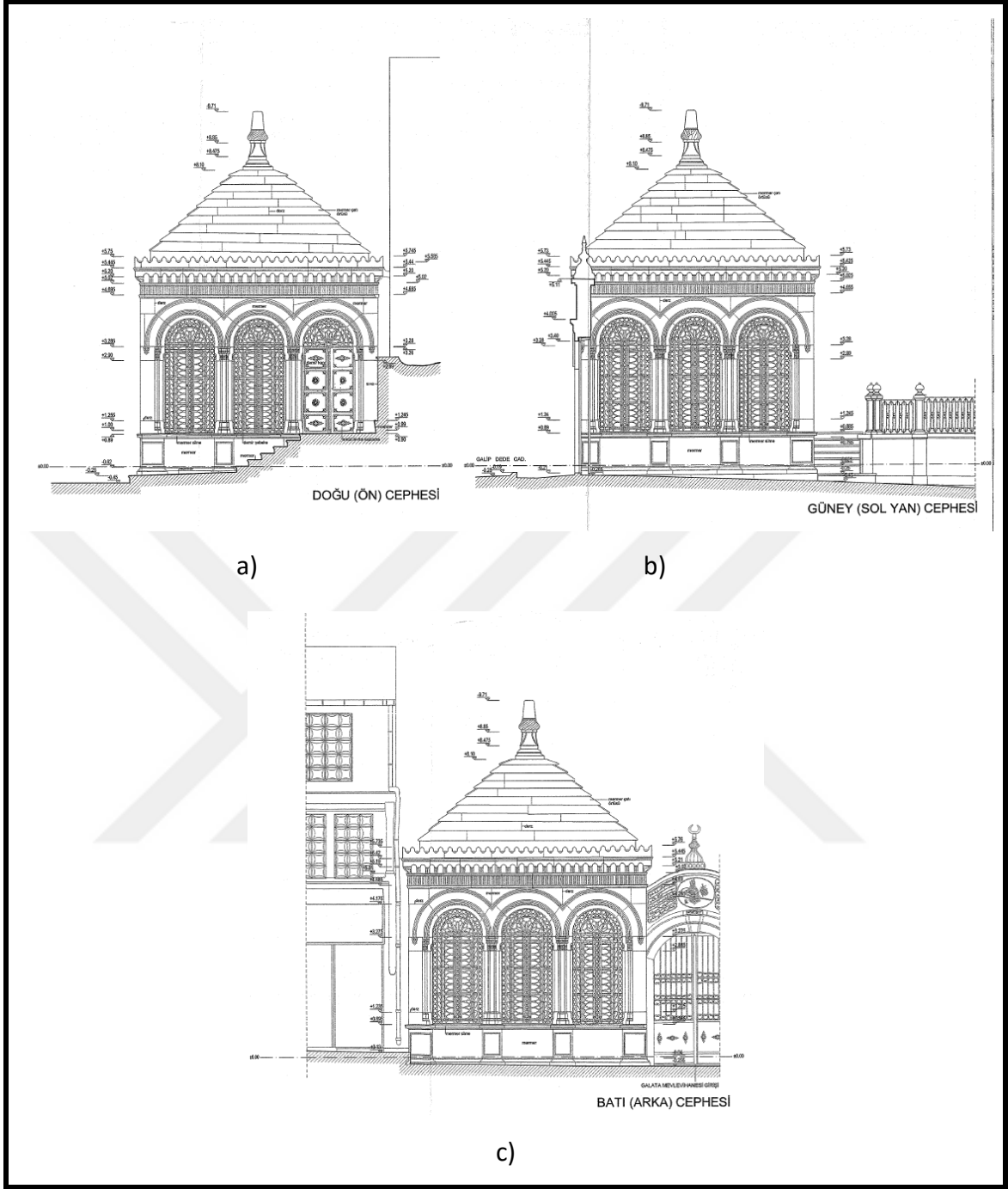

Şekil 3.88 Galata Mevlevîhânesi

- a) Halet Efendi Türbesi Restorasyonu Zemin Kat Planı [121];
b) Halet Efendi Türbesi Restorasyonu Çatı Planı [121]

Şekil 3.89 Galata Mevlevîhânesi Halet Efendi Türbesi Restorasyonu Kesitler [121]

Şekil 3.90 Galata Mevlevîhânesi

- a) Halet Efendi Türbesi Restorasyonu Doğu (Ön) Cephesi [121];
- b) Halet Efendi Türbesi Restorasyonu Güney (Sol Yan) Cephesi [121];
- c) Halet Efendi Türbesi Restorasyonu Batı (Arka) Cephesi [121]

Adile Sultan Sarnıç ve Şadırvanı (1847)

Şekil 3.91 Galata Mevlevîhânesi

a); b) Adile Sultan Şadırvanı (Gülsün Tanyeli Arşivi [110])

Şekil 3.92 Galata Mevlevîhânesi

a); b) Adile Sultan Şadırvanı (M. Raif Doğan Mimarlık 17.03.2005 / 22.03.2005) [116]

Sultan II. Mahmud'un kızı Adile sultan tarafından 1847 yılında yaptırılan sarnıç ve şadırvan avlunun güneyinde yer almaktadır. Tonoz örtülü olduğu anlaşılan sarnıcın üstü avlu kotundan bir miktar yüksekte kalan bir sofa şeklinde değerlendirilmiştir. Çukurda kalan harem yönünden de basamaklarla çıkılan bu sofada beyaz mermerden yapılmış bir bilezik ile şadırvan yer almaktadır [4].

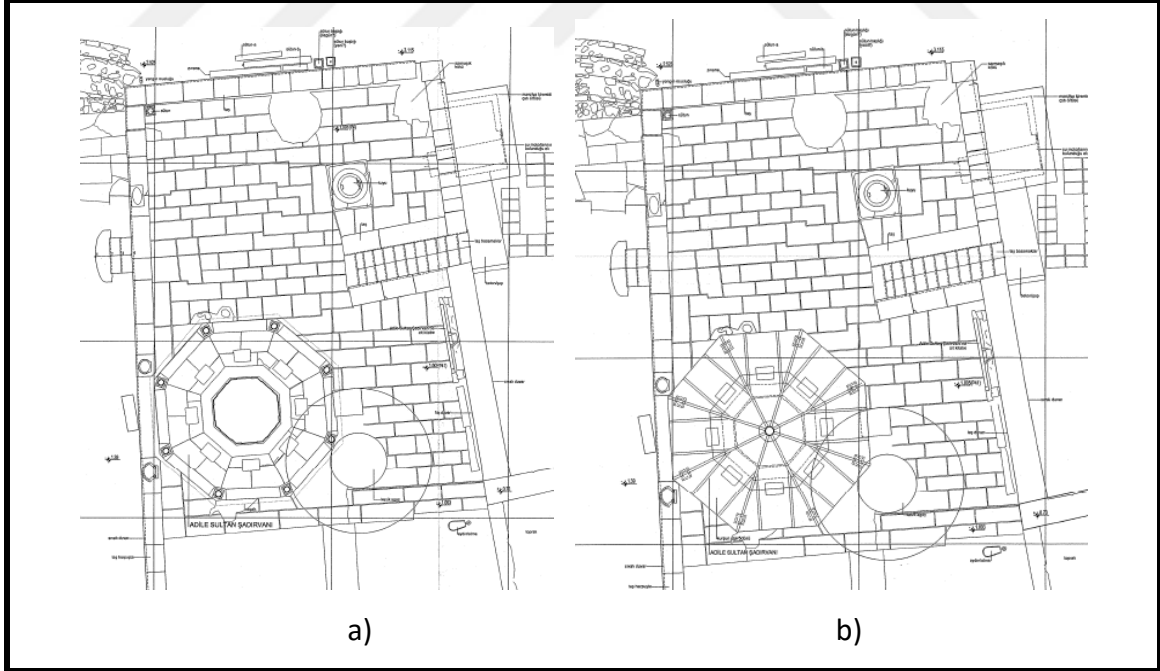
Sekiz adet sütunun üzerine oturan ahşap çatı ile örtülmüş olan şadırvan, sekizgen prizma biçiminde bir hazneye sahiptir. Haznenin her bir yüzünde beyzi madalyonlar içine yerleştirilmiş toplam sekiz adet musluk bulunmaktadır. Mehmed Rifat tarafından talik hatla yazılmış, Ahmed Sadık Ziver Paşa'ya ait metni içeren kitabe levhasında beyzi bir madalyon içinde Abdülmecid Tuğrası yer almaktadır.

Şekil 3.93 Galata Mevlevîhânesi

a) Adile Sultan Şadırvanı 1847senesine ait kitabe fotoğrafı [114];

b) Adile Sultan Şadırvanı 2000 senesine ait kitabe fotoğrafı [110]

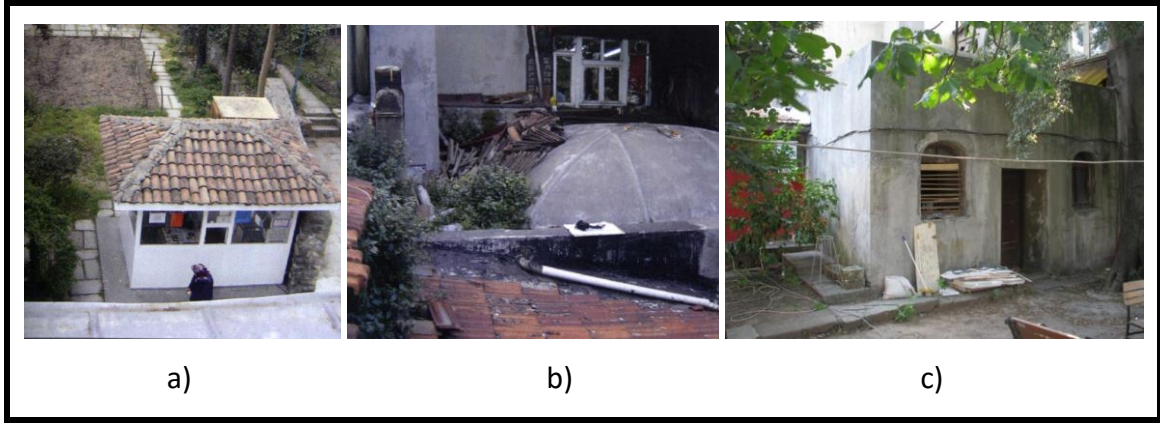

Şekil 3.94 Galata Mevlevîhânesi

a) Adile Sultan Şadırvanı Restorasyonu Zemin Kat Planı [121];

b) Adile Sultan Şadırvanı Restorasyonu Çatı Planı [121]

Çamaşırhane (1847)

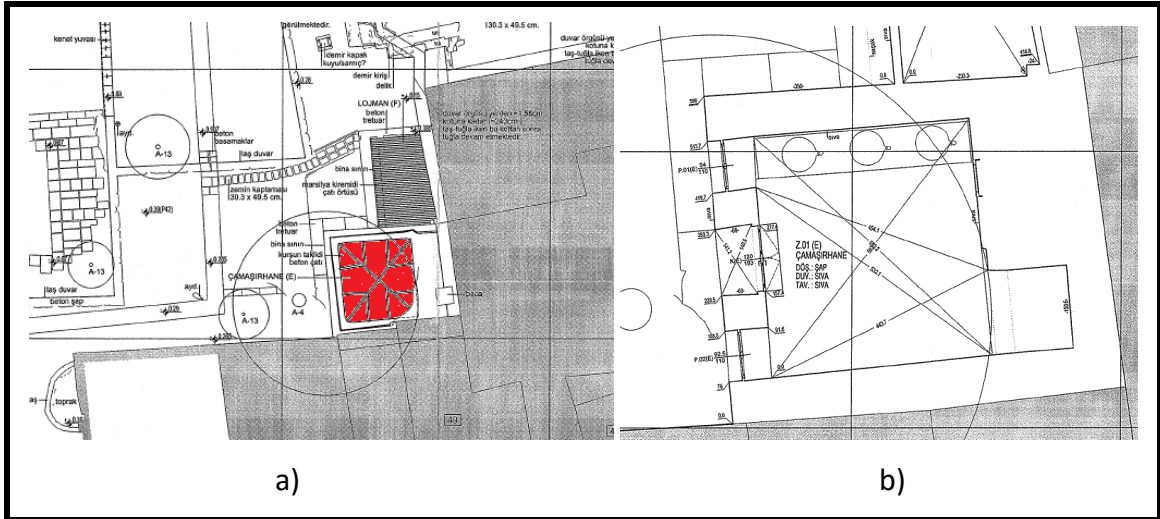
Şekil 3.95 Galata Mevlevîhânesi

a) Çamaşırhane (12.04.2005) [116];

b) Çamaşırhane (30.05.2005) [116];

c) Çamaşırhane (17.03.2005) [116]

Avlunun güneybatı köşesinde yer alan çamaşırhane, dikdörtgen planlı, beşik tonozlu ufak bir yapıdır. Moloz taş ve tuğla örgülü duvarları sıva ile kaplı olan yapıya üç basamaklı taş bir merdiven ile inilmektedir. Doğu cephesinin ortasında giriş kapısı ve iki yanında basık kemerli birer penceresi bulunmaktadır. Girişin hemen sol tarafında doğu duvarı boyunca mermer bir tezgâh uzanmaktadır. Kuzeybatı köşesinde kemerli bir ocak ile yanındaki duvarlarda nişler sıralanmaktadır.

Şekil 3.96 Galata Mevlevîhânesi

a) Çamaşırhane Rölövesi Vaziyet Planı [121]; b) Çamaşırhane Rölövesi Planı [121]

3.2.04 İSTANBUL MEVLEVÎHÂNELERİ: YENİKAPI MEVLEVÎHÂNESİ

Adı Yenikapı Mevlevîhânesi

İlçe Zeytinburnu

Mahalle Merkezefendi

Cadde Mevlevîhâ Caddesi

Yapım Yılı 1597-98

Yaptıran (Banisi) Yeniçeri Kâtibi

Malkoç Mehmed
Efendi

Günümüzdeki Fatih Sultan Mehmet

İşlevi Vakıf Üniversitesi

Ekler C-1, C-2, C-3

Şekil 3.97 Yenikapı Mevlevîhânesi hünkâr mahfilinden geçilen odanın 1940 senesine ait bir fotoğrafı-dış cephe [114]

TARİHÇE

Sur dışında geniş arazilerin ortasına kurulan ve altı dönümlük parsel alanına sahip olan Yenikapı Mevlevîhânesi, 7 Şubat 1598 tarihinde Marmara kıyısından Haliç'e kadar kesintisiz uzanan muazzam bir mezarlık sahası ile bağlar, bahçeler ve kırlar ile kaplı diğer bir sahanın sınırında Malkoç Efendi'nin yazlık bahçesinde kurulmuştur.

Malkoç Mehmed Efendi 1603/4 'te çevrede bulunan ve kendi mülkü olan birçok bağ ve bahçeyi mevlevihaneye bağışlayarak tekkenin arazisinin genişletmiştir [96]. 1608 tarihinde Malkoç Mehmet Efendi vakfiyeyi Rumeli Kazaskeri Es'adîbn-i Sadeddin Efendi'ye tescil ettirmiştir. Bu tescile göre bir mescit, bir semahane, bir matbah, bir somathane ve yirmidört adet derviş hücresi bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde ise Yenikapı Mevlevihanesi'nin, semahanesi, imarethanesi ve yetmiş kadar derviş hücresi olan bir dergâh olduğundan bahsedilmiştir [68].

Muhtemelen ilk yapıldığında ahşap olan ve zamanla harap olan semahane, XII. Postnişin Şeyh Seyyid Ebubekir Dede Efendi zamanında, Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa tarafından 1731-32’de eski haline uygun olarak biraz da genişletilerek yeniden inşa edilmiştir [96]. Mescit ile ilgili yapıldığı dönemdeki durumuna ilişkin herhangi bir belge ya da bilgi yoktur.

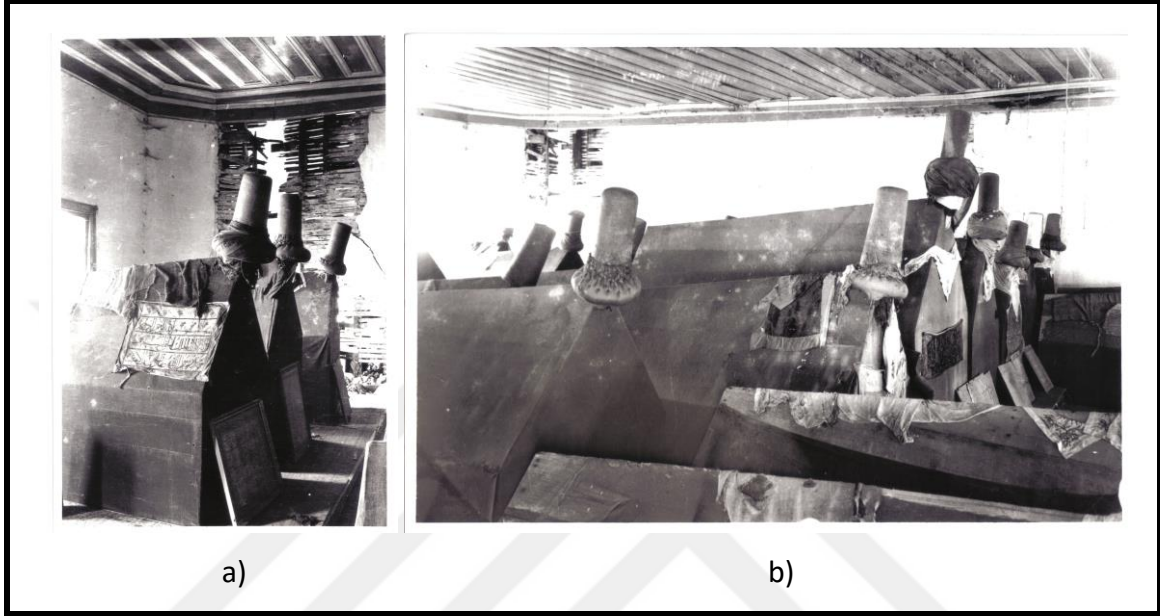
Şekil 3.98 Yenikapı Mevlevîhânesi semahane ve şerbethanesi [110]

Yine Malkoç Mehmed Efendi II. Postnişin Doğani Ahmed Dede Efendi’nin şeyhliği sırasında, günümüzde helaların bulunduğu yerde, şeyhlerin konaklaması amacıyla bir köşk yaptırmıştır. Bu köşk mevlevihanenin ilk harem dairesi olarak bilinmektedir. Yine aynı dönemde Doğani Ahmed Dede Efendi’nin damadı Hacı Mehmed Efendi ile Sultan IV. Murad mevlevihaneye birçok bağış ve yardım yapmıştır [96].

Dedegan hücreleri, 1754-55 tarihinde Sadrazam Naili Abdullah Paşa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Doğani Ahmed Dede’nin damadı, Mehmed Efendi dergâha bazı bağışlarda bulunmuş ve hücrelerin genişletilmesi ve ilavesi hususunda hizmet etmiştir [96].

O zamana kadar ‘Doğani Dede Türbesi’ olarak anılan gayet dar, basık tavanlı, uzun ve içinde ancak dokuz adet kabrin bulunduğu türbe, Şeyh Ali Nutki Efendi’nin babası, mevlevihanenin aşçı dedesi Sahih Ahmed Dede’nin gayretleriyle Veziriazam İzzet Mehmed Paşa’nın masrafları karşılaması sayesinde 1774 yılında genişletilerek tamir edilmiştir. Genişletme arka bahçeden bir miktar yerin ilave edilmesiyle olmuş, türbe

böylece bugünkü sınırlarına kavuşmuştur [96]. Matbâh-ı şerif ve meydan odası XVII. yüzyıl başlarında Kâtip Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. Bu mekânlar mevlevihanenin önemli birimlerindendir. Matbâh-ı şerifin ilk yapılan hali günümüze gelmediği için taşıyıcı sistemiyle ilgili kesin bir kaniya varılamamakla birlikte ahşap olarak yapıldığı bilinmektedir [96].

Şekil 3.99 Yenikapı Mevlevîhânesi

a); b) Türbe iç mekânına ait fotoğraf [114]

Semahane, türbe ile çevresindeki müstemilat zamanla harap olduğundan, Sultan II. Mahmud tarafından yenilenmiştir. Zamanın Şehremini Hayrullah Efendi 30 Haziran 1815 (4 Saban 1231)'de dergâha gelip gerekli keşfi yaptırmış, 15 Temmuz'da eski semahanenin yıkımına başlanıp 18 Temmuz'da temel atma töreni yapılmıştır. Şeyh Seyyid Abdülbaki Dede Efendi (1765/66-1821)'nin başkanlığında cereyan eden temel atma töreninde, Tevkii Halet Efendi (1760-1823) ile Şehremini Hayrullah Efendi semahane köşesine yakın bir yerden çıkarılan ilk taşı temele yerleştirmişlerdir [96].

Semahane'nin tamir ve tezyinat işleri 1816 yılında (5 Rebiyülevvel 1232) bitmiştir. Sultan II. Mahmud tarafından, semahane 1837/1838'de ikinci kez yenilenmiştir [4].

Semahane ve türbenin 1962'de yanmadan önceki son şekillerini; ana hatları ile plan şemalarını 1816-1817 yılında aldıkları; iç taksimatın, mimari detayların ve süslemenin

ise 1837-38’de şekillendiği kabul edilebilir. Semahanenin hünkâr girişinin ve belki de hünkâr mahfilinin bu ikinci tamirat sırasında yapıldığı düşünülebilir [4].

Şekil 3.100 Yenikapı Mevlevîhânesi

a) Semahane giriş kapısı ve sema alanını çevreleyen parmaklıklar [114];

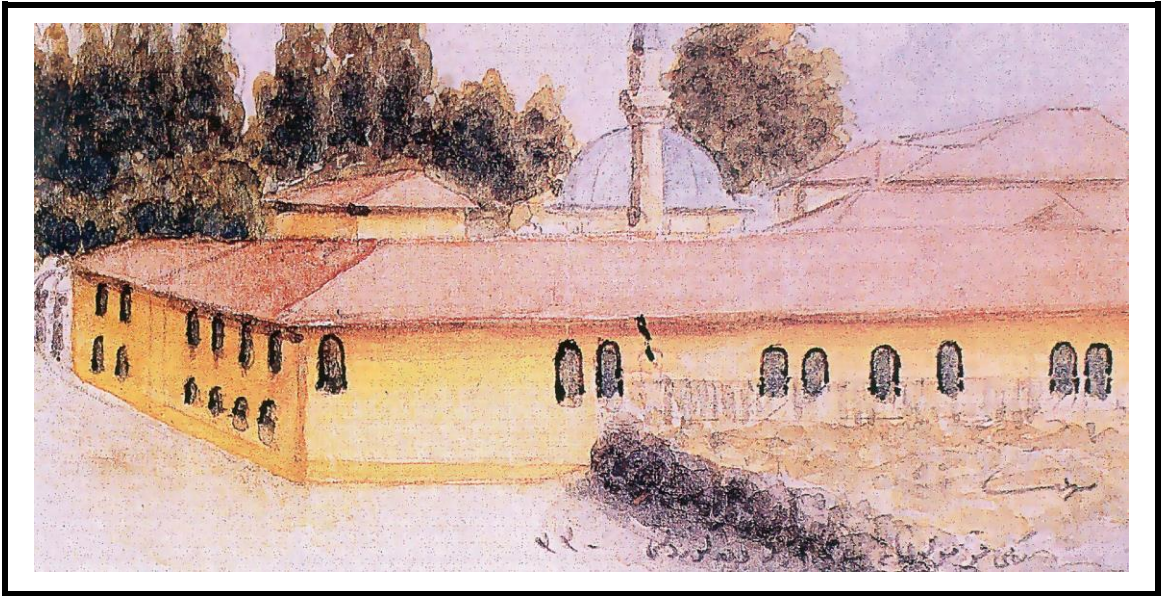
b) Niyaz penceresi [114]

Kaynaklara göre İstanbul’da son dönemin en kalabalık tekkesi olan mevlevihane çeşitli dönemlerde yangınlar geçirmiş ve onarımlar görmüştür. Bu onarımların en kapsamlıları Sultan II. Mahmud (1816-17 ve 1837-38) döneminde yapılmıştır. Sultan Abdülmecit 1845’te müştemilatın tamirini ve dergâhın çevre duvarlarının inşasını yaptırmıştır. 1845’ten itibaren mevlevihanenin gelişim aksları şekillenmeye başlamış, özellikle hazirenin dergâh içinde kapladığı alan bu yıllarda belirgin bir mekân olma niteliği kazanmıştır. Abdülmecid (1839-1861) döneminde başka hangi yapılarda değişikliklerin yapıldığı bilinmemektedir [4].

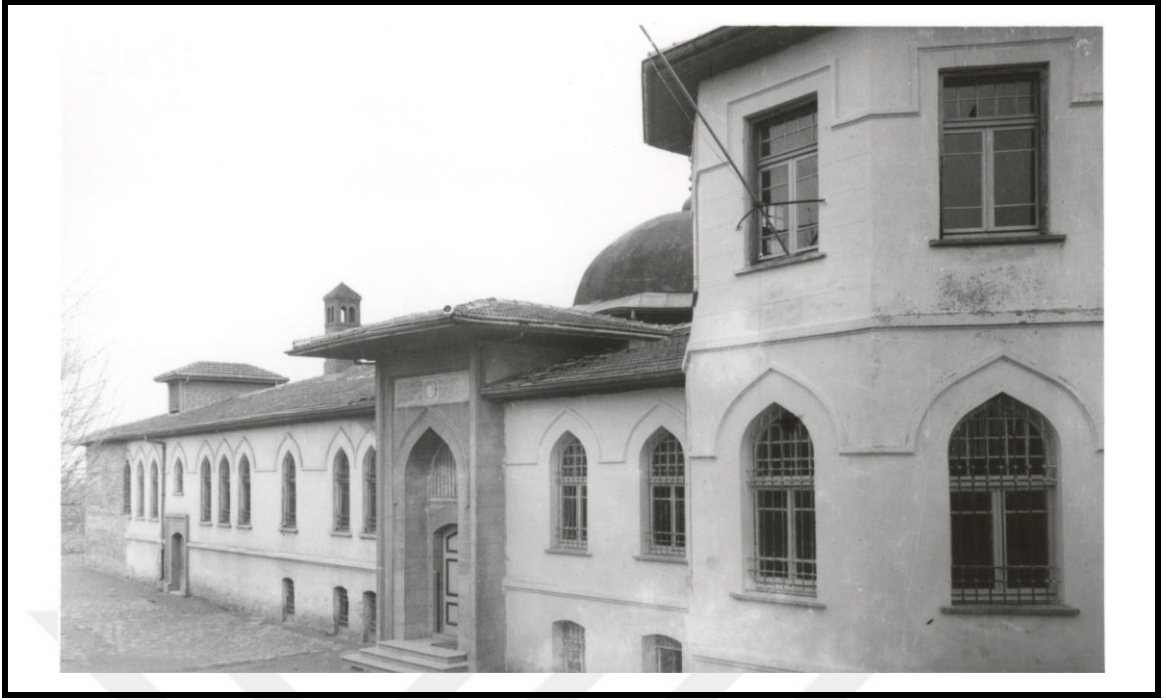

Şekil 3.101 Yenikapı Mevlevîhânesi muvakkithane–cümle kapısı-sebil grubu [110]

Sultan Abdülmecit devrinde, Maliye Nazırı Abdurrahman Nafiz Paşa, mevlevihaneye 1848-49'da bir muvakkithane–sebil grubu ile 1850-51'de kütüphane inşa ettirmiştir. Abdurrahman Nafiz Paşa, kütüphanenin bitişiğinde etrafı mermer sütunlu ve parmaklıklı ve üstü kafes örtülü türbede defnedilmiştir [96].

Şekil 3.102 Süheyl Ünver'in çizgileriyle Yenikapı Mevlevîhânesi [123]

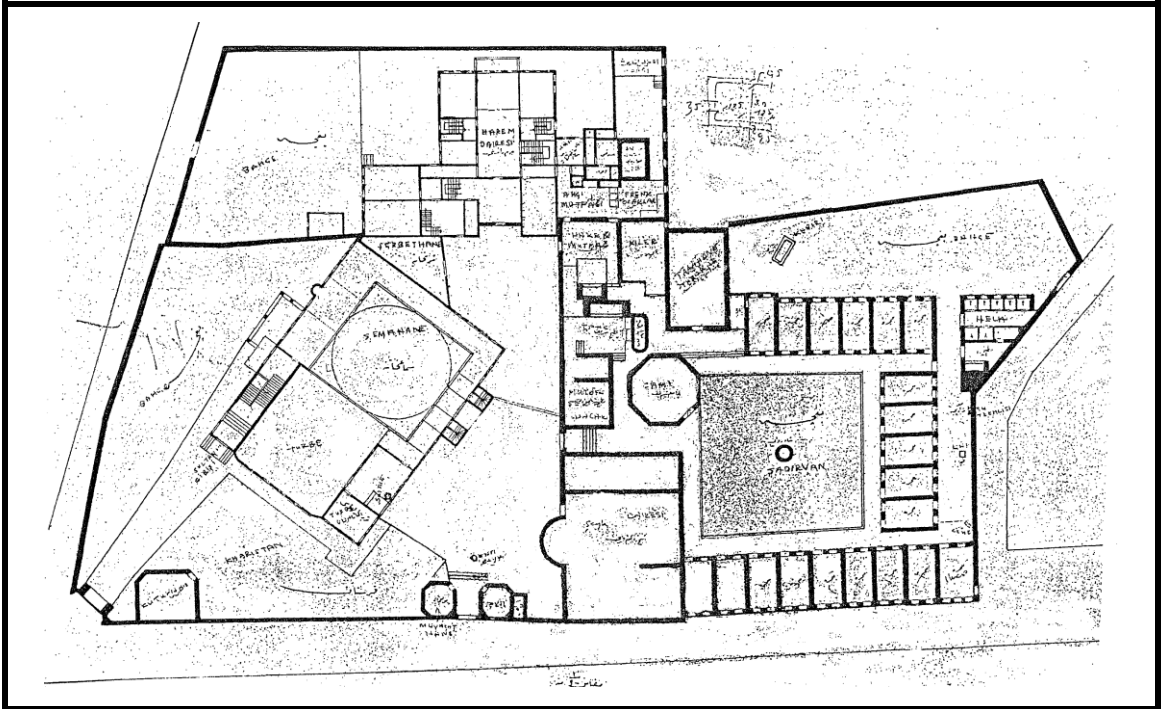
Şekil 3.103 Yenikapı Mevlevîhânesi Selamlık Binası avlu (doğu) cephesi [121]

Dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid mevlevihaneye ilgi göstermemiştir. 1909'da tahta çıkan Sultan V. Mehmet Reşad Mevlevihanenin yanar bölümlerini yeniden inşasına başlatmıştır. 26 Nisan 1910'da enkaz kaldırılmış, Konya Mevlana Tekkesi Postnişini Abdülhaim Çelebi, Sabık Şeyhülislam Sakip Mola Bey, Yenikapı ve Bahariye Mevlevihane Şeyhleri Mehmet Abdülbaki ve Hüseyin Fahrettin, Galata Mevlevihanesi Şeyhi Veled Çelebi, Üsküdar Mevlevihanesi Şeyhi Azmi Efendizade Ahmet, diğer tarikatlardan bazı asitane şeyhlerinin ve evkaf Nezareti baş Mimarı Kemalettin Bey'in katılması ile temel atma töreni gerçekleştirilmiştir. Sultan V. Mehmet Reşad yanar mescidi, şeyh dairesini, dedegan hücrelerini, somathaneyi, mutfak ve kileri kâgir olarak, yeniden Mimar Kemalettin Bey'e inşa ettirmiştir. Yanar ahşap çatılı mescidin yerine kâgir ve kubbeli mescit yaptırılmış ve daha önce mevcut olmayan minare eklenmiştir. 1906 yangınından sonra muvakkithane dervişler tarafından kullanılmıştır. 1911 tamiratından sonra kütüphane ve muvakkithane günümüze gelmiş olup sebil zamanla ortadan kalkmıştır [96].

Şekil 3.104 Yenikapı Mevlevîhânesi sebilin yıkılmış görüntüsü [110]

Yanan bölümlerin inşaatı 1911 yılında tamamlanmış ancak, semahane türbe, harem dairesinin inşaatı bir süre daha devam etmiştir. Bu önemli tamirat dergâhın son postnişini Abdülbaki Dede'nin döneminde tamamlanmıştır [68]. Mevlevîhâne 4 Eylül 1913'te tekrar bir yangın geçirmiş ve tamir edilmiştir. Mimar Kemalettin Bey'in hazırladığı plan şemasında mevlevihanenin bütün bölümleri ana hatlarıyla görülmektedir.

Şekil 3.105 Yenikapı Mevlevîhânesi Mimar Kemaleddin Projesi [121]

Yenikapı Mevlevihanesi'nin kuruluşundan 1906 yılı yangınına kadar geçen süre içerisinde geçirdiği tamiratlar bilinmekle birlikte, plan şeması, yapısal özellikleri ve boyutlarını anlatan belgeler bulunmamaktadır [4].

Tekkelerin 1925 yılında kapatılmasından sonra semahane ile türbe kullanılmadığından harap olmaya başlamıştır. 1911 yılında yaptırılan kâgir bölümler ise önce ilkökul daha sonra ise "Mevlanakapı Yetiştirme Yurdu" olarak kullanılmıştır. Bir ara Yenikapı Mevlevihanesi'nin bahçesine sağır ve dilsiz okulu yapılması düşünülmüş, yetiştirme yurdu semahaneyi kullanmak istemiş fakat bu ilgili müze müdürlüğünce engellenmiştir. 9 Eylül 1961'de hünkâr mahfilinin altında çıkan bir yangın sonucu semahane, şerbethane ve türbesi tamamıyla yanmış, geriye mevlevihanenin (semahanenin) temelleri, çevresindeki mezarlık, kâgir kütüphane, iki giriş kapısı, muvakkithane ve bahçe duvarları kalmıştır.

Şekil 3.106 Yenikapı Mevlevîhânesi

a); b); c); d) Büyük yangından sonraki durum [121]

Mevlevihanenin 1980 yılından itibaren yetiştirme yurdu olarak kullanılmayan kâgir bölümleri, 1989 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir ettirilmeye başlanmış, fakat bu onarım yarım kalmıştır. 07.05.1997 tarihinde Yenikapı Mevlevihanesi'nin tekrar bir yangın daha geçirdiği belirtilmektedir. Bu yangında şeyh dairesinin ikinci kat döşemesi, merdivenleri ve çatısı yanmıştır. Döşeme kaplamaları ve doğramalar kullanılamaz hale gelmiş, duvar sıvaları dökülmüştür. Yangında ayrıca; kahve ocağının, matbahın ve meydan odasının döşemeleri ve çatıları yanmış ve kâgir duvarlar da zarar görmüştür. İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü mülkiyetinde bulunan yapıya yangından sonra 2004 yılına kadar hiçbir müdahale yapılmamıştır. İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce 01.09.2004 tarihinde yapının yangından hasar gören bölümü için kısmi güncel rölövesi hazırlanmış olup, 20.04.2005 tarihinde İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanmıştır ve yapının restorasyon uygulama işi Gür Yapı İnşaat Taahhüt Turizm Anonim Şirketi'ne ihale edilmiş ve 06.09.2005 tarihinde çalışmalara başlanmıştır. Yenikapı Mevlevihanesi özgün işlevini yitirdiğinden önceleri "Mevlevi Müzesi" olarak kullanılmasına karar verilmiş daha sonra ise Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'ne devredilmiştir. Yapı günümüzde üniversite tarafından kullanılmaktadır.

MEKÂNSAL TANIMLAMA

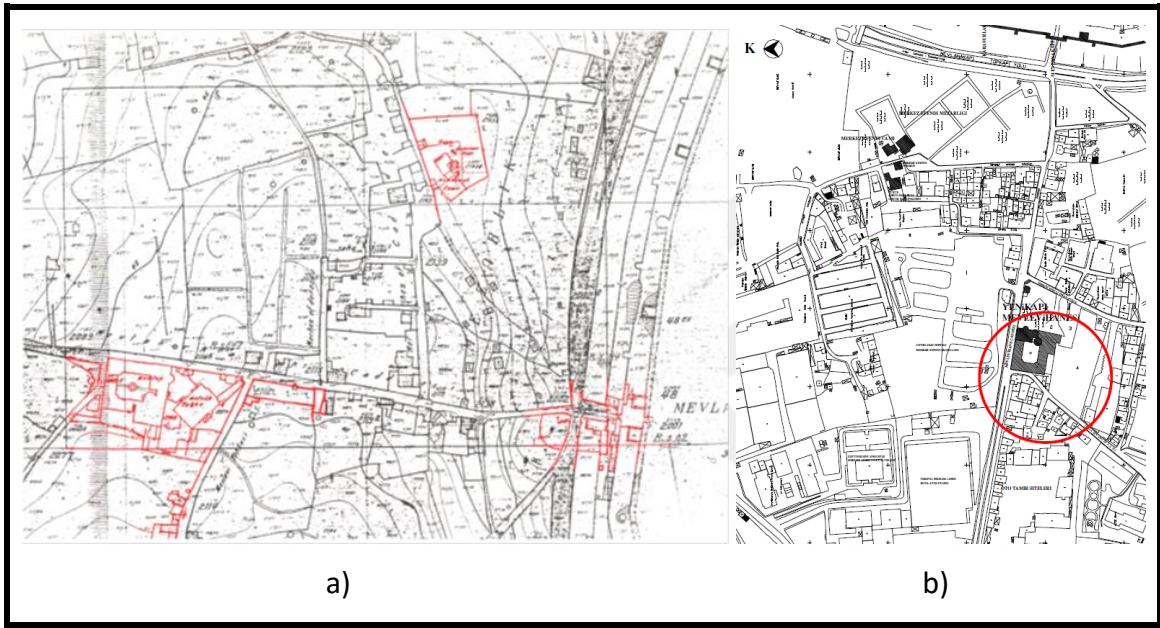
Konum:

İstanbul kara surlarında şehre giriş çıkışı sağlamak amacıyla yapılmış olan kapılardan Silivrikapı ile Topkapı arasındaki kapı; Bizans Dönemi'nde "Melandisia", "Porte de Reqium" ya da "Rhesium" olarak adlandırılmışken; Osmanlı Dönemi'nde "Yenikapı", ya da "Bab-ı Cedid" isimleriyle anılmıştır. Sur içi iskânını sur dışına bağlayan yolun üzerinde mevlevihanenin kurulmasıyla XVII. yüzyılın başlarından itibaren kapının ismi "Mevlevihane Kapısı" ya da aynı adı taşıyan diğer sur kapılarından ayırt edilebilmesi için "Mevlevihane Yenikapısı"na dönüşmüştür [4].

Günümüzde mevlevîhânenin kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda E5 karayolunun Topkapı-Cevizlibağ yönündeki yan bağlantı yoluyla kesişen Mevlevîhâne Caddesi yer alırken, batısında İETT Blokları Yolu ve oto tamir siteleri, güneyinde esnaf siteleri ve

Yenikozlu Mezarlığı, doğusunda ise Merkez Efendi Tekke Sokak ve sanayi tesisleri ile çevrelenmiştir [51].

İnşa edildiği dönemde geniş bir bahçe içerisinde konumlanmış olan Yenikapı Mevlevihanesi, külliye niteliği taşıdığından bu niteliğe uygun bir işlev şeması ve ihtiyaçlar doğrultusunda gelişmiş bir vaziyet planına sahiptir. Mevlevihane, kâgir selamlık, muvakkithane-sebil ve kütüphane binaları ile ahşap harem konağı, semahane-türbe binaları ve aralarında uzanan bahçelerden oluşmaktadır [4].

Şekil 3.107 Yenikapı Mevlevîhânesi

a) İstanbul Harita Şirketinin hazırladığı (1925-1930) Yenikapı Mevlevîhânesi ve yakın çevresini gösteren Keşfiyat Haritası [123];

b) Yenikapı Mevlevîhânesi'nin yakın çevresini gösteren harita [120]

Arazinin kuzeydoğu kısmında semehane-türbe binasına bağlı hünkâr girişi bulunmaktadır. Bu girişin güneyi yani Tekke Sokağı boyunca sağır avlu duvarı bulunmakta ve aynı girişten batıya doğru gidildiğinde sırasıyla Abdurrahman Nafiz Paşa Kütüphanesi ve Türbesi, hazirenin bir kısmını sınırlayan demir parmaklık, muvakkithane, cümle kapısı, sebil, kısa bir duvar (pencereli), selamlık, mescit, dedegan hücrelerini barındıran bir yapı kitlesi yer almaktadır.

Semahane-Türbe ve Şerbethane (1598)

Semahanenin kuzey ve güney cepheleri dışa açılmakta doğu cephesi türbeye, batı cephesinin ise bir kısmı hareme ulaşımı sağlayan şerbethaneye bitişiktir. Semahane-türbe yapısı 33.0x25.0 m. boyutlarında dikdörtgen bir plana sahiptir. Semahane ve türbe kısımları 20.0x16.0 m. boyutlarındadır ve içinde 14.0x14.0 m. ölçülerinde esas sema alanı bulunmaktadır.

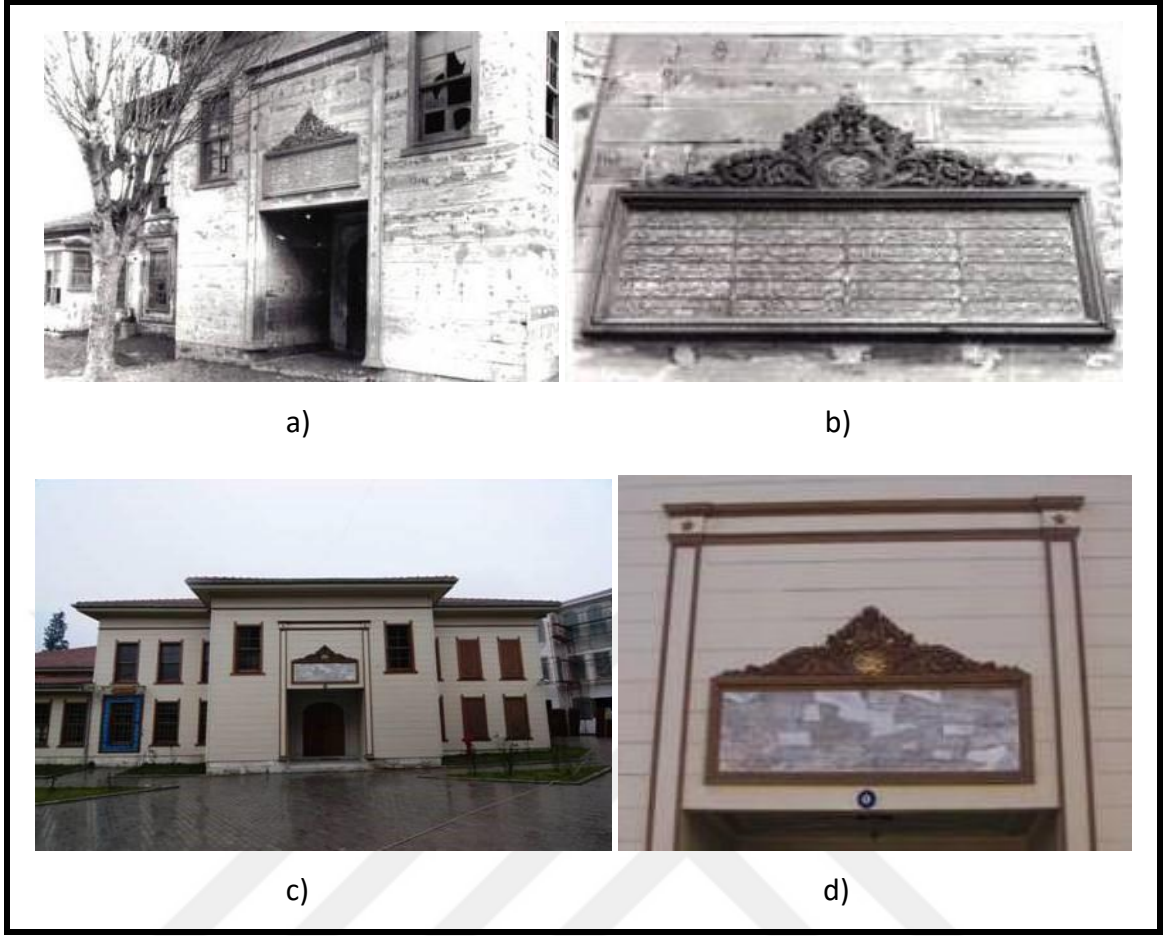
Şekil 3.109 Yenikapı Mevlevîhânesi

a) Türbe kısmı (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Semahane girişi (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Dikdörtgen planlı semahane-türbe yapısı moloz taş örgülü temeller üzerine ahşap karkaslı duvarlarla inşa edilmiştir. Dış cephede subasmana kadar taş duvar olarak üzeri ise saçak hizasına kadar ahşap kaplama olarak devam etmektedir. Dışarıdan ahşap kaplama olan duvarlar içeriden bağdadi sıvanmıştır. Yapının marsilya tipi kiremit ile örtülü ahşap kırma bir çatısı vardır.

Kuzeybatı cephesinde yer alan semahanenin ana giriş kapısı; bulunduğu cepheden dışa taşan iki merdiven kulesinin arasındaki eyvanın içine yerleştirilmiştir. Kapı basık kemerli ve iki kanatlıdır. Dış cephede iki kat yüksekliğinde ahşap sütunlarla vurgulanmış olan ana giriş sütunların üzerinde lento görünümünde silmelerle bir çerçeve meydana getirmiştir. Kapı boşluğunun üzerinde ahşap çerçeve içerisinde mermer panoya yazılmış talik hatlı manzum semahane kitabesi yer almaktadır.

Şekil 3.110 Yenikapı Mevlevîhânesi

a) Semahane giriş kapısı 1948 [114];

b) Semahane kitabesi 1948 [114];

c) Semahane giriş kapısı 2007 [121];

d) Semahane kitabesi 2007 [121]

Semahanenin iç mekânı iki katlıdır ve tam ortasında bulunan kare planlı esas sema alanına teğet yerleştirilmiş 14 m. çaplı bir daire ile sınırlandırılmıştır. Sema alanının etrafında on dokuz adet aralıkları yaklaşık 2.5 m. olan ahşap dikmeler yer almaktadır. Semahanenin üst katında orta mekânı üç yönden çevreleyen galeriler, kare kesitli ahşap dikmelere taşınmaktadır. Sema alanı; kible (güney), batı ve kuzey yönlerinde zeminleri bir seki yükseltilmiş mahfiller, doğu yönünde de türbe ile çevrelenmiştir. Mahfiller kuzeybatı ve güneybatı yönlerinde 3 m. güneydoğu yönünde ise 5 m. genişliğindedir. Mahfillerde dikmeler arası ahşap korkuluklarla, türbenin önü ise demir parmaklıklarla kapatılmıştır.

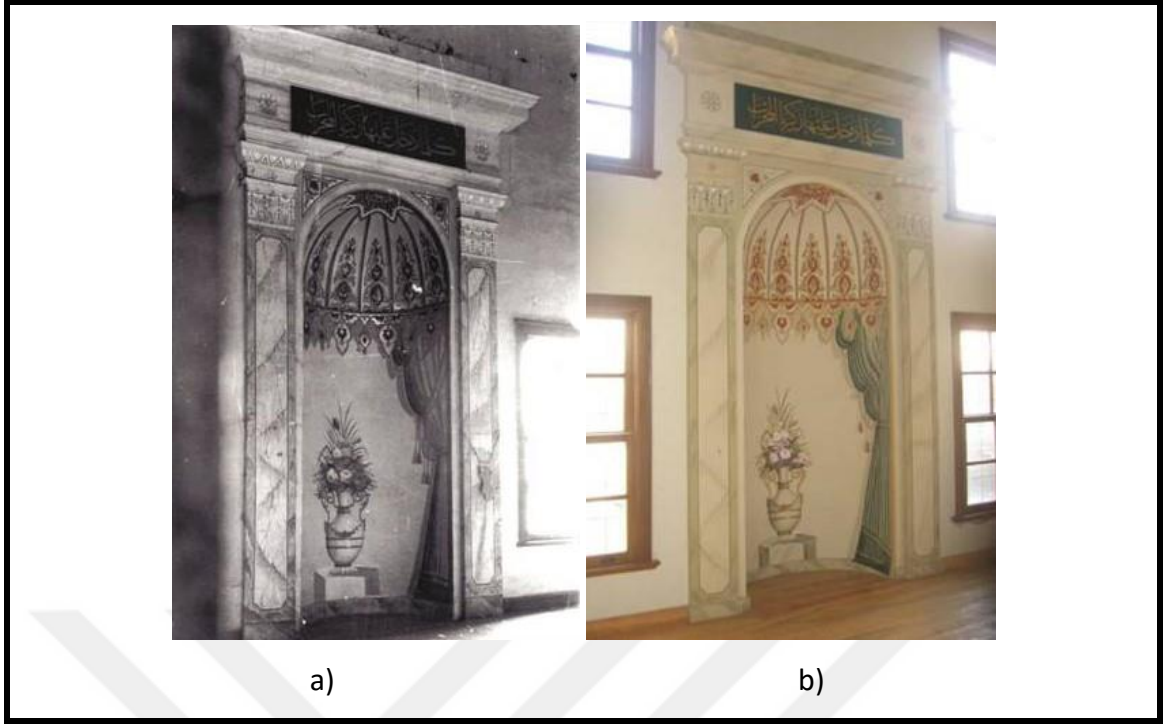

Şekil 3.111 1940 senesine ait semahane mutrib mahfiline ait bir fotoğraf [114]

Şekil 3.112 2007 senesine ait semahane mutrib mahfiline ait bir fotoğraf [121]

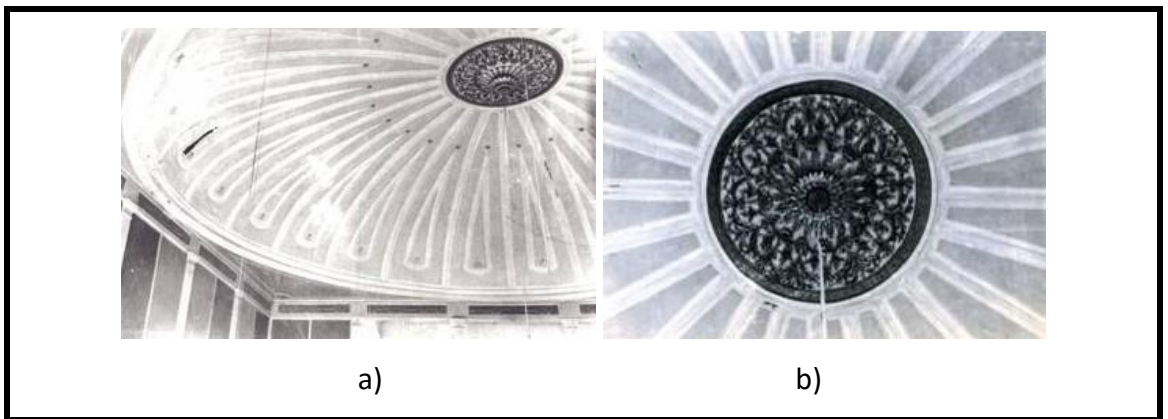
Türbe bölümüne semahanenin giriş kapısının önündeki mahfilin kuzeydoğu köşesinde bulunan kapı ile ulaşım sağlanmaktadır. Semahanenin güneybatısında erkek misafirlere hizmet eden mahfil, batı duvarında şerbethaneye açılan yarım daire planlı basamaklar ile çıkılan servis kapısı, güney duvarının tam ortasında ise mihrap yer almaktadır. Mihrabın olduğu bölümde üst kattaki galeri kesintiye uğramaktadır. Yarım daire planlı, dışa taşkın mihrap nişi yaklaşık bir kat yüksekliğinde ve üzeri yarım kubbe ile örtülüdür. Mihrap nişinin her iki yanı süslü başlıklarla sonuçlanan sütunlar ile kuşatılmış, üstteki yatay silmeler arasına ise mihrap ayeti levhası yerleştirilmiştir.

Şekil 3.113 Yenikapı Mevlevîhânesi

a) Semahanedeki mihrab 1940[114]; b) Semahanedeki mihrab 2007[121]

Sema alanının çivisiz kenetli ahşap zemin döşemesinin tam ortasında kutup yıldızı motifi bulunmaktadır. Dairesel sema alanı ve onu çevreleyen karenin kesişiminde yer alan üçgen planlı alanların güneybatısındakinde mesnevihan kürsüsü, güneydoğusundakine de mevlidhan kürsüsü yer almaktadır. Ahşap olan bu kürsüler 1940'dan önce ortadan kalkmıştır [4].

Şekil 3.114 Yenikapı Mevlevîhânesi

a) 1948 tarihli semahanenin ahşap kubbesi ve kubbe geçişleri [114];

b) 1948 tarihli semahanenin ahşap kubbesinin orta bezemesi [114]

Şekil 3.115 Yenikapı Mevlevîhânesi

a) 2007 tarihli semahanenin ahşap kubbesi ve kubbe geçişleri [121];

b) 2007 tarihli semahanenin ahşap kubbesinin orta bezemesi [121]

Sema alanının güneydoğusunda bulunan mahfilin kuzeydoğu yönünde bulunan kapı postnişin dairesi olarak adlandırılan mekâna açılır. Bu mekândan da hünkâr girişinin olduğu koridora geçilmektedir.

Şekil 3.116 Yenikapı Mevlevîhânesi

a) 1948 tarihli hünkâr mahfili [114]; b) 2007 tarihli hünkâr mahfili [121]

Zemin katta ana girişin yer aldığı eyvanın iki yanında merdiven kulelerine açılan ahşap çift kanatlı kapılar ile üçer adet ahşap giyotin pencere bulunmaktadır. Pencerelerden en doğuda yer alanı “Niyaz Penceresi”dir. Diğer pencereler ile aynı boyutlarda ve içeriden aynı görünüme sahip olmasına karşın dış cephede dikdörtgen iki ahşap çerçeve arasına kaplanan renkli çinilerle kuşatılmıştır. Ayrıca demir parmaklıklı niyaz penceresinin üzerinde kabir ziyareti ile ilgili bir hadis yer almaktadır.

Semahanenin üst kısmına giriş nişinin her iki yanında simetrik olarak yükselen merdivenler ile ulaşılır. Merdivenler ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Çift kollu olan bu merdivenler ile giriş eyvanının üstünde yer alan mutrib mahfiline çıkılır. Mahfilin sema alanının üzerine doğru konsol çıkması mevcuttur ve ahşap perde duvarları ile diğer mahfillerden ayrılmıştır.

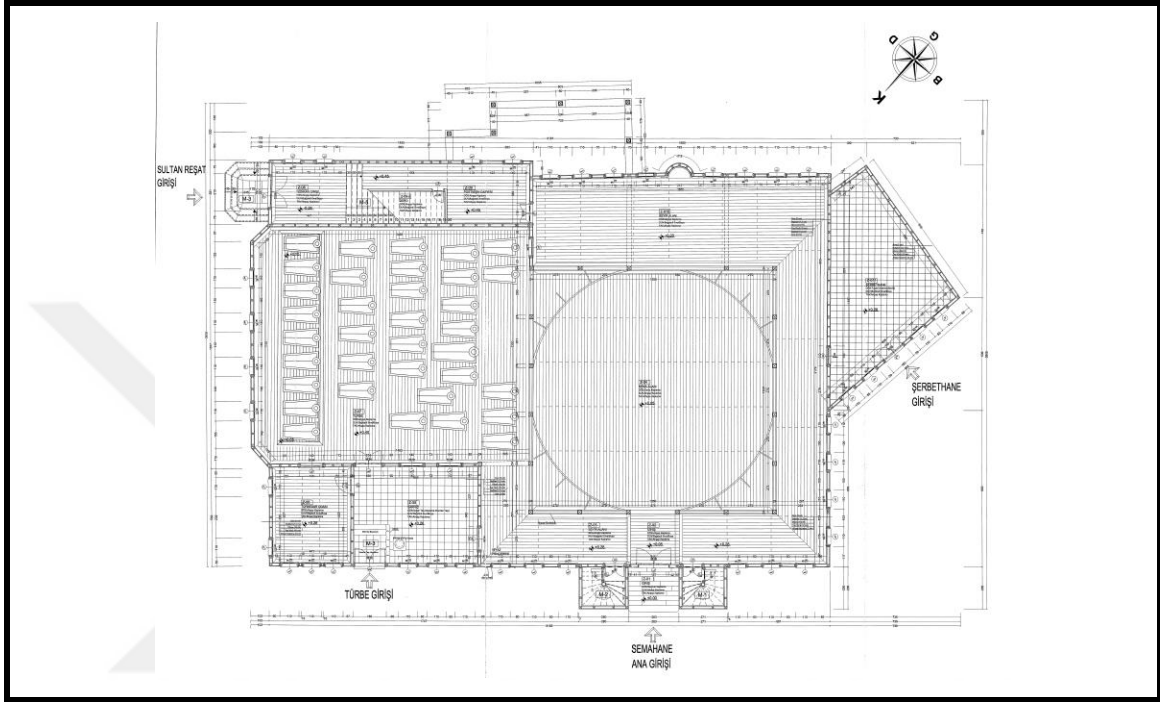
Semahanenin kuzeydoğu yönünde mutrib mahfilinden ayrılan üç pencere ile dışarı açılan L planlı bir mahfil bölümü bulunmaktadır. Mutrib mahfilinin güneybatı köşesinde mihrap önü boşluğuna kadar ilerleyen kadınlar mahfili yer almaktadır. Dört pencereden ışık alan bu mahfile “Bacılar Mahfili” de denmektedir. Parapeti dolu ahşap, üstü ise ahşap hasır kafesle kapatılmıştır. Kadınlar mahfilinden şerbethanenin üst katı sayesinde harem dairesine geçiş sağlanır.

Sema alanının kuzeydoğu yönünde yer alan mahfile dış cepheden semahanenin güneydoğusundaki hünkâr mahfili kapsısından ulaşılır. Giriş iki pencerenin aydınlattığı ufak bir taşığa açılır ve sağda hünkâr mahfiline çıkan bir merdiven solda ise semahaneye açılan bir kapının bulunduğu L planlı bir koridora yer alır. Merdiven holü hünkâr mahfiline buradan da hünkârın dinlenme ve görüşme odasına geçilir. Ahşap sütunlarla taşınan bu oda mihrap nişinin üst katında yer almaktadır.

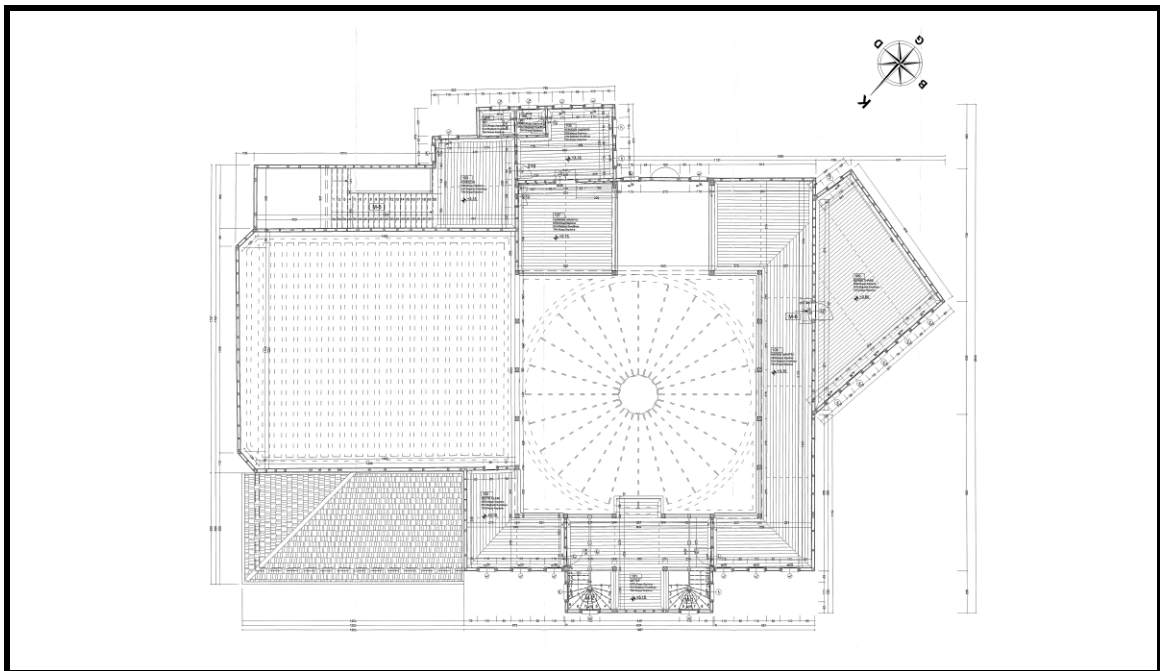
16.0x14.0 m. boyutları ve içinde bulunan kırka yakın sandukası ile Yenikapı Mevlevihanesi’nin türbesi İstanbul’da hizmet veren mevlevihanelerin türbeleri arasında en büyük ve kalabalık olanıdır. Semahanenin girişi gibi türbenin girişi de kuzeybatı cephesi üzerindedir ve semahaneye batıdaki kemerli açıklıklarla bağlanmaktadır. Güneybatı kısmındaki kapıdan semahanedeki mahfillerin güney kısmına ulaşılır. Sağır olan güney duvarı hünkâr mahfili girişine komşudur ve dört adet penceresi vardır.

Türbe girişinden 7.0x5.5 m. boyutlarında dikdörtgen planlı sarnıç odası olarak adlandırılan mekâna geçilir. Zemini malta taşı döşenmiş olan sarnıç odasının türbeye ve avluya açılan birer kapısı ve ikişer penceresi vardır. Sarnıç odasının doğusunda tek katlı 4.5x5.5 m. boyutlarında türbedar odası yer almaktadır. Türbedar odası beş adet pencere ile aydınlatılmaktadır.

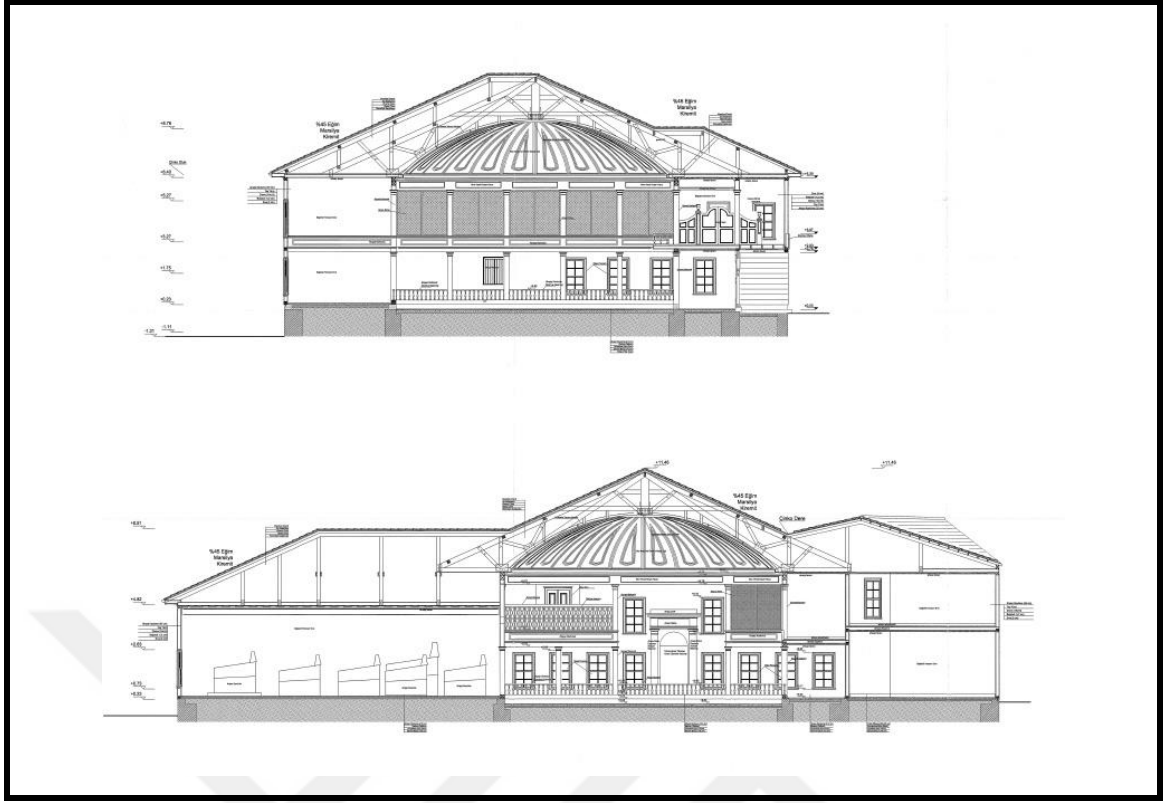
Şerbethane ise harem kanadı ile semahane arasında yer almaktadır ve üçgen plana sahiptir. Şerbethanenin avluya açılan cephesinde bir kapı ve yanlarında ikişer pencere bulunmaktadır. Semahaneye açılan bir servis kapısı ve hareme açılan bir seviş penceresi vardır. Üst katta harem ile kadınlar mahfili arasındaki ulaşımı sağlayan şerbethane bu kotta altı adet pencere ile aydınlatılmaktadır.

Şekil 3.117 Yenikapı Mevlevîhânesi Semahane Uygulama Zemin Kat Planı [121]

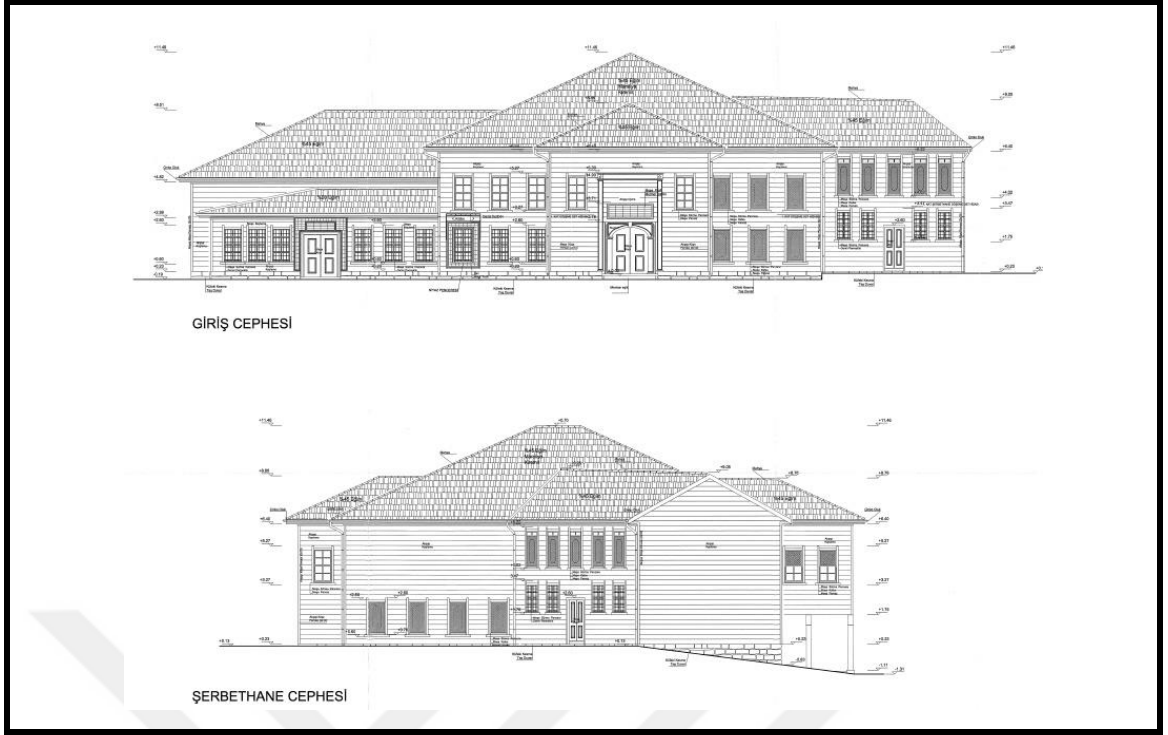
Şekil 3.118 Yenikapı Mevlevîhânesi Semahane Uygulama Birinci Kat Planı [121]

Şekil 3.119 Yenikapı Mevlevîhânesi Semahane Uygulama Kesitler [121]

Şekil 3.120 Yenikapı Mevlevîhânesi Semahane Uygulama Kesitler [121]

Şekil 3.121 Yenikapı Mevlevîhânesi Semahane Uygulama Giriş ve Şerbethane Cepheleri
[121]

Şekil 3.122 Yenikapı Mevlevîhânesi Semahane Uygulama Mihrap ve Türbe Cepheleri
[121]

Dedegan Hücreleri (On sekiz adet / 1598)

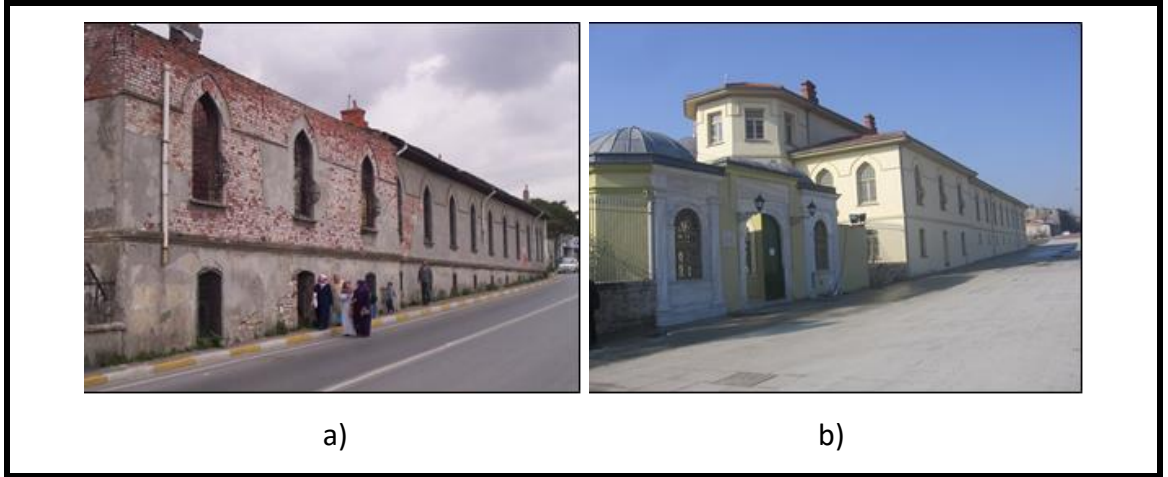

Şekil 3.123 Yenikapı Mevlevîhânesi

a); b) Dedegan hücreleri [110]

Avludan binaya ana kapısından girilince kapının tam karşısındaki ikinci kapıdan 22.0x19.0 m. boyutlarındaki dikdörtgen planlı şadırvanlı avluya ulaşılır. Bu şadırvanlı avlunun çevresi kuzey, batı ve güney yönlerinde U şeklinde koridorlarla kuşatılmıştır.

Koridorların etrafında da eş büyüklükte (5.5x3.5 m.) yirmi adet mekân sıralanmıştır. Bunlardan onsekizi dedegan hücrelesi, ikisi de başka amaçlarla kullanılan odalardır.

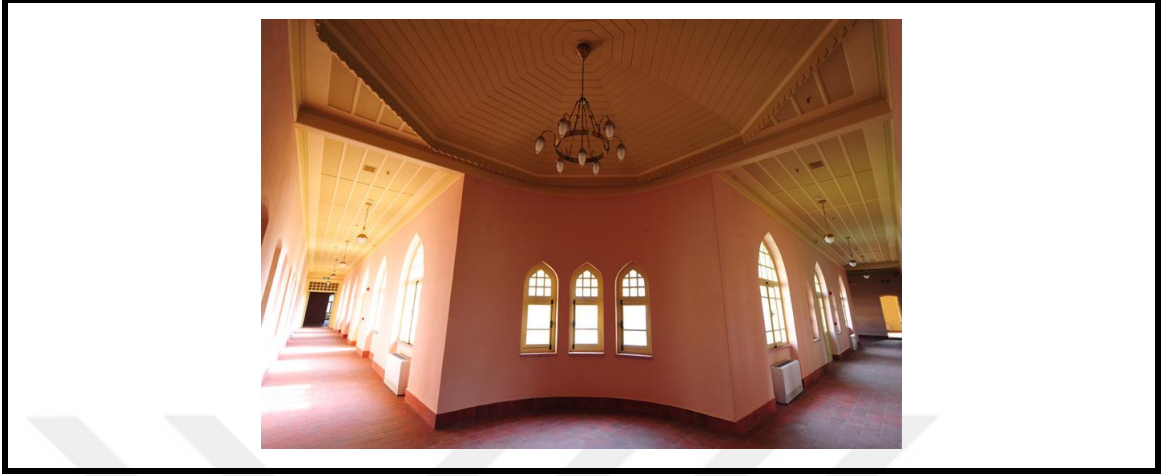
Şekil 3.124 Yenikapı Mevlevîhânesi

a) Dedegan hücreleri 2005 senesi [110];

b) Dedegan hücreleri 2010 senesi [121]

Dedegan hücrelerine ulaşımı sağlayan düz ahşap tavanlı U şeklindeki koridorun avluya bakan pencereleri arasında kuzey ve batı kenarlarının ortasında birer kapı mevcuttur.

Koridorun güneydoğu ve güneybatı kısımlarında üzerinde üç adet pencerenin bulunduğu çeyrek daire planlı çıkmalar bulunmaktadır. Bu çıkmalar iç mekânda sekizgen ahşap kubbelerle örtülmüştür.

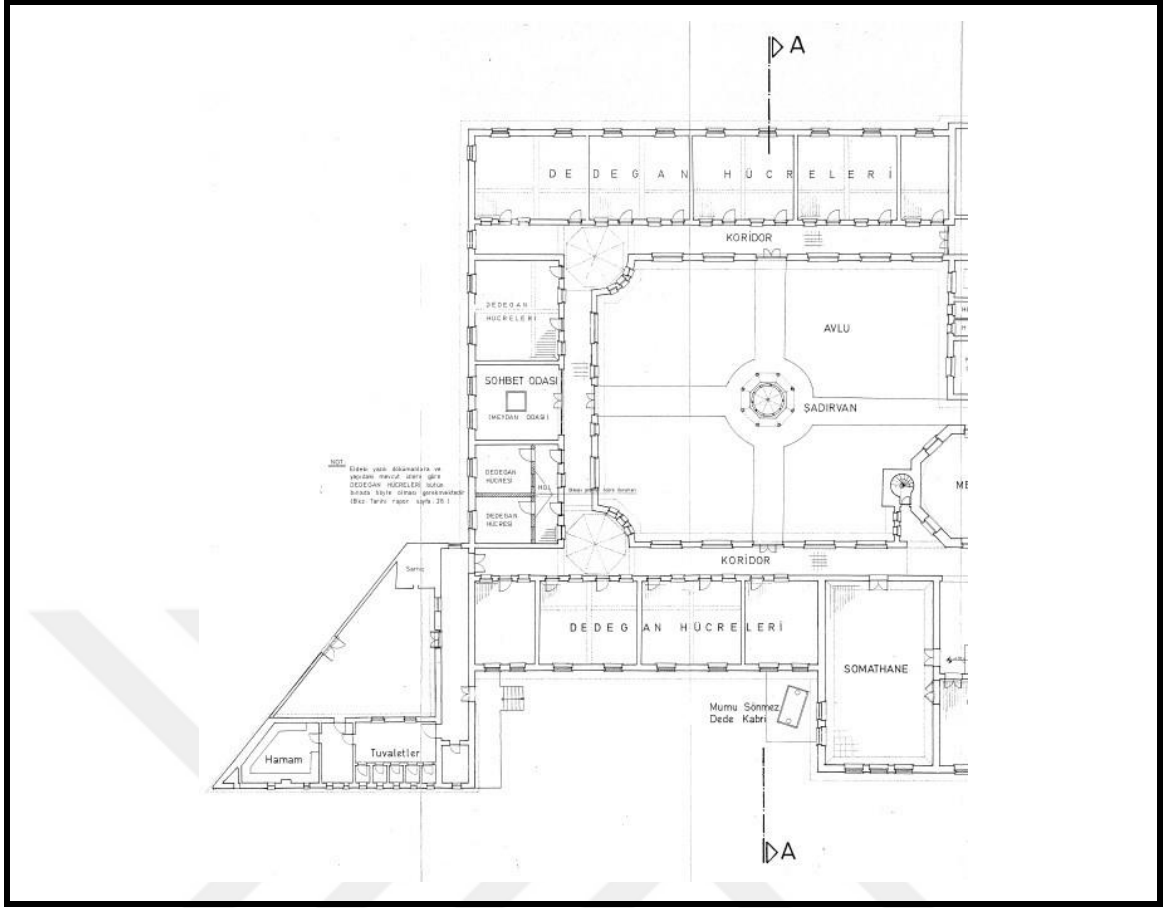

Şekil 3.125 Yenikapı Mevlevîhânesi dedegan kücrelerinin koridorları [121]

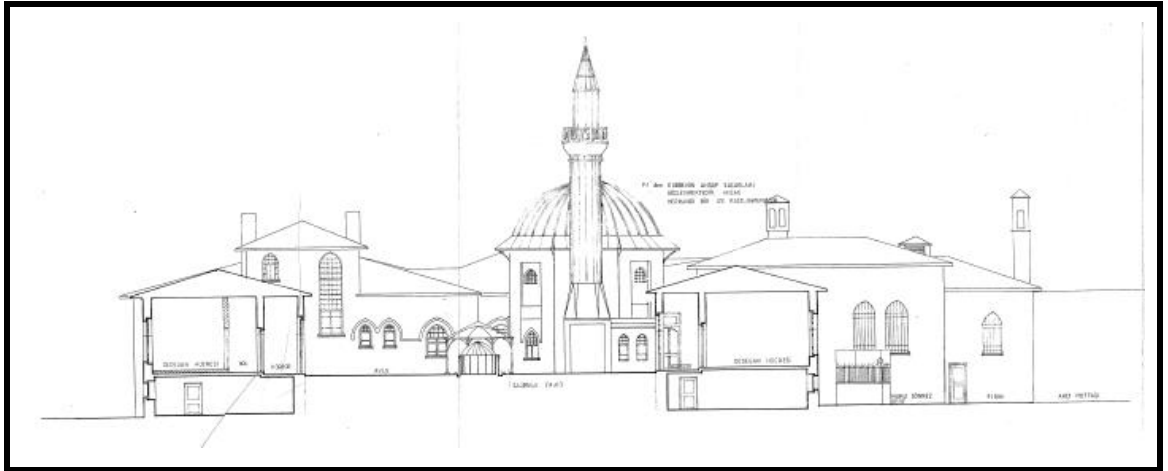
Her hücrenin koridora açılan bir kapı ve penceresi ile dış cepheye açılan alçak sivri kemerli pencereleri vardır. Hücrelere girişte önce bir iç hole oradan da asıl hücre bölümüne geçilir.

U planlı koridorun batı kanadında bulunan üç adet mekândan ortadaki oda 6.5x5.93 m. boyutlarında olup sohbet odası olarak adlandırılmaktadır. 5.12 m. genişliğindeki cam kapısı kibleye karşı açılan oda; hücre sahibi olmuş, yetişmiş öğrencilerin girebileceği ve her sabah toplanılan bir yerdir. Mermer zemin döşemesine sahip olan bu odanın tam ortasında mermerden içinde su fışkiyesi olan küçük bir havuz mevcuttur. Ahşap tavanlı bu odanın batı cephesine açılan iki adet alçak sivri kemerli penceresi bulunmaktadır. Sohbet odasının her iki yanında ara bölme duvarları yıkılarak birleştirilmiş hücreler bulunur. Bu üç mekânda ikişer adet pencere ile batı cephesine açılırlar.

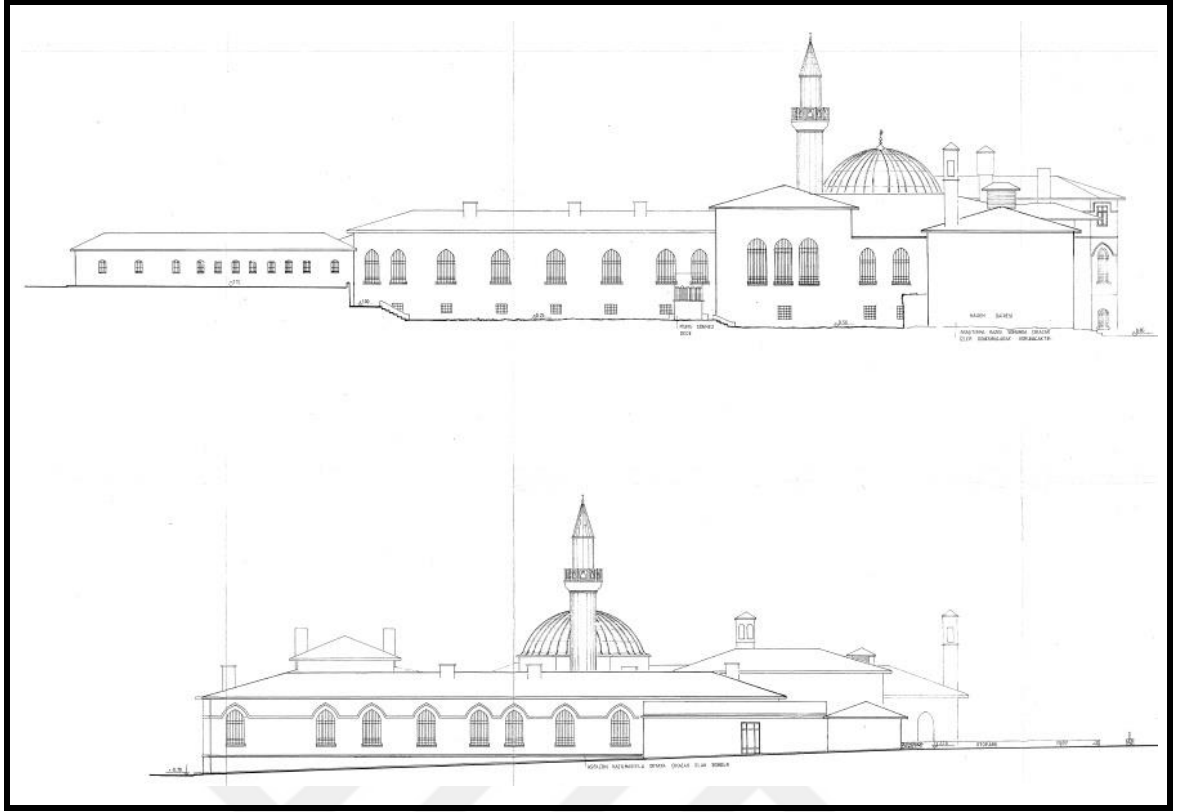
Şadırvan avlusunun güney yönünde bulunan koridordan, batıda helaların bulunduğu bölüme geçilir. Bu bölümde beş tane 1.30x1.00 m. boyutlarında hela, hamam ve çamaşırlık bulunur. Helaların yaklaşık 50 cm. genişliğinde basık kemerli pencereleri vardır.

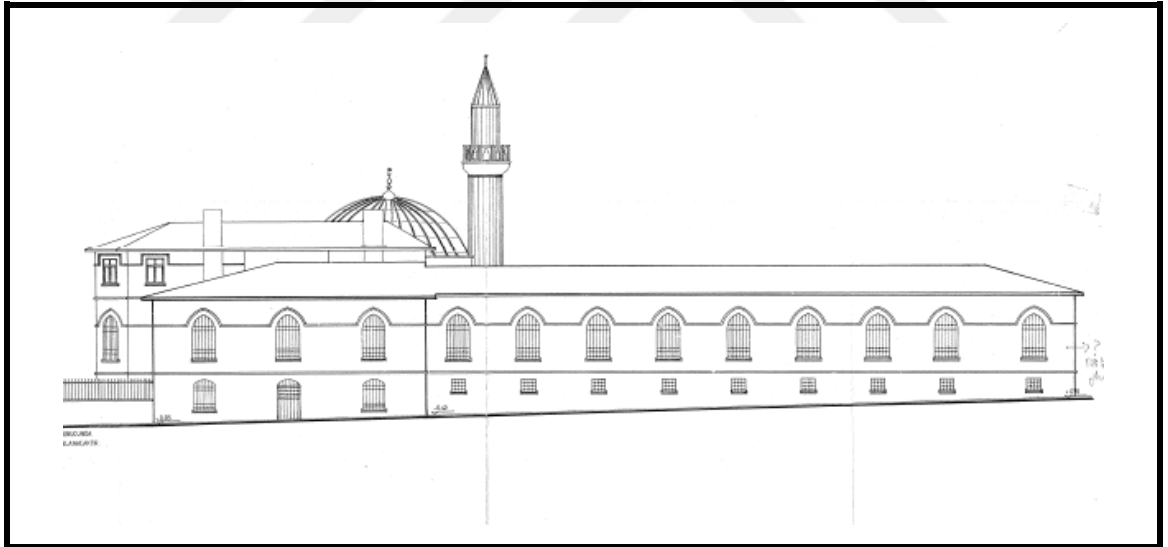
Şekil 3.126 Dedegan Hücreleri (Restitüsyon) Zemin Kat Planı [121]

Şekil 3.127 Dedegan Hücreleri (Restitüsyon) A-A Kesiti [121]

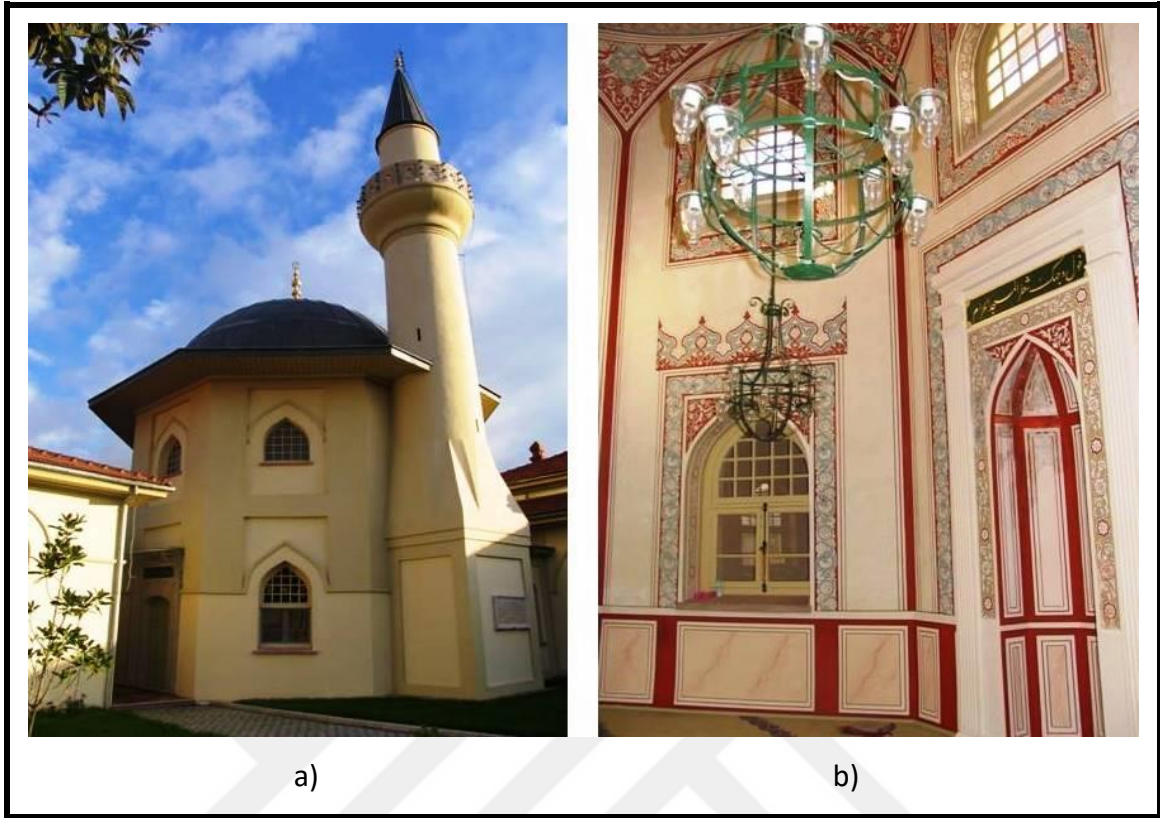

Şekil 3.128 Dedegan Hücreleri (Restorasyon) Güney ve Batı Cepheleri [121]

Şekil 3.129 Dedegan Hücreleri (Restorasyon) Kuzey Cephesi [121]

Mescit (1598)

Şekil 3.130 Yenikapı Mevlevihânesi

a) Mescit dış cephe fotoğrafı (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

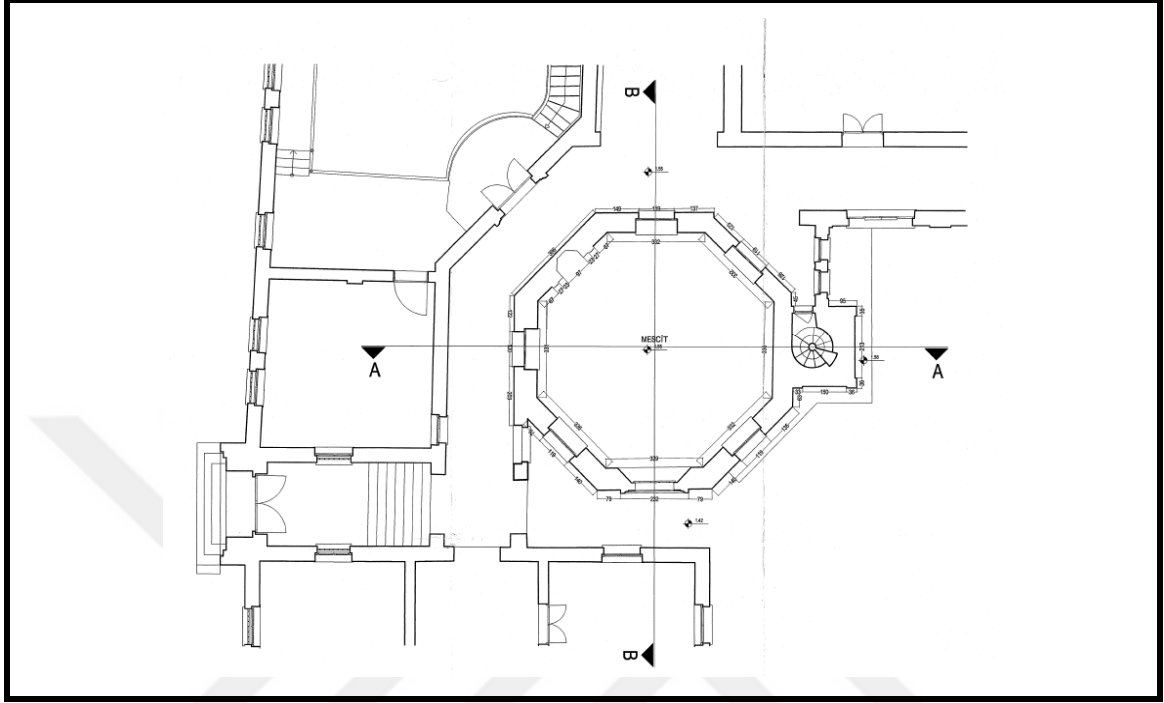
b) Mescit içi fotoğrafı (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Dedegan hücreleri, şeyh dairesi, selamlık mekânları, matbah ve meydan-ı şerifin bulunduğu ana kütlenin içinde yer alan mescit; avlunun güneydoğu köşesinde yer alan, kenarları dışardan dörder metre uzunluğunda olan sekizgen prizma şeklinde bir yapıdır. Yapının kuzey cephesinde yer alan kesme taş söveli, basık kemerli giriş kapısının üzerinde mermerden talik hatlı bir ayet kitabesi yer almaktadır.

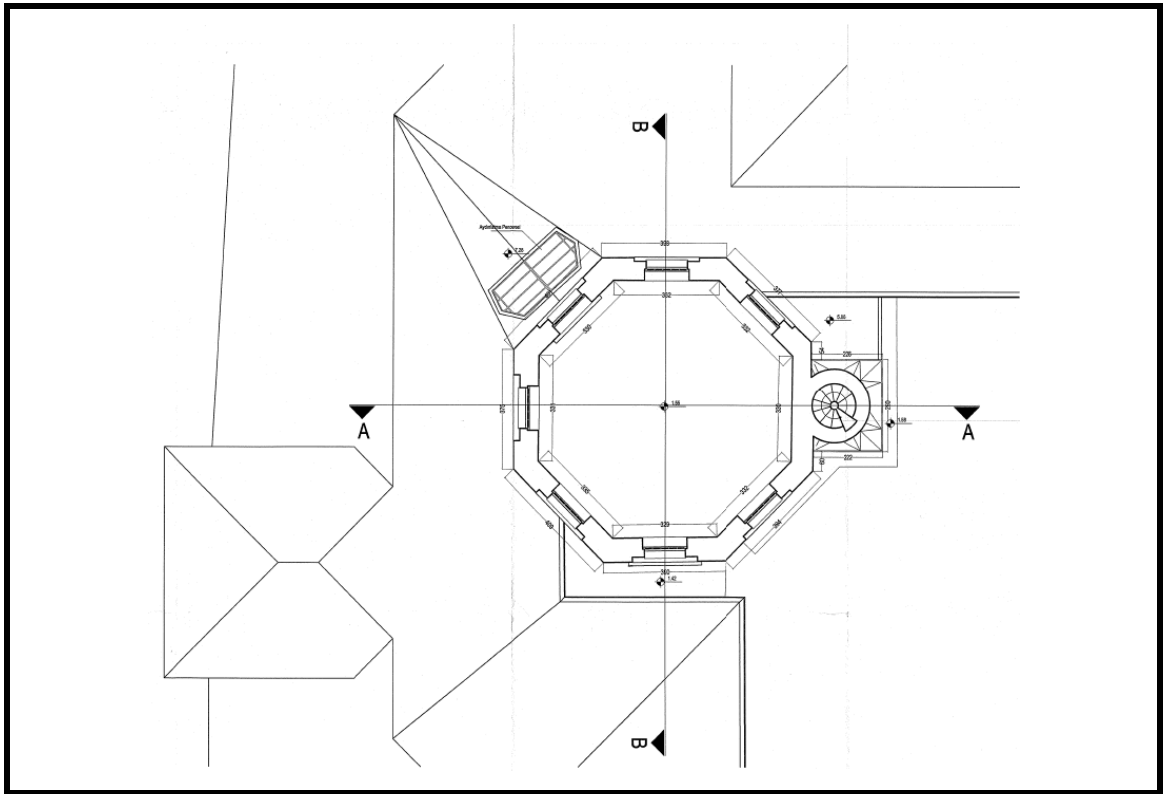
Yarım sekizgen planlı mihrap nişi yapının güneydoğu cephesinde yer alır. Batı cephesinde yer alan ve kare planlı bir kaide üzerinde yükselen silindir gövdeli minare; kurşun kaplı konik bir külaha sahiptir. Minarenin kaidesinde talik hatlı manzum bir kitabe bulunmaktadır.

Mescidin sekizgen planlı zemininden yükselen duvarlarının her bölümünde içe doğru girintili sivri kemerlere sahip ikişer pencere yer almaktadır. Alt katta bulunan pencerelerin boyutları daha büyüktür. Mihrabın ve girişin bulunduğu cephelerde alttaki

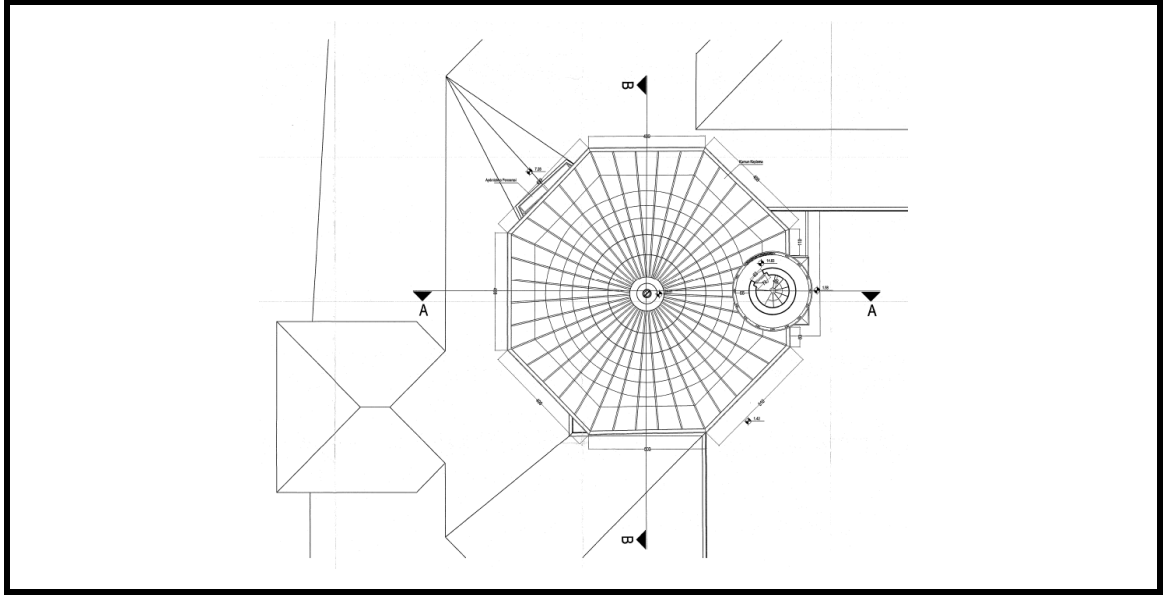
pencereler iptal edilmiştir. Minarenin bulunduğu batı cephesinde ise pencere yapılmayarak duvar sağır bırakılmıştır. Kasnaksız bir kubbe ile örtülen yapı; içeriden kalem işleri ile bezenmiştir.

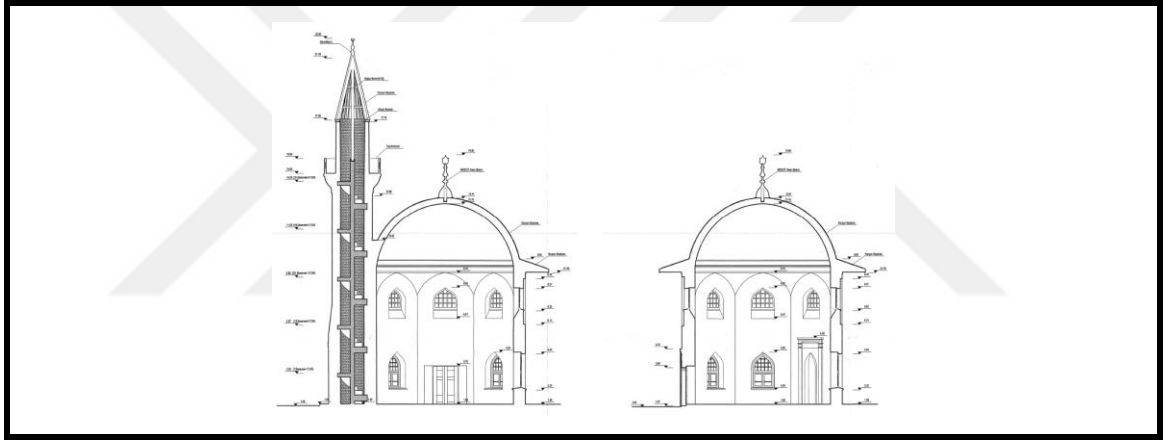
Şekil 3.131 Yenikapı Mevlâhânesi Mescit +3.00 kodu (Restitüsyon) Planı [121]

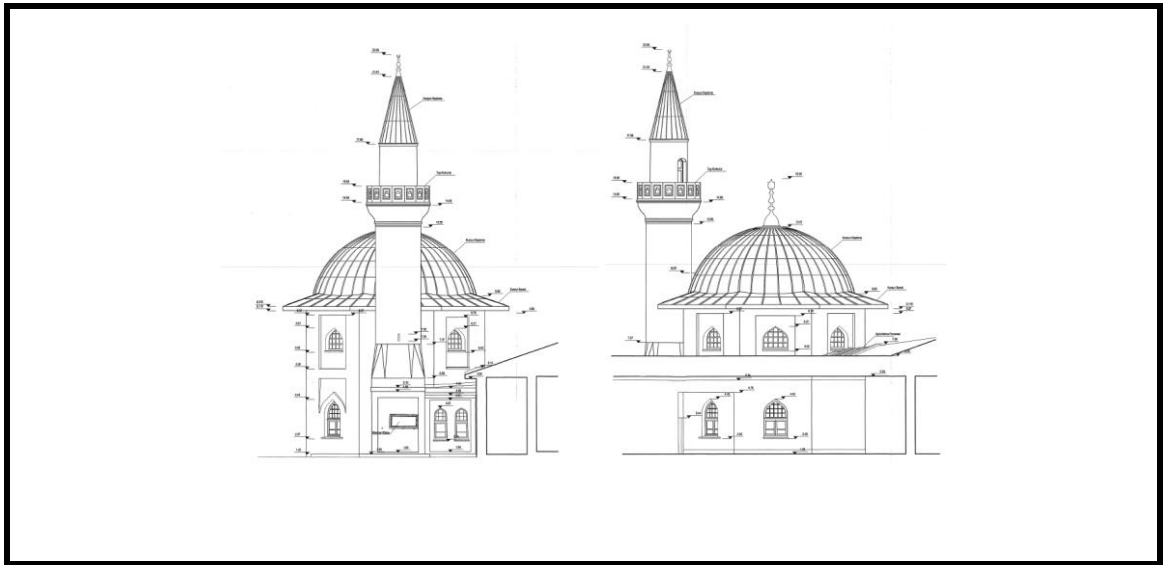
Şekil 3.132 Yenikapı Mevlâhânesi Mescit +12.00 kodu (Restitüsyon) Planı [121]

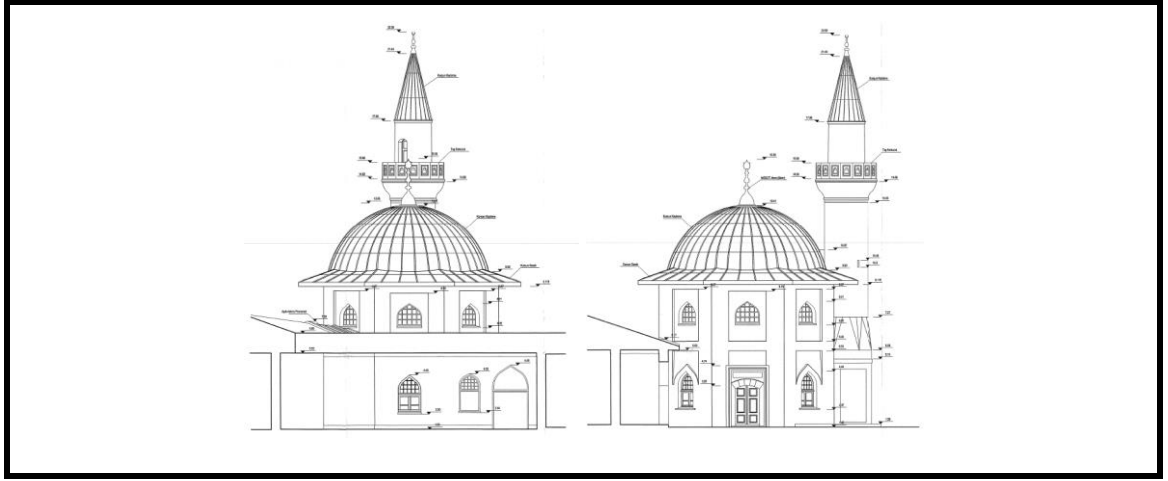
Şekil 3.133 Yenikapı Mevlevîhânesi Mescit +16.00 kodu (Restitüsyon) Planı [121]

Şekil 3.134 Yenikapı Mevlevîhânesi Mescit (Restitüsyon) A-A ve B-B Kesitleri [121]

Şekil 3.135 Yenikapı Mevlevîhânesi Mescit (Restitüsyon) Doğu/Güney Cepheleri [121]

Şekil 3.136 Yenikapı Mevlevihânesi Mescit (Restitüsyon) Batı/Kuzey Cepheleri [121]

Şadırvan Avlusu ve Şadırvan

Şekil 3.137 Yenikapı Mevlevihânesi

a) Selamlık iç avludaki şadırvan 2005 senesi [110];

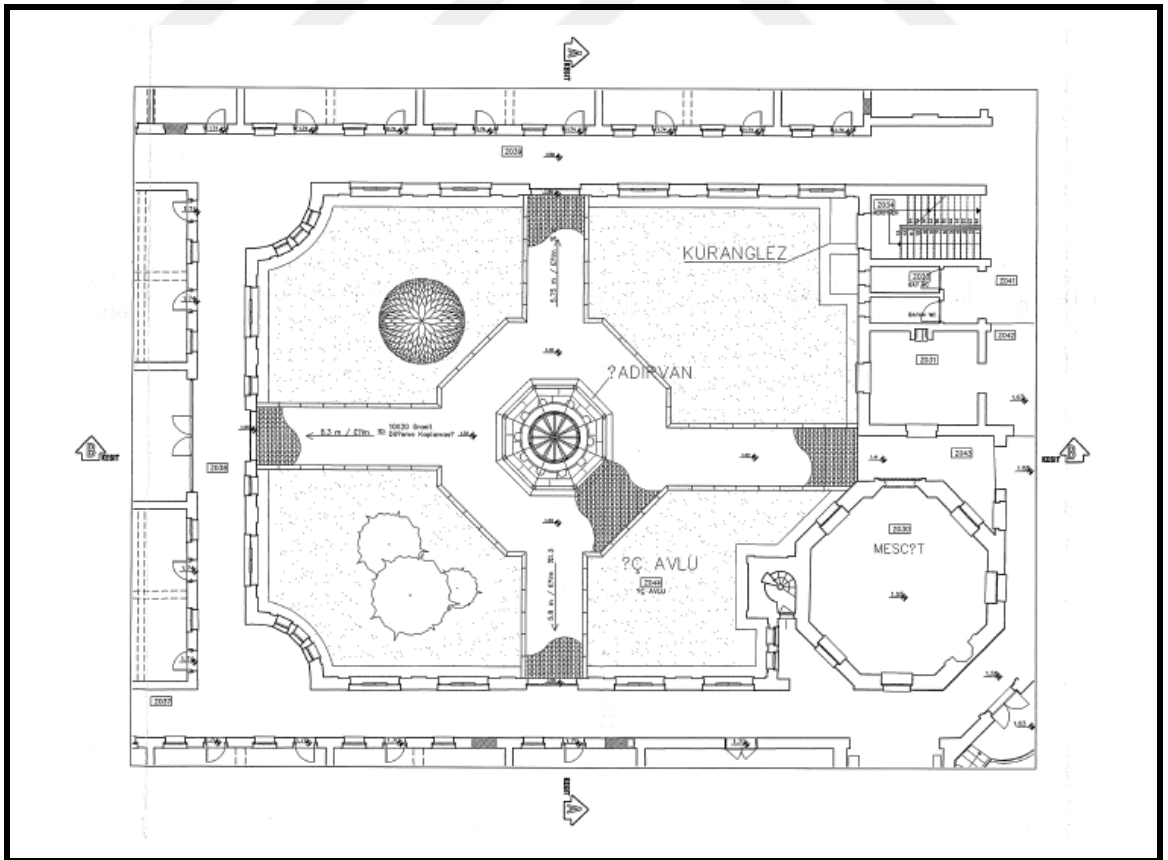
b) Selamlık iç avludaki şadırvan 2010 senesi [121]

Dedegan hücreleri, şeyh dairesi, selamlık mekânları, matbah ve meydan-ı şerifin bulunduğu ana kütlelerin orta iç avlusu olan şadırvan avlusu; doğuda şeyh dairesi ve mescit ile diğer yönlerde dedegan hücrelerinin açıldığı koridorlarla çevrelenmiştir. Sıra sıra pencereleri bulunan koridorların kuzey, güney ve batı kenarlarının ortasında avluya açılan birer kapı mevcuttur. Koridorun güneybatı ve kuzeybatı köşelerinde avluya doğru ahşap kubbelerle örtülmüş, yarım daire planlı çıkmalar bulunmaktadır. Koridorun arka kısmında onsekiz adet dedegan hücresi ile iki adet müştemilat odası U biçiminde konumlandırılmıştır. Selamlık bahçesine açılan blokta ise helalar ve gusûlhane yer almaktadır.

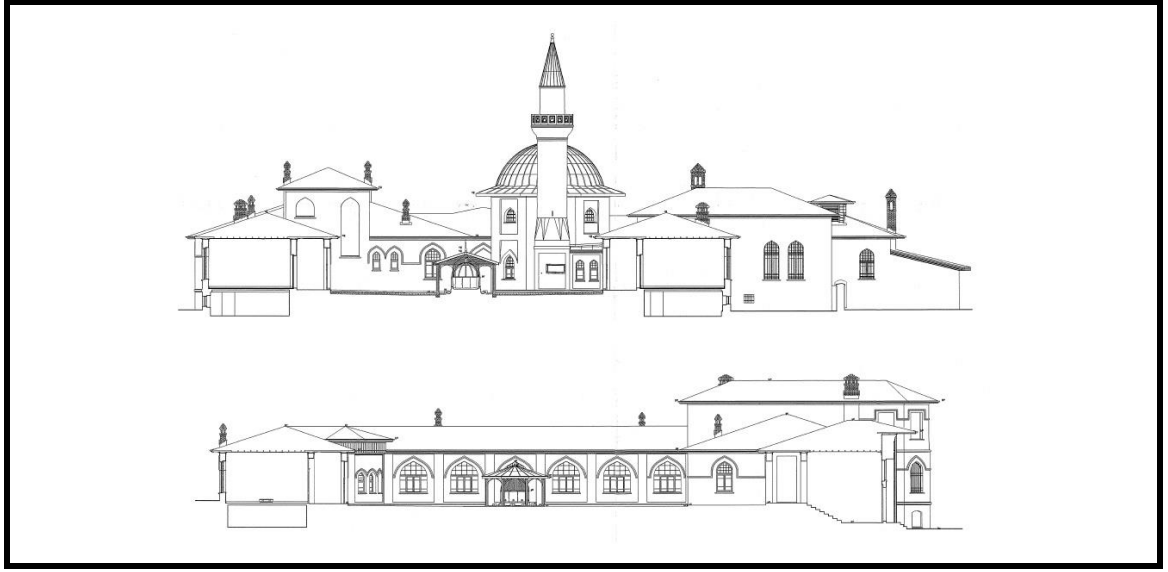

Şekil 3.138 Yenikapı Mevlevîhânesi selamlık iç avludaki şadırvana ait bir fotoğraf
(Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

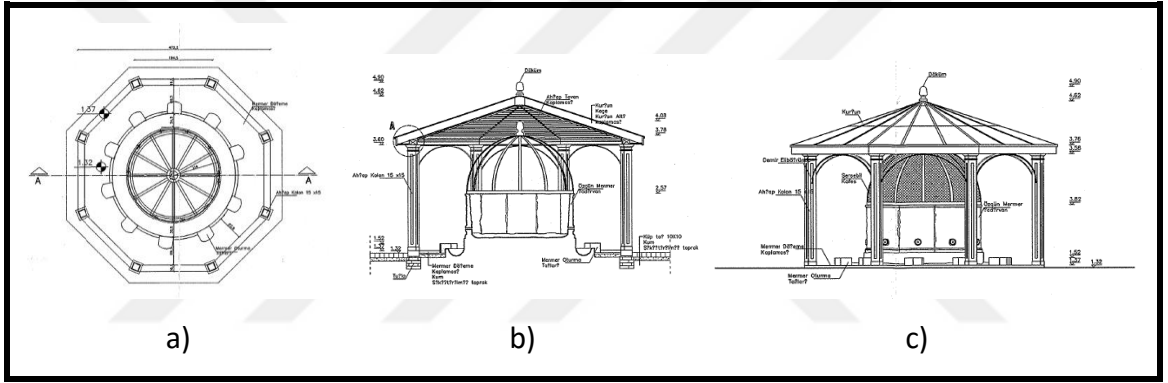
1998 yılında yapılan tespitlerde avlunun ortasındaki şadırvanın yuvarlak planlı mermer haznesinin mevcut olduğu, yıkılmadan önce ahşap sütunlar üzerinde yükselen bir üst örtüye sahip olduğu, ayrıca avlu kotunun yükselmesiyle etrafındaki oturakların gömülmesine neden olduğu tesbit edilmiştir [51].

Şekil 3.139 Yenikapı Mevlevîhânesi Şadırvan (Restorasyon) Vaziyet Planı [121]

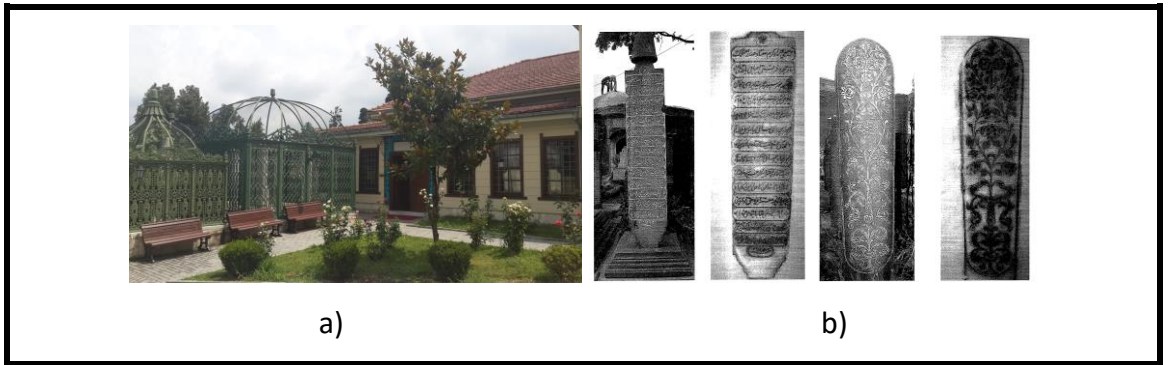
Şekil 3.140 Yenikapı Mevlevîhânesi Şadırvan (Restorasyon) A-A ve B-B Kesitleri [121]

Şekil 3.141 Yenikapı Mevlevîhânesi

- a) Şadırvan (Restorasyon) Planı [121]; b) Şadırvan (Restorasyon) A-A Kesiti [121];
c) Şadırvan (Restorasyon) Cephe [121]

Hazire

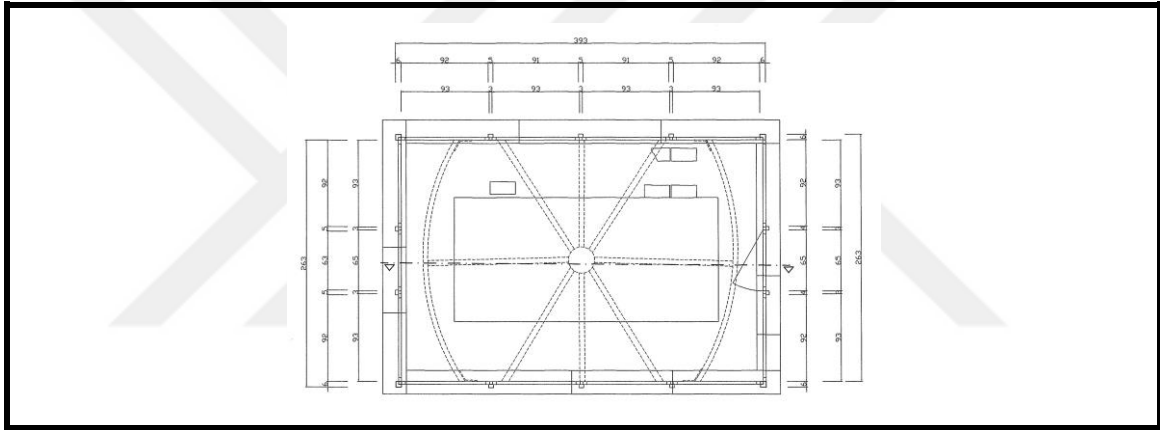
Şekil 3.142 Yenikapı Mevlevîhânesi

- a) Türbe yanındaki hazire [121]; b) Mezar No:164 Baştaşı ve Ayaktaşı[114]

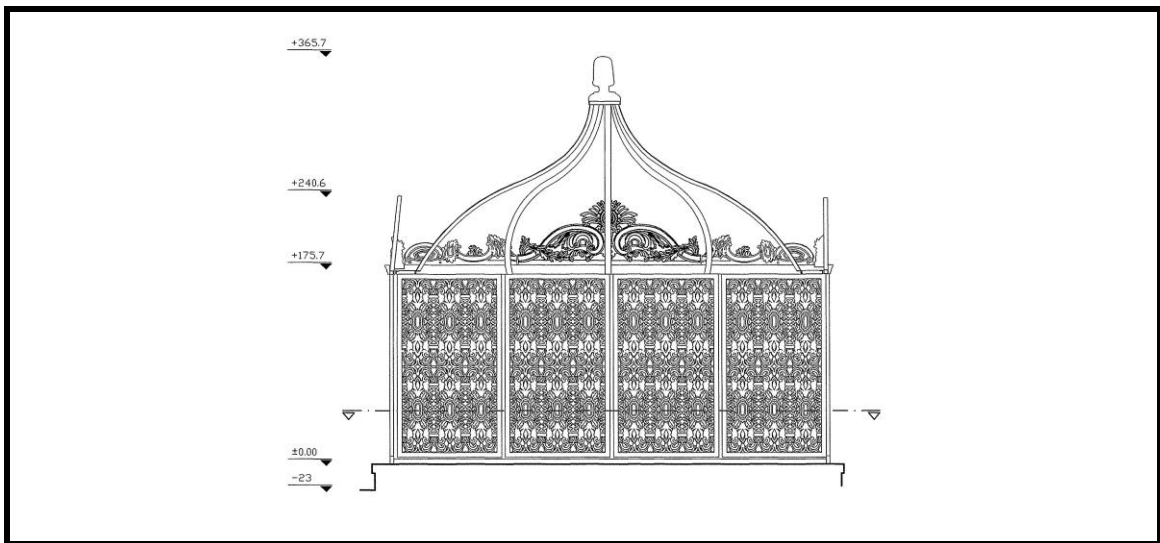
Mevlevihane'nin haziresi hünkâr girişi, kütüphane ve muvakkithane arasında yer alır. Ufak olan bu hazirede açık türbeler bulunmaktadır.

Şekil 3.143 Yenikapı Mevlevîhânesi Hazire (Restorasyon) Vaziyet Planı [121]

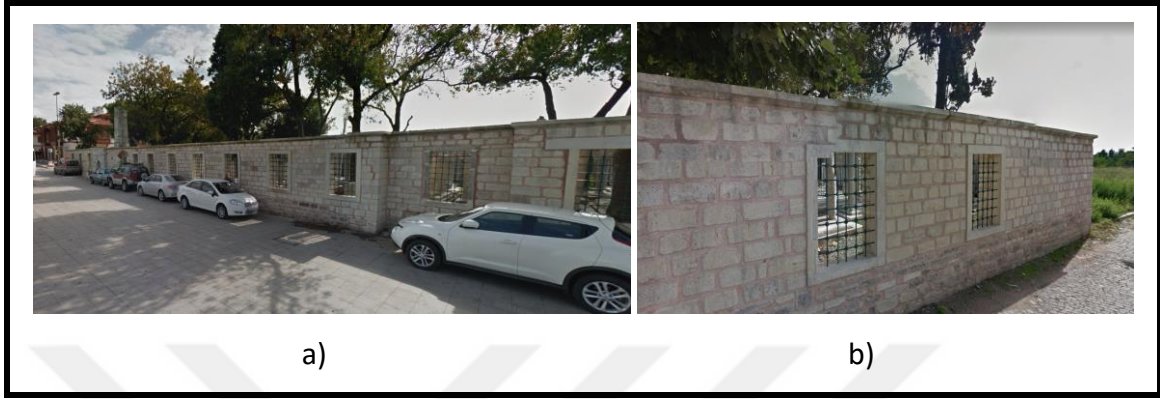
Şekil 3.144 Yenikapı Mevlevîhânesi Hazire (Restorasyon) Döküm Planı [121]

Şekil 3.145 Yenikapı Mevlevîhânesi Hazire (Restorasyon) Döküm Kesiti [121]

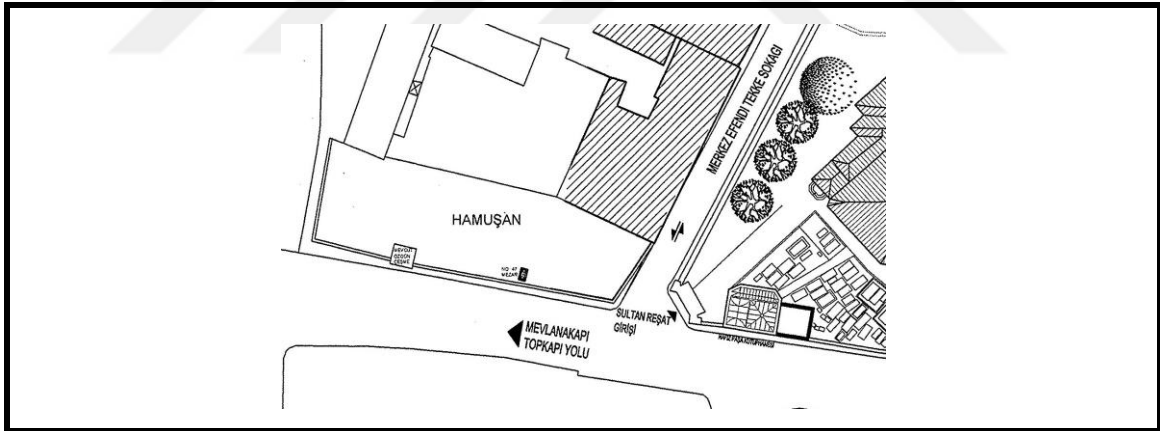
Hamuşan:

Hazireye oranla daha büyük olan hamuşan; Merkez Efendi Tekke Sokağı'nın batı cephesinde yer almaktadır ve demir parmaklı pencerelerin bulunduğu moloz taş örgülü duvarla çevrelenmiştir.

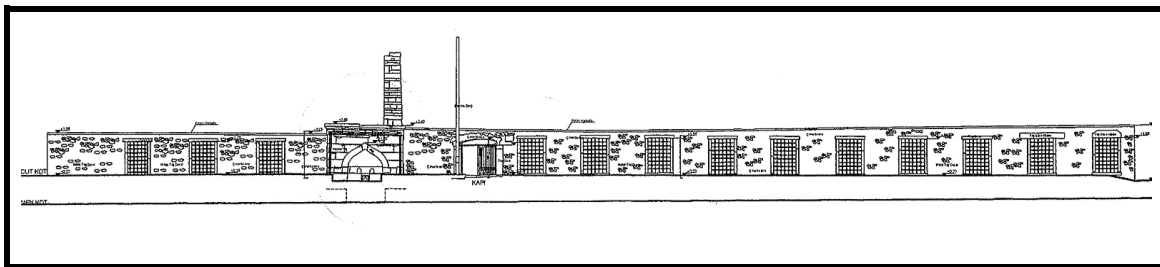

şekil 3.149 Yenikapı Mevlevîhânesi

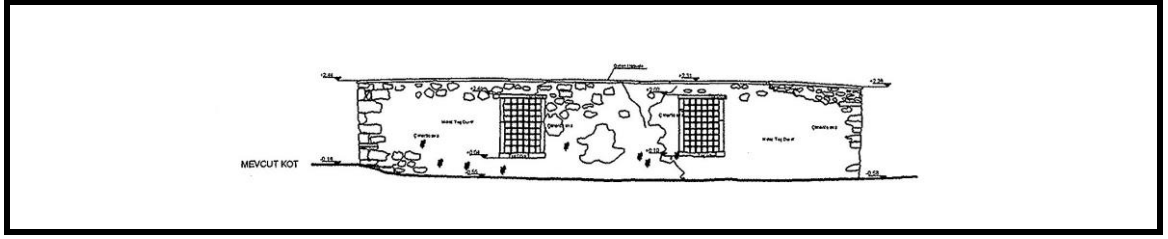
- a) Hamuşan bahçe duvarının bir bölümü (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);
b) Hamuşan Merkez Efendi Tekke Sokak'tan görünüş (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

şekil 3.150 Yenikapı Mevlevîhânesi Hamuşan (Rölöve) Vaziyet Planı [121]

şekil 3.151 Yenikapı Mevlevîhânesi Hamuşan (Rölöve) n Cephe [121]

Şekil 3.152 Yenikapı Mevlevîhânesi Hamuşan (Rölöve) Yan Cephe [121]

Harem Konağı (1601-31)

Şekil 3.153 Yenikapı Mevlevîhânesi

a) Harem Konağı 2005 senesi (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Harem Konağı 2008 senesi [110];

c) Harem Konağı 2012 senesi [110]

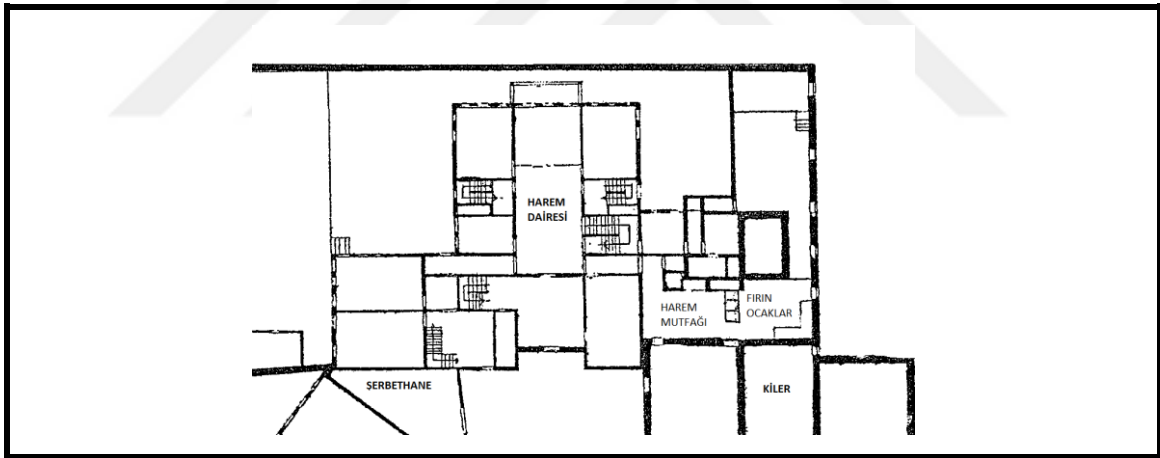
40.0x22.0 m. boyutlarında dikdörtgen planlı zemin ve iki kat olmak üzere toplamda üç katlı bir yapı olan harem dairesi her yönü ile ahşap bir konak niteliğindedir. Ahşap konstrüksiyonlu yapının duvarları dışarıdan ahşap kaplamalı, içeriden ise bağdadi sıvalıdır.

Zemin katta kuzey cephesinin orta kısmında içeri doğru girinti yapmış harem girişi bulunmaktadır. Giriş kapısı hemen arkasında yer alan kare planlı, döşemesi pişmiş toprak kaplı bir taşlığa açılır. Taşlığın güneydoğu köşesinde bulunan merdiven ile şerbethaneye bağlanan mekâna ulaşılır. 1.50x4.35 m. boyutlarındaki hela-abdeslik birimleri bu merdivenin kuzeyinde konumlandırılmıştır. Taşlık ile zemin kattaki sofa arasında camlı ve doğramalı rüzgarlık kapısı bulunmaktadır. Sofanın sağında doğu-batı yönünde uzanan koridordan harem mutfağının bulunduğu müstemilata ulaşılır. Kuzey duvarında bir kapısı olan harem mutfağı bu yönde selamlık yapısının fırını ile bitişiktir. Fırının güney duvarı üzerinde bulunan bu kapı iki mekânın ortak kullanılmasına olanak

vermektedir. Hela-abdeslik mahali mutfağın içinde güney cephesinde yer alırken, harem hamamı yapının güneybatısında yer alan bahçede konumlandırılmıştır. Şerbethaneye bitişik 7.00x4x35 m. boyutlarında iki odanın kapısı harem mutfağına ulaşımın sağlandığı koridorun batısındaki koridora açılmaktadır.

Zemin katta yer alan 5.50x4.50 m. boyutlarındaki orta oda iç sofanın güney ucunda yer alırken bu odanın iki yanında 4.40x5.80 m. boyutlarında iki oda daha bulunmaktadır. Bu odaların kuzeyinde yer alan ve sadece birinci kata ulaşımın sağlandığı dar merdivenler ile hela-abdestlik birimleri birbirine simetrikler. Bu merdivenlerden batı yönünde olanın bitişigindeki çift kollu merdiven harem konağının ana merdivenidir ve ikinci kata ulaşım bu merdiven ile sağlanır. Bu merdivenin tam karşısında doğu tarafında 4.40x2.90 m. boyutlarında bir oda bulunmaktadır.

Harem konağından semaheneye geçiş için zemin katta dışarıya açılan ayrı bir kapı mevcuttur. Bu kapının yanındaki merdivenle şerbethanenin üst katına ulaşıldıktan sonra kadınlar mahfiline geçilir.

Şekil 3.154 Mimar Kemaleddin'in XX. yüzyıl başlarında çizdiği Yenikapı Mevlevîhânesi projesinden harem kanadının planı [51]

Harem konağının birinci katı hakkında bilgiye sahip olunmasa da zemin kat planıyla aynı olduğu düşünülmektedir. 14.80x5.50 m. boyutlarındaki orta sofanın güney yönünde çıkma yaparak genişletilen çift kapılı girişi bulunan 5.50x6.00 m. boyutlarında bir oda yer almaktadır. Bu odanın iki yanında bulunan odaların orta sofaya ve dar merdivenlere ulaşımın sağlandığı koridora açılan ikişer kapıları vardır. Kuzey cephesine kadar uzanan orta sofanın doğusunda şerbethaneye bitişik kısmında bir merdiven boşluğu ve

şerbethaneye açılan bir kapı bulunmaktadır. Şerbethaneye ulaşımın sağlandığı koridorun batı kanadında sakal-ı şerif, doğu kanadında ise aynı boyutlara sahip iki oda yer almaktadır. Bu katın kuzeybatısında bulunan selamlık ile bitişik olan oda ise misafir odasıdır.

İkinci katın sofasına sadece harem konağının çift kollu ana merdiveni ile ulaşılmaktadır. Diğerlerine nazaran daha küçük olan bu sofaya dört köşesinde yer alan odaların kapıları açılmaktadır.

Matbâh-ı Şerif ve Meydan-ı Şerif

Seamlık yapısının güneydoğusunda matbah-ı şerif, meydan-ı şerif, somathane, fırın ve kiler birimleri yer almaktadır. İki kanatlı, basık kemerli, talik hatlı kitabesi bulunan matbah-ı şerif kapısının açıldığı koridorda tepe penceresi bulunmaktadır.

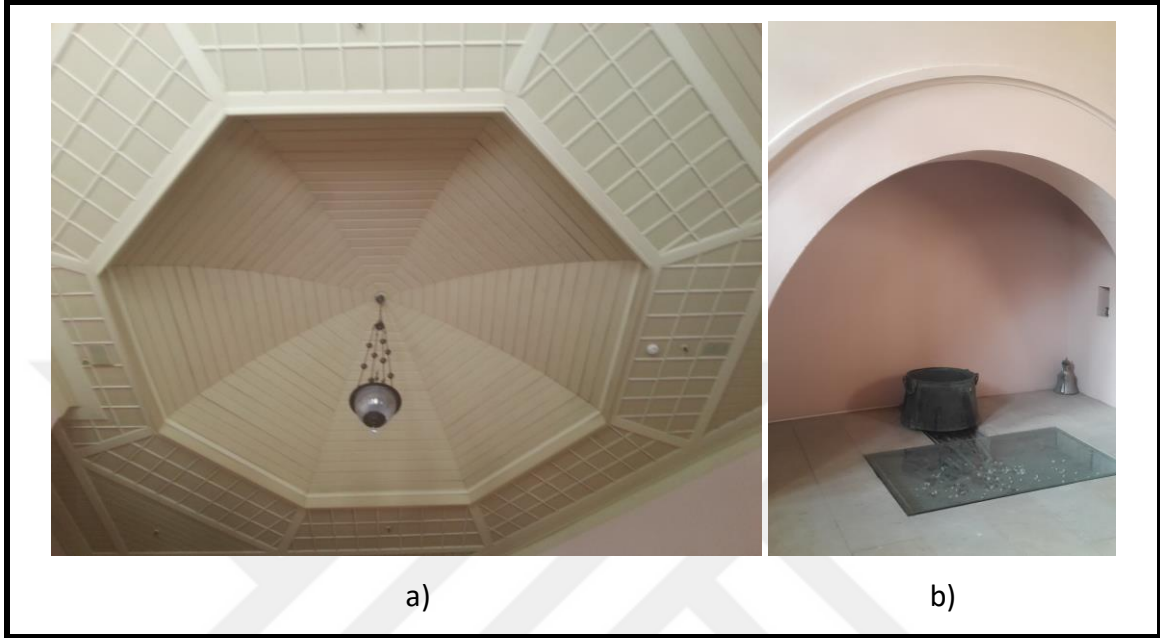

Şekil 3.155 Yenikapı Mevlevîhânesi

a) Matbâh-ı şerif içinde bulunan galeriye ait fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf) ; b) Matbâh-ı şerif içinde bulunan galeriye ait eski bir fotoğraf [110]

9.14x10.7 m. buyutlarındaki matbah-ı şerifin iç mekânı iki katlıdır. Girişte, zemin katta ocak konumlandırılmıştır. Ahşap döşemeli galeri bölümü girişin tam karşısında yer alır ve yarım daire çıkma yapmıştır. Ahşap korkuluğu bulunan kuzey yönünde 3.00 m.

genişliğine sahip olan galeri, çilekeş canlar odasının girişinde doğu yönünde ise 1.00 m. genişliğindedir. Bu iki galeri arasındaki ulaşım dört basamaklı bir merdiven ile sağlanmaktadır. Matbah-ı şerifin orta alanının üstü sekizgen kubbe ile örtülmüş, galerilerin bulunduğu alanlar ise düz ahşap çıta olarak bırakılmıştır.

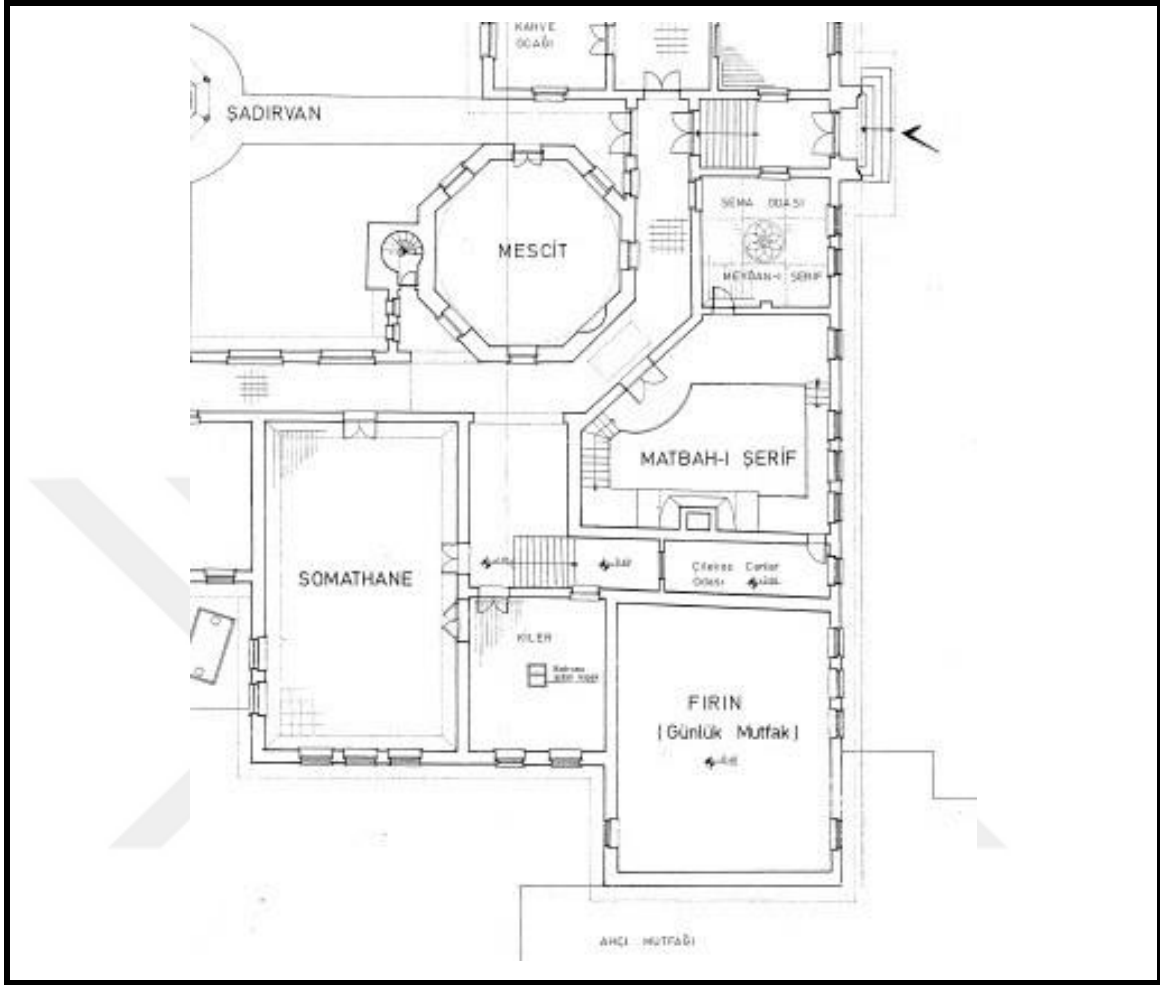
Şekil 3.156 Yenikapı Mevlevîhânesi

a) Matbah-ı şerifin orta alanının üstündeki sekizgen kubbe (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf); b) Matbah-ı şerifte yer alan ocak (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

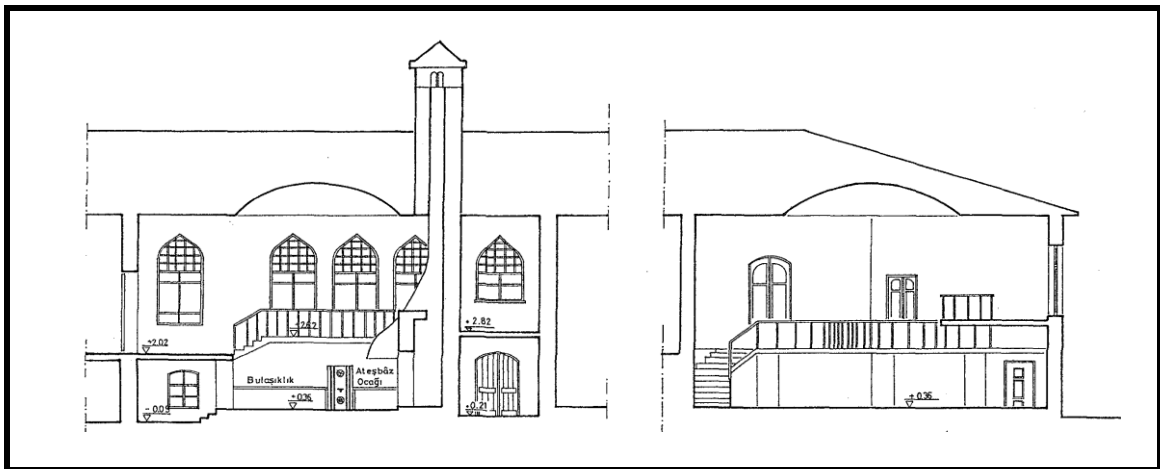
Yapının doğu cephesinde bu birimin ayrı bir girişi daha mevcuttur. Bodrum katına bağlantısı bulunan bu kapıdan 2.40 m. genişliğindeki bir koridora ulaşılır. Zemin katla koridor arasındaki bağlantı ise on basamaklı bir merdiven ile gerçekleştirilir. Matbah-ı şerifin diğer giriş kapısı bu koridorun kuzeyinde bulunmaktadır. Aynı kapının güneyinde ise mutfak-fırın birimleri yer almaktadır.

Matbah-ı şerif giriş kapısının üzerinde yer alan 2.38x7.20 m. boyutlarında dikdörtgen planlı çilekeş canlar odası ufak bir mekândır. 11.40x7.65 m. boyutlarındaki dikdörtgen planlı; iki kat yüksekliğindeki fırın bölümü matbah-ı şerif ile harem konağının arasında yer almaktadır. Fırın bölümünün hemen yanında, harem konağına bitişik olarak yer alan kare plana sahip kiler bulunmaktadır. Kiler ve fırın bölümüne ulaşımın sağlandığı koridorun sağ tarafındaki kapı 8.32x14.62 m. boyutlarındaki dikdörtgen planlı somathaneye açılır. Somathanenin diğer bir kapısı ise U planlı koridorun güney kolunda

yer almaktadır. Kare planlı meydan-ı şerif ise matbah-ı şerif ile selamlık yapısının ana girişinin ortasında konumlandırılmıştır.

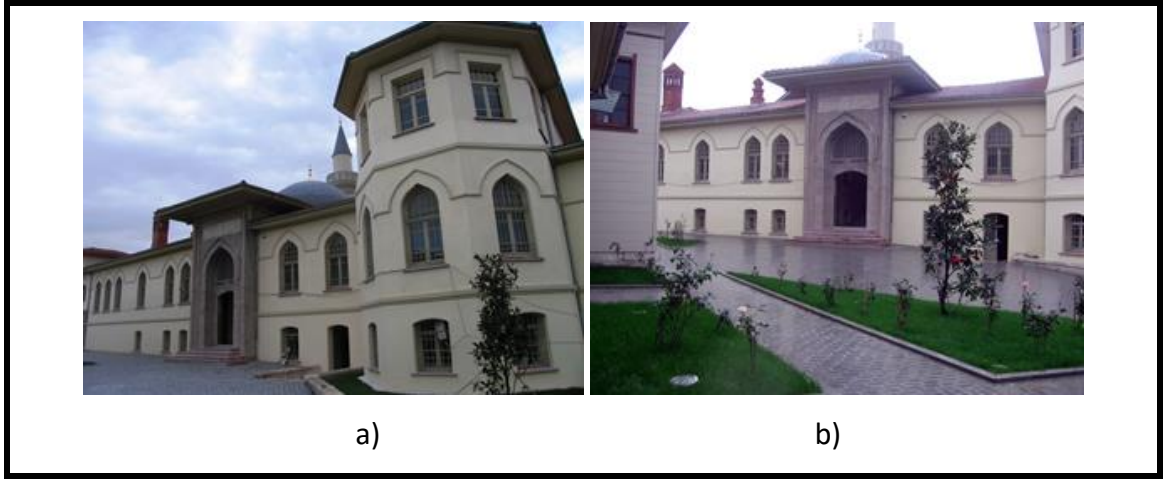

Şekil 3.157 Yenikapı Mevlevîhânesi Matbah-ı Şerif, Meydan-ı Şerif, Somathane, Fırın ve Kiler birimlerinin yer aldığı bölümün (Restitüsyon) planı [51]

Şekil 3.158 Yenikapı Mevlevîhânesi matbâh-ı şerif kesitleri (B. Tanrıkorur [51])

Şeyh Dairesi:

Şekil 3.159 Yenikapı Mevlevîhânesi

a); b) Selamlık Binası 2010 senesi [110]

Şekil 3.160 Yenikapı Mevlevîhânesi

a); b) Selamlık Binası 2005 senesi [110]

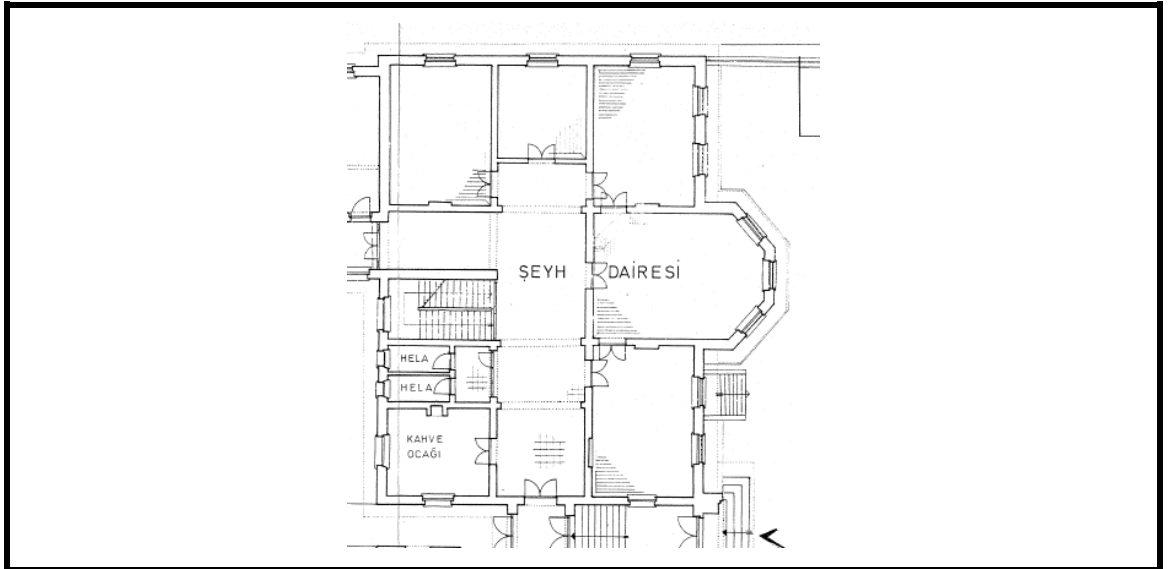
Selamlık binasının içinde alçak bir bodrum katı ile iki kattan ibaret olan şeyh dairesi; ana binanın kuzeydoğu köşesinde yer alır. 22.0x7.0 m. boyutlarındaki şeyh dairesine 4.25x4.25 m.'lik bir alanı kaplayan kare planlı bir holden girilir. Kahve ocağı bu hole açılır. 4.22x4.92 m. boyutlarındaki kahve ocağının iç avluya bakan bir cephesi vardır. Duvarları dolu tuğladan örülmüş olan kahve ocağının içinde moloz dolgu mevcuttur. Kahve ocağının karşısında 7.25x4.85 m. boyutlarında yer döşemesi ahşap olan şeyh odası yer alır. Şeyh odasının mevlevihanenin doğu cephesindeki avluya bakan iki adet alçak sivri kemerli penceresi vardır. Odanın koridora bakan duvarlarında delikli tuğlalar bulunmaktadır. Hela-abdestlik birimleri ise kahve ocağının bitişiğinde yer almaktadır.

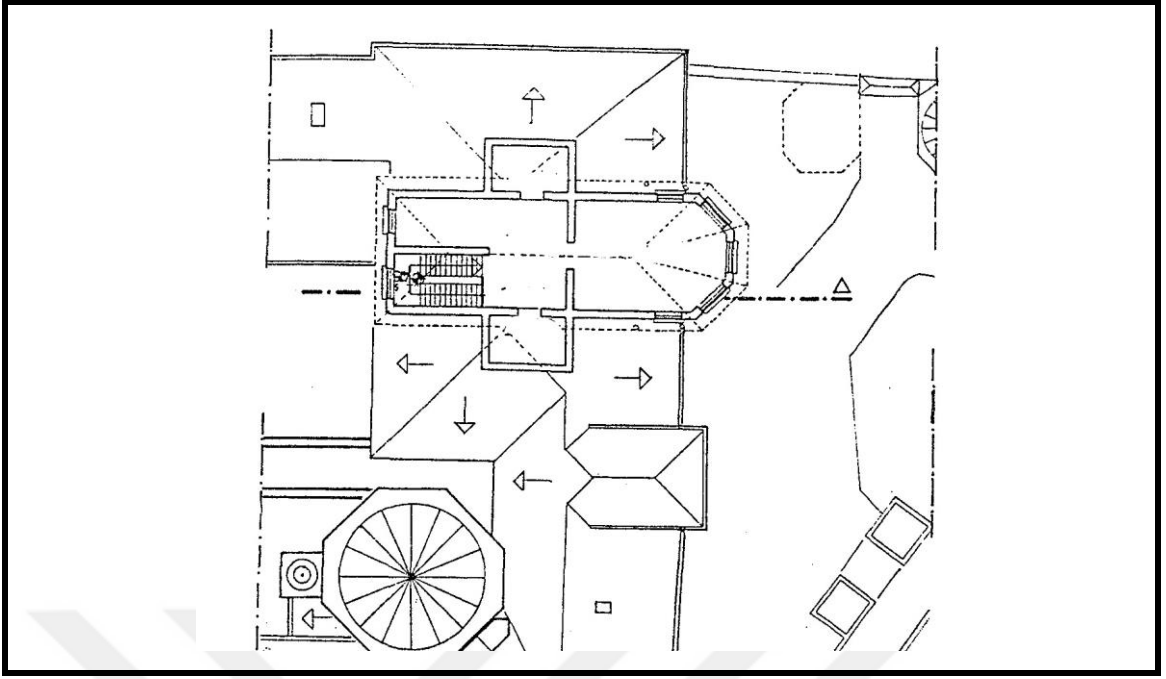
Şekil 3.161 Yenikapı Mevlevîhânesi

a) Şeyh dairesine ait eski bir fotoğraf [114]; b) Şeyh dairesi 2010 senesi [110]

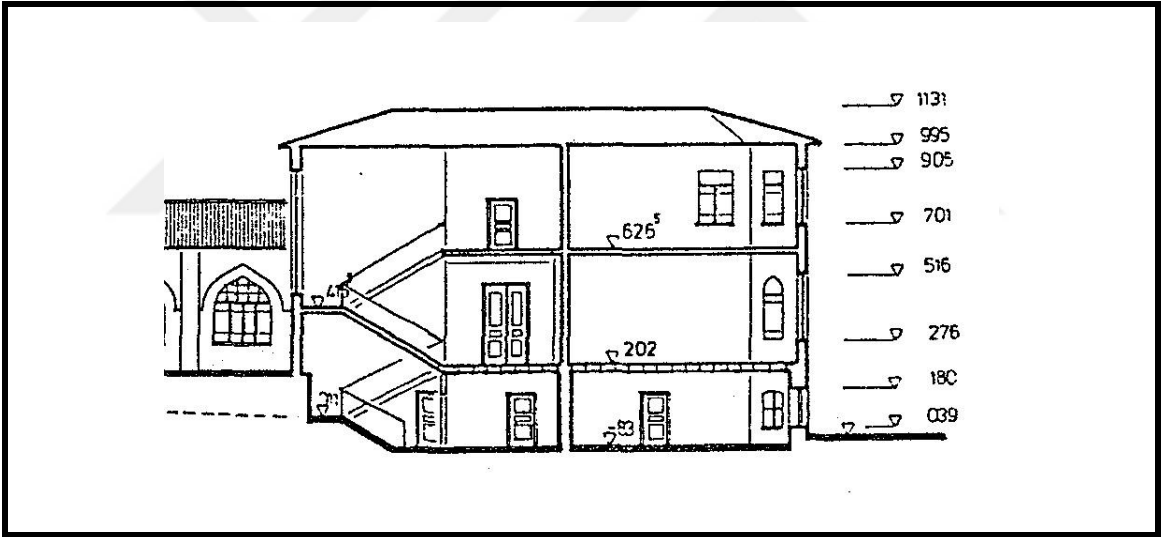
Şeyh dairesinin zemin katında güney ucu selamlık cümle kapısı ile batı ucu şadırvan avlusunu çevreleyen koridor ile bağlantılı L planlı bir sofa görülür. Sofanın bir ucunda ikinci kata ulaşan merdiven bulunmaktadır. Çeşitli büyüklükte mekânlar ve helalar ile çevrili olan bu sofanın doğusunda cephede yarım sekizgen çıkma yapan büyük bir oda; postnişin efendi ile dergâh zabitanının toplantı odası olan “Ayin-i Cem” odası yer almaktadır. Söz konusu oda ile sofanın bu oda karşısına gelen kesimi iki katlıdır. Üst katta şeyh odası ve bir sofa daha bulunur.

Şekil 3.162 Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyh Dairesi (Restitüsyon) Zemin Kat Planı [51]

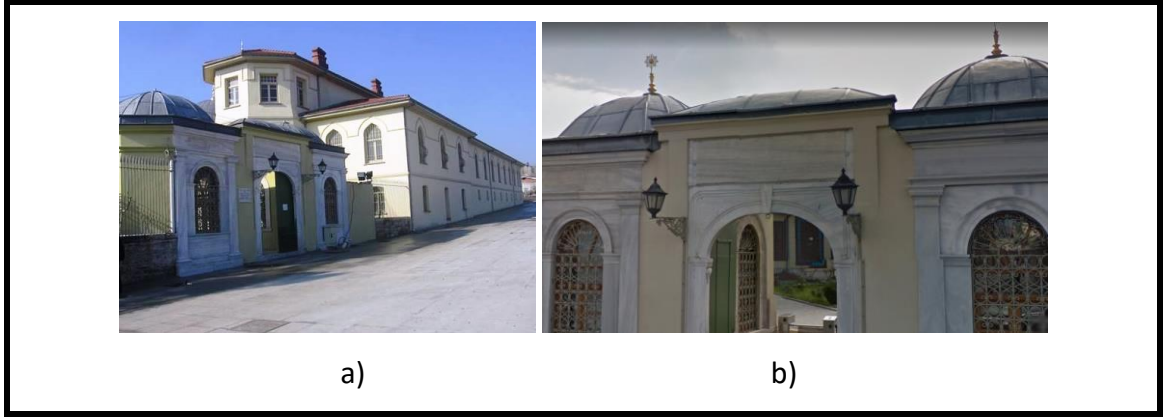
Şekil 3.163 Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyh Dairesi Birinci Kat Planı [51]

Şekil 3.164 Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyh Dairesi Kesiti [51]

Cümle Kapısı (1817)

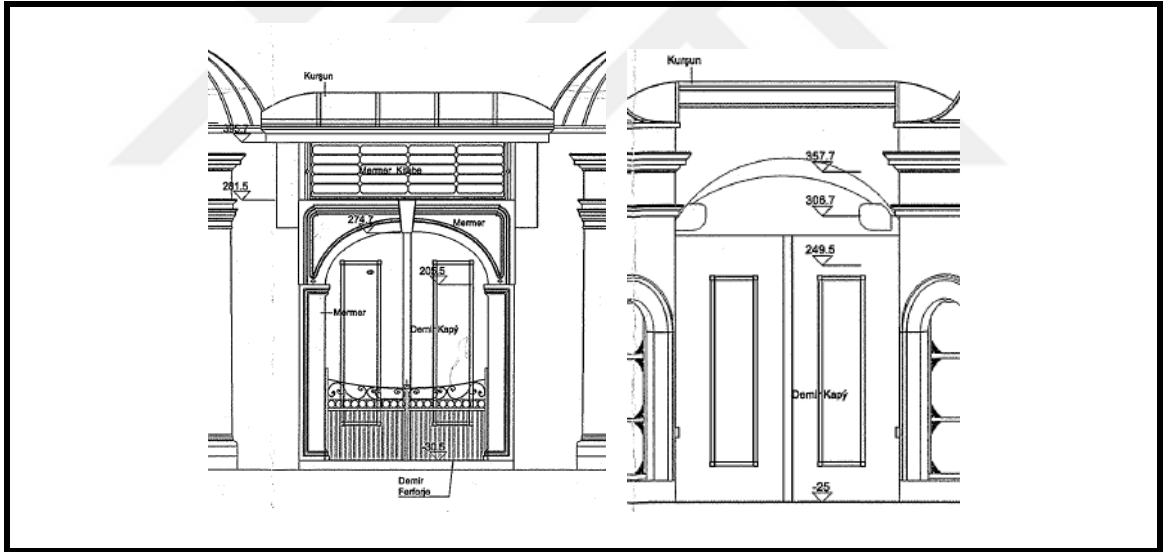
Cümle kapısı Mevlevihane Caddesi üzerinde bulunur. 1817 senesinde inşa edilen kapı, kendisinden farklı bir tarihte inşa edilmiş olan muvakkithane ve sebîl ikilisi (1850/51) arasında yer alır. Bu yapılar inşaa tarihleri farklı olmasına rağmen konumları, oranları ve üslupları ile uyumlu bir bütün oluşturmaktadırlar. Kapı, dikdörtgen biçimli beyaz mermer sütunlar arasında, çıkıntı yapılarak vurgulanmış bir kilit taşı ve basık yuvarlak bir kemerle çerçevelenmiştir. Kemerin silmeleri küçük laleler ile sonlandırılmıştır.

Şekil 3.165 Yenikapı Mevlevîhânesi

a); b) Cümle Kapısı (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Kapının üzerinde dikdörtgen mermer pano içerisinde mevlevihanenin Sultan II. Mahmud tarafından 1817 senesinde yeniden inşa ettirildiğini belgeleyen talik hatlı manzum bir kitabe bulunmaktadır. Muvakkithane ve sebil arasındaki iki kanatlı, parmaklıklı, demir bir kapıdan içeri girilmektedir.

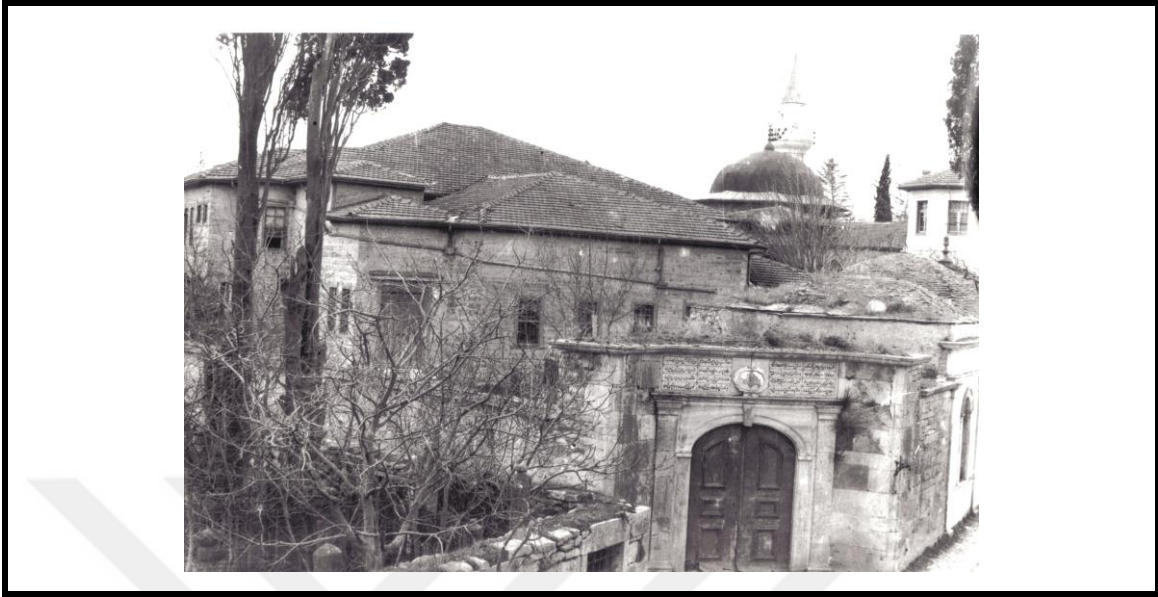

Şekil 3.166 Yenikapı Mevlevîhânesi Cümle Kapısı (Restitüsyon) Kuzey ve Güney Cepheleri [121]

Hünkâr Girişi (1837/38)

Mevlevihane arsasının pahlanmış olan kuzeydoğu kısmında yer alan kesme küfeki taşından inşa edilmiştir. Bu kısım bahçe duvarından daha yüksektir ve ortasında iki kanatlı ahşap bir kapı bulunmaktadır. Basık kemerli ve çıkıntılı bir kilit taşı olan kapının

üzerindeki kitabe levhasında Sultan Reşad'ın Tuğrası olduğundan kapı "Sultan Reşad" kapısı olarak da anılmaktadır.

Şekil 3.167 Yenikapı Mevlevîhânesinin kuzeydoğu kısmında yer alan hünkâr girişi [110]

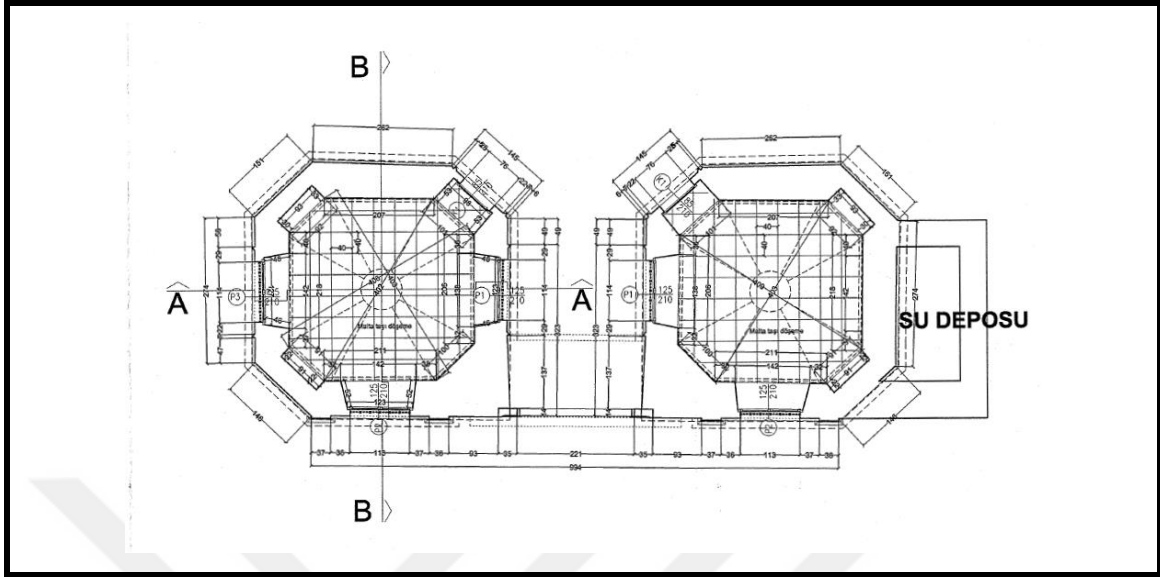
Sebil ve Muvakkithane (1849/50)

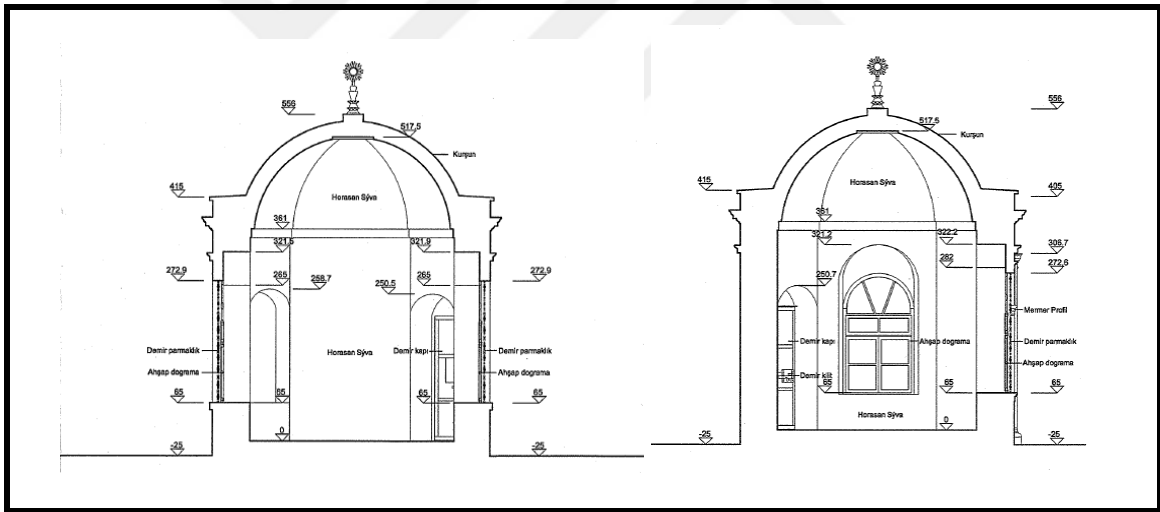
Şekil 3.168 1940 tarihli Muvakkithane ve sebinin Mevlevihane Caddesi'nden görünümü
[114]

Cümle kapısının doğusunda kalan yapı muvakkithane, batısında kalan yapı ise sebildir. Muvakkithane ve sebil yapıları sekizgen planlı küçük yapılardır. Sebinin arkasında su haznesi yer almaktadır. Simetrik olarak düzenlenmiş olan yapılardan muvakkithanenin girişi güneybatıya, sebinin girişi güneydoğuya bakar. Yuvarlak kemerli giriş kapısının iç kenarlarında nişler bulunmaktadır. Mekânlar basık kubbelerle örtülmüştür. Tuğla hatıllı moloz taş örgülü duvarlar bir kısa bir uzun olarak birbirini takip eder. Yapıların üzer

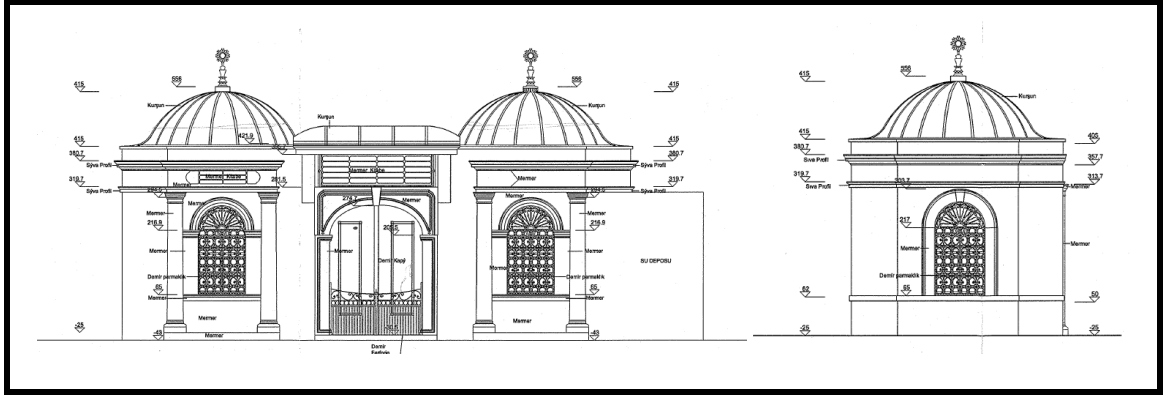
cephelerinde birer pencereler bulunur. Muvakkithanenin penceresi üzerindeki iki silme arasında banisinin adının ve inşa tarihinin yazılı olduğu bir kitabe mevcuttur.

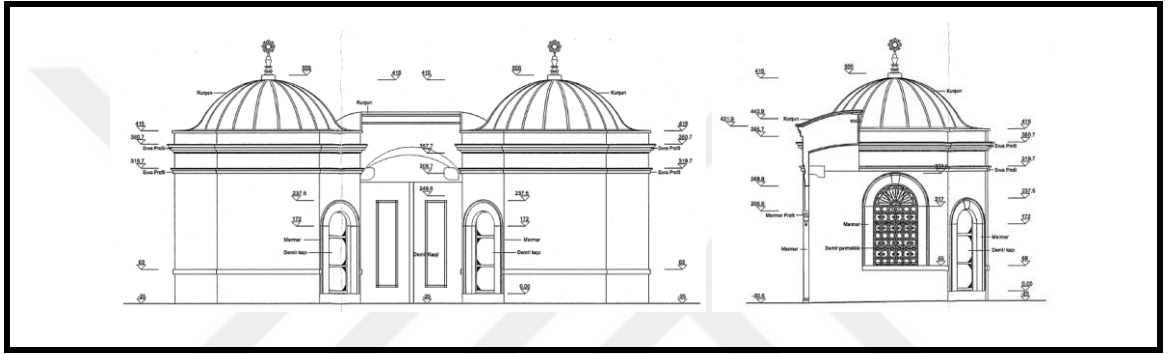
Şekil 3.169 Yenikapı Mevlevîhânesi Muvakkithane (Restitüsyon) Planı [121]

Şekil 3.170 Yenikapı Mevlevîhânesi Muvakkithane (Restitüsyon) A-A ve B-B Kesitleri [121]

Şekil 3.171 Yenikapı Mevlevîhânesi Muvakkithane (Restitüsyon) Kuzey ve Doğu Cepheleri [121]

Şekil 3.172 Yenikapı Mevlevîhânesi Muvakkithane (Restitüsyon) Güney ve Batı Cepheleri [121]

Abdurrahman Nafiz Paşa Kütüphanesi ve Türbesi (1850/51)

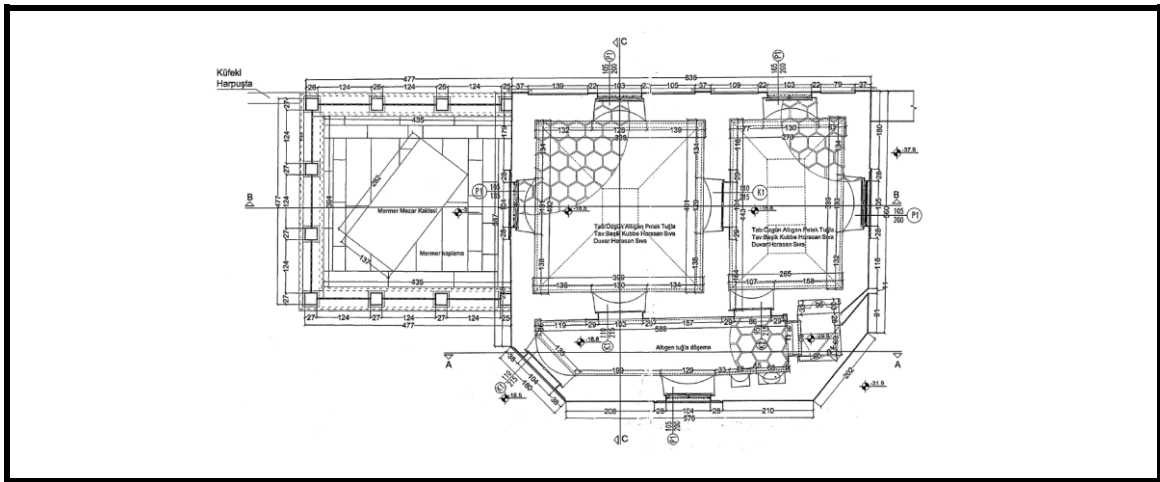
Şekil 3.173 Yenikapı Mevlevîhânesi

- a) Abdurrahman Nafiz Paşa Kütüphanesi ve Türbesi (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);
b) Abdurrahman Nafiz Paşa Kütüphanesi Girişi ve Türbesi (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Mevlevihanenin kuzeydoğu köşesinde, hünkâr girişinin hemen yanında Mevlevihane Caddesi üzerinde yer alır. 8.5x7.0 m boyutlarında dikdörtgen planlı olan kütüphane Abdurrahman Nafiz Paşa tarafından yaptırılmıştır. Tuğla hatıllı moloz taşla örülmüş olan duvarlar Mevlevihane Caddesine bakan kuzey cephede beyaz mermer ile diğer cephelerde ve içeride ise sıva ile kaplanmıştır.

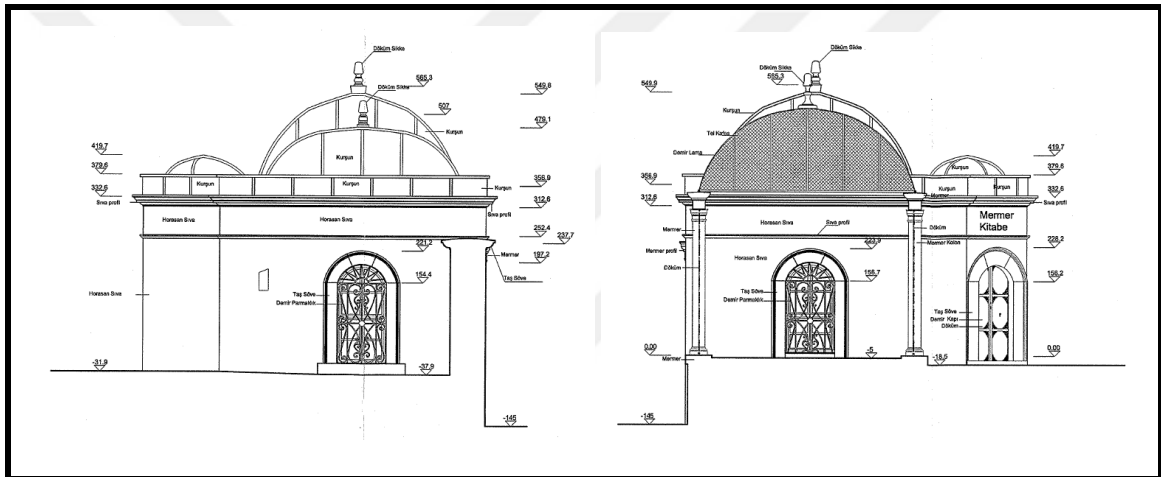
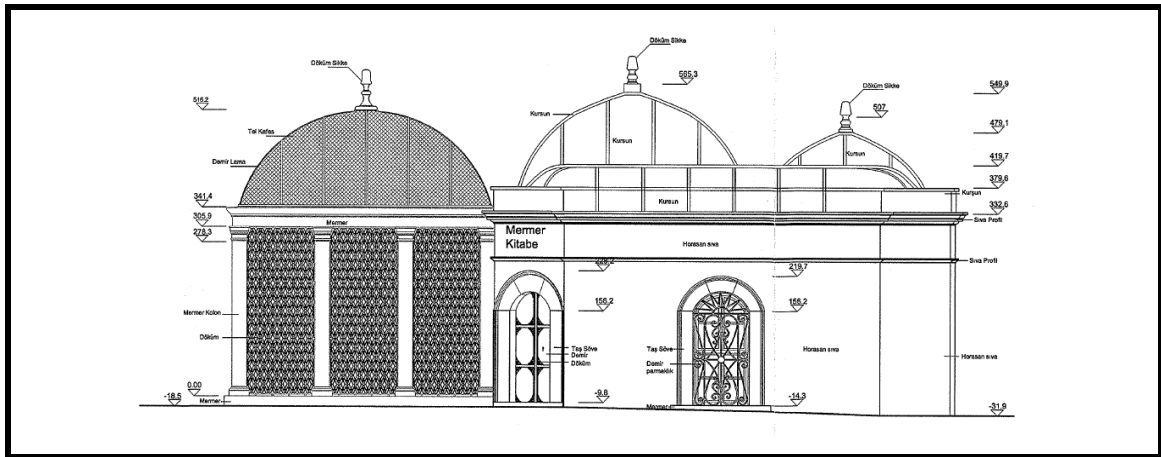
Kütüphane üç bölümden oluşmaktadır. Yapıya güneyde beşik tonozlu, iki ucu 45°'lik bir açı ile pahlanmış olan koridorun güneybatısındaki pahlı köşesinden girilir ve bu koridor avlu yönünde, kuzey cephesinde birer penceresi olan biri kare diğeri dikdörtgen planlı tekne tonoz ile örtülü iki mekâna açılmaktadır. Yuvarlak kemer ve kesme taştan söğeler ile kuşatılmış olan girişin üzerindeki mermer levhada “Mevlana Celaleddin Rumi”nin ismi ve kütüphanenin inşa tarihi yazılıdır. Koridorun doğu ve batı cepheleri sağırken avluya bakan cephesinde bir adet pencere bulunmaktadır. Bütünüyle beyaz mermer döşeli olan kuzey cephede yer alan pencerelerin sağdakinin üzerindeki silmeler arasına bir kitabe yerleştirilmiştir.

Abdurrahman Nafiz Paşa Türbesi, kütüphanenin batı cephesine bitişiktir. 5.0x5.0 m. boyutlarında kare planlı tabana oturan açık bir türbedir. Kesme küfeki taşından yapılmış bir kaideye sahip olan türbe toplam on adet kare kesitli mermer sütunla çevrelenmiştir. Bu sütunların üzerinde mermer bir lento aralarında ise dökme demir ızgaralar bulunmaktadır. Türbede üst örtü olarak tekne tonoz biçiminde çubuk demir ve tel örgü kullanılmıştır. Paşanın lahdi kibleye dik olarak türbe içine yerleştirilmiştir.

Şekil 3.174 Yenikapı Mevlevîhânesi Abdurrahman Nafiz Paşa Kütüphane ve Türbesi

(Restitüsyon) Planı [121]

3.2.05 İSTANBUL MEVLEVÎHÂNELERİ: KASIMPAŞA MEVLEVÎHÂNESİ

Adı Kasımpaşa Mevlevîhânesi

İlçe Beyoğlu

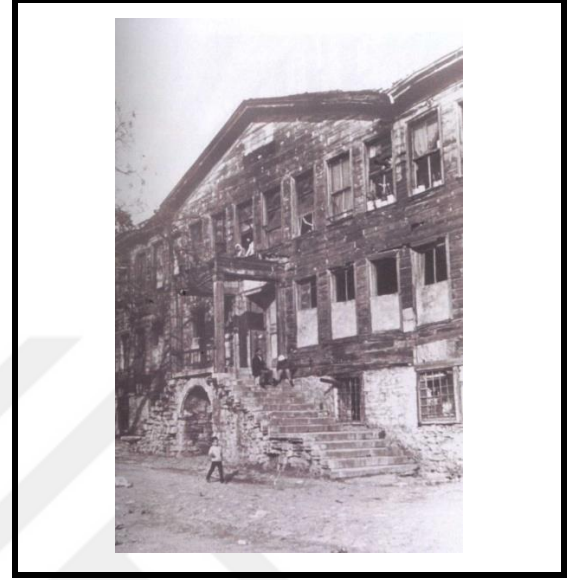
Mahalle Sururi

Sokak Keramet Sokağı

Yapım Yılı 1623-31

Yaptıran (Banisi) Fıncıazade Şeyh Sırrı
Abdullah Dede Efendi

Günümüzdeki İşlevi Restitüsyon projesine
aykırılığı yüzünden
inşaaası
durdurulmuştur.

Şekil 3.180 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin
1940 senesindeki görünümü [114]

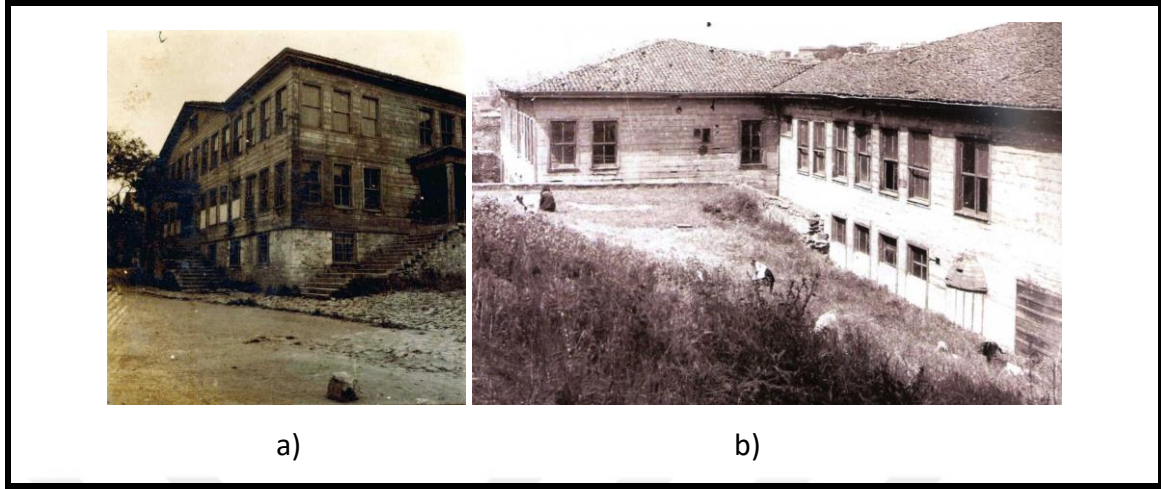
Ekler D-1, D-2, D-3, D-4, D-5, D-6, D-7, D-8, D-9

TARİHÇE

İstanbul'daki mevlevihaneler içinde kuruluş tarihi bakımından Kalenderhane, Fatih (Abid Çelebi), Galata (1491), Yenikapı (1598) ve Beşiktaş (1621) Mevlevihanelerinden sonra altıncı sırada yer alan Kasımpaşa Mevlevihanesi IV. Murad döneminde 1623-1631/32 tarihleri arasında, Mevleviyye'den Fıncıazade Şeyh Sırrı Abdi Dede Efendi tarafından Kasımpaşa'da kendi bostanı içinde gösterişsiz bir tekke olarak inşa edilmiştir [113].

Mevlevihanenin inşa edildiği tarihlerde yapı, bostanlar, bağlar ve çiçek bahçeleri ile kaplı, bahçeli müstakil ahşap meskenlerin yanı sıra mescidler, tekkeler ve çeşmeler gibi bazı hayır eserlerin bulunduğu Kasımpaşa Deresi Vadisi'nin orta kesiminde, bu vadinin Beyoğlu'na doğru yükselen sırtlarında yer almaktaydı. Abdi Dede'nin mevlevihaneyi burada bulunan bostanı içinde tesis etmiş olması, mevlevihanenin yakınında Evliya

Çelebi'nin "Dede Bostanı Mesiresi" olarak zikrettiği bir mesire meydana getirmiştir [26].

Şekil 3.181 Kasımpaşa Mevlevihânesi

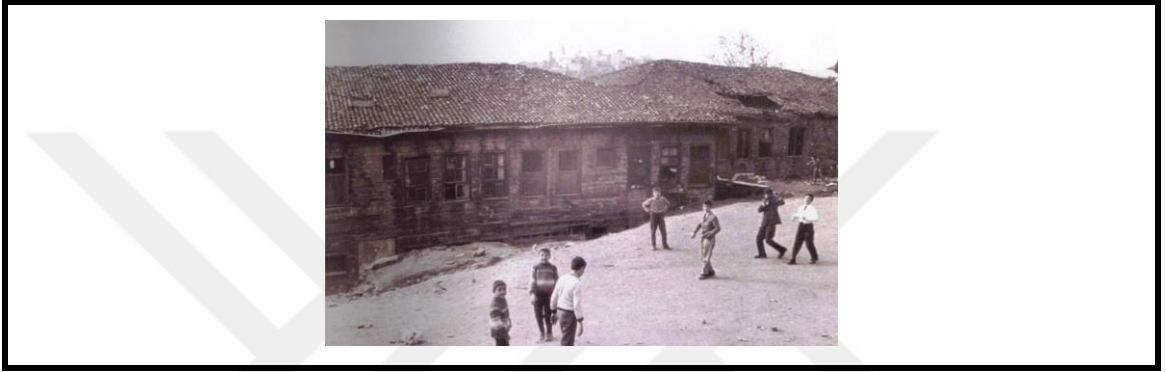
a); b) 1944 senesine ait fotoğraf [114]

Mevlevihanenin zaman içinde farklı dönemlerde değişik tamir, tadilat ve yenilemeler gördüğü bilinmektedir. Bilinen ilk tadilat, 1731/32 yıllarında Hasan Ağa tarafından gerçekleştirilmiş ve müfredat keşfi dönemin hassa baş mimarı Kayserili Mehmed Ağa tarafından hazırlanmıştır [113]. Zamanla harap olan Kasımpaşa Mevlevihanesi XVIII. yüzyılın sonlarında Mihrişah Valide Sultan ve oğlu III. Selim tarafından yeniden inşa ettirilmiş ve 1795'de parlak bir törenle açılışı yapılmıştır. 1832-1834/35 yılları arasında Kaptan-ı Derya Çengeloğlu Tahir Paşa tarafından mevlevihane tamir ettirilmiş ve civarda bulunan bazı yapılar satın alınarak mevlevihanenin arazisi genişletilmiştir [33]. Kasımpaşa Mevlevihanesi 1834 tarihinde II. Mahmud tarafından son şekliyle ihya edildikten sonra 1842 yılında tekrar bir tamir daha geçirmiştir. Bu dönemden sonra Kasımpaşa Mevlevihanesi tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar son şeklini korumuş ve sadece ufak tadilatlar yapılmıştır [124].

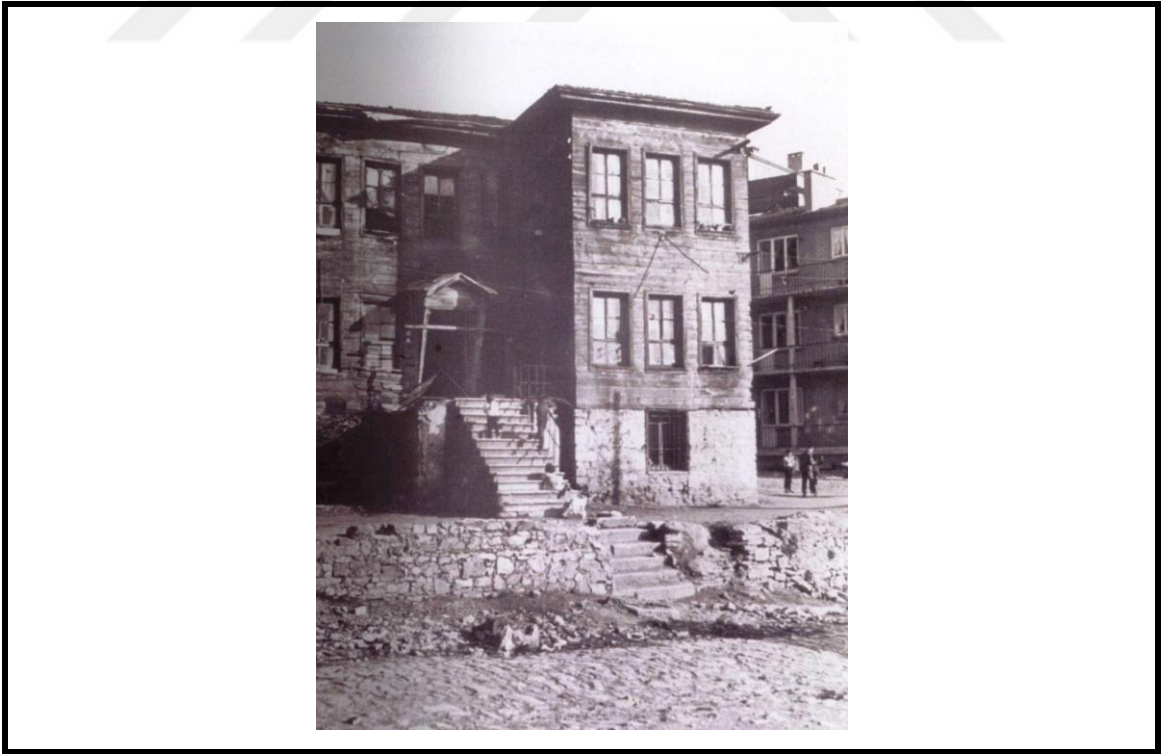
Tekkelerin kapatılmasıyla mülkiyeti Vakıflar'a geçmiş olan mevlevihanenin bir kısmı ilkokul, semahanesi ise Kasımpaşa Güreş Klübü müsabaka yeri olarak kullanılmıştır [33]. 1925 yılına kadar şeklini koruyan yapı daha sonrasında yok olmaya başlamıştır.

Şekil 3.182 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne ait eski bir fotoğraf [110]

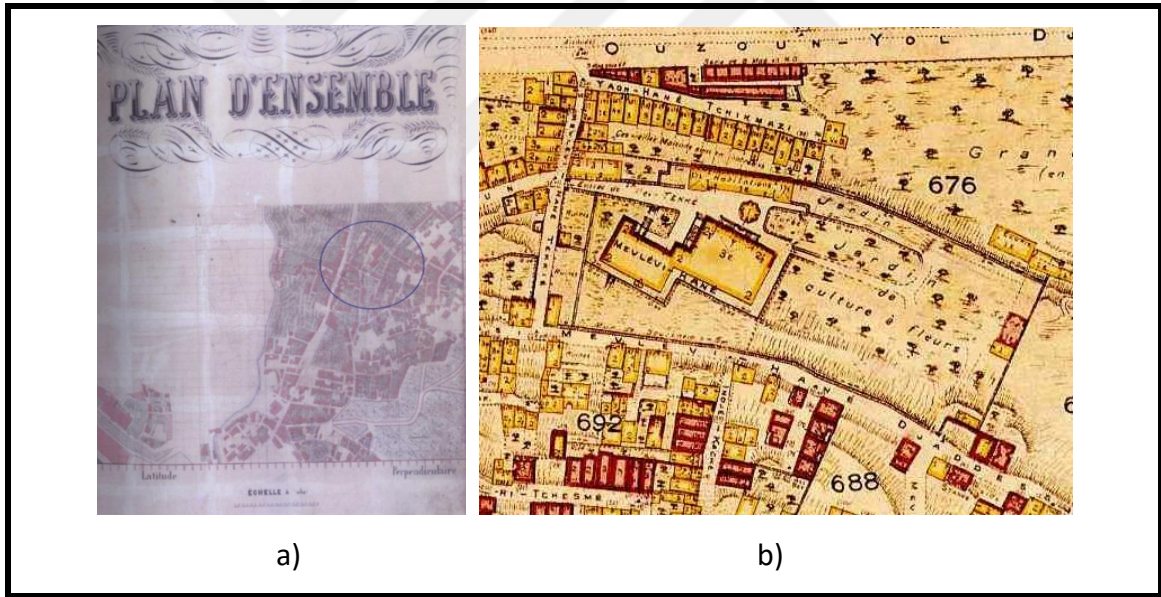
Şekil 3.183 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne ait eski bir fotoğraf [110]

Şekil 3.184 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne ait eski bir fotoğraf [110]

1926 yılına kadar, tekke arsasının büyük bir bölümünün çiçek bahçesi olarak kullanılmıştır. Tanzimat'tan sonra XIX. yüzyılın ikinci yarısı içinde hızla gelişmeye başlayan Beyoğlu (Pera)'nın bir kanadı tekkenin bulunduğu sırtlara taşmış ve Kasımpaşa Vadisi'ne doğru sarkmıştır. Bu sarkmanın sonucunda Kasımpaşa Mevlevihanesi'nin kuzeydeki yeşil alanlı geleneksel ahşap evlerin yer aldığı Türk mahallesiyle, güneyindeki ağaçsız ve dar sokaklar boyunca sıralanan lövanten üslubunda kâgir binaların oluşturduğu, Pera'nın Batı menşeli yerleşim dokusundan ayıran bir sınır oluşmuştur. Günümüzde ise mevlvihane çevresi eski karakterini tamamen kaybetmiş; bostanların yok olmasıyla ahşap meskenler ise yerlerini üslupsuz apartmanlara terk etmiştir.

Mevlevihanenin başta müstemilatı, şadırvanı ve haziresi olmak üzere zamanla semahanesi dışında kalan bölümlerinin oda oda kiraya verilmesiyle yapı harap olmuş ve çökmeye başlamış, 1979 yılında çıkan bir yangınla da tamamen kül olmuştur.

Şekil 3.185 Kasımpaşa Mevlevîhânesi

a) Cadastre de Constantinople Haritaları'ndaki konumu [123];

b) Pervitich Haritaları'ndaki konumu [101]

Günümüze Kasımpaşa Mevlevihanesi'nden üzerindeki II. Mahmud Tuğrası'nın çalındığı Cümle Kapısı haricinde hiçbir bölümü ulaşamamıştır. 2009 tarihinde restitüsyon çalışmalarının başlanmasıyla o zamana kadar ulaşabilmiş olan bodrum katına ait duvar kalıntıları, arsadaki istinad duvarları ve hamuşana ait bir iki kırık mezar taşı da yok

edilmiştir. Çeşitli nedenlerden dolayı inşaatı durdurulan yapı günümüzde metruk bir haldedir.

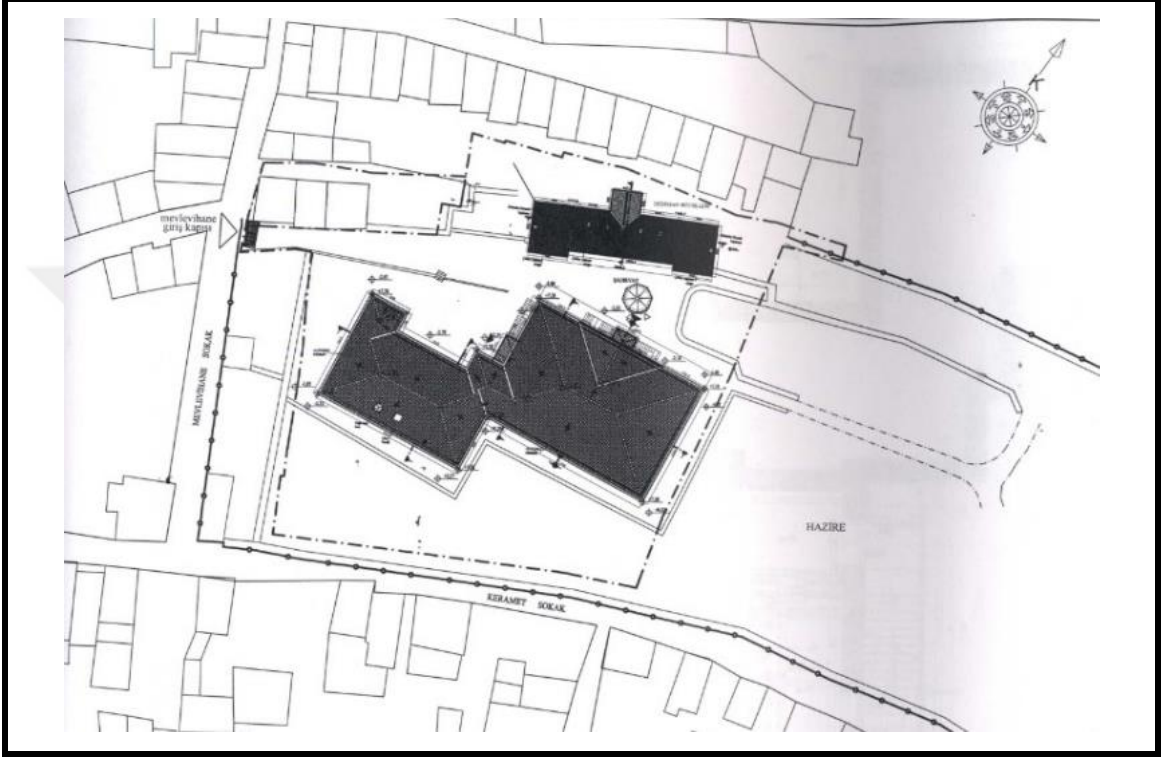
Şekil 3.186 Kasımpaşa Mevlevîhânesi

a); b); c); d); e); f) 30/06/2016 tarihindeki metruk hali (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

MEKÂNSAL TANIMLAMA

Konum:

Mevlevihane güneyde komşu parseller ve Mevlevihane Sokak, doğuda Keramet Sokağı (Mevlevihane Caddesi ile ona bağlanan Mevlevihane Yokuşu), kuzeyde Sururi İlköğretim Okulu, batıda ise gene komşu parsellerle çevrilmiştir.

Şekil 3.187 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Restitüsyon Vaziyet Planı [121]

Kuzey yönünde en yakın ana eksen olan Bahariye Caddesi'nin +6.97 m. kotuyla, mevlevihane arsasının güney sınırını teşkil eden Keramet Sokağı'nın + 26.68 m. kotu arasında 19.71 m. gibi önemli bir irtifa farkı bulunmaktadır. Bu nedenle arsanın güney ve kuzey yönündeki sınırları istinat duvarıyla belirlenmiş, yüzeyi de doğu-batı doğrultusunda uzanan istinat duvarlarıyla kademelendirilmiştir. Yine bu nedenle mevlevihanenin ana binası +15.81 m. avlu kotunda üç, güney yönünde +21.58 m. kotunda iki katlıdır.

Mevlevihanenin cümle kapısı +12.15 m. kotunda olup arsanın kuzeybatı köşesinde, Kasımpaşa Mevlevihane Sokağı ile Sipahi Fırını Sokağı'nın kavşağının karşısında yer alır. İki yandan komşu meskenlerle kuşatılmış olan cümle kapısından başlayan Arnavut kaldırımli yol arsanın merkezindeki şadırvan avlusuna ulaşmaktadır. Mevlevihanenin

hemen bütün bölümleri (semahane, selamlık, dedegan hücrelerinin bir kısmı, harem, hünkâr dairesi, matbah-ı şerif, somathane) barındıran ana bina, şadırvan avlusunun güney yönünde, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Avlunun kuzey yönünde, birkaç dedegan hücrelerinin bulunduğu diğer bir bina, doğu yönünde hazire, bunun arkasında da çiçek bahçeleri yer almaktadır.

Şekil 3.188 Kasımpaşa Mevlevihânesi

a) 2005 tarihli Nazım İmar Planı [119];

b) 2005 tarihli Uygulama İmar Planı [125]

Ana Bina (Semahane / Selamlık / Dedegan Hücreleri / Hünkâr Dairesi / Mutfak / Somathane)

İstanbul'da geç döneme ait ahşap tarikat yapılarının en büyüklerinden olan dikdörtgen plana sahip 51.50x28.00 m. boyutlarında, kısmen üç, kısmen iki katlı ahşap ana binanın alt katı kâgir duvarlı bodrum olarak kullanılmıştır. Arazinin eğiminden yararlanılıp kısmi olarak inşa edilmiş olan moloz taş örgülü bodrum katının duvar kalınlığı 60 cm.'dir. Zemin ve birinci kattaki duvarlar ise içten bağdadi sıvalı, dıştan ahşap kaplamalıdır.

Ahşap bir konağı andıran Kasımpaşa Mevlevihanesi aynı ebatlarda yanyana sıralanmış, dikdörtgen açıklıklı, giyotin pencereleri ve alaturka kiremitle kaplı ahşap kırma çatısı ile oldukça sade ve hareketsiz bir yapıdır. Bu sadeliğe hareket katan en önemli unsur yapının iki kanadının aynı hizada olmayışıdır.

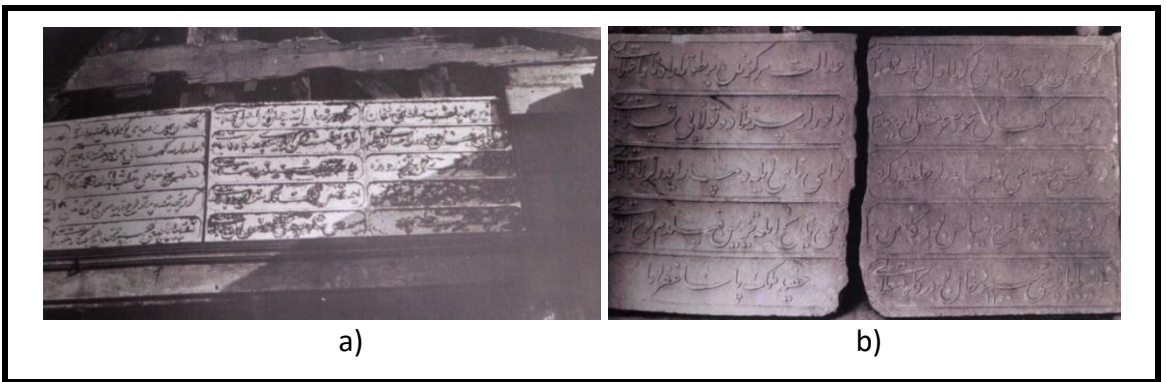
Şekil 3.189 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Ana Bina 1940 senesine ait bir fotoğraf [114]

İki bölümden oluşan binanın öne doğru çıkıntı yapan 28x18.5 m. boyutlarındaki doğu kanadında; bodrumda beş adet dedegan hücresi, helalar ve abdest muslukları, üst katlarda ise semahane, hünkâr dairesi ile selamlığın bir parçası bulunmaktadır. Binanın geri çekilmiş olan 23.5x16.5 m. boyutlarındaki batı kanadında ise; bodrumda ardiye (veya çamaşırhane), üst katlarda selamlığın devamı ile hareme ait mekânlar, matbah-ı şerif ve somathane yer almaktadır. Yapının içeriği dört ana bölüm, doğudan batıya doğru dört bağımsız giriş (semahane girişi, hünkâr dairesi girişi, selamlık-dervişan girişi ve harem girişi) ile donatılmıştır.

Şekil 3.190 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Semahane Girişi 1944 senesine ait fotoğraf [114]

Semahaneye ulaşım ana binanın doğu kanadının kuzey cephesindeki çift kollu kâgir merdivenin bitişiğindeki sahanlık ile sağlanmıştır. Sahanlığın üstü arası ahşap korkulukla kapatılmış köşelerde yer alan iki adet kare kesitli Dor başlıklı ahşap dikmenin üzerindeki kirişe oturtulmuş alaturka kiremit kaplı kırma bir çatı ile örtülmüştür. Bu örtünün altında çift kanatlı semahanenin esas giriş kapısı yer almaktadır. Kapının üzerinde beyaz mermerden, dikdörtgen iki levhanın üzerinde 1250 (1834/35) tarihli talik hattı Melek Paşa Hafidi Ali Haydar Bey'e [83], metni Seyyid Mehmed Pertev Paşa'ya [83] ait manzum bir kitabe yer almaktadır. Yangında harap olan bu kitabe halen Galata Mevlevihanesi Müzesi'nin avlusunda korunmaktadır.

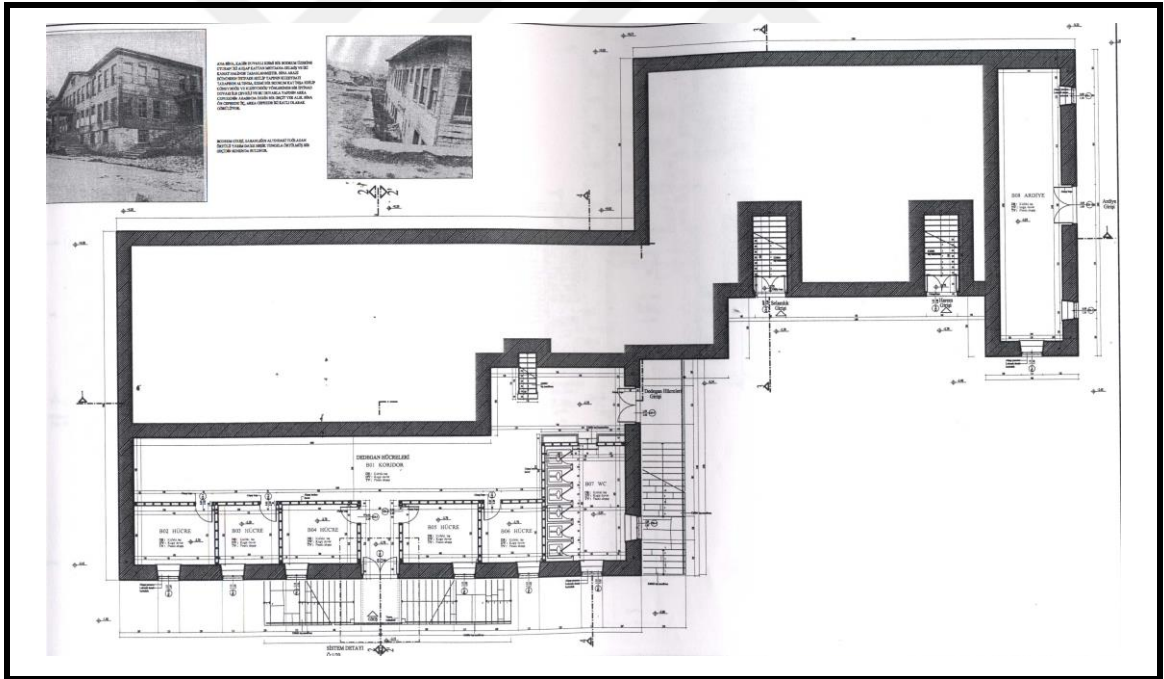

Şekil 3.191 Kasımpaşa Mevlevîhânesi

a); b) Semahane girişinde yer alan kitabeye ait eski fotoğraf [121]

Semahaneye ulaşımın sağlandığı moloz taş örgülü merdivenin basamakları köfeki taşındandır ve her iki tarafında da birer ufak sahanlık bulunmaktadır. Ana sahanlığın

altında tuğladan örülmüş olan yarım daire biçimindeki kemerli geçit ile bodrum katına giriş yapılmaktadır. 20.00x3.00 m.'lik bir alanı kaplayan beş adet dedegan hücresinin, helaların ve abdest musluklarının bulunduğu bodrum katı iki adet demir parmaklıklı, kare pencere ile aydınlanmaktadır. Bodrumun kuzeybatı köşesinde, yine bu koridora açılan, altı adet helayı ve bir sıra abdest musluğunu barındıran 5.50x4.00 m. boyutlarındaki bölüm yer alır. Bodrum katının barındırdığı tüm mekânların kapılarının açıldığı 2.45 m.'lik koridorun güney yönünde yaptığı dirsekten tek kollu ahşap bir merdiven ile semahaneye ulaşılmakta, aynı dirseğin batı ucundaki kapı ise; hünkâr girişinin önündeki sahanlığın altından geçen beşik tonozlu geçidin sonunda yer alan tuğla örülü yarım daire kapıdan avluya açılmaktadır. Helaları içeren bölümün kuzeybatı duvarlarında, dedegan hücrelerin de kuzey duvarlarında birer pencere bulunmaktadır. Bodrum katın iç duvarları moloz taş örgülü dış duvarlarının aksine ahşap iskeletli, bağdadi sıvalıdır.

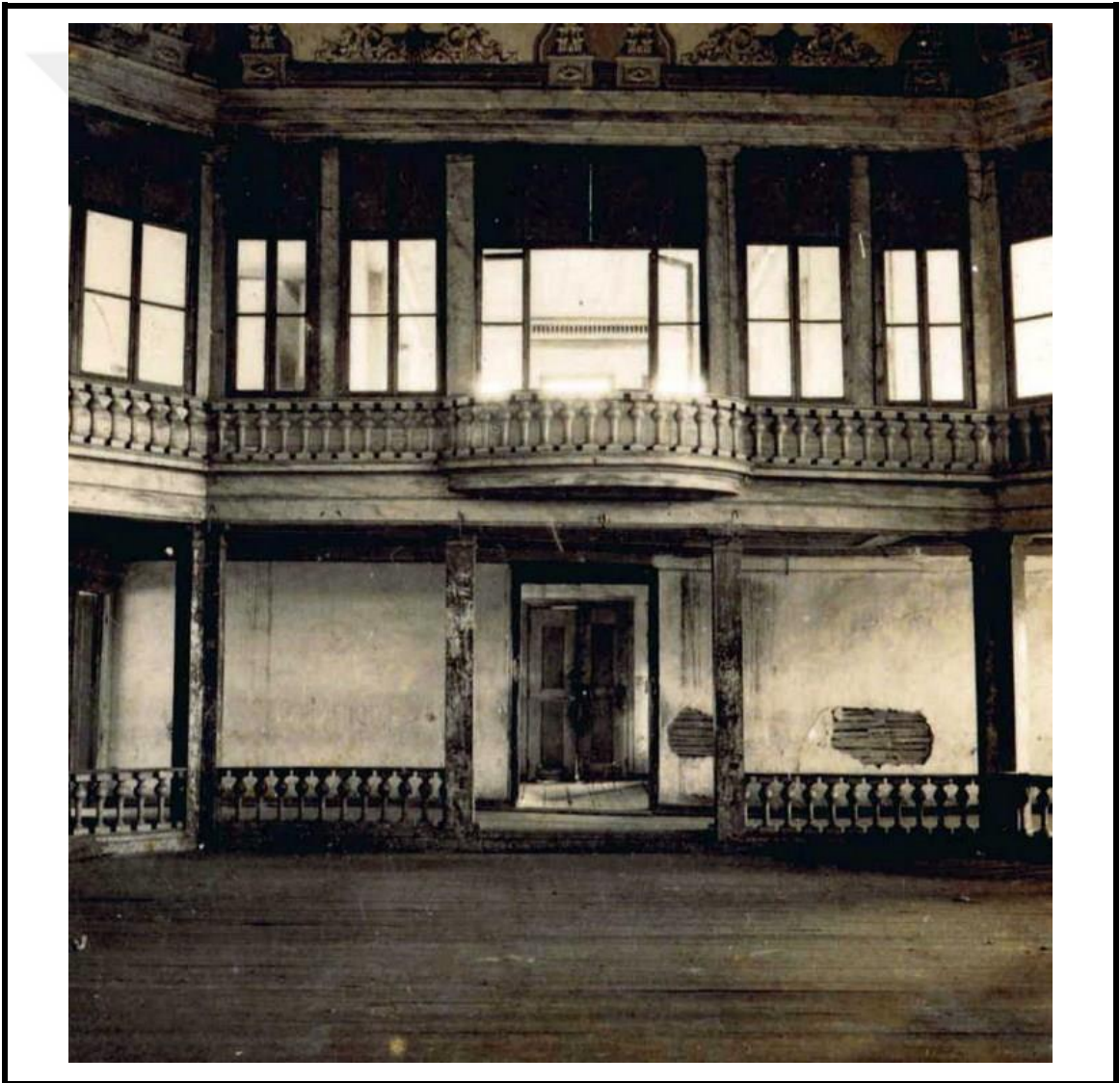

Şekil 3.192 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Restitüsyon Bodrum Kat Planı [121]

Kareye yakın dikdörtgen bir alana sahip olan semahane 18.00x17.00 m. boyutlarındadır. Doğu ve batı duvarları sağır olan semahane, girişin bulunduğu kuzey duvarında ve mihrabı barındıran güney duvarında sıralanan toplam 26 adet pencereyle aydınlanır. Kapıdan girince karşı tarafta, tam cümle kapısının ekseninde yer alan mihrap bölümü, güney duvarından yarım daire olarak dışarı doğru taşmıştır. Semahanede esas

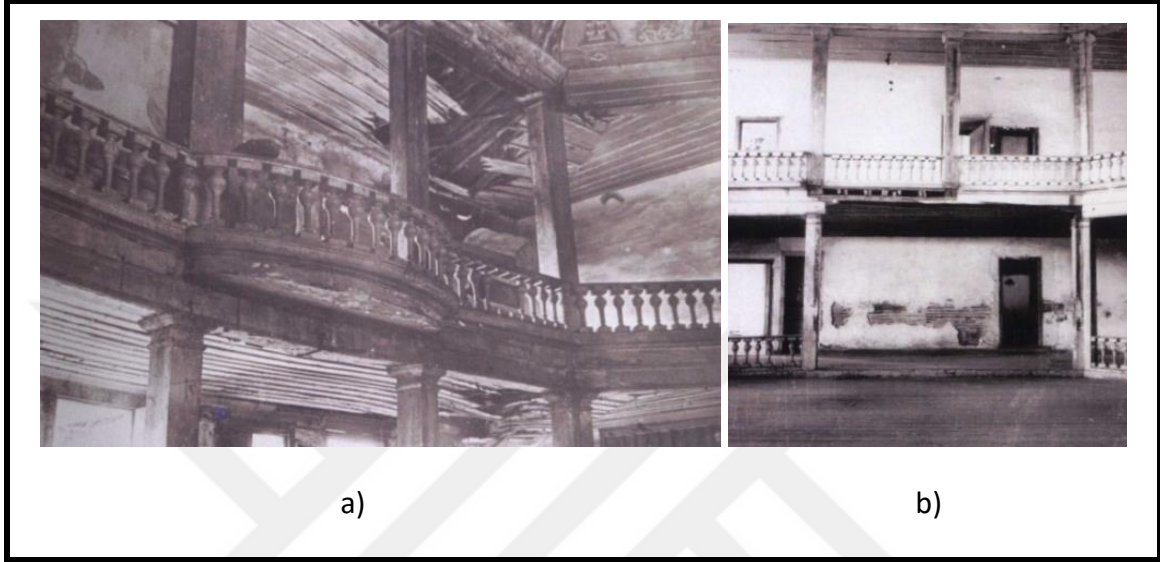
giriş kapısı hariç; batı duvarının ortasında hünkâr dairesine açılan bir kapı ile doğu duvarında biri şerbethaneye açılan iki kapı olmak üzere toplam üç kapı bulunmaktadır.

Esas sema meydanı planı köşeleri 45° pahlanmış karedir ve boyutarı 10x10 m.'dir. Pahlar kenarların 1/3'ü uzunluğundadır. İki katlı olan sema meydanını kuzey ve güneyde 4.00 m., doğu ve batıda 3.00 m. olan mahfiller sarmaktadır. Üst katta mihrap önüne tekabül eden bölüm boş bırakılmamış mahfiller burada da devam ettirilmiştir. Mahfillerin arasında onaltı adet Dor başlıklı, kare tabanlı ahşap dikme vardır ve bu dikmeler sema meydanı ile mahfillerin sınırında 2.00 m.'lik açıklık bırakılarak zemin kattakiler üsttekileri, üsttekiler ise çatıyı destekleyecek şekilde yerleştirilmişlerdir.

Şekil 3.193 Kasımpaşa Mevlevîhânesi semahane mahfilleri 1944 [114]

Üst katta alt kat planının aynısı tekrarlanmaktadır. Üst kattaki dikmelerin arası tıpkı alt kattaki gibi ahşap korkuluklarla kapatılmış olduğundan bu katın bayanlara ayrılmadığını söyleyebiliriz. Zira kadın mahfillerinin mutlaka ahşap kafeslerle ayrılmış olması gerekmektedir. Zemin katta da ahşap kafesle ayrılan bir bölüm olmadığına göre; Kasımpaşa Mevlevihanesi'nde kadınlar mahfilinin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

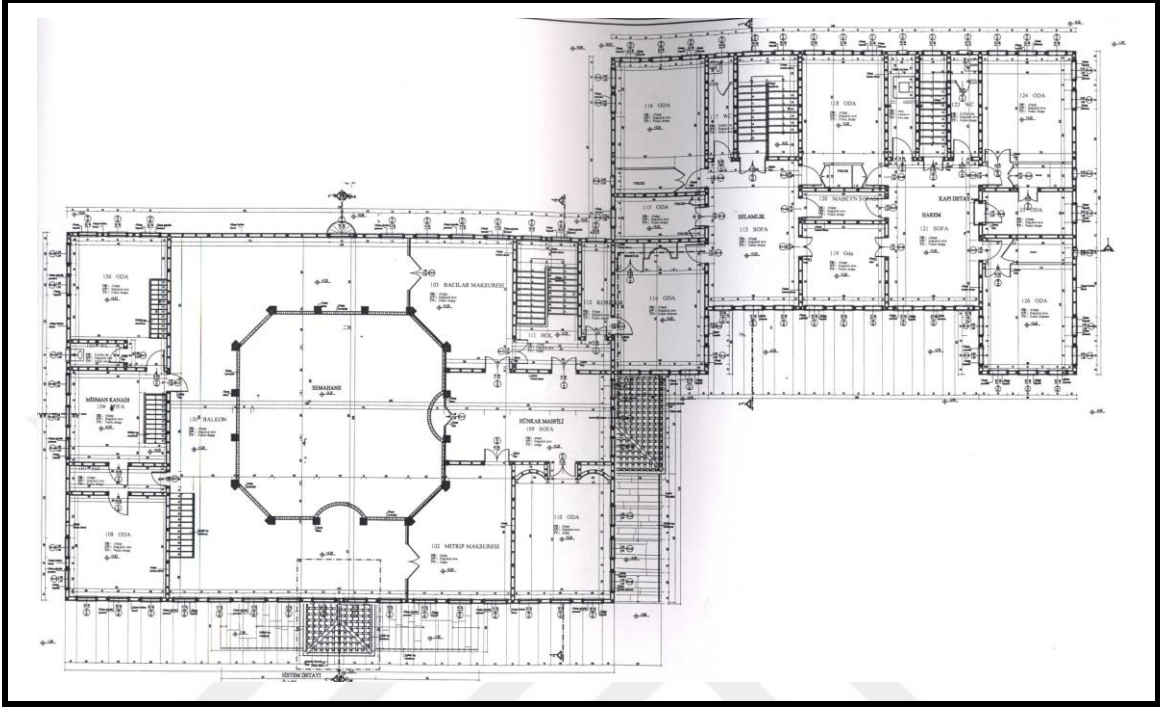

Şekil 3.196 Kasımpaşa Mevlevîhânesi
a); b) Mutrib Maksuresi [114]

Üst katta giriş kapısının üst kısmına gelen kuzey bölümündeki mahfil mutrib maksuresidir. Maksure diğer mahfillerden korkuluk ile ayrılmamış bunun yerine biraz öne çıkartılarak vurgulanmıştır. Batı kısmının ortası ise iki yandan duvarlarla kuşatılarak diğer mahfillerden soyutlanan hünkâr mahfili olarak değerlendirilmiştir. Üst kattın doğu kısmında tıpkı zemin kattaki gibi hangi mekâna açıldığı bilinmeyen iki kapı mevcuttur.

Ana binanın çekirdeğini oluşturan semahaneyle, mahfiller ve maksureler dışında kalan bölümlerin içini gösteren fotoğraf bulunmadığından, mimari düzenleri ve fonksiyon şemaları hakkında burada yaşamış kişilerden sözlü bilgi de derlenemediği için, matbah-ı şerif (ocak teşhis edilmiştir) dışında bölümlerin özgün kullanımını sadece tahmin edilebilmektedir.

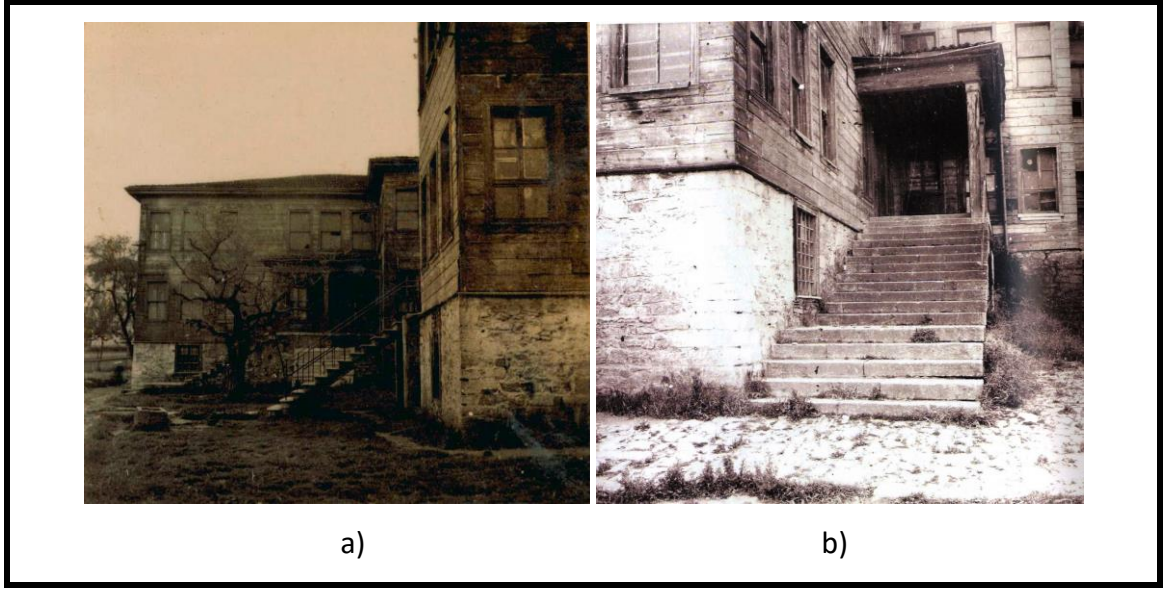
Ana binanın doğusunda bulunan dikdörtgen planlı bölümün selamlığın bir parçası olduğu düşünülmektedir. Bu bölüme güney ve doğu cephelerinde bulunan iki adet müstakil kapıdan girilmektedir.

Şekil 3.197 Kasımpaşa Mevlevihanesi Restitüsyon Birinci Kat Planı [121]

Güneydeki girişten “T” planlı bir sofaya, bu sofadan bir kapı ile semahaneye, tek kollu ahşap merdiven ile üst kata ulaşım sağlanmaktadır. Bu bölümün güney doğu kesiminde yer alan şerbethaneye de gene bu sofadan geçilmektedir. Doğudaki girişin açıldığı sofadan çift kollu bir merdiven ile üst kata çıkılmaktadır. Üst katta sofanın solunda bir hela-abdestlik, sağında ise büyük dikdörtgen planlı bir mekân yer almaktadır. Bu mekân iki kanatlı bir kapıyla girişteki sofaya, başka bir kapı ile de geçiş holüne açılmaktadır.

Semahanenin doğusundaki bu bölümün üst katında, ortada, doğu girişini izleyen sofadan merdivenin ulaştığı semahaneyi kuşatan fevkani mahfillerin doğu kanadıyla bağlantılı bir sofa bulunmaktadır. Üst kat sofasının kuzey ve güney yönlerinde yer alan odaların güneyinde zemin kattan ulaşımın sağlandığı merdiven yer almaktadır. Kuzeydeki oda ile merkezdeki sofanın arasına semahanedeki fevkani mahfillerin kuzeydoğu kesimine açılan dikdörtgen planlı bir geçit yerleştirilmiştir. Üst katta bulunan oda niteliğindeki bu mekânların “neyzenbaşı, semazenbaşı, dergah zabitanı” v.s. odaları olduğu tahmin edilmektedir.

Şekil 3.198 Kasımpaşa Mevlevihanesi

a) Dedegan girişi 1944 senesine ait bir fotoğraf [114];

b) Hünkâr girişine ait eski bir fotoğraf [121]

Binanın doğu kesiminde, semahanenin batısında hünkâr dairesi yer almaktadır. Kendine ait müstakil bir girişi olan hünkâr dairesine sahanlıkla ikiye bölünmüş kâgir bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Giriş kapısının önündeki sahanlık ahşap bir çatı ile örtülmüştür. Bodrum katından bahsederken dile getirdiğimiz üzere bu kâgir merdivenin altı tuğla ile örülmüş yuvarlak beşik tonozdan bir geçit olarak kullanılmakta ve bodrum katının tali kapısına ulaşım sağlanmaktadır. Hünkâr dairesinin zemin katında kare planlı geniş bir sofa ve bu sofanın doğusunda semahaneye ve dışarı açılan iki kanatlı bir kapı, padişahın istirahati için 6.00x4.50 m. boyutlarında bir mekân ve selamlığa geçişin sağlandığı içinde helanın da bulunduğu (L) planlı bir koridor ile üst kata ulaşımın sağlandığı çift kollu bir merdiven yer almaktadır.

Hünkâr dairesinin üst katında merdivenin çıktığı ufak sahanlığa, oradan hünkâr mahfiline; dar, uzun bir oda ile selamlığa ve de semahanenin üst kat mahfillerine ulaşım sağlanmaktadır. Selamlığa geçit veren kapının yanına, bizzat padişahın kullanabileceği bir hela-abdestlik mekânı yerleştirilmiştir. Batı yönünde üç adet pencereden ışık alan 8.00x4.50 m. boyutlarında dikdörtgen planlı hünkâr mahfilinin kuzeyinde padişahın gerek dinlenmesi gerekse şeyh efendiyle görüşme yapabilmesi için

bir oda bulunur. Girişin yanlarında, şerbetlik veya çiçeklik tabir edilen kemerli nişlerle donatılmış yüklüklerin bulunduğu bu oda toplam altı adet pencereye sahiptir.

Şekil 3.199 Kasımpaşa Mevlevîhânesi hünkâr girişine ait eski bir fotoğraf [110]

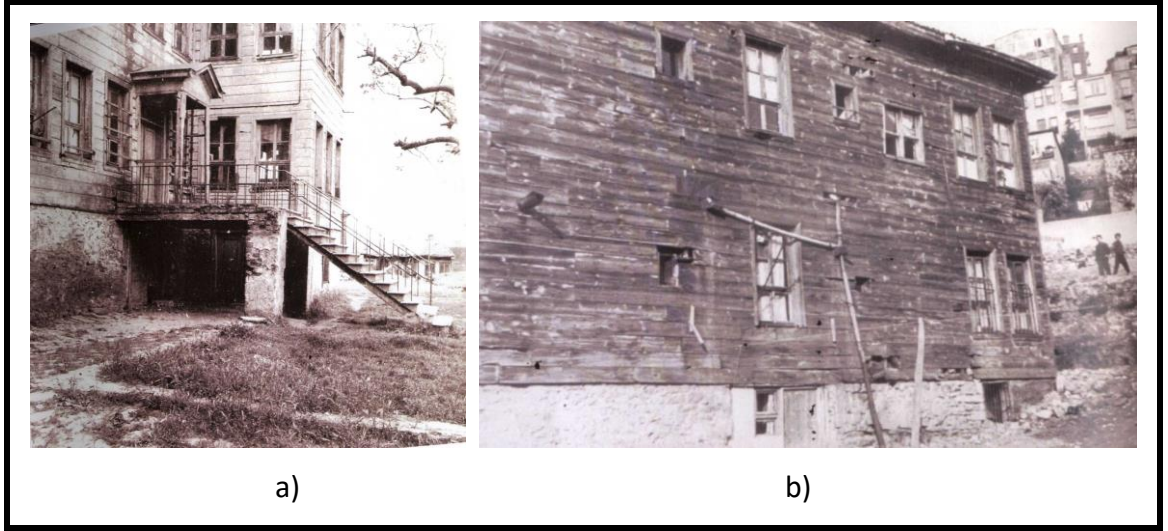
Esas binanın giriş cephesinden geriye doğru çekilmiş olan 22.00x15.50 m. boyutlarındaki batı kanadının doğu kesimi selamlık, matbah-ı şerif ve somathaneye; batı kesimi ise hareme ayrılmıştır. Selamlıkla matbah-ı şerifin yer aldığı bölüme giriş bodrum katından kuzey cephesinde yer alan dervişler kapısı ile gerçekleşmektedir. Giriş kapısının hemen arkasında zemin kata ulaşımın sağlandığı tek kollu kâgir bir merdiven bulunmaktadır. Bu kâgir merdiven ile zemin katta bulunan taşlığa ulaşılmaktadır. Taşlığın güneybatısında, 7.45x4.00 m. boyutlarındaki dikdörtgen planlı matbah-ı şerif yer almaktadır. Batı duvarında yarım daire kemerli büyük bir ocak barındıran matbah-ı şerif; güney cephesindeki üç adet pencere sayesinde aydınlanmaktadır. Selamlık ile

hareme arasında, matbahın kuzeyine kalan bölümde “mabeyn odası” bulunmaktadır. “L” planlı olan bu odada hareme, selamlığa ve matbaha geçişin sağlandığı üç adet kapı yer almaktadır. Odanın kuzey cephesinde hareme ve giriş sofasına birer kapısı olan somathane bulunmaktadır. Somathanenin kuzey cephesindeki avluya bakan üç adet adet pencere sayesinde içerisi aydınlatılmaktadır.

Selamlık taşılığının doğu yönünde yer alan “U” planlı bir koridorun ortasından iki küçük odaya, güneybatısından hela-abdestlik birimine güneyinden de bir başka odaya geçilmektedir. “U”nun iki kolundan güneydeki arka bahçeye, kuzeydeki de hünkâr dairesinin zemin katındaki “L” planlı sofaya açılır. Selamlık taşılığının güneyinde ise altı ardiye olarak kullanılan çift kollu ahşap bir merdiven yer almaktadır. Bu merdiven ile üst kata ulaşım sağlanmıştır.

Merdivenin üst katta ulaştığı kuzey duvarındaki üç adet pencereden ışık alan dikdörtgen planlı büyük sofanın çevresinde irili ufaklı beş adet oda ve bir hela-abdestlik bulunmaktadır. Bu odalardan batı kısmında olanların bir hareme birde selamlığa açılan kapıları vardır. Bunlardan güneydeki odada karşılıklı gelen kapıların arkasına yüklükler yerleştirilmiştir. Selamlığın zemin ve üst katında yer alan bu odaların birden fazla işlev için kullanıldığı düşünülmektedir. Bu odalar gerektiğinde derviş odası, kahve ocağı, meydan odası, şeyh odası olarak kullanılmakta gerektiğinde ise geçici olarak taamhane (somathane), mihmanhane (konukevi) olarak kullanılmaktadır.

Ana binanın en batı kısmında yer alan kısmi bodrumu bulunan hareme, tek kollu ahşap bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Kuzey cephesinde bulunan bu girişin önünde iki yandan demir putrellerin taşıdığı dökme mozaik basamaklardan oluşan tek kollu ve demir parmaklıklı bir merdivenle, üzeri üçgen alınlıklı ahşap bir saçakla örtülmüş sahanlığa çıkılır. Sahanlığın altındaki dikdörtgen planlı derin nişin zamanında odunluk/kömürlük olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Haremin batı kısmında bulunan ince uzun 14.00x3.00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı bodrumun batıya açılan bir kapısı, ayrıca ikisi batıya biri kuzeye bakan üç adet penceresi vardır. Burasının ardiye veya çamaşırhane olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Harem kısmının zemin ve üst katlarında ortada bir sofa ve bu sofanın etrafında irili ufaklı odalar yer almaktadır.

Şekil 3.200 Kasımpaşa Mevlevîhânesi

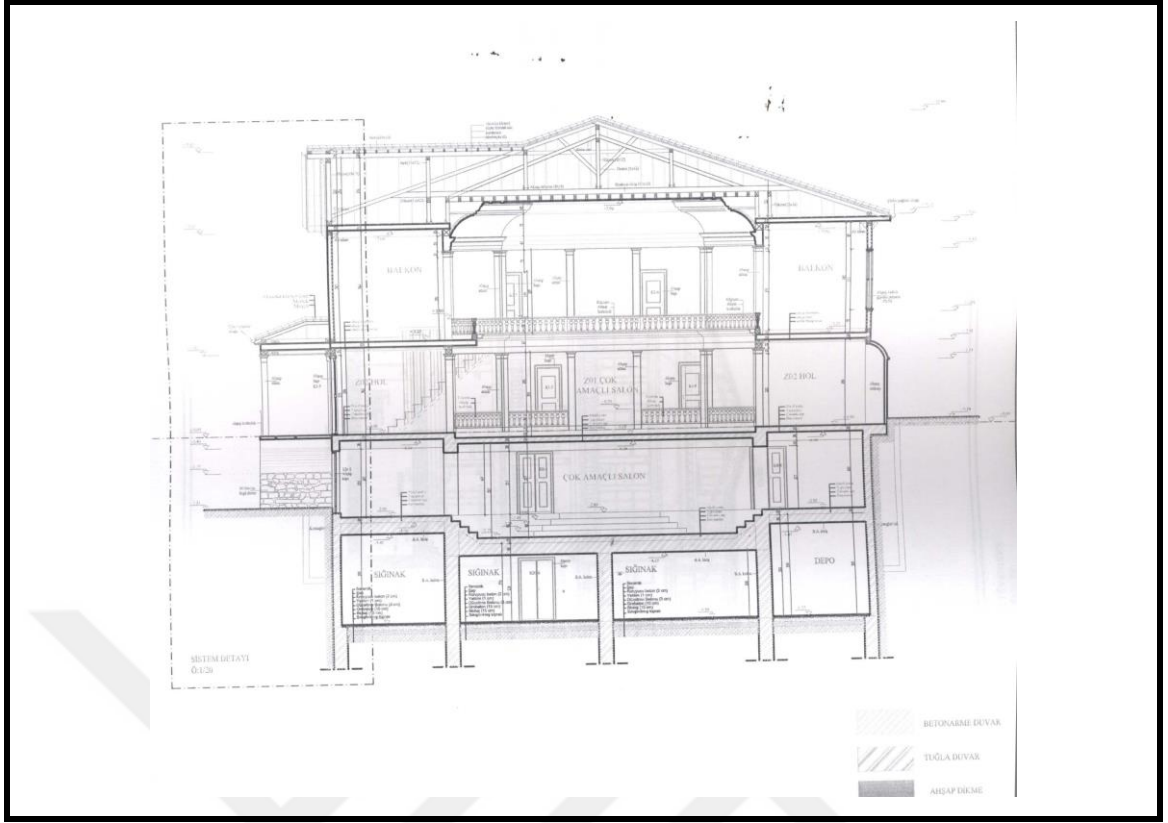
a) Dedegan girişine ait eski bir fotoğraf [110];

b) Ana bina arka cepheye ait eski bir fotoğraf [110]

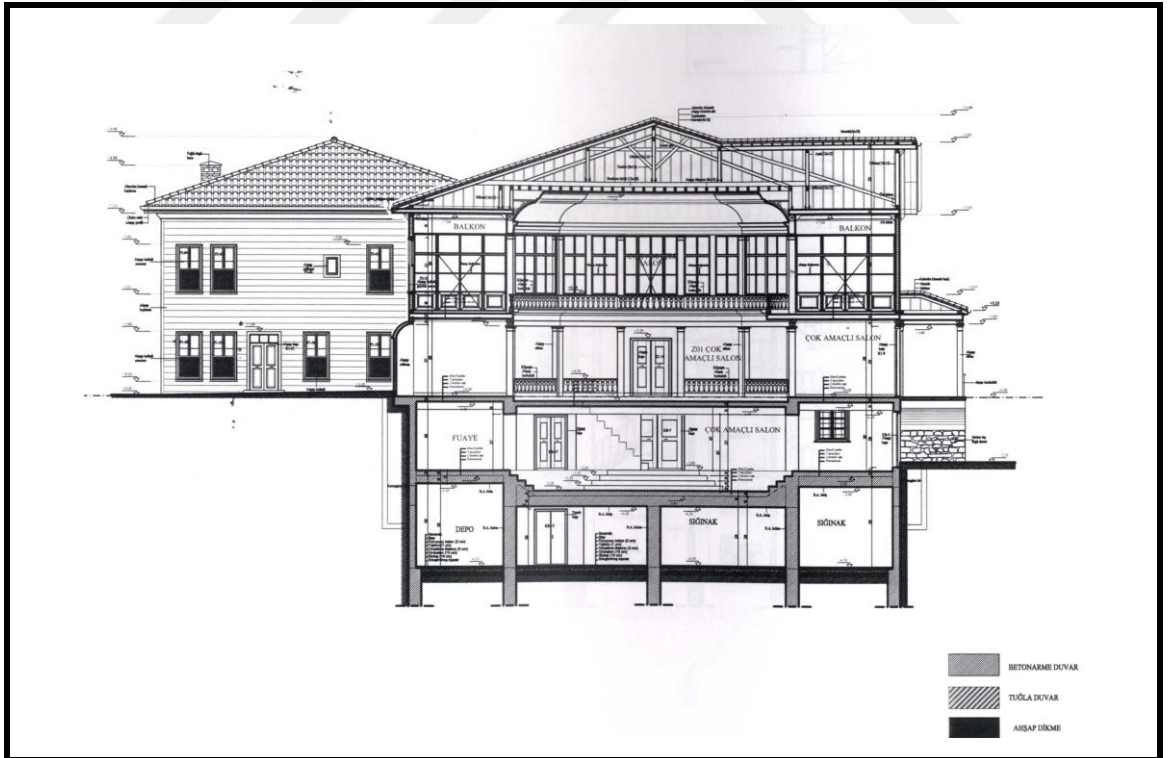
Yüklük birimleri ile donatılmış olan bu odalardan doğuda bulunanlar, mabeyn odalarıdır. Zemin katın güneyinde bulunan tek kollu bir merdiven ile üst kata ulaşılmaktadır. Üst kat merdiveninin yanında bir hela-abdestlik yer almaktadır. Merdivenin solunda ise, aynı boyutlarda diğer bir mekân bulunur. İçeriden, zemin kattaki matbah-ı şerif bacasının geçtiği için devamlı sıcak olan bu mekânın harem halkı tarafından gusülhane olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

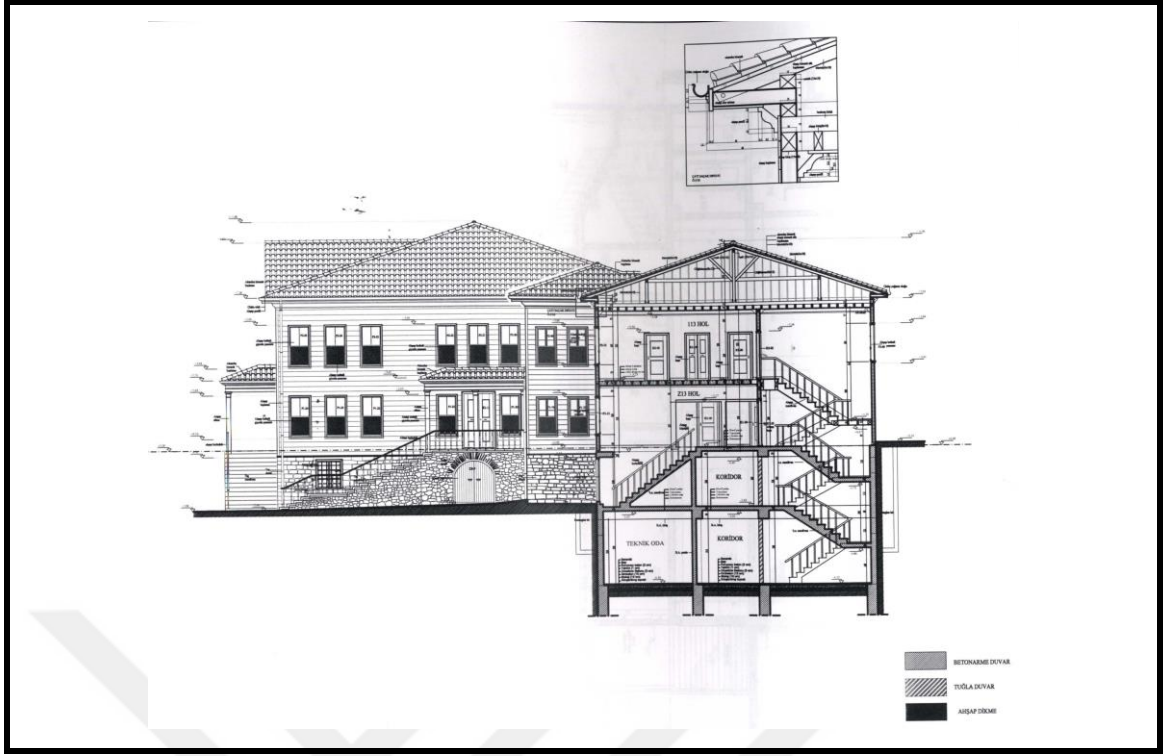
Şekil 3.201 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Kesit [121]

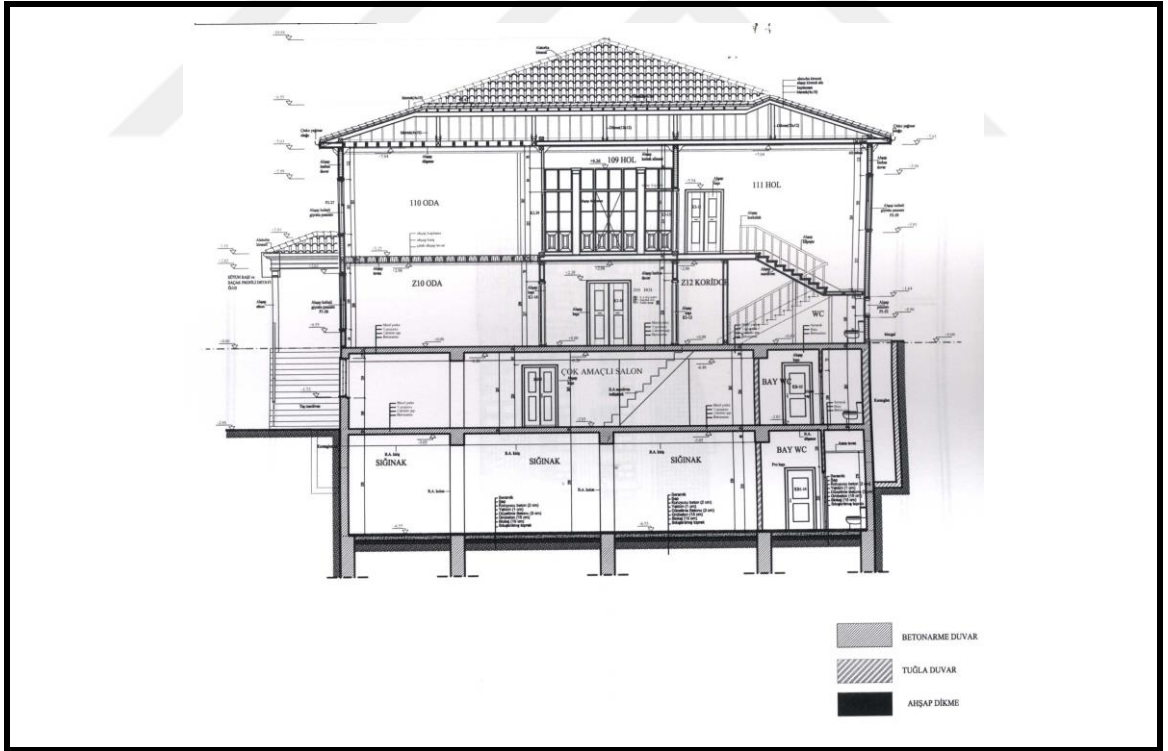
Şekil 3.202 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Kesit [121]

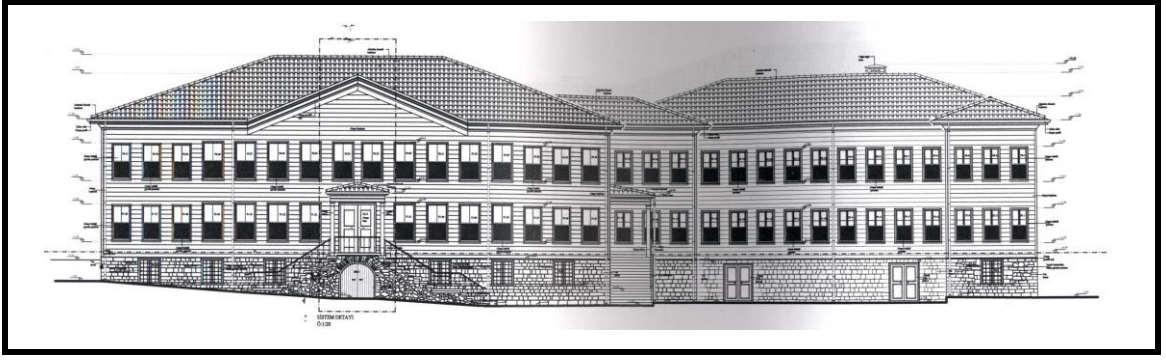
Şekil 3.203 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Kesit [121]

Şekil 3.204 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Kesit [121]

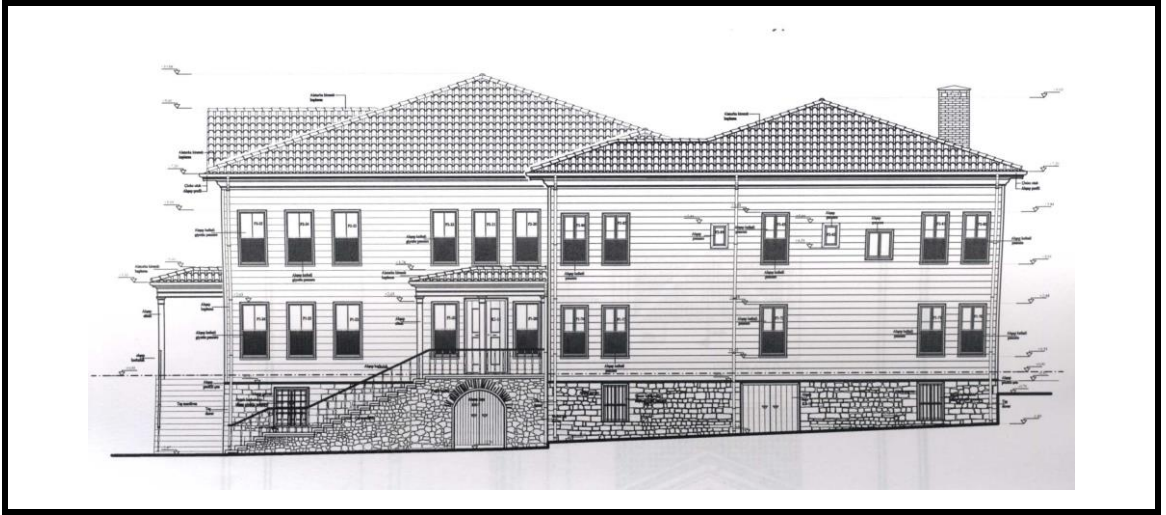
Şekil 3.205 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Kesit [121]

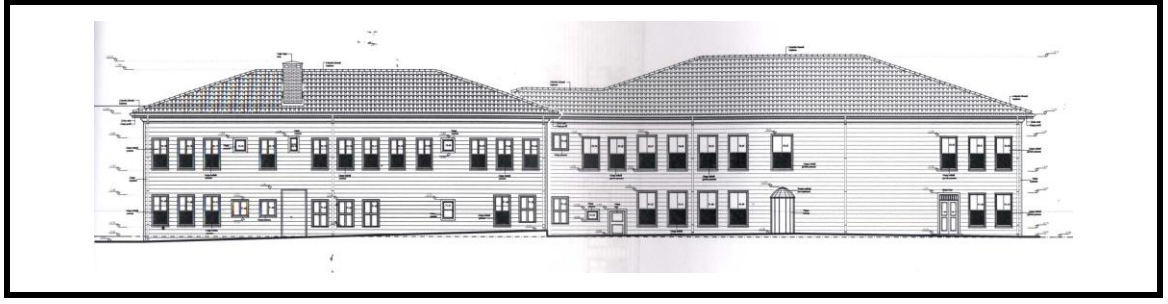
Şekil 3.206 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Ön Cephe [121]

Şekil 3.207 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Sol YanCephe [121]

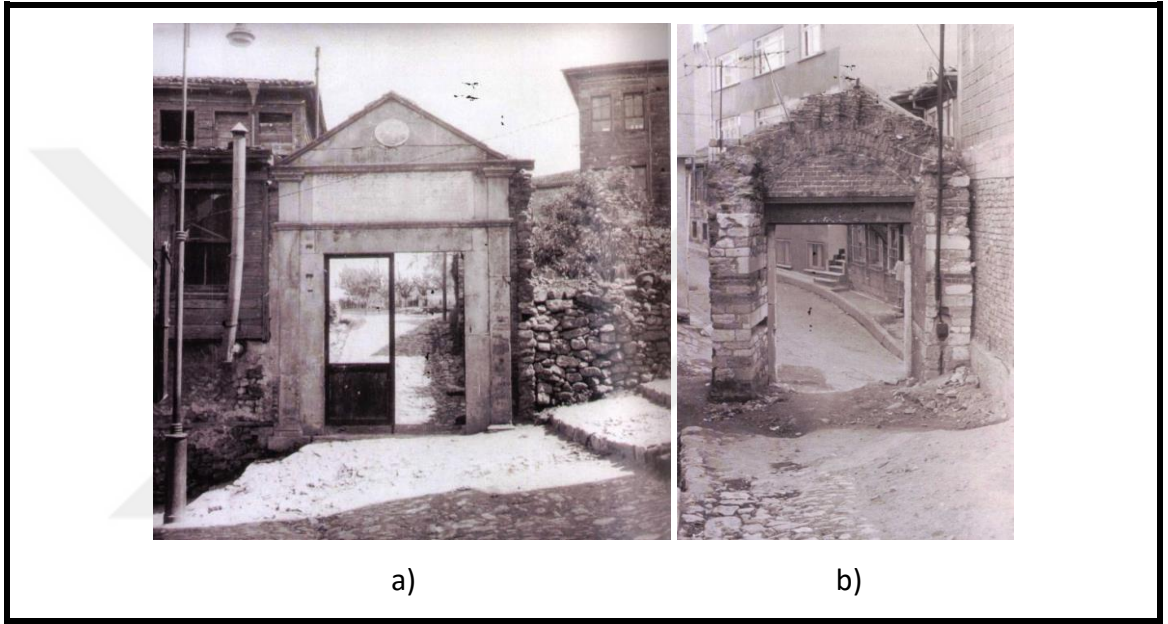

Şekil 3.208 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Sağ Yan Cephe [121]

Şekil 3.209 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Rekonstrüksiyon Arka Cephe [121]

Cümle Kapısı

Şekil 3.210 Kasımpaşa Mevlevîhânesi

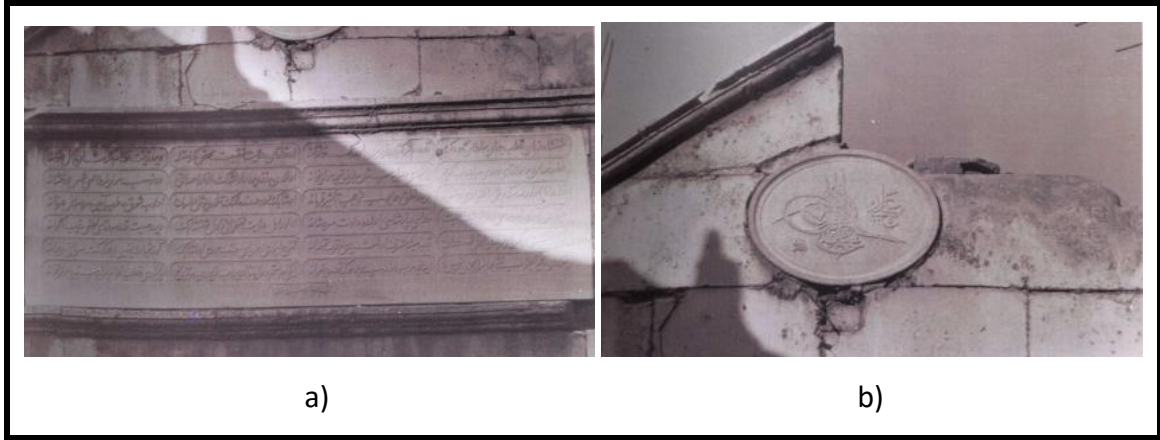
a) Cümle kapısı dış görünümüne ait eski bir fotoğraf [114];

b) Cümle kapısı iç görünümüne ait eski bir fotoğraf [114]

Mevlana ve Sipahi Sokağı'na bakan dış cephe kesme küfeki taşı kaplanmış; mevlevihane avlusuna bakan iç cephe ise tuğla hatıllı kesme taş sıralar ile örülmüştür. Dışından düz atkı ile donatılan açıklık basık bir tuğla kemer ile geçilmiştir. Daha sonraları yerleştirilmiş olan demir putrel ile kemer arası tuğla örgü ile doldurulmuştur.

Yatayda iki silme ile üç bölüme ayrılmış olan sokağa bakan dış cephenin en alttaki bölümünde çerçeve şeklinde söğeler kullanılmıştır. II. Mahmud tarafından 1834-35'te yenilendiğini belgeleyen orta bölümdeki beyaz mermerden dikdörtgen kitabe, kapı açıklığı eninde ve Yesarizade Mustafa İzzet Efendi (-1849) tarafından 1834/35 tarihinde

talik hatlı kabartma olarak yazılmıştır [126]. Kitabenin metni ise Ahmed Zıddık Ziver Paşa'ya aittir [126].

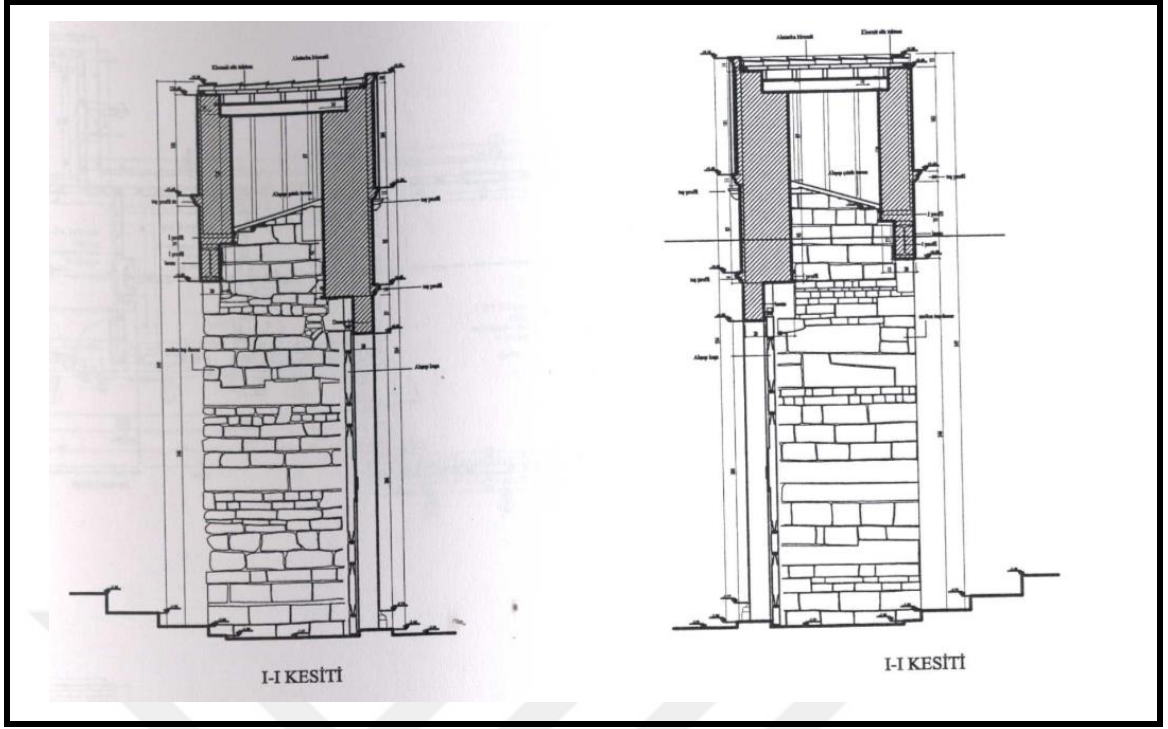
Şekil 3.211 Kasımpaşa Mevlevîhânesi

a) Cümle Kapısı Kitabesi [114];

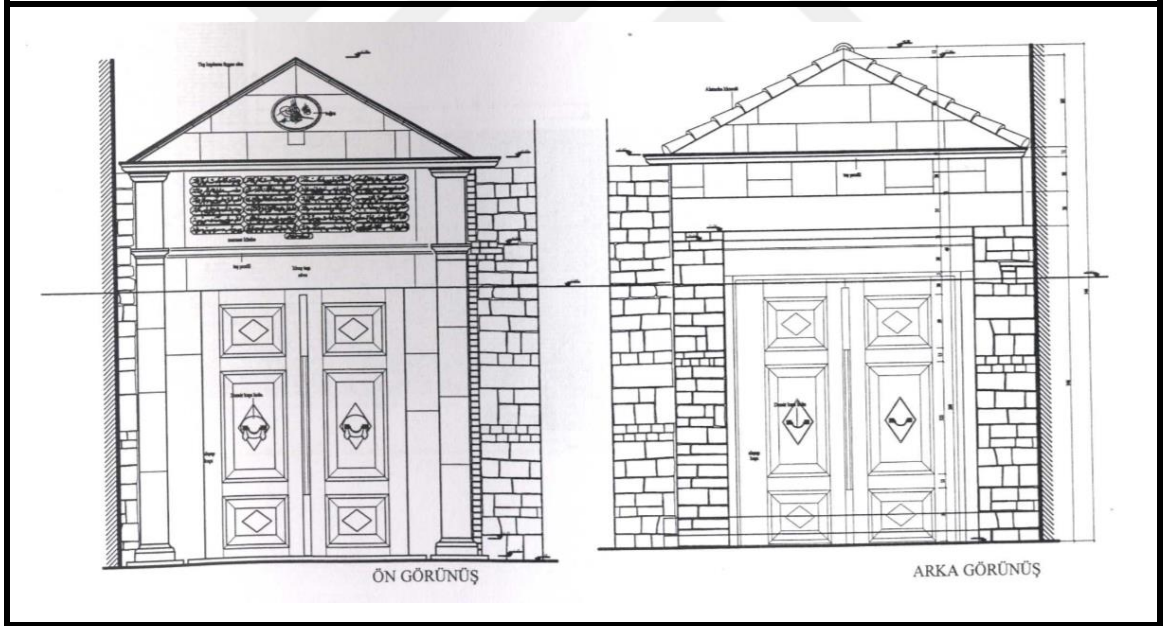
b) Cümle Kapısı Kitabesi'nde II. Mahmud'un tuğrasının yer aldığı üçgen alınlık [114]

Kitabe ve kapının bulunduğu bölümler kare kesitli gömme payelerle donatılmıştır. Payelerin hizasındaki başlık görünümlü plastr silmeler ile bölümler birbirinden ayrılmaktadır. En üst bölümde cümle kapısının bitiminde bir üçgen alınlık mevcuttur. Sultan II. Mahmud'un "Mustafa Rakım" [126] imzalı tuğrası kabartma olarak bu üçgen alınlığın orta kısmındaki beyaz levha üzerinde yer alır.

Cümle kapısının iki cephesinde malzeme, işçilik ve düzenleme olarak büyük farklar bulunmaktadır. Sokak cephesine özen gösterilmiş olmasına karşın, avluya bakan cephe özensiz inşa edilmiştir.

Şekil 3.212 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Cümle Kapısı Restitüsyon Kesitleri [121]

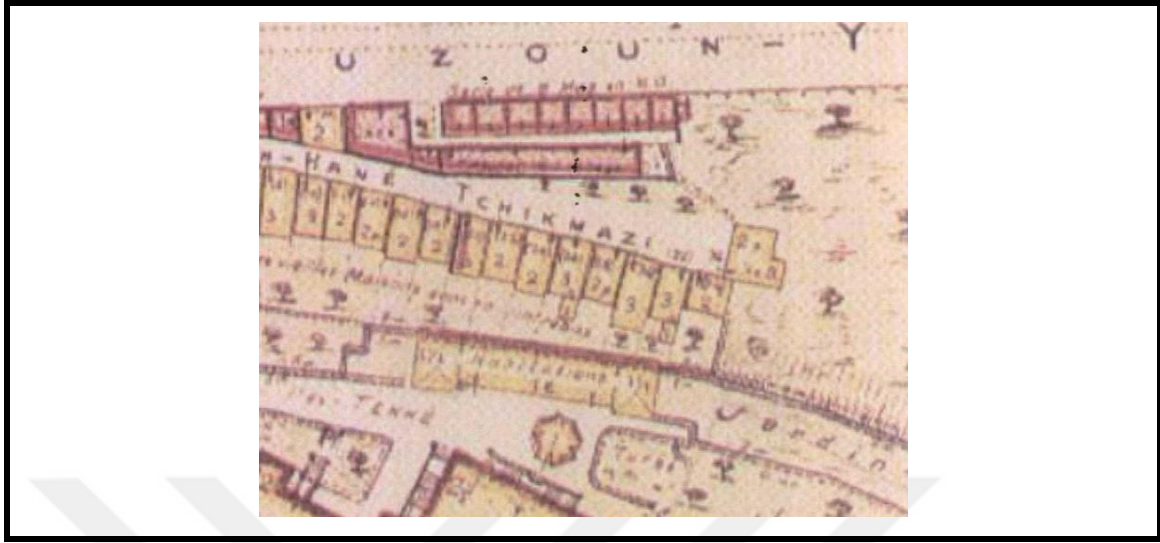

Şekil 3.213 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Cümle Kapısı Restitüsyon Cepheleri [121]

Kuzeyde Yer Alan Yapı (Dedegan Hücreleri)

Günümüze ulaşamayan ancak Pervititch haritalarında yer alan bu yapı 34.00x8.00 m. boyutlarında dikdörtgen bir plana sahiptir. Üç bölümden oluşan ahşap yapının doğu ve batı kanatları bir buçuk katlı, 9.00x7.00 m. boyutlarındadır ve bu iki bölümün avluya

bakan güney cephelerinde 1.00'er m.'lik çıkmaları mevcuttur. Bu iki bölümün ortasında kalan kanat ise 8.00x2.00 m. boyutlarında ve tek katlıdır.

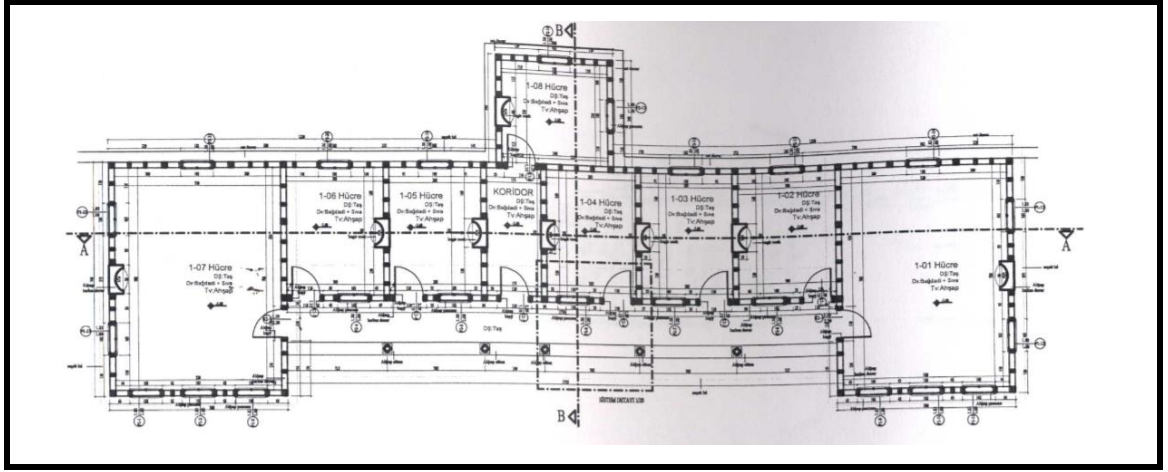
Şekil 3.214 Pervititch Haritası'nda Kasımpaşa Mevlevîhânesi Dedegan Hücreleri[101]

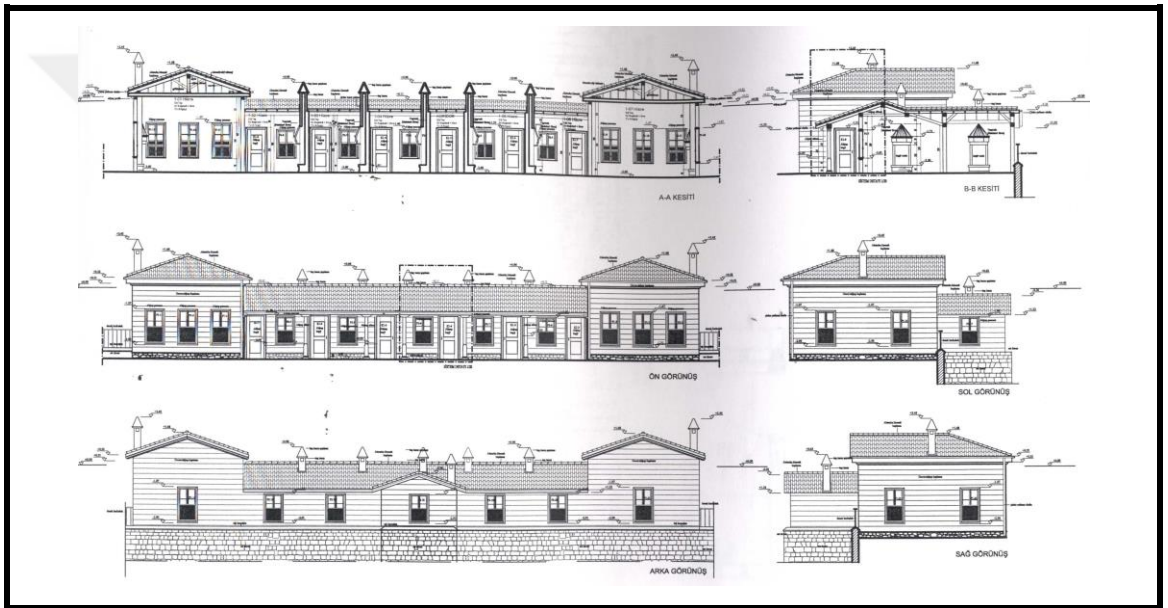
Şekil 3.215 Alman Mavileri Haritası'nda Kasımpaşa Mevlevîhânesi Dedegan Hücreleri
[118]

Orta kanadın güney kısmında boylu boyunca uzanan 20.00x1.50 m. boyutlarında bir koridora açılan 4.00x5.00 m. boyutlarında beş tane dedegan hücresi yer almaktadır.

Yapıya orta kanattaki koridorun uçlarına açılan iki kapı ile girilmektedir, yan bölümlere geçiş ise yine bu koridora açılan kapılar ile gerçekleştirilmektedir. Ayrıca batı yönünde dışarı doğru çıkıntı yapan altıncı bir oda daha bulunmaktadır.

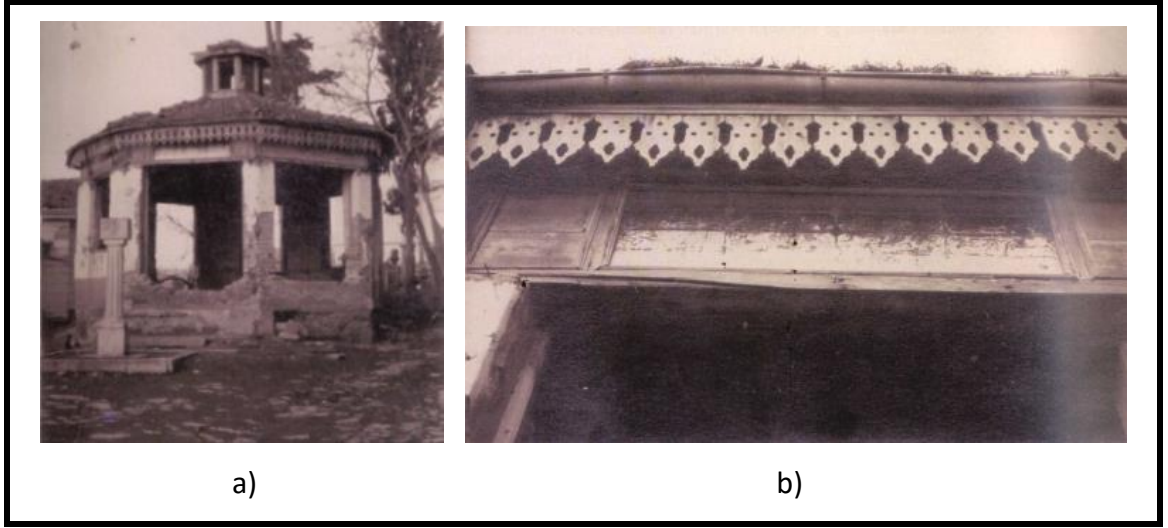
Şekil 3.216 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Dedegan Hücreleri Planı [121]

Şekil 3.217 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Dedegan Hücreleri Kesitleri ve Cepheleri [121]

Şadırvan:

Günümüze ulaşamayan ancak eski fotoğrafları olan diğer bir yapı ise mevlevihanenin şadırvanıdır. Şadırvanın kâğıt temelli olduğu, sekiz adet ahşap sütunun sekizgen piramit şeklindeki ahşap çatıyı taşıdığı ve sütunların çatı kısmına doğru ahşap kirişlerle bağlandığı tahmin edilmektedir.

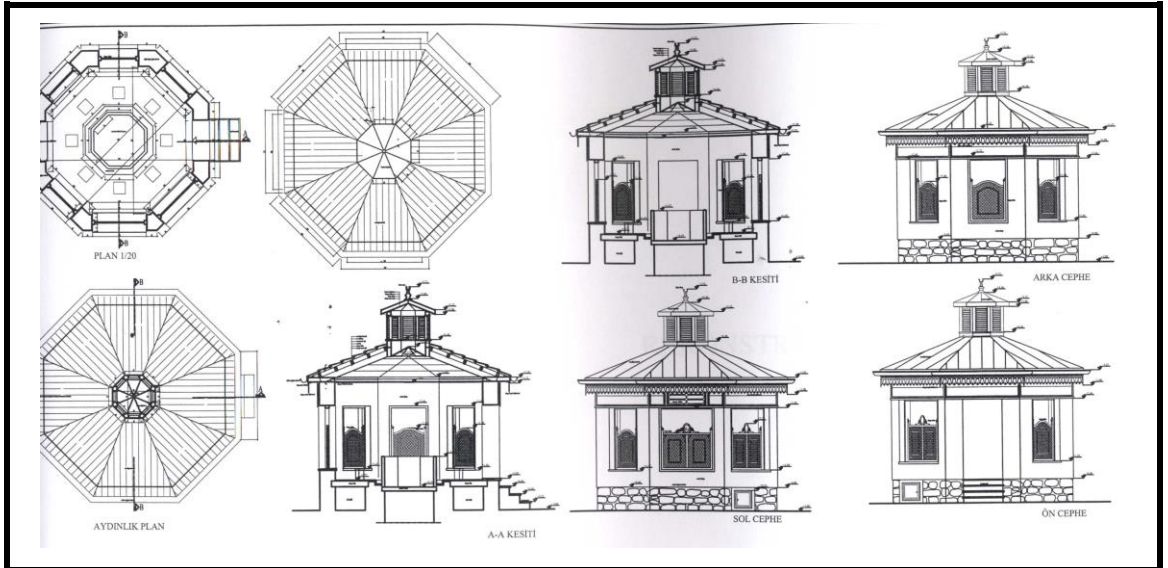

Şekil 3.218 Kasımpaşa Mevlevîhânesi

a) Şadırvan [110];

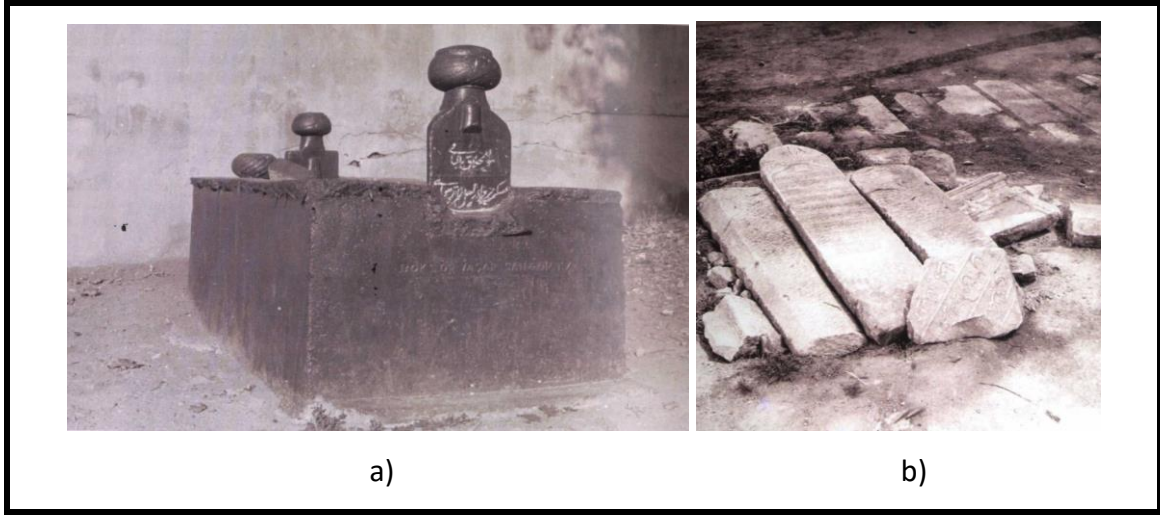
b) Şadırvan Kitabesi [110]

Güney yönündeki kapıdan girilen şadırvanın diğer kenarlarında ahşap kafesli büyük pencere boşlukları olduğu düşünülmektedir. Çatının üstünde ışıklık feneri yükselmektedir. Saçakları ahşap olup alt kısımlarında süslemeler bulunmaktadır. Güney duvarında ahşap çerçeve ile çevrili, duvara gömme mermer bir kitabe yer almaktadır. Şadırvanın güneyinde üzerinde kitabe bulunan sütun şeklinde ayaklı çeşme bulunmaktadır.

Şekil 219 Kasımpaşa Mevlevîhânesi Şadırvan planları, kesitleri ve cepheleri [121]

Hazire:

Şekil 3.220 Kasımpaşa Mevlevihânesi

- a) Hazirede yer alan kabirlerden birine ait fotoğraf [114];
- b) Hazirede bulunan mezar taşlarına ait fotoğraf [121]

Kasımpaşa Mevlevihanesi'nin çok büyük bir hazireye sahip olduğu bilinmektedir. Ancak binanın kuzeydoğu köşesinde alçak bir duvarla çevrilmiş olan türbenin doğusunda yer alan hazirede; banisinin, burada postnişin olmuş şeyhlerin bazılarının ve buraya mensup kişilerin kabirleri bulunmaktaydı. Ancak 1925'den sonra mevlevihanenin okul olarak kullanıldığı dönemde mezar taşları tahrip edilmiştir. 2003 yılına kadar Boksör Yaşar Bey tarafından yaptırılan üç adet kabir taşının yer aldığı beton bir mezar korunabilmişse de günümüzde yarım kalmış restitüsyon inşaatı esnasında bu kabirlere ne yapıldığı bilinmemektedir.

3.2.06 İSTANBUL MEVLEVÎHÂNELERİ: ÜSKÜDAR MEVLEVÎHÂNESİ

Adı	Üsküdar Mevlevîhânesi
İlçe	Üsküdar
Mahalle	Ayazma
Cadde	Doğancılar Caddesi
Yapım Yılı	1792/93
Yaptıran (Banisi)	Şeyh Seyyid el-Hac Sultanzade Halil Numan Dede Bey

Günümüzdeki İşlevi Klasik Türk Sanatları Vakfı

Şekil 3.221 Üsküdar Mevlevîhânesi'ne ait 1964 senesinden bir fotoğraf [127]

Ekler E-1, E-2, E-3, E-4

TARİHÇE

İlk yapıldığı dönemde “İmrator Tekkesi” adıyla bilinen Üsküdar Mevlevihanesi, İstanbul’da yapılmış olan yedinci mevlevihanedir. Mevlevihane; Yeğen Ali Paşa’nın oğlu, Galata Mevlevihanesi postnişini Halil Numan Dede tarafından, buradaki evini içerisine katarak [33] ve buna birde semahane ekleyerek 1792’de kurulmuştur. Bu ilk yapının mimari programı ve özellikleri hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Sefine-i Evliya’da aktarılan vakfiye ile ilgili bilgilere göre; 5 Rebiu’levvel 1205/1790 tarihli vakfiye senedi, Galata Mevlevihanesi meydan odasında teşkil edilen bir mecliste akdedilmiştir. Tanzim edilen bu vakfiye senedinde; mevlevihanenin yeri tarif edilmiş ve Numan Dede’nin evini, mevlevi tekkesi olarak vakfettiği belirtilmiştir. Vakfın tevliyeti de önce kendisine, kendisinden sonra ise sulbünden gelen ve mevlevi terbiyesi görmüş ve şeyh olmaya layık, küçük veya büyüklüğüne bakılmaksızın evladına veya torunlarına, eğer sulbünden biri hayatta değil veya nesli kesilmişse, evlatlarının halifelerinden birine verilmesi şart koşulmuştur [44].

Yapı ilk yapıldığı dönemden bugüne kadar pek çok onarım, tamir ve yenileme geçirmiştir. İstanbul’un Anadolu yakasındaki ilk ve tek mevlevihane olan yapı,

Anadolu'dan gelen dervişlerin konaklaması amacıyla yapılmış küçük çaplı bir dergâh yapısı niteliğindedir. Bu nedenle plan şeması İstanbul'da hizmet vermiş diğer mevlevihanelere göre farklılık göstermektedir.

Şekil 3.222 Üsküdar Mevlevîhânesi Semahane-Türbe Binası Doğu Cephesi [127]

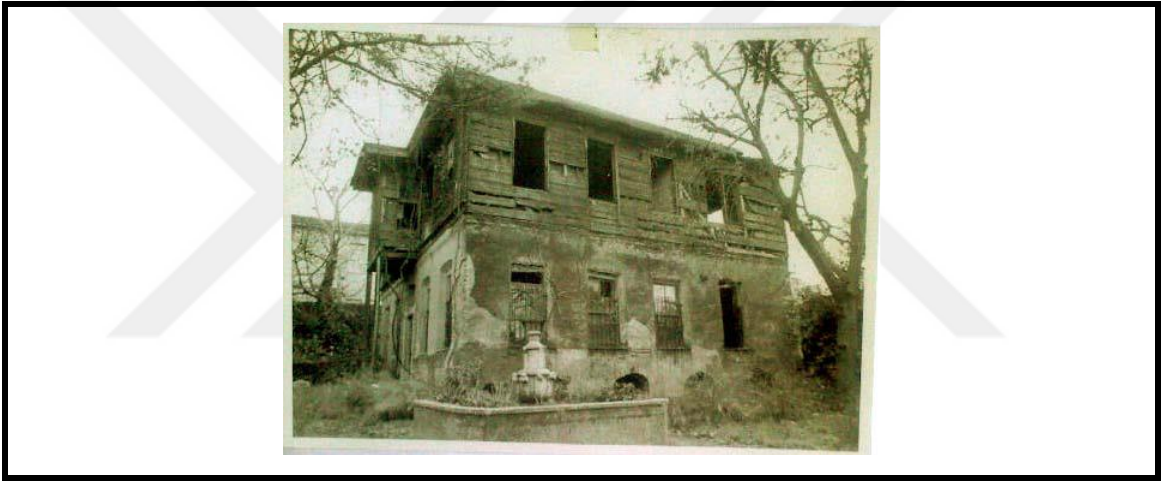

Şekil 3.223 Üsküdar Mevlevîhânesi Semahane-Türbe Binası Doğu Cephesi [114]

Bina XIX. yüzyıl içinde çeşitli yenileme ve onarım faaliyetleri geçirmiştir. II. Mahmud, 1843-35 yıllarında yapıyı yeni baştan inşa ettirmiştir. Abdülmecid döneminde de 1844, 1845 ve 1851 yıllarında yapının onarımı yapılmış ve bir takım eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştır. Yapının günümüzdeki şekline kavuşmasını sağlayan onarım ise Kaptan-ı Derya Hacı Ahmed Vesim Paşa tarafından 1872 yılında gerçekleştirilmiş ve bugünkü şekli olan semahane-türbe, matbah-ı şerif, dedegan ve harem dairelerinden oluşan halini almıştır. Yapının XIX. yüzyılın son çeyreği içerisinde de birtakım onarımlardan geçmiş olabileceği düşünülmektedir. [4]

Şekil 3.224 Üsküdar Mevlevîhânesi'nin türbe olduğu dönem 1964 [127]

Şekil 3.225 Üsküdar Mevlevîhânesi Selamlık ve mutfak binasına ait bir fotoğraf [110]

XIX. yüzyıldaki onarımlar sonrası yapı bakımsızlıktan harap düşmüştür. Bunun üzerine son postnişin Şeyh Ahmed Remzi Dede Efendi tarafından onartılmıştır. Bu onarım tekkenin son onarımı olmuştur. Her ne kadar Sultan V. Mehmed (Reşad) tarafından İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde yapının yenilenmesi düşünülmüş ve bu doğrultuda Mimar Kemaleddin Bey tarafından bir taslak hazırlanmışsa da gerek Balkan Savaşı ve gerek I. Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle bu proje hayata geçirilememiştir [4].

Üsküdar Mevlevihanesi 1925'te kapatıldıktan sonra bir süre cami olarak kullanılmış daha sonra ise atıl durumda kaldığından harap olmuştur. Selamlık-matbah binası bir süre vakıf memba sularının dağıtım merkezi olarak kullanılmıştır. 1975-1980 yıllarında aslına uygun olarak hayırseverler tarafından onartılmış ve semahane-türbe binası

ziyarete açılmıştır. Bahçede yer alan şadırvan da bu onarımda inşa edilmiştir. 2000’li yılların başında yapının restorasyonuna karar verilmiş ve 2007 tarihinde biten restorasyon sonrası yapı Klasik Türk Sanatları Vakfı’na tesis edilmiştir.

Yapının çevresi yakın zamana kadar Üsküdar İskele Meydanı ve etrafındaki çarşı bölgesi hariç seyrek bir iskâna sahip ahşap evlerden oluşmaktaydı. Günümüzde yapının çevresindeki doku ahşap evlerin yerini apartmanların alması neticesinde zarar görmüş olsa da İstanbul’un diğer kesimlerine nazaran korunmuş bir durumdadır.

Şekil 3.226 Alman Mavilerinde Üsküdar Mevlevîhânesi’nin yerleşim planı [118]

Şekil 3.227 Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nden Üsküdar Mevlevîhânesi Planı [128]

Günümüze Ulaşamamış Yapılar

Harem Yapısı

Alman Mavileri Haritaları'nda görünmeyen, Pervititch Haritaları'nda ise tek katlı kısmının görüldüğü harem yapısı günümüze ulaşamamıştır. Sadece Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Üsküdar Mevlevihanesi Planı'nda yapı dış hatlarıyla işlenmiştir. Bu plana göre harem yapısı mevlevihanenin diğer yapılarından uzakta, arazinin kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. 25x11 m. boyutlarında dikdörtgen plana sahip olan bu yapının bir kısmı iki katlı; bir kısmı ise tek katlıdır. Mevlevihanenin diğer yapıları gibi ahşap karkasa sahip olduğu düşünülen yapının duvarları içeriden sıvamış, dışarıdan ise ahşap kaplanmıştır. Ayrıca alaturka kiremit kaplı ahşap bir çatısı vardır.

MEKÂNSAL TANIMLAMA

Konum:

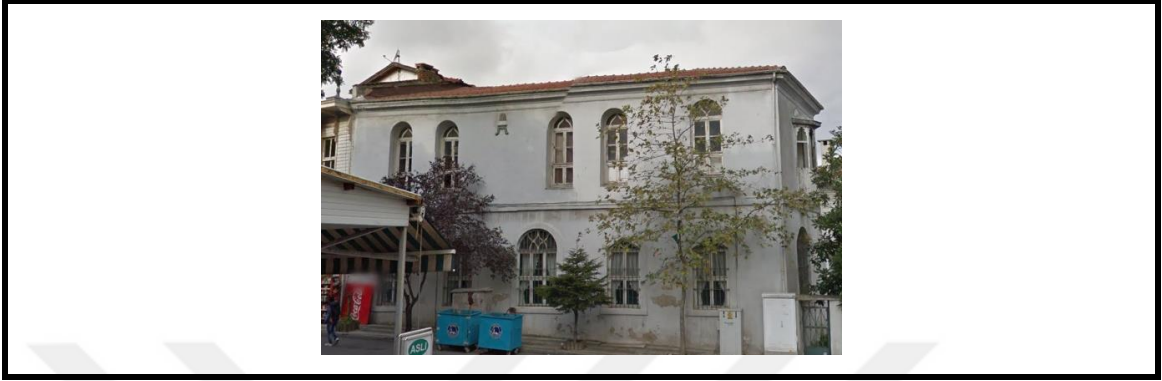

Şekil 3.228 Kadastral Haritada Üsküdar Mevlevîhânesi Nazım İmarı (1951) [119]

Yapının arazisi doğu yönünde Doğancılar Caddesi, diğer yönlerde ise komşu parsellerle çevrilmiştir. Cadde üzerinde, arazinin güneydoğu yönünde semahane-türbe yapısı konumlandırılmıştır. Kuzeybatı yönünde yine cadde üzerinde selamlık-matbah yapısı yer alırken bu yapının güney yönünde ise yedi kabrin barındığı bir hamuşan bulunur. Arazinin güneydoğu yönünde konumlandırılmış semahane-türbe yapısının cadde

üzerinde yan tarafında arazinin kuzey doğu köşesinde harem için yapılmış olan yapı, batı yönünde selamlık- matbah yapısının arka kısmında ise dedegan hücreleri yer almaktadır. Arazinin binalardan kalan kısmı ise bahçe olarak kullanılmaktadır.

Semahane-Türbe Yapısı:

Şekil 3.229 Üsküdar Mevlevîhânesi Semahane-Türbe binasının sokaktan görünüşü
(Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Şekil 3.230 Üsküdar Mevlevîhânesi Semahane-Türbe yapısının iç avludan görünüşü
(Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Semahane ve türbe bölümlerinin bir arada bulunduğu iki katlı yapı; melevihane arsasının güneydoğu köşesinde, arsanın girişinin sol tarafında konumlandırılmıştır. Dörtgen bir yamuk planlı olan bu yapının boyutları, güneyde 9.58 m., doğuda 15.90m., kuzeyde 5.89 m., batıda ise 14.42 m.'dir. Yapının moloz taş ve tuğla ile örülmüş 56-58

cm. olan duvarları; içeriden ve dışarıdan sıva ile kaplanmıştır. Zemin kattaki pencerelerinde parmaklık bulunan yapının pencere ve kapı söveleri kesme küfeki taşındandır. Bir yenileme sırasında marsilya tipi kiremitle değiştirilmiş olan ahşap kırma çatı ilk yapıldığı dönemde alaturka kiremitle kaplanmıştır.

Zemin katı türbe, üst katı semahane olarak tasarlanan yapının batı duvarında yer alan ve bahçeye açılan kapıdan zemin katta bulunan türbeye girilmektedir. Türbenin içinde baninin, haleflerinin ve mensuplarından bazı önemli kişilerin sandukaları bulunmaktadır. İki yanında üçgen kemerli birer pencerenin bulunduğu türbe girişindeki sahanlığa altı adet taş basamakla çıkılmaktadır. Günümüzde üzeri sundurmayla örtülü olan sahanlığa ait eski tarihli bir fotoğrafta sahanlığın üzerinde üçgen alınlıklı ahşap bir saçak görülmektedir.

Şekil 3.231 Üsküdar Mevlevîhânesi

a) Semahane-Türbe yapısının giriş cephesindeki üçgen alınlıklı saçak [114];

b) Semahane-Türbe yapısının giriş cephesindeki sundurma (1948) [114]

Zemin kattaki türbenin batı cephesindeki girişin yanında yer alan pencereler hariç kuzey duvarında bir, cadde üzerindeki doğu duvarında ise beş olmak üzere altı adet penceresi vardır. Bunlardan doğu cephesinin ortasında bulunan pencere hariç hiçbir mimari tarz tarafından tanımlanamayan tüm pencereleri dış sathındaki sövelerle

oluşturulmuş üçgen görünümlü kemerlere sahip olmalarına rağmen yapının içerisinde bakıldığında bu pencerelerde sepetkulpu kemerler oldukları görülmektedir. Yapıda bulunan tüm pencereler yan duvarları kavis oluşturacak şekilde pahlanmıştır. Doğu duvarındaki beş adet pencereden güneyden kuzeye doğru gidilince dördüncüsünün önünde her iki yanından birer basamakla çıkılan ufak bir sahanlık yapılmıştır. Caddeden geçerken türbeyi ziyaret etmek isteyenlerin içerisini görebilmeleri ve dua etmeleri amacıyla oluşturulmuş niyaz ya da hacet penceresi olduğu düşünülmektedir.

Şekil 3.232 Üsküdar Mevlevîhânesi

a) Türbenin dış sathındaki sövelerle oluşturulmuş üçgen görünümlü kemerlere sahip olan pencereler (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Türbenin içerisinde bakıldığında sepetkulpu kemerlere sahip olan aynı pencereler (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

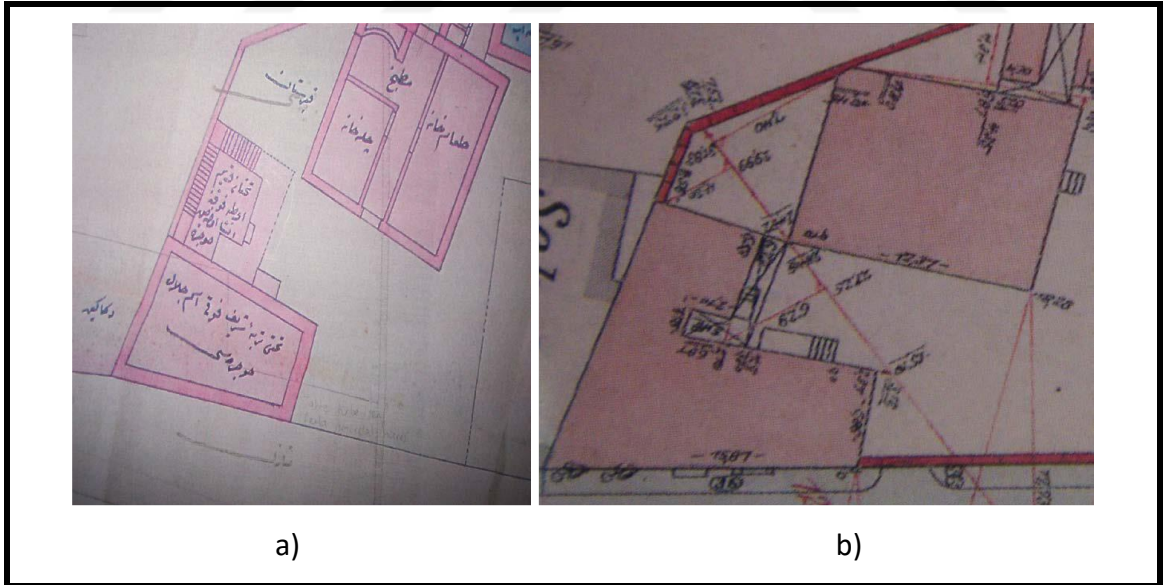
Türbenin içinde bulunan 14.00x14.00 cm. ölçülerindeki üç adet ahşap dikme tavandaki ahşap kirişe saplanmaktadır. Zemin katın tavanı sunta, zemin döşemesi ise mozaik kaplıdır.

Şekil 3.233 Üsküdar Mevlevîhânesi

a); b) Türbe içine ait fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Türbenin sağır olan güney cephesinin güney-batı köşesine bitişik, bugün mevcut olmayan 5.5x4.5 m. boyutlarında dikdörtgen planlı, tek katlı, M. Baha Tanman'a göre 20 cm kalınlığında ahşap duvarlara sahip olan ve semahane-türbe yapısına sonradan eklenmiş türbedar dairesinin varlığından bahsedilmektedir. [4] Tek kapısı türbenin batı cephesinin güney ucuna bitişiktir ve bu da yapının doğrudan türbe ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Türbedar dairesi içinde iki hol ve biri penceresiz diğer ikisinin bahçeye bakan toplam üç adet penceresi olan üç mekânı barındırmaktadır.

Şekil 3.234 Üsküdar Mevlevîhânesi

a) Osmanlı Devlet Arşivi İ. DH 595 Numaralı – 1286 Tarihli Belgede türbedar dairesinin görünümü [128]; b) Alman Mavileri'nin planlarında türbedar dairesinin görünümü (İrfan Dağdelen, Proje Sorum Ramazan Minder, 2006) [118]

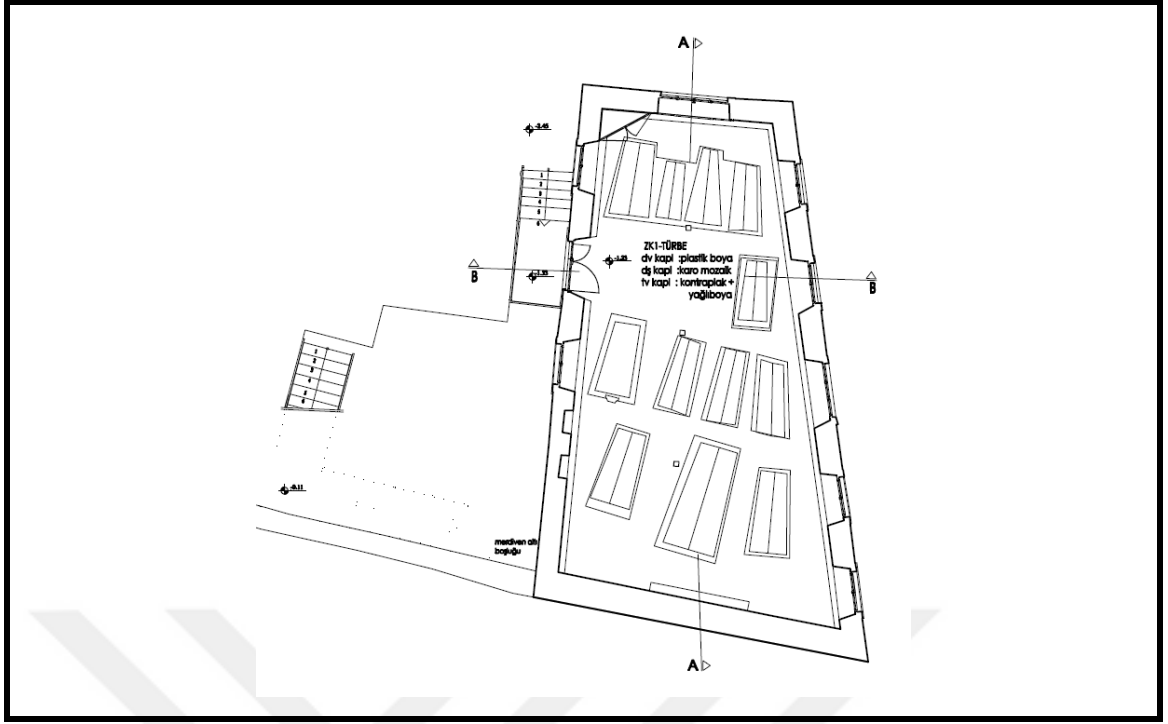
Türbedar dairesinin kuzeybatı köşesinden başlayan 28 basamaklı, iki kollu, moloz taş örgülü, L planlı, kâgir bir merdiven ile üst kattaki semahaneye ulaşılmaktadır. Zemin katın üstünü tamamen kaplaması neticesinde yamuk plana sahip olan üst kat bütünüyle semahaneye ayrılmıştır. Semahanenin bulunduğu bu katta saçak silmesi ile kat silmesi aynı hizada değildir. Bunun neticesinde; duvar kalınlığı 40-42 cm.'ye inen bu katın yapıya sonradan eklendiği düşünülmektedir.

Üsküdar Mevlevihanesi'nin semahanesi İstanbul'daki diğer mevlevihanelerin semahanelerine kıyasla çok ufak çaptadır. Bu nedenle ahşap parmaklıklarla birbirinden ayrılan mutrib ve züvvar maksureleri iç içe geçmiştir. Bu maksureler için semahanenin kuzey yönünde 5.5x5.5 m. boyutlarındaki kare bir alan ayrılmıştır. Maksurelerden geriye kalan 8.50x6.50 m boyutlarındaki alan ise sema meydanı olarak kullanılmıştır. Semahanenin doğu-batı yönünde sıralanan kare kesitli dört ahşap sütun arasında üç adet ahşap kemer bulunmaktadır. Bu kemerler tavanın taşınmasına yardımcı oldukları gibi sema meydanı ile maksureleri de birbirinden ayırmaktadırlar.

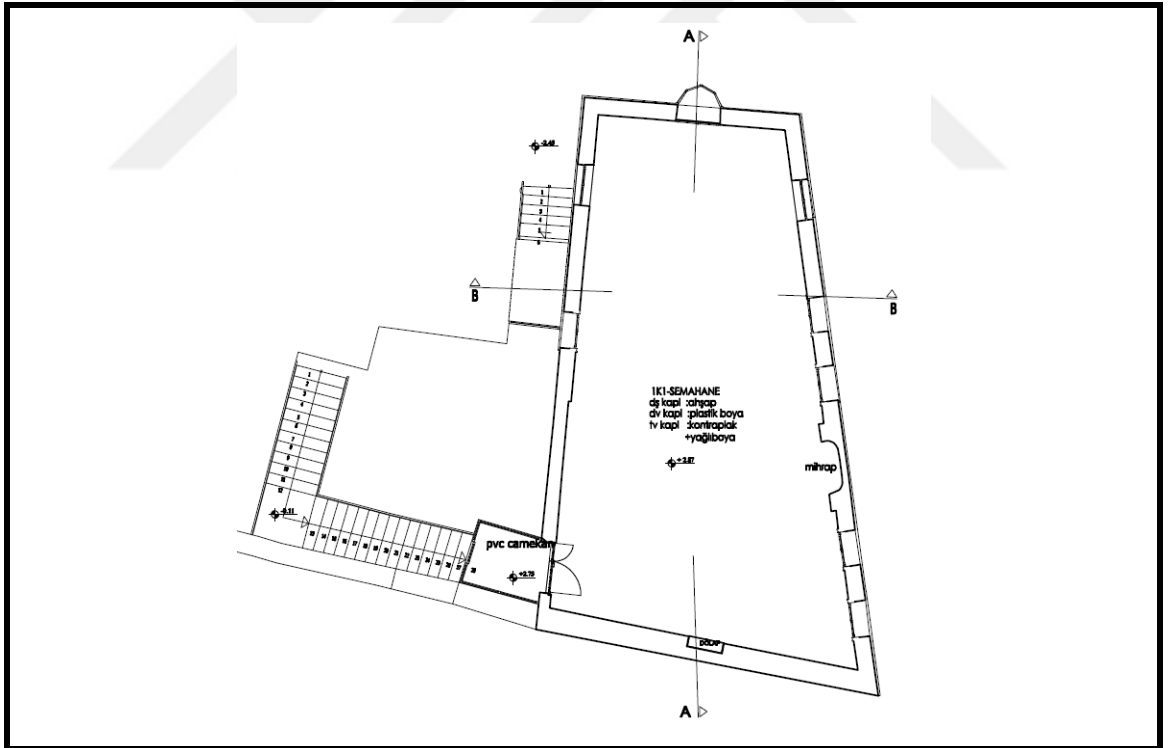
Tıpkı zemin kattaki türbede olduğu gibi üst kattaki semahanenin de güney duvarı sağırdır. Ancak bu duvara bir niş açılarak içerisine bir dolap yerleştirilmiştir. Semahaneye giriş, batı cephesindeki yarım daire kemerli, dikdörtgen, ahşap kasalı açıklıktan sağlanmaktadır. Bu cephede giriş dışında iki adet pencere daha yer almaktadır. Semahane pencerelerinin hepsi yarım daire kemerler ile çevrelenmiştir.

Semahanenin maksureye ayrılan kuzey bölümünden; yarım daire planlı mükebbireye kuzey duvarının ortasında bulunan yuvarlak kemerli bir kapı ile geçilir. Basit bir korkuluk duvarına sahip olan mükebbire; beş adet kare kesitli ahşap sütunun arası kırık kaş kemer biçiminde ahşap alınlıklarla geçilmiş ve kısa bir saçakla sonlandırılarak sekizgen piramit biçiminde ahşap bir çatı ile örtülmüştür.

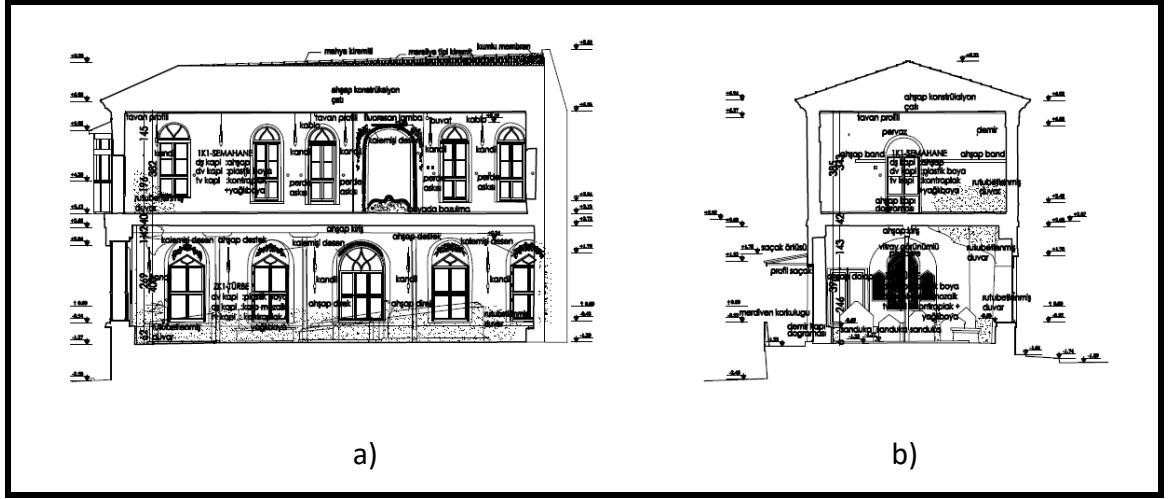
Semahanenin doğu cephesinde bulunan beş adet pencereden en kuzeyindeki hariç diğerleri ikili olarak gruplandırılmışlardır. Bu ikili pencere gruplarının tam ortasında mihrap hücresi yer almaktadır. Dışarıya çıkıntı yapmayan yarım sekizgen planlı mihrap, sepetkulpu kemerli iki yanında duvardan ileriye taşan payelerle çerçevelenmiştir.

Şekil 3.235 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Semahane-Türbe Yapısı zemin kat planı [53]

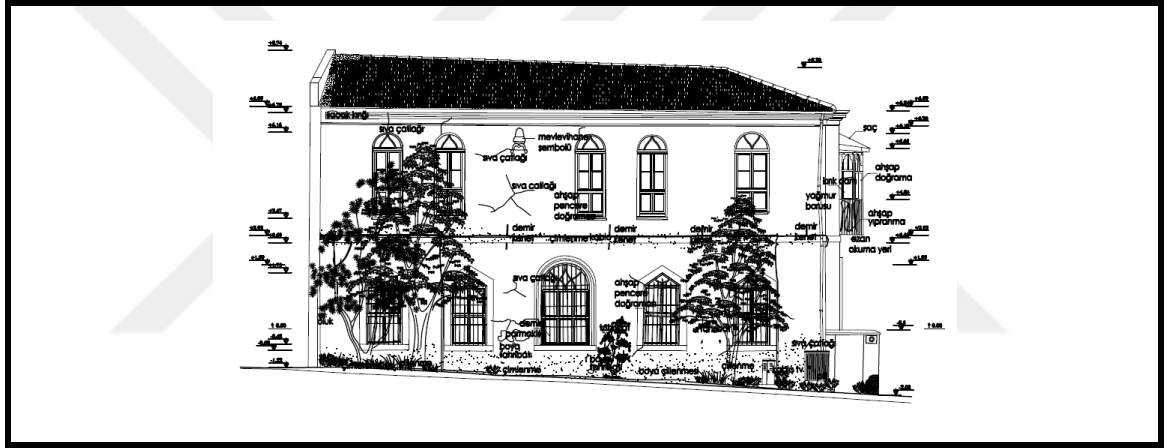

Şekil 3.236 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Semahane-Türbe Yapısı birinci kat planı [53]

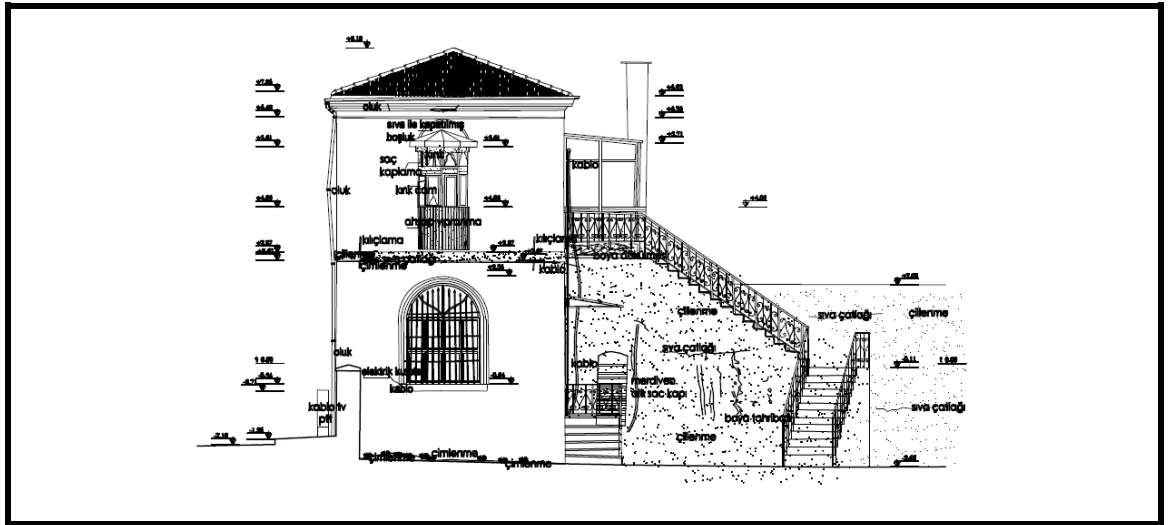

Şekil 3.237 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve

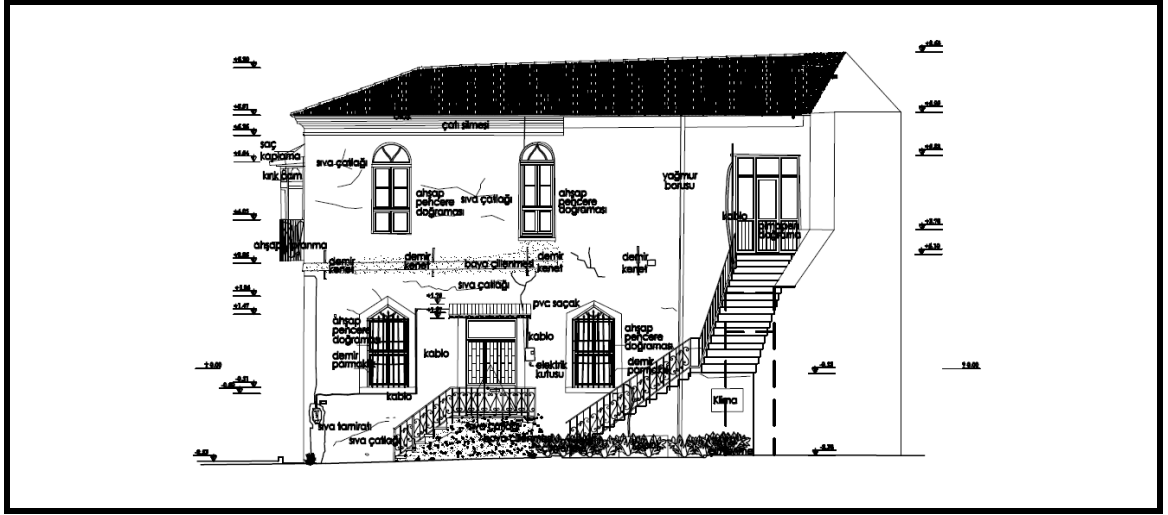
a) Semahane-Türbe Yapısı A-A Kesiti [53]; b) Semahane-Türbe Yapısı B-B Kesiti [53]

Şekil 3.238 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Semahane-Türbe Yapısı Doğu Cephe [53]

Şekil 3.239 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Semahane-Türbe Yapısı Kuzey Cephe [53]

Şekil 3.240 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Semahane-Türbe Yapısı Batı Cephe [53]

Selamlık-Matbâh-ı Şerif Yapısı

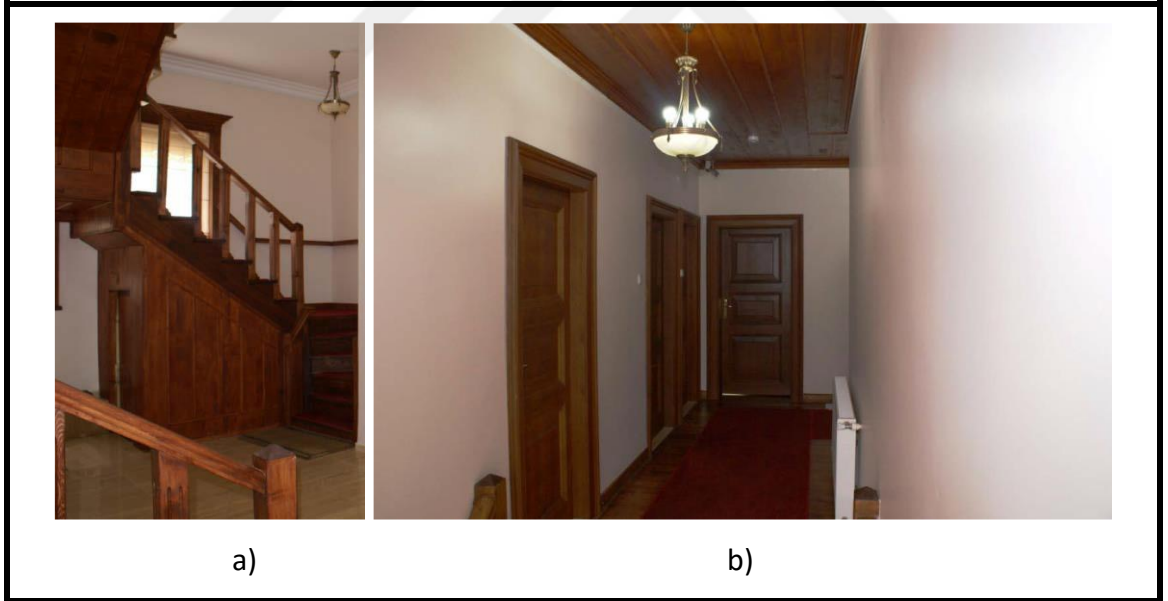

Şekil 3.241 Üsküdar Mevlevîhânesi Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı (Gökben PALA
AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Selamlık-Matbâh-ı Şerif yapısı mevlavianenin bulunduğu arazinin kuzeybatı yönünde konumlandırılmıştır. Boyutları kuzeyde 11.47 m., güneyde 11.00 m., doğuda 12.42 m., batıda ise 12.34 m. olan kareye yakın planlı yapı; kâgir bodrum ve zemin katı ile ahşap karkaslı birinci kattan oluşmaktadır. Kâgir katların duvarları 60 cm. kalınlığında moloz taş ve tuğla ile örülmüş, içeriden ve dışarıdan sıvanmıştır. Ahşap karkaslı olan üst kat ise içeriden sıvanmış, dışarıdan da ahşap ile kaplanmıştır. Yapının dört yöne eğimli kırma çatısında alaturka kiremit kullanılmıştır.

Yapının girişı doğu duvarının ortasındaki tepe pencereli ana kapıdan gerçekleşmektedir. Bu kapı dikdörtgen planlı bir koridora açılmaktadır. Kapının arkasındaki taşlıktan esas sofaya üç basamak ile çıkılmaktadır. Sofanın kuzey tarafında dikdörtgen planlı, beş adet demir parmaklı pencere ile aydınlatılan Şeyh Odası yer almaktadır. Sofanın güney tarafındaki üç penceresi olan diğer oda Şeyh Odası ile aynı boyutlarda dikdörtgen planlıdır; matbah ile doğrudan bağlantısı olan bu odanın somathane olduğu tahmin edilmektedir. Bu odanın sofaya ve matbaha açılan iki tane kapısı vardır. Sofanın diğer ucunda kuzeyde yer alan giriş kapısının tam karşısında üst kata çıkan çift kollu ahşap merdivene ve matbaha bağlantının sağlandığı hole açılan bir kapı bulunmaktadır.

Matbahın biri somathaneye diğeri ise üst kata çıkış merdivenine geçişı sağlayan hole olmak üzere iki kapısı vardır. Ön ve arka cephedeki kot farkı nedeniyle somathaneye açılan kapıya üç basamak ile çıkılmaktadır. Matbahın kuzeybatı köşesinde yarım daire kemerli, tuğladan örölmüş ocak kısmı, güneybatı köşesinde ise bodrum kata ulaşımı sağlayan kâgir merdiven yer almaktadır.

Şekil 3.242 Üsküdar Mevlevihânesi

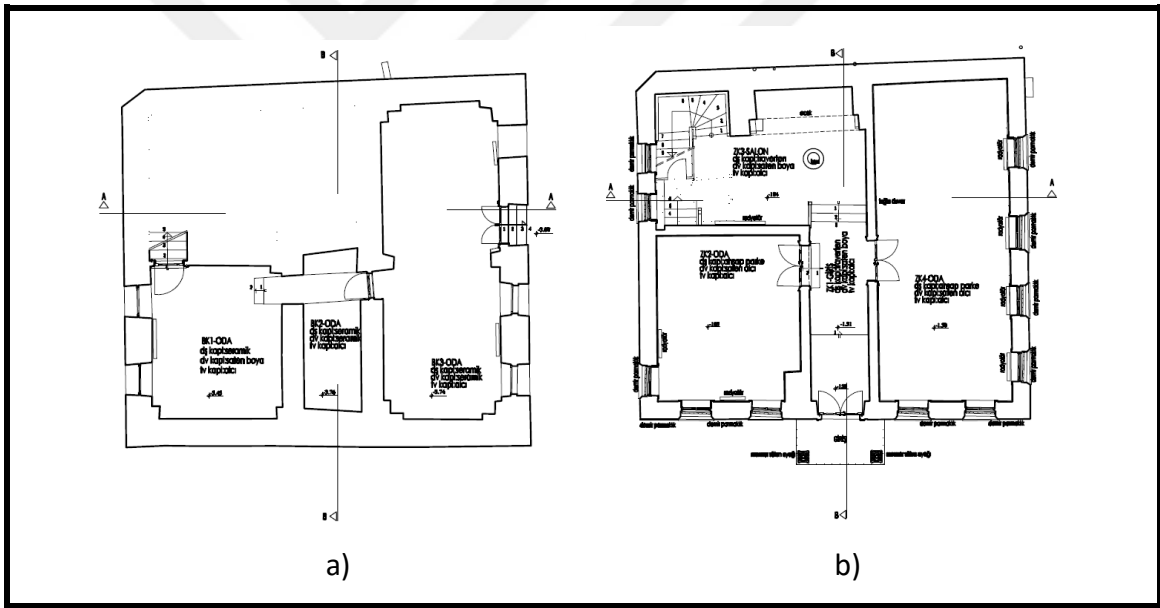
a) Selamlık-Matbah-ı Şerif yapısında üst kata ulaşımın sağlandığı çift kollu ahşap merdiven (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Üst katın ortasındaki sofadan odaların girişleri (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Bodrum katında kuzey ve güney yönlerinde açılmış pencereler yardımıyla ışık alan, alçak tavanlı, birbirlerine kapılarla geçilen mekânlar bulunmaktadır. Bu mekânların

ihtiyaca göre; kiler, depo hatta yatakhane olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bodrum katına iki giriş ile ulaşmak mümkündür. Bunlardan birincisi matbahdaki ocağın yanındaki merdiven, ikincisi ise yapının esas girişinin sağındaki yan cepheden açılan kapıdır.

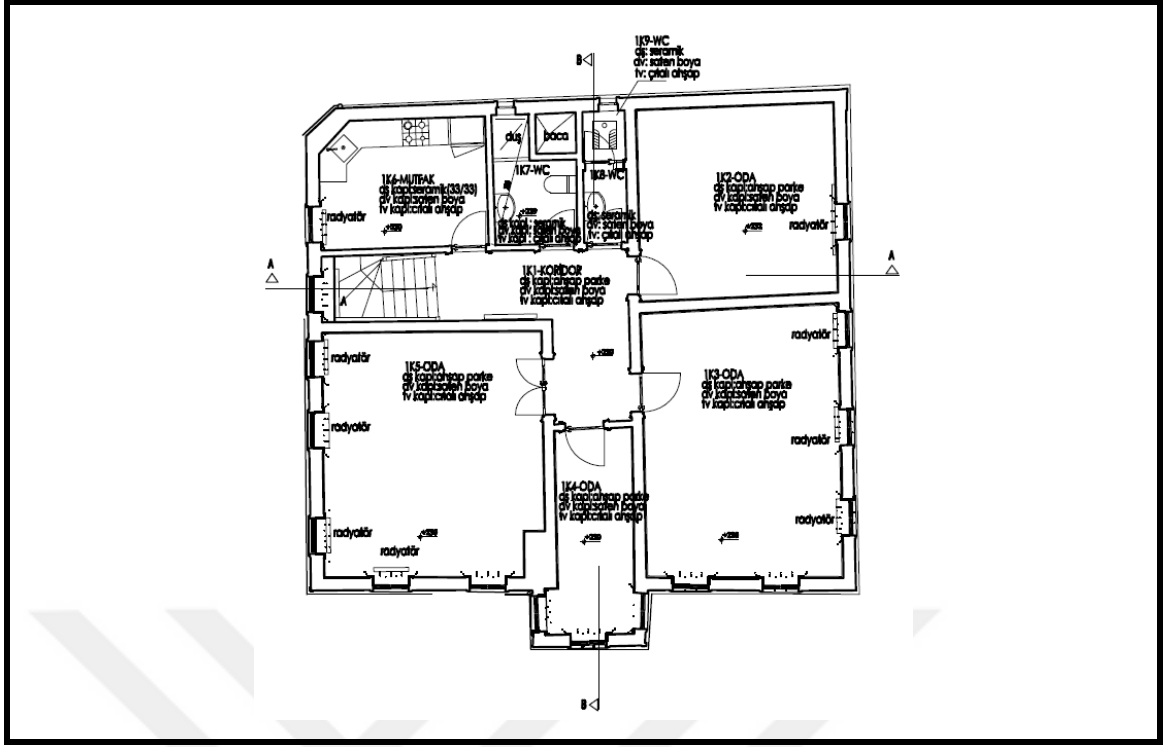
Yapının üst katına geçiş esas giriş kapısının karşındaki kapının açıldığı hole bağlı olan çift kollu ahşap merdivenle sağlanmaktadır. Üst katın ortasında merdivenin ulaştığı ve altı tane odaya geçişin sağlandığı bir sofa yer almaktadır. Sofa zemin kattaki esas girişin üstüne gelecek şekilde 1.5 m.'lik bir çıkma yaparak cumba ile sonlanmaktadır. Sofaya açılan odaların burada yaşayan dervişlerin konaklamaları amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak bu odalardan konum ve ebatlarıyla farklılık gösteren şeyh odasının üstüne denk gelen en büyük odanın yatak odası olmadığı; “Meydan-ı Şerif” ya da “Ayn-ı Cem”lere mahsus bir oda olduğu tahmin edilmektedir.

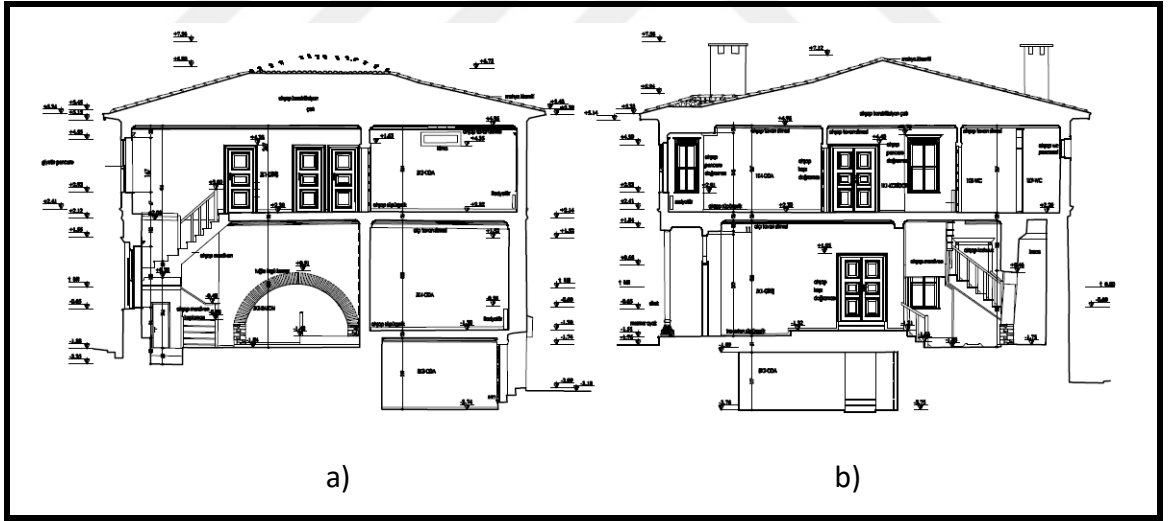
Şekil 3.243 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve

a) Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı bodrum kat planı [53];

b) Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı zemin kat planı [53]

Şekil 3.244 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı birinci kat planı [53]

Şekil 3.245 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve
a) Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı A-A kesiti [53];
b) Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı B-B kesiti [53]

Şekil 3.246 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve

a) Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı Kuzey Cephesi [53];

b) Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı Batı Cephesi [53]

Şekil 3.247 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve

a) Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı Doğu Cephesi [53];

b) Selamlık-Matbah-ı Şerif Yapısı Güney Cephesi [53]

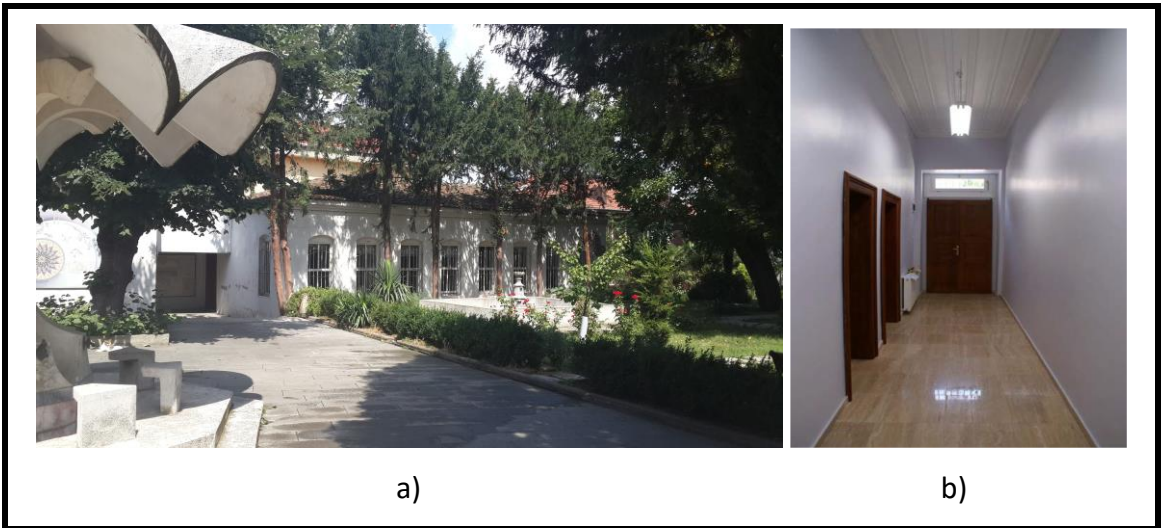
Hazire (Hamuşan)

şekil 3.248 Üşkudar Mevlevîhânesi semahaneye çıkan merdivenlerden hazirenin görünümü (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Selamlık-matbah-ı şerif yapısının güney kısmında semahaneye çıkan merdivene kadar uzanan yedi adet kabrin bulunduğu küçük bir hazire (hamuşan) yer almaktadır.

Dedegan Hücreleri

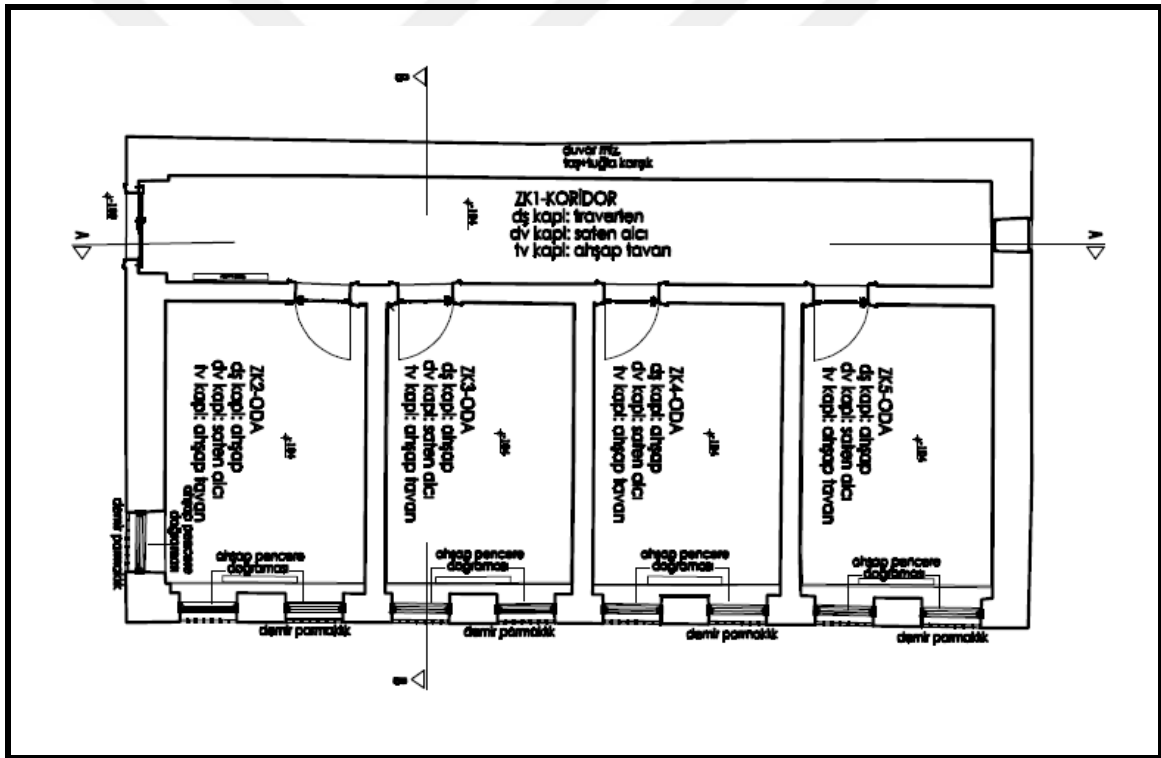

şekil 3.249 Üşkudar Mevlevîhânesi

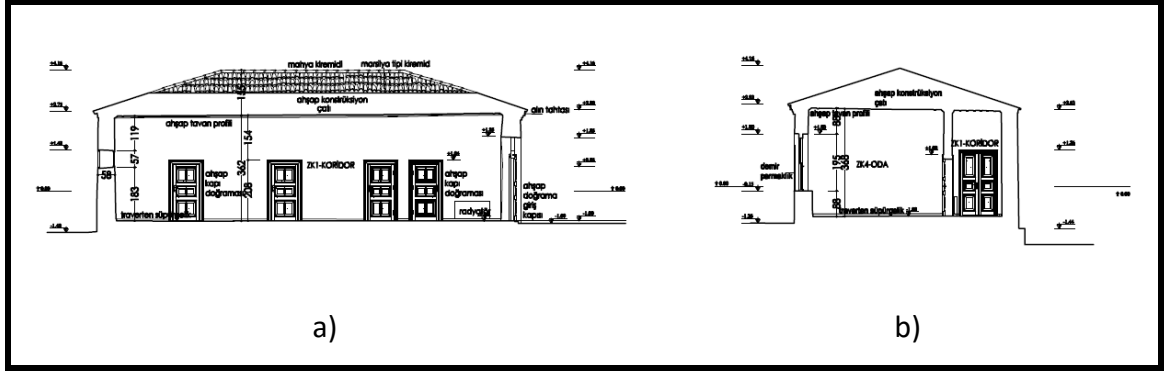
- a) İç avludan dedegan hücrelerinin görünüşü (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);
- b) Dedegan hücrelerinin önündeki koridor (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Bu yapı dış ölçüleri kuzeyde 7.70 m., güneyde 7.74 m., doğuda 14.43 m., batıda ise 14.49 m. boyutlarında dikdörtgen planlı, tek katlı, kâgir bir yapıdır. Duvarlar 50 cm.

Dedegan hücreleri; hamuŖan ve selamlık-matbah-ı Ŗerif yapısının kuzeybatısında yer almaktadır. Güney cephesinin batı ucunda bulunan giriŖ, güney-kuzey doğrultusunda uzanan uzun bir koridora açılmaktadır. Koridordan aynı büyüklükte olan dedelerin ikamet ettikleri dört adet odaya geçilmektedir. Odaların aydınlatılması hücrelerin doğu cephesinde bulunan bahçeye açılan ikiŖer pencere ile sağlanmaktadır. Güneydoğudaki odanın ayrıca güneye bakan bir penceri daha bulunmaktadır. Dokuz penceresi bulunan yapıdaki tüm pencereler basık tuğla kemerli ve demir korkulukludur. Koridordan hücrenin ahŖap zeminine üç basamakla çıkılmaktadır. Isıtmanın mangalla yapıldığu düşünölen odalarda ocak ya da baca bulunmamaktadır.

225

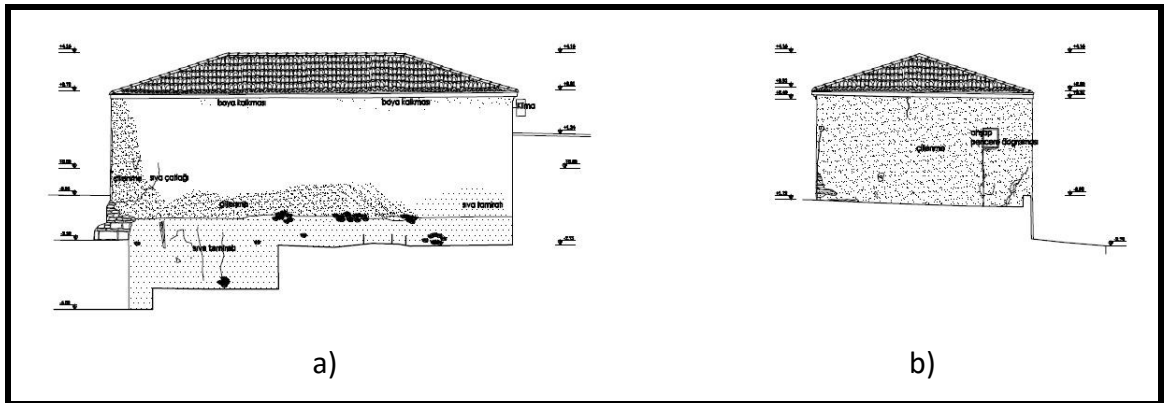
Şekil 3.251 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve

a) Dedegan Hücreleri A-A kesiti [53]; b) Dedegan Hücreleri B-B kesiti [53]

Şekil 3.252 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve

a) Dedegan Hücreleri Doğu Cephesi [53]; b) Dedegan Hücreleri Güney Cephesi [53]

Şekil 3.253 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve

a) Dedegan Hücreleri Batı Cephesi [53]; b) Dedegan Hücreleri Kuzey Cephesi [53]

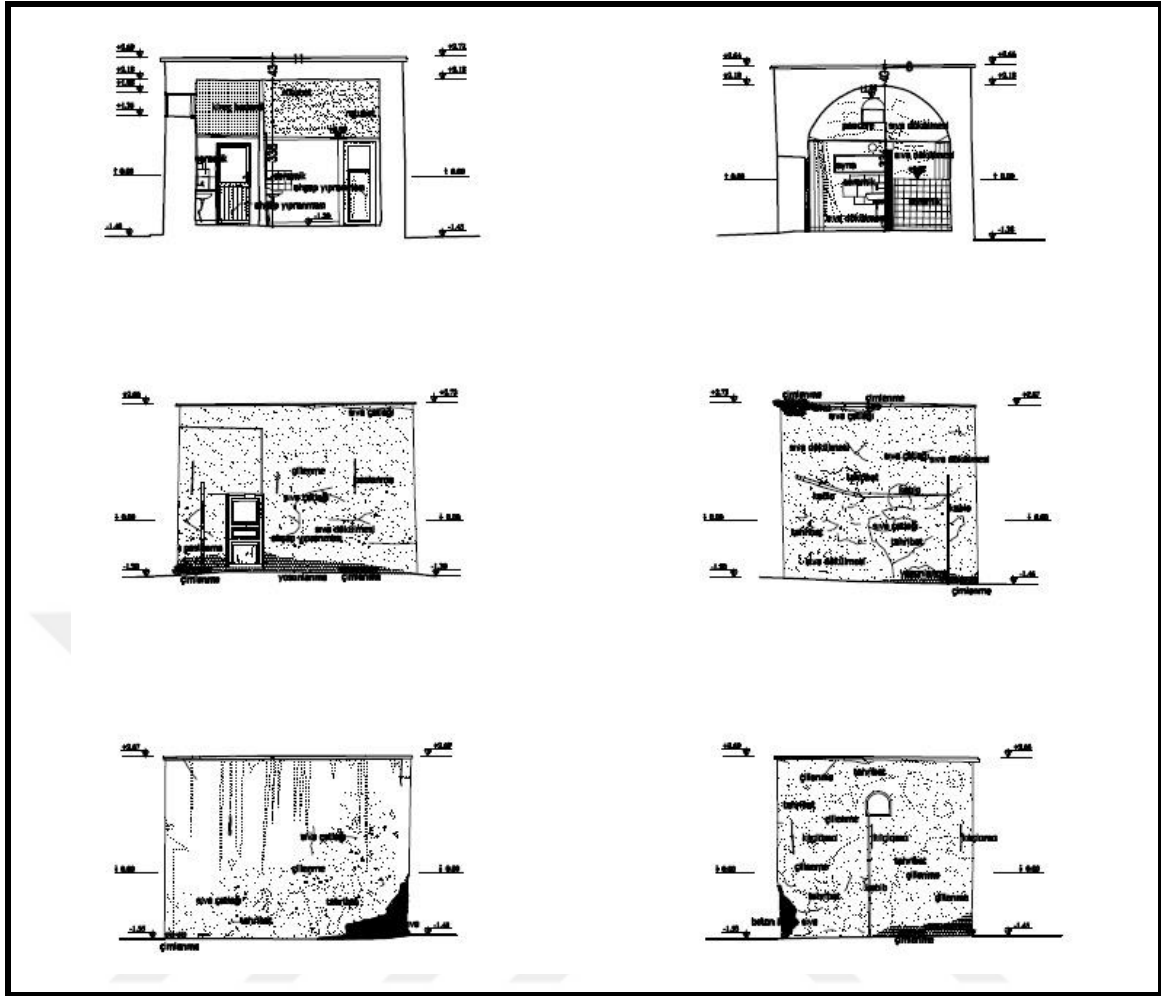
Su Deposu ve Tuvaletleri Barındıran Yapı

Şekil 3.254 Üsküdar Mevlevîhânesi

a) Su deposu ve tuvaletleri barındıran yapının kuzey cephesinin görünüşü (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf); b) Su deposu ve tuvaletleri barındıran yapının kuzey cephesinde bulunan tuğla kemerli pencerenin içten görünüşü (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Dedegan hücrelerinin kuzey cephesi ile selamlık binasının batı cephesi arasında kuzeyde 4.42 m., güneyde 4.39 m., doğuda 5.40 m., batıda 5.56 m. boyutlarında kareye yakın bir plana sahip su deposunu ve üç adet tuvaleti barındıran bir yapı mevcuttur. İlk yapıldığı dönemde, su deposunun güneyindeki koridorun arkasında tuvalet, kuzeyinde ise üç adet abdest musluğu sıralanmaktaydı. Ayrıca koridorda bir kapı ile yapının kuzey cephesine bakan tuğla kemerli bir pencere yer almaktadır. Ancak günümüze gelindiğinde orjinallliğini yitirmiş olan yapı tek bir mekândan (su deposu) ibarettir. Yapı içeride tuğla, dışarıda ise taş-tuğla karışık örgülü olup üzeri sıvalıdır. Zemindeki malta taşının altında tuğla döşemesi bulunmaktadır. Taş tuğla karışık dolgulu çatı kaplaması kesme küfeki taşıdır.

Şekil 3.255 Üsküdar Mevlevîhânesi Rölöve Su Deposu Kesit ve Cepheleri [53]

3.2.07 İSTANBUL MEVLEVÎHÂNELERİ: BAHARİYE MEVLEVÎHÂNESİ

Adı Bahariye Mevlevîhânesi

İlçe Eyüp

Mahalle Gümüşsuyu

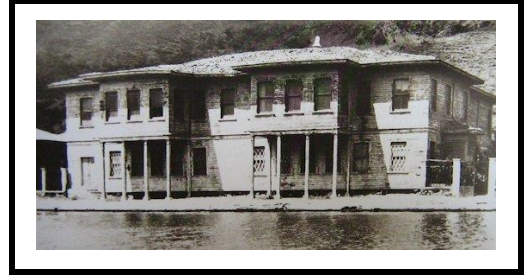
Cadde Silahtarağa Caddesi

Yapım Yılı 1874/77

**Yaptıran
(Banisi)** Hüseyin Fahreddin Dede
Efendi

**Günümüzdeki
İşlevi** İnsan ve Medeniyet
Hareketi

Eklr F-1, F-2, F-3, F-4, F-5, F-6, F-7

Şekil 3.256 Bahariye Mevlevîhânesi'nin
1940'lardaki görünümü [114]

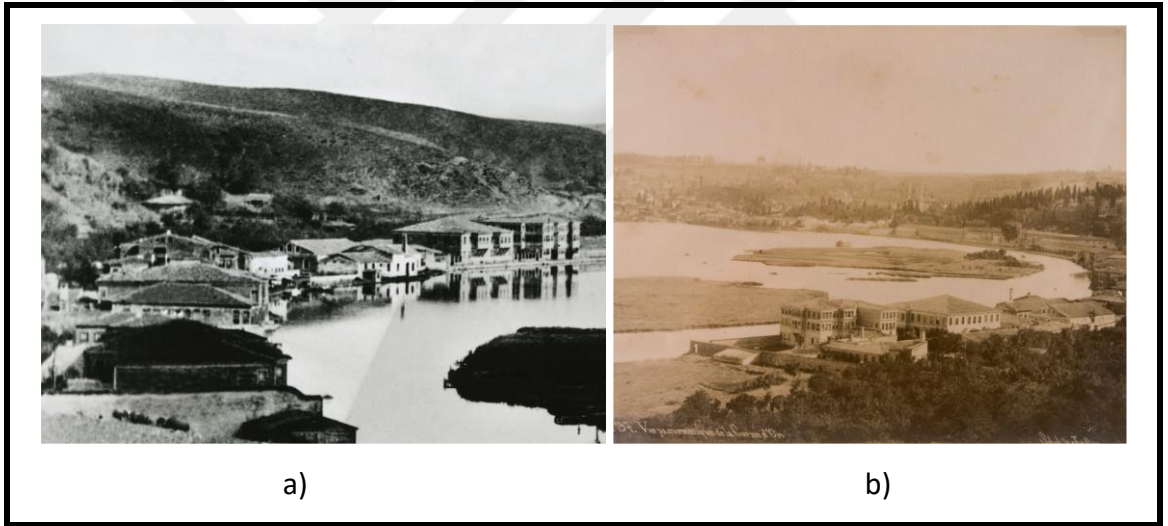
TARİHÇE

Beşiktaş Mevlevihanesi'nin devamı olan yeni mevlevihanenin (Maçka Mevlevihanesi) de yıkılmasının ardından 1874 tarihinde tekkenin son postnişini olan Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede Efendi'ye ait Eyüp Bahariye'de Haliç kıyısındaki ahşap bir konağa taşınmış ve Bahariye Mevlevihanesi olarak yeni yerinde hizmet vermeye başlamıştır.

Ahşap bir konak niteliğinde olan Bahariye Mevlevihanesi Haliç kıyısındaki yoğun rutubetten çok çabuk etkilenmiş ve inşa edildikten çeyrek yüzyıl gibi kısa bir süre sonunda harap olmuştur. Yapı Sultan V. Mehmed Reşad tarafından 1910 tarihinde tamir ettirilmiş ve Mefruşat İdaresi tarafından yeniden döşetilmiştir [129]. Bu tadilatla; semahane-türbe binası bütünüyle elden geçirilmiş, zemin katta yer alan kadınlar mahfili üst kata taşınarak alt katta boşalan mekân züvvar maksuresine dâhil edilmiş, semahane-türbe binasının batısındaki tek katlı müstakil bir selamlık, cümle kapısı ve mescit bu tadilat sırasında inşa edilmişlerdir. Tekkeye yapılan büyük çaplı tadilatın dönemin Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Müdürü Mimar Kemaleddin Bey tarafından yönetildiği tahmin edilmektedir.

Şekil 3.257 II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) Bahariye kıyısının Pierre Loti Kahvesi yönünden görünümü (kıyıdaki yapı dizisinin sonunda mevlevîhanenin yapıları) [121]

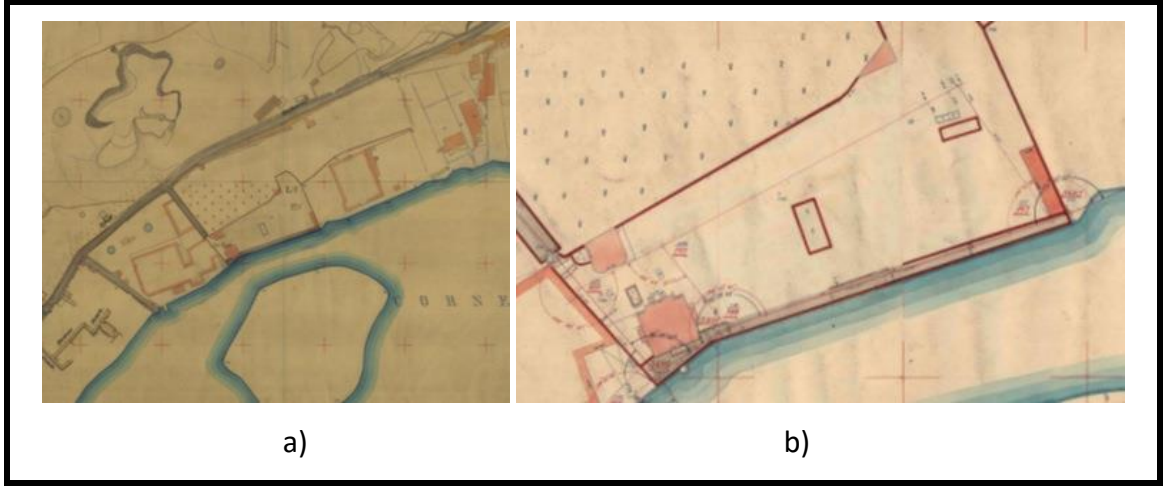

Şekil 3.258 Bahariye Mevlevîhânesi

a) II. Abdülhamit Dönemi'ndeki ilk hali [130];

b) Binaların XIX. yüzyıl sonunda, ilk yapıldığı haliyle kara tarafından görünümü (Suna ve İnanç Kıraç Vakfı Fotoğraf Koleksiyonu [123])

1859-60 tarihinde tamir gören Beşiktaş Mevlevihanesi'nin tamir gördüğü yıla ait tek beyitli kitabesi daha sonra inşa edilmiş olan Bahariye Mevlevihanesi semahanesinin kapısının üzerine konulmuştur.

Şekil 3.259 Bahariye Mevlevîhânesi

a) Alman Mavileri'nde [118] selâmlık ve mescit binaları ve hazireleri;

b) Alman Mavileri'nde [118] arsa sınırlarının trigonometrik ölçümlerle verilmiş hali

Tekkelerin kapatıldığı 1925 tarihine kadar mevlevihaneye başka tadilat yapılmamıştır. I. Dünya Savaşı'nın ertesinde kontrol edilemeyen bir hızla ilerleyen sanayileşme hareketinden etkilenen Bahariye kıyısındaki yalılar birer birer yıkılarak yerlerine fabrikalar inşa edilmiş, yeşilliği ve balığın bolluğu ile bilinen Haliç'in bu kısmı büyük zarar görerek kirlenmiş ve terk edilmeye başlanmıştır [4].

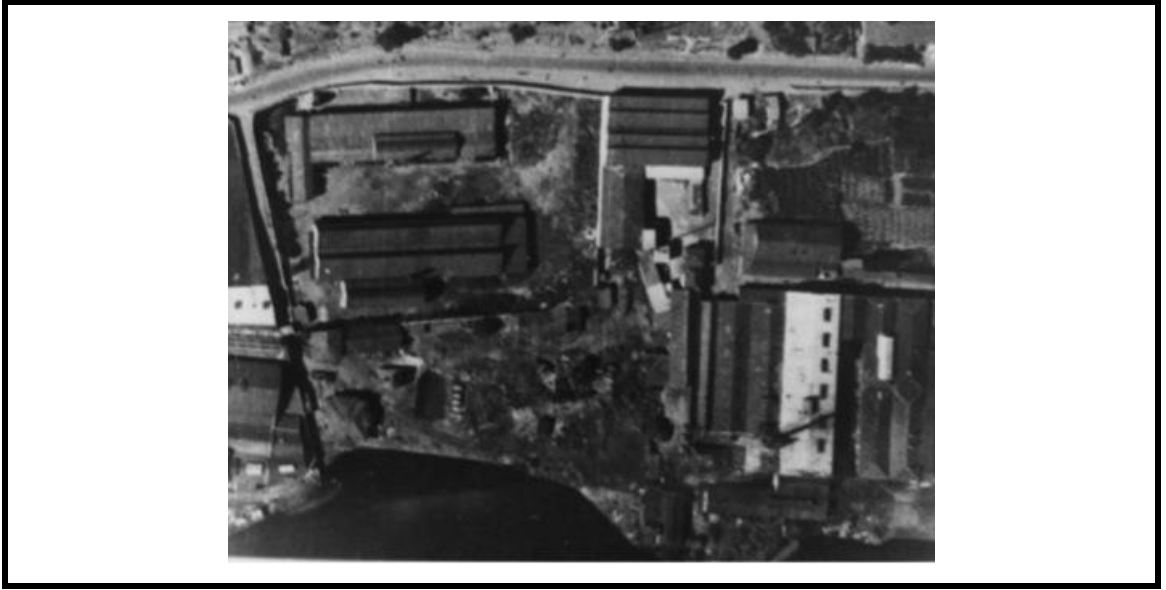

Şekil 3.260 Bahariye Mevlevîhânesi binalarının 1933'deki durumları, soldan sağa doğru selamlık, semahane-türbe ve harem binalarının Haliç'ten görünüşü [114]

Şekil 3.261 Bahariye Mevlevîhânesi binalarının 1933'deki durumları, sağdan sola doğru önde cümle kapısı, solunda mescit, kıyıda selamlık, semahane-türbe, harem binaları, haremın gerisinde mutfak ve hamam birimlerinin kara tarafından görünüşü [114]

Daha sonra da uzun bir dönem mülkiyet hususunda baninin veresesi; Hazine ve Vakıflar arasında dava devam etmiş bu arada da sanayi kuruluşları ortasında kalan Bahariye Mevlevihanesi'nin binaları yavaş yavaş harap olmuş ve ortadan kalkmışlardır. Dava devam ederken Vakıflar 1935'de semahane-türbe binasını yıktırılmış, 1938/39'da çıkan bir yangınla harem bölümü de yok olmuştur. Davayı verese kazandıktan sonra 1968 tarihinde geride kalan yapılar ile arsası satılmış ve buraya Gislaved ve Aydın Yün Mensucat fabrikaları kurulmuştur [4]. Türbenin haziresi Silahtarağa Caddesi'nin mevlevihane ve Eyüp merkezi arasında kalan kesimi üzerinde yamaç tarafında bulunan 16 Mart Şehitleri'nin eski yerine taşınmıştır. 1970 yılı başlarında selamlık ve kitabesi ile beraber cümle kapısı yeni mal sahiplerince ortadan kaldırılmıştır [131]. Sonraki yıllarda uzun bir süre tuğla deposu olarak kullanılan mescit orijinaline sadık kalınmayarak restore edilmiş ve camiye dönüştürülmüştür.

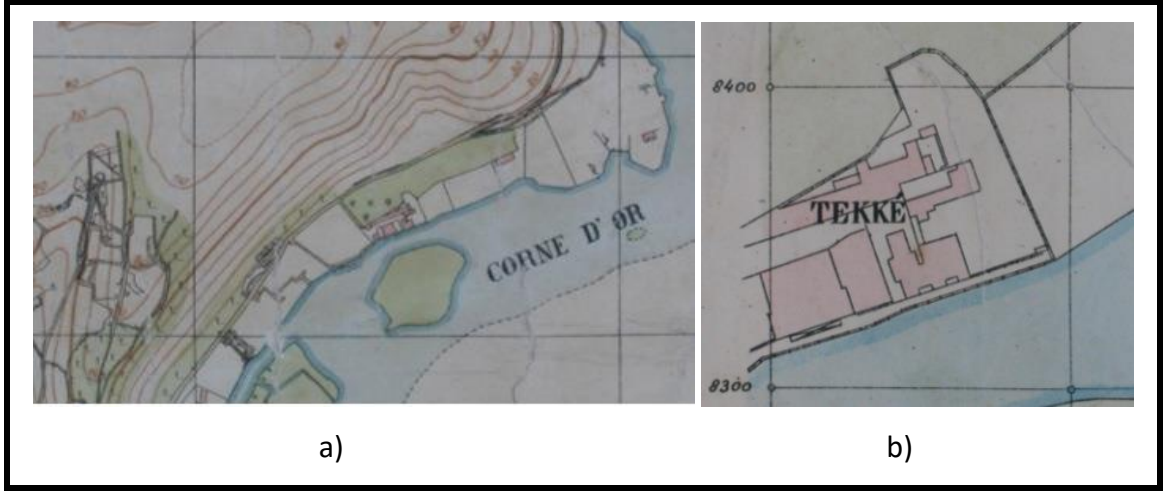
Şekil 3.262 11.07.1961 tarihli Bahariye Mevlevîhânesi arsasının ve yapı kalıntılarının hava fotoğrafı [110]

1986'dan itibaren İstanbul Belediyesi; çerçevesindeki birçok yapı gibi mevlevihane arsasında yer alan fabrikaları da kamulaştırarak yıktırmıştır. Mevlevihaneden sadece mescit, cümle kapısından bir söve parçası, hamama ait bazı duvar kalıntıları ile çoğu kırık bazı kabir taşları intikal edebilmişti. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından ihaleye açılan ve Aralık 2005 sonunda tamamlanan restitüsyon projesinin uygulanması 2011'de sona ermiştir. Günümüzde mevlevihanenin yeniden inşa edilmiş olan binaları üç ayrı vakıf tarafından kültür faaliyetlerine yönelik kullanılmaktadır [41].

MEKÂNSAL TANIMLAMA

Konumu

Beşiktaş Mevlevihanesi'nin devamı olarak kabul edilen Bahariye Mevlevihanesi Bizans Dönemi'nde "Kozmidion" (Rumca=Yeşil); Osmanlı Dönemi'nde ise "Bahariye" olarak adlandırılmış olan Eyüp merkezi ile Haliç'in bitimi arasında kalan kıyı şeridinde inşa edilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra bu kıyı, hanedan mensuplarının ve zenginlerin yaşadığı sahilsarayları ve yalılarla dolmuştur [41]. Aynı dönemde Eyüp kıyısı'na Bahariye Sarayı da inşa edilmiştir. Yakınlarda Lale Devri'nde revaçta olan Sadabad'ın da yer alması da XVIII. yüzyılın sonuna kadar Bahariye'nin tercih edilen bir bölge olmasına katkı sağlamıştır.

Şekil 3.263 Bahariye Mevlevîhânesi

- a) 1913-1919 tarihleri arası dergâh arsası ve leke olarak yapıları gösteren Plan Général de la Ville de Constantinople haritası [130];
- b) 1922 Dergâhın semahane, harem, dedegân hücreleri, mutfak ve hamam yapıları leke olarak görüldüğü harita [130]

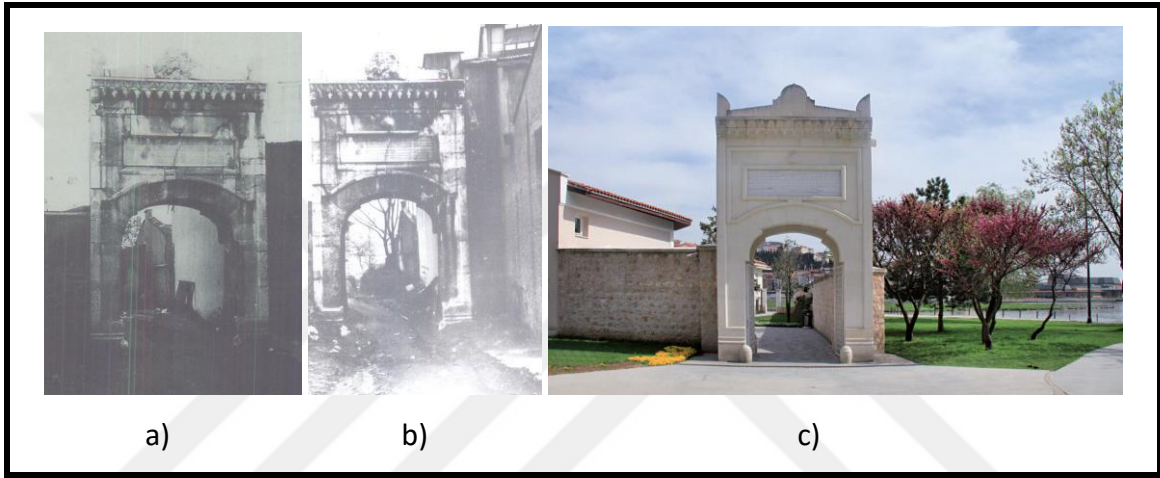
Her ne kadar Sultan II. Mahmud kıyıdaki bazı yalıları ve zamanla harap olan Bahariye Sarayı'nı yıktırıp yerlerine İplikhane Kışlası'nı inşa ettirmiş olsa da semt mutena bir mesire olma özelliğini XIX. yüzyılın sonuna kadar koruyabilmiştir. Bahariye Mevlevihanesi inşa edildiği 1874-1877 tarihlerinde kıyı şeridinde bulunan yalılar dizisinin doğu ucunda kırlarla kaplı yamaçlarda yer almaktaydı.

Bahariye Mevlevihanesi'nin arazisi deniz seviyesinden 1-2 m. daha yüksek, batısında bugün mevcut olmayan Mevlevihane Çıkmazı, doğusunda Tekke Park, Kuzey'de Silahtarağa - Bahariye Caddesi, güneyde ise Haliç ile kuşatılmıştır.

Kuzeyde Silahtarağa – Bahariye Caddeleri boyunca yer alan Tekke Park ile mevlevihanenin binaları arasında doğu-batı doğrultusunda sağır bir duvar uzanmaktadır. Arazinin kuzey batı kısmında duvar ile Mevlevihane Çıkmazı ile kesiştiği köşede cümle kapısı hemen sol tarafında ise mescit yer almaktadır. Mescidin doğusunda (eskiden neyzenbaşı, kudümzenbaşı ve aşçı dedeye ait olduğu düşünülen) üç hücre devamında onbeş adet olmak üzere toplamda onsekiz adet dedegan hücresi, helalar ve de ahşap dikmeli bir sundurma altında geçitler bulunmaktadır.

bağımsız olarak yer almaktadır. Bu bağımsız yapıların önünde moloz taş örgülü dar bir rıhtım Haliç (güney) boyunca uzanmaktadır. Bu binalar ile rıhtım birbirlerinden demir bir parmaklık ile ayrılmaktadır. Haliç’den rıhtıma çıkıldığında iç tarafa parmaklıklarda bulunan üç adet giriş ile geçilmektedir. Arsada yer alan kuzey ve güneydeki yapı kitlelerinin tam ortasında fıskiye havuzun, çardağın ve meyve ağaçlarının bulunduğu bir iç avlu bulunmaktadır. Harem yapısının arkasında iki geçitle iç avluya bağlanan ufak bir arka bahçe ile bu arka bahçenin güney kesiminde inek ahırları yer almaktadır.

Cümle Kapısı

Şekil 3.265 Bahariye Mevlevîhânesi

a) Cümle Kapısı Dış Cephe 1933 senesine ait fotoğraf [114];

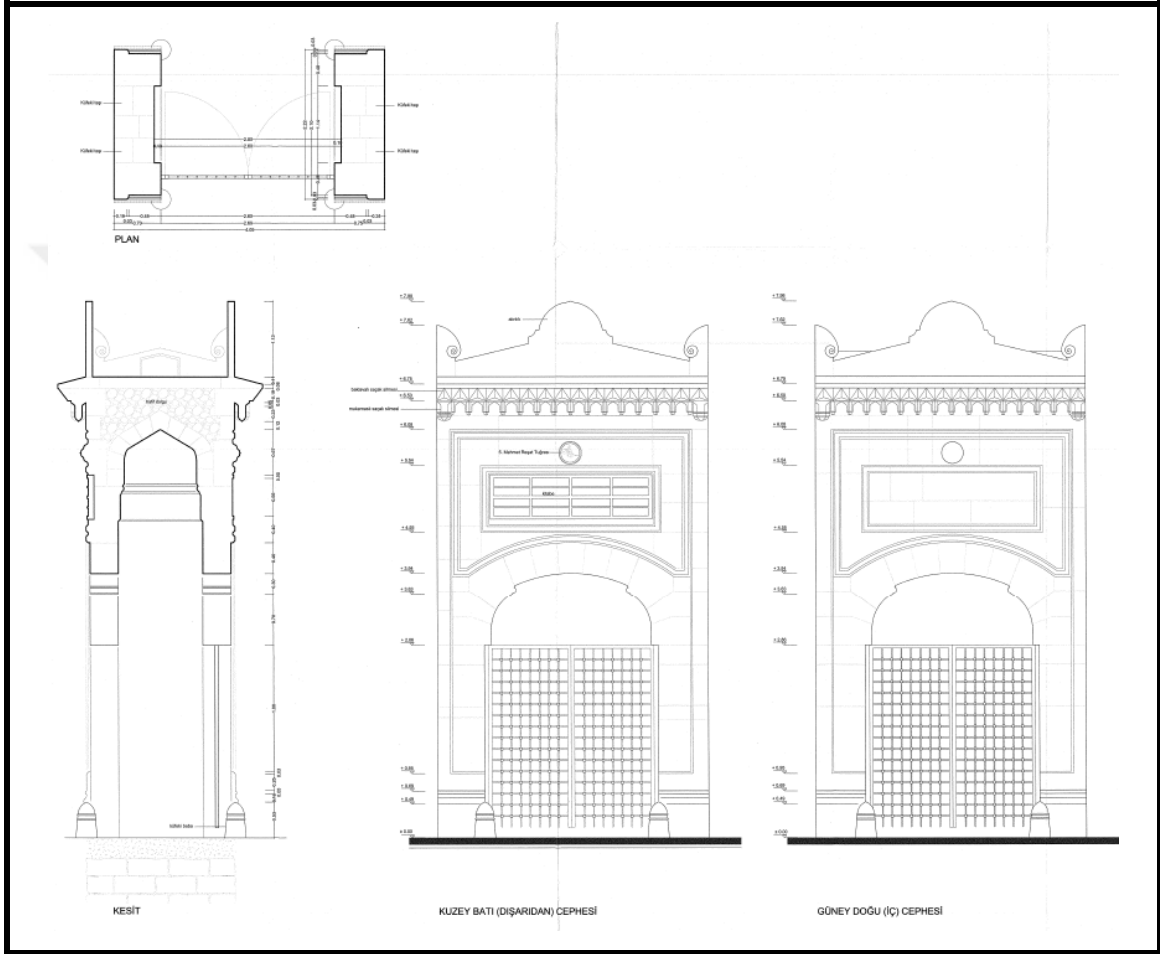
b) Cümle Kapısı İç Cephe 1933 senesine ait fotoğraf [114];

c) Cümle Kapısı 2015 senesine ait fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ’e ait fotoğraf)

İç ve dış yüzeylerinde birer 2.48 m’lik basık kemerleri ve kemerlerin arasında 1.35 m. derinliğinde sivri bir beşik tonozu bulunan kesme köfeki taşından örülmüş olan 4.1x2.2 m. boyutlarındaki kapı; arazinin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Kemerlerin iç yüzeye bakan taraflarında basık koni biçiminde birer kabara bulunmaktadır. Dış yüzeye bakan tarafların köşelerinde silindir gövdeli babalar yer almaktadır. Kapının hem iç hem de dış yüzeylerinin yanları ile üst bölümündeki kemerlerin üst kısımları silmelerle çerçevelenmiştir. En üstteki ortasında sivri kemer, yanlarında volütler olan taç kısmının altında biri mukarnaslı diğeri baklavalı yatay olarak iki kuşak devam etmektedir.

Kapının dış yüzeyinde, kemerin hemen üstünde silmeli mermer bir levha içerisinde, 1910 tarihli, talik hatla yazılmış Üsküdar Mevlevihanesi’nin son postnişini Şeyh Ahmed

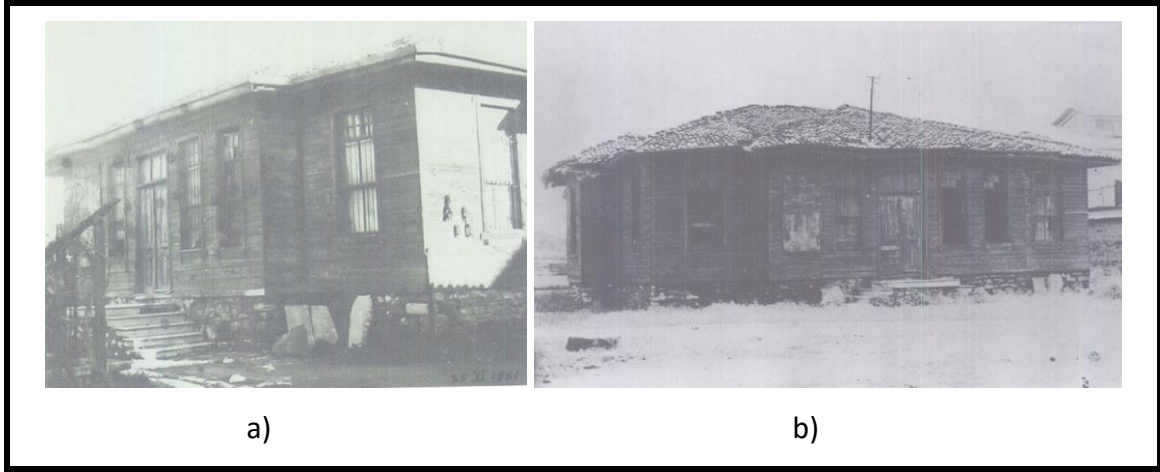
Remzi (Akyürek) Dede Efendi 'ye ait manzum kitabe yer almaktadır [126]. Kitabenin üzerindeki yuvarlak madalyonun içinde de V. Mehmed Reşad'ın Tuğrası yerleştirilmiştir. Elimizde kesin deliller olmamasına rağmen I. Ulusal Mimarlık üslubunun özelliklerini yansıtan cümle kapısı tasarımının; sahip olduğu oranlar ve detaylar nedeniyle 1910'da Evkaf Nezareti İnşaat Müdürü olan Mimar Kemaleddin Bey'e (1870-1927) ait olduğu düşünülmektedir [4].

Şekil 3.266 Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Cümle Kapısı Plan, Kesit ve Cepheleeri

[121]

Selamlık Yapısı

Şekil 3.267 Bahariye Mevlevîhânesi

a); b) Selamlık Binası 1940 senesine ait fotoğraf [114]

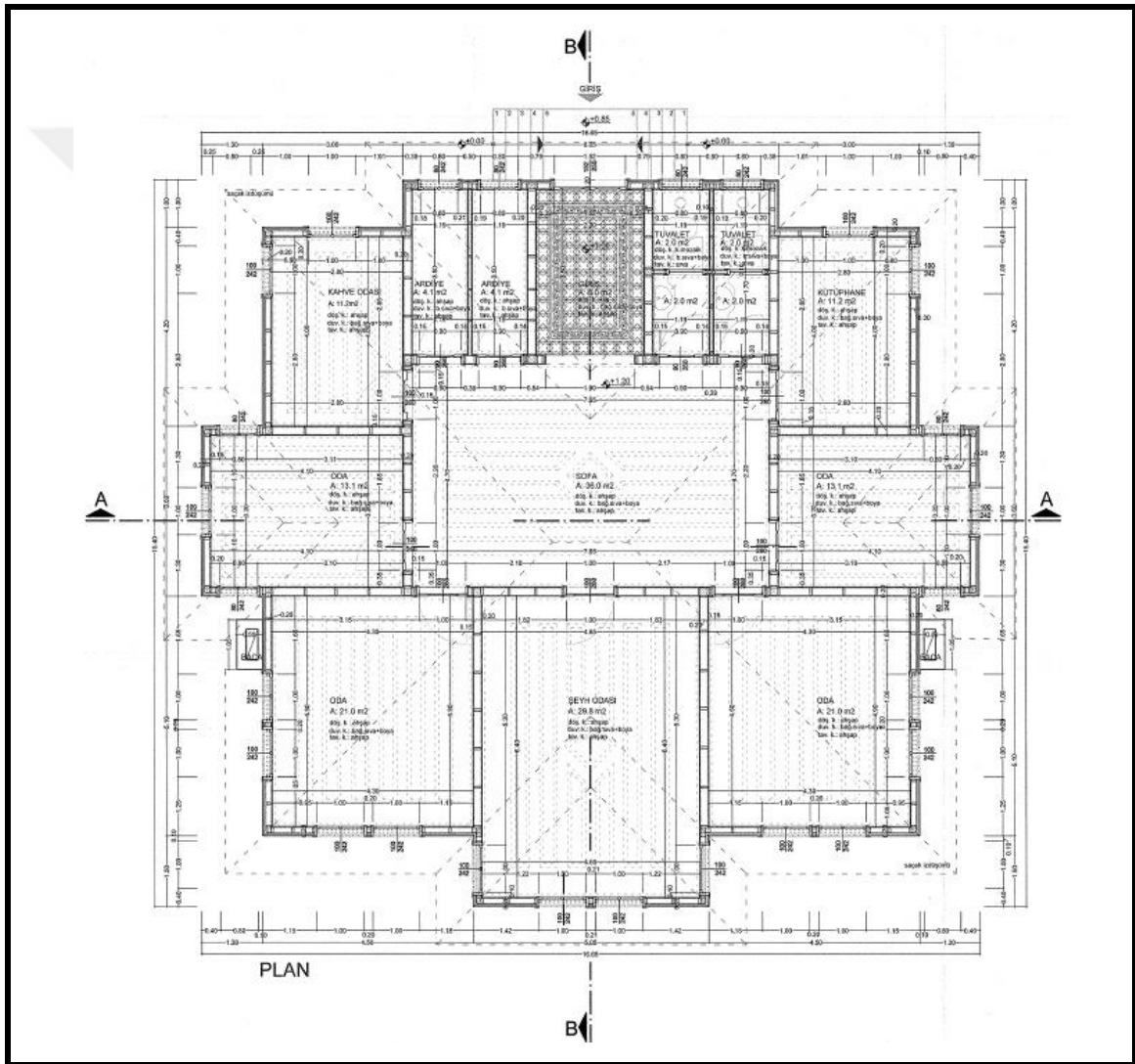
Şekil 3.268 Bahariye Mevlevîhânesi

a); b) Selamlık Binası 2015 senesine ait fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

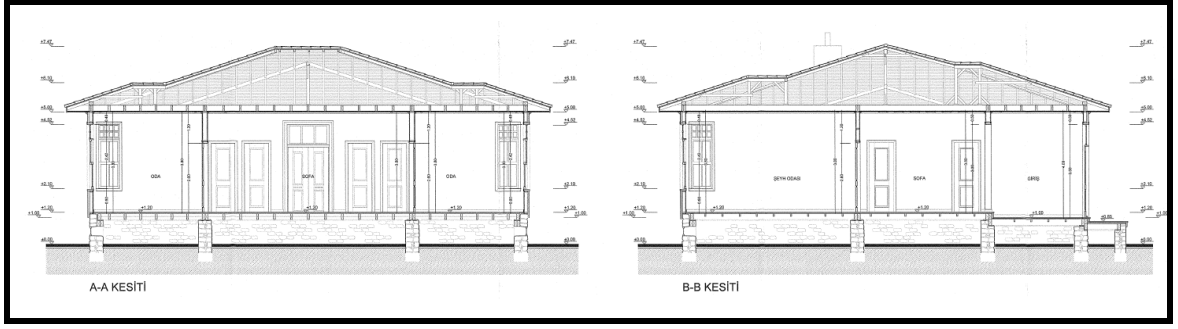
Moloz taş örgülü kâgir bodrumun dış duvarlarında hava mazgalları vardır. Tek katlı bir yapı olan selamlık, 16.65x15.40 m. boyutlarında kareye yakın bir plana sahiptir. Ahşap iskeletli ve alaturka kiremit kaplı ahşap çatılı olan yapı içeriden bağdadi sıvalı dışarıdan ise ahşap kaplamalıdır. Saçaklarda oluk yoktur.

Beyaz mermerden iki basamak ve sahanlık ile ulaşılan kuzey cephesinin ortasındaki giriş bahçeye açılmaktadır. Taşlığa geçit veren bu ana kapının üstünde bir tepe penceresi, yanlarında ise ikişer tane pencere yer almaktadır. Taşlığın güneyindeki iki basamakla ulaşılan zemini ahşap kaplı sofaya irili ufaklı onbir adet mekân açılmaktadır. Girişin

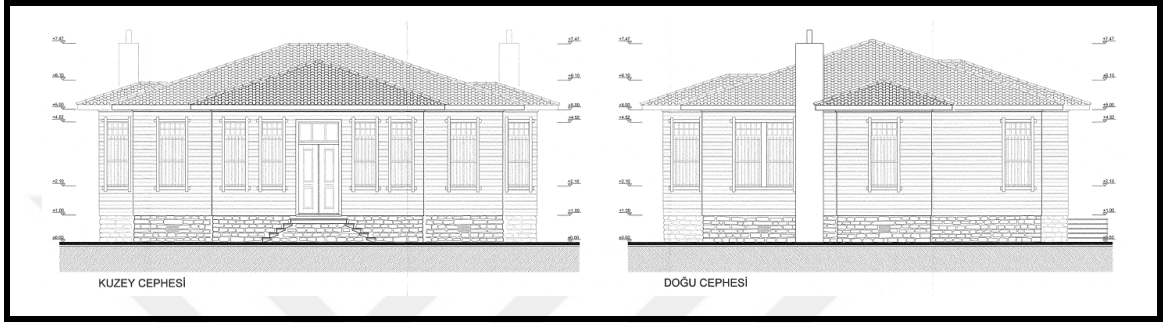
yanlarında yer alan, ince uzun dikdörtgen planlı ikişer mekândan sağdakinin ardiye, içinde ince bir duvarın bulunduğu soldaki mekânların ise hela-abdestlik birimleri olduğu anlaşılmaktadır. Giriş ekseninde yer alan güney cephesinde dışarı taşan ve Haliç'i gören oda şeyh odası olarak kullanılmaktayken, yapının kuzeybatı köşesinde kahve odası, bunun simetriği olan mekân da kütüphane odası; tali mekânlar olarak kullanılan diğer altı oda da doğu-batı yönlerinde sıralanmışlardır. Kare kesitli tuğla baca ise güney yönünde bulunmaktadır. Selamlık yapısında ahşap pervazlı, demir parmaklı, üst kısımları sabit olan yirmi adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

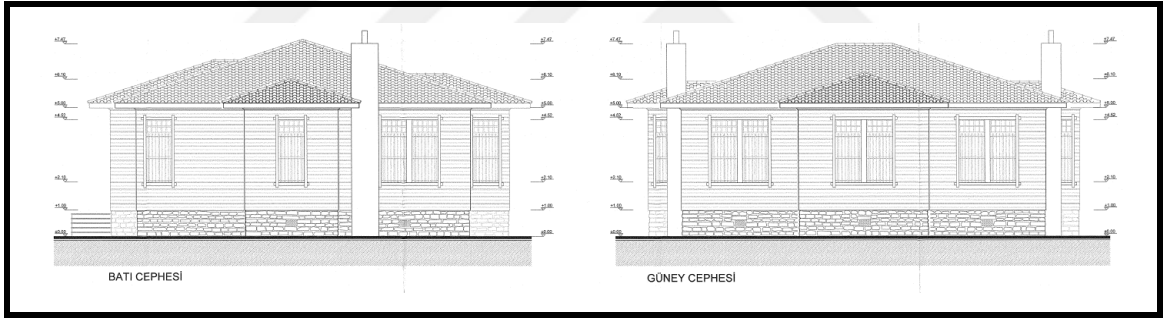
Şekil 3.269 Bahariye Mevlevîhânesi Restitüsyon Selamlık Zemin Kat Planı [121]

Şekil 3.270 Bahariye Mevlevîhânesi Restitüsyon Selamlık A-A ve B-B Kesitleri [121]

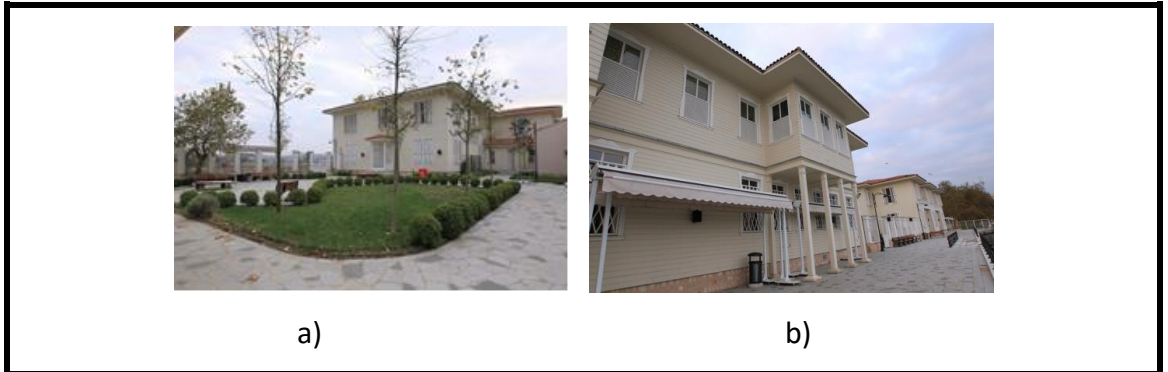

Şekil 3.271 Bahariye Mevlevîhânesi Restitüsyon Selamlık Kuzey-Doğu Cepheleri[121]

Şekil 3.272 Bahariye Mevlevîhânesi Restitüsyon Selamlık Batı-Güney Cepheleri [121]

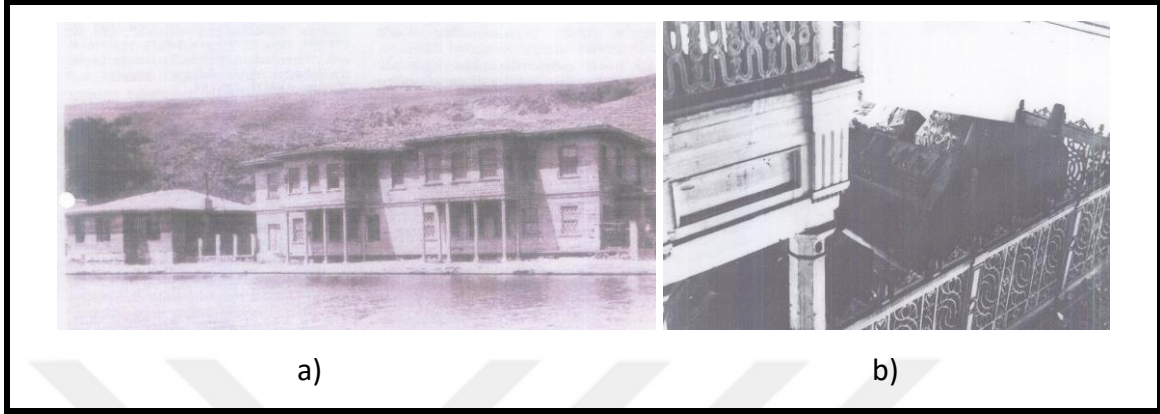
Semahane – Türbe Yapısı

Şekil 3.273 Bahariye Mevlevîhânesi

a); b) Semahane Yapısı 2015 senesine ait fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Moloz taş örölü kâgir bodrumun dış duvarlarında havalandırma mazgalları vardır. Türbe, şerbethane, hünkar mahfili, mutrib maksuresi gibi tali birimleri bünyesinde toplayan yapı; 28.5x25.50 m. boyutlarında, iki katlı ve ahşap iskeletlidir. Yapının ahşap konstrüksiyonlu duvarları dışardan ahşap kaplama içeriden ise bağdadi sıvalıdır.

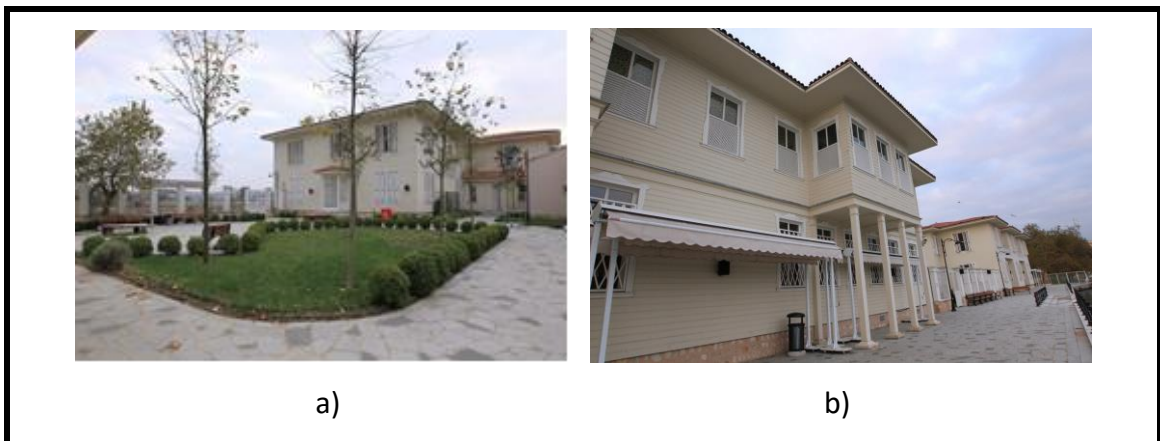

Şekil 3.274 Bahariye Mevlevîhânesi

a) Semahane Yapısı 1940 senesine ait fotoğraf [114];

b) Semahane içi türbe 1933 senesine ait fotoğraf [114]

Alaturka kiremit kaplı ahşap çatısının mahya noktasına Mevlevî Tac-ı Şerifi biçiminde madeni bir âlem oturtulmuştur. Ana hatları itibariyle simetrik bir yapı olan semahane binasının dört adet girişi bulunmaktadır. Züvvar mahfiline direk ulaşımın olduğu esas giriş binanın kuzey duvarının ortasında yer almaktadır. Beşiktaş Mevlevihanesi'nden taşınmış olan Musa Kazım Paşa'ya [51] ait olan iki mısralık manzum kitabe esas girişin üzerinde yer almaktadır.

Şekil 3.275 Bahariye Mevlevîhânesi

a); b) Semahane Yapısı 2015 senesine ait fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Türbe ziyaretlerinde kullanılması için yapılmış olan diğer bir kapı doğu duvarının kuzey tarafında türbedar odasının hemen yanında yer almaktadır. Binanın güneybatı ve güneydoğu köşelerinde dışa doğru taşmış birbirine eş iki merdiven kulesi vardır. Müstakil girişlere sahip olan bu merdivenler semahaneden bir duvar ile ayrılmışlardır. Güneybatı köşesinde yer alanı kadınlar mahfiline, güneydoğu köşesinde olanı ise hünkâr mahfiline ulaşımı sağlamaktadır. Merdivenlere zemin kat hizalarında bulunan ikişer pencere ile aydınlatma sağlanmaktadır. Kadınlar mahfiline çıkan merdivenin altında bazı toplantılarda ikram edilen şerbetin kadınlar mahfiline de servis edilebilmesi için tasarlanmış erkek mahfiline açılan bir kapı bulunmaktadır. Yapıya ulaşımın sağlandığı dört girişin de önünde dörder basamakla çıkılan kâgir sahanlıklar mevcuttur. Bu girişlerde esas olanının ve hünkâr girişinin sahanlıkları camekânlıdır. Bu camekânlı bölmelerin üzeri kırma çatılı ve alaturka kiremitlidir. 15.5x15.5 m. boyutlarında kare planlı semahanenin köşeleri pahlanarak yumuşatılmıştır. Üst katı taşıyan onsekiz adet ahşap sekizgen kesitli sütun semahaneyi sınırlayan çizgi üzerinde yer almaktadır. Bunlardan sekiz tanesi köşelerdeki çeyrek dairelerin başlarında; altı tanesi her kanatta ikişer tane olmak üzere batı, doğu ve güney kanatlarında; son dört tanesi ise kuzeye çizgi üzerinde yanlarında ve aralarında açıklıklar bırakarak dizilmişlerdir. Semahane alanının dışında toplamda beş adet sütun daha bulunmaktadır. Bunlardan dört tanesi sema alanının güneyinde bir tanesi batısında yer almaktadır. Tüm bu sütunlar arası esas girişin karşısındaki bölüm hariç ahşap korkuluklarla kapatılarak türbe, mihrap önü ve züvvar mahfilleri birbirinden ayrılmıştır.

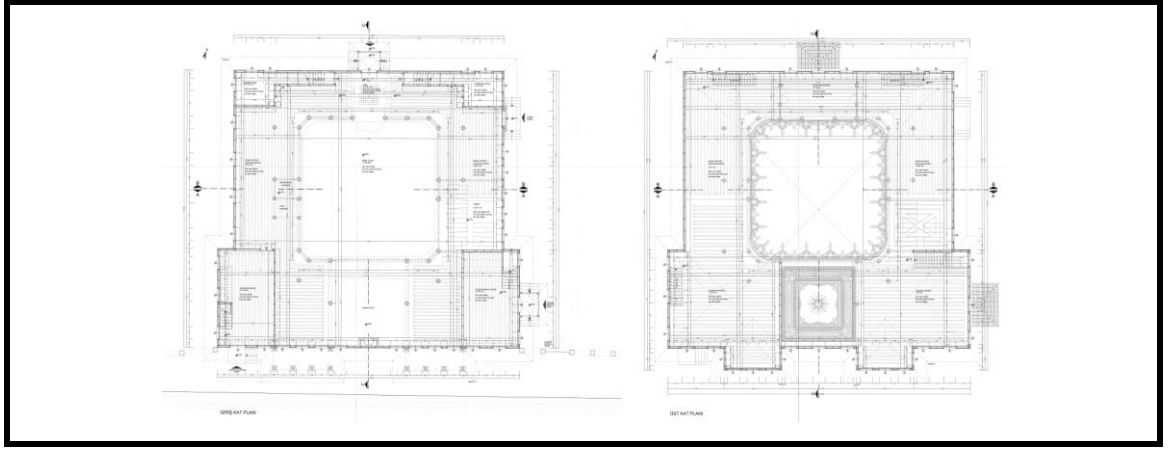
Zemin kat planı incelendiğinde; kuzeybatıdaki şerbethane, kuzeydoğudaki türbedar odası, güney batıdaki kadınlar mahfili girişi ve güneydoğudaki hünkâr mahfili girişi haricindeki alan ortada 13.00x13.00 m boyutlarında, zeminde köşeleri pahlı bir kare iken tavanda çeyrek dairelerle yumuşatılmış kare planlı bir alanı kaplayan sema alanı ve etrafında semahane zemininden bir seki ile yükseltilmiş, kuzeyde 2.5x2 m. boyutlarında esas giriş, doğuda 7.5x4 m. boyutlarında türbe, güneyde mihrap önünde 4x4.5 m. boyutlarında imam ve camaatin namaz kıldıkları kısım; arta kalan alan da züvvar mahfili olarak değerlendirilmiştir.

Güney duvarının ortasında, esas girişin tam karşısında yarım daire planlı ve yanlarında ahşap sütunlar bulunan mihrap yer almaktadır. Mesnevihan kürsüsü ise sema alanının batısında korkuluklara bitişiktir.

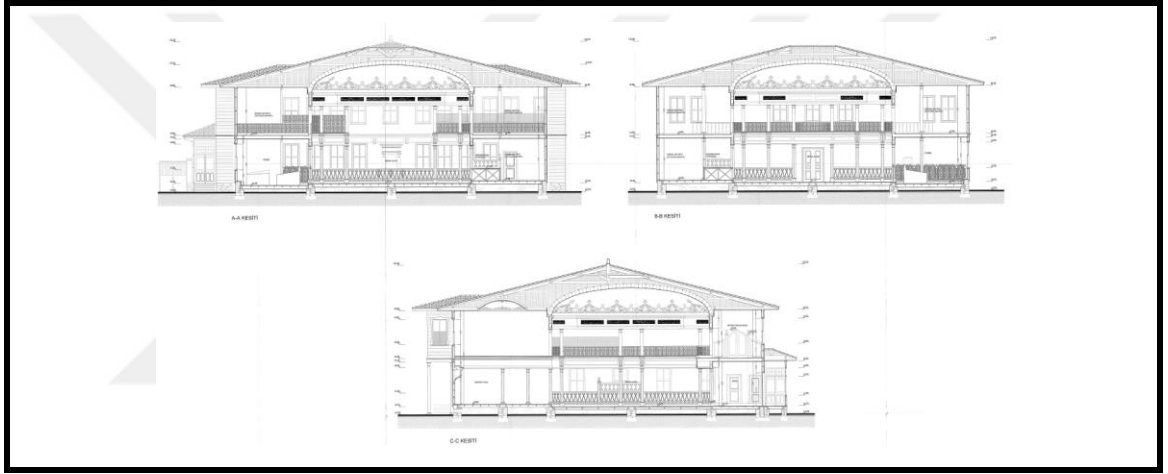
Üst kata mihrabın karşısında yer alan mutrib maksuresine ve yanındaki züvvar mahfillerine esas girişin iki yanında bulunan tek kollu birer ahşap merdiven ile çıkılmaktadır. Zemin katta kuzeybatı köşesinde yer alan merdivenin ve sahanlığının bir kısmında “L” planlı 4.5x4.5 m. boyutlarında şerbethane ve aynı boyutlarda kuzeydoğu merdiveninin altında türbedar odası bulunmaktadır. Bu alanların kuzeye bakan ikişer, doğuya ve batıya bakan birer pencereleri ile semahaneye açılan birer kapıları vardır.

Yapıdaki tüm pencereler 2x1 m. açıklıkta, giyotin olup birbirinin aynısıdır. Zemin kattakiler baklavalı demir parmaklıklarla, üst kattaki kadınlar mahfiline ait olanlar ise üzerlerinde yarım daire şeklinde çıkıntılı pervazlara sahip ahşap kafeslerle kuşatılmışlardır. Üst kat planı incelendiğinde; ortada iki kat boyunca devam eden sema alanı, kuzeyinde mutrib maksuresi ile kuzeydoğu, kuzey batı köşelerinde zemin kattan ulaşımın sağlandığı tek kollu ahşap merdivenler, doğusunda türbenin bir kısmına kadar taşan züvvar mahfili ve batıda kadınlar mahfiline kadar uzanan diğer bir züvvar mahfili yer almaktadır. Bu alanlar kuzey, doğu ve batı yönlerine açılan pencereler ile aydınlatılmaktadırlar. Ayrıca bu alanlar zemin kattan çatıya kadar uzanan onsekiz adet ahşap sütun ile desteklenmektedir.

Sema alanı, mihrap önü ve türbe iki kat yükselmektedirler. Yapının güneydoğu köşesinde hünkâr mahfiline, güneybatı köşesinde ise kadınlar mahfiline ulaşılan merdiven kuleleri, üçü yanalarda biri güneyde olmak üzere toplamda dörder adet pencereleri ile mahfillere açılan birer adet kapıları bulunmaktadır. Her iki mahfil de güney yönüne doğru 6x2 m.’lik çıkıntılar yapılarak genişletilmişlerdir. Bu çıkıntılar ikisi binaya bitişik toplamda altışar adet kare kesitli ahşap sütunlar ile desteklenmişlerdir. Bu çıkıntıların yanlarında ikişer adet, güney yönlerinde de üçer adet pencere bulunmaktadır. İki çıkıntının arasında kalan mihrap önü kısmının üst kesiminde de içerisini aydınlatan üç tane pencere yer almaktadır.

Şekil 3.276 Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Semahane-Türbe Yapısı Zemin ve Birinci Kat Planları [121]

Şekil 3.277 Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Semahane-Türbe Yapısı Kesitleri [121]

Şekil 3.278 Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Semahane-Türbe Yapısı Cepheleeri [121]

Harem Yapısı

Şekil 3.279 Bahariye Mevlevîhânesi

a) Harem ve Semahane Binaları 1942 senesine ait fotoğraf [114];

b) Harem Yapısı 1940 senesine ait fotoğraf [114]

İlk yapıldığı tarihte selamlık olarak kullanılan son kat da dâhil üç katlı, yirmisekiz odalı olan bu yapı 1910 yılındaki tadilat sırasında iki kata indirilmiştir. Moloz taş örgülü kâgır bir bodrum üzerine inşa edilmiş olan bu yapı, 22.50x22.50 m. boyutlarında kare bir plana sahiptir. Alaturka kiremit kaplı, ahşap çatılı olan yapının ahşap olan duvarları içeriden bağdadi sıvalı dışarıdan ise ahşap kaplamalıdır. Bu özellikleriyle yapı malzeme ve teknik olarak semahane-türbe ve selamlık yapılarıyla aynı özellikleri sergilemektedir.

Şekil 3.280 Bahariye Mevlevîhânesi

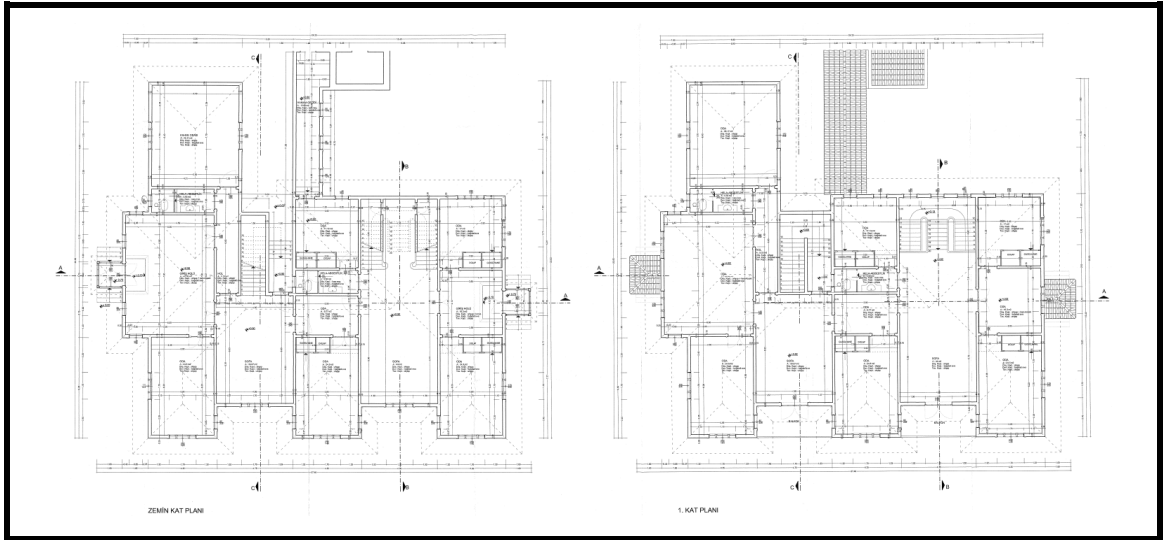
a); b) Harem Yapısı 2015 senesine ait fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Selamlık binası gibi harem hakkında da kesin bilgilere sahip değiliz. Sadece Haliç üzerindeki güney ve batı cephelerinin görüldüğü fotoğraflar sayesinde dış görünüşü itibari ile belirli noktalar hakkında tahminlerde bulunabiliyoruz. Bina aynı selamlık gibi kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde kesişen iki eksene göre simetrik yapılmıştır.

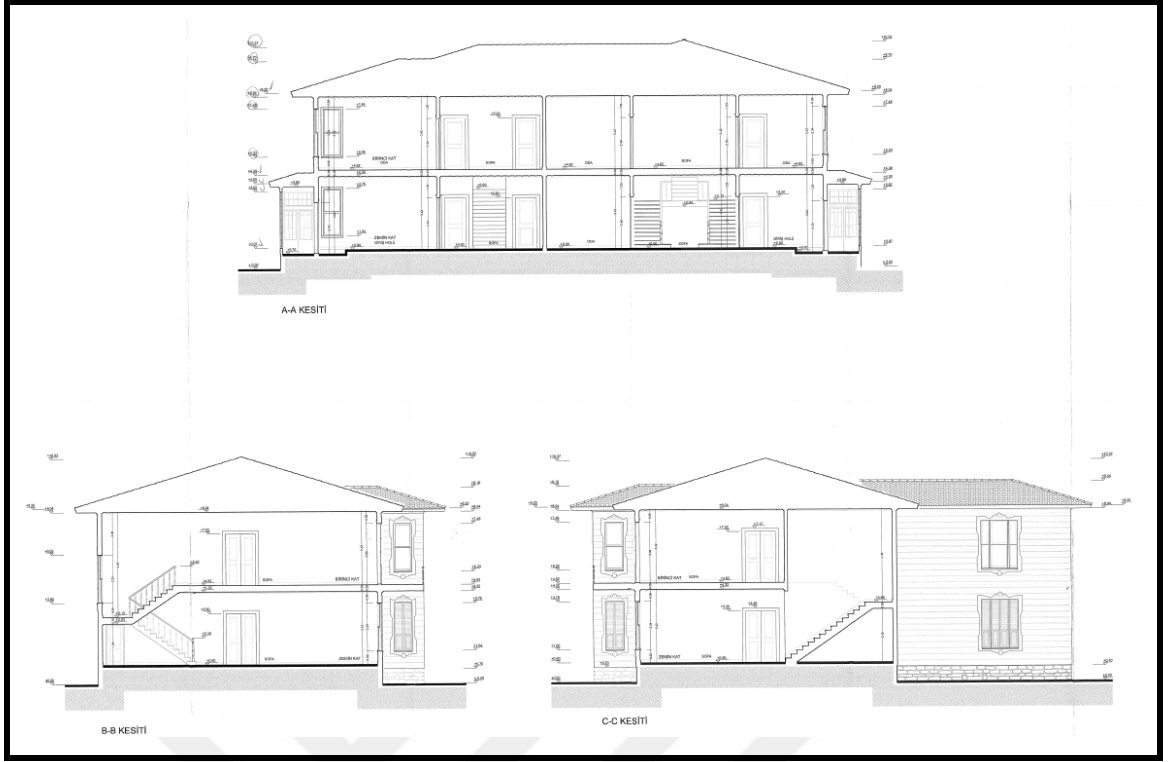
Yapıdaki hareket içeri çekilen ve dışarı taşırılan parçalar sayesinde sağlanmıştır. İçeri çekilen parçalar “zülvecheyn” (harem ile selamlık yapılarını birleştiren kısım) sofaları; üst kısmına gelen alanlar ise dışarı taşan parçaları geçmeyecek şekilde ahşap balkon olarak değerlendirilmiştir. Dışarı açılan pencereleri, kapıları olan bu balkonlarda ahşap parmaklıklar ve batıda yer alan balkonun iç köşesinde üstü ahşap kaplı bir tuğla baca bulunmaktadır.

Binanın bahçeye açılan 12 m. uzunluğundaki batı cephesi üç eşit parçaya bölünmüş ve ortadaki parça 2 m. dışarı taşmıştır. Basamaklı bir sahanlıkla ulaşılan haremın esas girişi zemin katta dışarı taşan parçanın tam ortasında yer almaktadır. Bu cephede de bir adet baca vardır.

Güney cephesinde onaltı pencere bulunurken batı cephesinde oniki pencere bulunmaktadır ve hepsi dışardan ahşap pervazlar ve pancurlarla donatılmıştır. Diğer cepheler hakkında bir bilğimiz olmamasına rağmen elimizdeki fotoğraflardan fikir edindiğimiz güney ve batı cephelerinin benzerleri olduklarını söyleyebiliriz. Haremın kuzey cephesinde mutfak ve hamama ulaşımın sağlandığı camekânlı bir geçit mevcuttur. Doğu cephesinde yer alan harem bahçesi rıhtımdan iki sıra tuğla hatıllı ve moloz taş örgülü bir duvarla ayrılmaktadır.

Şekil 3.281 Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Harem Yapısı Zemin ve Birinci Kat Planları [121]

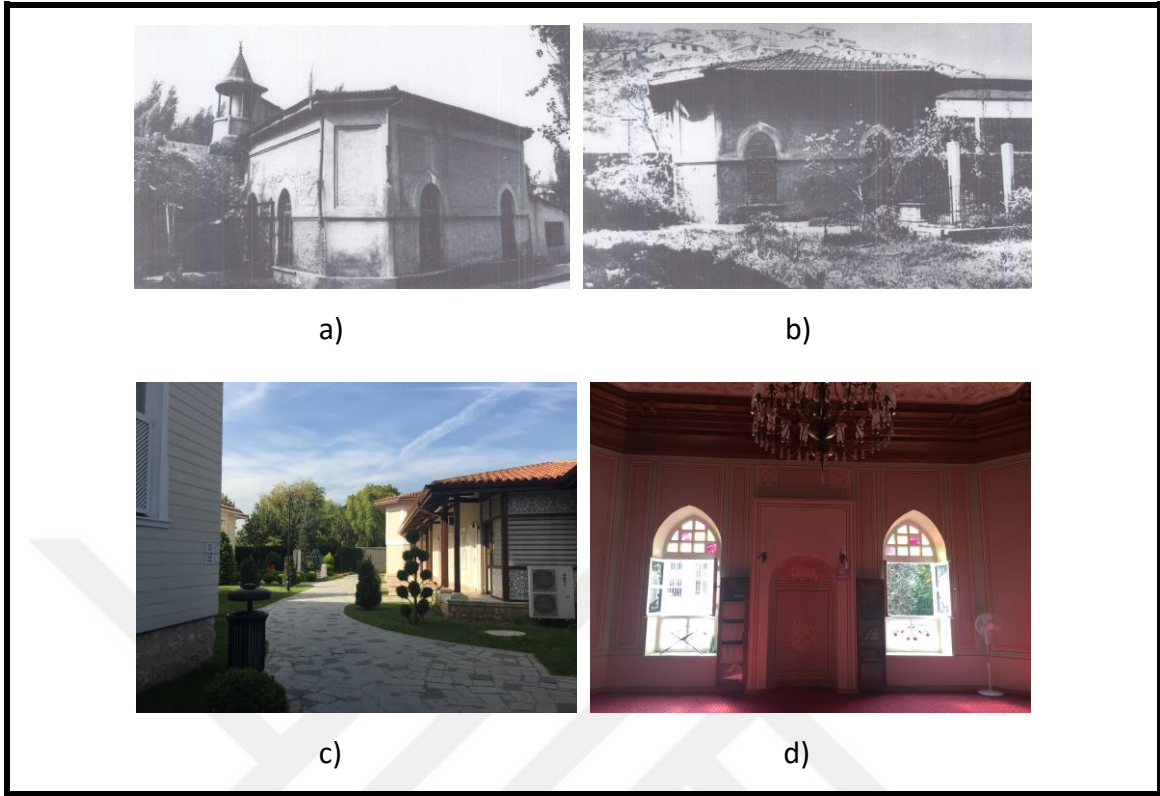

Şekil 3.282 Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Harem Yapısı Kesitleri [121]

Şekil 3.283 Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Harem Yapısı Güney, Batı, Kuzey ve Doğu Cepheleri [121]

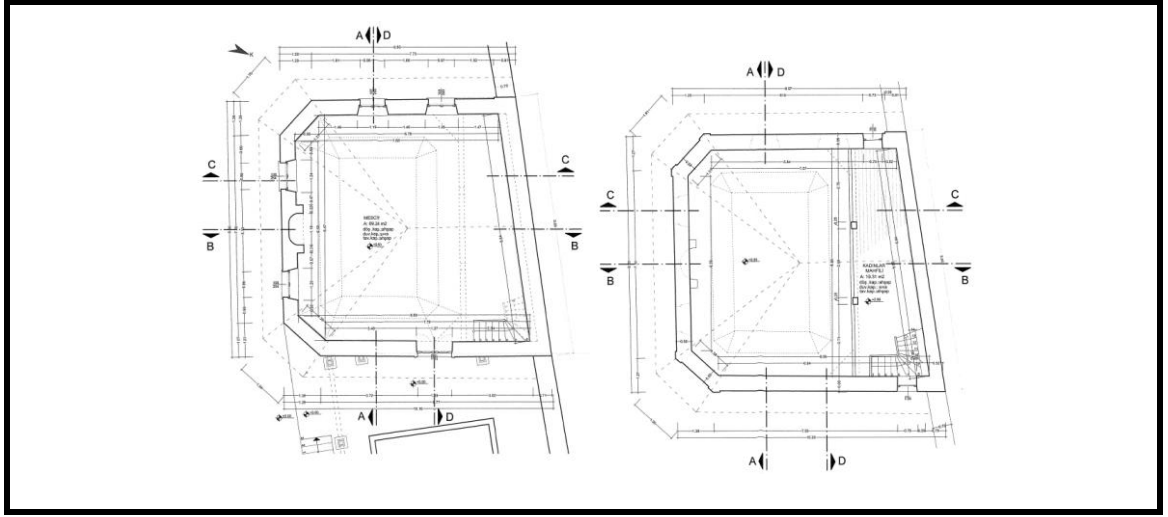
Mescit

Şekil 3.284 Bahariye Mevlevîhânesi

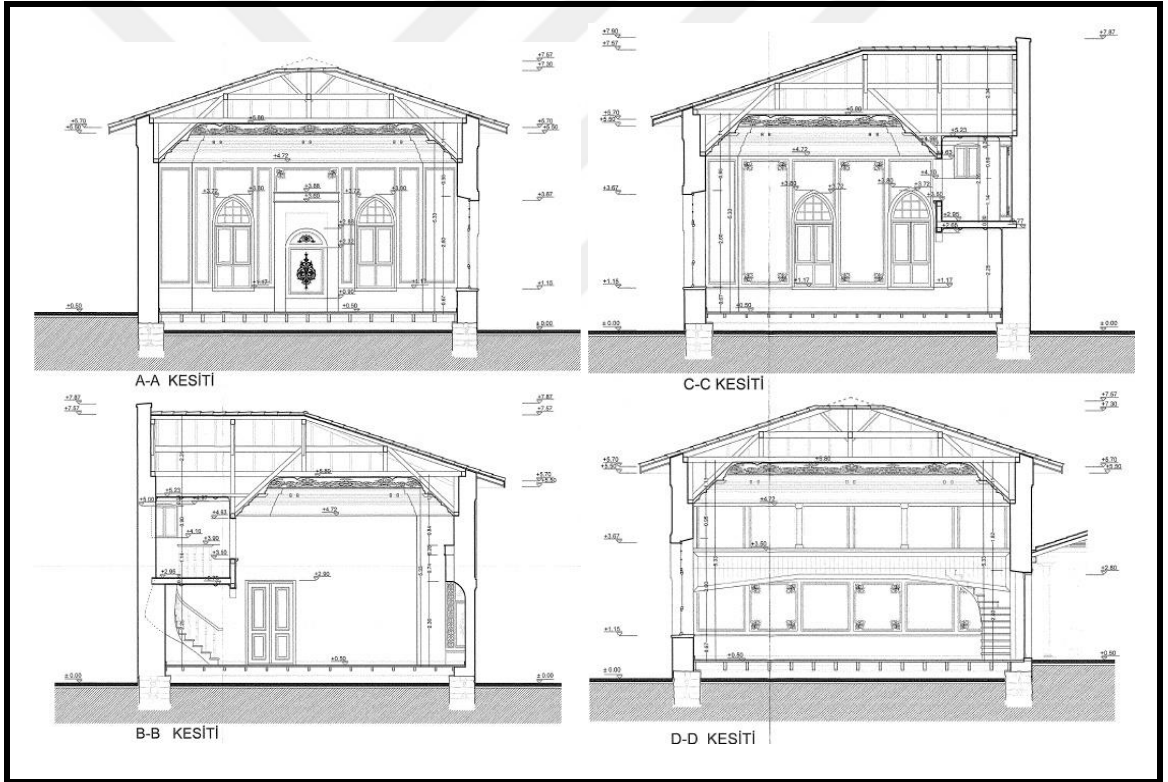
a); b) Mescit 1938 senesine ait fotoğraf [114]; c) Mescit 2015 senesine ait fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf); d) Mihrap 2015 senesine ait fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Duvarları tuğla örgülü, üzeri kırma çatıyla örtülü ve marsilya tipi kiremit kaplı, güneybatı ve güneydoğu köşeleri 45° pahlanmış, 10.25x9.60 m. boyutlarında kare plana sahip olan mescit; mevlevihanenin meydan-ı şerifi olarak da kullanılmıştır. Doğu duvarında yer alan basık kemerli, ahşap, iki katlı, üst penceresi olan ana giriş kapısının iki yanında sivri kemerli birer pencere mevcuttur. Yapının diğer yönlerine bakan güney ve batı duvarlarında da ikişer penceresi bulunmaktadır. Ayrıca güney cephedeki pencerelerin arasında yarım daire planlı dışa taşmış bir niş niteliğinde mihrap bölümü bulunmaktadır. Üst katta doğu–batı yönlerine, sağır olan kuzey duvarı boyunca uzanan kadınlar mahfili bir giriş tarafından taşınmaktadır ve girişin sağından dar bir ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Aydınlatılma ise doğu ve batı cephelerinde bulunan basık kemerli birer pencere ile sağlanmaktadır.

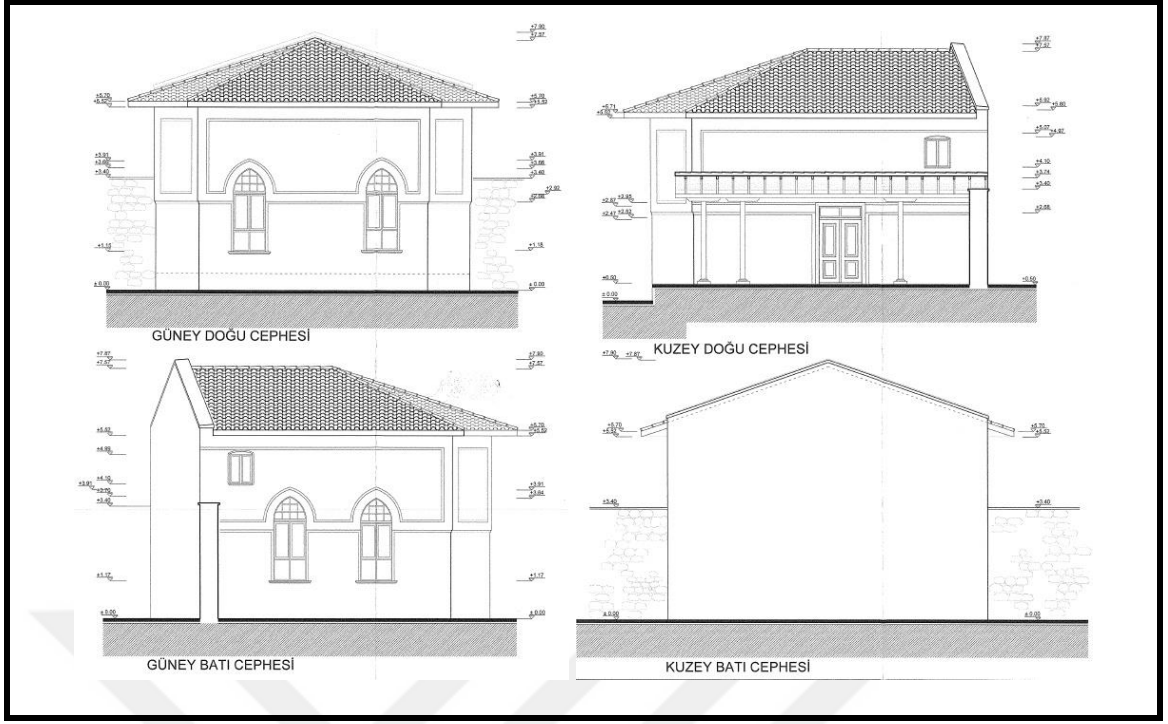
Şekil 3.285 Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Mescit Zemin ve Mahfil Kat Planları

[121]

Şekil 3.286 Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Mescit A-A, B-B, C-C, D-D Kesitleri

[121]

Şekil 3.287 Bahariye Mevlevîhânesi II. Restitüsyon Mescit Güney Doğu, Güney Batı, Kuzey Doğu ve Kuzey Batı Cepheleri [121]

Dedegan Hücreleri:

Şekil 3.288 Bahariye Mevlevîhânesi

a); b) Dedegan Hücreleri 2015 senesine ait fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf)

Doğu-batı doğrultusunda tek sıra halinde uzanan dedegan hücreleri üçlü ve onbeşli olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Ahşap ve tek katlı olan bu yapılar grubunun gerek boyutları ve dış görünüşleri ile gerekse iç düzenleri ile İstanbul'daki diğer geç devir

mevlevihanelerin dedegan hücrelerine benzemektedirler. 2.75x4.40 m. boyutlarında dikdörtgen planlı dedegan hücrelerinin ahşap konstrüksiyonlu duvarları dıştan ahşap kaplama, içten bağdadi sıvalıdır. Ahşap zeminin altında havalandırma boşluğu, buna bağlı olarak, moloz taş örgülü subasman duvarlarında menfezler yer almaktadır. Üç cephesi sağır olan hücrelerin güney cephelerine bakan birer kapıları ve demir parmaklıklı penceleri bulunmaktadır. Bu kapılar güney cephesinde yer alan ve boyu boyunca uzanan ahşap dikmeli sundurmaya açılmaktadırlar. Bu kısım dedegan hücrelerinin kuzey cephesinde de devam etmektedir, bu sayede hücrelerin kuzeyinde yer alan abdest musluklarına ve helalara geçiş sağlanmaktadır.

Matbah-ı Şerif, Dedegan Hamamı, Harem Mutfağı, Harem Hamamı ve Diğer Yapılar

Harem binasının kuzey cephesine saplanan tek katlı geçidin diğer ucundaki yapı hareme ait mutfak ve hamam bölümlerini içermektedir. İçinde kabirlerin bulunduğu avlunun kuzey kenarında dedegan hücrelerinin doğusunda matbah-ı şerif konumlandırılmıştır.

Avlunun doğu kenarında da sırt sırta vermiş dedegan hamamı ile harem hamamı bulunmaktadır. Bu üç bölümünde duvarları moloz taş örgülüdür. Kıрма, ahşap çatıları alaturka tipi kiremitle kaplanmıştır. Matbah-ı şerife güney cephesinde yer alan üç rıhtlı bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Matbah-ı şerifin girişinde yemeğin pişirildiği dikdörtgen batı cephesinde iki penceresi bulunan mekân yer almaktadır. Kuzey yönünde ise bir seki ile yükseltilmiş somathane bölümü bulunmaktadır. Kareye yakın bu bölümün kuzey duvarı sağır, batı duvarında ise iki pencere vardır. Mekânın doğu kısmında iki rıhtla çıkılan bir merdiven sonrasında kare sema alanı ile onun kuzeyinde yer alan batı ve doğu cephelerinde ikişer penceresi bulunan, kare çilekeş canlar odasına ulaşılmaktadır. Matbah-ı şerife bitişik hela ve çilekeş canlar hamamının girişi kuzey cephededir. Matbah-ı şerif tarafından kullanılan yığma, kare planlı depo da helanın girişinin karşısında konumlandırılmıştır.

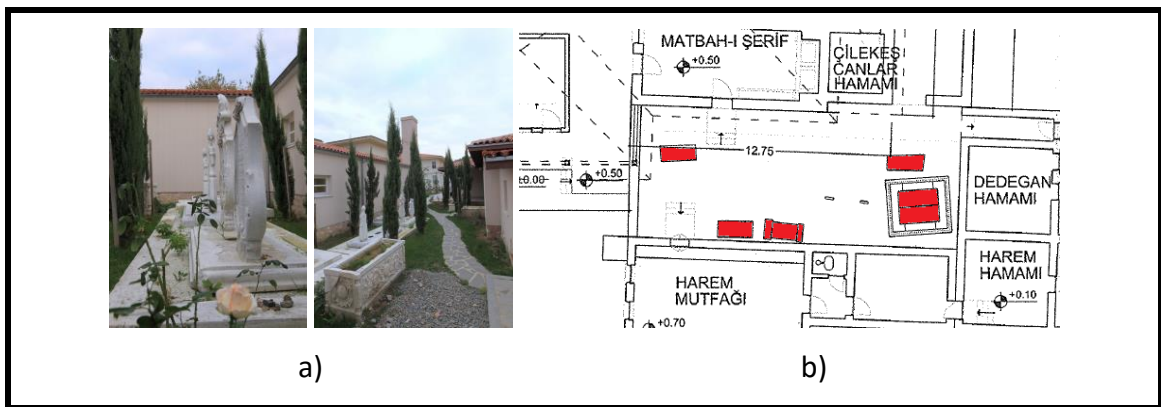
Harem mutfağı ve hamamı ile dedegan hamamı tek bir yapı olarak inşa edilmiştir. Bu yığma yapının üç girişinden ikisi matbah-ı şerifin güneyindeki avludan gerçekleşmektedir. Bu avlunun doğu kısmında dedegan hamamı yer almaktadır. Giriş kapısının tam karşısında bir hela vardır. Giriş holünün güneyi dikdörtgen, ufak bir

ılıkliğa açılmaktadır. ılıkliğin batısında dedegan hamamının sıcaklık bölümü yer alır. Buna bağlantılı dikdörtgen halvet kısmı ise doğuda ılıkliğin hemen güneyinde yer almaktadır. Sağır doğu cephesinde ise külhan bulunmaktadır.

Avlunun güneyinde üç rıhtlı bir merdivenle sahanlığına ulaşılabilen dikdörtgen planlı harem mutfağının diğeri girişi harem yapısının bulunduğui güney cephesinde yer almaktadır. Mutfağın batısında iki penceresi, güneyinde ufak bir kileri, doğusunda ise önce helaya sonra da harem hamamına geçişin sağlandığı kare bir hol vardır. Bu hol ile kuzeyde helaya doğuda ise ılıkliğa geçilmektedir. ılıkliğin doğusunda kare planlı harem hamamının sıcaklık bölümü onun da doğusunda dikdörtgen planlı halvet yer alırken yapının doğu cephesinde dedegan hamamının külhanının güneyinde harem hamamının külhanı konumlandırılmıştır.

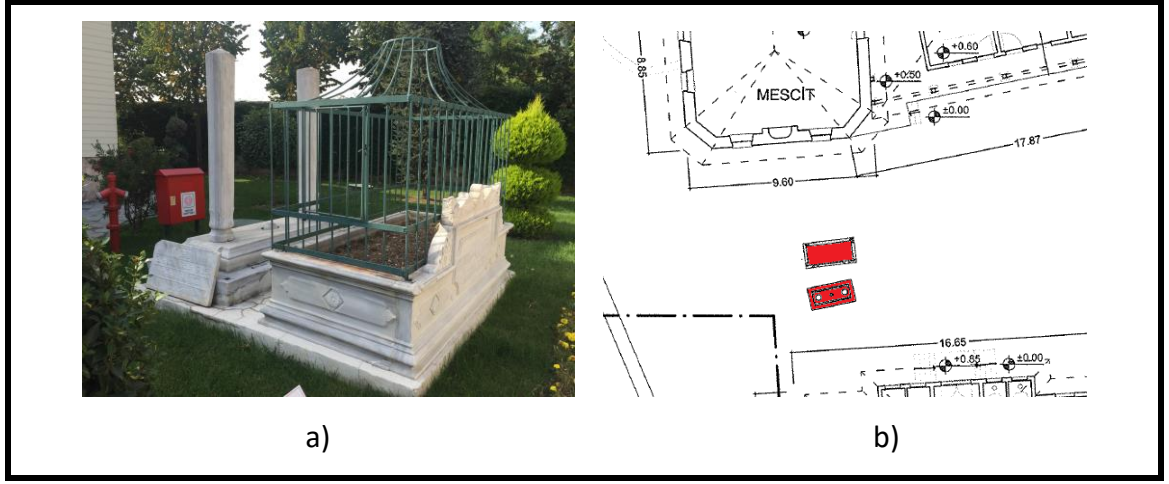
Harem bahçesinin doğusunda yer alan moloz taş duvarlı, ahşap çatılı, dikdörtgen planlı ahır yapısının üç cephesi sağırdır. Batı cephesinin ortasında yer alan giriş kapısının iki yanında ikişer penceresi bulunmaktadır.

Mevlevihanenin hamuşanı diğeri mevlevihanelerle kıyaslanamayacak kadar ufaktır. Tekke mensupları ile muhiblerine ait sınırlı sayıda kabrin bulunduğui hamuşanın bir kısmı mescidin batısında bir kısmı da matbah-ı şerif binasının güneydoğusunda yer almaktadır. Ayrıca Müşir Gazi Edhem Paşa'nın oğlu Hafi Bey'in kabri de tek başına selamlığın kuzeybatı köşesinde bulunmaktadır.

Şekil 3.289 Bahariye Mevlevîhânesi

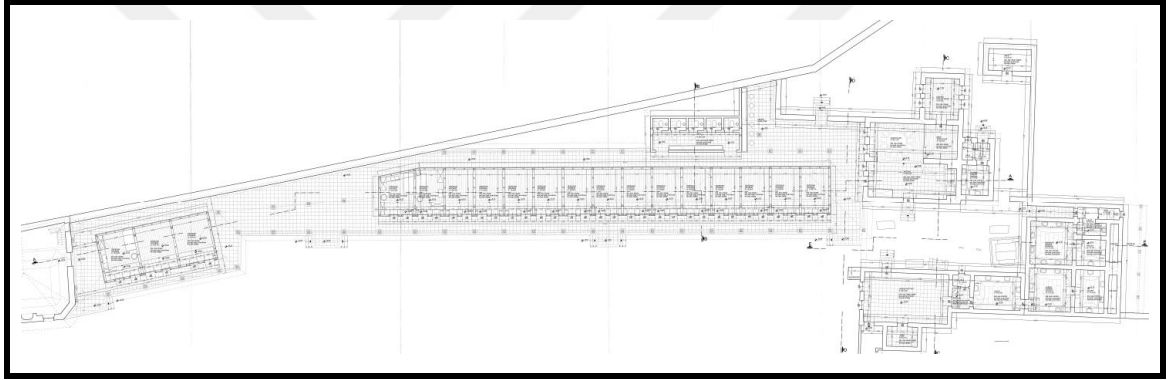
a) Matbah-ı şerifin girişinde yer alan kabirler 2015 senesine ait fotoğraf (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf); b) Matbah-ı şerifin girişinde yer alan kabirlerin planı [121]

Şekil 3.290 Bahariye Mevlevihanesi

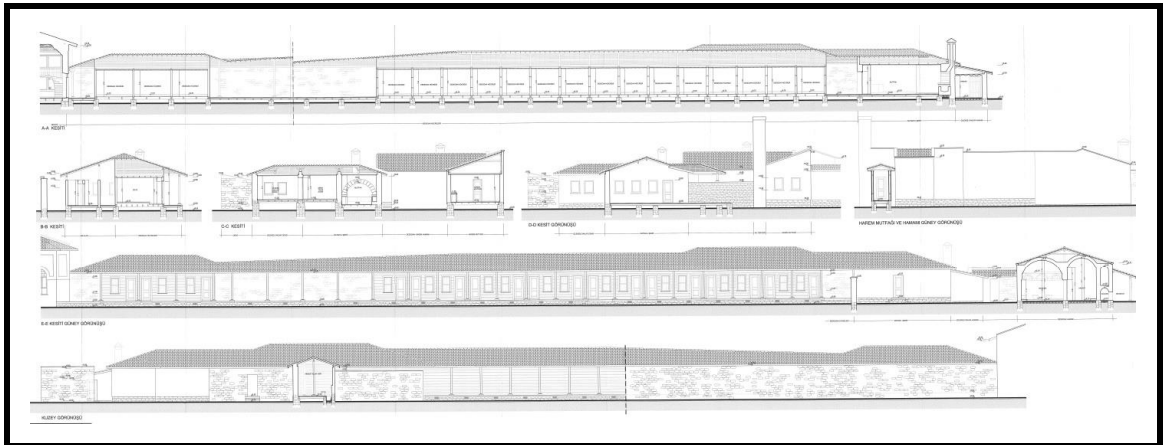
a) Mescidin batısında yer alan kabirler (Gökben PALA AZSÖZ'e ait fotoğraf);

b) Mescidin batısında yer alan kabirlerin yerleşim planı [121]

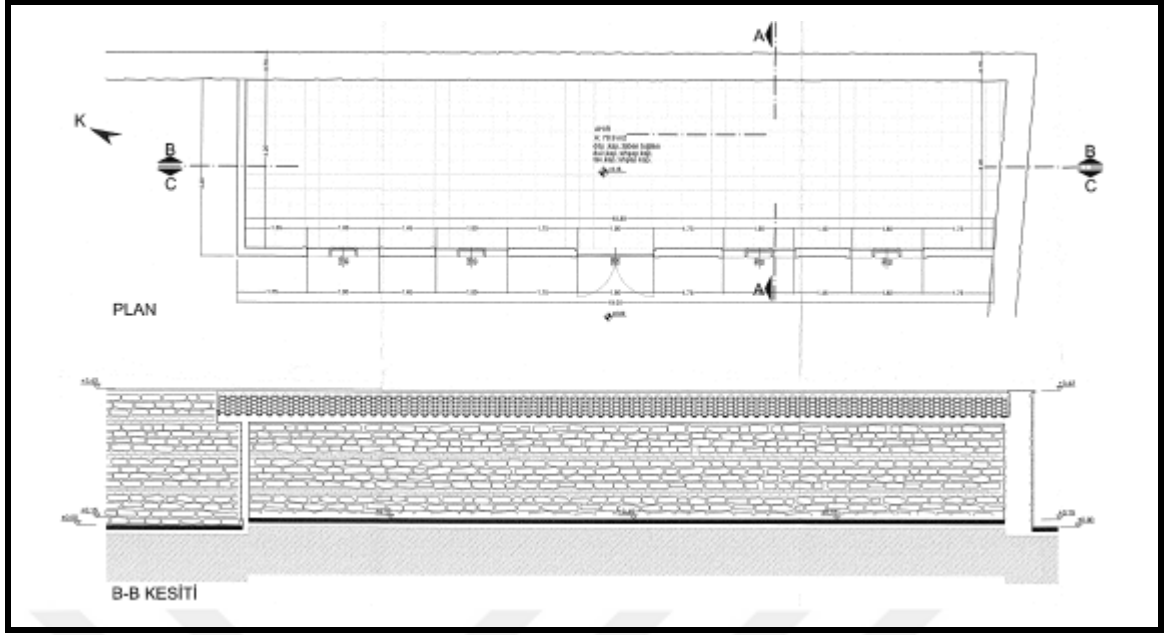
Şekil 3.291 Bahariye Mevlevihanesi II. Dönem Restitüsyon Dedegan Hücreleri, Matbah-ı

Şerif, Harem Mutfağı ve Hamamı Zemin Kat Planı [121]

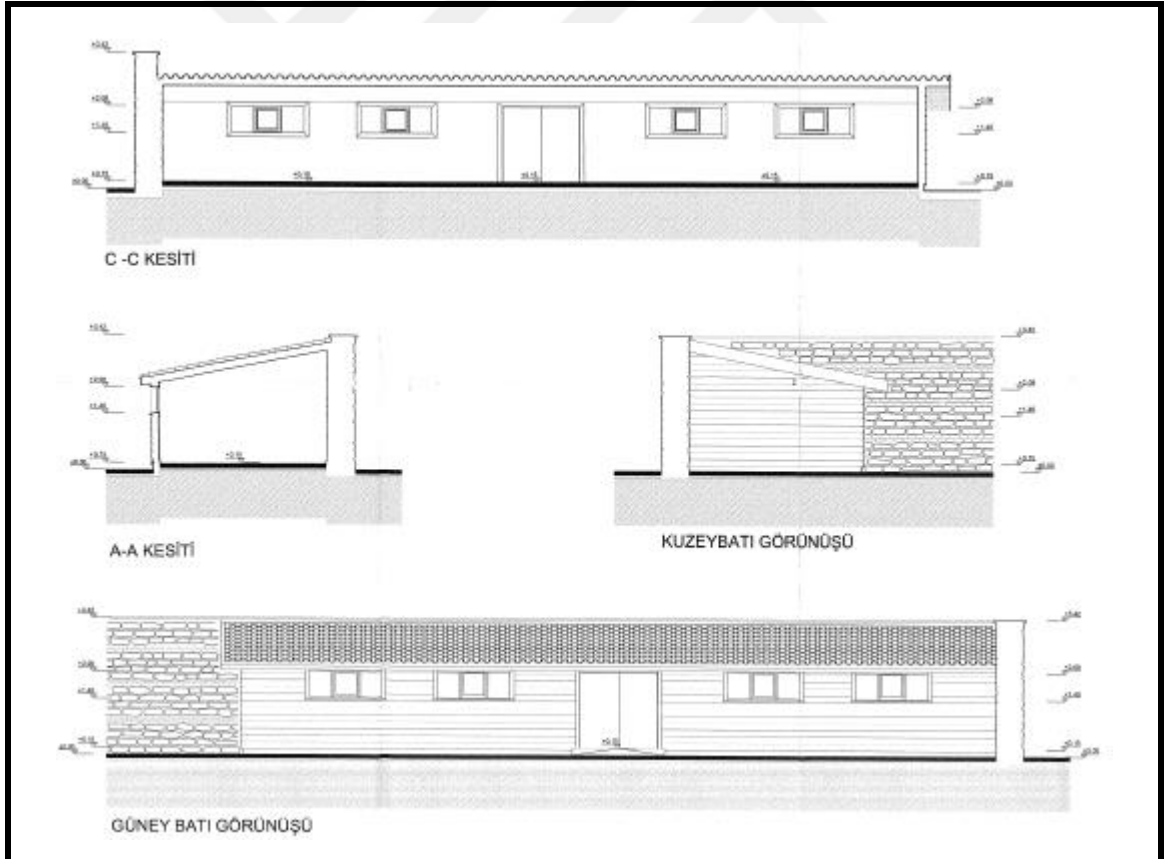

Şekil 3.292 Bahariye Mevlevihanesi II. Dönem Restitüsyon Dedegan Hücreleri, Matbah-ı

Şerif, Harem Mutfağı ve Hamamı Kesitleri ve Cepheleri [121]

Şekil 3.293 Bahariye Mevlevîhânesi II. Dönem Restitüsyonu Ahır Yapısı Planı ve B-B Kesiti [121]

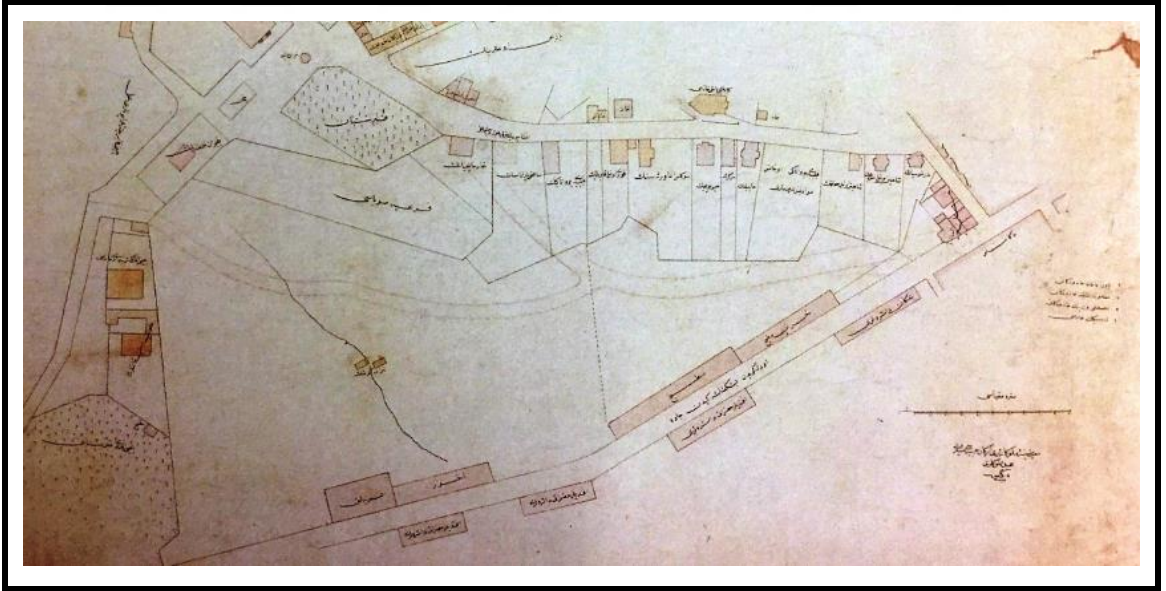

Şekil 3.294 Bahariye Mevlevîhânesi II. Dönem Restitüsyonu Ahır Yapısı Kesitleri ve Cepheleri [121]

BÖLÜM 4

BEŞİKTAŞ MEVLEVİHANESİ

Günümüze ulaşamamış mevlevihanelerden olan Beşiktaş Mevlevihanesi İstanbul'da Kalenderhane Mevlevihanesi, İstanbul Mevlevihanesi (Abid Çelebi Tekkesi), Galata Mevlevihanesi (1491) ve Yenikapı Mevlevihanesi'nden (1598) sonra Bostancı Ocağı'ndan yetişerek önce Kaptan-ı Derya sonra da Veziriazam olan Ohrili Hüseyin Paşa tarafından 1621 tarihinde kurulmuş [35] olan beşinci mevlevihanedir.

Altta Ortaköy'den Beşiktaş'a giden Kılıç Ali Caddesi, caddenin deniz tarafında Efendiler Hazretlerinin Daireleri, haritanın sol alt yanında Yahya Efendi Mezarlığı bulunmaktadır.

Şekil 4.1 Ortaköy-Beşiktaş (Yıldız) tarihsiz planı İmza: Maiyyet-i Seniyye-i Mülûkâneleri Erkân-ı Harbiye (Kurmay) Müşiri (Mareşali) abd-i memlûkleri (köleleri) [123]

Mevlevihane, İstanbul'un Rumeli yakasında, Beşiktaş ilçesinde, Ortaköy ile Dolmabahçe arasında kurulmuştur. Günümüzde ayakta olmayan mevlevihane yapıları bugünkü adı ile Çırağan, eski adıyla Kılıç Ali Mahallesi'nde¹ bulunmaktaydı. Mevlevihanenin Veziriazam Ohrili Hüseyin Paşa tarafından Hızırlık mevkiinde (Osmanlı'nın üst tabakasının sayfiye yeri) bulunan Yahya Efendi Tekkesi'nin güneyinde inşa ettirildiği bilinmektedir [33]. Kaynaklarda Beşiktaş Mevlevihanesi'nin Ohrili Hüseyin Paşa'nın Gelibolu'dan İstanbul'a dönerken yaşadığı mistik bir olay üzerine yaptırdığı belirtilmektedir².

Şekil 4.2 1788 tarihli Eski İstanbul ve Boğaz Haritası'nda Kazancıoğlu Bahçeleri (Barbie Du Bocage, Jean-Denis) [132]

2 Kaptan-ı Derya Ohrlı Hüseyin Paşa, Akdeniz seferinden dönerken Gelibolu'da durup, karaya çıkar ve oradaki tasavvuf büyüklerini/erenleri ziyaret eder. Daha sonra İstanbul'a doğru yola çıkar. Hüseyin Paşa'nın başında bulunduğu donanma tam Boğazlar'a girecekken kuvvetli fırtınaya tutulur ve gemileri üç kez geri döndürür. Paşa erenleri ziyaretinde bir eksiklik, bir kusur olduğuna inanarak sorup soruşturur ve Gelibolu Mevlevihanesi Şeyhi Ağazade Mehmed Hakiki Dede'yi ziyaret etmediğini öğrenir. Bunun üzerine Paşa Gelibolu'ya geri döner ve Gelibolu Mevlevihanesi'ne ziyarette giderek şeyhinden özür diler. Ağazade Mehmed Dede rahatlıkla İstanbul'a dönmeleri için dua edeceğini söyler ve Hüseyin Paşa'ya kısa süre içinde Sadrazam olacağı müjdesini verir. Hüseyin Paşa İstanbul'a sakin bir denizle ulaşır. Bir iki gün içinde de Sadrazam olur. Bunun üzerine de Beşiktaş Mevlevihanesi'ni yaptırır [35]. Mevlevihanenin inşası tamamlandıktan sonra Gelibolu Mevlevihanesi Şeyhi Ağazade Mehmed Hakiki Dede Gelibolu ile Beşiktaş Mevlevihanelerinin ortak meşihatını üstlenir ve ikisinde de çarşambaya rastlayan mukabelelerde sırayla yer alabilmek için, küçük bir yelkenliyle Gelibolu-İstanbul arasında gidip gelerek bir haftayı Beşiktaş'ta, bir haftayı Gelibolu'da geçirir [51].

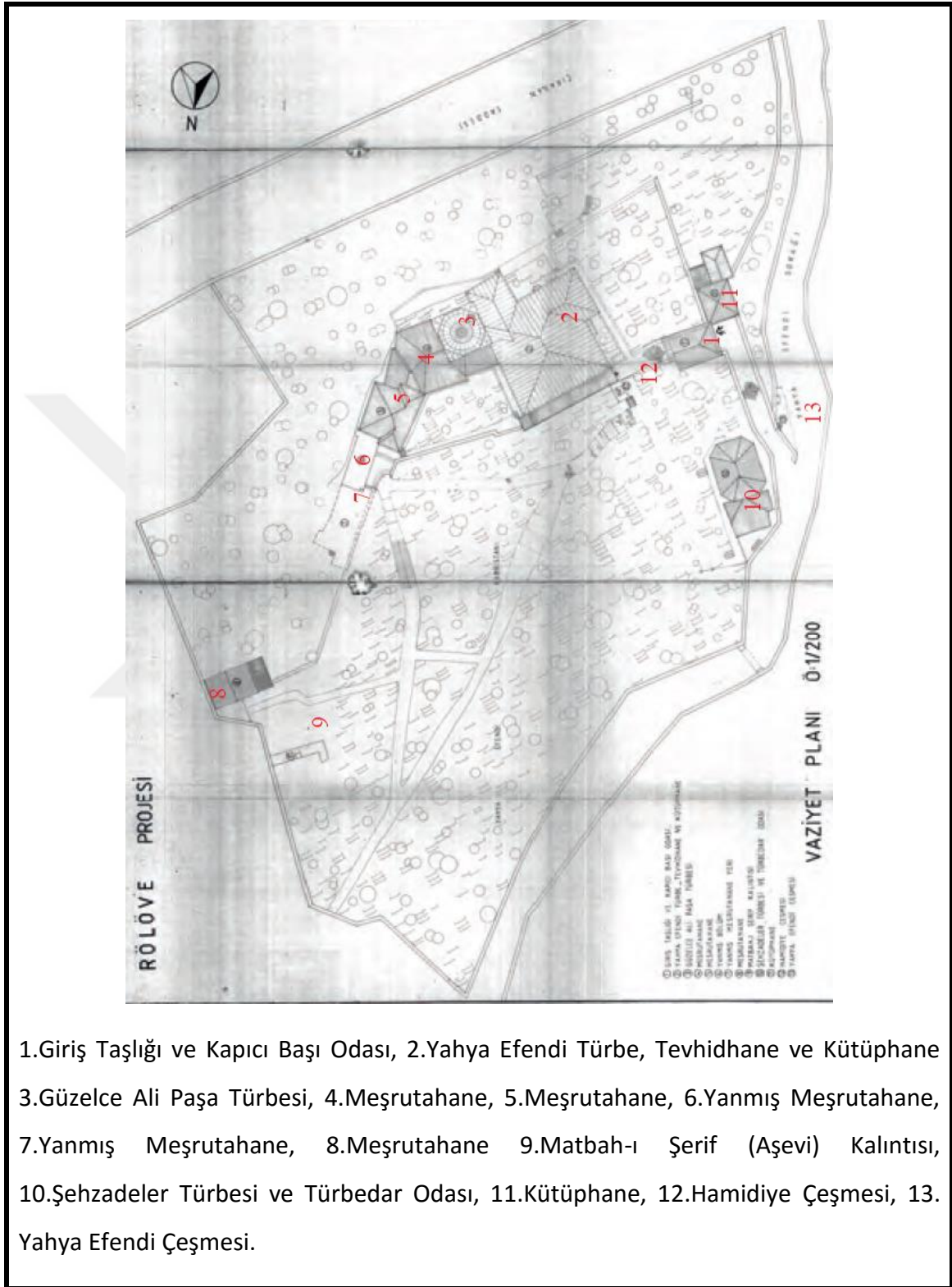
Beşiktaş Mevlevihanesi'nin inşa edildiği alan Beşiktaş ve Ortaköy arasında bulunan "Kazancıoğlu Bahçeleri" ismiyle bilinen bir mesire yeridir [78]. Bu mesire yeri eskiden beri Sultanlara ait bir arazidir ve IV. Murat döneminde hasbahçeye katılarak hanedana ait yalılarının yapıldığı bir bahçe olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin yapısına ilişkin net bilgiler veren bir kaynak günümüze dek ortaya konmamıştır. Beşiktaş Mevlevihanesi ve işlevleri hakkındaki bilgiler yakınında bulunan Çırağan Yalısı/Sarayı'na ilişkin belgelerden edinilebilmektedir¹. Bunların dışında Hüseyin Ayvansarayı Hadikatü'l-Cevami [97] adlı eserinde, Evliya Çelebi de Seyahatnamesi'nde [26] Beşiktaş Mevlevihanesi'nden söz etmiştir. Ayrıca mevlevihanenin semahanesine ilişkin bilgi veren XVII. yüzyıl sonu / XVIII. yüzyıl başına ait bir minyatür [133] Philadelphia Freer Kütüphanesi, Rare Kitap Departmanı'nda bulunmaktadır. Bu minyatürden yararlanarak Kayahan Türkantöz [51] mevlevihanenin semahanesi için 1998 senesinde restitüsyon denemeleri yapmıştır. Mevlevihane'nin konumuna ilişkin fikir veren diğer kaynaklar; Cahit KAYRA ve Erol ÜYEPAZARCI'nın "İkinci Mahmut'un İstanbul'u Bostancıbaşı Sicilleri" [59] adlı Osmanlıca'dan Türkçe'ye tercüme edilmiş eseri ile F. Kauffer Haritası'dır [122]. Mevlevihanedan günümüze ulaşan tek somut belge ise Bige Özkan'ın 1967 tarihine ait "İstanbul'daki Mevlevihaneler" [81] isimli lisans tezinde yer alan ve kaynağı belirtilmemiş olan Musahib Abdi Bey yalısının restorasyonunda ortaya çıkan bir rölövedir. M. Baha Tanman, Bahrihüda Tanrıkorur, Handan Dindandarzade, Haluk Şehsuvaroğlu, Erdem Yücel, Muzafer Erdoğan... gibi akademisyen ve araştırmacıların mevlevihanelere ilişkin yaptıkları çalışmalar sonucu yayınladıkları makale, kitap ve bildirilerinde Beşiktaş Mevlevihanesi hakkında da bilgiler vermişlerdir. Bu çalışmada Beşiktaş Mevlevihanesi'ne ait tüm bu kaynaklar bir araya getirilmiş ve aşağıda kronolojik sıraya göre derlenip değerlendirilmiştir.

Bölgedeki en eski yapılaşma Kanuni Sultan Süleyman'ın sütkardeşi Şeyh Yahya Efendi'nin Beşiktaş'ta kendi imkânları ile 1538 [134] tarihinde satın aldığı bugünkü

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu belgeler; A.MK.VL 00070-00027; AE.SSLM.III 00001-00022; C.SM 00051-02551; C.SM 00167-08352; D.BŞM.MHF.d 12425; D 02623; D 5196; HAT 00116-04661; I.MVL 0034-012465; MB.İ 00031-0001; TS.MA.e 00399-0021; TS.MA.E 0881-0081; TS.MA.E 1162-0009; Y.PRK.HH 00003-00010; Y.PRK.HH 00003-00058 ve Y.EE 00143-000083'dir.

türbe ve mezarlığın bulunduğu arazide kendisi için yaptırdığı ev, mescit, medrese, hamam ve çeşmeden oluşan bir külliye niteliğindeki tekke ile başlamıştır [134].

Şekil 4.3 Yahya Efendi Külliyesi'nde Yer Alan Yapılar Topluluğunun (Külliyesinin) 1990 yılındaki durumu [134]

Yahya Efendi'ye ait olan arazinin geniş bir parçası daha sonraları Çırağan ve Yıldız saraylarının arazilerine katılmıştır.

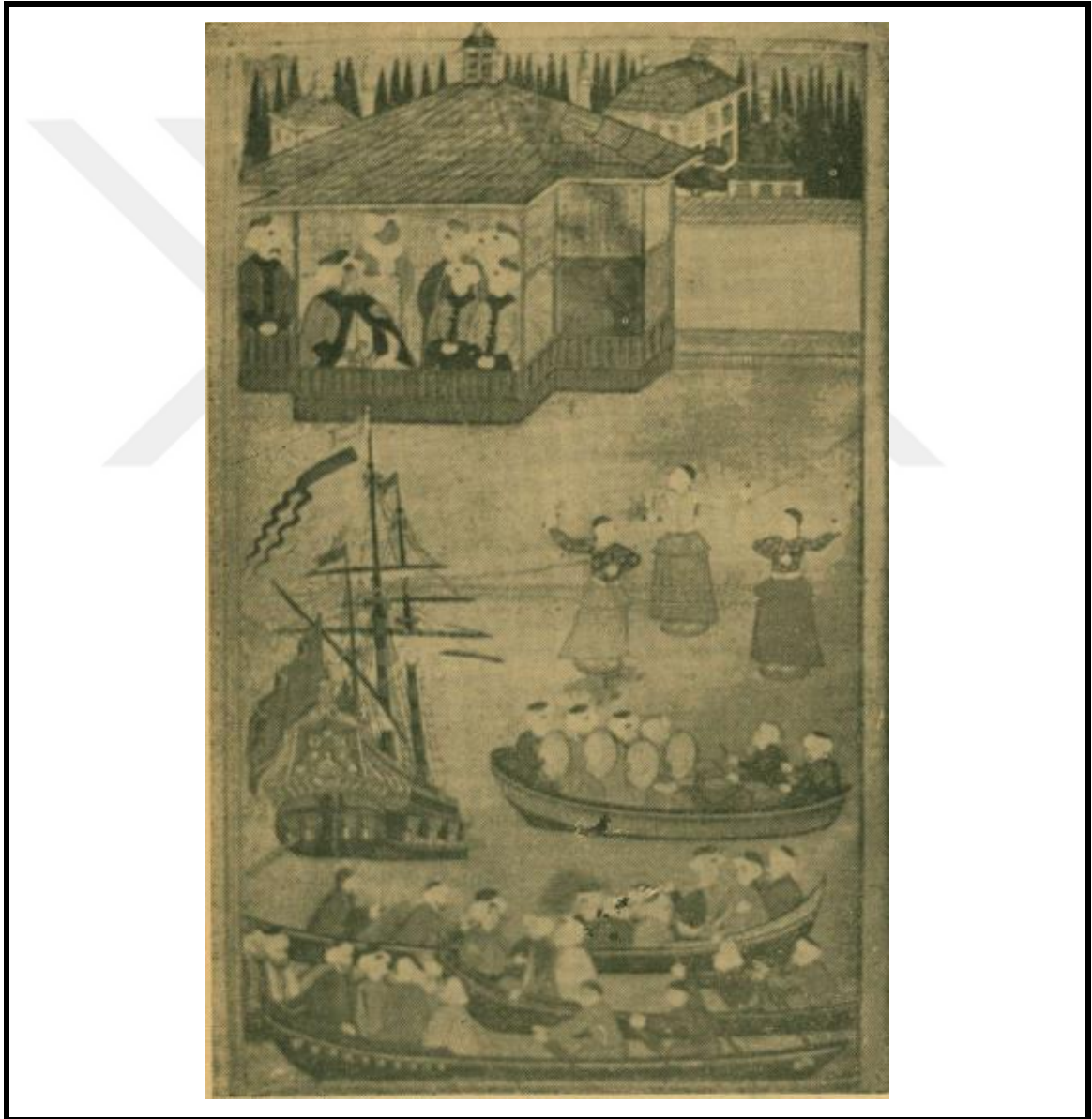
Şekil 4.4 Kauffer Haritası'nda Yahya Efendi Arazisi, Yıldız Sarayı Arazisi ve Çırağan Sarayı Arazisi'nin konumu [122]

Yahya Efendi Külliyesi'nin güneyinde yer alan ve IV. Murad döneminde Kazancıoğlu Bahçeleri'nden hasbahçeye katılan arazinin mülkiyeti 1623-1659 tarihleri arasında (XVII. yüzyılın başlarında) IV. Murad'ın kızı Kaya Sultan'a geçmiş ve o da burada kendisine bir yalı yaptırmıştır [33].

Şekil 4.5 1686 tarihine ait Combes, Benjamin de tarafından çizilmiş İstanbul'a ait plan [135]

III. Ahmed dönemine kadar mevlevihaneye çok yakın olan bu yalı ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. XVIII. yüzyıl başlarında Vezir-i Azam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın mülkiyetine geçen yalı yenilenerek eşi Fatma Sultan'a verilmiştir [33]. İbrahim Paşa'nın Lale Devri'nde Padişah III. Ahmed şerefine tertip ettiği bir eğlencede yalının en büyük bahçesi binlerce kristal lambayla aydınlatılmış ve lambalar gerçekten sanatkarâne bir surette yerleştirilmiştir. Bu yeni usulle, eğlenme şekline "lale çırağı" denilmiş ve o tarihlerden itibaren de İbrahim Paşa'nın yalısı "Çırağan Yalısı" diye anılmaya başlanmıştır [55].

Şekil 4.6 Lale Devri Eğlenceleri'nde İbrahim Paşa'ya ait 1741-1749 tarihleri arası inşa edilen sahilsaray (Çırağan Yalısı) levhası [136]

XVII. yüzyılda Evliya Çelebi Beşiktaş Mevlevihanesi'nden şöyle söz etmektedir: “Beşiktaş Mevlevihane Tekkesi leb-i deryada olup sema'hanesi deryaya nazır fevkani bir mevlevihanedir. İstanbul'da ve gayri diyarda misli yoktur. Sema'hanesi bir musanna tavan kubbeli la'lündür ki şimdiki üstadlar ana nazır kubbe inşa edemezler, fukara hücreleri garb tarafındadır. Sema'hanenin meydanı serapa ceviz levhalarla müzeyyen ve üç tarafı billur ve necef taşları ile münakkaşlıdır.” [26] Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde bahsettiği Beşiktaş Mevlevihanesi günümüze ulaşamamıştır; ancak mevlevihanenin semahanesine ait Philadelphia Freer Kütüphanesi, Rare Kitap Departmanı'nında yer alan XVII. yüzyıl sonu / XVIII. yüzyıl başına ait minyatür sayesinde iç düzenleme ve süslemeler konusunda bilgi sahibi olmaktadır.

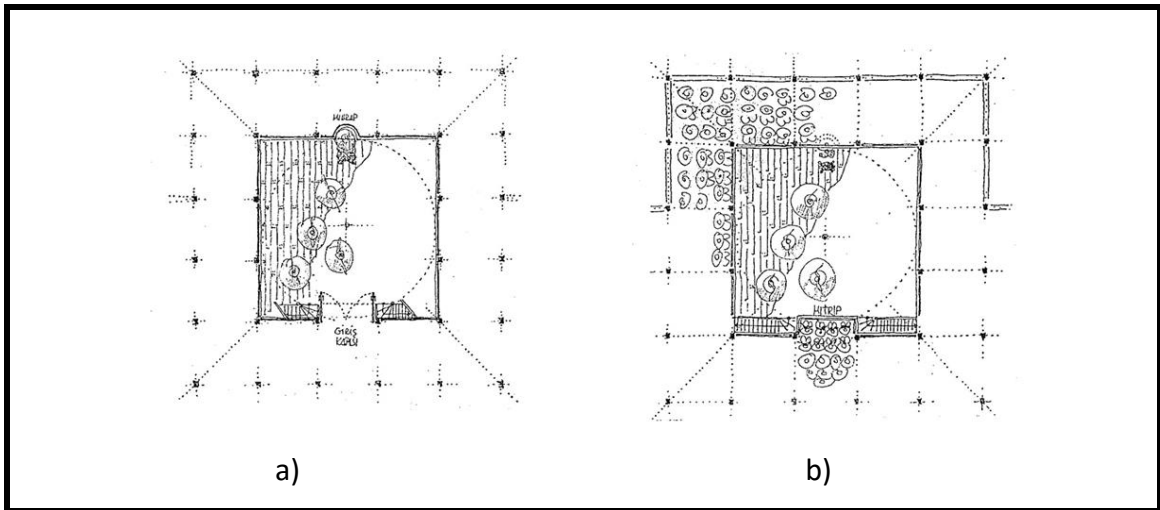

Şekil 4.7 XVII. yüzyıl sonu – XVIII. yüzyıl başına ait Beşiktaş Mevlevîhânesi minyatürü

28.7x11.8 cm. ölçülerindeki minyatüre göre mevlevihanenin semahanesinde; ön planda yer alan hünkâr ve mutrib mahfilinden yaklaşık 1.60 m. düşük kotta, dikdörtgen planlı ve Evliya Çelebi'nin de tarif ettiği gibi ceviz tahtalarla döşenmiş olan sema meydanı bulunmaktadır. Minyatürde görüldüğü üzere, sema meydanının üstü korkuluklu, ince uzun dikdörtgen panolarla kaplanmıştır ve çevresindeki diğer mahfillerden daha düşük kotta yer alan sema meydanının sağ köşesinde korkuluklarla ayrılmış yüksek bir Mesnevi kürsüsü bulunmaktadır. Sema meydanını örten yalancı kubbe; korkulukların arasından çıkan ahşap direklere taşınmıştır. Kubbenin göbeğinden çıkan şemseli dokuz kol, kubbe eteğindeki yatay palmet motiflerine kadar devam etmektedir.

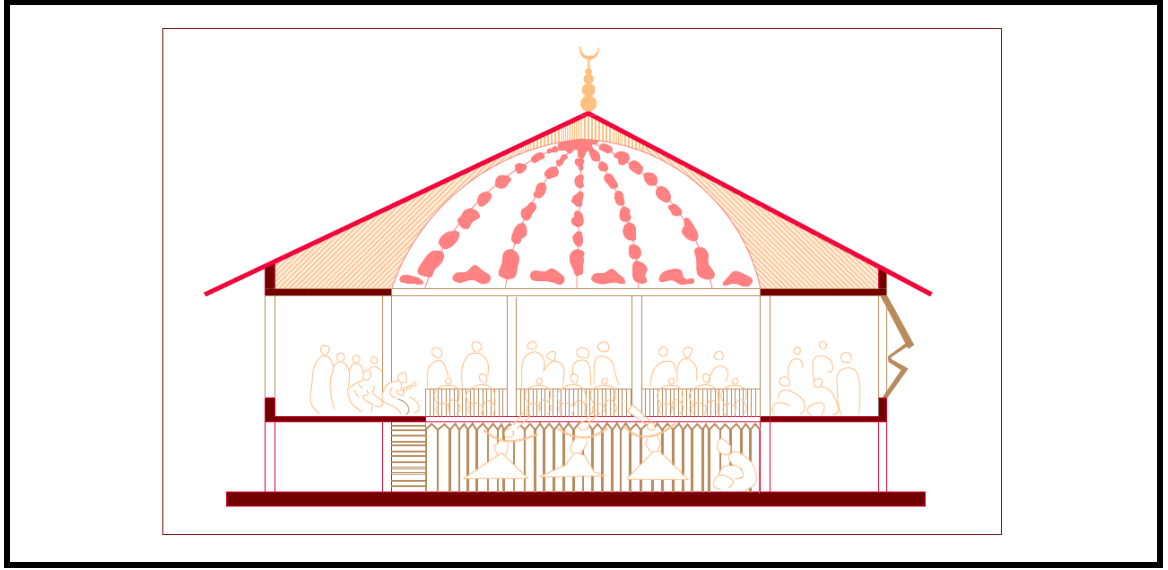
Genelde mihrabın karşısına yerleştirilen yüksek mutrib ve hünkâr mahfilleri bu mevlevihanede mihrabın yanında ve arkasında konumlandırılmıştır. Şeyhin arkasındaki mahfil hünkâr mahfili, bu mahfilin solunda kalan kısım ise mutrib mahfilidir. Minyatüre baktığımızda sağ tarafında züvvar mahfilinin bulunduğunu görmekteyiz. Yalancı kubbenin etrafındaki mahfilleri örten düz ve kare çubuklu tavan yukarıya kaldırılmıştır. Minyatürdeki pencerelerden İstanbul Boğazı ve Anadolu yakası görülmektedir.

Minyatür ve Evliya Çelebi'nin betimlemelerinden yola çıkarak Beşiktaş Mevlevihanesi'nin XVII. yüzyıla ait semahanesi için Kayahan Türkantoz 1998 senesinde bir restitüsyon denemesi [51] yapmıştır.

Şekil 4.8 Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin ilk semahanesi (Kayahan Türkantoz)

a) Zemin kat restitüsyon denemesi [51]; b) Mahfil kat restitüsyon denemesi [51]

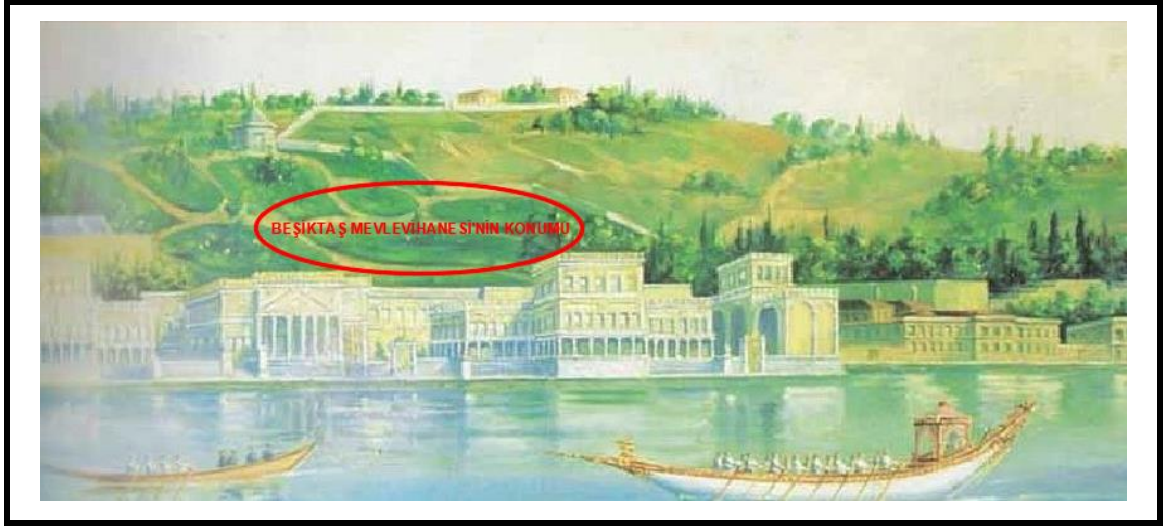

Şekil 4.9 Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin semahanesinin mihrap ekseninden bir kesit örneği (Kayahan Türkantoz'un restitüsyon denemesinden yararlanılarak Gökben PALA AZSÖZ tarafından çizilmiştir)

XVIII. yüzyılda yaşamış olan Hüseyin Ayvansarayı de Çırağan Yalısı'nın arkasındaki sette, Yahya Efendi Türbesi'nin güneyinde yer alan Beşiktaş Mevlevihanesi'nin ilk kurulduğu yıllarda yalnızca bir semahane ve mescitten ibaret olduğunu matbâh-ı şerifinin dahi olmadığını ve mevlevihanenin sonraki yıllarda genişletildiğini belirtmektedir [97].

Şekil 4.10 1786 tarihli Kauffer haritalarında Yahya Efendi Arazisi, Beşiktaş Mevlevîhânesi ve Çırağan Yalısı'nın konumu [122]

Şekil 4.11 Çırağan Sarayı ve Beşiktaş Mevlevîhânesi' Konumu [137]

Evliya Çelebi ve Hüseyin Ayvansarayî'nin ifadelerinden başlangıçta mevlevihanenin tam teşekküllü olmayıp zamanla yeni ekler yapılarak geliştirildiği ve böylece organize bir mevlevihaneye dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan 12425 nolu H.25 R 1143 / M.07 11 1730 tarihli Maktul İbrahim Pasa'nın Besiktaş'taki Çırağan Yalısı'nda mevcut olan esyasının Haseki Ali Aga ve Şirahane Kâtibi Ahmed Efendi tarafından yapılan Tahrir Defteri'ne [G-1] göre; Beşiktaş Mevlevihanesi'ne komşu olan “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın yaptırmış olduğu yalı büyük bir kasır ve ondan bağımsız olarak inşa edilmiş birkaç küçük köşkten oluşmaktaydı. Büyük kasrın içinde; harem dairesi, yeni ve eski olmak üzere iki hamam, biri denize biri bahçeye bakan iki mabeyn odası, hasoda dairesi, denize bakan divanhane sofası, sultan odası, başkadın odası, darüssaade odası, silahtar ağa odası, mehterler odası, harem ağalar odası, çamesuy (çamaşır odası), usta odası gibi bölümler bulunmaktaydı. Bahçe içinde kafesli köşk, küçük başkadın köşkü, hünkâr köşkü, üç sofalı şadırvanlı çerağan köşkü yer almaktaydı. Bahçe içerisinde bir kemeriye ve limonluk ile birlikte 128 çınar ağacı bulunuyordu” [138]. Bu belgedeki veriler F. Kauffer Haritası ile karşılaştırıldığında Çırağan Yalısı'nın konumu tam olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil 4.12 1786 tarihli Kauffer haritalarında Çırağan Yalısı ve Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin konumu [122]

Bu Tahrir Defteri'ndeki bilgiler doğrultusunda Şükriye Pinar ÖZYALVAÇ'ın 2015 senesinde onaylanmış olan “İstanbul Konut Mimarisi'nde Lüks ve Konfor (18. Yüzyıl)” [57] başlıklı doktora tezinin 42. sayfasında yer alan tekkenin altı ve üstü tanımlamaları ile tekkenin Çırağan Yalısı'nın hariciye kısmının orta katında bulunduğu alt ve üst katlarında diğer mekânların yer aldığı şeklinde yorumlanmıştır. Ancak zamanının önemli dergâhlarından biri olan Beşiktaş Mevlevihanesi'nin saraya ait bir yapı içinde konumlanmış olması pek mümkün değildir. Defterde bahsi geçen tekkenin altı ve üstü tanımlamaları ile alt kat ve üst kat değil de mevlevihanenin bulunduğu alanın eğimli bir arazi olduğu da göz önüne alınarak alt tarafındaki ve üst tarafındaki yapılardan bahsediyor olma olasılığı çok yüksektir. Bu durumda ise daha önce de belirttiğimiz üzere mevlevihanenin Çırağan Yalısı yapılarının hemen arkasında Yahya Efendi Dergâhı'nın güneyinde yer alan sette konumlandığı ortaya çıkmaktadır.

Bu düşüncenin doğruluğunu XIX. yüzyıl başlarında Sultan II. Mahmut döneminde hazırlanmış olan Bostancıbaşı Sicilleri'nin Cahit Kayra tarafından günümüz Türkçesi'ne tercüme edilerek basılmış olan eserinde [59] görmekteyiz. Bu eserde Beşiktaş Mevlevihanesi; Çırağan Sahil Saray-ı Hümayunu ile Mabeyn-i Hümayun arasındaki bölgede gösterilmektedir. Bostancıbaşı Sicilleri'nde sadece su kenarındaki yapıların

değil denizden bakıldığında görünen yapıların da yer aldığını varsaydığımızda Beşiktaş Mevlevihanesi'nin Çırağan Sarayı'nın hemen arkasındaki sette yer aldığı savımız güçlenmektedir.

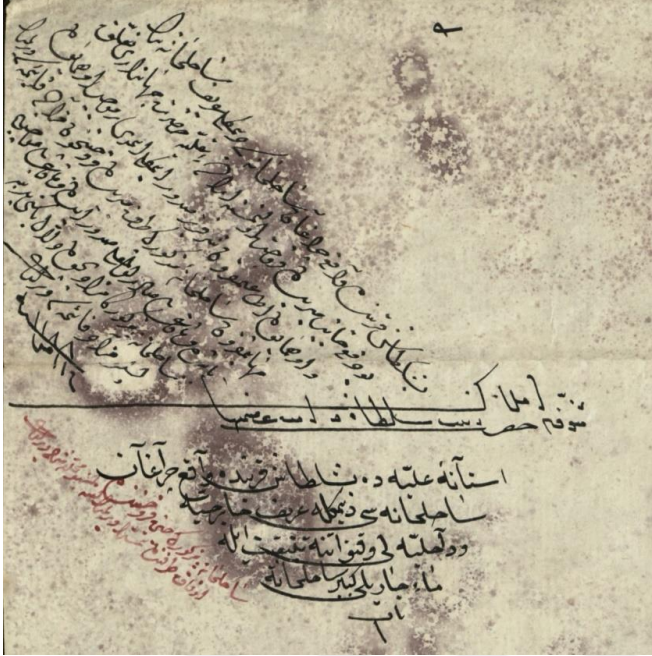

Şekil 4.13 İkinci Mahmut'un İstanbul'u Bostancıbaşı Sicilleri'nde Beşiktaş Mevlevîhânesi [59]

Çırağan Yalısı ve Beşiktaş Mevlevihanesi'nin birlikte adlarının geçtiği Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan en eski belge I. Sultan Mahmud'un 1741 tarihinde büyük camlı köşkün mevlevihane cephesine bakan mahalının Mimarbaşı El-Hac Mustafa Efendi tarafından tamir masrafının tesviyesi hakkındaki defterdir [G-2]. Bu belgede "Defter-i oldur ki emr-i fermanları üzre Beşiktaş'da Çırağan Hümayun yalısında kebir camlı köşkte mevlevihane manzur-ı hümayun olan mahallin iktiza eden kereste ve mühimmat-ı saire ve ücarat-ı amelinin aliyyül müfredat defteridir: H. 17 Ca 1154 / M. 31 07 1741" buyurmuştur. Bu bilgi dahilinde 1741 tarihinde Çırağan Yalısı'nda bir tadilat olduğunu anlaşılmaktadır.

Haluk Şehsuvaroğlu "İstanbul Sarayları" [139] kitabında Çırağan Yalısı'nın 1767 tarihinde Şeyhülislam İbrahim Efendiye tahsis edilmiş olduğunu ve 1774 tarihindeki satışına kadar Şeyhülislam tarafından kullanıldığını ifade etmiştir. Ancak bu bilgiye kaynaklarda rastlanılmadığı gibi 1774 senesinde yapılan satışta yalının Zeynep Sultan'a

ait olduğu açıkça belirtilmiştir (bkz. Şekil 4.14). Bu tarihte satışa çıkartılan yalı Sultan III. Selim'in kız kardeşi Beyhan Sultan tarafından satın alınmıştır [78].

Beray-ı emlak.....

Müteveffiye hazret-i Zeynep Sultan.....

Asitane-i aliyyede Beşiktaş kurbunda vaki Çırağan sahilhanesi demekle arif hariciye ve dahiliyyeli ile mai carili sahilhane 1 bab

Derkınar: sahilhane-i mezkurun

Çırağan Yalısının müridar satışı hakkında (H. 11 S 1188 / M. 23 04 1774) [Çeviren: Dr. Öğr. Üyesi: Faruk Doğan]

Şekil 4.14 1774 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Çırağan Yalısı'nın satışı hakkındaki belge [128]

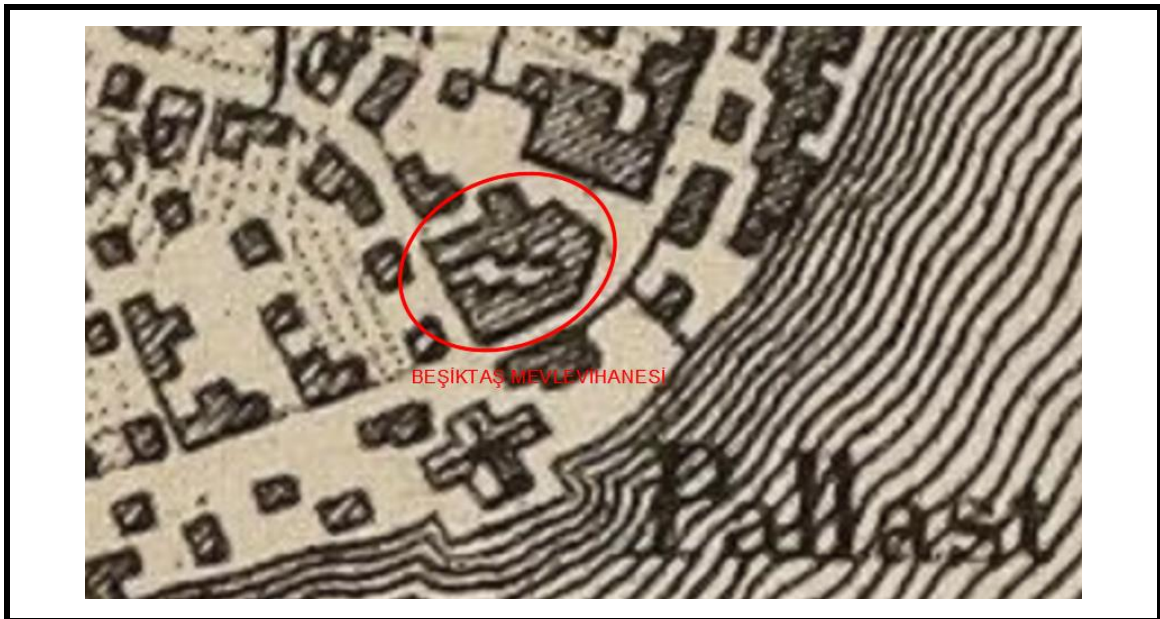
Şekil 4.15 XIX. yüzyıl başına ait Kauffer haritalarında Çırağan Yalısı olarak anılan Beyhan Sultan Yalısı'nın konumu [122]

XIX. yüzyıl başına ait Kauffer Haritaları'nı incelediğimizde de 1774 tarihindeki satıştan sonra bu haritalarda Çırağan Yalısı'nın bir süreliğine Palais de la Behan-Sultane olarak adlandırıldığını görmekteyiz.

1791-95 yılları arasında Beyhan Sultan emriyle Yorgi kalfa tarafından yalıya bir takım eklemeler yapılmıştır. 1802 tarihinde ise Sultan III. Selim Han yalıyı satın alarak yanındaki Rodoslu Yalısı'nı yıktırması ve 1804 tarihinde yerine bir mabeyn dairesi yapımına başlanmıştır. 1804-1806 tarihleri arasında kapsamlı bir tadilat geçiren Çırağan yalısı ile mabeyn dairesi arasında kalan Beşiktaş Mevlevihanesi de bu sırada ihya edilmiştir. Bu ihyada mevlevihane onarılarak şeyh dairesi ve on iki derviş hücresi eklenerek yapı tümüyle elden geçirilmiş ve yeni görünümüyle Çırağan Sarayı'nı tamamlar duruma getirilmiştir [97]. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden edindiğimiz belgeleri ve Bostancıbaşı Sicillerini ile Kauffer Haritası ile karşılaştırdığımızda mevlevihane için belirlediğimiz konum desteklenmektedir.

1802-1806 tarihleri arasında Çırağan Yalısı'nın geçirdiği tadilatlar ve Beşiktaş Mevlevihanesi'nin ihyası ile ilgili belgeler Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. [G-3, G-4, G-5, G-6].

Ayrıca konu ile ilgili kaynaklarda geçmeyen bir bilgi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki AE.SSLM.III.00001.00022 numaralı belgede bulunmaktadır [G-7] . Bu belgeden anlaşıldığına göre Sultan III. Selim Han Dönemi'nde H. 27 Zilhicce 1218 / M. 08 Nisan 1804 tarihinde mevlevihanenin matbahı olmadığı ve müceddeden matbah ilave edilmesi buyrulmuştur.

Şekil 4.16 1821 tarihli Kauffer haritalarında Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin konumu [122]

1786 ve 1821 tarihli Kauffer Haritaları'nda mevlevihanede görülen genişleme bu bilgileri doğrular niteliktedir.

Şekil 4.17: Beşiktaş Mevlevîhânesi

a) 1786 tarihli Kauffer haritalarındaki konumu [122];

b) 1821 tarihli Kauffer haritalarındaki konumu [122]

1786 ve 1821 tarihli Kauffer Haritaları'nı karşılaştırdığımızda bu tarihler arasında yapılan tadilatların yapının planında değişikliğe neden olduğunu görmekteyiz. Evliya Çelebi'den edindiğimiz bilgilere göre Beşiktaş Mevlevihanesi'nin fukara hücreleri yani dedegan hücreleri yapının garb (batı) yönünde yer alırken, semahanesi deryaya nazır yani yapının doğu yönünde yer almaktadır. 1821 tarihli Kauffer Haritası'nda mevlevihanenin batı tarafında yer alan derviş hücrelerinin yenilenip hücreler ile şeyh dairesi arasındaki geçişin kaldırılıp yapıların bir bütün haline geldiği ve batı yönüne bir eklenme yapıldığı 1804 tarihli belgeye göre bu eklemenin matbah-ı şerif olduğu düşünülmektedir (bkz. Şekil 4.16).

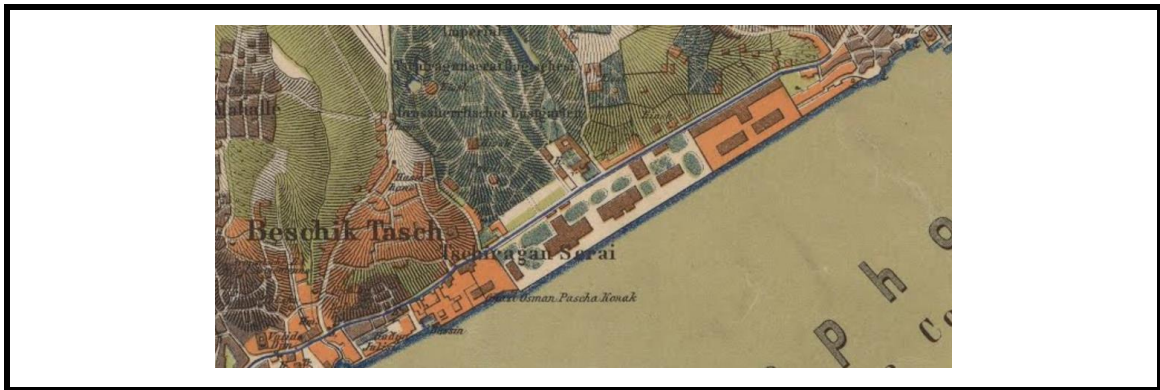
Beşiktaş Mevlevihanesi'nin semahanesine ait XVII. yüzyıl sonu / XVIII. yüzyıl başına ait minyatür (bkz. Şekil 4.7) incelendiğinde dergahın ilk semahanesinin divanhane planında en az iki cephesinden denizi gördüğü anlaşılmaktadır. Kauffer haritakarında mevlevihane yapısı incelendiğinde batı yönündeki kare planlı bölümün ya da doğu yönünde cümle kapısının hemen sağında kalan bölümün semahane olması mümkündür. Elimizde Beşiktaş Mevlevihanesi'ne ait bir plan şeması olmadığından kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Arazinin topografik özellikleri yapının

her yerinden denizi görmesine olanak sağladığından semahane için düşünülen iki konumun da doğru olma olasılığı vardır.

III. Selimden sonra başa geçen padişah II. Mahmut da ihyalara devam etmiş ve bu doğrultuda yalının bulunduğu alanı ve çevresini yeniden yapılandırma kararı almıştır. 1834’de mimarlığını Ebniye-i Hassa Müdürü Es-Seyyid Abdülhalim Bey’in yaptığı ilk Çırağan Sarayı’nın inşasına başlanmıştır [55]. 1836 senesine eski kasır ve köşkler ile Hanım Kadın Mescidi, Mısır Tüccarlarından Eğribozlu El-Hac Ahmed Ağa’nın 1765’te yaptırdığı mektep gibi diğer bazı hayır eserleri ve Beşiktaş Mevlevihanesi de tamamen yıkılarak, ortadan kaldırılmış yapıların arsaları saray arazisine katmıştır [33]. 1860-1870 tarihleri arasında Josef Scheada tarafından çizilmiş haritası [106] ve 1870 tarihli Stolpe, C. Haritası [104] incelendiğinde Çırağan Sarayı’nın çevresindeki yapıların tamamen ortadan kaldırıldığı gözlemlenmektedir.

Şekil 4.18 1860-1870 tarihleri arasında Josef Scheada tarafından çizilmiş haritada Çırağan Sarayı ve çevresi [106]

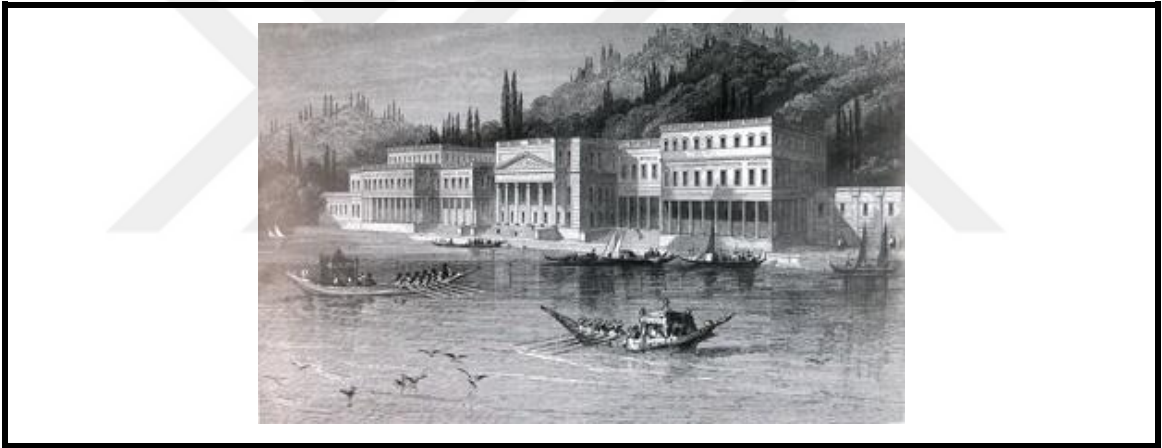

Şekil 4.19 1870 tarihli Stolpe, C. haritasında Çırağan Sarayı ve çevresi [104]

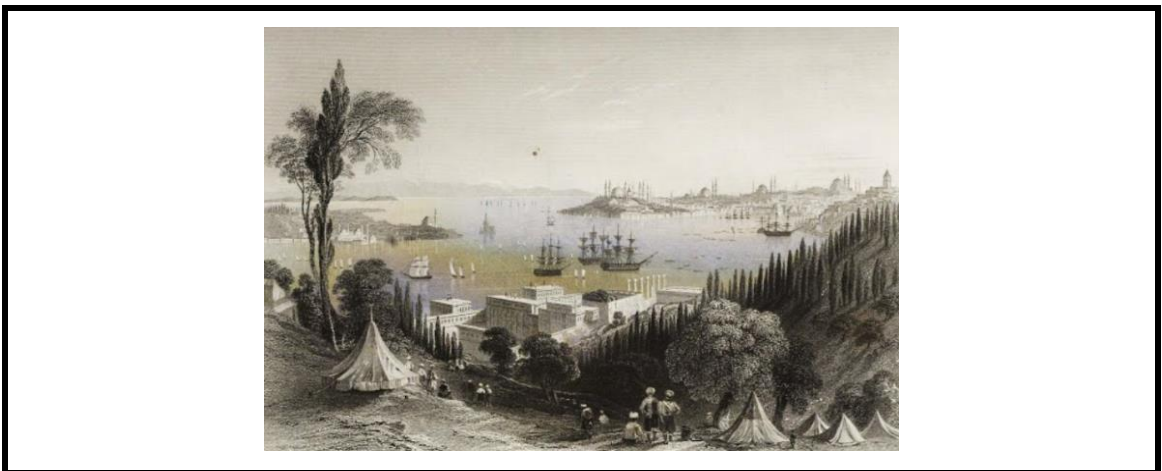
1834 tarihinde inşasına başlanan ilk Çırağan Sarayı Thomas Allom, Rouargue Brothers ve W. H. Bartlett gibi ressamlar tarafından resmedilmiş ancak bu tarihte Beşiktaş Mevlevihanesi yıktırılmış olduğundan bu resimlerde yer alamamıştır.

Şekil 4.20 Çırağan Sarayı Thomas Allom, 1838 [140];

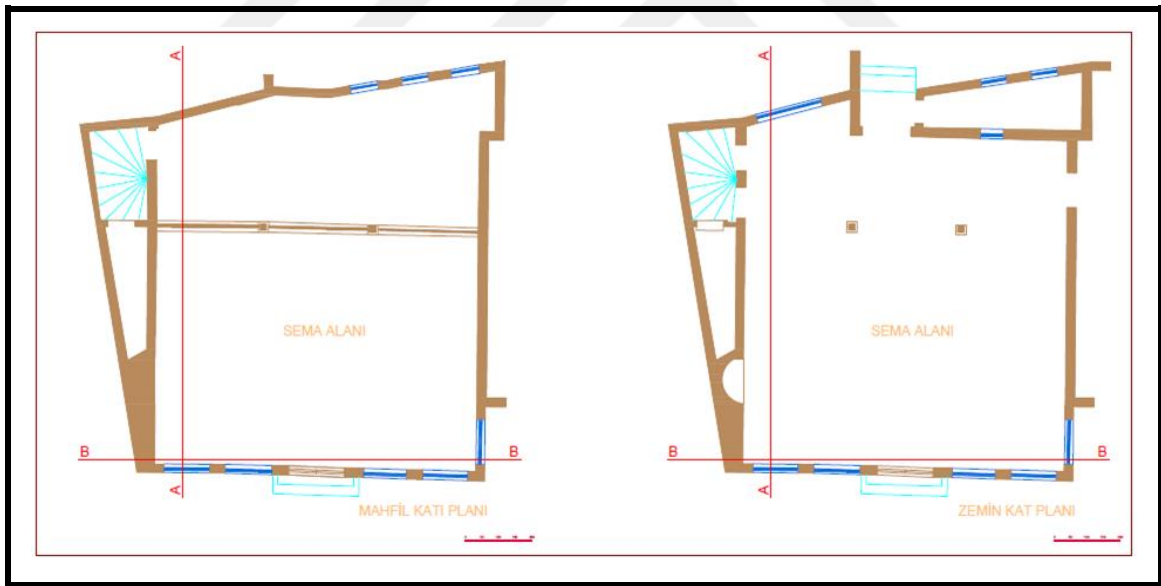
Şekil 4.21 Çırağan Sarayı Rouargue Brothers [140]

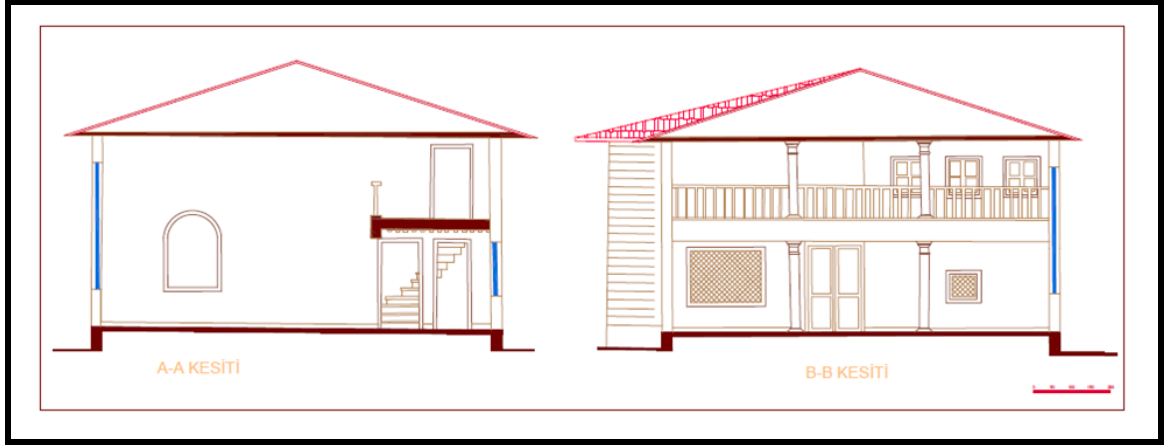
Şekil 4.22 Yeni Beşiktaş Sarayı üzerinden manzara (W. H. Bartlett, 1838) [140]

Çırağan Sarayı'nın inşası nedeniyle 1836 tarihinde Beşiktaş Mevlevihanesi'nin yıktırılmasının ardından dergâh geçici olarak bitişigindeki Musahib Abdi Bey yalısına taşınmış [33] ancak mevlavianenin hamuşanı saraya eklenen bölümde kalmıştır [78]. Mevlevihane hizmet ve faaliyetlerine 30 sene süreyle Musahib Abdi Bey yalısında devam etmiştir.

Bilge Özkan'nın 1967 tarihine ait "İstanbul'daki Mevlevihaneler" [81] isimli lisans tezindeki kaynağı ve yeri bilinmeyen, II. Mahmud veya hemen sonraki döneme (XIX. yüzyılın ikinci çeyreği) ait olan Beşiktaş Mevlevihanesi rölevesinden; küçük çaplı semahanenin büyük bir binanın güneydoğu tarafında olup müstakil olmadığı, kuzey tarafından başka bölümlere bağlantısının bulunduğu, güneybatı tarafında ise semahaneye bitişik bir türbenin yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda rölevesinin yapıldığı semahanenin; Beşiktaş Mevlevihanesi'nin yıktırılmasının ardından geçici olarak taşındığı Sultan II. Mahmud'un tamir ettirdiği Musahib Abdi Bey Yalısı'nın semahanesine ait olduğu tahmin edilmektedir.

Şekil 4.23 Beşiktaş Mevlevîhânesi (Musahib Abdi Bey Yalısı) Rölövesi Kat Planları – Semahane (Yavuz Bayülken'nin rölövesinden yararlanılarak Gökben PALA AZSÖZ tarafından çizilmiştir)

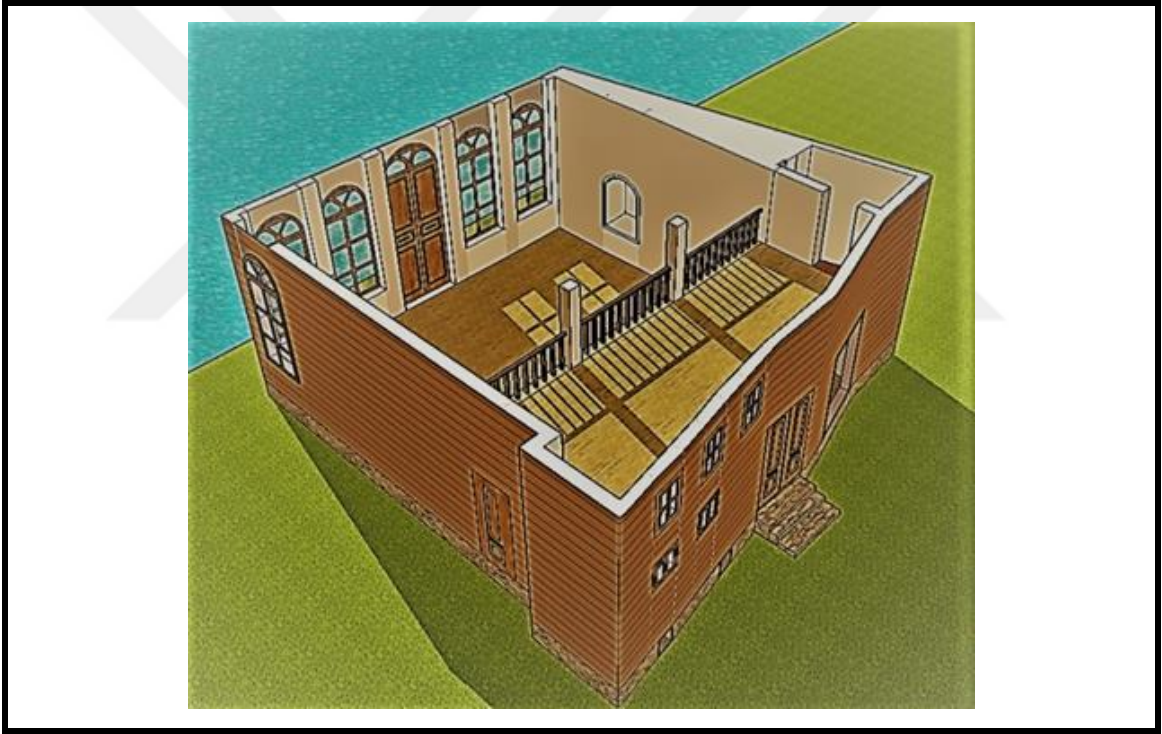
Şekil 4.24 Beşiktaş Mevlevîhânesi (Musahib Abdi Bey Yalısı) Rölövesi A-A ve B-B Kesitleri – Semahane (Yavuz Bayülken'nin rölövesinden yararlanılarak Gökben PALA AZSÖZ tarafından çizilmiştir)

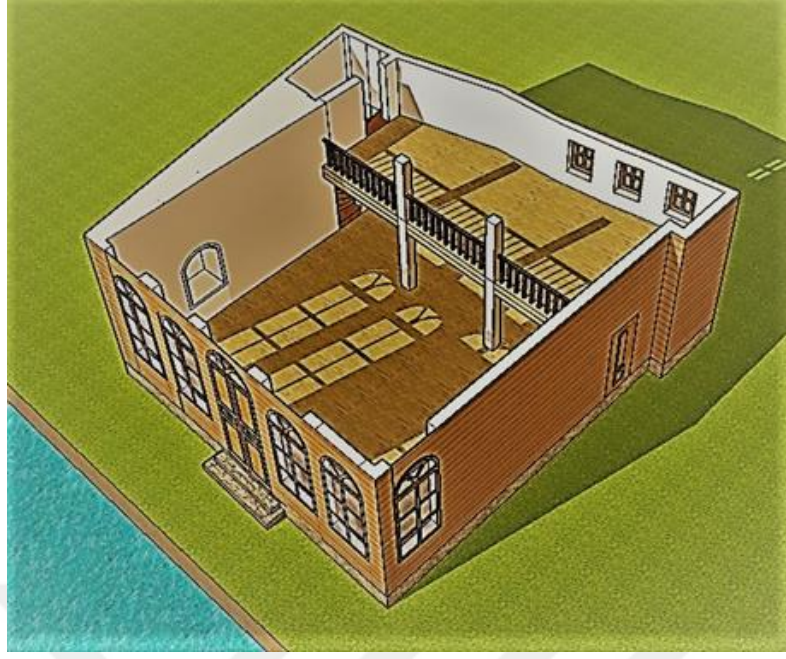
Şekil 4.25 Beşiktaş Mevlevîhânesi (Musahib Abdi Bey Yalısı) Rölövesi Cepheleri – Semahane (Yavuz Bayülken'nin rölövesinden yararlanılarak Gökben PALA AZSÖZ tarafından çizilmiştir)

Bu rölöveye göre; yamuk dikdörtgen planlı ahşap ana bina taştan bir bodrum kat ile kırma bir çatıya sahiptir. Yapının doğu cephesinin ortasında yer alan semahanenin çift kanatlı cümle kapısına (10,50 X 5,40 m.) iki basamakla çıkılır ve bu cephedeki pencere-kapı açıklıkları yuvarlak yalancı kemerlerle bezenmiştir. Kuzeybatı cephesinde ikinci bir giriş mevcuttur. Bu çift kanatlı tali kapıya üç basamakla ulaşılır ve bu cephede kapının yan tarafında mahfellere ait altta iki, üstte ise üç pencere yer almaktadır. Semahanenin yamuk ve sağır olan güney cephesinin iç duvarıda yer alan ekseninden doğuya kaydırılmış yuvarlak kemerli sade mihrab nişi; 130 cm genişliğindedir ve döşemeden 80

cm. yukarı kaldırılmıştır. Tali kapı ile mihrab nişi arasında kalan köşede fevkani mahfile ulaşımı sağlayan merdiven bulunmaktadır. Tali kapının yanında merdivene doğru konumlanmış olan kare planlı (9,80 X 9.80 m.) semahanenin güneybatı köşesindeki eğri duvar üzerinde yer alan 1,95 X 1,40 m. ebatlarındaki kafesli niyaz penceresi türbeye açılmaktadır. Yapının kuzeybatı köşesinde girişin hemen yan tarafında semahaneye bakan yamuk üçgen planlı bir mekân bulunmaktadır ve bu mekânın kadın mahfili ya da şerbethane olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Batı yönünde yer alan 3 m. genişliğindeki fevkani asma mahfil katı kare kesitli iki sütun ile taşınmış ve üst mahfilin önü sade, alçak bir korkulukla kapatılmıştır. Ayrıca kuzey yönünde selamlık ve harem bölümlerine bitişik olduğu düşünülen semahanenin kuzeydoğusunda bir pencere, kuzey batısında ise bir kapı bulunmaktadır.

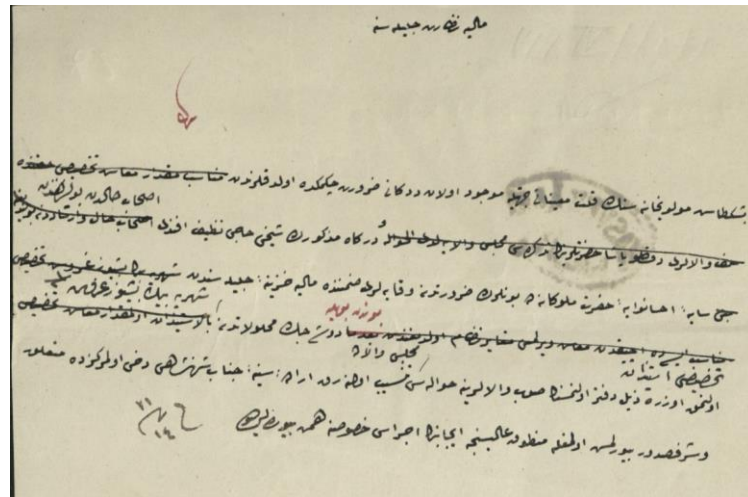

Şekil 4.26 Beşiktaş Mevlevîhânesi (1836-1868) Musahib Abdi Bey Yalısı'na ait semahane için üç boyutlu restitüsyon denemesi (Yavuz Bayülken'nin rölövesinden yararlanılarak Gökben PALA AZSÖZ tarafından çizilmiştir)

Şekil 4.27 Beşiktaş Mevlevîhânesi (1836-1868) Musahib Abdi Bey Yalısı'na ait semahane için üç boyutlu restitüsyon denemesi (Yavuz Bayülken'nin rölövesinden yararlanılarak Gökben PALA AZSÖZ tarafından çizilmiştir)

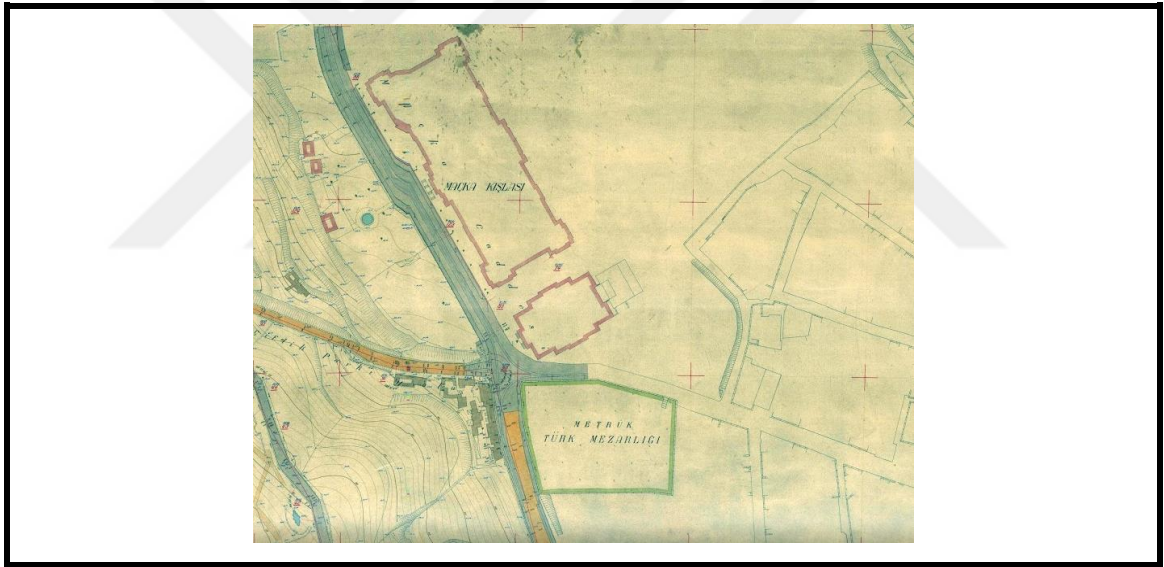
Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1855 tarihine ait bir belgede (Bkz. Şekil 4.25) Beşiktaş Mevlevihanesi'ndeki dedelerin Musahib Abdi Bey Yalısı'nda hizmet verdiği dönemde yoksulluk çektikleri ve bu nedenle kendilerine senelik 1500 kuruş tahsis edildiği buyrulmuştur.

Şekil 4.28 1855 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan dedelerin yoksulluk çektiklerine dair belge [128]

Maliye Nezareti Celilesine; Beşiktaş Mevlevihanesi'nin killet-i muayyenatı cihetiyle mevcut olan dedegani zaruret çekmekte olduklarından ve dergâh-ı mezkurun şeyhi Hacı Nazif Efendi ashab-ı halden bulunduğundan saye-i ihsanvaye-i hazret-i melukanede bunların zarurettten vikayeleri zımmında maliye hazine-i celilesinden bundan böyle düşecek mahsulatten şehriye 1500 kuruş tahsis-i istizan olunmak üzere zeyl defter olunmasının sub-ı valalarına havalesi meclis-i valada tensib olunarak irade-i seniyye-i cenab-ı şehingahı dahi olmadığından müteallik ve şerefsudenr buyrulmuş olmada mantuk-ı alisince icabının icrası hususuna himmet buyrulduğu H. 14 R 1271 / M.4 01 1855 [Çeviren: Dr. Öğr. Üyesi: Faruk Doğan]

1859-60 tarihinde tamir gören Beşiktaş Mevlevihanesi olarak hizmet veren Musahib Abdi Bey Yalısı'nın tamir gördüğü yıla ait tek beyitli kitabesi daha sonra inşa edilmiş olan Bahariye Mevlevihanesi semahanesinin kapısının üzerine konulmuştur [78].

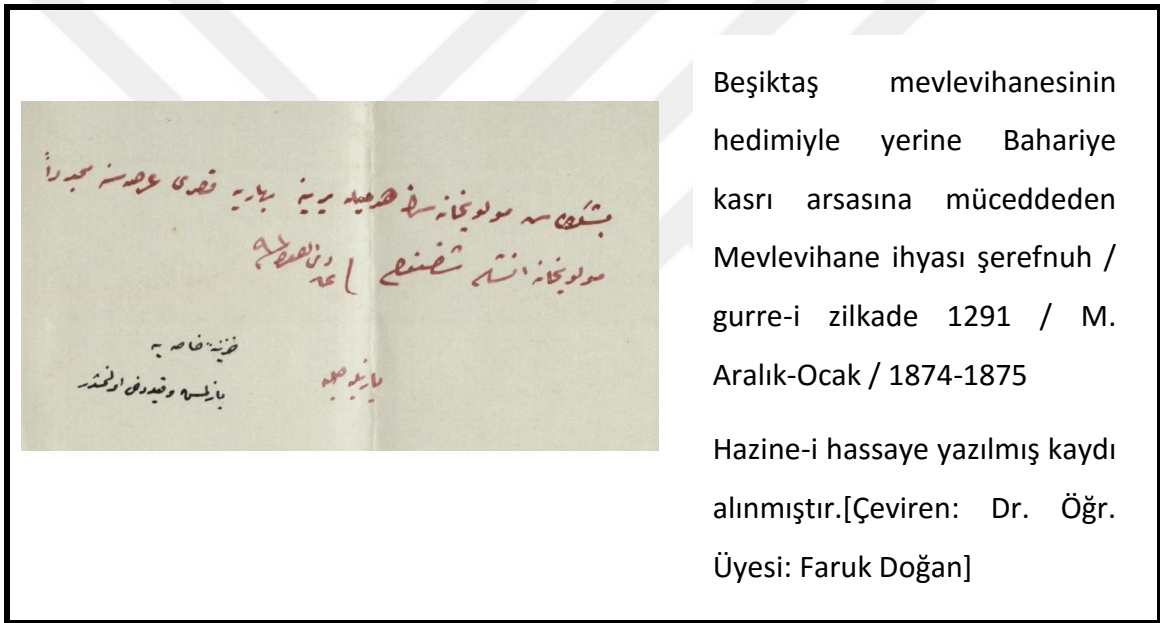

Şekil 4.29 Alman Mavileri Haritaları'nda [118] Maçka Kışlası

Sultan II. Mahmud'dan sonra başa geçen Sultan Abdülaziz'in 1857 senesinde eski Çırağan Sarayı'nı yıktırarak yenisinin inşaatına başlamış ancak maddi sıkıntılar nedeniyle bu inşaat yarım kalmış ve kendisinden sonra tahta geçen Sultan Abdülaziz döneminde tamamlanabilmiştir. Yeni Çırağan Sarayı inşaatı nedeniyle Musahib Abdi Bey Yalısı'nın da yıktırılmasının ardından dergâh geçici olarak önce Fındıklı'da Karacehennem İbrahim Paşa Yalısı'na taşınmış bu esnada bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi'nin bulunduğu yerde yeni mevlevihanenin yapımına

başlanmıştır. Beşiktaş Mevlevihanesi 1870’de Maçka’da yaptırılan yeni mevlevihaneye nakledilmiştir. Ancak dört sene sonra 1874’de Maçka Kışlası’nın inşasının kararlaştırılması nedeniyle mevlevihane yıkılmıştır. Maçka kKşlası olarak inşa edilen yapı bugün İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi’nin bir parçası olarak kullanılmaktadır.

Beşiktaş Mevlevihanesi’nin devamı olan yeni mevlevihanenin (Maçka Mevlevihanesi) de yıkılmasının ardından 1874 tarihinde tekkenin son postnişini olan Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede Efendi’ye ait Eyüp Bahariye’de Haliç kıyısındaki ahşap bir konağa taşınmış ve Bahariye Mevlevihanesi olarak yeni yerinde hizmetlerine devam etmiştir. 1874-75 tarihine ait belgeyle bu ihya kayda alınmıştır.

Şekil 4.30 1874-75 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yer alan Beşiktaş Mevlevîhânesi’nin Bahariye’ye taşınmasına dair belge [128]

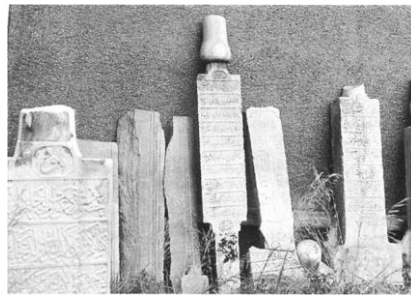
Beşiktaş Mevlevihanesi ilk kurulduğu 1621 tarihinden “Tekke, zaviye ve türbelerin kapatıldığı 30 Kasım 1925 tarihine kadar beş ayrı yapıda faaliyetlerine devam ederek, hizmetlerini sürdürmüştür.

- 1.Beşiktaş Mevlevihanesi 1621-1836
- 2.Musahib Abdi Bey Yalısı 1836-1867
- 3.Fındıklı Karacehennem İbrahim Paşa Yalısı 1867-1870
- 4.Maçka Mevlevihanesi 1870-1874
- 5.Eyüb Bahariye Mevlevihanesi 1875-1925

Şekil 4.31 1870 tarihli Josef Scheda tarafından çizilen İstanbul Haritası'nda Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin nakledildiği yapıların konumları [12]

Beşiktaş Mevlevihanesi'nin Bahariye'ye taşınmasından sonra Çırağan sarayı'nın bodrumunda yer alan mezartaşları üzerine bir kemer çekilmiş ve korumaya alınmıştır. Uzun yıllar sarayın bodrumunda duran bu mezartaşları 1987'de Çırağan Palas-Kempinski Otel'i'nin inşaatı nedeniyle Galata Mevlevihanesi'nin hazinesine taşınmıştır.

a)

b)

Şekil 4.32 Beşiktaş Mevlevîhânesi

- a) Kabir taşlarından bazıları [85]; b) Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi duvarına yaslanan bir kısmı kırılmış olan mezar taşları [85]

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin en parlak dönemi olan XII. yüzyıl öncesi sosyal ve ekonomik yönden kötü durumda olan Anadolu; bu yüzyıldan itibaren ticaret, tarım, sanayi, hayvancılık sayesinde yavaş yavaş düzelip kalkınmaya başlamış; XII. ve XIII. yüzyıllarda İslam Medeniyeti'nin gerilemesinde etkili olan Moğol istilalarından kaçan mutasavvıf, alîm, derviş ve şeyhler sayesinde sosyal, ekonomik, dini ve kültürel anlamda geniş ölçüde değişip gelişmiştir [1].

XII. ve XIII. asırlarda siyasi gelişmelerde önemli ölçüde etkili olan Haçlı Seferleri ile Moğol İstilaları Anadolu'da bir kargaşa ortamı doğmasına ve siyasi çöküntü yaşanmasına neden olunca halk mutasavvıfların fikir ve görüşlerini kurtuluş vesilesi olarak görmüş ve tarikatlere sığınmıştır [1].

Anadolu'ya yerleşen çeşitli tasavvufi cereyanlara ve tarikatlara mensup şeyhler arasında Kübrevilik, Sühreverdilik, Mevlevilik, Nakşibendilik, Halvetilik gibi sünni olanların dışında Babailik gibi sünni olmayanlar da vardı. Sünni olanlar şehirli ve elit yönetici / üst tabaka arasında geniş taraftar toplarken, Sünni olmayanlar göçebe, yarı göçebe muhitlerde ve yeni fethedilen topraklarda etkili olmuşlardır [3].

Böyle bir dönemde 1207 tarihinde Horasan'ın Kubbetül'l-İslam olarak adlandırılan Belh şehrinde dünyaya gelmiş olan Mevlana; Moğol istilaları neticesinde babası Sultan-ül Ulema Bahaddin Veled ile birlikte Belh-Nişabur-Bağdat-Mekke-Şam-Malatya-Erzincan-Akşehir- Karaman-Larende güzargahını izleyerek Konya'ya göç etmiştir [15]. Evrensel

sevgisinin temelinde aşk olan Mevlana'nın görüş ve düşünceleri ırk, din, dil ayrımı yapmadan tüm insanları kapsamıştır. Mevlana'ya göre tüm insanlar Allah'ın bir görüntüsüdür ve dinler, felsefeler, ahlak sistemleri insani daha mutlu ve değerli yapma yolundaki vasıtalarlardır.

Mevlana'nın 1273 tarihinde vefatıyla naaşı babası Sultanü'l Ulema Bahaeddin Veled'in şimdiki Mevlana Türbesi'nin bulunduğu hasbahçede olan kabrinin yanına defnedilmiş, daha sonra birkaç derviş hücresi eklenmiş ve böylece de Konya Mevlana Dergâhı'nın ilk çekirdeği meydana gelmiştir [15].

Bir ideoloji adamı olan Mevlana'nın oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Arif Çelebi, Mevlana gibi döneminin siyasi olaylarına bulaşmadan sadece insanları irşad etmeye çalışarak tarikati sistemleştirerek yayma politikasını benimsemişlerdir [49].

Anadolu birliğinin kurulmasında ve Osmanlı Beyliği'nin Devlet olma yolunda mevlevilik büyük rol oynamıştır. Tarikatın ilk dönemlerinde mevlevihaneler mevlevi halifeleri tarafından kurulmuştur [51]. Anadolu'da varlığını kabul ettirmeye başlamış olan Osmanlı Devleti'nin sınırları içine ise II. Murad tarafından 1426 tarihinde Edirne'de açılan Muradiye Mevlevihanesi ile girebilmiştir. Mevlana'nın insanı evrenin özü olarak gören görüşü ile siyasi ve sosyo- kültürel ortamdan faydalanarak idari yapının da kendisini desteklemesiyle kısa sürede birçok merkezde yeni mevlevihaneler kurularak tarikat yayılmıştır [4].

Mevlevilik İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından kiliseden cami-tekke yapısı olarak dönüştürülen Kalenderhane Mevlevihanesi ile Osmanlı Devleti'nin payitahtında kendine yer bulmuştur. Daha sonraları ise Fatih Mevlevihanesi (Abid Çelebi Tekkesi), Galata Mevlevihanesi ve diğer mevlevihaneler ile İstanbul mevlevilik tarikatının ikinci merkezi olmuştur.

Osmanlı idaresinin yönetiminde yer alanların şeyh aileleri ve çelebilerle yakın siyasi ilişkide bulunmaları, vergi muafiyeti, vakıf gelirleri mevlevilik tarikatını iktisadi yönden güçlendirmiş, bu bağlamda tarikat (manevi otorite) ile Osmanlı devleti (siyasi güç) arasında bir bütünleşme sağlanmıştır [49]. Bunun sonucu olarak XVII. yüzyıldan sonra

ilk başlarda mevlevi halifeleri tarafından kurulan mevlevihaneler, beyler, paşalar, vezirler, sultanlar tarafından kurulmaya başlanmıştır. Siyasi güç tarafından önemli bir konuma getirilen mevlevilik, vakıf gelirleri ile zenginleşmiş ve Mevlana'nın düşüncelerinin halka mal olması gerçeğine rağmen aydın kesimin nüfusu altına girerek yavaş yavaş halktan kopmuştur [51].

Konya Mevlana Dergâhı padişah malı sayılmaya başladıktan sonra padişah'tan izin almadan hiçbir tamir, onarım, müdahale gerçekleştirilemez olmuştur. Saray ile mevlevilik o kadar bütünleşmiştir ki; Konya Mevlana Dergâhı'nın onarım ve genişleme dilekleri gerekli masraf tesbit edildikten sonra saray tarafından hazineden karşılanmak suretiyle yaptırılır hale gelmiştir [15].

Siyasi hayatta daima pasif kalmayı tercih eden mevlevilik, Konya'daki Çelebi makamının merkeze karşı ayaklanan Abaza Mehmed Paşa isyanına taraftar olmasıyla ilk defa aktif arenada boy göstermiştir [46]. Sadece Konya Çelebi makamı tarafından desteklenen bu hareket, diğer mevleviler tarafından desteklenmemiştir. Daha sonraları ise Sultan III. Selim uygulamak istediği Nizam-ı Cedid hareketine karşı muhalefet olan Mehmet Emin Çelebi'nin bu tavrına kendisini destekleyen Galata Mevlevihanesi postnişini Şeyh Galib dede ile dostluğu ve Mevlana'ya duyduğu saygı nedeniyle ses çıkarmamış, maddi ve manevi desteğini mevlevilikten esirgememiştir [46]. Mevlevilik XIX. yüzyılda etkin bir tarikat haline gelmiş; II. Mahmud Dönemi'nde Halet Efendi'nin de yönlendirmesiyle İstanbul Mevlevihanelerinin etkinlikleri artmış hatta zaman zaman Konya Mevlana Dergâhı'nın merkez olma özelliği görmezden gelinmiştir [44]. Yeniçeriliğin ortadan kaldırıldığı süreçte mevlevilerin devlet yanında yer alması ve orduda Bektaşiliğin yüklendiği görevi mevlevilerin yerine getirmesi bu tarikata ve mensuplarına olan ilginin devam etmesini sağlamıştır [44].

Zamanla Osmanlı Devleti'nin siyasal, sosyal ve iktisadi alanda içine düştüğü sıkıntılar neticesinde vakıflar küçülmeye başlamış, dergâhların gelirleri kısıtlanmış ve mevlevihanelerin onarım ve tamirleri eskisi gibi hemen yapılamaz olmuştur. XX. Yüzyıla gelindiğinde Konya Mevlana Dergâhı ve İstanbul Mevlevihaneleri dışındaki tüm tarikat yapıları tamire muhtaç hale gelmiş, dergâhlarda ayin icra edecek mevlevi dervişi dahi bulunamaz olmuştur [15]. Her şeye rağmen İstanbul ve Konya gibi merkezlerde

tasavvufi faaliyetler durmamış ve tekkelerin kapatıldığı 1925 tarihine kadar hizmet vermeye devam etmişlerdir. 30 Kasım 1925 tarihinde tekke, zaviye ve türbeler kapatılıp, türbedarlıklar ile şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik vb. birtakım unvanların kaldırılmasıyla “Mevlevilik Tarikatı” tüm maddi dinamiklerini kaybetmiştir.

Tüm bu siyasi, sosyo-kültürel, dini, tasavvfi olaylar yaşanırken XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar geçen altı buçuk asırda mevlevilik tarikatının mekânsal karşılığı olan mevlevihaneler kurulmuş, yayılmış, çeşitli faktörlerden etkilenecek mekânsal örgütlenmesi gerçekleşmiş ve sonunda tarihin tozlu sayfalarında kalmıştır.

Hz. Muhammed’in içine defnedildiği; ibadet, eğitim, barınma gibi faaliyetlerin bir arada gerçekleştirildiği Mescid-i Nebi [H-1, H-2]; mevlevihaneler dahil tüm İslam külliyelerinde olduğu gibi tarikat yapılarında karşımıza çıkan yapıların ana hatlarını oluşturmuştur [1]. Ayrıca mevlevihanelerin ve diğer tüm tarikat yapılarının işlev şemaları ile mimari programlarına; XI. yüzyıl ortalarında ortaya çıkan medreselerin kaynaklık ettiği söylenebilir [1]. Konya Mevlana Dergâhı açık avlulu revaklı medreselere benzeyen tekkelerin öncülerinden sayılmaktadır [2].

Tekkelerde “Seyr-ü Sülûk” olarak tanımlanan medrese ve mektep eğitimden daha farklı, amacın kişiye sohbet, ibadet, hizmet, tefekkür v.b. unsurlar aracılığı ile bir şeyler öğretmekten ziyade kişiyi değiştirerek ve yaşayarak öğrenmesini sağlayarak kemale ulaşma yolunun gösterildiği bir eğitim mevcut idi.

Herşeyin yaşanılarak öğrenildiği mevlevihanelerde gündelik yaşam fonksiyonlarını idame ettirebilmek için ibadet, eğitim, barınma içiçe geçerek bir bütün oluşturmuş ve çoğunlukla aynı birim içinde çözülmüştür. Ayrıca mevlevihanelerde ziyaret, beslenme, temizlenme ve ulaşım gibi ihtiyaçları karşılamak için de çeşitli birimler yer almıştır. Semahane, mescit, matbah-ı şerif, meydan-ı şerif, somathane, türbe, harem, selamlık, dedegan hücreleri gibi birimlerin birbirleriyle olan bağlantıları da mevlevihanelerin yerleşim düzenlerinin ana hatlarını oluşturmuştur.

Buna göre geniş bir araziye içinde kurulmuş olan mevlevihaneler; avlularının bir köşesinde hazire, merkezinde birbiri içine geçmiş türbe-semahane, bir köşesinde dedegan hücreleri, matbah-ı şerif, meydan-ı şerif, somathane, şeyh dairesi, hela-abdestlik bölümlerini barındıran selamlık ile bu yapının hemen yanı başında konumlandırılmış haremın yer aldığı külliye niteliğinde yapılarıdır.

Mevlevihane tasarımının odak noktası ibadetin yapıldığı ve ayinin icra edildiği semahane bölümleridir. Bu bölümlerin mekânsal oluşumu ve biçimlenmesinde, ayinlerin şekilsel özellikleri başta olmak üzere cami ve mescit olarak da kullanılması da etkili olmuştur. İstanbul Mevlevihanelerinden Bahariye ve Kasımpaşa Mevlevihanelerinin ayin mekânları köşeleri yumuşatılmış kare plana sahipken, Galata Mevlevihanesi'nde sekizgen, Yenikapı Mevlevihanesi'nde dairesel, Üsküdar Mevlevihanesi'nde ise dikdörtgen planlı sema alanları bulunmaktadır.

İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin payihattı olması neticesinde İstanbul Mevlevihanelerinde padişah ve yanındakilerin sema mukabelesini seyredebilmeleri amacıyla ayin mekânlarının güneybatı veya güneydoğu köşelerinde yer alan fevkani hünkâr mahfilleri bulunmaktadır. Hünkâr girişi olarak adlandırılan bağımsız bir girişe sahip olan bu mekân; hünkâr mahfili, padişah ve maiyetinin kullanımına tahsis edilmiş bir ya da iki oda, bu odalara ve mahfile ulaşımın sağlandığı bir sofa ve hela-abdestlik birimlerinden oluşmaktadır.

Türbeler ise tarikatlara özgü anlayışa, yapıldığı veya tamir gördüğü devrin üslubuna ve malzemesine göre şekillenmektedir. Mevlevihanelerde türbeler ve ayin mekânları genelde aynı mimari yapı içinde aralarında değişik bağlantılar kurularak tasarlanmışlardır. Yenikapı ve Bahariye Mevlevihaneleri bunlara en iyi örneklerdir. Galata Mevlevihanesi'nin yıkılmış ve günümüze ulaşamamış olan türbe kısmı ayin mekânına bitişik tasarlanmış bağlantı ise arada bulunan duvardaki kapı ve pencerelerle sağlanmıştır. Günümüzde ayakta olmayan Kasımpaşa Mevlevihanesi'nin türbesi ise mevlevihanenin bahçesinde yapılardan ayrı hazire ile bitişik olarak konumlandırılmıştır.

Tek başlarına ele alındıklarında harem ile dedegan hücreleri, matbah-ı şerif, meydan-ı şerif, somathane, şeyh dairesi, hela-abdestlik bölümlerini barındıran selamlık yapıları

dönemin sivil mimari üslubunda tasarlanmışlarken tarikat içindeki statüleri göz önüne alındığında bu yapılarda “Tekke mimarisi–Sivil mimari” birlikteliğinin varlığını kabul etmemiz gerekir. Ayrıca bu noktada mevlevihanelerin matbah-ı şeriflerinin diğer tüm tarikat yapılarının matbahlarından farklı olduğunu belirtmek gereklidir. Binbir günlük çilenin çekildiği; çilekeş canlar odasını, somathaneyi ve sema talim yerini bir bütün olarak bünyesinde barındıran matbah-ı şerifin, meydan-ı şerif, kahve ocağı, kiler ve dedegan hücreleriyle de bağlantısı mevcuttur. Selamlık yapısının bir köşesinde yer alan dedegan hücreleri ise musiki, hat, tezhib, edebiyat, şiir vs. sanat derslerinin verildiği konaklama, ibadet ve eğitim ile gündelik hayatı kaynaştıran faaliyetlerin içiçe geçtiği çok fonksiyonlu mekânlardır.

Külliye niteliğindeki mevlevihanelerde tarikat mimarisi ve dini-tasavvufi hayatla ilişkisi olmayan bölümler de dergâhta yaşayanların ve halkın ihtiyaçları doğrultusunda zaman zaman yer almışlardır. Tali bölümler olarak adlandırabileceğimiz bu bölümler; çeşme, sebil, muvakkithane, kütüphane ve benzeri yapılardır.

Türk-Tasavvuf tarihinden izler taşıyan Mevlevilik Tarikat’ına ait İstanbul’da inşa edilmiş olan Galata, Yenikapı, Beşiktaş-Maçka-Bahariye, Kasımpaşa ve Üsküdar Mevlevihaneleri ise payitahta has yeni bir sentez içinde değerlendirilmelidir. Tasarımı, mimari tekniği, cephe düzeni, inşaat malzemesi gibi yönleriyle İstanbul’un sivil mimarisi ile bütünleşen İstanbul Mevlevihanelerinin statüleri ve kuruluş yerleri ile tarihleri mimari programlarının bir ölçüde etkilemiş, devir üslubu ise yapıların üsluplarında kendini oldukça hissettirmiştir. Ayrıca İstanbul Mevlevihanelerinin yapılarının ana hatlarının oluşmasında merkez teşkilat olan Konya Mevlana Dergâhı’nın yanısıra coğrafi konumları, iklim, din ve tasavvufu etkileyen mimari gelenek ve özellikle dönemin iktisadi ve idari yapısı gibi faktörler de etkili olmuştur.

Genel olarak Mevlevihaneleri değerlendirdiğimizde ulaştığımız kriterlerin pek çoğunu İstanbul Mevlevihanelerinde görmekteyiz. İkinci merkez sayılan İstanbul, yönetici kesimin ve padişahın yaşadığı payitaht olduğundan dolayı burada hizmet vermiş olan mevlevihanelerin mimari programlarına ihtiyaç doğrultusunda bir takım eklemeler olmuştur. Payitahtta hizmet vermiş mevlevihanelerden biri olan ve çalışmamızın bel

kemiği de sayılabilecek Beşiktaş Mevlevihanesi hakkında literatürdeki bilgi azlığı ise yadsınamaz bir gerçektir.

Beşiktaş Mevlevihanesi'nin yapısına ilişkin net bilgiler veren bir kaynak günümüze dek ortaya konmamıştır. Hüseyin Ayvansarayı Hadikatü'l-Cevami adlı eserinde, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Beşiktaş Mevlevihanesi'nden söz etmiştir. Ayrıca Philadelphia Freer Kütüphanesi, Rare Kitap Departmanı'nında bulunmakta olan XVII. yüzyıl sonu / XVIII. yüzyıl başına ait bir minyatürde (bkz. Şekil 4.7) mevlevihanenin semahanesini görmektedir. İkinci Mahmut'un İstanbul'u Bostancıbaşı Sicilleri'nde mevlevihanenin adı geçmektedir. Günümüze ulaşan tek somut belge ise kaynağı bilinmeyen Bige Özkan'ın lisans tezinde yer alan Musahib Abdi Bey yalısının restorasyonunda ortaya çıkan bir rölövedir.

Bugüne kadar araştırmacılar ve akademisyenler tarafından araştırmacının ait olduğu alana ve ayrı ayrı incelenen tüm bu belgelere göre literatürdeki genel kabul, Beşiktaş Mevlevihanesi'nin Çırağan Yalısı-Sarayı arazisinde bulunduğu şeklindedir. Tez kapsamında sözü edilen arşiv ve literatür bilgileri XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait tarihi haritalar ve gravürlerle karşılaştırılarak Beşiktaş Mevlevihanesi'nin Çırağan Yalısı'nın bulunduğu arazide değil Yahya Efendi Dergahı arazisinin içinde konumlandığı sonucuna varılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan mevlevihane ve Çırağan Yalısı'na ait belgeler ve bu belgelerden edinilen bilgiler F. Kauffer Haritası ile karşılaştırıldığında da Beşiktaş Mevlevihanesi'nin Çırağan Yalısı'nın arkasındaki sırtta yolun üst kotunda Yahya Efendi Dergahı'nın arazinin içinde konumlanmış olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmamız esnasında rastladığımız Lale Devri Eğlenceleri'nde İbrahim Paşa'ya ait 1741-1749 tarihleri arasında Çırağan Yalısı'na ait bir levhada mevlevihanenin yalının hemen arkasında resmedilmiş olması bu savımızı doğrular niteliktedir (Bkz. Şekil 4.6).

Beşiktaş Mevlevihanesi'nin yapısı F. Kauffer Haritası'nda net bir şekilde okunabilmektedir. Arazinin batı yönünde dedegan hücreleri, kuzey batı köşesinde matbah-ı şerif, batı yönündeki kare planlı bölümün ya da doğu yönünde cümle kapısının hemen sağında kalan bölümün de semahane olması mümkündür. Külliye'nin bu konumu Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde bahsettiği Beşiktaş Mevlevihanesi ile birebir uyumaktadır.

Çizelge 5.1 İstanbul Mevlevihaneleri'ne yer alan bölümler [87]

İşlevleri Açısından Mevlevihaneler		Kalenderhane Mevlevihanesi	İstanbul Mevlevihanesi	Galata Mevlevihanesi	Yenikapı Mevlevihanesi	Beşiktaş Mevlevihanesi	Kasımpaşa Mevlevihanesi	Üsküdar Mevlevihanesi	Bahariye Mevlevihanesi
İbadet Ve Eğitim Bölümleri	Semahane	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
	Hünkâr Dairesi	-	-	VAR	VAR	-	VAR	YOK	VAR
	Mescid	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	YOK	YOK	VAR
	Meydan-ı Şerif	-	-	-	VAR	-	VAR	VAR	VAR
	Matbah-ı Şerif	-	-	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
	Kütüphane	-	-	VAR	VAR	-	YOK	YOK	VAR
Ziyaret Bölümleri	Türbe	-	-	VAR	VAR	-	VAR	VAR	VAR
	Hazire	-	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Yaşama Bölümleri	Harem	-	VAR	VAR	VAR	-	VAR	VAR	VAR
	Selamlık	-	VAR	VAR	VAR	-	VAR	VAR	VAR
	Dedegan Hücreleri	-	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Beslenme Fonksiyonu ve buna tekabül eden bölümler	Harem Mutfacı	-	-	-	VAR	-	YOK	-	VAR
	Somathane	-	-	-	VAR	-	VAR	VAR	VAR
	Şerbethane	-	-	VAR	VAR	-	VAR	YOK	VAR
Temizlenme Fonksiyonu ve buna tekabül eden bölümler	Hamam	-	-	-	VAR	-	YOK	YOK	VAR
	Hela	-	-	VAR	VAR	-	VAR	VAR	VAR
	Çamaşırhane	-	-	VAR	VAR	-	VAR	YOK	VAR
	Şadırvan	-	-	VAR	VAR	-	VAR	VAR	VAR
	Çeşme	-	-	VAR	VAR	-	VAR	VAR	VAR
Ulaşım Fonksiyonu ve tekabül eden bölümler	Ahır	-	-	VAR	-	-	YOK	YOK	VAR
	İskele Kayıkhanesi	YOK	YOK	YOK	YOK	-	YOK	YOK	VAR
Tali Bölümler	Muvakkithane	-	-	VAR	VAR	-	YOK	YOK	YOK

İstanbul'da faaliyet göstermiş olan Kalenderhane Mevlevihanesi, İstanbul Mevlevihanesi, Galata Mevlevihanesi, Yenikapı Mevlevihanesi, Beşiktaş Mevlevihanesi, Kasımpaşa Mevlevihanesi, Üsküdar Mevlevihanesi ve Beşiktaş Mevlevihanesi'nin devamı niteliğinde olan Bahariye Mevlevihanesi; "İbadet ve eğitim bölümleri", "Ziyaret bölümleri", "Yaşama bölümleri", "Beslenme fonksiyonu ve buna tekabül eden bölümler", "Temizlenme fonksiyonu ve buna tekabül eden bölümler", "Ulaşım fonksiyonu ve buna tekabül eden bölümler" ve "Tali bölümler" ana başlıkları altında değerlendirildiğinde Galata, Yenikapı, Kasımpaşa ve Bahariye Mevlevihanelerinde neredeyse tüm bölümlerin eksiksiz yer aldıklarını görmekteyiz. Üsküdar Mevlevihanesi İstanbul'daki diğer mevlevihanelere nazaran daha ufak çaplı bir mevlevihane

olduğundan bu mevlevihanede bazı bölümler bulunmamaktadır. 1621 tarihinde kurulmuş olan Beşiktaş Mevlevihanesi hakkında elimizde çok az net bilgi olmasına karşın İstanbul'da hizmet vermiş diğer mevlevihaneler ile karşılaştırdığımızda bu mevlevihanede de tüm bölümlerin olma olasılığı çok yüksektir.

Sonuç olarak Osmanlı başkenti İstanbul'da yer alan Kalanderhane, İstanbul (Abid Çelebi Tekkesi) ve Üsküdar Mevlevihaneleri hariç diğer tüm mevlevihanelerin derviş ve şeyh yetiştiren mevlevihaneler olduğu merkez Konya'daki dergâhı mekânsal olarak temel aldığı, Beşiktaş Mevlevihanesi'nin de bu örneklerden biri olduğu Çırağan Yalısı-Sarayı'nın arkasındaki sette Yahya Efendi Dergâhı arazisinde kurulduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- [1] Kara, M., (1990). Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergâh Yayınları 112, Kültür Dizisi 7, İslâmi İlimler Dizisi 3, İstanbul.
- [2] Doğan, A.I., (1977). Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekke Zaviye ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [3] Köprülü, M.F., (2003). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- [4] Tanman, M.B., (1990). İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [5] Pilehvarian, N.K., (2001). Tokat Sünbül Baba Türbe ve Tekkesi'nin Mekânsal Tanımlama Problemleri, 1. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler I, 11-13 Ekim 2000, Konya, 475-482.
- [6] Tek, A., (2007). Mevlevi Kültürünün Bursa'daki İzleri, SÜMAM Yayınları, Bildiriler Serisi 1, Konya.
- [7] Meyerovitch, E.d.V., (2007). Dervişler Tarikatı Mevlevilik, Türk İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (Mevlana Özel Sayısı), Konya, 109,110.
- [8] Kuş, A., Dıvarcı, İ. ve Şimşek, F., (2006). Türkiye Mevlevihaneleri Fotoğraf Albümü, Yayın No:107, 2. Baskı, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya.
- [9] Tanrıkorur, B., (2002). Diğer Mevlevîhânelerin Listesi, Mevlâna ve Mevlevîlik, 237-248.
- [10] Feridun b. Ahmed Sipahsâlâr, Risâle-i Sipahsâlâr; Çeviren: Konuk, A.A., (2017). Hz. Mevlana'dan Görüp İşittiklerim Risale-i Sipehsâlâr Be Menakib-i Hudâvendigâr, Sufi Kitap, İstanbul.
- [11] Ahmed Eflâkî, Menâkibü'l-Ârifin; Çeviren: Yazıcı, T., (1955). Ariflerin Menkıbeleri, MEB Yayınları, İstanbul.
- [12] Sakıb Mustafa Dede, (1867). Sefine-i Nefise-i Mevlevîyân, Matbaa-i Vehbiye, Kahire.

- [13] Esrâr Muhammed Dede, Tezkîre-i Şuâra-i Mevlevîye; Çeviren: Genç, İ., (2000). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- [14] Gölpınarlı, A., (1999). Mevlânâ Celâleddin, İnkılâp Kitâbevi, İstanbul.
- [15] Gölpınarlı, A., (2006). Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İnkılâp Kitâbevi, İstanbul.
- [16] Ahmed bin Mahmûd, Selçuk-Nâme; Çeviren: Merçil, E., (2011). Selçukname, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- [17] Turan, O., (2014). Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- [18] Mehmed Neşrî, Kitab-ı Cihânnûma (Neşrî Tarihi); Çeviren: Öztürk, N., Cihannûma Osmanlı Tarihi (2014). Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- [19] Ahmed Taşköprülüzâde, Şakâik-ı Numâniye; Çeviren: Mecdi, M., (1853). Tercüme-i Şakaik-i Numaniyye, Matbaa-i Amire, İstanbul.
- [20] Lütü Paşa, Tevârih-i Al-i Osman; Çeviren: Manav, B., (2017). Pergole Yayınları, Isparta.
- [21] Celâlzâde Mustafa Çelebi, Selim-nâme; Çeviren: Uğur, A. ve Çuhadar, M., (1990). Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [22] Mehmed Paşa, (1863). Tarih-i Nişancı, Tabhane-i Amire, İstanbul.
- [23] Latifi, Tezkîretü's-Şuâra; Çeviren: İsen, M., (1991). Latifi Tezkiresi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- [24] Hoca Sadeddin, Tâcü't Tevârih; Çeviren: Parmaksızoğlu, İ., (1992). Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [25] İbrahim Peçevî, Tarih-i Peçevî; Çeviren: Baykal, B.S., (1992). Peçevi Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [26] Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâme; Çeviren: Kahraman, S.A. ve Dağlı, Y., (2014). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [27] Münecimbaşı Ahmed Dede, Sahâifü'l Ahbar=Münecimbaşı Tarihi; Çeviren: Nedim, Ş.A., (1869). Matbaa-i Amire, İstanbul.
- [28] Mustafa Nâima, (1734). Nâima Tarihi; Çeviren: İpşirli, M., Tarih-i Na'ima, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [29] Tayyarzâde Âtâullah Ahmed, Tarih-i Âta; Çeviren: Arslan, M., (2010). Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun, Kitabevi, İstanbul.
- [30] Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet; Çeviren: Günday, D. ve Çevik, M., (1976). Üçdal Neşriyat Yayınevi, İstanbul.
- [31] Murad, M., (1913). Tarih-i Ebü'l-Faruk, Matbaa-i Amire Yayınevi, İstanbul.
- [32] Tahir, B.M., Osmanlı Müellifleri; Çeviren: Yavuz, A.F. ve Özen, İ., (2000). Meral Yayınevi, İstanbul.
- [33] Yücel, E., (2004). İstanbul Mevlevihaneleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.

- [34] Küçük, S., (2007). Mevleviliğin Son Yüzyılı, Vefa Yayınları, İstanbul.
- [35] Dizdarzade, H., (2010). İstanbul Mevlevihaneleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, Araştırma Yayınları Serisi VII, İstanbul.
- [36] Karpuz, H., Şimşek, F., Kuş, A. ve Divarçı, İ., (2007). Dünya Mevlevihaneleri Fotoğraf Albümü, Konya Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya.
- [37] Kaya, B.A. ve Küçük, S., (2011). Defter-i Dervişan Yenikapı Mevlevihanesi Günlükleri, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- [38] Batur, A., Tanman, B., Ayangil, R., Açıkgözoğlu, S., Özcan, A.R., Üçer, K. ve Olgun, N., (2015). Meşk-i İstanbul Yenikapı Mevlevihanesi Restorasyonu 2005-2010, Müessese İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- [39] Lifchez, R., (1992). The Dervish Lodge: Architecture, Art, and Sufism in Ottoman Turkey, University of California Press, Berkeley.
- [40] Ambrosio, A.F., Bir Mevlevinin Hayatı 17. Yüzyılda Sufilik Öğretisi ve Ayinler; Çeviren: Meral, A., (2012). Kitap Yayınevi, İstanbul.
- [41] Tanman, B., (2013). Mevlevi Dünyasında Bahariye Mevlevihanesi, İlim Sanat Tarih Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [42] İşli, E.D., (1998). İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [43] Erdoğan, G., (1999). Osmanlı Devletinde Mevlevi Traikati'nin Klasik Öncesi Dönemi (13.-17. yüzyıl), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- [44] Küçük, S., (2007). XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [45] Özdemir, Y., (2010). Galata Mevlevihanesi Müzesi Koleksiyonlarının Çağdaş Müzecilik Anlayışı İçinde Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [46] Ösen, S., (2011). 19. Yüzyıl Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mevlevilik, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- [47] Bölükbaşı, A., (2011). Türküye'de Bir Popüler Kültür Alanı Olarak Tasavvuf: Mevlana ve Mevlevilik Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [48] Topatan, M., (2013). Mevleviliğin Teşekkül Dönemi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [49] Akay, N., (2014). Başlangıcından XVIII. Yüzyılın Sonuna Kadar Mevlevilik-Devlet İlişkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

- [50] Edin İmamoviç, E., (2017). Bosna Hersek'te Mevlevilik ve İsa Bey Tekkesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- [51] Tanrıkorur, B., (2000), Türkiye Mevlevihanelerinin Mimarî Özellikleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- [52] Ünal, N., (2007). Yenikapı Mevlevihanesi'nin Tarihsel Gelişimi ve Harem Konağı'nın Restitüsyon Projesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [53] Arapoğlu, M., (2010). Üsküdar Mevlevihanesi'nin Tarihsel Gelişimi ve Yeniden Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [54] Numan, İ., (1982). Antalya Mevlevihanesi'nin Asli Hali Hakkında Bazı Düşünceler, Vakıflar Dergisi, 14:125-35.
- [55] Can, S., (1997). Belgelerle Çırağan Sarayı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [56] Turhan, B.D., (2011). Beşiktaş Kız Lisesi (Çırağan Sarayı Harem Dairesi) Koruma ve Restorasyon Sorunları Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [57] Özyalvaç, Ş.P., (2015). İstanbul Konut Mimarisinde Lüks Ve Konfor (18. Yüzyıl), Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [58] Eldem, S.H., (1974). Köşkler ve Kasırlar II, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Mimarlık Bölümü Rölöve Kürsüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- [59] Kayra, C. ve Üyepazarcı, E., (1992). İkinci Mahmud'un İstanbul'u Bostancıbaşı Sicilleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- [60] Kara, M., (2005). Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar, Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları, Sır Yayıncılık, İstanbul.
- [61] Ayvazoğlu, B., (2008). Ney'in Sırrı, Kapı Yayınları, İstanbul.
- [62] Karaismailoğlu, A., (2014). Mevlana Celaleddin-i Rumi, Amasya Belediyesi Yayınevi, Amasya.
- [63] Asaf Halet Çelebi, A.H., (2006). Mevlana ve Mevlevilik, Hece Yayınları, Ankara.
- [64] Duru, M.C., (1952). Tarihi Simalardan Mevlevi, Kader Basımevi, İstanbul.
- [65] İBŞB, (2015). Şehir Müzesi Arşivi, Mevlevihane Belgeleri, İstanbul.
- [66] KBŞB, (1896). Konya Mevlana Müzesi Arşivi, Kumaş. Env. No. 3883, 125 x 163 cm. Osmanlı.
- [67] Özönder, H., (2005). Düünden Bugüne Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya.

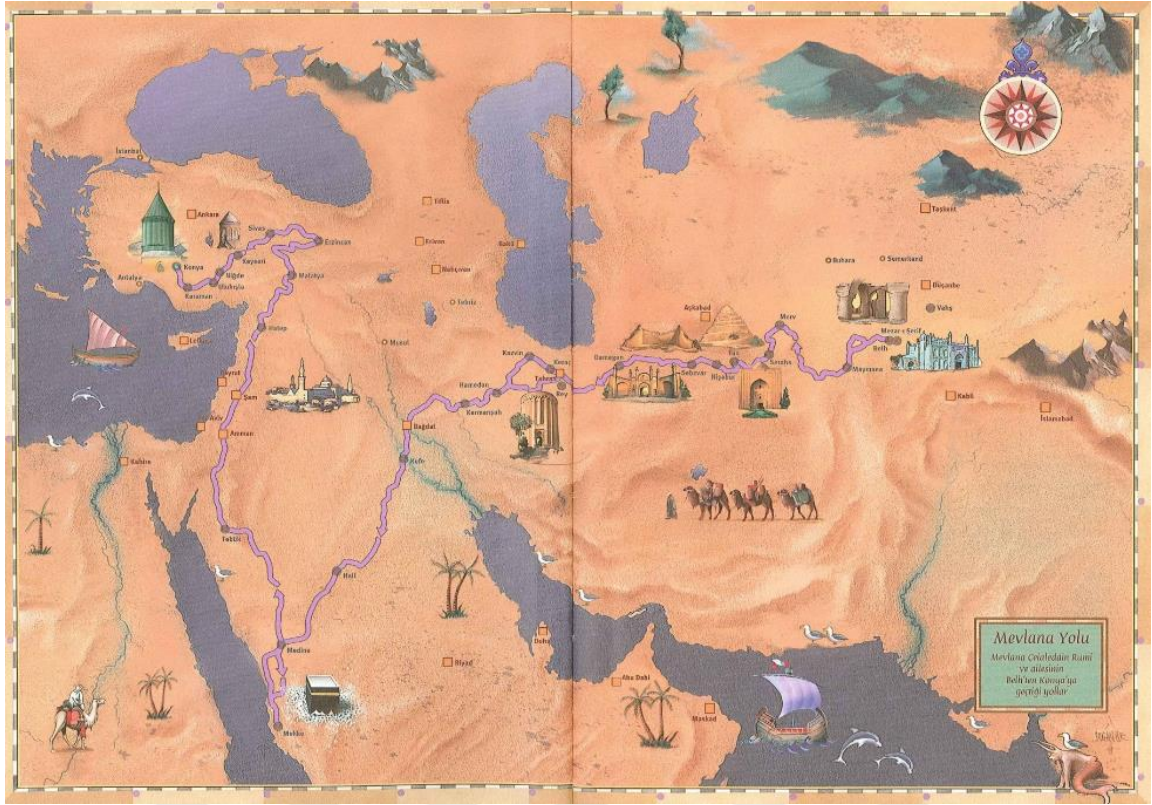
- [68] Işın, E., (2004). Mevlevîlîğin Tarihsel Temelleri: Sultan Veled ve Çelebilik Makamının Kuruluşu, III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003 Konya.
- [69] KBŞB., (2017). Konya Vakıf Genel Müdürlüğü Arşivi, Konya Mevlana Dergâhı Belgeleri, Konya.
- [70] Önder, M., Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik, Dönmez Yayınları, Ankara.
- [71] Konyalı, İ.H., (1997). Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Enes Kitap Sarayı, Ankara.
- [72] Tanrıkorur, B., (2004). Mevlevîyye, DİA, 29:469.
- [73] Kayaoglu, İ., (2007). Anadolu'da İlk Mevlevîler, K.D.M.M., Konya.
- [74] Akçıl, N.Ç., (2012). Günümüze Ulaşamayan Bir Tekke: Edirne'de Muradiye Mevlevihanesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Araştırma Merkezi, Sanat Tarihi Yıllığı, İstanbul.
- [75] Kerametli, C., (1977). Galata Mevlevîhanesi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- [76] Erdogru, M.A., (1993). Karaman Vilayeti Kanunnâmeleri, OTAM, IV, Ankara.
- [77] Hammer-Purgstall, J.F.v. (1774-1856). Devlet-i Osmaniye Tarihi; Çeviren: Ata, M., (1856-1919). İstanbul, 6:153.
- [78] Tanman, B., Beşiktaş Mevlevîhanesi, DİA, 5:553-554.
- [79] Şimşek, H.İ., (2006). Türk Modernleşmesi Sürecinde Tasavvuf Alanında Ortaya Çıkan Bazı Yöntem Tartışmaları, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Çorum, 9:29.
- [80] Asya, A.N., (1956). Kubbe-i Hadra, Yıldız Gaztecilik ve Matbaacılık, Ankara.
- [81] Uzun, H., (2012). İslami Uyanış, Çoklu Modernlik ve Popüler Kültür Bağlamında Mevlevî Semasının Dönüşümü: Afyonkarahisar Örnek Olayı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- [82] Brindesi, G., (2012). Bahariye Mevlevihanesi Tanımlı Kataloğu, İlim Sanat Tarih ve Edebiyat Vakfı, İstev Yayınları, İstanbul.
- [83] Küçük, S., (2013). Mevlevîlerde Çocuk Şeyhler ve Vekil Şeyhlik, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 27.
- [84] Parlak, S., (2005). Merkezi Kubbe-Eyvan İlişkisinin Esas Olduğu Anadolu Selçuklu Dönemi Tarikat Yapıları, Bilim Eşiği 2. Sanat Tarihinde Gençler 2004 Semineri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 235-62.
- [85] Semazen Mevlana Müzesi,
www.muze.semazen.net, 15 Mayıs 2018.
- [86] Tanrıkorur, B., (2007). Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri, Aşk Ocağında Can Olmak - Sergi Katalogu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- [87] Azsöz, G.P., (2016). Mevlevihanelerde Matbah-ı Şerif, Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, Mersin, 5:31-44.
- [88] Çam, Ö.F. ve Cesen, N., (2005). Sema Töreni, Kendi Yayını, İstanbul.
- [89] Tanrıkorur, B., (1988). Bir Eğitimin Mimarisi: Mevlevi Matbah-ı Şerifi, I. Milletlerarası Mevlana Kongresi, 3-5 Mayıs 1987, Konya, 271-298.
- [90] Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Vakfı, (1997). Hanya Mevlevihanesi: Şeyh Ailesi-Müştemilatı-Vakfiyesi, İslam Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 134-140.
- [91] Önder, M., (1994). Konya'da Mevlana Dergâhı Merkez Arşivi ve Mevlevihaneler, Osmanlı Araştırmaları XIV, İstanbul, 138-142.
- [92] Tanpınar, A.A., (1977). İstanbul'un Mevsimleri ve San'atlarımız, Binbirdirek Yayınevi, İstanbul, 111-132.
- [93] Tanman, M.B., (1994). İstanbul Mevlevihaneleri, Osmanlı Araştırmaları, XIV, İstanbul, 178.
- [94] İBŞB, (1938). Vakıflar Genel Müdürlüğü, Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, Ankara, 259, 260.
- [95] Tanman, M.B., Abid Çelebi Tekkesi, İslam Ansiklopedisi, 308.
- [96] Ziya, M., (2016). İstanbul ve Boğaziçi-Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Asar-ı Bakiyesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- [97] Ayvansarayı, H., (1781). Hadikatü'l Cevami; Çeviren: Galitekin, A.N., (2001). İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar, İşaret Yayınları, İstanbul.
- [98] Sanat Tarihçisi Ayşe Yetişkin Kubilay Koleksiyonu, Galeri Alfa Antikacılık, İstanbul.
- [99] Mevlevi Gönüllü Taburu,
<https://hamdicorekci.wordpress.com/tag/mevlevi-alayi>, 10 Ekim 2017.
- [100] Kalenderhane Mevlevihanesi,
<http://www.degisti.com/index.php/archives/15431>, 25 Mart 2015.
- [101] Pervititch Haritası;
<https://istanbul-constantinople.culturalspot.org/home>, 07 Ocak 2016.
- [102] Stamboul Haritası,
<https://istanbul-constantinople.culturalspot.org/home>, 18 Şubat 2016.
- [103] Kalenderhane Mevlevihanesi,
<http://www.hayalleme.com/kalenderhane-camii>, 07 Nisan 2016.
- [104] Stolpe Haritası,
<https://istanbul-constantinople.culturalspot.org/home>, 01 Mart 2016.
- [105] Koçu, R.E., Abid Çelebi Mescidi ve Tekkesi, İstanbul Ansiklopedisi, 168.

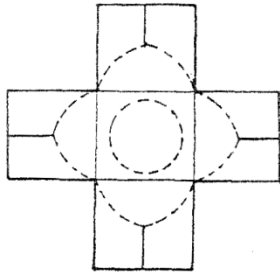
- [106] Ottoman-era İstanbul Josef Sceda Haritası,
<https://istanbul-constantinople.culturalspot.org/home>, 22 Nisan 2017.
- [107] Fatih Mevlevihanesi,
<https://www.google.com/maps>, 09 Eylül 2015.
- [108] İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, (1982). Âbid Çelebi Mescidi ve Tekkesi-Fatih Mevlevihanesi-, İstanbul, 218-219.
- [109] Yüksel, İ.A., (1983). Osmanlı Mimarîsinde II. Bayezid-Yauuz Selim Devri (886-926/1481 -1520), İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- [110] İBŞB, (2016). T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi, İstanbul Mevlevihaneleri Belgeleri, İstanbul.
- [111] Tanışık, İ.H., (1943). İstanbul Çeşmeleri, Maarif Matbaası, İstanbul.
- [112] İBŞB, (2015). İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Arşivi, İstanbul Mevlevihaneleri Belgeleri, İstanbul.
- [113] Erdoğan, M., (1976). Mevlevi Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevihaneleri, Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 4-5/1975-1976, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- [114] İBŞB, (2015). İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Encümen Müdürlüğü, 1940 tarihli Encümen Arşivi, İstanbul Mevlevihaneleri Belgeleri, İstanbul.
- [115] Uluçay, M.Ç., (2001). Padişahların Kadınları ve Kızları, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- [116] İBŞB, (2014). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Galata Mevlevihanesi Müzesi Müdürlüğü Arşivi, İstanbul Mevlevihaneleri Belgeleri, İstanbul.
- [117] Dayıoğlu, S., (2003). Galata Mevlevihanesi, Yeni Avrasya Yayınları, İstanbul, 159.
- [118] İBŞB, (2015). Alman Mavileri Haritaları, Atatürk Kitaplığı Arşivi, İstanbul.
- [119] İBŞB, (2005). Kasımpaşa Nazım İmar planı-2005, Atatürk Kitaplığı Arşivi, İstanbul.
- [120] Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması,
<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr>, 31 Ağustos 2016.
- [121] İBŞB, (2016). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Koruma Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB) Arşivi, İstanbul Mevlevihaneleri Belgeleri, İstanbul.
- [122] Kauffer Haritası,
<https://istanbul-constantinople.culturalspot.org/home>, 22 Şubat 2017
- [123] İBŞB, (2015). Atatürk Kitaplığı Arşivi, İstanbul Mevlevihaneleri Belgeleri, İstanbul.

- [124] İBŞB, (2017). Dahiliye İradeleri, No:3478, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul.
- [125] İBŞB, (2005). Kasımpaşa Uygulama İmar Planı-2005, Atatürk Kitaplığı, İstanbul.
- [126] İnal, İ.M.K., (1955). Son Hattatlar, İstanbul Maarif Basımevi, İstanbul.
- [127] İBŞB, (2016). Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İsmail Hakkı Konyalı Kitaplığı ve Arşivi, İstanbul Mevlevihaneleri Belgeleri, İstanbul.
- [128] İBŞB, (2017). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Mevlevihaneleri Belgeleri, İstanbul.
- [129] Pakalın, M.Z., (1948). Son Sadrazamlar ve Başvekiller, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul.
- [130] İBŞB, (2017). İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, İstanbul Mevlevihaneleri Belgeleri, İstanbul.
- [131] Yücel, E., Bahariye (Beşiktaş) Mevlevihanesi, Sanat Tarihi Yıllığı, İstanbul.
- [132] Barbie Du Bocage, J.D., (1788). Eski İstanbul ve Boğaz Haritası,
<https://istanbul-constantinople.culturalspot.org/home>, 17 Temmuz 2016.
- [133] Philadelphia Freer Kütüphanesi, Rare Kitap Departmanı, Philadelphia.
- [134] Akdeniz, M.G. ve Erdoğan, H., (2016). 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Şeyh Yahya Efendi Tekkesi, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı: 8, İstanbul.
- [135] Combes, B., 1686 Tarihli Constantinople Haritası,
<https://istanbul-constantinople.culturalspot.org/home>, 15 Mayıs 2018.
- [136] Esin, E., (1981). Lale Devrinde Türkistan İlhamı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- [137] İBŞB, (2015). Türk Kültür Vakfı Nurhan Atasoy Arşivi, Deniz Müzesi Koleksiyonu, İstanbul Mevlevihaneleri Belgeleri, İstanbul.
- [138] Sezer, S. ve Özyalçın, A., (2010). Öyküleriyle İstanbul Anıtları II, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- [139] Şehsuvaroğlu, H.Y., (1954). İstanbul Sarayları, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.
- [140] Çırağan Sarayı,
<https://istanbul-constantinople.culturalspot.org/home>, 09 Haziran 2017.

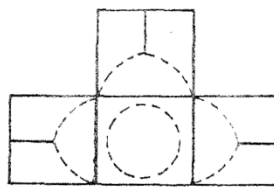
A-2 Mevlâna Celâleddin Rumî ve ailesinin Belh'ten Konya'ya göç ettiği yolları gösteren harita

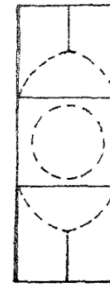
A-3 Kapalı avlulu merkezi plan şemaları

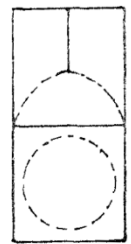
Eyvan sayısı: a. Dört

b. Üç

c. İki

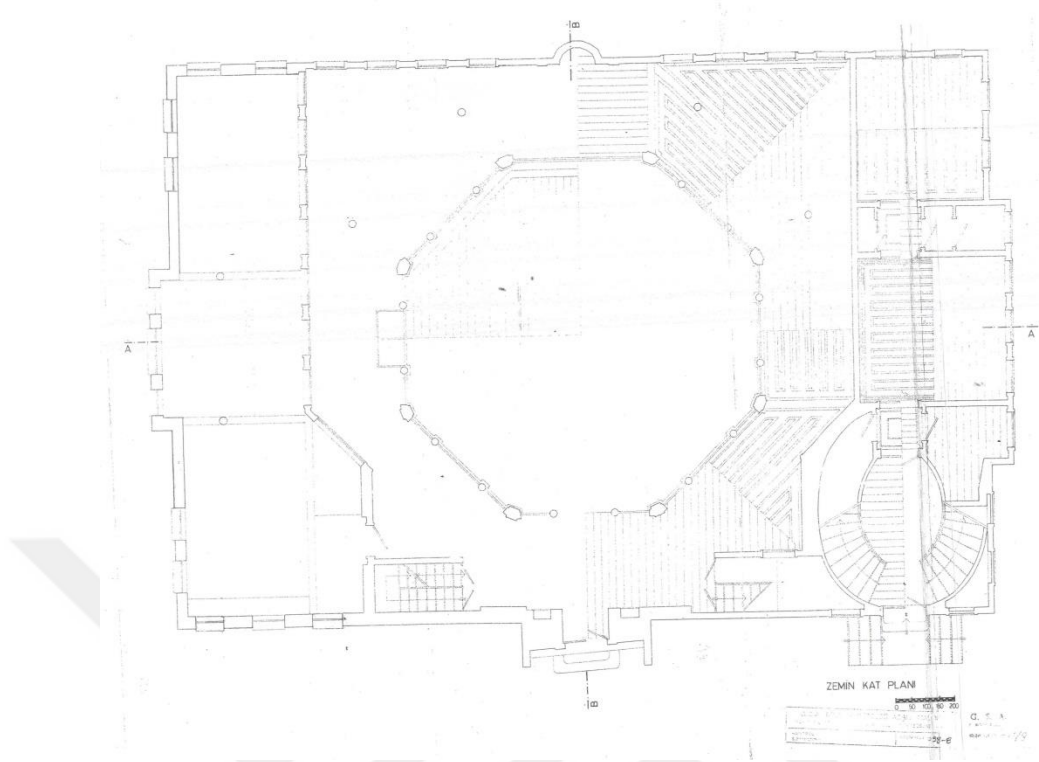
d. Bir

GALATA MEVLEVÎHÂNESİ

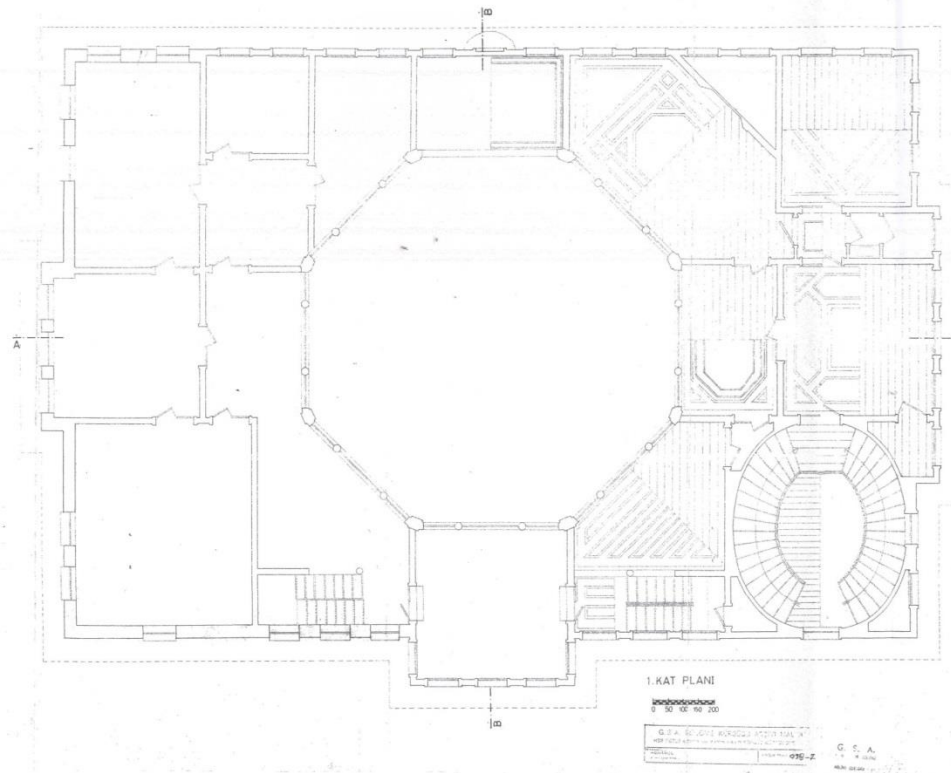
B-1 Galata Divan Edebiyatı Müzesi Vaziyet Planı

B-2 Galata Divan Edebiyatı Müzesi Zemin Kat Planı

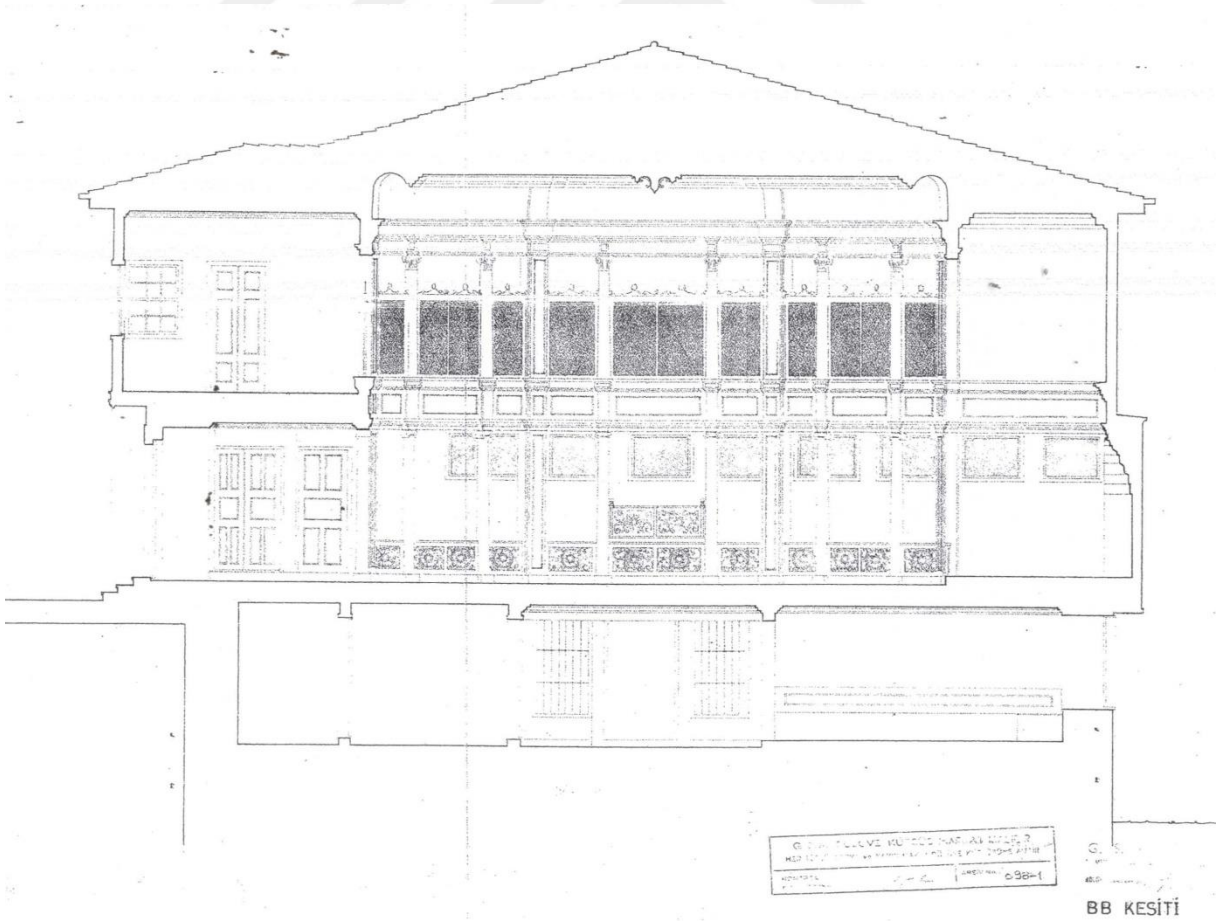
B-3 Galata Divan Edebiyatı Müzesi Birinci Kat Planı

B-4 Galata Divan Edebiyatı Müzesi A-A Kesiti

B-5 Galata Divan Edebiyatı Müzesi B-B Kesiti

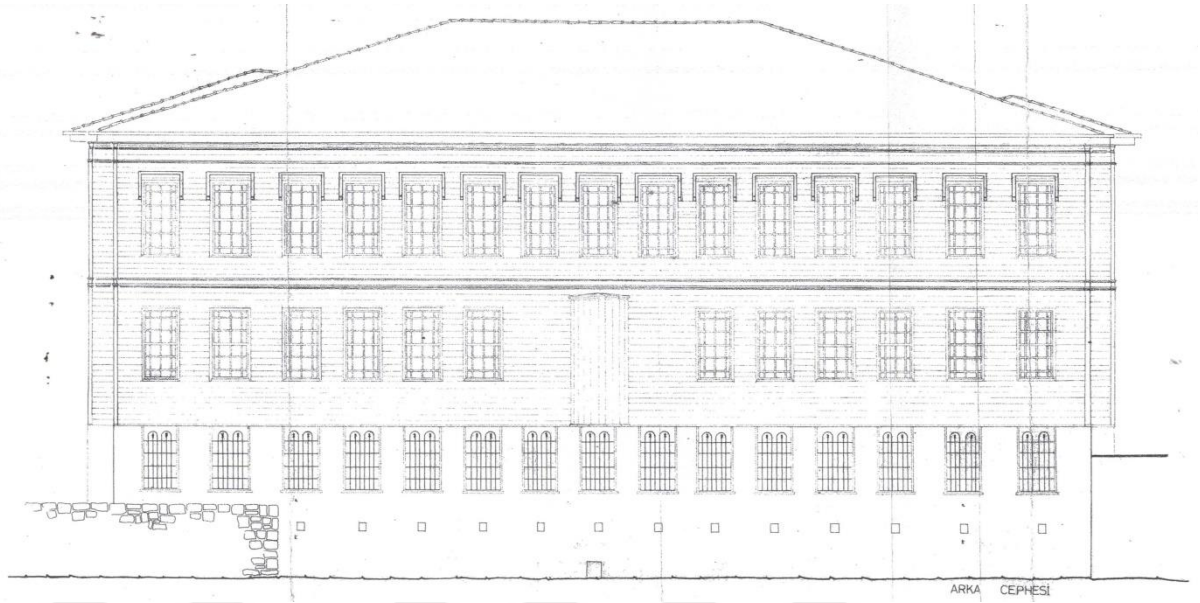
B-6 Galata Divan Edebiyatı Müzesi Giriş Cephesi

B-7 Galata Divan Edebiyatı Müzesi Sağ Yan Cephesi

B-8 Galata Divan Edebiyatı Müzesi Arka Cephesi

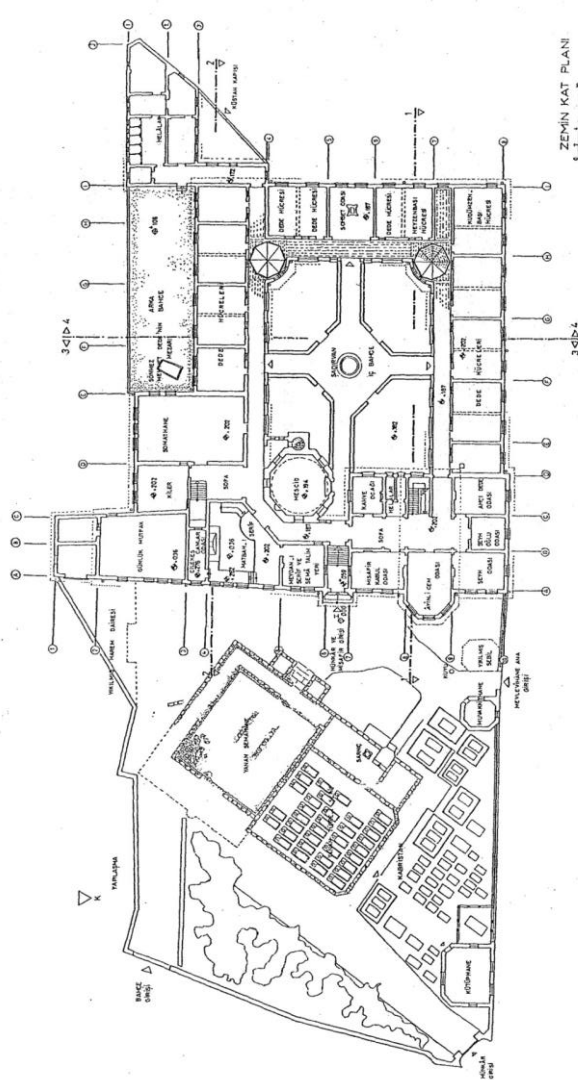

B-9 Galata Divan Edebiyatı Müzesi Sol Yan Cephesi

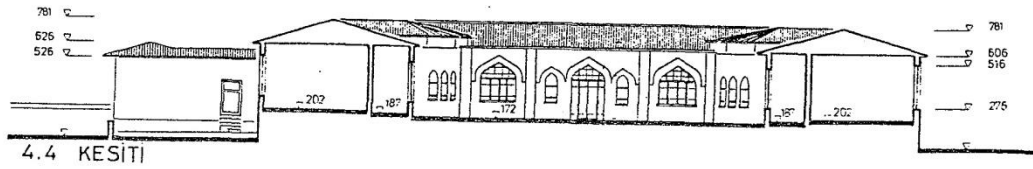
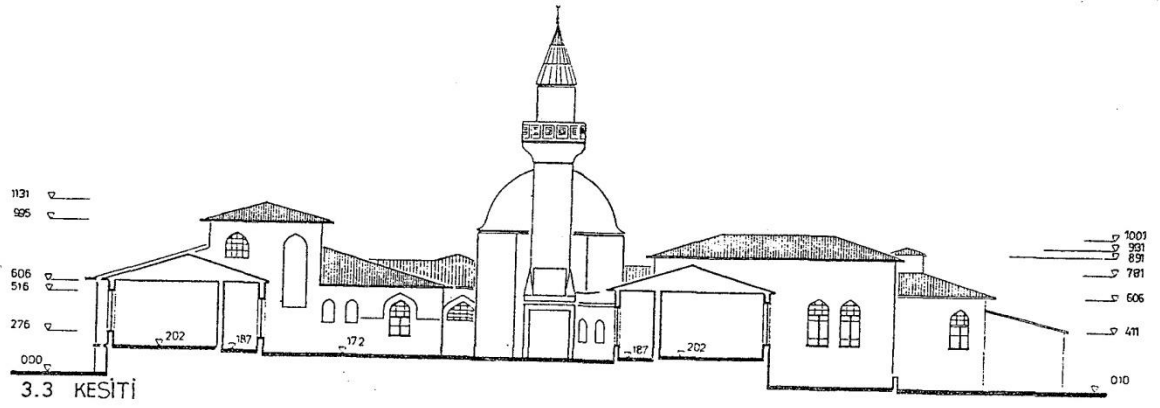
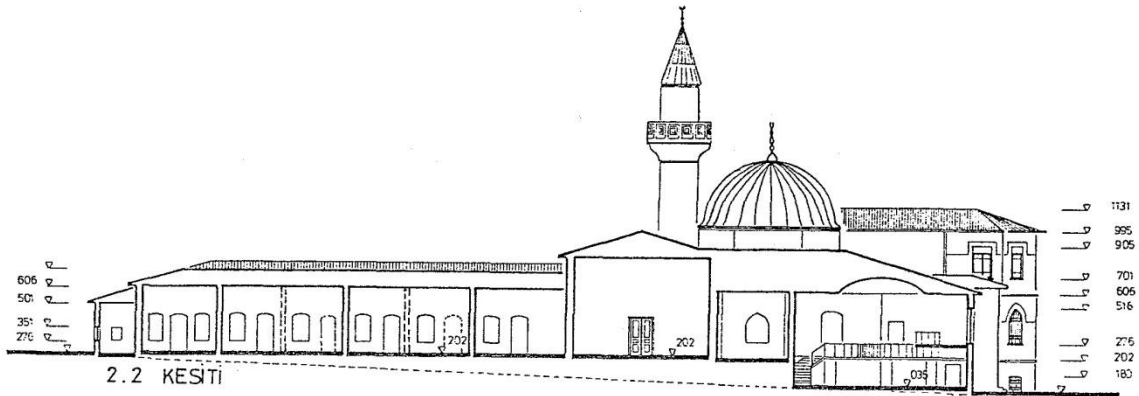
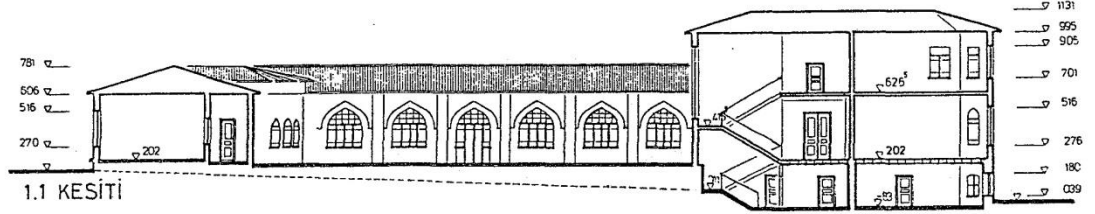

YENİKAPI MEVLEVÎHÂNESİ

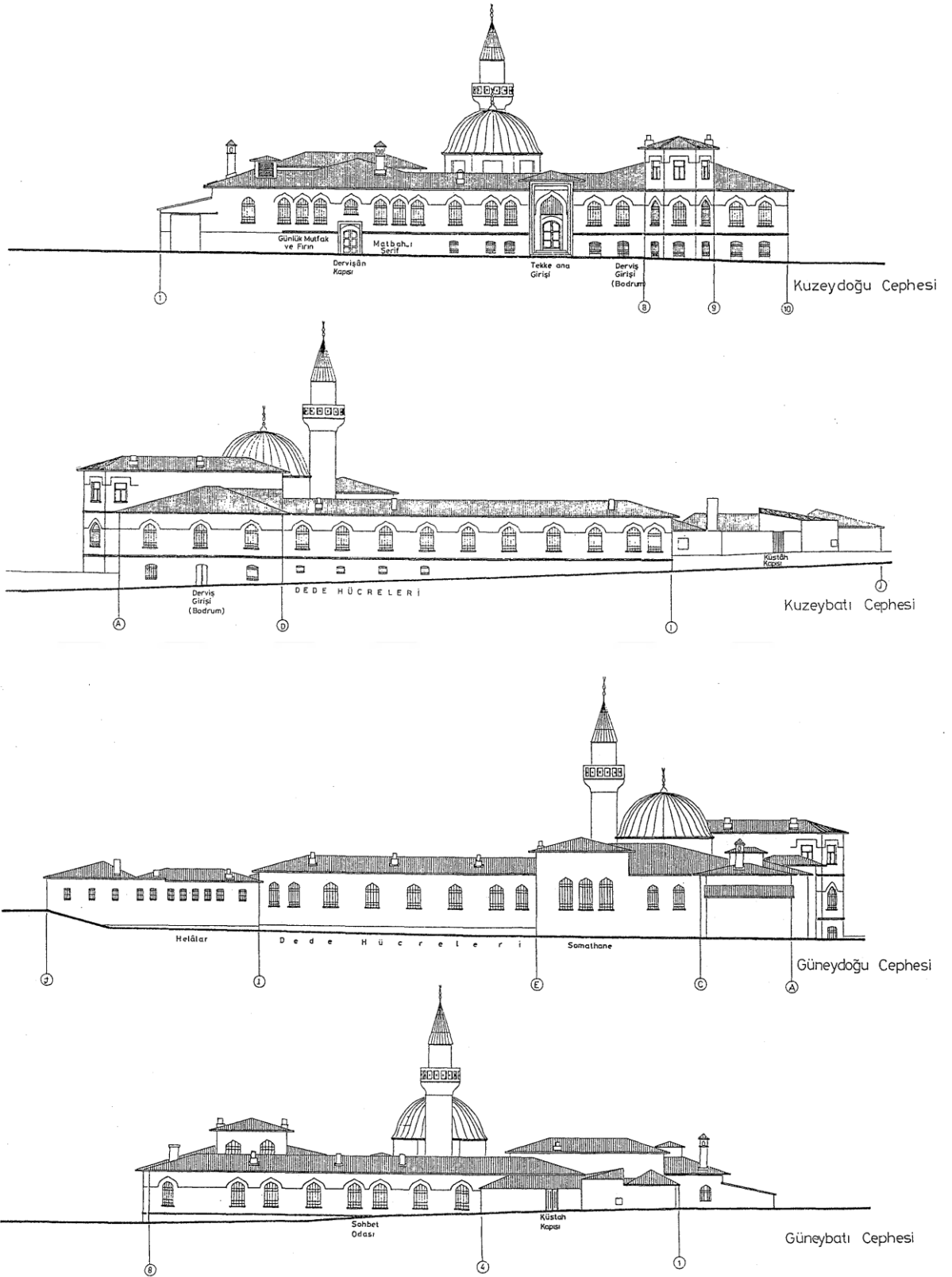
C-1 Yenikapı Mevlevîhânesi'nin 1984 tarihli Mimar Emel Dede ve Mimar Faruk Tuncer tarafından yapılan Rölöve Çizimleri, Zemin Kat Planı

C-2 Yenikapı Mevlevîhânesi'nin 1984 tarihli Mimar Emel Dede ve Mimar Faruk Tuncer tarafından yapılan Rölöve Çizimleri, 1.1 Kesiti, 2.2 Kesiti, 3.3 Kesiti ve 4.4 Kesiti

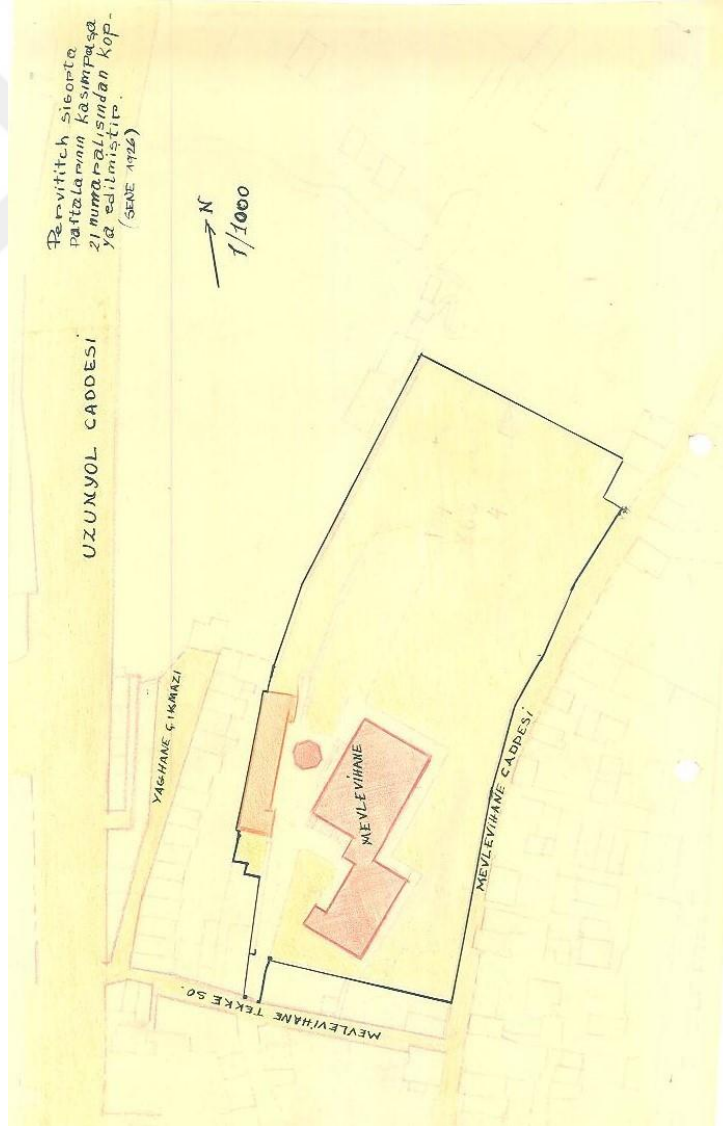

C-3 Yenikapı Mevlevîhânesi'nin 1984 tarihli Mimar Emel Dede ve Mimar Faruk Tuncer tarafından yapılan Rölöve Çizimleri, Kuzeydoğu, Kuzeybatı, Güneydoğu, Güneybatı Cepheleri

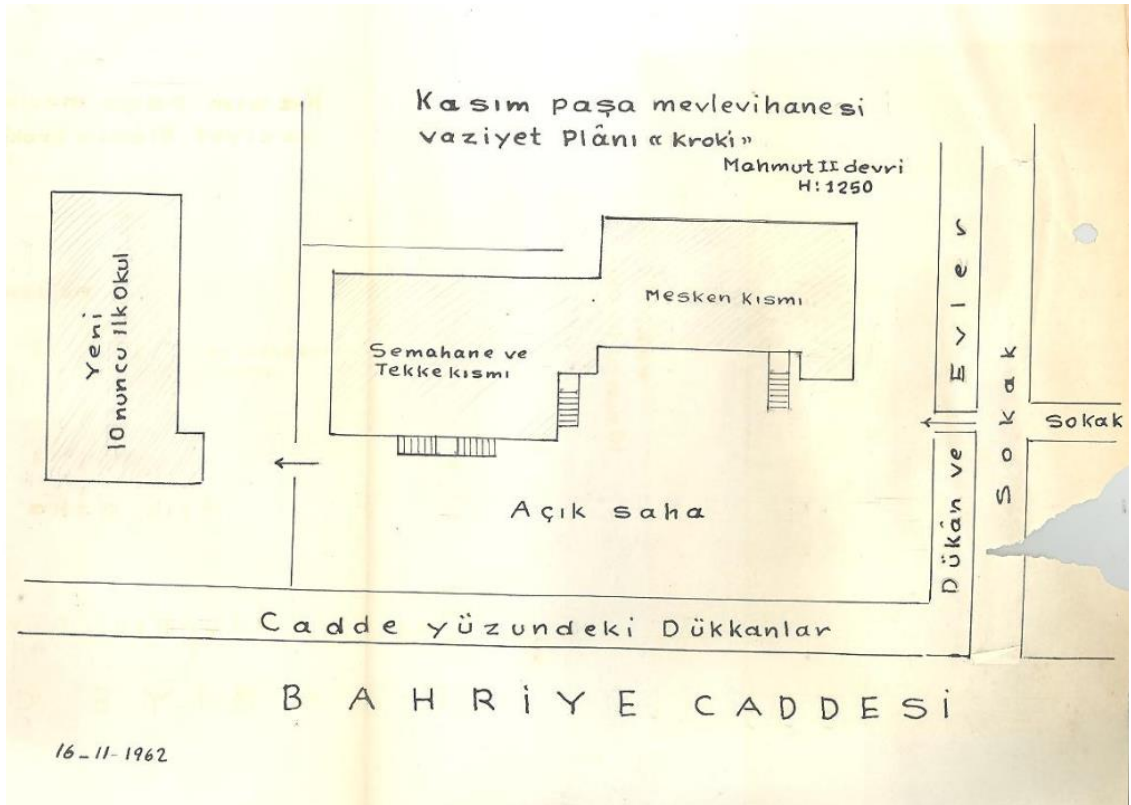

KASIMPAŞA MEVLEVÎHÂNESİ

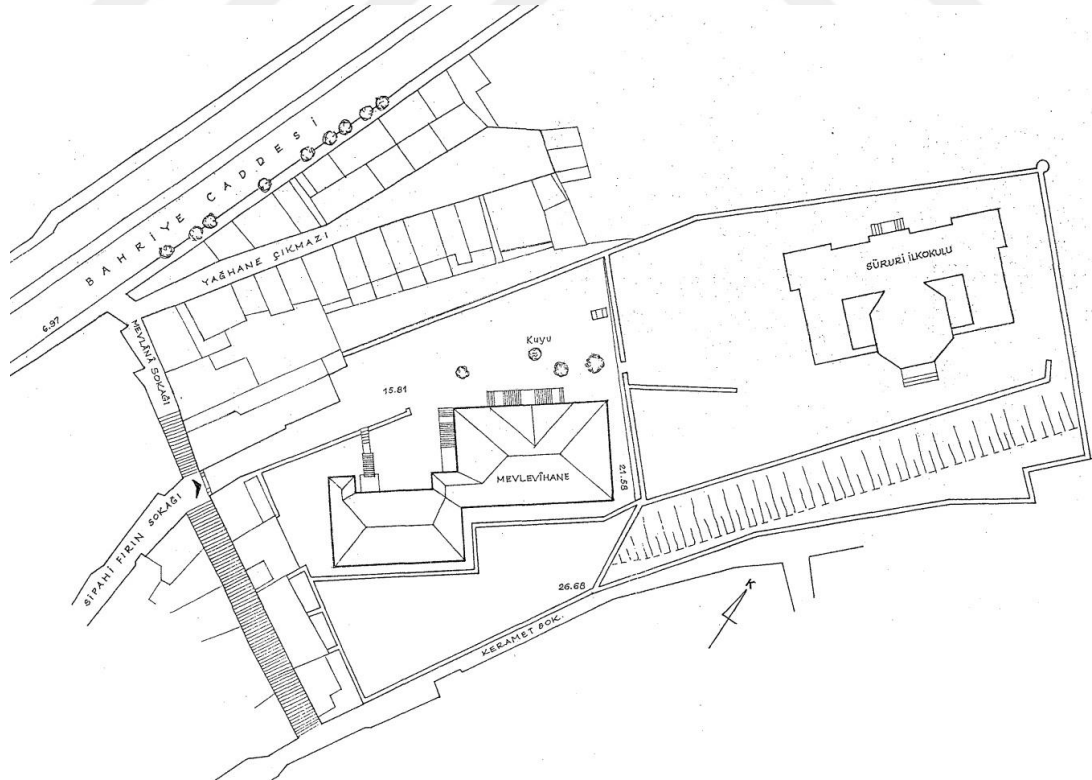
D-1 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1926 tarihli vaziyet planı

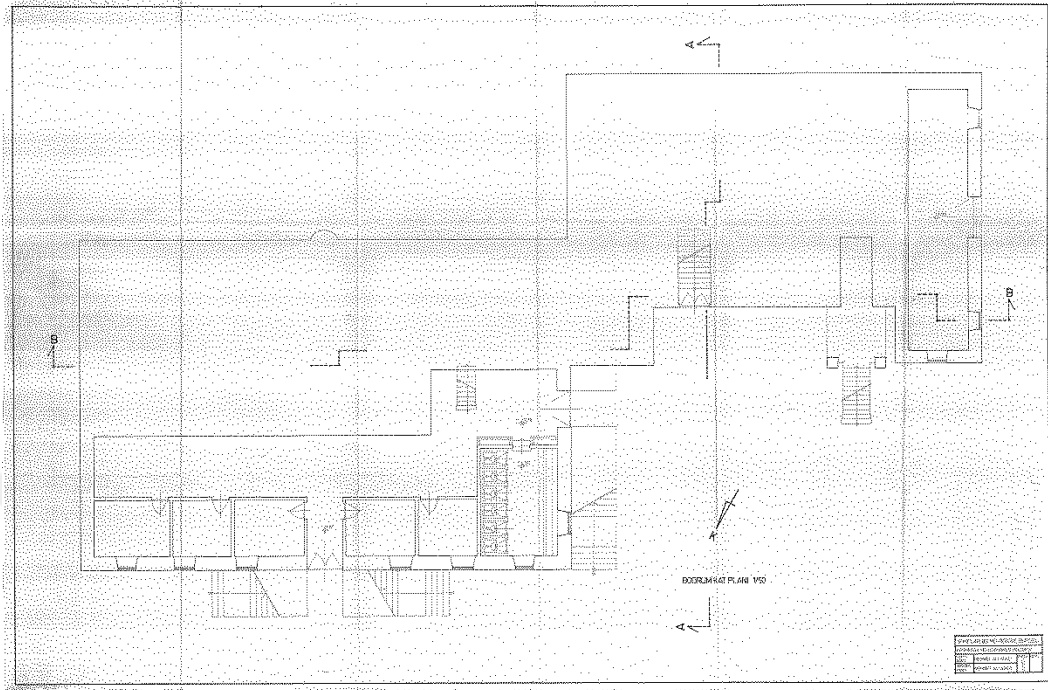
D-2 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 16/11/1962 tarihli vaziyet plan krokisi

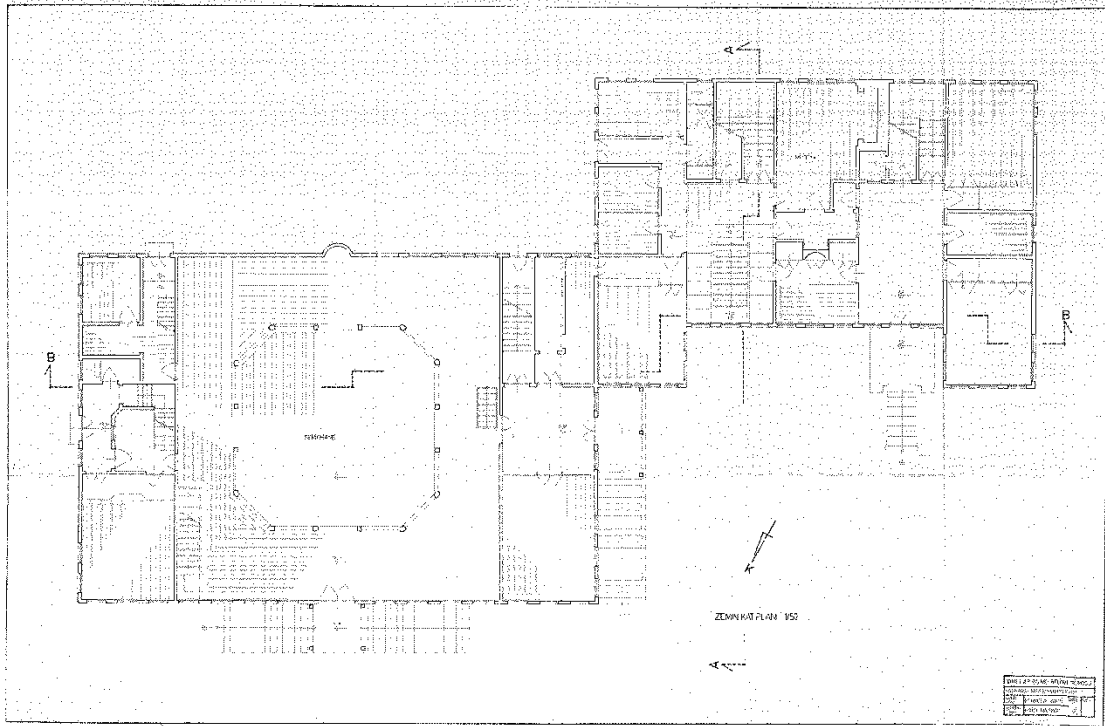
D-3 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin Nejdet Sargın'a ait vaziyet planı

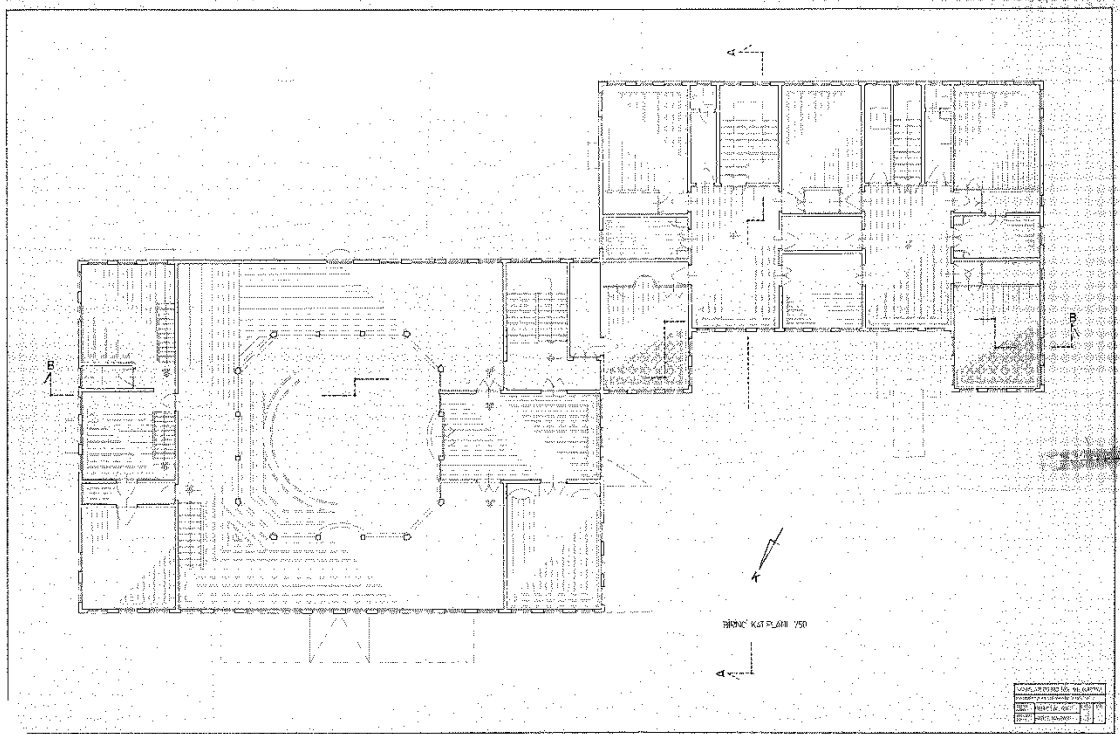
D-4 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1966 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çizilen rölövesi bodrum kat planı

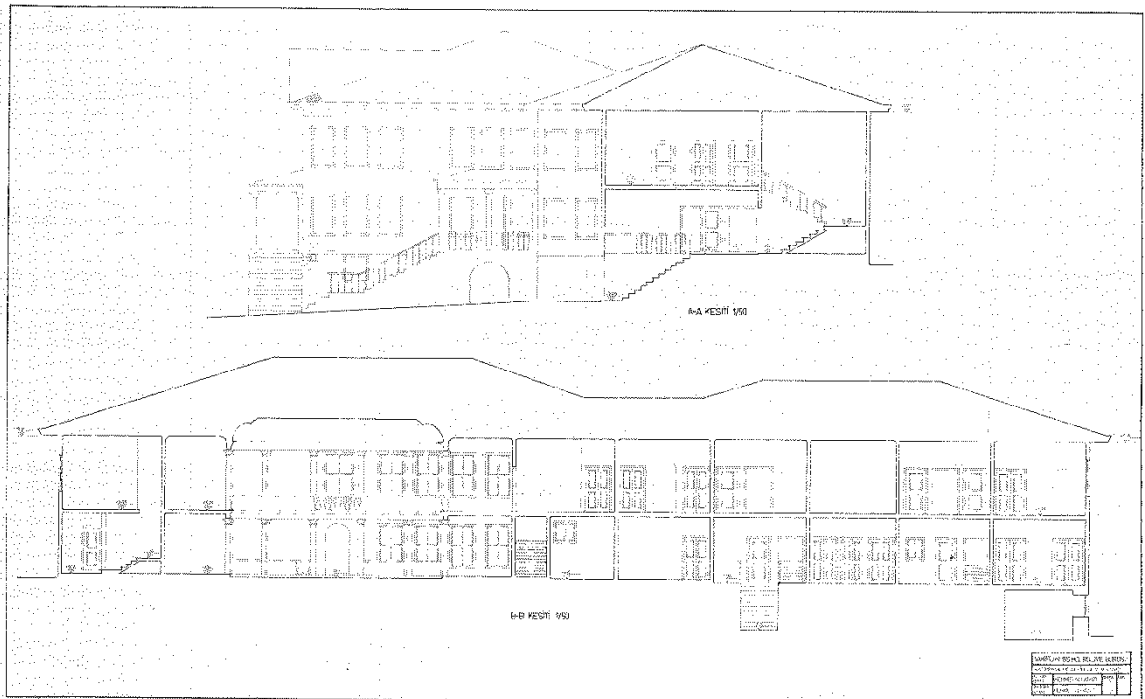
D-5 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1966 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çizilen rölövesi zemin kat planı

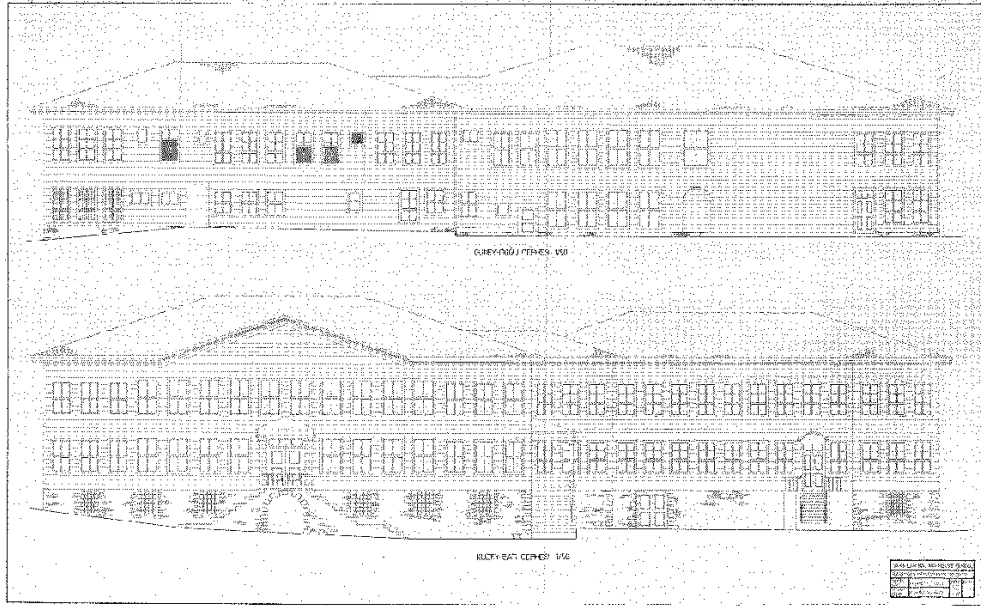
D-6 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1966 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çizilen rölövesi birinci kat planı

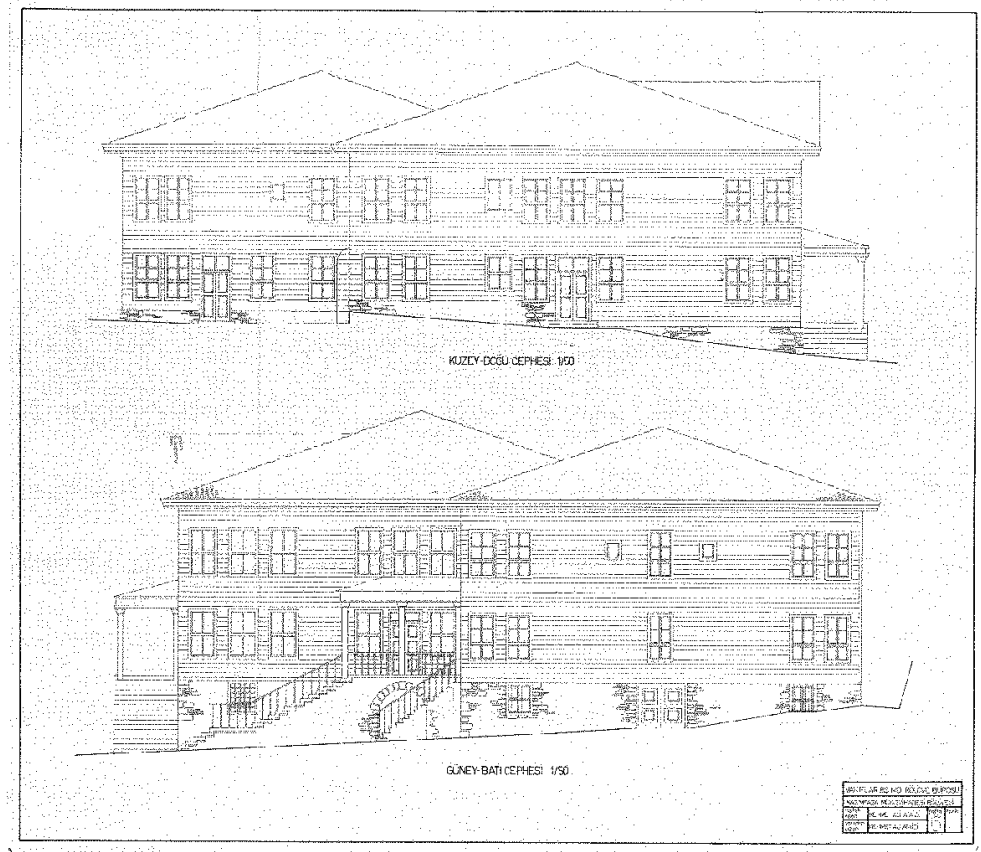
D-7 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1966 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çizilen rölövesi A-A Kesiti ve B-B Kesiti

D-8 Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin 1966 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çizilen rölövesi Güneydoğu ve Kuzeybatı Cepheleri

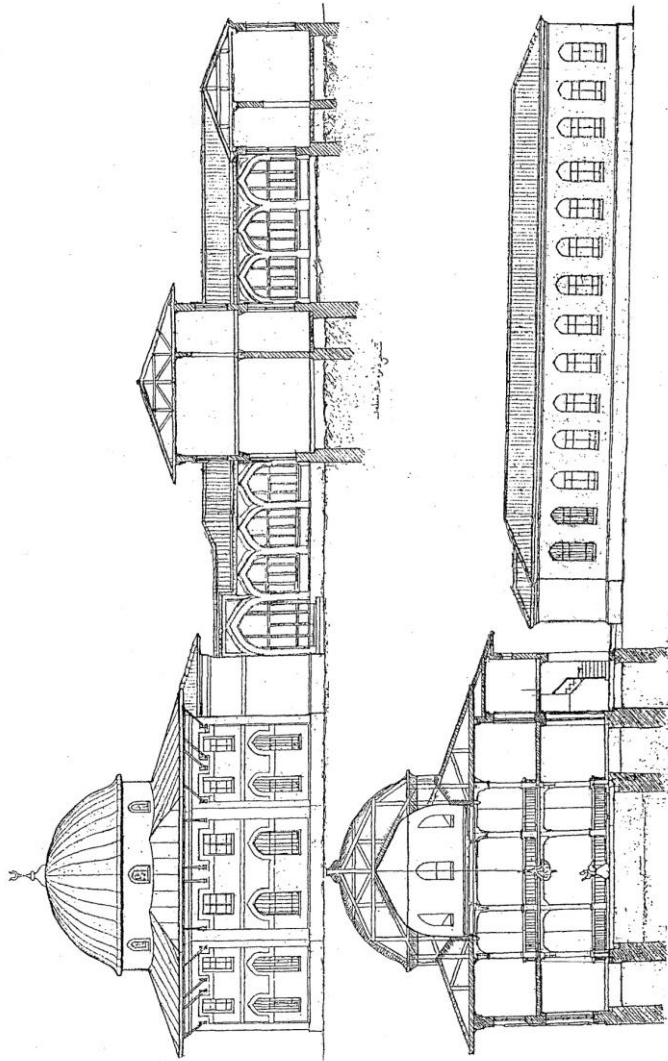

D-9 Kasımpaşa Mevlevîhânesi nin 1966 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çizilen rölövesi Kuzeydoğu ve Güneybatı Cepheleri

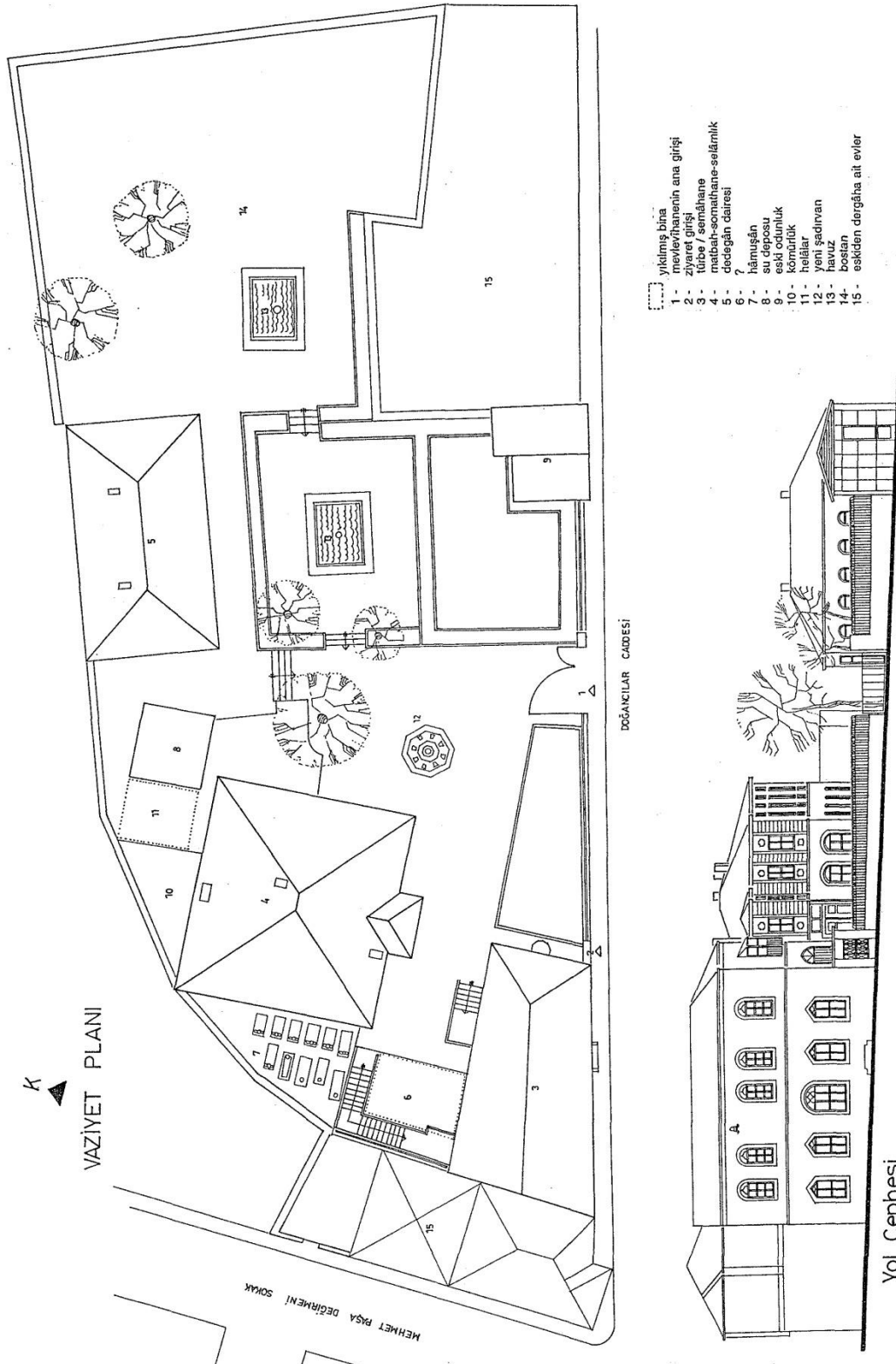

ÜSKÜDAR MEVLEVÎHÂNESİ

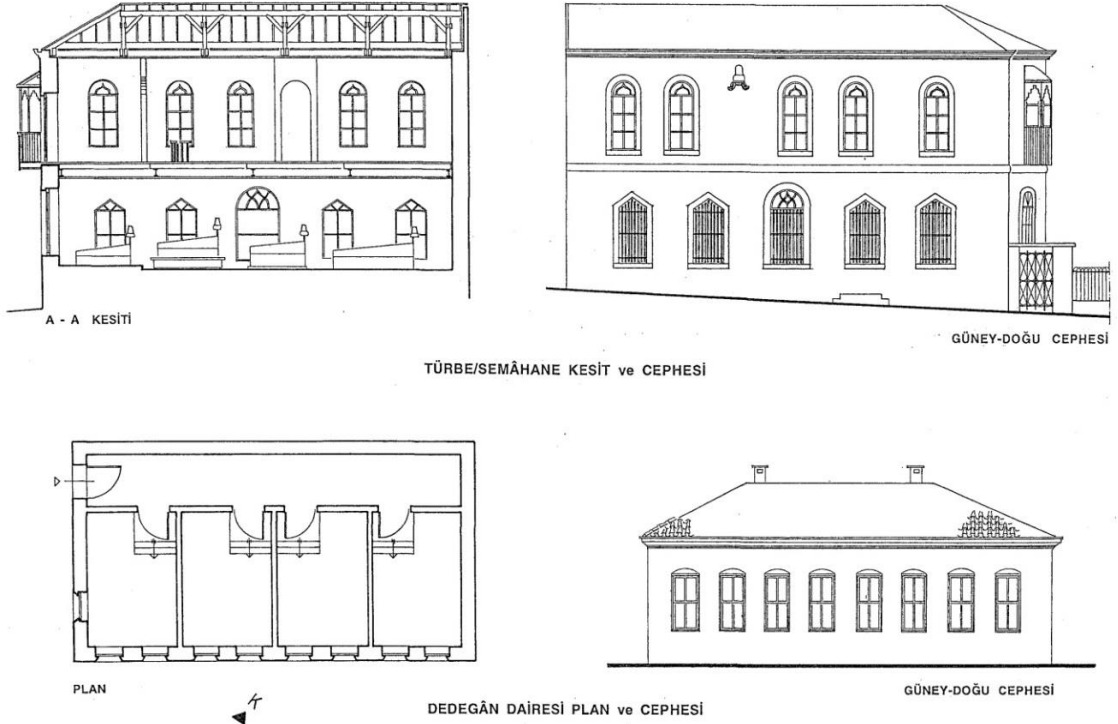
E-1 1911 tarihli Üsküdar Mevlevîhânesi Mimar Kemaleddin Projesi (İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

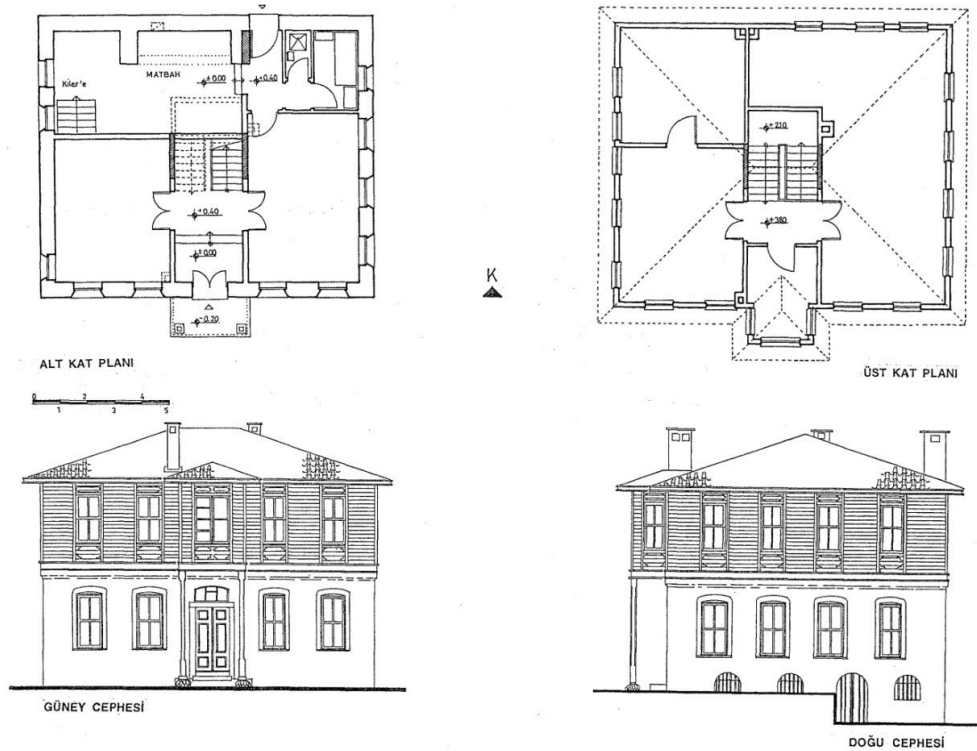
E-2 1984 tarihli Üsküdar Mevlevîhânesi Vaziyet Planı ve Sokak Cephesi (Bahrihüda Tanrıkorur)

E-3 Üsküdar Mevlevîhânesi Türbe-Semahane Kesit ve Görünüşü (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi) ile 1984 tarihli Dedegan Dairesi Plan ve Cephesi (Bahrihüda Tanrıkorur)

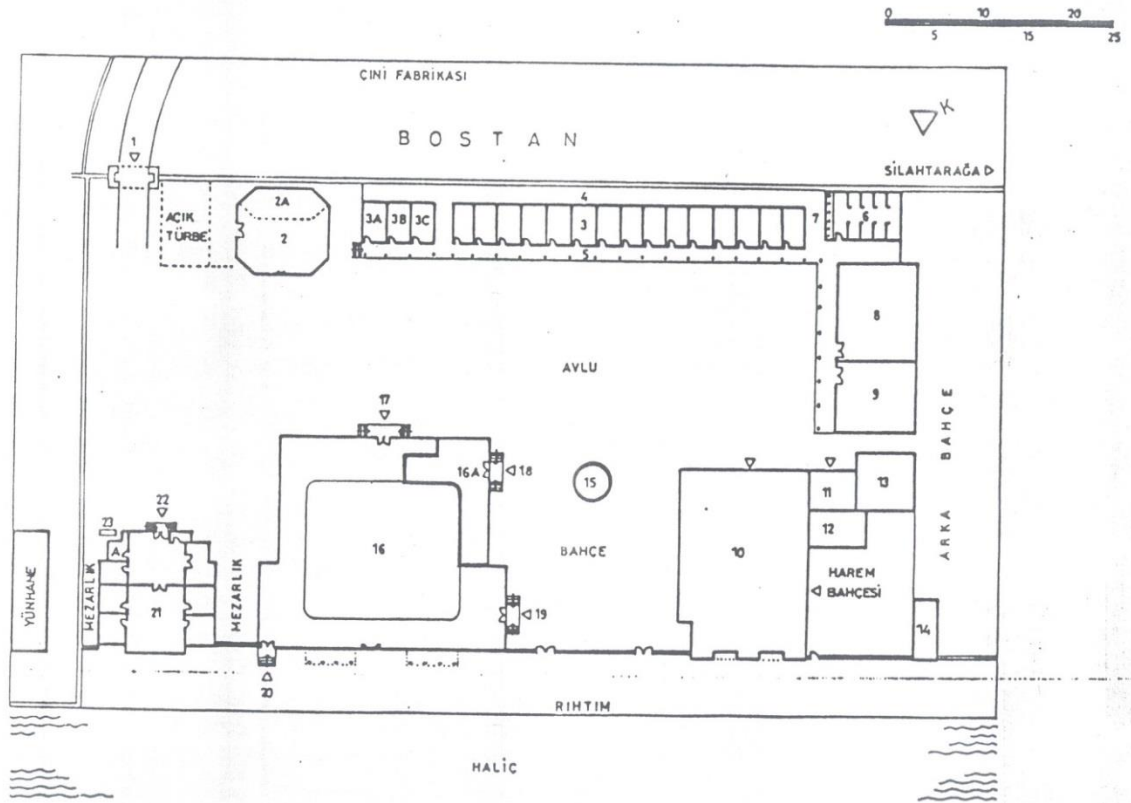

E-4 Üsküdar Mevlevîhânesi Matbâh-Somathane-Selamlık Rölövesi (Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

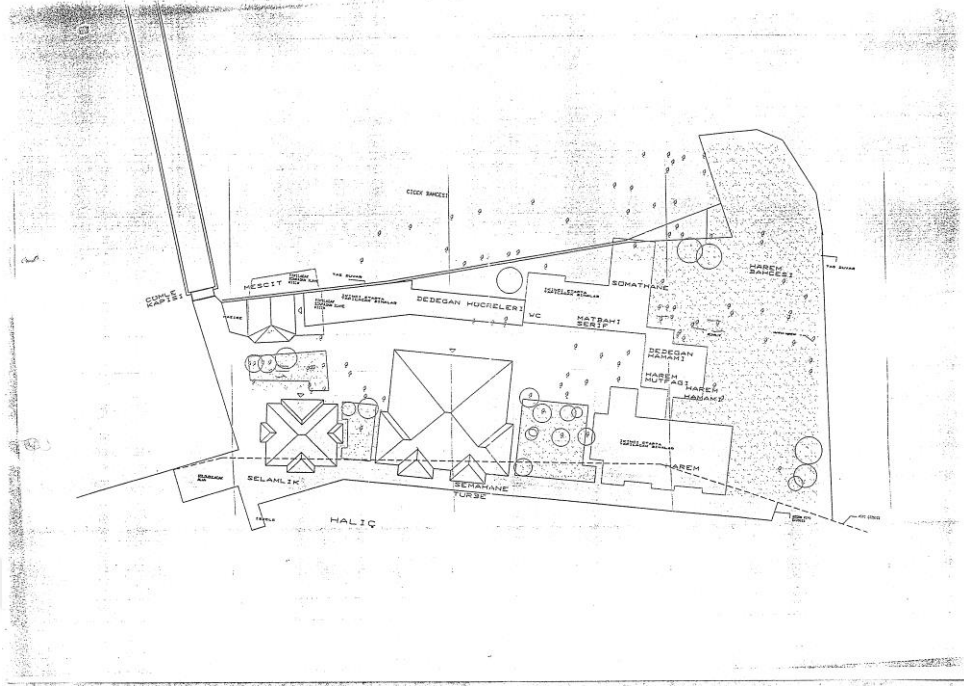

BAHARİYE MEVLEVÎHÂNESİ

F-1 Bahariye Mevlevîhânesi vaziyet planı restitüsyonu (İstanbul Ansiklopedisi, E. Işın'dan, 1994)

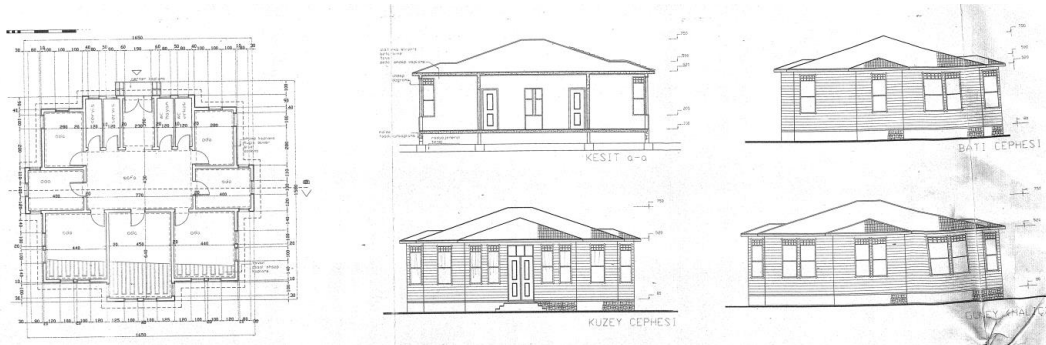

F-2 Bahariye Mevlevîhânesi Vaziyet Planı Restitüsyonu (M. Baha Tanman)

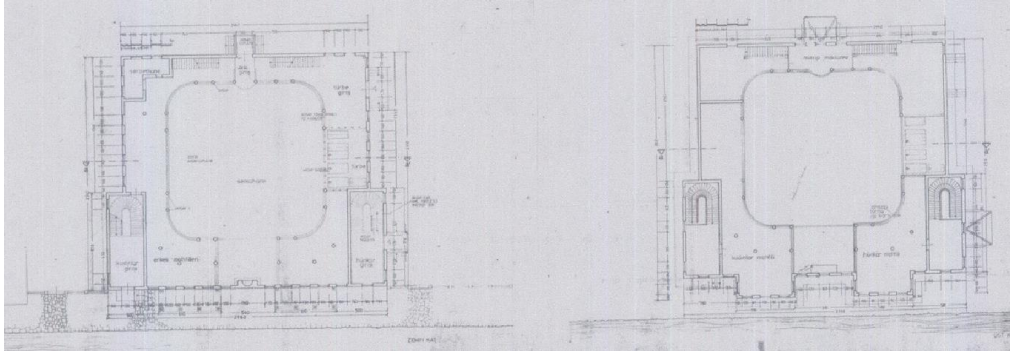

F-3 12/04/1908 tarihli Bahariye Mevlevîhânesi Selamlık Dairesine ait planı

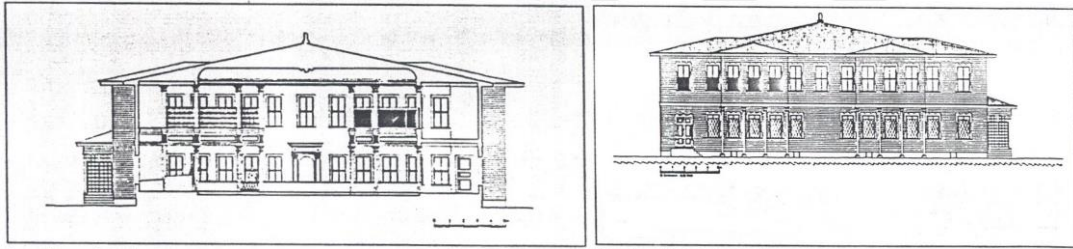
F-4 Bahariye Mevlevîhânesi Selamlık Yapısı Plan, Kesit ve Cephe Restitüsyonu (M. Baha Tanman ve H. Fahrünnisa Ensari Kara)

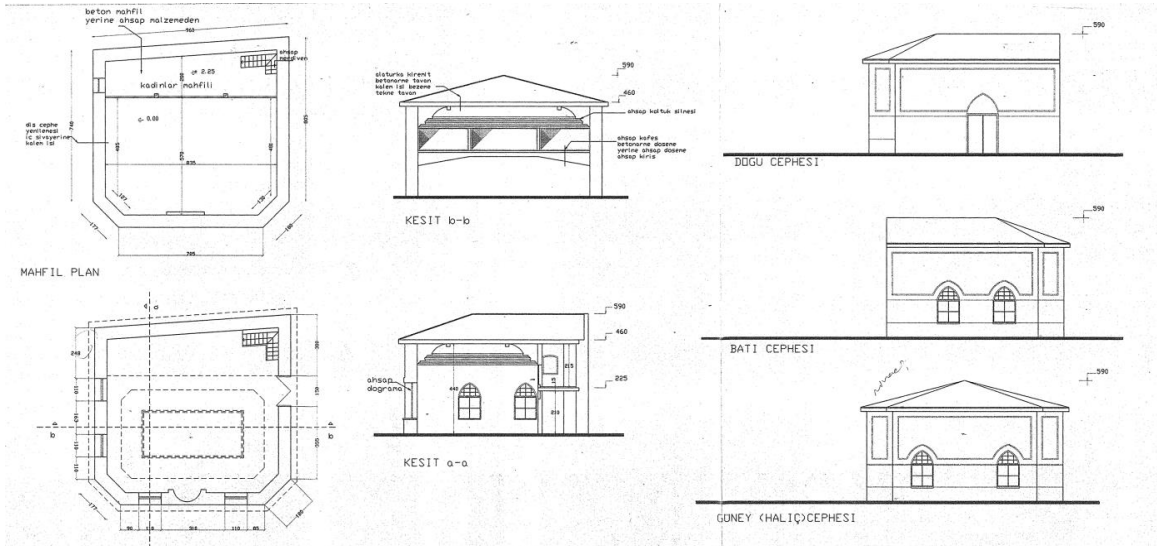
F-5 Bahariye Mevlevîhânesi Semahane-Türbe Yapısı Zemin Kat Ve Birinci Kat Restitüsyonu (M. Baha Tanman)

F-6 Bahariye Mevlevîhânesi Semahane-Türbe Yapısı Kesit ve Güney Cephesi Restitüsyonu (M. Baha Tanman)

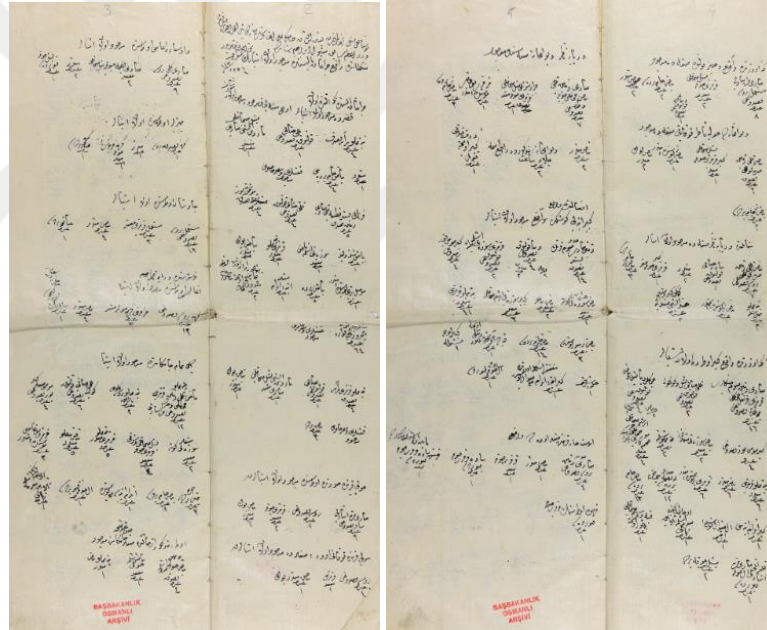

F-7 Bahariye Mevlevîhânesi Mescit Plan, Kesit ve Cephe Restitüsyonu (M. Baha Tanman ve H. Fahrünnisa Ensari Kara)

BEŞİKTAŞ MEVLEVÎHÂNESİ

G-1 Haseki Ali Ağa ve Şirahane Katibi ve vezir-i azam-ı sadık Maktul İbrahim Paşa'nın Beşiktaş'ta vaki Çırağan Yalısı'nda mevcut olan eşyanın miktar ve tahrir defteri

Sayfa 2 / 3:

Haseki Ali Ağa ve Şirahane Katibi ve vezir-i azam-ı sadık Maktul İbrahim Paşa'nın Beşiktaş'ta vaki Çırağan Yalısı'nda mevcut olan eşyanın miktar ve tahrir defteri.

Çırağan tekke altında 3 sofalı kasırda mevcut olan mefruşat.....,

Havlu kurbunda surende odasında mevcut olan eşyalar.....,

Havlu kurbunda fevkani oda-i settarda (?) mevcut olan eşyalar.....,

Darüssaade Ağası odasında mevcut olan eşyalar.....,

Mehterler odasında olan eşyalar,

Çavuşan odasında olan eşyalar.....,

Çavuşan odasının karşısında deryaya nazır Ağalar odasında olan eşyalar.....,

Yeni hamam camekanında mevcut olan eşyalar.....,

Odayı mezkur iktisalinde soğukluk camekanında mevcut olan eşyalar.....,

Sayfa 4 / 5

Tekke üzerinde vaki dehliz yolunda sofada mevcut olan eşyalar.....,

Divanhanede havluya nazır fevkani sofada mevcut olan eşyalar.....,

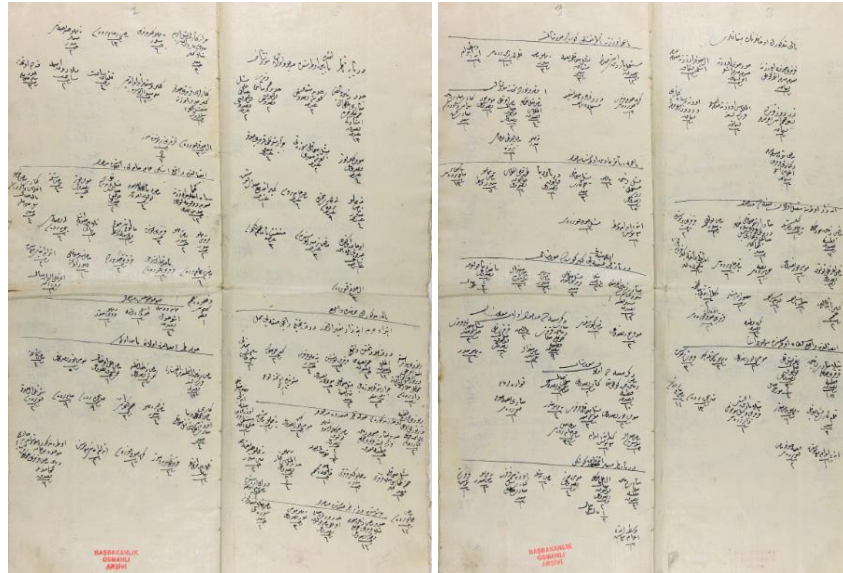
Mukabilinde deryaya nazır sofada mevcut olan eşyalar.....,

Tekke üzerinde vaki kebir odada vaki olan eşyalar.....,

Deryaya nazır divanhane sofasında mevcut olan eşyalar.....,

İttisalinde vaki kebir ayineli köşkte mevcut olan eşyalar.....,

Abdesthane kurbinde sağır odada vaki olan eşyalar.....,

Sayfa 6 / 7

Deryaya nazır taşra mabeyn odasında mevcut olan mefruşat.....,

Balayı yalıyı mezkurun haremde vaki ibdia-i harem ayinezar tabir olunur dört tahtlı ve iki sofalı mahal.....,

Bir yüzü harem kıtaya ve bir yüzü havlu odayı mezkurda sola nazır sofada mevcut olan eşyalar.....,

Karşısında duvara nazır sofasında mevcut olan eşyalar.....,

ittisalinde vaki eski hamam camekan odasında mevcut.....,

Soğuklukta mevcut.....,

Sola nazır ittisalinde mabeyn odası.....,

Sayfa 8 / 9

Yalıyı mezkurun efkafklarının yaşmakları.....,

Ayinedar odasına muttasıl olan sofada mevcut eşya.....,

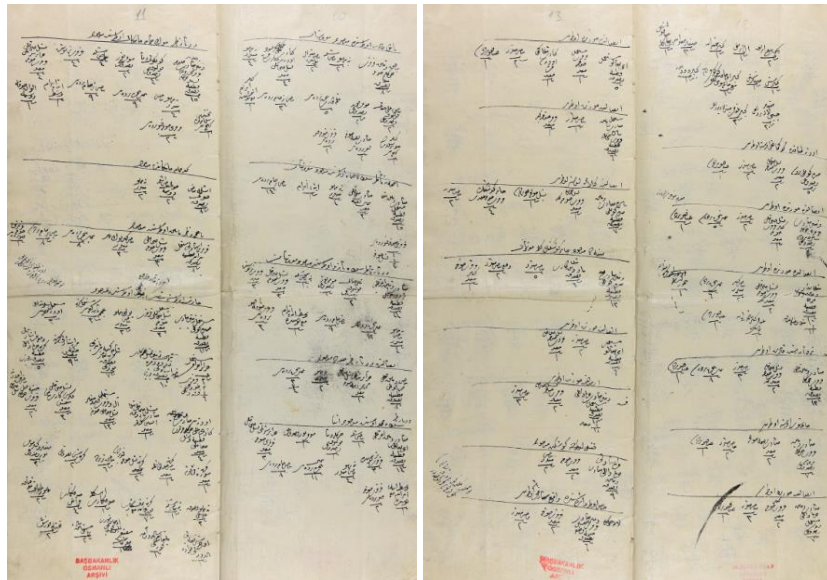
ittisalinde vaki sultan odasında mevcut olan eşyalar.....,

Bahçe üzerine nazır kafesli köşkün çavuşanı.....,

Bahçeye nazır çavuş odasında mevcut.....,

Deryaya nazır üç sofalı fiskiyeli kebir köşkün mefruşatı.....,

Deryaya nazır sagir başkadın köşkü

Sayfa 10 / 11

Başkadin odasında mevcut mefruşat.....,

Bahçeye nazır Sultan Süleyman odasında mevcut mefruşat.....,

Deryaya nazır Sultan Beyazıt odasında mevcut mefruşat.....,

İttisalinde deryaya nazır sofada mevcut.....,

Deryaya nazır Sultan Mehmed odasında mevcut eşyalar.....,

Deryaya nazır büyük hamam camekanı odasında mevcut.....,

Kebir hamam camekanında mevcut.....,

Bahçeye bakan mabeyn odasında mevcut.....,

Çavuş odasına muttasıl orta katta vaki bekçi odasında mevcut.....,

Sayfa 12 / 13

Ortay-ı esnafta kökhancı (?) usta odası.....,

İttisalinde surende odası.....,

İttisalinde surende odası.....,

Merdiven başında kadın odası.....,

Çamaşur usta odası.....,

İttisalinde surande odası.....,

İttisalinde surande odası.....,

İttisalinde surande odası.....,

İttisalinde kilerci usta odası.....,

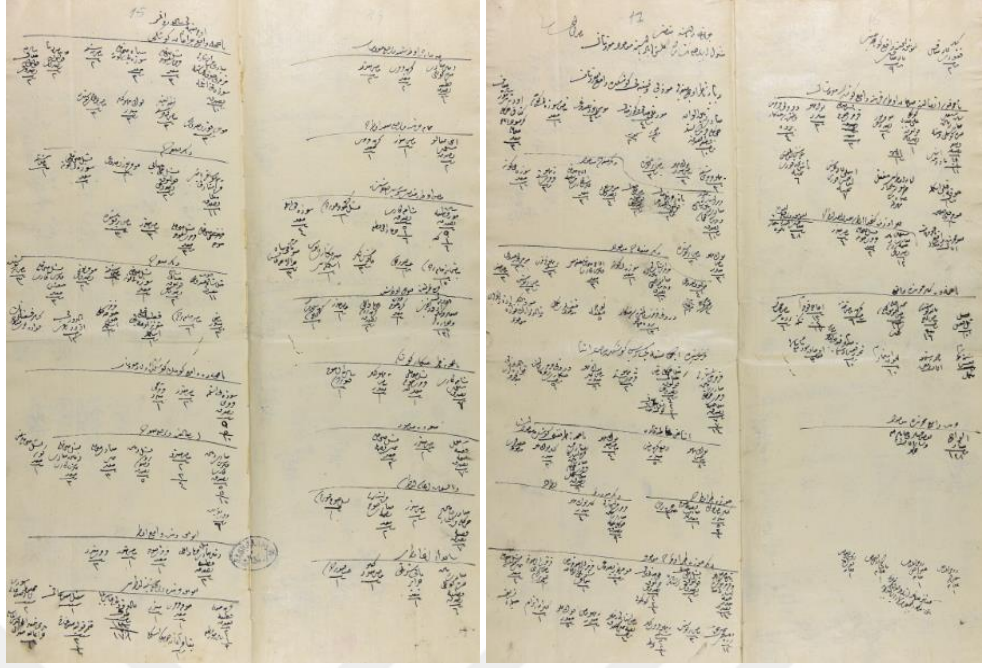
Sofada mevcut çayır köşkünde kilim-i mefruşat.....,

İttisalinde surende odası.....,

İttisalinde surende odası.....,

Kafesli köşkte mevcut.....,

Hasoda dairesinde vaki Sarıkçıbaşı odasında mevcut,

Sayfa 14 / 15

Cebeneci odasında vaki mefruşat.....,
Hamam kurbunda sagir oda.....,
Hasoda kurbünde sersebil sofasında
Kara tarafında kapucu odasında.....,
Bahçeye nazır hünkar köşkü.....,
Sofada mevcut.....,
Darüssade Ağası odası.....,
Silahdar Ağa odası.....,
Bahçede vaki üç sofalı şadırvanlı Çırağan köşkü.....,
Diğer sofa.....,
Diğer sofa.....,
Bahçede vaki küçük köşkte olan mefruşat.....,
İttisalinde vaki sofada.....,
Limonluk dibinde vaki odada.....,

Limonluk kurbünde vaki siltine (?) odası.....,

Sayfa 16 / 17

Bahçe kapısı ittisalinde soğan odası kurbünde vaki köşkün mefruşatı.....,

Kapı üzerinde kethüda odası.....,

Bahçede kebir mahzende vaki olan.....,

Haremde mahzende mevcut olan.....,

Çırağan Yalısı'na muttasıl Makbul İbrahim Paşa'nın Gülşenabad Yalısı'nda mevcut mefruşatı.....,

Deryaya nazır üç sofalı havuzlu ve fiskiyeli köşkte vaki mefruşat.....,

Ve diğer sofada mevcut.....,

Ve diğer sofada mevcut.....,

Karşısında iki sofalı sersebilli köşkte mevcut eşya.....,

Aşağı tabakada bahçeye nazır kafesli köşkte mevcut eşya,

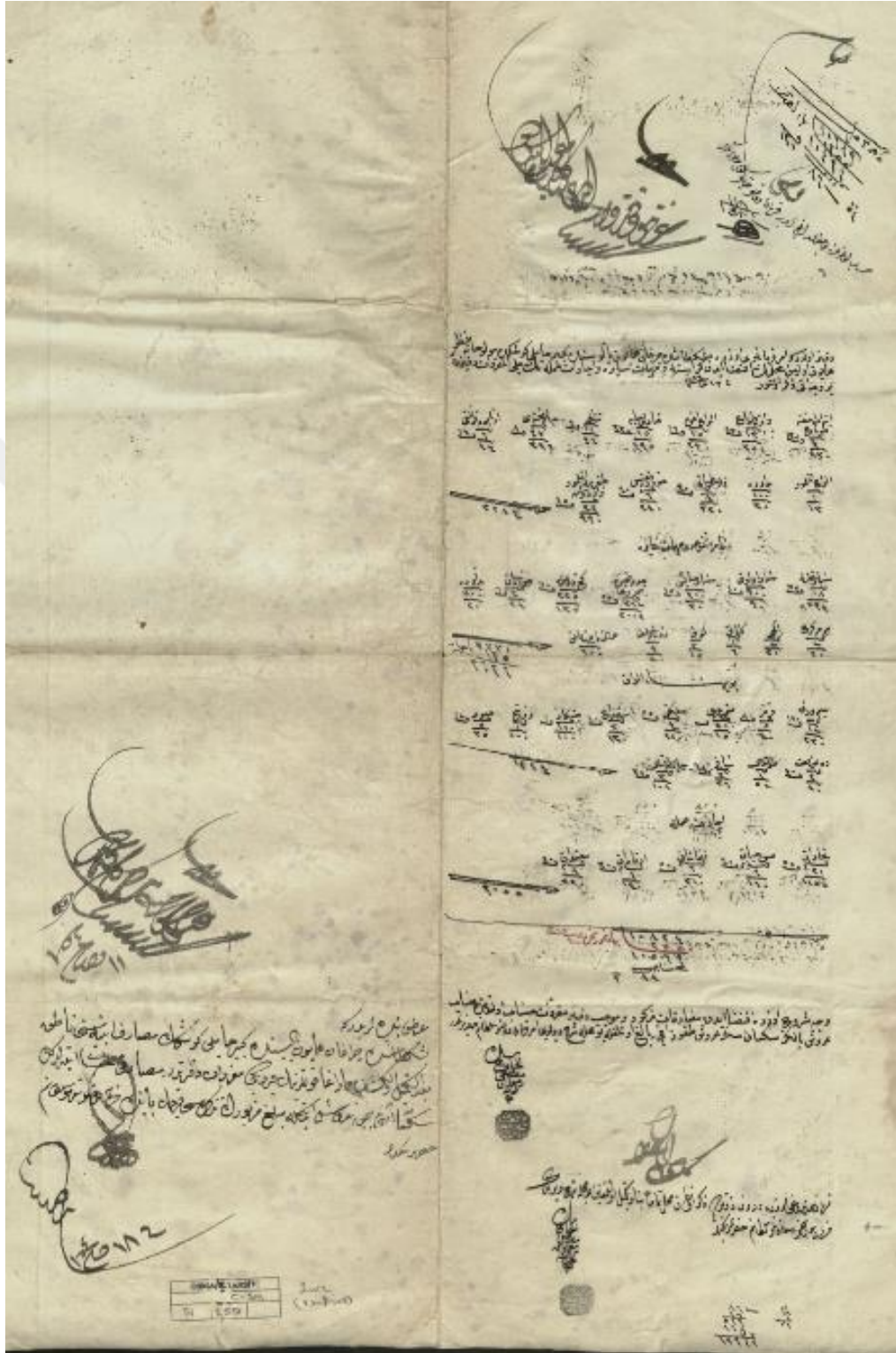
Havuzla nazır odada.....,

Diğer sofada.....,

Diğer havuza nazır odada mevcut.....,

[Çeviren: Dr. Öğr. Üyesi: Faruk Doğan]

G-2 Besiktaş'ta Çırağan yalısındaki Çamlı Kösk'ün tamiri masrafının tesviyesi hakkında, defterli

Defter-i oldur ki emr-i fermanları üzre Beşiktaş'da Çırağan Hümayun yalısında kebir camlı köşkte Mevlevihane manzur-ı hümayun olan mahallin iktiza eden kereste ve

mühimmat-ı saire ve ücarat-ı amelinin aliyyül müfredat defteridir: H. 17 Ca 1154 / M.

31 07 1741

İğneağacına topaç 2 adet fiyat 135 toplam 270 akçe

Varna topaç 13 adet fiyat 27 toplam 351 akçe

Elvah-ı eizze (?) 15 adet fiyat 16 toplam 240 akçe

Fenerlül (?) cam 15 adet fiyat 33 toplam 495 akçe

Teneke (?) 11 adet fiyat 4 toplam 44 akçe

Cam tahtası 47 adet fiyat 8 toplam 336 akçe

Anabut (?) koluğu 6 adet fiyat 14 toplam 84 akçe

Elvah-ı ihlamur 1 adet toplam 13 akçe

.....adet toplam 30 akçe

Kalas tabanı (?) 8 adet fiyat 90 toplam 720 akçe

Hurda kafes 6 dirhem fiyat 40 toplam 240 akçe

.....ihlamur 22 dirhem fiyat 45 toplam 990 akçe

Cem'an yekün: 3784

..... ve mihimmat-ı saire

Mismar-ı tahta 18 kıyye fiyat 33 toplam 594 akçe

Mismar-ı oluk 900 kıyye fiyat 10 toplam 90 akçe

Mismar-ı 200 adet fiyat 1,5 toplam 30 akçe

Cedid pencere demiri 36,5 kıyye fiyat 55 toplam 2002 akçe

.....kıyye 225 fiyat 60 toplam 135 akçe

.....keyl 4 fiyat 60 toplam 24 akçe

.....500 adet toplam 20 akçe

Mermer keç 0,5 keyl toplam 20 akçe

.....yarım keyl toplam 20 akçe

Keten1 kıyyetoplam 6 akçe

Küfe2 adettoplam 15 akçe

.....4 adettoplam 40 akçe

Hümalına ücret-i kayık 600 akçe

Yevmiyehan-i elvan ?

Sim varakadeste 1,5fiyat 180toplamlar 270 akçe

.....5 dirhemfiyat 8toplamlar 40 akçe

Zamk-ı Arabi20 dirhemtoplamlar 15 akçe

.....4 kıyyefiyat 55toplamlar 220 akçe

.....kıyye 3fiyat 40toplamlar 120 akçe

Cenkad (?)100 dirhemtoplamlar 100 akçe

.....1 kıyye toplam 100 akçe

.....5 dirhemfiyat 1,5toplamlar 75 akçe

Pevgan-ıkıyye 2fiyat 40toplamlar 80 akçe

Tutkal1 kıyyetoplamlar 50 akçe

.....2 kıyye fiyat 68toplamlar 36 akçe

.....3 kıyyefiyat 36toplamlar 108 akçe

Ücret-i Amele

Neccaran eyyam 21fiyat 55toplamlar 1155 akçe

Sıvacıyan eyyam 4fiyat 40toplamlar 160 akçe

Nakkaşan eyyam 6fiyat 50toplamlar 300 akçe

Irgadan eyyam 4fiyat 30toplamlar 120 akçe

Mutamadan eyyam 8fiyat 40toplamlar 320 akçe

Cem'an yekün: 2055

Cem'an yekün;

10824

255 bahar-i demir kıyye 8,5 fiyat 30

10569

Bihisab-ı kuruş 88,9 para

Vech-i meşruh üzre iktiza eden masarifat-ı mezkure ber muceb-i defteri müferridatı hesap olundukta bihisab-ı kuruş yalnız 80 kuruş 9 akçeye baliğ olmağla bu bu mahalde şerh verildi emr-i ferman devletli sultanım hazretlerininindir.

Bende

El hac

Mustafa

Mimaran-ı Hassa

Ferman buyrulduğu üzere derun-ı defterde zikr olunan mahalle tamamen bine ve tekmi olunmağın bu mahalle şerh verildi.

Ferman devletli saadet sultanım hazretlerininindir.

Bende

El hac

Mustafa

Mimaran-ı Hassa

Arz-ı bendeleridir ki;

Beşiktaş Çırağan Hümanyun Yalısında kebir camlı köşkün mesarif-i ebniyesini natık ba'det-tekmil-ül keşif mimar ağa kullarının kaydettiği müferridat defteridir. Mesarifi hesap ettikte 86,5 kuruş etmekte meblağ-ı mezburun tezkeresi verilmekle babında ferman devletli sultanım hazretlerininindir.

H. 18 Ca 1154 / M. 1 08 1741

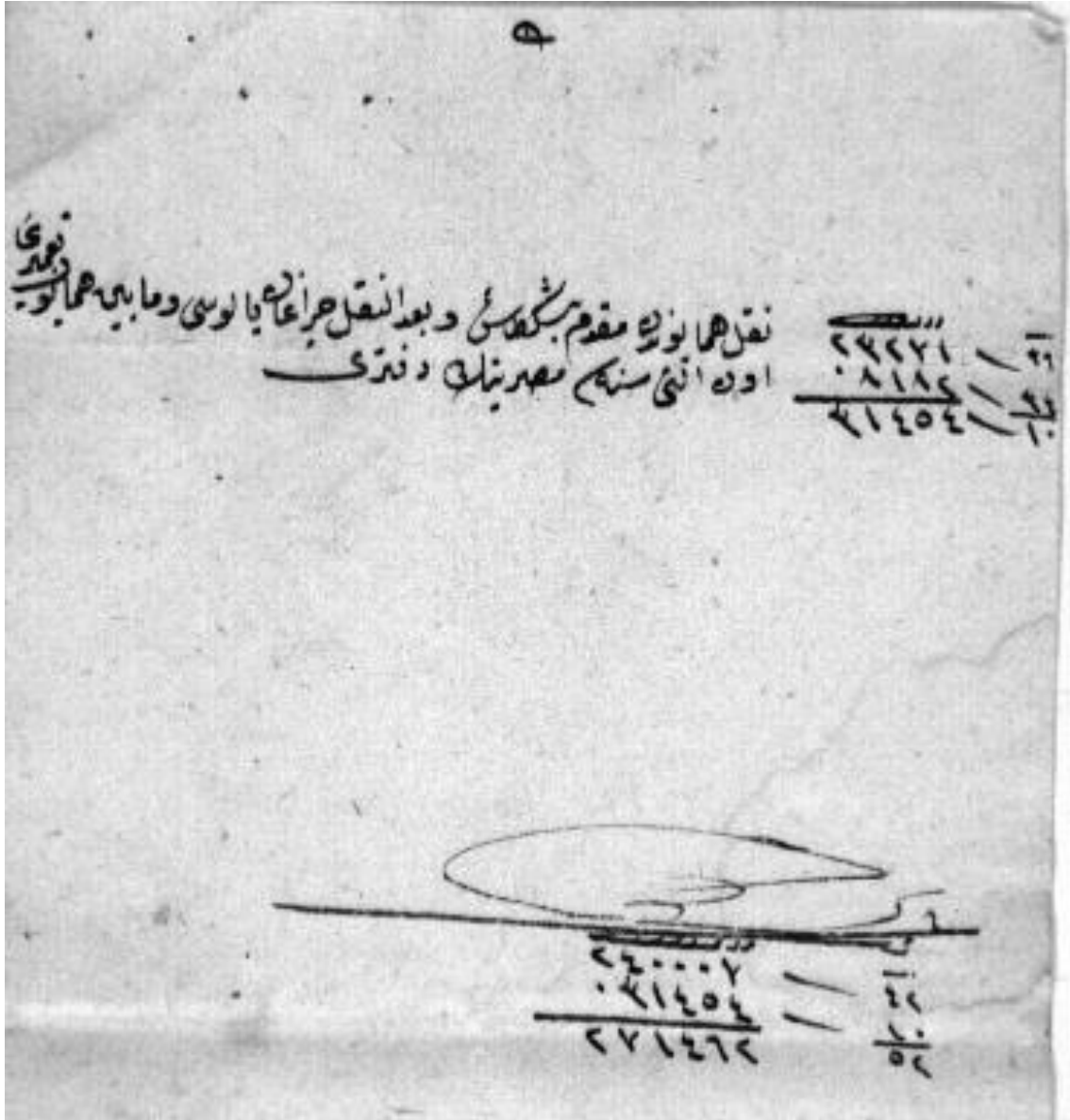
[Çeviren: Dr. Öğr. Üyesi: Faruk Doğan]

Çırağan yalısının limonluklarını bozan tamiri ve şeker olan cam mahallerinin noksanı tekmili ve kiremit tecdidinde kapaklarının noksan tamir ve bozan tecdidi ve kiremit paşidesi ve noksanı tekmili ve masarifatı defteridir

Çırağan haremî hümayunun kiremitlerinin akdarması ve noksanı tekmili ve müceddeden derelerinin kurşunu ve yelkovanı tamiri ve tecdidi ve tepe camları noksanı tekmili ve divanhanenin bağdadi tavanın bir miktar mahallin tamiri ve sıvacı kalemkari nikoşi işlemesi ve ağalar dairesinin ve baltacılar koğuşunun cümle kiremitlerinin akdarması ve noksanı tekmili ve müceddeden derelerinin kurşunu ve yelkovanlarının tamir ve tecdidi ve masasifatı

328

G-4 Nakli-i hümayundan evvel Çırağan Yalısı ile Mabeyn Dairesi'nin tamir masrafını havi hesap pusulası

Nakli hümayun mukaddem Beşiktaş ve bağden nakil Çırağan yalısı ve mabeyn-i hümayun tamiri

23271,5 kuruş

[Çeviren: Dr. Öğr. Üyesi: Faruk Doğan]

G-5 Sahilsaray-ı Beşiktaş, Çırağan Yalısı ve mabeyn-i hümayun tamir masraf cetveli

Sahilsaray-ı Beşiktaş Recep Ağa Yalısı ve mabeyn-i hümayun kurbunda olan masarifat:
H. 21 M 1219 / M. 2 05 1804

.....

Sahilsaray-ı Beşiktaş ve Çırağan Yalısı ve mabeyn-i hümayun kurbunda olan masarifat:
H.21 M 1220 / M.21 04 1805

.....

Sahilsaray-ı Beşiktaş ve cedid mabeyn-i hümayun kurbunda olan masarifat: H.23 S 1221
/ M.12 05 1806

[Çeviren: Dr. Öğr. Üyesi: Faruk Doğan]

G-6 Çırağan Sarayı tamir masraf cetveli

[illegible]

El hac Bilal Ağa marifetiyle Çırağan Yalısı harem-i hümayunda atifethi hazinedar dairesinde odanın müceddeden kirişleme ve döşemesi depoya tecdidi ve sürme camları vakasları tecdidi ve masarafi saire

.....,

Ve yine Ağa'nın merkum marifetiyle hazinedar usta dairesinde 9 adet direk arasının cam çar seviyeleri ve kafes tecdidi ve havele camlarının dahi tecdid ve tamiri ve sıva ve boya ve nakışına ve masarif-i sairesi

.....,

Ve bu sofa kurbunda derya tarafındaki iki adet odanın yasdık üzerindeki sıvaları

.....,

Ve deryaya nazır fevkani bahçenin ziraz haric-i harc ile derz olunmasının ve tesviyesi ve üzerine müceddeden kameriye ve bahçe-i menkureye döşenen malta taşı ve etrafı sıvaları ve duvarı üzerine kurşun vazı

.....,

Alt katta kalfaların odasında küşadı ve pencere ve atik hasırlarını döşemesi ve dolap tamiri ve büyük kapının saşığının tesviyesi

.....,

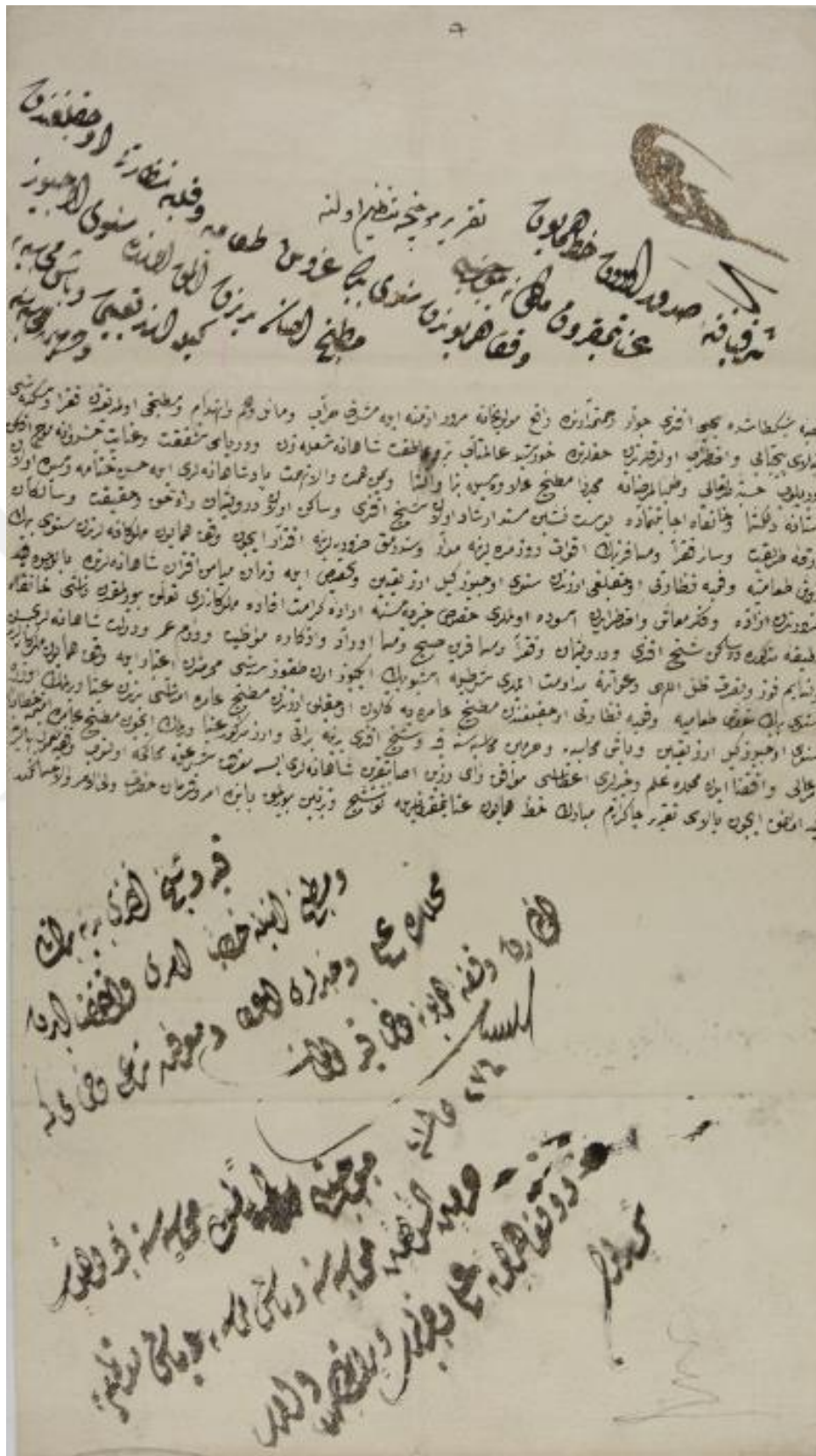
Ve yine her kattında daireler-i mezkureden matbah-ı kapısına değin çakıllar Klkup yerine şişhane tuğla döşemesi

.....,

Devletli valide sultan efendimizin çamaşu ustası ve çaşnikir ustası odalarında müceddeden döşemesi dolap ve boya ve sıvası ve kapı değişmesi

Toplam masraf 2675 kuruş 10 akçe H.25 S 1220 / M. 25 05 1805

[Çeviren: Dr. Öğr. Üyesi: Faruk Doğan]

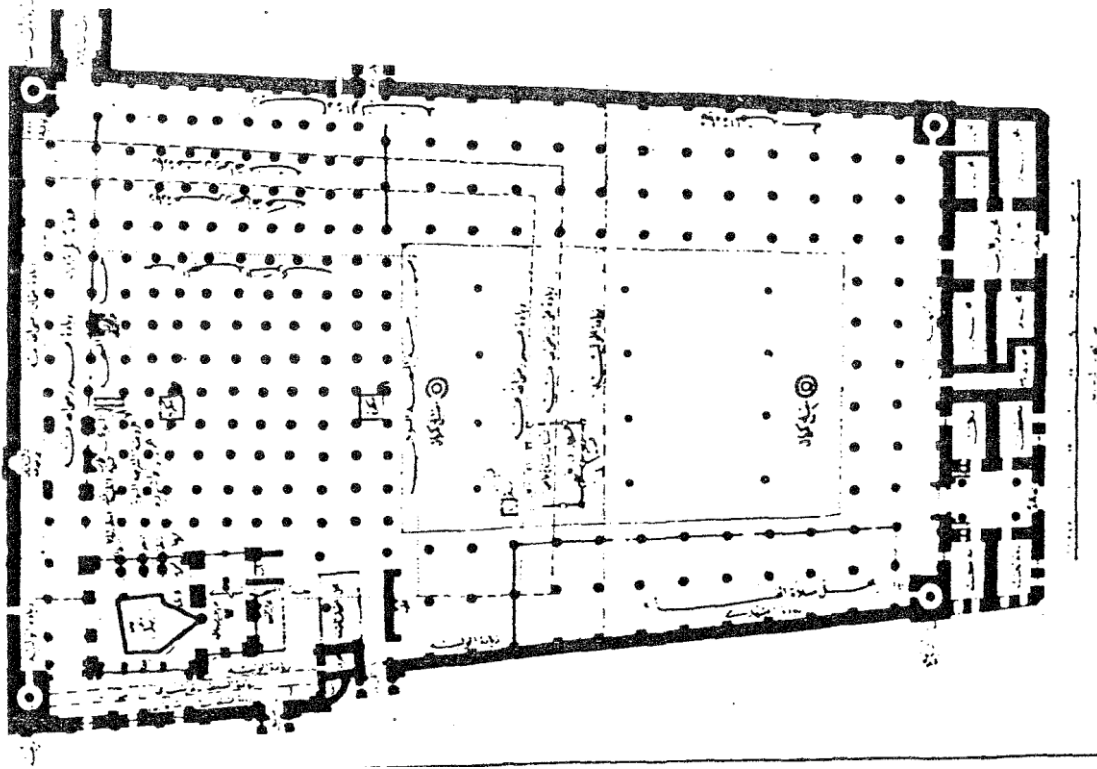
Kasaba-i Beşiktaş'ta Yahya Efendi civar-ı rahmet-medarında vaki mevlevihane mürur-ı ezmine ile müsrif-i harab ve mail- iken hem ve inhidam ve matbah-ı olmadığından fukara-ı sekenesi mübtelayı bitabi ve ızdırıp olduklarından haklarında hurşid-i alemtab-ı bir-ru atıfet-i şahane şulezen ve derya-yı şefkat ve inayet hürrevane mevc efken buyurulup hasbeten lillahi teala ve talebeh ve limerdatihi müceddeden matbah ilavesiyle bina ve inşa ve yümn-i himmet-i vala nihmet-i padişahaneleri ile hüsn-i hitama reside olan asitane-i dilgüşa ve hangah-ı icabet nümada postnişin mesned-i irşad olan şeyh efendi ve sakın olan dervişan rah-ı hak-ı hakikat ve salikan-ı bedraka-i tarikat ve sair fukara ve müsafirinin akvat-ı ruzmerrelerine medar ve sedde-i ramak-ı zaruriyyelerine iktidar için vakf-ı hümayun-ı mülukanelerinden senevi 1000 kuruş taamiye ve Filibe (?) nezareti ocaklığı üzerinden senevi 300 keyl erz tayin ve tahsis ile ferman-ı meyamin-i iktiran-i şahanelerinde bilvücuha kayd-ı zarurettten azade ve fikr-i maaş ve ıztırabitan asude olmaları huzur-ı hayriyesine irade-i keramet ifade-i mülukaneleri tealluk buyrulmaktan naşi hankah-ı latif-i menkurede sakın şeyh efendi ve dervişan ve fukara ve misafirin subh-ı mesâ evrad ve ezkara muvazebet ve devam-ı ömrü devlet-i şahaneleri için ve nesayim-i fevz-ü Nusret-i zıllullahi eavatiha müdanemet eylemeleri şartıyla iş bu 1219 senesi muherreminden i-tibari ile vakfi hümayun-ı melukenelerinden senevi 1000 kuruş taamiye ve Filibe nezareti ocaklığından matbah-ı amireye gelen ocaklık erzinden matbah-ı amire ümerası yedinden ayanen verilmek üzere senesi 300 keyl erz tayin ve baş muhesebey ve haremyn muhasebesine kayd ve şeyh efendi yedine beratı ve erz-i mezkur aynen verilmek için matbah-ı amirane eminine hitaben emr-i ali ve iktiza eden mahallere muhaberleri irası muvafik-ı re'y-i rezin-i isabetlerin şahaneleri ise marifet-i şer ile muhakeme olunup vakfiye-i mamülün bihalarına kayd olunarak için balay-ı takrir-i çakıranem mübarek hatt-ı hümayun-ı inayetmakrunlarıyla tevsih ve tezyin buyrulmak bağbında

H. 27 Zilhicce 1218 / M. 08 04 1804

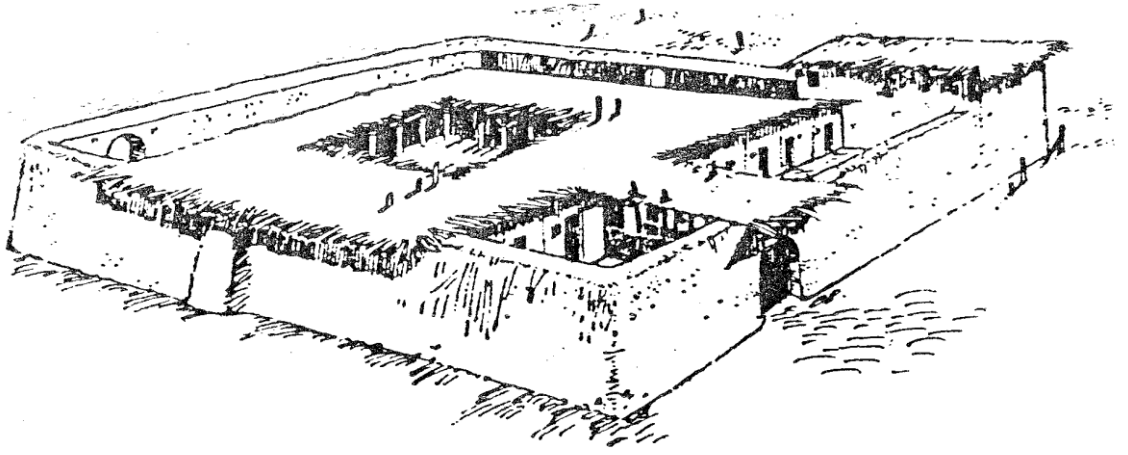
[Çeviren: Dr. Öğr. Üyesi: Faruk Doğan]

MESCİD-İ NEBİ

H-1 Mescid-i Nebi'nin çeşitli safhalarını ve Hz. Peygamber'in kabri (İ.Rıfat Paşa tarafından yapılan plan-Sauvaget'den)

H-2 Mescid-i Nebi restitüsyon denemesi (Hamidullah'a göre çizen: G.Azak)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Gökben PALA AZSÖZ
Doğum Tarihi ve Yeri : 28.27.1985, İstanbul
Yabancı Dili : İngilizce
E-posta : gokben_pala@hotmail.com, gokbenazsoz@klu.edu.tr

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Mimarlık	Yakındoğu Üniversitesi	2012
Lisans	Mimarlık	Yakındoğu Üniversitesi	2008
Lise	Fen-Matematik	Vefa Anadolu Lisesi	2003

YAYINLARI

Makale

1. Azsöz, G., (2016). Mevlevihanelerde Matbah-ı Şerif, Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (5) 31-44, Mersin.
2. Azsöz, G.P., (2018). Mevlevihanelerde Mekânsal Örgütlenme, Kırklareli Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, 4 (1) 91-111, Kırklareli.

Bildiri

1. Azsöz, G., (2015). Mimar Sinan ve Çağdaşı Andrea Palladio'nun Mekânsal Sınırlamaya Getirdikleri Yenilikler Üzerine Bir Analiz Çalışması, IX. Uluslararası Sinan Sempozyumu, 21-22 Nisan 2015, Edirne.
2. Azsöz, G., (2015). Erken ve Klasik Dönem (14.-17. yy) Osmanlı Köprülerinin Tarihsel Gelişimlerinin ve Yapım Tekniklerinin İncelenmesi: Edirne, Uzunköprü Örneği, III. Köprüler Viyadükler Sempozyumu, 08-09-10 Mayıs 2015, Bursa.
3. Azsöz, G., (2017). Komşuluk Kavramının Mekânsal ve Yapısal Biçimlenme Üzerinden Okunması: Çağlayan Köyü Örneği, X. Uluslararası Sinan Sempozyumu, 27-28 Nisan 2017 Edirne.
4. Azsöz, G., (2017). Kırklareli Kent Merkezinde Yer Alan İlkokul, Ortaokul ve Lise Eğitim Yapılarının Komşuluk Birimlerine Göre Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma, X. Uluslararası Sinan Sempozyumu, 27-28 Nisan 2017, Edirne.

Proje

1. Erşen, A.E.; Azsöz, G.P., (2016). Bap Projesi: İlk-Orta Öğrenim ve Lise Binalarının Mimari Kalite Açısından Değerlendirilmesi Kırklareli Kent Örneği, Kırklareli.